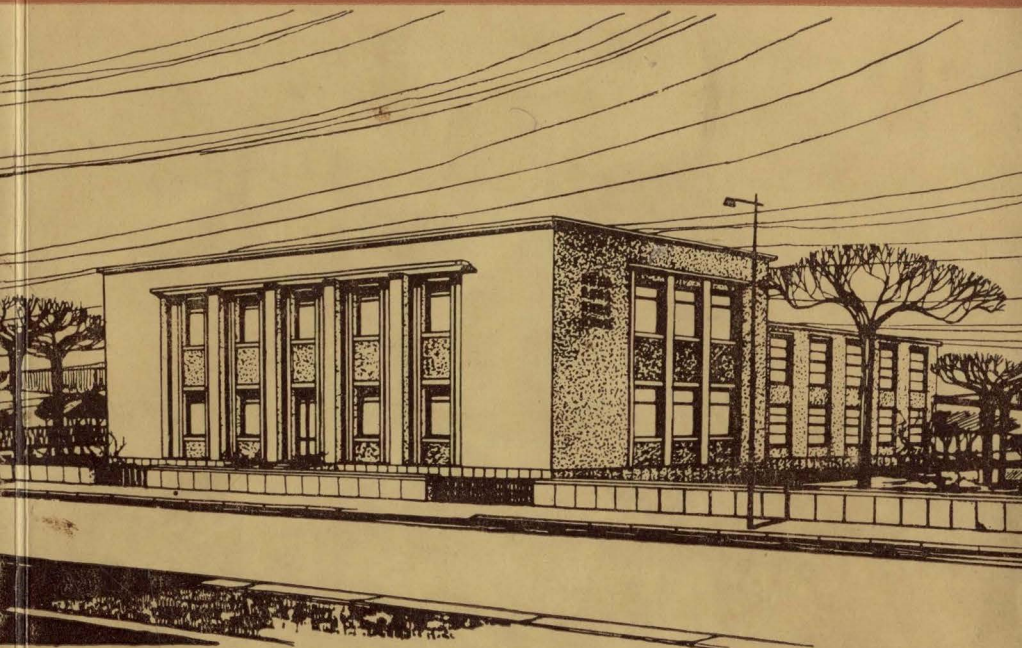

ANUL II

2

1959

REVISTA ARHIVELOR

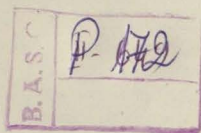
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN R. P. R.

Pe copertă : Noul local al Serviciului Arhivelor Statului Pitești.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

REVISTA ARHIVELOR

2

ANUL II

BUCUREȘTI

1959

COMITETUL DE REDACȚIE:

I. PARASCHIV, *redactor responsabil*; C. TIMARU, *red. resp. adjunct*;
GH. UNGUREANU, *red. resp. adjunct*; FL. BOERAȘ; I. COMANESCU;
T. KAPLAN; I. LEONTE; P. MATEI; I. MARCUȘ; M. REGLEANU; V. TRANDAF.

REVISTA ARHIVELOR

apare de 2 ori pe an

Redacția: București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin. Telefon 13.37.77

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate.

DOCUMENTE PRIVITOARE LA INFLUENȚA MARII REVOLUȚII SOCIALISTE DIN OCTOMBRIE ASUPRA MIȘCĂRII MUNCITO- REȘTI DIN ȚARA NOASTRĂ

Perioada care a urmat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost pentru clasa muncitoare din România și pentru masele asuprite, o etapă de avânt revoluționar, de mari frământări și lupte sociale. Aceste lupte și formele lor de manifestare au constituit expresia maturizării proletariatului român, expresia influenței victoriei proletariatului rus, a mișcării revoluționare care s-a desfășurat în toată lumea între anii 1917—1923.

După cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej „Revoluția din Octombrie a fost imediat urmată de puternice lupte revoluționare în lumea întreagă. Victoria revoluției proletare în Rusia, răspîndirea în masă a lozincilor luptei pentru pace, împotriva războiului imperialist, pentru puterea muncitorească-tărănească, pămînt țăranilor, au dus la creșterea valului de lupte revoluționare în România”¹⁾.

Valul de greve care a cuprins întreaga țară și a culminat cu greva generală din 1920 a arătat că proletariatul din România era în bună parte conștient de rolul său de conducător al luptei tuturor exploataților împotriva asupririi capitaliste. Caracterul politic pe care l-au avut aceste greve după 13 decembrie 1918, a arătat că începuse o nouă etapă în procesul formării conștiinței de clasă a proletariatului român, proces care a dus la înființarea, în 1921, a Partidului Comunist din România.

„Partidul Comunist s-a plămădit în focul marilor lupte de clasă din România anilor 1918—1919—1920, în focul avîntului revoluționar produs în țara noastră de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie”²⁾, arăta tov. Gh. Gheorghiu-Dej.

La lupta proletariatului din România s-a adăugat lupta maselor țărănești pentru pămînt și a altor pături asuprite. În sînul partidului socialist, grupurile comuniste au dus o muncă susținută pentru clarificarea politică și ideologică, pentru afilierea la Internaționala Comunistă și la principiile leninismului, însușindu-și ideea dictaturii proletariatului, a con-

¹⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 367.

²⁾ *Ibidem*, p. 368.

struirii partidului pe baza învățaturii marxist-leniniste asupra partidului de tip nou.

Despre mișcarea grevistă din această perioadă din țara noastră avem o serie de studii și lucrări, documente publicate, care atestă valul luptei revoluționare desfășurate după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie³⁾. Mișcarea revoluționară a proletariatului și țăranimii din Transilvania însă, din cauza lipsei materialelor documentare, este mai puțin cunoscută și studiată. În afară de perioada pînă la 1919, asupra căreia s-au scris unele materiale sau există unele referiri sumare în diferite lucrări⁴⁾, pentru anii următori materialul documentar este extrem de redus, din care cercetătorul să-și poată forma o imagine generală asupra luptelor revoluționare din această regiune a țării. De aceea, considerăm că este util să punem la îndemîna cercetătorilor documente inedite care să-i ajute la cunoașterea și studierea perioadei avîntului revoluționar în Transilvania.

Unirea Transilvaniei cu România nu a adus maselor populare transformările democratice pe care le doriseră — desființarea exploatării de clasă și a asupririi naționale. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, ca și transformarea ei în revoluție socialistă, a rămas și după 1918 o sarcină a maselor populare din România, conduse de proletariat. După adunarea de la Alba Iulia (de la 1 decembrie 1918), burghezia romînă ca și cea maghiară au pornit un nou val de provocări șovine. Folosind faptul că monarhia Hohenzollernilor și guvernul burghezo-moșieresc romîn au pășit la înăbușirea revoluției burghezo-democratice, partidele burgheze maghiare cu sprijinul majorității reformiștilor maghiari, au pornit o campanie naționalistă învăluită în fraze democratice. Naționaliștii burghezi maghiari — ca și cei romîni — se străduiau să abată masele populare de la lupta unită pentru făurirea unui viitor fericit comun, în care puterea să aparțină muncitorilor și țăranilor⁵⁾.

Revoluția Socialistă din Ungaria, izbucnită la 21 martie 1919, a dat un nou impuls luptei maselor muncitoare din Transilvania, ca și mesajul guvernului sovietic maghiar, în care se declara în mod oficial renunțarea la „ideea integrității teritoriale”. În aceste zile muncitorimea din Valea Jiului, Oradea, Cluj și alte regiuni ale Transilvaniei, ca și țăranimea luptă hotărît pentru republică și alte drepturi democratice, iau naștere sfaturi muncitorești revoluționare⁶⁾.

Mentînerea însă a regimului burghezo-moșieresc în Transilvania a însemnat, după 1918 — cu perioada sa revoluționară — o cruntă decepție

³⁾ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, ed. II-a, E.S.P.L.P., 1956; Tr. Lungu și S. Columbeanu, *Contribuții la studiul mișcării greviste din România în anii 1919—1920*, în „Studii — revistă de istorie”, 5, an X, 1957 ș.a.

⁴⁾ M. Kertész, *Caracterul și activitatea sfaturilor din perioada revoluției burghezo-democratice în Ardeal (octombrie 1918 — martie 1919)*, ibidem; Clara Cușnir-Mihailovici, *Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920*, E.S.P.L.P., Buc., 1955 ș.a.

⁵⁾ Acad. C. Daicoviciu, L. Bányai, V. Chereșteșiu, V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtător în unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii — revistă de istorie”, 6, an XI, 1958, p. 49.

⁶⁾ Ibidem, p. 51; M. Kertész, *op. cit.*

pentru masele muncitoare de la orașe și sate. Regimul reacționar din vechiul regat este extins și în Transilvania, în locul regimului democratic cerut de mase la Alba-Iulia. Cu toate acestea, influența victoriilor istorice ale proletariatului rus, imaginea recentă a revoluției proletare din Ungaria, ca și contactul stabilit cu mișcarea revoluționară din vechea Romînie, au făcut ca lupta revoluționară a maselor asuprite din Transilvania să nu înceteze nici un moment.

Documentele pe care le punem la îndemîna cercetătorilor atestă starea de luptă din Transilvania anilor 1919—1920—1921, larga mișcare grevistă a proletariatului și lupta țărănimii pentru pămînt, dragostea maselor asuprite pentru Rusia Sovietică și procesul de cristalizare a noii ideologii marxist-leniniste în rîndurile socialiștilor, care luptau cu influența nefastă a social-democraților de dreapta din conducerea partidului, sub influența grupurilor comuniste.

Materialele pe care le prezentăm fac parte din arhiva fostului „Consiliu dirigent” din Transilvania, unealtă a burgheziei, care a introdus starea de război, din ordinul căruia s-au arestat și maltratată numeroși muncitori revoluționari, organizațiile muncitorești au fost aruncate într-o stare de semilegalitate, s-au înăbușit mișcările țărănești pe toată perioada avîntului revoluționar.

Primele documente, referitoare la mișcarea muncitorească, datează din 1919 și ne dau indicații asupra grevei din 23 august 1919 de la Ocna Mureșului și starea revoluționară din acea regiune⁷⁾.

Într-unul din aceste documente Ocna Mureșului este denumită „cuib infect al bolșevismului”, iar în alt document se arată că la Minele Uioara erau „2000 de socialiști internaționaliști”.

Documentele din 1920 cuprind o mare perioadă de lupte greviste, care culminează cu greva generală ce a cuprins întreaga Romînie, inclusiv Transilvania. Un document din 2 mai al „Uniunii ceferiștilor din Ardeal și Banat” precizează: „aducem la cunoștința guvernului că sîntem solidari cu frații ceferiști din regat și toate loviturile la adresa lor sînt și ale noastre și ne lovesc și pe noi”⁸⁾, ceea ce demonstrează că solidaritatea proletariatului din întreaga țară exista și lua forme concrete ori de cîte ori era necesar. Alte documente, din mai 1920, relatează fapte referitoare la sărbătorirea zilei de 1 Mai în diverse regiuni ale Transilvaniei (telegramă de protest trimisă lui Averescu pentru înăbușirea demonstrațiilor), închegarea organizatorică a muncitorimii din Transilvania, greve izbucnite în Cluj, Reghin și nemulțumirile crescînde ale muncitorilor transilvăneni⁹⁾. La 28 mai se naște un conflict de muncă la Săcărîmb, la minele metalice ale statului¹⁰⁾, în iunie are loc o grevă la atelierul și depozitele C.F.R. din Alba-Iulia¹¹⁾.

Una din marile ridicări ale muncitorimii din această perioadă în Transilvania a fost greva ceferiștilor de la gara Simeria, care a durat de la 8 la 17 iulie 1920 și la care au luat parte peste 600 de muncitori.

⁷⁾ Arh. St. Buc., Consiliul dirigent, dos. 1365, f. 70—72, 84 ș.a.

⁸⁾ Ibidem, f. 37.

⁹⁾ Ibidem, f. 119.

¹⁰⁾ Ibidem, f. 568.

¹¹⁾ Ibidem, f. 489.

Greva a avut un pronunțat caracter politic. Greva avea o pregătire anterioară îndelungată și în fiecare lună, anterioară lunii iulie, muncitorii intrau în grevă câte 2—5 zile. La grevă au participat atît muncitori romîni, cît și muncitori unguri, demonstrînd hotărîrea lor comună de luptă împotriva exploatării burghezo-moșierești ¹²⁾.

Proletariatul din Transilvania continuă șirul de greve, care au un caracter politic din ce în ce mai accentuat. La fabrica de cărămidă din Sîngiorgiul de Pădure, unde are loc o grevă la începutul lui iulie 1920, muncitorii „zic, că numai atît mai trebuie, să le dea arme, iar alții zic, că mai bine se lasă împușcați decît să meargă la război” ¹³⁾, ridicîndu-se în acest fel contra intervenției care se pregătea împotriva Rusiei Sovietice, exprimîndu-și dorința de a întoarce armele împotriva exploatătorilor.

Tot în luna iulie au loc greve la fabrica de postav din Sibiu, la atelierele și depozitele C.F.R. din Brașov etc. ¹⁴⁾. Este foarte interesant un document de la sfîrșitul lui iulie în care se arată că atît țărănimea, cît și muncitorimea, nu vor să mai participe la un nou război ci „muncitorii se gîndesc în mod serios la alegerea șefilor sovietelor” ¹⁵⁾ și mai departe: „se discută și posibilitatea mobilizării bărbaților pînă la 46 ani în contra rușilor. La această veste muncitorii socialiști ar fi răspuns cu următorii termeni: *să ne mobilizeze numai, că atunci le-a sunat ceasul din urmă*” (subl. noastră) ¹⁶⁾. Tot de la sfîrșitul lunii iulie 1920, datează și un memoriu cu 22 de puncte al ceferiștilor din întreaga Transilvanie pentru obținerea de drepturi, printre care un loc principal îl ocupa problema mării salariilor ¹⁷⁾.

La 16 august 1920 încă mai continua greva muncitorilor de la toate fabricile din Timișoara ¹⁸⁾, iar greva de la Băile de sare Uioara se prelungește pînă la 25 august 1920 ¹⁹⁾. Tot la sfîrșitul lunii august, după cum ne informează documentele, se sfîrșește greva din Reșița, afară de muncitorii de la fabricile de poduri și mașini ²⁰⁾.

O scurtă grevă generală în întreg Brașovul are loc la 1 septembrie 1920. Este demn de remarcat faptul relatat în documentul respectiv, că „lucrătorii în greva aceasta generală pentru a arăta Guvernului și capitaliștilor că muncitorimea nu mai vrea să fie înjugată, nu mai vrea să fie război” ²¹⁾, deci caracterul politic al acestor greve este din ce în ce mai evident. În același document se redă starea de spirit a greviștilor care cer aderarea partidului socialist la Internaționala a III-a. La începutul lunii septembrie greva de la Băile de sare Mureș-Uioara izbucnește din nou, în ziua de 9 septembrie încă se mai duc tratative între conducerea minelor și greviști ²²⁾.

¹²⁾ Ibidem, f. 483—488.

¹³⁾ Ibidem, f. 30.

¹⁴⁾ Ibidem, f. 31, 494.

¹⁵⁾ Ibidem, f. 2.

¹⁶⁾ Ibidem.

¹⁷⁾ Ibidem, f. 4.

¹⁸⁾ Ibidem, f. 400.

¹⁹⁾ Ibidem, f. 462.

²⁰⁾ Ibidem, f. 463.

²¹⁾ Ibidem, f. 290.

²²⁾ Ibidem, f. 469.

La 16 septembrie intră în grevă muncitorii de la Regia Monopolurilor Statului din Turda, Cluj și Uioara²³⁾. La 21 septembrie încă mai continuă greva muncitorilor de la Baia de Sare Ocna Mureșului, Valea Jiului se află în continuă frământare greva izbucnind la Petroșani, Vulcan etc.²⁴⁾. La 12 septembrie are loc o grevă generală și la Turda, cu care ocazie muncitorimea de aici ține o adunare generală. La adunare „au vorbit contra statului (burghez n.n.), contra guvernului, au vorbit despre revoluția rusă, lăudând faptele și rezultatele acestei revoluții, îndemnând muncitorimea ca să ia exemplul muncitorimii ruse... au vociferat jos cu armata, jos cu jandarmeria, jos cu poliția, trăiască Rusia, trăiască Armata Roșie, trăiască revoluția”²⁵⁾. Aceasta dovedește puternicul spirit internaționalist al proletariatului din România, dragostea sa pentru Rusia Sovietică, dorința fermă de a schimba orînduirea burghezo-moșierească din țară.

Greva generală din octombrie 1920, cea mai puternică ridicare a muncitorimii din România în perioada avîntului revoluționar, a cuprins și Transilvania. Documentele din această perioadă ne arată o serie de greve de pe cuprinsul Transilvaniei care se încadrează în greva generală. Astfel, sindicatul ceferiștilor din Transilvania și Banat se declară solidar cu greva ceferiștilor din vechiul regat²⁶⁾, intră în grevă muncitorimea din Sibiu, Satu-Mare, jud. Hunedoara, din Valea Jiului, Oradea-Mare, Cluj, din jud. Tîrnava-Mare, jud. Bistrița-Năsăud etc.²⁷⁾. Aproape în toate unitățile industriale, unde se declară greva generală, acționează comitete de grevă. Greva generală ține pînă la sfîrșitul lunii octombrie și în multe județe se declară mobilizarea generală, tocmai pentru a sili pe muncitori să reia lucrul²⁸⁾. O puternică amploare a avut-o greva generală din județul Miercurea-Ciuc, de unde se telegrafiază la 30 octombrie că „în diferite localități muncitorii au pătruns în fabrici și au pus stăpînire pe ele socializîndu-le”²⁹⁾, cerîndu-se măsuri urgente pentru lichidarea acestor stări de fapt, de către Ministerul de Interne. O grevă puternică, în această perioadă, între 20 octombrie — 1 noiembrie, a avut loc și la Uzinele Metalurgice din Băiuț, unde au fost arestați 30 de muncitori și a fost nevoie de intervenție armată pentru reluarea lucrului³⁰⁾.

Următoarele documente se referă la o serie de greve și mișcări muncitorești din anul 1921. Neprimind alimente și salariile de la 15 ianuarie 1921, muncitorii de la Minele de aur din Brad intră în grevă în luna aprilie. Greva mai avea și un scop politic bine determinat: reprimirea celor 400 muncitori la lucru, concediați de Societate cu 3 luni înainte³¹⁾. În luna februarie 1921 are loc o grevă și la depoul de mașini Siculeni³²⁾.

²³⁾ Ibidem, f. 234.

²⁴⁾ Ibidem, f. 329, 348.

²⁵⁾ Ibidem, f. 364.

²⁶⁾ Ibidem, f. 283.

²⁷⁾ Ibidem, f. 255 și urm.

²⁸⁾ Ibidem, f. 257.

²⁹⁾ Ibidem, f. 245.

³⁰⁾ Ibidem, f. 522.

³¹⁾ Ibidem, f. 658.

³²⁾ Ibidem, f. 577.

Toate aceste documente, selecționate dintr-un număr mai mare existent în fondul respectiv, atestă faptul că proletariatul din Transilvania a luptat cu deosebită intensitate și în anii care au urmat înăbușirii revoluției burghezo-democratice, după unirea cu România. Muncitorii cerându-și drepturi economice și politice doreau libertăți democratice, o Românie liberă de exploatare, prietenie cu Rusia Sovietică. Luptând alături de frații lor din România veche muncitorii din Transilvania au dat dovadă de o înaltă conștiință de clasă, de patriotism și internaționalism.

Lupta proletariatului transilvănean s-a împletit în această perioadă cu lupta țăranimii pentru pământ, dorința întregii țăranime asuprite din România.

Un document de la începutul anului 1920 ne arată starea de spirit care domnea în rîndul muncitorilor maramureșeni și moți, care „s-au exprimat că nu ar dori să moară înainte de a găui un domn ori de a înghăma un „popă” în jug”³³⁾. Aceași stare de agitație domnea și în sînul populației sătosești din jurul Sebeșului.

Țărănimea transilvăneană era agitată în special de faptul că se tărgăna îndeplinirea reformei agrare. Date despre această chestiune abundă în documentele din anul 1920. Țărănimea transilvăneană aștepta cu nerăbdare victoriile armatelor Rusiei sovietice împotriva intervenționiștilor și „revoluția generală contra boierilor”³⁴⁾. Mișcări țărănești izbucnesc în plasa Blaj, în vecinătatea Aiudului, în județul Bistrița-Năsăud, în județul Făgăraș, în județul Brașov, județul Alba inferioară, Oradea-Mare, Turda-Arieș³⁵⁾.

Dintre documentele pe care le punem la îndemîna cercetătorilor cele mai elocvente se referă la mișcarea din județul Bistrița-Năsăud în care mișcarea țărănească se generalizează în mai multe comune, iar subprefectul județului, Dr. Leon Scridon, este înlăturat cu forța din postul său de cîteva sute de țărani, la 24 mai 1920. Manifestațiile țărănești continuă și după această dată, arestările se țin lanț, iar 2.000 de manifestanți cer eliberarea celor arestați. Este deosebit de important faptul că la aceste mișcări au participat și muncitori; la încercările subprefectului de a-i liniști, aceștia „au răspuns că ei sînt Ministerul, și că el este un pungaș și l-au aruncat în stradă, în mijlocul fluierăturilor și huiduielilor multimii”³⁶⁾.

Datorită amplexării mișcării subprefectul a fost destituit de autorități, iar cei arestați, au fost eliberați. La sfîrșitul lunii iunie, același an, se constată că „nemulțumirea și starea de agitație încă domnește în sînul populației”³⁷⁾, ceea ce arată forța mișcării și pătrunderea tot mai accentuată a ideilor Revoluției din Octombrie la sate.

În această perioadă de mari frămîntări sociale și lupte revoluționare, are loc și procesul de limpezire ideologică în sînul partidului socialist. Dacă conducerea social-democrată de dreapta caută să producă confuzie în rîndul maselor muncitoare și a socialiștilor din organizațiile de jos

33) Ibidem, f. 180.

34) Ibidem, f. 147.

35) Ibidem, f. 11, 135, 195—196, 628 ș.a.

36) Ibidem, f. 519.

37) Ibidem.

ale partidului, conlucrînd direct cu burghezia, membrii partidului socialist și grupurile comuniste luptă pentru introducerea ideilor leniniste în rîndul maselor, pentru aderarea la Internaționala a III-a. Adunările muncitorilor, care au loc în această perioadă, demonstrează clar faptul că ideile Revoluției din Octombrie au pătruns adînc în sînul maselor, le-au mobilizat în lupta revoluționară.

Redăm între documentele anexate cîteva dintre cele mai caracteristice, privitoare la unele adunări ale muncitorilor și ale socialiștilor din Transilvania, din care reies evident ideile Revoluției din Octombrie și dorința de afiliere la Internaționala a III-a. Unele din documente ne arată și felul în care pătrunde propaganda socialistă printre muncitori și săteni.

Astfel, un document din mai 1920 ne arată faptul că „un muncitor atacat de agenți a strigat înaintea bisericii, în prezența populației adunate : „Jos cu clasa burgheză, jos cu domnii să nu ne mai conducă ei“³⁸⁾. La o adunare a muncitorilor din Turda, din iunie 1920, este demascată regimul lui Horthy și împilările pe care acesta le-a adus poporului³⁹⁾, în 4 iulie muncitorii din Reșița hotărîsc să cedeze leafa pe 5 ore pentru ajutorarea orfanilor de la Anina⁴⁰⁾.

Este caracteristică adunarea muncitorilor de la fabricile de cherestea, ținută la Tg. Mureș, la începutul lunii iulie 1920, la care aceștia declară că „nu vor să fie din nou sclavii capitaliștilor“⁴¹⁾. Adunări ale muncitorilor și socialiștilor, la care se protestează împotriva regimului burghezo-moșieresc, se demască ororile acestuia, se popularizează ideile Revoluției din Octombrie, au loc la Petroșani, Brașov, Cluj, Tg. Mureș și în alte localități din Transilvania, în perioada august-septembrie 1920⁴²⁾.

Dintre acestea cele mai importante au fost Congresul Socialist din Cluj, ținut în 15, 16 și 17 august 1920, adunarea socialistă din Brașov, de la 29 august 1920, cea a muncitorilor organizați în sindicate, de la Tg. Mureș din 19 septembrie 1920, adunările din Oradea din prima jumătate a lunii septembrie, adunarea socialistă de la Brașov din 21 septembrie și cea de la Satu-Mare de la sfîrșitul lui septembrie 1920⁴³⁾.

La congresul Socialist din Cluj, deschis la 15 august 1920, au luat parte 250 delegați, reprezentînd 13 ținuturi din România, fiind împuterniciții a 50.000 de muncitori organizați și a 10.000 de muncitoare organizate. În prima zi „Congresiștii se retrag cîntînd cîntece socialiste și strigînd trăiască Internaționala a III-a, trăiască guvernul Sovietelor din Moscova“⁴⁴⁾. În celelalte zile, în care s-a desfășurat Congresul, s-au dezbătut probleme principale ale mișcării muncitorești din Transilvania și ceea ce este important, se alege o delegație pentru a participa la Congresul Internațional al Comunistelor, de la Moscova, ce urma să aibă loc. Este demn de remarcat faptul că majoritatea congresiștilor au fost pentru afiliere.

³⁸⁾ Ibidem, f. 119.

³⁹⁾ Ibidem, f. 496.

⁴⁰⁾ Ibidem, f. 9.

⁴¹⁾ Ibidem, f. 4.

⁴²⁾ Ibidem, f. 326, 366, 389, 418 ș.a.

⁴³⁾ Ibidem, f. 389-394, 418-446 ș.a.

⁴⁴⁾ Ibidem, f. 427.

ceea ce arată că organizațiile partidului socialist le dăduseră mandat pozitiv în această chestiune.

La adunarea socialiștilor din Brașov, din august 1920, se ia poziție fermă împotriva pregătirilor de război contra Rusiei Sovietice, se cere îmbunătățirea salariilor muncitorilor, se cere pace, se arată că arma principală a proletariatului este greva⁴⁵⁾. Puternice idei revoluționare sînt exprimate și la adunarea socialiștilor din Oradea, unde se arată pe scurt influența Revoluției din Octombrie asupra popoarelor subjugate și se ia atitudine împotriva teroarei albe din Ungaria. „Două mari idei duc la luptă pentru viață și moarte: socialismul și capitalismul... Dintre acestea două prima trebuia să ajungă răzbitoare pentru că e ajutată de lupta pentru existență a popoarelor”⁴⁶⁾, se spune în document.

Este important documentul care redă adunarea muncitorilor organizați în sindicate din Tg. Mureș, în care delegatul socialist a afirmat că „în toate țările muncitorii se pregătesc pentru revoluția cea mare în care capitaliștii vor fi îngenunchiați” și că „pe ei (pe socialiști n.n.) nu îi interesează că în Ungaria e la putere Horthy sau aici în România Mare e rege (în public: jos cu ei), căci muncitorii tot așa sînt de apăsați și speculați”⁴⁷⁾. Adunarea s-a terminat cu lozincile: „Trăiască socialismul” și „Trăiască revoluția”⁴⁸⁾.

Împotriva războiului care se pregătea contra Rusiei Sovietice, despre reforma agrară, cu lozinci ca: Trăiască socialismul, jos burghezia, jos cu războiul, să trăiască tovarășii ruși, nu mai luptăm, trăiască proletariatul și Internaționala a III-a etc., se desfășoară și adunarea socialistă din Satu-Mare, de la sfîrșitul lunii septembrie 1920⁴⁹⁾. Documentul menționează faptul că socialiștii care participaseră la adunare se numeau „aderenți ai Internaționalei a III-a”⁵⁰⁾.

Aceleași idei le susțin și lucrătorii sticlari la Congresul pe întreaga țară, ținut la Brașov la 20 septembrie 1920⁵¹⁾. Lua o amploare din ce în ce mai mare în această perioadă lupta de clarificare ideologică, pentru un partid de tip nou, pentru reorganizarea sindicatelor, majoritatea membrilor cărora aderaseră la sindicatele „internaționaliste”, adică roșii⁵²⁾.

Un ultim document atestă dorința muncitorimii de a se crea partidul de tip nou și de a se afilia la Internaționala a III-a. În ziua de 6 mai 1921, muncitorii pielari-comuniști, țin o ședință la Cluj și aderă la Internaționala a III-a, alegîndu-și delegatul la Congres⁵³⁾. Este vorba de una din multele grupe comuniste care au sprijinit activ înființarea partidului comunist, au luptat pentru afiliere și au continuat pe mai departe lupta organizată împotriva regimului burghezo-moșieresc.

⁴⁵⁾ Ibidem, f. 389—394.

⁴⁶⁾ Ibidem, f. 326.

⁴⁷⁾ Ibidem, f. 338—339.

⁴⁸⁾ Ibidem, f. 339.

⁴⁹⁾ Ibidem, f. 366—370.

⁵⁰⁾ Ibidem, f. 370.

⁵¹⁾ Ibidem, f. 640—644.

⁵²⁾ Ibidem, f. 651.

⁵³⁾ Ibidem, f. 636.

Din prezentarea sumară a documentelor menționate reiese că perioada care a urmat Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost o perioadă de puternice lupte revoluționare și în țara noastră, care au culminat cu înființarea Partidului Comunist din România. Ca și proletariatul și țărănimea din alte regiuni, masele muncitoare de la orașe și sate, din Transilvania, au luptat pentru ideile revoluției, împotriva exploatării burghezo-moșierești.

A N E X E

1.

DECLARAȚIE

Subsemnatul declar la anunțul făcut din partea Uniunii Muncitorilor Mineri și Topitori Sibiu, fiind delegatul zonei de supraveghere [că] după deținerile din 22—23 august 1919, s-au făcut și din partea noastră cercetări și s-a constatat că muncitorii sint agitați din partea unora cu caracter socialist și în fond bolșevist și chiar din partea noastră s-a deținut unul, care a îndemnat la bolșevism în contra siguranței statului, care era trimis din partea Uniunii Muncitorilor Sibiu. După arestarea acestuia... și după adunările secrete, muncitorii au început iar să se revolte și a fi nemulțumiți în contra tuturor organelor, ba în ziua de 23 august 1919 a izbucnit o grevă, care, dacă nu intervenea jandarmeria locală era o nefericire pentru toată țara. După ce aranjatorii acestei greve, fiind totodată și aranjatorii adunării secrete, ca contravenienți ordonanței nr. 13, 12, 7 mod. s-au înaintat unei zone de supraveghere, s-a început cea mai mare liniște în Ocna Mureșului...

Ocna Mureșului fiind un local baial [miner], l-a frecventat toată lumea și a devenit un cuib infect al bolșevismului, nefiind armată la dispoziție, numai o secție de jandarmi, care a trebuit să lupte cu cele mai mari greutăți, ca să poată susține bunul mers al ordinei...

Aiud la 24 septembrie 1919.

Comandantul Pieții Aiud
(ss) Locot. Beldeanu ⁵⁴⁾

2.

DECLARAȚIE

Uioara la 23 decembrie 1919.

Subscrisul declar oficios referitor la cele petrecute între socialiștii din M. Uioara și Jandarmerie:

La prezentarea mea în M. Uioara ca șef al secției de Jand., în 1 martie a.c., am aflat un adevărat cuib de bolșevici între 2000 de socialiști internaționali, muncitorii salinelor și ai fabricii de sodă...

Toate lucrurile slabe ce se petreceau între socialiști se întâmplau numai atunci când venea cite un delegat din partea socialiștilor din Sibiu, unde se declarau că nu le trebuie armată, jandarmerie, preoți, biserici etc.; acestea toate am fost silit să le suport fiindcă socialiștii pe timpul acela aveau protecții mari pretutindeni, iară eu [eram] amenințat din toate părțile.

În luna august a.c. a venit în Uioara un socialist din Sibiu și fără a se anunța la jandarmerie a început să țină cu muncitorii întruniri secrete; venindu-mi la cunoștință am urmărit chestia, unde i-am și prins în seara de 22 august la ora 8 și 10'. Întrebându-i pentru ce s-au întrunit, îmi răspunde [delegatul] pentru organizare... i-am zis că au contravenit la Ordonanța nr. 12, 13 și 7 modificată și îi declar deținuți...

⁵⁴⁾ Ibidem, f. 84.

În ziua următoare mi-a venit la cunoștință că dacă [delegatul] nu va fi pus pe picior liber, muncitorii vor provoca grevă generală; cu toate măsurile luate pentru a împiedica greva, în 23 august a.c. la ora 11 și 20' înainte de masă s-a provocat grevă...

Ordinea cea mai perfectă ce domnește astăzi în Uioara a devenit numai prin munca groaznică ziua și noaptea a jandarmeriei [pe] care o documentez cu autoritățile civile.

Fost șef al Secției
Jand. Uioara

Ajt. Sublocot. Iacob Popa
de prezent Comandt. Plot. Jand. Aiud

Văzut,
Maior (ss) indescifrabil ⁵⁵⁾

3.

DECLARAȚIE

Cu privire la relațiunile muncitorești subscrisa direcțiune își expune părerea în următoarele :

Din anul 1917 cînd s-au organizat ca socialiști, muncitorii noștri, în mai multe cazuri, au venit la Direcție cu plîngeri și stăruiau [pentru] îmbunătățirea plăților și a alimentării ; spre a-și putea ajunge acest scop în vreo citeva rînduri au recurs și la arma grevei, dar grevele acestea n-au fost de durată mai lungă niciodată.

De la revoluția din anul trecut însă, care foarte natural și între muncitori a lăsat urme, starea generală morală a muncitorimii a decăzut foarte mult încît o mare parte dintre ei nu mai respectau superiorii, pășeau violent contra lor și se fereau de lucru, dar se înțelege de [la] sine [că] p. etindeau salarii și competențele în natură, doreau să fie conducători și nu muncitori. Purtarea aceasta a unora a demoralizat apoi întreaga muncitorime...

În zilele din urmă, după cum am auzit, spiritele încep a fi iar agitate.

Atare fiind situația, subscrisa direcție declară, că jandarmeria a fost întotdeauna la culmea chemării sale, a făcut și face mare serviciu salinelor și prin asta statului român.

Ocna Mureșului, la 23 decembrie 1919.

Văzut
Maior (ss) indescifrabil ⁵⁶⁾

p. director :
(ss) indescifrabil
Șef substitut.

4.

COPIE DE PE RAPORTUL Nr. 1240 AL SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ DEVA

[iulie 1920]

Domnule subinspector,

La ordinul D-voastră nr. 6084, din 19 iulie 1920, avem onoare a vă înainta tabloul grevei ceferiștilor de la gara Simeria cu următorul raport detaliat de cum a decurs greva :

Greva a fost de mult timp pusă la cale, lucrîndu-se în acest scop încă de pe timpul alegerilor, atunci cînd muncitorii organizați de la gara Simeria amenințau

⁵⁵⁾ Ibidem, f. 70—72.

⁵⁶⁾ Ibidem, f. 69.

pentru ori și ce [cu greve], făcînd în același timp o mare propagandă printre țărani...

Îndată ce ei nu primeau leafa la timp au început a face sabotaj (raport nr. 851 din 2 iunie 1920, 661 din 5 iulie 1920), nelucrînd 2-5 zile pînă primeau leafa, sau cel puțin promisiunea că li se va [plăti] (raport nr. 635 din 18 iunie 1920)...

Organizîndu-se cu încetul... au așteptat momentul oportun ca să declare greva, crezînd că vor da o lovitură puternică statului român, provocînd greva generală la C.F.R. din Ardeal și eventual vor putea provoca greva și la minele din Petroșani.

Încă din 6 iulie ei au trimis o deputație la Direcțiunea C.F.R. cerînd să li se satisfacă cererile, dar la 8 iulie ei au și început greva, nemaiașteptînd termenul de 6 zile acordat Direcțiunii să li se satisfacă cererile lor (raport nr. 909 din 8 iulie).

Începînd a pune următoarele condițiuni : au pretins ca să li se plătească diferența de spor asupra lefei de 60%, începînd din 1 ianuarie în lei, ba unii au cerut chiar și diferența pe noiembrie și decembrie, apoi leafa pe iunie deși au primit-o, să fie schimbată în bani mărunti iar nu în banconote de cîte 1.000. Au mai cerut alimente și haine dar toate imediat (raport nr. 918 din 8 iulie 1920).

Încercările de pacificare a Căpitanului Bobau au eșuat, necutezînd sau neștiînd el să forțeze pe [muncitorii] ca să înceapă lucrul.

Armata a făcut la mai mulți percheziție, care cu toți afirmau că nu au alimente, întrebunțînd față de autorități următoarele cuvinte : „că [și] șoarecele iese flămînd din camera lor“...

În același timp apare și ordinul de mobilizare pentru acei care nu reiau lucrul, muncitorii au cerut imediat o anchetă din partea Direcțiunii Centrale a C.F.R. care să judece situația (Raport nr. 1006 din 14 iulie 1920).

Rezultatul acestei anchete a fost că și comisia a găsit că muncitorii greviști sînt numai o greutate statului român și ar fi mai bine să nu li se satisfacă cerințele...

Tot în ziua de 13 iulie a sosit Episcopul Mailat care le-a ținut o cuvîntare...

Sosînd tot în seara aceea o telegramă de la D-1 Director al C.F.R. Regionala Pascuți, în care le promise muncitorilor în numele d-lui comisar Guvernial Meszaros că vor primi alimente și li se vor satisface cererile.

A doua zi în 17 iulie, deși nu li s-a dat mai mult decît promisiuni, adică tot ceea ce li s-a dat și la început, totuși muncitorii au început lucrul (raportul de zi nr. 1026 din 17 iulie 1920)*.

Aceasta este istoria grevei de la Simeria...

Pentru a preveni o nouă grevă care amenință a lua proporții cu mult mai mari, nemaiputînd conta nici pe muncitorii romîni care sînt nemulțumiți de conducătorii lor ar fi bine ca fiii partidului socialist internațional împreună cu unii propagandiști să fie dați afară din lucru și astăzi siliți să se repatrieze.

Căci altfel, așa cum s-a procedat pînă acum cu ei, cînd pentru fiecare grevă și sabotaj au primit îmbunătățire de leață încurajează direct prin organele statului în activitatea lor subversivă și subminatoare a statului.

Aceasta este situația în Simeria, situație care se datorește pe lingă altele și lipsei autorităților polițienești în localitate. Căci după cum am raportat sub nr. 895 din 6 iulie 1920 nu se poate susține ordinea cu patru jandarmi și un agent de Siguranță în localitate...

Pe lingă mulțimea muncitorilor... călătoresc pe zi la 2000 călători, din care o parte iau direcția Petroșani, alt focar de nemulțumire...

*) După cum reiese din însuși documentul respectiv, promisiunile burgheziei aveau doar scopul de a aplană conflictul, fără a fi realizate vreodată.

Cu toate acestea am făcut tot cât ne-a stat în putere după cum se vede din rapoartele noastre sus-citate, trimițând totdeauna informațiunile noastre în care am prezis toate ce se vor întâmpla la Simeria.

Șeful Serviciului (ss) N. Tiron

pt. conformitate,
(ss) indescifrabil

T A B L O U

despre greva ceferiștilor din gara Simeria, din sectorul Serviciului de Siguranță „DEVA“

Uzina, societatea sau fabrica unde a fost greva	Cînd a început greva	Cînd s-a terminat greva	Cîți lucrători sau funcționari au luat parte la grevă	Care a fost cauza grevei	Cum s-a aplanat greva
Depozitul, Atelierul Intreținere CFR	8 iulie, 10 ore a. m.	17 iulie, 2 ore p. m.	280 de la Depozit, 274 de la Atelier, 31 de la întreținere	Nu au primit leașa în lei, nici diferența de 60 % spor asupra lefei începînd din ianuarie 1920. Au pretins apoi alimente și îmbrăcăminte. Dar a avut și motiv politic . . .	Promițîndu-li-se că li se vor îndeplini toate pretențiunile în urma telegramii d-lui Comisar Guvernial Meszáros și intervenția Episcopului Mailat au reluat lucrul.

Șeful Serviciului
(ss) N. Tiron

pt. conformitate,
(ss) indescifrabil⁵⁷⁾

5.

BULETIN DE INFORMAȚII

pe zilele de 3—6 iulie [1920]

SERVICIUL DE SIGURANȚĂ TÎRGU MUREȘ raportează că la fabrica de cărămidă din Sîngeorgiu de Mureș s-a început cu ziua de 1 iulie grevă din cauza salarizării. Grevă a încetat în ziua de 5 l.c. Funcționarii privați din localitate au ținut la z.c.c. intrunire pentru organizare. Între muncitorii din localitate se vorbește că România mobilizează de la 18 pînă la 40 ani, pentru a merge alături cu Polonia contra Rusiei. Mulți zic, că numai atît mai trebuie, să le dea arme, iar alții zic, că mai bine se lasă să fie împușcați decît să mai meargă în război. Muncitorii din localitate vorbesc de o organizare a tuturor fabricanților și maistrilor de toată bransa din Ardeal și Banat, ce se va înfăptui contra muncitorilor, pentru a putea paraliza tendințele de grevă și cererile pentru mărirea de leașă, ale muncitorilor. După cît este informat Serviciul Tîrgu Mureș fabricanții de lemn din Tg. Mureș s-au și organizat și au făcut un memorandum în care cer să se mai reducă plata muncitorilor.

⁵⁷⁾ Ibidem, f. 483—488.

SERVICIUL DE SIGURANȚĂ Sibiu raportează că femeile angajate în fabrica de postav Scherer din Sibiu s-au întrunit în ziua de 1.VII. în casa muncitorilor unde au luat hotărîrea, că dacă nu vor primi o îmbunătățire de plată de 75% sau cel puțin 50%, atunci cu ziua de 2.VII o să intre în grevă. Salariul unui muncitor Cl. II e de 35 cor. pe zi, iar a unei muncitoare Cl. II este de 20 cor. Grupul croitorilor a avut o întrunire în ziua de 3.VII. a.c. unde s-a luat hotărîrea, ca acelor maiștri care nu dau o îmbunătățire de 50% din 75% pretinse nici un lucrător să nu mai lucreze declarînd grevă în ziua de 6.VII. Muncitorii angajați în fabrica de postav Gromer și Herber fostă a lui Scherer din Sibiu au intrat cu ziua de 3.VII. a.c. în grevă. Pretindî îmbunătățirea de plată de 75%. Lucrul nu-l vor începe pînă ce nu primesc cel puțin 50% îmbunătățire. La celelalte servicii nu-i nimic important de remarcat.

p. conformitate ⁵⁸⁾

6.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 6689 8.VII.920

Domnule inșpector general,

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că în ziua de 5.VII. a.c. la orele 1 p.m. toți lucrătorii C.F.R. din atelierele și depozitele de mașini din Brașov au declarat grevă, cauza este că li se dă plată în coroane de 1000, pe care nu le pot schimba, au hotărît continuarea grevei pînă nu vor primi bani mărunți *).

Subinspector General
(ss) indescifrabil

Șeful Serviciului
(ss) indescifrabil

D-sale

Domnului Inșpector General Administrativ Cluj ⁵⁹⁾

⁵⁸⁾ Ibidem, f. 30-32.

^{*}) Politica burgheziei de a plăti salariile în coroane de 1000, pentru ca apoi muncitorii să fie obligați să le schimbe în bani mărunți sau să le preschimbe în lei constituia o metodă organizată, datorită faptului că procurarea de alimente se făcea foarte greu cu bancnote mari, iar preschimbarea coroanelor în lei aducea beneficii importante burgheziei. Aceasta a constituit una din cauzele care a îndemnat permanent muncitorimea din Transilvania la luptă pentru condiții de trai mai omenești.

⁵⁹⁾ Ibidem, f. 494.

7.

Nr. 7648.

MINISTERUL DE INTERNE
SECRETARIATUL GENERAL DIN CLUJ
Intrat la 26.VII.1920
Nr. 143/223.

BULETIN DE INFORMAȚII
pe zilele de 22—25 iulie 1920.

SERVICIUL SPECIAL DE SIGURANȚĂ DEVA: Raportează că țăranii din sector sînt foarte neliniștiți din cauza zvonului de mobilizare care a pătruns la ei în legătură cu dezastrul polonez; se exprimă că ei s-au luptat deajuns și a fost destul război de 6 ani și nu vor mai lupta, numai în caz cînd ar fi atacată țara de vreun dușman. Comisia de pe Valea Jiului și Petroșani a ținut în 22.VII.1920 o adunare în care a cerut reducerea prețului cîrnii la 2 cor. Comisia de piele a cerut încă un adaos de 15% pe lîngă 30% ce le au [la salarii]. Pretențiile formulate în memoriu au fost înaintate direct Ministerului de Interne.

SERVICIUL SPECIAL DE SIGURANȚĂ ALBA IULIA: Raportează că în zilele din urmă răspîndindu-se zvonul scoaterii din circulație a coroanelor și înlocuirea lor cu lei printr-un schimb nepotrivit pe un leu 3—4 cor., au produs o vie nemulțumire și o agitație anume în sinul poporului întreg. Populația își exprimă cea mai mare nemulțumire față de miniștrii ardeleni din guvernul actual și față de toți parlamentarii ardeleni care nu au știut sau nu au vrut să apere interesele timpurilor acestea de tranziție. La C.F.R., atît la funcționari, cit și la muncitori s-a observat o vie mișcare și o mare bucurie în urma comunicatelor din ziare asupra victoriilor raportate de către armata lui Lenin asupra polonilor.

SERVICIUL SPECIAL DE SIGURANȚĂ TÎRGU MUREȘ: Lumea agitată așteaptă din moment în moment mobilizarea. Muncitorii se gîndesc în mod serios la alegerea șefilor sovietelor.

La Căile Ferate agitațiile pentru grevă se mențin. Muncitorii din localitate, primind știrea că bolșevicii ruși sînt aproape de Cernăuți, jubilează cu toții succesele bolșevicilor asupra polonilor. Speră că în curînd vor ajunge și aici salvîndu-i de stăpînirea oligarhiei rominești. Se discută și posibilitatea mobilizării bărbaților pînă la 46 ani în contra rușilor. La această veste muncitorii socialiști ar fi răspuns cu următorii termeni: să ne mobilizeze numai, că atunci le-a sunat ceasul din urmă.

p. conformitate ⁶⁰⁾.

8.

COPIE DE PE TELEGRAMA SERVICIULUI SPECIAL DE SIG. TIMIȘOARA
Nr. 246/326

[16 august 1920]

Serviciul Timișoara ne raportează că greva muncitorilor de la fabrici și azi continuă, vă înaintăm în copie hotărîrea ședinței Camerei de industrie și comerț, indicîndu-se detaliat pretențiile funcționarilor.

Pt. conformitate,
(ss) indescifrabil ⁶¹⁾

⁶⁰⁾ Ibidem, f. 1—2.⁶¹⁾ Ibidem, f. 400.

9.

COPIE DE PE RAPORTUL SERV. SPEC. DE SIG. ALBA-IULIA Nr. 873 920
[august 1920]

Urmare la ordinul nr. 868 telegr., relativ la greva de la Băile de Sare Uioara, am onoare a vă raporta că cu ziua de azi 25.VIII.920, partea cea mai mare dintre lucrătorii mineri au reluat lucrul...

P. Șeful Serviciului

(ss) Voicu

pt. conformitate,
(ss) indescifrabil ⁶²⁾

10.

COPIE DE PE TELEGRAMA CIFRATĂ A SERVICIULUI LUGOJ
Nr. 1358 din 27/8.1920

Ca urmare raportului nostru nr. 1356 de ieri 26/8. a.c. raportăm că în Reșița s-a preluat lucrul peste tot, afară de muncitorii de la fabricile de poduri și mașini... În localitate nu mai avem greve decât la fabrica de calapoade.

Șeful Serviciului

(ss) Floru

pt. conformitate
(ss) indescifrabil ⁶³⁾

11.

COPIE

[2 septembrie 1920]

NOTA

Am onoare a raporta cum că ieri, în 1/IX, între orele 10—11 cit a ținut greva generală, bărbații de încredere din toate atelierele au ținut vorbiri în ateliere, despre însemnătatea grevei de ieri. La fabrica Schiel a vorbit bărbatul de încredere suprem [care] a spus că: lucrătorii țin greva aceasta generală pentru a arăta Guvernului și capitaliștilor că muncitorimea nu mai vrea să fie înjugată, nu mai vrea să fie război, deci la caz că se va face o concentrare pentru manevră despre care vrea guvernul s-o facă, muncitorii trebuie să protesteze contra concentrării și să nu meargă nimeni sub drapel — căci numai așa pot ajunge socialiștii la putere, căci chiar dacă ar închide Guvernul pe conducătorii socialiști, în locul la unu care ar fi arestat l-ar înlocui 20 sau 30 socialiști, deci el vorbește fără teamă căci dacă îl vor aresta vor fi alții în locul lui.

A mai spus de Internaționala III-a, spunind că acolo să se afilieze toți muncitorii căci numai prin aceea pot face reformarea pentru binele muncitorimei, a strigat să trăiască Internaționala III-a...

Astă seară vor avea ședință fabricanții din Brașov cu delegația socialistă, relativ la scopul cum se vor plăti simbătă în 4.XI. muncitorii.

Muncitorii vorbesc între ei că nu vor primi salariul decât în lei și 1:1, nu vor să mai știe de coroane, căci dacă vor merge să cumpere ce le trebuie comerțanții le vor cere lei, iar dacă vor schimba coroanele, vor avea scăzământ și le vor trage 40⁰⁰‰. Deci muncitorii pretind simbătă lei nu coroane, la caz contrar vor face grevă cu începere de miine, dacă vor căpăta răspuns, dacă nu de luni 6.IX.

pt. conformitate (ss) P. Ogea
p. conformitate.
(ss) indescifrabil ⁶⁴⁾

⁶²⁾ Ibidem, f. 462.

⁶³⁾ Ibidem, f. 463.

⁶⁴⁾ Ibidem, f. 290.

12.

TELEGRAMA

EXURGENTA D-LUI SECRETAR GENERAL AL INTERNELOR LA CLUJ
Nr. 53920

[16 septembrie 1920]

Dl. Director General al regiei monopolurilor statului ne face cunoscut că parte din lucrătorii de la Turda, Cluj și Uioara, dependenți de acea direcțiune, s-ar fi pus în grevă stop. Rugăm luați dispozițiuni urgente pentru menținerea ordinii și dați-ne relațiuni.

p. MINISTRU DE INTERNE
(ss) indescifrabil⁶⁵⁾

13.

COPIE DE PE RAPORTUL SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ ALBA-
IULIA, Nr. 1004/31/920.

Nota Secretariatului General de Interne
către
Subinspectoratul General de Siguranță
Cluj

Urmare la rapoartele anterioare :

Am onoare a vă raporta că lucrătorii de la Baia de Sare Ocna Mureșului încă nici pînă în prezent nu au preluat lucrul, afară de cei care lucrează la apeduct, pentru scoaterea apei din baie [mină].

A fost [numit un] delegat din partea lucrătorilor greviști de a merge la Cluj și a prezenta memoriul lor ; la înapoiere le-a comunicat că, pînă cînd nu se începe lucrul, nu se vor începe pertractările cu ei, cu toate acestea muncitorii nu au preluat lucrul.

Pe ziua de 10.l.c sosind 4 vagoane bucate, lucrătorii greviști au cerut să li se împartă. Li s-a spus că nu vor primi, pînă nu vor prelua lucrul, atunci au tăbărit asupra vagoanelor, de unde au fost împrăștiți prin intervenția jandarmilor.

De asemenea Garnizoana locală a trimis 35 soldați pentru pază.

p. Șeful Serviciului
(ss) Voicu
Nr. 9902/21/IX/1920⁶⁶⁾

14.

COPIE DE PE TELEGRAMA SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ DEVA
Nr. 1576 din 24 septembrie 1920

În legătură cu telegrama noastră nr. 1567 din 23 sept., avem onoare a vă raporta că greva de la Petroșani a încetat, aseară la 10 reîncepînd muncitorii din nou lucrul. Cauza a fost deținerea și înaintarea la Tribunal de Procuror a trei muncitori care strigau jos poliția... Acesta este numai un armistițiu la propunerea Comandantului de jandarmi pînă ce se va tranșa chestiunea. În Vulcan

⁶⁵⁾ Ibidem, f. 234.

⁶⁶⁾ Ibidem, f. 329.

muncitorii au declarat grevă azi dimineață voind să se arate solidari. La mina de vest din Petroșani greva continuă din partea unei părți a muncitorilor, vom înainta de urgență raport detaliat.

Șeful Serviciului Deva
(ss) Tiron

pt. conformitate
(ss) Sava ⁶⁷⁾

15.

RESORTUL AFACERILOR INTERNE

Nr. 5911/10745
intrat la 25.IX.1920

VI-i Nr. 281 28/IX.1920
MINISTERUL DE INTERNE
25.IX.920
5911/10745

Obiectul : *Greva muncitorilor*. Poliția de stat Cluj înaintează darea de seamă despre raportul și cercetările făcute de șeful poliției Turda cu ocazia grevei generale a muncitorilor, întâmplată la Turda în ziua de 12.IX.1920.

Prefectura regională de poliție Cluj

Nr. 4523/1920
III

către

Ministerul de Interne Secretariatul General Direcțiunea Poliției
și Siguranței Generale

Cluj

În cauza grevei generale a muncitorilor, întâmplată în 12/IX.920 în orașul Turda, avem onoare a vă raporta următoarele : Din cercetarea și raportul făcute de șeful poliției Turda s-a constatat că în ziua de 12/IX.920 prin decizul politic de sub nr. 1889/1920 muncitorimea din orașul Turda a ținut o adunare generală. Din permisul dat de poliție s-a făcut restricțiunea că la adunare oratorii să pertrac-teze numai în cauzele în merit și că la aceasta să ia parte numai muncitori orga-nizați și alt public să nu fie prezent. Din raportul comisarului s-a constatat că oratorii socialiști nu s-au ținut strict de programul acceptat de poliție. Ci oratorii au vorbit contra statului, contra guvernului au vorbit despre revoluția rusă, lăudînd faptele și rezultatele acestei revoluții, îndemnînd muncitorimea ca să ia exemplul muncitorimii ruse pentru apărarea drepturilor lor revoluționare, iar publicul asistent a vociferat, jos cu armata romină, jos cu jandarmeria, jos cu poliția, trăiască Rusia, trăiască Armata Roșie, trăiască revoluția. La aceasta comisarul i-a provocat pe oratori ca să înceteze, fiindcă în caz contrar ar fi nevoit a lua dreptul de a vorbi și a împrăști toată adunarea. Cu toată provocarea comisarului tonul vorbirilor a decurs tot în acest mod și vociferările de mai sus nu au încetat; după aceea comisarul a interzis continuarea adunării și a provocat muncitorimea să se împrăștie. Șeful poliției din Turda pe baza raportului făcut de comisar a arestat 4 oratori ai muncitorilor, a introdus procedura penală în contra lor și actele au fost înaintate procuraturii sub nr. 4523/1920.

⁶⁷⁾ Ibidem, f. 348.

Arestarea celor 4 muncitori a avut [ca] rezultat greva generală în Turda. Eu la ord. verbal al D-lui Inspector general m-am transportat în orașul Turda de a ancheta în cauză și ca rezultat al anchetei efectuată de mine am trimis raportul meu de sub nr. 4523/1920...

Cluj, la 21 septembrie, 1920.

Prefect regional în concediu,

Prefect regional subst.

(ss) indescifrabil ⁶⁸⁾

16.

TELEGRAMĂ

Sighișoara 865 20/X/20.2159

Aici a sosit următoarea telegramă circulară pentru toate garile din raion Brașov nr. 399 f.

Sindicatul ceferiștilor din Transilvania și Banat s-a făcut solidar cu greva ceferiștilor din vechiul regat, a încetat munca cu data de 21 octombrie, vă rugăm tovarăși, să vă atașați Sindicatului ceferiștilor din Transilvania și Banat.

Pentru orientare vă comunicăm că nu este tren în drum dinspre Brașov la Sighișoara, în gară nu avem cărbuni. Ca să se poată susține circulația de aici, vă rugăm să dispuneți imediat, ca să se trimează barem 2 vagoane de cărbuni. Notăm, că telegrama circulară de aici nu s-a trimis spre Teiuș, vă rugăm să avizați despre aceasta numaidecît pe Domnul Director regional.

Subșef de gară

Mina ⁶⁹⁾

17.

TELEGRAMĂ

către

MINISTERUL DE INTERNE — SECRETARIATUL GENERAL

[21 octombrie 1920]

Sibiu

Muncitorii din Sibiu au intrat în grevă de azi dimineață; pentru susținerea liniștei s-au făcut toate dispozițiunile de către poliție și miliție.

Prefectul orașului ⁷⁰⁾.

18.

TELEGRAMĂ

MINISTERUL DE INTERNE — SECRETARIATUL GENERAL

CLUJ

[21 octombrie 1920]

Am onoare a vă raporta că muncitorii de la C.F.R. au declarat grevă generală cu începere din ziua de 21 octombrie a.c.; conform rapoartelor primite pînă în prezent de la organele subordonate muncitorii de la diferite stabilimente uzine, mine și 9 întreprinderi din provincie au declarat greva. Măsurile necesare pentru pază și menținerea ordinei s-au luat.

Prefectul Jud. Hunedoara ⁷¹⁾

⁶⁸⁾ Ibidem, f. 363—364.

⁶⁹⁾ Ibidem, f. 283.

⁷⁰⁾ Ibidem, f. 271.

⁷¹⁾ Ibidem, f. 269.

19.

TELEGRAMĂ

SECRETARIATUL GENERAL DE INTERNE CLUJ

Deva 1541

[22 octombrie 1920]

Muncitorii din Valea Jiului cu ziua de 21 octombrie s-au alăturat la greva generală, asemenea și cei de la uzinele de fier din Hunedoara și în toate celelalte ateliere din județ; aderă chiar și aplicații din prăvălii, din ateliere mai mici și prăvălii, aceștia din urmă, astăzi au intrat în lucru. Ordinea nu e conturbată; nr. 2884, ex. 1920.

Prefectul județului Hunedoara ⁷²⁾.

20.

TELEGRAMĂ

SECRETARIATUL GENERAL DE INTERNE CLUJ

Oradea Mare 5459/39 22 17/50

La nr. 348/428/1920 [raportăm] că s-au luat de cu vreme toate măsurile cerute; greva e pe sfârșite.

Oradea Mare la 22 oct. 1920

Prefectul orașului Oradea Mare

Nr. 44/1920 res. ⁷³⁾.

21.

TELEGRAMĂ

SECRETARIATUL GENERAL DE INTERNE CLUJ

[23 octombrie 1920]

Sighișoara 149 116 21/1004.

În noaptea de 20 spre 21 orele 15 a sosit o telegramă din Brașov cu următorul conținut, stop, circular către toate gările de la Brașov, nr. 399: Uniunea cefeștilor din Ardeal și Banat se declară solidară cu greva ce [se] menține încă; în regatul vechi a sistat lucrul cu data de 21, luna curentă, rugăm tovarăși alăturați-vă, stop. Uniunea cefeștilor din Ardeal și Banat, stop, situația aici este că de la Brașov și Cluj azi nu au sosit trenuri la Sighișoara, stop. De aici a plecat azi un tren spre Cluj și vicinalul către Agnita spre Sibiu, stop.

Prefectul jud. Tirnava Mare ⁷⁴⁾.

22.

TELEGRAMĂ

[23 octombrie 1920]

În județul Bistrița Năsăud, în urma dispozițiilor luate la timp din partea mea, în înțelegere cu Comandamentul Garnizoanei, nu a avut loc greva funcționarilor și lucrătorilor de la tren. Circulația a fost întreruptă în comuna Rodna Veche, au întrerupt lucrul pășind în grevă muncitorii de la minele statului, care la provocarea ca să reînceapă lucrul nu s-au supus, în consecință s-au exhortat la Bistrița 6 indivizi instigatorii grevei...

⁷²⁾ Ibidem, f. 268.

⁷³⁾ Ibidem, f. 278.

⁷⁴⁾ Ibidem, f. 289.

Inginerul șef de la minele de stat a primit ordin de la direcțiunea din Baia Mare, ca să nu reînceapă lucrările, chiar dacă minerii ar înceta greva și ar voi să intre în lucru, întrucât grva fiind de natură politică lucrările nu se vor reîncepe pînă ce Guvernul nu va hotări și nu va da ordin pentru preluarea lucrărilor; de altfel e liniște. Despre dezvoltarea mai departe a acestei mișcări vă voi raporta...

Prefect⁷⁵⁾

23.

CABINETUL SECRETARULUI
GENERAL DE LA
MINISTERUL DE INTERNE
CLUJ

[24 octombrie 1920]

TELEGRAMĂ

Măsuri energice prescrise prin ordinele noastre cificate Nr. 290, 303-309-312 etc. nu au fost luate. Procedați imediat în unire cu parchetul și cu comandamentul militar local, care au primit din nou ordin în acest sens, cu cea mai mare energie și fără nici o ezitare la arestarea tuturor comitetelor de grevă.

Vă atrag în special atențiunea asupra comitetelor de grevă de la C.F.

Vă fac personal răspunzător de restabilirea ordinii, [veți] cere concursul parchetului și comandamentului militar.

În acest sens au fost date ordine speciale autorităților judecătorești și Comandamentelor militare, [care] au primit noi instrucțiuni pentru a lua cele mai energice măsuri în contra turburătorilor ordinii. Raportați telegrafic zilnic⁷⁶⁾.

24.

TELEGRAMĂ

SECRETARIATUL GENERAL INTERNE CLUJ

[27 octombrie 1920]

Mircurea Ciuc

Cu onoare vă raportăm că trenurile din județul nostru circulă regulat și muncitorii din depozitul de locomotive Madevalva încă au început lucrul, foarte puțini nu s-au prezentat, stop. Ieri, marți, a izbucnit greva la 4 fabrici de cherestea.

Cercetarea decurge, stop. Populația liniștită⁷⁷⁾.

25.

DE LA PREFECTURA JUDEȚULUI BISTRIȚA NASAUD

Nr. Ad. 108-1920 pref.

SECRETARIATUL GENERAL INTERNE CLUJ

În legătură cu telegrama din 28.l.c. raportează cu onoare că minerii intrați în grevă în Rodna Veche, după primirea ordinului de mobilizare, în mare parte s-au declarat gata a relua lucrul.

La minele de stat însă lucrul nu se va începe pînă va hotări guvernul începerea, din motive că la acele mine de zeci de ani tot cu deficit s-a lucrat și prin urmare lucrarea s-a susținut numai în interesul muncitorilor, care acum au intrat în grevă fără nici o cauză motivată.

⁷⁵⁾ Ibidem, f. 260-261.

⁷⁶⁾ Ibidem, f. 271.

⁷⁷⁾ Ibidem, f. 255.

La minele particulare și anume în comuna Valea Arieșului (Comuna Maier) deja au și intrat în lucru atîția lucrători, de cîți are lipsă societatea acționară a minelor Felsőmagyarországi; iar în Cobasel (comuna Rodna Nouă) se lucra numai la transportarea materialului exploatat; lucrări de exploatare nu se fac din lipsă de bani.

Stabilimentele minelor atît ale celor de stat, cît și ale celor particulare, sînt puse sub paza militară.

Ordinea publică nu este periclitată.
Bistrița, la 29 octombrie 1920.

Prefect
(ss) indescifrabil ⁷⁸⁾

26.

MINISTERUL INTERNELOR
SECRET. GENERAL DIN CLUJ

Nr. 348/428
intrat la 30/X.1920

TELEGRAMĂ

Prefectul[ui] județului Miercurea Ciucului

Avînd informațiuni că în diferite localități muncitorii au pătruns în fabrici și au pus stăpînire pe ele socializîndu-le.

Rog a ne comunica ce măsuri ați luat pentru restabilirea ordinei și arestarea vinovaților.

Secretar General ⁷⁹⁾.

27.

COPIE DE PE RAPORTUL SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ DEJ
Nr. 468 din 1.XI.1920.

Domnule subinspector general,

Avem onoare a vă raporta că greva muncitorilor de la Uzinele Metalurgice din Băiuț a încetat. În urma diferitelor zvonuri, că situația acolo ar fi foarte gravă, în 27 a.c. personal m-am transportat împreună cu dl. Prim procuror din Dej la Băiuț, pentru a constata și a ne convinge pe deplin despre stările de acolo.

Greva aici s-a început în 20 a.c...

După izbucnirea grevei s-a trimis din Dej, de la reg. 81, sub conducerea căpitanului Filipan, un detașament pentru susținerea ordinei și arestarea instigatorilor grevei. Căpitanul Filipan a arestat circa 30 muncitori, dintre care pe urmă au rămas definitiv arestați 11, care la ordinul d-lui Prim procuror vor fi transportați la Dej. Mulți muncitori după sosirea armatei s-au refugiat prin păduri. Căpitanul Filipan, conform ordinului primit, după sosire numai decît a mobilizat pe loc muncitorii absențați, provocînd totodată și pe ceilalți ca să reia lucrul.

Situația în prezent este următoarea:

Serviciul Minelor și Uzinelor Metalice din Băiuț primise de la Direcțiunea Minelor și Uzinelor Metalurgice ale statului Baia Mare alăturatul ordin circular, în copie, conform căruia muncitorii care ar dori să reia lucrul și care au declarat greva, fiind aceasta de o natură politică, numai cu aprobarea guvernului pot fi reprimiți în serviciu, și chiar în urma acestui ordin s-a agravat situația fiindcă

⁷⁸⁾ Ibidem, f. 262.

⁷⁹⁾ Ibidem, f. 245.

armata silea pe toți muncitorii să reia lucrul, iar șeful inginer avînd ordinul superior trebuia să se conformeze acestuia. După informațiile primite de la șef[ul] inginer, statul de mult timp lucra cu deficit în aceste mine și uzine metalice și a fost un motiv binevenit greva muncitorilor, ca să nu-i reprimească în serviciu, și acesta este motivul adevărat pentru care reprimirea muncitorilor în lucru depinde de guvern.

Rezoluția cea mai bună ar fi dacă numaidecît li s-ar pune în vedere acestor muncitori, că pentru greva făcută nu mai pot fi reprimiți în serviciu, dîndu-li-se posibilitatea de a trece la alte mine în serviciu, fiind aproape mai toți oameni săraci și neavînd acolo alt mijloc de a trăi, din contră acești muncitori eliberați din serviciu [de] instituție, de astăzi vor deveni cei mai periculoși siguranței statului, terorizînd pe ceilalți muncitori și agitînd încontinuu contra conducătorilor minelor și ținînd astfel în neliniște și nemulțumire întreaga muncitorime de acolo.

În baza celor relatate cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune cele ce veți crede de cuviință.

p. Șeful Serviciului

(ss) Iovanel

pt. conformitate

(ss) Mărioara Popp⁸⁰⁾

.28.

MINISTERUL DE INTERNE

SECRETARIATUL GENERAL DIN CLUJ

Nr. 6022

Ministerul de Interne

Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale

Subinspectoratul General de Siguranță din Transilvania – Cluj

Nr. 5030 4/IV.1921.

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta în copie spre știință pe contra pagină notele telefonice ale Serviciului Special de Siguranță Deva cu nr. 862 și 867 din 2 aprilie 1921.

Subinspector General

(ss) indescifrabil

Șeful Serviciului

(ss) indescifrabil

D-Sale Domnului

Secretar General al Internelor Cluj

Copie de pe Nota telefonică nr. 862

Am onoare a vă raporta că muncitorii de la Minele de aur din Brad au declarat grevă. Cauza este că nu au primit alimente și plata din 15 ianuarie 1921; tot un scop urmărit de ei este că prin grevă să forțeze Direcțiunea Minelor la reprimirea celor 400 muncitori concediați înainte cu trei luni. Din partea autorităților s-au luat măsuri pentru împiedicarea tulburărilor.

Notă telefonică nr. 867

Greva de la Minele de aur din Brad continuă în liniște fără nici un incident. Ei așteaptă a li se împărți patru vagoane porumb. Direcțiunea Minelor nu are bani pentru a plăti lefurile muncitorilor de la Minele de aur de acolo. Se necesitează o aplanare grabnică pentru evitarea unui eventual conflict.

p. Șeful Serviciului

(ss) Oprea⁸¹⁾

⁸⁰⁾ Ibidem, f. 522.

⁸¹⁾ Ibidem, f. 568.

29.

COPIE DE PE TELEGRAMA SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ CIUC
Nr. 295 din 23 [februarie] 1921

Avem onoare a vă raporta următoarele: în ziua de 18 februarie lucrătorii din depoul de mașini Siculeni s-au pus în grevă. Cauza grevei e nemărirea salariilor din luna decembrie fiind lipsiți de alimente. Greva a început la ora 14 și a durat până la ora 16; fiind asigurați că în aceeași zi sosesc salariile, au reluat lucrul.

Șeful Serviciului

(ss) Nemeș, nr. 295

p. conformitate

(ss) indescifrabil ⁸²⁾

30.

Confidențial

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Nr. 3 Confidențial

intrat la 13/I.1920.

Obiectul: Notă informativă de la Comandamentul cercului de instrucție Sebeșul Săsesc despre situația și opinia publică între muncitorii maramureșeni și moți.

Către

Subinspectoratul General de Siguranță

Loco

Avem informații că între diferite categorii de muncitori din județul Maramureș, împreună cu moții de acolo, care muncesc, domnește o mentalitate îngrijorătoare cu privire la raportul dintre ei (clasa muncitoare) și „domni”.

S-au exprimat că nu ar dori să moară înainte de a găui un domn, ori de a înhăma un „popă” în jug.

Tot astfel de informațiuni avem și privitor la populația din jurul Sebeșului Săsesc.

În interesul binelui obștesc binevoiiți a dispune cercetarea stării în mod discret și a descoperi agenții, care apoi vor fi înaintați cu acte în regulă aici pentru a proceda mai departe.

Cluj la 13.I.1920 ⁸³⁾.

31.

COPIE DE PE RAPORTUL SERVICIULUI DE SIGURANȚĂ SIBIU

La ordinul Dv. Nr. 1355 din 20/II. a.c. [1920] cu onoare raportăm următoarele:

4. POPULAȚIUNEA ROMÂNĂ.

Populațiunea română de la sate se agită din zi în zi pe chestiunea agrară. Se întreabă dacă mai poate, să dea crezământ D-lor care cu ocaziunea alegerilor, promisiunea le-a fost legea agrară, dar aceasta stagnează cu totul. În toate întrunirile lor cer rezolvarea grabnică a acestei probleme, a cărei rezolvare atît de

⁸²⁾ Ibidem, f. 577.

⁸³⁾ Ibidem, f. 180.

greoaie începe să creieze o situațiune internă din ce în ce mai întunecoasă. Aceasta întârziere a rezolvării acestei reforme, exploatată apoi de către conducătorii socialiști, care cu propaganda lor pe tema aceasta încep a-și ciștiga aderenți și în rîndul țărănilor noștri, care văzînd de interesul autorităților în drept față de problema socială, care așteaptă o rezolvare atît de grabnică, încep a-și pierde răbdarea și rezultatul acestei depresiuni este apoi trecerea lor încetul în partidul socialist.

O agitațiune mare se face și pe tema schimbului coroanelor. O eventuală schimbare a coroanei pe un curs depreciat ar isca o nemulțumire la culme, care s-ar putea potența eventual pînă la revoltă, care după părerea noastră ar fi foarte greu de oprimat și anume din motivul că unele cercuri contrare Statului fac pe tema aceasta o propagandă foarte întinsă atît la orașe cît și la sate...

O altă nemulțumire a țărănilor din satele noastre o formează lipsa cea mare a articolelor de vestminte și încălțăminte ale căror prețuri sînt urcate chiar din zi în zi din partea comercianților, asupra cărora nu exercită nimeni nici un control. Trebuie să mărturisim că organele instituite pentru oprirea speculei pe o scară atît de întinsă nu au adus roadele așteptate, mai cu seamă la sate, deoarece absolut nici un control al prețurilor nu se face din partea organelor încredințate cu aceasta. Urcarea aceasta nemotivată a prețurilor articolelor de vestminte și încălțăminte aduce apoi cu sine urcarea și prețurilor alimentelor și anume aceste urcări stau în raport drept unele cu celelalte.

Șeful Serviciului
(ss) indescifrabil

pt. conformitate
(ss) indescifrabil⁸⁴⁾

32.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
Subinspectoratul general de Siguranță din Transilvania

Nr. 2317 din 20/III.1920

Către
Resortul de Interne

Cluj

Avem onoare a vă aduce la cunoștință următoarele: De un timp încoace între populația diferitelor regiuni din Transilvania, se observă o agitație continuă. Această agitație [este] alimentată din partea străinilor cu tot felul de versiuni, pe care le pun în legătură cu reforma agrară și venirea primăverii, formă sub care se ascund adevăratele lor planuri draconice față de noi puse la cale și bine stabilite de mai înainte. Și forma în care sînt lățite versiunile de tot felul între țărani au făcut să prindă rădăcini și să-i facă susceptibili și astfel să-i dispună spre a crede și a vedea lucrurile într-o culoare cît se poate de neprielnică intereselor noastre. Această propagandă este făcută și susținută... mai ales acolo unde populația e mai expusă la mizerie în urma faptului că n-au alimentele necesare, spre a agita și a lăți diferite și cele mai absurde versiuni. Această manoperă ne face impresia că nu este altceva decît o dorință hotărîtă a dușmanilor noștri ca prin aceste știri false și colportări să pregătească țărănimea — în lipsa mai adîncă a cunoașterii lucrurilor — și a stării adevărate pentru o mișcare, am putea zice o revoluție...

...Cea mai întinsă propagandă se face însă în privința reformei agrare... Cunoscînd pe deplin importanța de netăgăduit că țărani să fie liniștiți, mai ales acum cînd trebuie să înceapă muncile de primăvară, semănăturile și altele pentru a ne putea feri de un dezastru economic și cunoscînd totodată relele

⁸⁴⁾ Ibidem, f. 311.

de neînchipuit ce ar putea avea aceste mișcări asupra vieții noastre interne de stat, asupra consolidării, cu onoare vă rugăm să binevoiți a da ordinele D-voastră (D-nilor prefecți pentru a da și D-lor ordinele) autorităților subalterne, ca de câte ori își va face apariția vreun astfel de agent cu intențiune ascunsă de propagandă să fie deținut și dat în judecată. Binevoiți a cunoaște că din partea noastră s-au luat toate măsurile necesare pentru a împiedica o astfel de manoperă de condamnat.

Credem, că o metodă excelentă și ducătoare la scop [este] de a se începe o contrapropagandă pe o bază cât se poate de mare, pentru a dovedi populației că tot ceea ce le sînt spuse sînt neintemeiate și false, izvorîte dintr-un simțămînt dușmănos contra noastră și că prin aceste lucruri se procedează numai la exploatarea și înveninarea gîndirii lor.

Subinspector general,
(ss) indescifrabil

Șeful serviciului
(ss) indescifrabil ⁸⁵⁾

33.

BULETIN DE INFORMAȚIUNI pe zilele de 23–26 iunie [1920]

Serviciul Special de Siguranță Cluj raportează că populația din plasă Cîmpeni în urma promisiunilor făcute de candidații de deputați, cu ocazia turneului lor electoral, că le vor exopera pădurile și pășunile gratuit, a început a devasta pădurile, nesupunîndu-se autorităților administrative, din care cauză în plasa sus-zisă se întîmplă zilnic certuri și bătăi între locuitori și funcționari.

În comuna Ciumbrud învecinată orașului Aiud, între țărani e o nemulțumire mare față de administrație din cauzele următoare :

1. În comună s-a dat în arendă din partea Cons. agricol țăranilor o parte din moșiile aflătoare acolo, care arendare a fost aprobată de comisia agrară județeană. Oamenii s-au apucat de lucru, și-au arat pămînturile primite, acum proprietarii mari au recurat arendarea moșiilor lor la Cluj și după cum zic țăranii așa se hotărăște, că li se ia locul deja lucrat și se predă foștilor proprietari fără despăgubire, așa s-a întîmplat în Timpăhaza unde s-a luat de la țărani 60 iugăre de pămînt de către proprietari și nu li s-a dat nici o despăgubire ; așa zic țăranii că și în Obreja e la fel.

2. În timpul războiului o bancă din Budapesta a cumpărat din Ciumbrud o moșie și a împărțit-o numaî între populația maghiară, dar deoarece a izbucnit revoluția, moșia parcelată de bancă nu s-a intabulat pe noii proprietari și așa țăranii au cerut ca această moșie să fie împărțită și între ei, dar aceasta li s-a refuzat, așa că și azi ungurii sînt proprietarii neintabulați la această moșie.

3. Din cauza bancnotelor de 1000 de coroane, care nu le pot întrebuița, numai dacă cumpără sau de întreagă sumă sau dacă plătesc o taxă de schimb de la 100–200 cor.

4. Din cauza scumpetei mari și mai ales că nu primesc petrol ⁸⁶⁾.

⁸⁵⁾ Ibidem, f. 146–148.

⁸⁶⁾ Ibidem, f. 11.

CONSILIUL DIRIGENT
RESORTUL AFACERILOR INTERNE

Nr. 13293/8023—1920
intrat la 29.VI.1920

Obiectul : Mișcarea țărănească contra subprefectului Leon Scridon din Bistrița.

D-sale D-lui

Ministru de Interne

București

Cu onoare raportăm că contra răzvrătiților [s-a instituit] o instrucție la Curtea Marțială a Diviziei 16 din Bistrița.

Ar fi de dorit ca Curtea Marțială să fie îndrumată a termina chestia aceasta de urgență, că populația să nu creadă că răzvrătiților nu li se întâmplă nimic.

Totodată și miliția ar trebui înmulțită, căci prefectul ne raportează că acum e prea puțină miliție acolo.

30.VI.1920
(ss) indescifrabil

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA SECRETARIATULUI ȘI
PERSONALULUI

Biroul Corespondenței și al
Cifrului

Nr. 36302 — 16 iun. 1920

Ministerul de Interne
Secretariatul General din Cluj

Intrat la 19 iunie 1920
Nr. 2783/7513 Anexe : 1

Avem onoare a înainta, alăturat aci, nota de informațiuni, relativ la mișcarea țăranilor din Bistrița contra subprefectului Leon Scridon, rugându-vă să binevoiți a lua cunoștință de cuprins și a ne comunica ce măsuri s-au luat împotriva instigatorilor.

p. MINISTRU
(ss) indescifrabil

DIRECTOR
(ss) indescifrabil

D-lui Secretar General al Interneilor

Cluj

DE LA PREFECTURA JUDEȚULUI BISTRIȚA—NĂSAUD

Nr. 73/1920 pers.

Obiectul : Ordinul Ministerului din București în cauza mișcării țăranilor contra subprefectului Dr. Leon Scridon.

către:
MINISTERUL DE INTERNE SECRETARIATUL GENERAL

C L U J

În urma ordinului Nr. 2783/7513/1920 din 21 iunie 1920, pe lângă anexarea notei în copie cu onoare raportează următoarele:

În ziua de 23 mai, când s-a întâmplat alungarea din oficiu a subprefectului Dr. Leon Scridon am fost în comunele județului în călătorie oficială.

Seara după ora 7 am sosit și mi s-a comunicat întâmplarea.

Am chemat la mine șeful poliției de stat de aici și ne-am înțeles laolaltă că peste noapte, ca să nu se facă turburări mai mari, poliția să adune pe capii răzvrătiților, a cerut putere armată de 40 soldați. Am cerut legătură telefonică cu comandamentul garnizoanei. Ofițerul de inspecție nu era acolo. Am mers în persoană la Dl. General al Diviziei 16, Hanzu, la locuința sa privată, unde am aflat că în Bistrița nu erau atunci mai mult de 70 soldați. După ce am trimis adresa în scris, în care ceream 40 soldați sub comanda unui ofițer mai bătrîn, am insistat ca această patrulă să se dea ca ajutor poliției și tîrziu noaptea s-a și dat.

Atunci seara am comunicat D-lui General, în baza informațiilor primite de la poliție, că patrula are să stea în serviciu și în ziua următoare, după ce se vor face arestările, pentru că poporul va încerca a elibera cu forța pe cei deținuți.

Pentru mai departe a rămas toată cauza în mîna poliției de stat, ca cu ajutorul miliției să facă arestările și după ce va asculta pe cei vinovați să-i predea parchetului.

S-au arestat 32, pînă dimineața. După cum se spune în raportul subinspectorului general de siguranță, în urma acestor arestări s-a format un grup de 30-40 cetățeni, împreună cu femeile celor arestați...

Despre acestea mie nu mi s-a făcut raport și așa nu am putut ști, că mulțimea s-a adunat înaintea poliției la sfatul celor amintiți.

Cînd mulțimea era înaintea poliției și cerea eliberarea celor arestați, eu eram în biroul prefecturii, era însă acolo șeful poliției și patrula militară dată ca ajutor.

Mulțimea nu a fost provocată să se împrăștie...

După aceasta cei arestați fură eliberați.

După cum se amintește și în raportul subinspectoratului general de siguranță, nemulțumirea și starea de agitație încă domnește în sînul populației care vrea să-mi dea și mie o lovitură și să ceară îndepărtarea mea din postul de prefect al județului.

Între astfel de împrejurări nu se mai poate susține ordinea publică, nu știu cu ce mijloace se va putea susține subprefectul în slujba la care e numit după lege, pot să mă alunge pe mine și pe ori care îmi va urma în post.

Populația aceasta răzvrătită, voința sa o pune deasupra voinței poporațiunii din județ și deasupra legii.

În raportul subinspectoratului general de siguranță se amintește că „indivizii care propagă ură și agită contra tuturor instituțiilor de stat din Bistrița și din județ sînt toți membri ai partidului socialist și propagă pe o scară întinsă ideile de bolșevism”.

Pentru restabilirea ordinii publice și restituirea respectului față de lege, ar fi necesară ca să se termine cît mai de grabă instrucția, cei vinovați să fie cît de grabă pedepsiți iar contra agitatorilor să se facă imediat instrucția și întrucît se vor afla vinovați, să fie pedepsiți.

De încheiere cu onoare amintesc că agitația în popor acum prinde rădăcini și pentru aceea, că pe cei arestați neavînd miliție destulă, care să poată împrăștia gloata, a trebuit să-i lăsăm pe picior liber și acum poporul crede că autoritățile se tem a porcede contra lor și îi vor scoate din arest, orice rele vor face.

Mă rog deci cu onoare să binevoiți a lua măsurile ce le veți afla necesare — conform celor raportate — pentru restabilirea ordinii publice.

Bistrița, 26 iunie 1920.

Cu distinsă stimă. Prefect
 (ss) indescifrabil

MINISTERUL DE INTERNE
SECRETARIATUL GENERAL DIN CLUJ

Intrat la 29 iun. 1920
Nr. 3293/8023 — Anexe : 3
Nr. a 2783/7513

C O P I E

N O T Ă

Subinspectoratul general de siguranță al Transilvaniei, raportează informațiuni relativ la mișcarea țăranilor din Bistrița, contra subprefectului Leon Scridon.

În ziua de 23 mai, un număr de 300 muncitori, au intrat în biroul d-lui subprefect și l-a somat să părăsească biroul căci nu are dreptul. D-sa a căutat prin cuvinte frumoase de a-i liniști, întrebându-i care e motivul ca să izgonească o persoană numită de Minister. Ei au răspuns că ei sînt Ministerul, și că el este un pungaș și l-au aruncat în stradă, în mijlocul fluerăturilor și huiduielilor mulțimii.

După amiază poliția și comenduirea a arestat 28 rebeli. În urma acestor arestări s-a format un grup de 30—40 cetățeni, împreună cu femeile celor arestați...

A doua zi peste 2.000 oameni printre care se găseau și mulți unguri, sași și evrei, au cerut liberarea celor arestați. În zadar D-nii General Hanzu, comandantul Diviziei 16, Colonel Mărășescu și Dr. Ion Șerban prefectul județului au voit să-i liniștească prin sfaturi frumoase, promițându-se dreptate, numai să fie răbdători, ei nu s-au liniștit...

La orele 11 dimineața, arestații au fost puși în libertate, iar locuitorii au izbucnit în urale apoi s-au împărțit în liniște.

Nemulțumirea și starea de agitație încă domnește în sinul populației, care vrea să dea o lovitură și d-lui Dr. Șerban și să ceară îndepărtarea din postul de prefect al județului.

Indivizii care propagă ura și agită contra tuturor instituțiilor de stat din Bistrița și din județ, sînt toți membri ai partidului socialist și propagă pe o scară întinsă ideile de bolșevism.

pt. conformitate
(ss) E. Manolescu ⁸⁷⁾

35.

PREFECTUL JUDEȚULUI FĂGĂRAȘ

Nr. 788
Anul 1920, luna iunie, ziua 26,
Prefectul Județului
Făgăraș

Dos. 2
Inspectoratul General Ad-tiv pentru
Ardeal
Intrare Nr. 285
1920, luna iunie, ziua 29.

Domnule Inspector,

Despre situația din județul Făgăraș, pe timpul de la 10 iunie pînă în ziua de astăzi, am onoare a înainta următorul raport :

Funcționarii administrativi sînt nemulțumiți, văzînd că cu toate promisiunile ce li s-au făcut, situația lor materială încă nu s-a aranjat și retribuțiunea lor s-a ordonat să se facă în coroane pe cursul oficial. Aproape toți funcționarii admi-

⁸⁷⁾ Ibidem, f. 513—519.

nistrativi din centru și plase, mi-au adus la cunoștință, că voiesc să demisioneze. Mulți dintre ei sînt siliți să se angajeze la munca fizică și alte afaceri, ca să-și poată asigura existența, împrejurări, care sînt în detrimentul serviciului.

Astfel fiind situația îmi este imposibil a păși față de ei cu rigoarea recerută, căci sîntem expuși, că își părăsesc postul.

Drept aceea cu onoare vă rog să binevoiți a interveni pentru aranjarea situației lor materiale.

În timpul din urmă după cum am arătat în raportul meu telegrafic nr. 782/1920, în urma agitațiilor făcute de Partidul național și de Partidul socialist în decursul campaniei electorale, populația din comunele Piersani, Mîndra, Răușor, Arpasul de pos și Porumbacul de jos, au încălcat terenuri semănate cu furaje și pășuni din Domeniile Statului, în urma cărei împrejurări, vitele Domeniilor, în număr de vreo 1200, sînt expuse de a nu avea pășuni și furaje.

Am intervenit cu cea mai mare rigoare prin autoritățile subalterne și prin jandarmerie, în toate cazurile și cu excepția populației din comuna Mîndra, celelalte comune au intrat în legalitate.

În ziua de 23 curent, comandantul Companiei de jandarmi în urma înțelesului avut cu subsemnatul a anchetat cazul încălcării de la Piersani, ascultînd vreo 12 țărani din acea comună.

Pînă ce a decurs ancheta, afară în curte mai mulți plutonieri din jandarmerie, care erau concentrați pentru primirea soldei, în conversații cu țărani, au aprobat și au încurajat încălcările făcute, sub pretext că „ce veți lua cu forța este bun luat“.

Acest caz foarte semnificativ, comunicat mie în mod confidențial, chiar de unul din țărani din Piersani, l-am comunicat imediat comandantului companiei de jandarmi, care numai de curînd a preluat acest serviciu și cercetarea contra plutonierilor din jandarmerie decurge.

*Bănuiesc, că jandarmeria, înțeleg gradele inferioare prin ținuta lor sus-amintită, încurajează propaganda nesănătoasă și periculoasă statului în chestia agrară *).*

Eu însumi personal fac cercetări în această chestie și îndată ce voi avea date precise, voi raporta detaliat.

Spiritul de disciplină în compania de jandarmi din Făgăraș — după cum a constatat și noul comandant Locot. Miron Goga — este foarte scăzut.

Spiritul populației din județ, este încă tot agitat. Îngrijorare deosebită nu prezintă situația, cu considerare la pășirea energetică a autorităților și a Comandantului jandarmeriei de o parte, iar de altă parte, în urma împrejurării, că populația este ocupată în mod intensiv cu lucrările agricole, neavînd ocazie de a se întruni în număr mai mare.

Prefect

(ss) indescifrabil

D-sale D-lui Al. Fălcoianu

inspector general administrativ Cluj⁸⁸⁾

*) Sublinierile noastre. În această perioadă unele grade inferioare din rîndurile jandarmeriei și ale armatei nu se supuneau ordinelor de înăbușire a mișcărilor țărănești, deoarece ei înșiși erau țărani îmbrăcați în haine militare și aveau aceeași nevoie de pămînt ca și marea masă a țărănimii.

⁸⁸⁾ Ibidem, f. 135.

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚA DIN TRANSILVANIA

Serviciul Secretariatului

Personal—Confidențial

Nr. 9694/12, IX.1920

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta spre știință alăturată copie de pe nota Serviciului Brașov înaintată nouă cu raportul nr. 2406—1920.

Subinspector general
(ss) Cosma

/Șeful Serviciului
(ss) indescifrabil

D-sale D-lui Secretar General al Internelor

Cluj

Brașov la 26.VIII.1920

COPIE

N O T Ă

Am onoare a vă raporta că din cercetările făcute în Budila asupra neliniștei ce este printre populația de acolo, am constatat următoarele:

În această comună locuiește baronul Béldi Teodor, într-un castel cu circa 30 odăi. Moșia care constă din 800—900 jugăre de pământ arat și vreo 3000 jugăre pădure și aparține acestei familii, este a lui Béldi Akos, care încă din timp de pace domiciliază în Debrețin. De prezent se află în Cluj. Moșia este condusă de tatăl său Teodor. Această moșie este toată dată în arendă țăranilor din comunele: Budila, Buzac, Marcoș, Tel etc., care plătesc o arendă de 600—1000 coroane, de jugăr. Afară de aceasta fiecare lucrător este legat prin contract a-i lucra gratuit atâtea zile, câte jugăre are. Pe lângă asta, mai sînt siliți, a-i aduce în fiecare an, ouă de la 50 bucăți în sus și cîte 5—10 perechi de pui, pe care însă numai la sfîrșitul toamnei începînd, este dator să-i aducă, mai curînd nu-i primește. Acest caz s-a întîmplat tocmai și în săptămîna trecută, cînd cei din Lunca Budilei, au fost respinși cu puii pînă la iarnă.

Tot pe locul lui sînt ridicate casele țăganilor pentru care fiecare om este dator a-i lucra baronului 25 zile, care face după cum se plătesc acum muncitorii de cîmp, 3750 cor. pe 25 zile. Pe lângă asta se plîng țăganii că nici nu le scrie zilele regulat și fac tot mai multe zîle de lucru. Din cauza acestor pretențiuni, care sînt legați sătenii prin contract de a i le îndeplini baronului, atît romîni cît și ungurii sînt foarte neliniștiți.

„În loc să ni se ușureze traiul din partea autorităților ni se îngreuiază” așa spun ei și nu numai 1 sau 2, ci tot satul Budila, împreună cu Buzacle și comuna Marcoș, care toate sînt nevoite a lucra pe locul lui Béldi.

Țăranii erau pregătiți chiar să-l atace pe baron, dar preotul romîn din Budila, Curcubătă, i-a liniștit intrucitva. S-a trimis un memoriu — subscris de circa 150 persoane, către Prefectura județului Trei Scaune, prin care arată pretențiunile mișelești ale baronului cînd dl. fost Subprefect Roman a ieșit la fața locului și după ce s-a convins de adevăr, le-a promis că va interveni și va împărți

moșia baronului. În acest timp s-a schimbat prefectul și subprefectul județului și tot baltă au rămas lucrurile.

Tot un astfel de memoriu a fost trimis și D-lui Consilier agricol Kolbazi, care însă numai noaptea făcea vizite baronului, fără a se interesa de nevoile țăranilor. Văzînd țăranii că din partea autorităților nu se ia nici o măsură, au tăgăduit îndeplinirea contractului, din care cauză apoi baronul a predat contractele Primăriei pentru ca să silească muncitorii a îndeplini contractele. A venit la fața locului și actualul Subprefect Morvay, care a vrut să bage frica în oameni, dar nu i-a reușit. Am chemat apoi jandarmii ca ei să silească lumea, dar ei au refuzat. Baronul prin mijlocirea unui domn din Vechiul Regat (o rudă de a lui Marghiloman) a reușit să obțină un pașaport pentru Austria și în seara zilei de 21 I. c. a plecat din sat.

Poporul zice că el a fugit de frică, dar nu știe că el a plecat la băi. Din cauza celor de mai sus notate poporul este foarte agitat și toți se plîng contra autorităților, care cu toate că au fost avizate, nu au intervenit în folosul lor ci tot în folosul baronului. Cu atît mai mult sînt scandalizați de purtarea lui Kolbazi, care îi sapă dedesubt.

Trebuie să notez că plîngerile Marcosenilor cari sînt toți romîni sînt și mai mari. Din cauza acestor nemulțumiri, toți țăranii din Budila, la alegerile de deputat au votat pentru candidatul socialist.

După cum îmi spunea preotul romîn, el va îndupleca pe țărani, cît timp va fi în stare, dar să nu ne mirăm dacă va izbucni [răscoala] în acel colț de țară, că numai cei de la oraș sînt de vină că nu intervin. Trebuie să se constate, care este domiciliul lui Béli Apor și moșia să se exproprieze. În această comună mai sînt încă două familii boerești ș.a., Contele Mikeș și Contesa Nemeș, care de asemenea posedă averi mari.

pentru conformitate (ss) N. Băncilă
pt. conformitate
(ss) Alexe ⁸⁹⁾

37.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

Nr. 10547 6/X. [1920]

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta alăturat copie după raportul Serviciului Special de Siguranță Oradea-Mare nr. 1771, rugîndu-vă să binevoiți a lua măsurile ce veți crede de cuviință.

Subinspector General
(ss) indescifrabil

Șeful Serviciului

D-sale

Domnului Secretar General al Internelor

Cluj

COPIE de pe raportul Serviciului Special de Siguranță Oradea Mare nr. 1771, din 1/X.1920.

Domnule Subinspector General,

Referitor la spiritul populației în urma suspendării prețurilor maxime și cu ocazia recrutării avem onoare a vă raporta următoarele:

Țăranii din jur lipsiți de conștiința națională au păreri pesimiste de tot și sînt îmbătați de zvonurile cele mai imposibile și fiind în contact cu socialiștii

⁸⁹⁾ Ibidem, f. 314-316.

de aici au mare aplicare la bolșevism. Vorbesc în tot locul că a trecut deja timpul cînd pentru interesele domnilor să mai prindă arma. Au făcut ei deja miliție destulă și în loc să le dea cele necesare pentru trai le dau arme și foamete. Vorbesc mai departe că prețurile maximele s-au suspendat la vesminte și la mărfurile industriale, însă la alimente au rămas și pe mai departe. Însă va veni timpul cînd iarăși ei vor fi domni și atunci vor ști ei leacurile poliției, care execută ordinul domnilor care dau dispozițiunile acestea.

În legătură tot cu aceasta oficialitatea încă nu e îndestulată. [Țăranii] speră că dacă nu se vor face imediat dispoziții pentru a înceta nemulțumirile, atunci la toamnă necondiționat izbucnește revoluția.

Pentru a înceta această stare de lucruri, credem de cuviință a se da dispozițiuni, ca în țară să fie adus la cunoștința publică, că toate zvonurile despre retragerea trupelor, precum și despre războiul cu rușii sînt răspîndite tendențios de răuvoitorii noștri. Mai departe să fie încredințați secretarii comunali împreună cu preoții și învățătorii să lumineze populația despre situația adevărată și să fie avizați să ne ajute [la oprirea] răspîndirii acestor știri precum se observă în unele locuri atît din partea ungarilor, cît și a romînilor.

Cu onoare dispuneți cele ce veți crede de cuviință.

p. Șeful Serviciului
(ss) Banu

Subșeful Serviciului
(ss) Enescu

pentru conformitate ⁹⁰⁾

38.

MINISTERUL INTERNELOR
DIRECTORATUL GENERAL,
Cluj

Nr. 21603/1921
Intrat la 23.X.1921
Nr. anterior
14779

Obiectul: (Agitația din comuna Stremți în chestia executării reformei agrare).

Jud. Alba Inferioară

Către

MINISTERUL INTERNELOR DIRECTORATUL GENERAL

CLUJ

Referitor la ordinul dv. nr. 14779/921 avem onoare să vă raportăm că, în prezent în comuna Stremți este liniște, iar după declarația locuitorilor din comună de fapt, Miksa Vinczenty a ocupat și folosit din locul comunei 25 jugăre, ce se află lîngă marginea apei. Pentru redobîndirea acestui loc comitetul comunal a decis să-i intenteze proces d-lui Miksa Vinczenty.

Cearta întîmplată între jandarmerie și populație se poate constata din procesele verbale luate de jandarmi și înaintate la timp, parchetului din Alba-Iulia.

Aiud, la 18 octombrie 1921.

Subprefect
(ss) Petricu

⁹⁰⁾ Ibidem, f. 195—196.

În comuna Stremți plasa Aiud s-au întrunit în 22.VI. a.c. țărani la circumia lui Tendea Ioan Sava și după ce indivizii Vasile Pușcaș, Mitrea Simion, Doboș Dumitru și Bordean Ilie, locuitori din aceeași comună, au îndemnat poporul prin vorbirile rostite să intre cu forța în pășunatul propr. Vincenty Miksa, forțind chiar toboșarul satului să aducă această la cunoștința comunei, întreaga comună a intrat cu vitele în pășune.

Jandarmeria din Joagiul de Jos fiind încunoștințată a voit să scoată țăranii din locul proprietarului, la ce țăranii i-a atacat înarmați fiind cu securi, cu coase. Deoarece jandarmii erau în număr numai de 4, au recurs la ajutorul Postului de Jandarmi Teiuș și, ieșind la fața locului, au silit țăranii să părăsească teritoriul oprit, arestînd totodată 11 țărani și predîndu-i parchetului Alba-Iulia.

Parchetul din Alba Iulia a eliberat 7 țărani, rămînînd arestați susnumiții.

După declarațiile propr. Vincenty Miksa în acea comună se află un individ care face serviciul de fochist la C.F.R. Teiuș și care individ s-a pregătit cu mult mai înainte dimpreună cu mai mulți soți de ai săi să intre în grădina propr[ietaru]lui și să distrugă tot. Acest individ pînă acum e încă pe picior liber.

Poporul a fost îndemnat să atace jandarmii de către vice-primarul Vasile Pușcașiu și Burdean Ilie. După informațiile primite propr. Vincenty Miksa și-a cîștigat din teritoriul comunei prin prunduire cu ajutorul iazurilor ce le-a ridicat în albia rîului, un teritoriu de circa 25 jugăre, pe care teritroiul țăranii au pretins în mai multe rînduri că susnumitul propr. să le libereze comunii, dar primarul neglijînd aceasta și țăranii văzînd că nu mai capătă nici un răspuns de la Consilierul agricol s-au hotărît să intre cu puterea pe teritoriul care le compete lor și pe care teritoriu propr. Vincenty l-a cîștigat prin prunduire din averea comunei.

Locuitorii din comună sînt agitați de nedreptatea ce li se face și mai cu seamă că după cele întîmplate propr. Vincenty Miksa nu le-a eliberat numitul teritoriu.

Alba Iulia, 26 iunie 1921.

pt. conformitate
(ss) indescifrabil

(ss) Agentul nr. 210 14721 ⁹¹⁾

39.

MINISTERUL DE INTERNE

Directoratul General din Cluj

Intrat la 24 oct. 1921

Nr. 21701.

Domnule Secretar General,

Subsemnații locuitori din comuna Sălicea jud. Turda-Arieș cu profundă stimă vă rugăm să binevoiți în chestiunea de mai la vale să ordonați cercetare și să scăpați locuitorii romîni, pașnici de cea mai detestabilă inchiziție a jandarmeriei.

Comuna noastră, toți locuitorii romîni, foști iobagi pe moșiile contelui Mikas din Feneșul Săsesc, jud. Cojonca, din vechime pășuna vitele pe moșia acestui conte care se află la o depărtare de $\frac{1}{2}$ km de comună. În toamna anului 1918 moșia în întregime a fost arendată de contesă locuitorilor din Feneșul Săsesc, cca. 3500

⁹¹⁾ Ibidem, f. 690.

jug. În primăvara anului 1919 prin învoire pașnică, locuitorii din Feneșul Săsesc ne-au cedat nouă cca. 350 jug. pășunat de pădure, restituindu-le lor arenda competentă. La acest teritoriu nu a reflectat nici o comună din jur, fiind în imediata apropiere a comunei noastre. În anul 1920 prin comisia agrară am obținut același loc de pășunat în arenda forțată. Comisia însă, nesimțindu-se în drept a distribui decît pășunea curată, conform notației din cartea funduară, ne-a acordat în loc de 350 jugăre cca. 50 jugăre, fiindcă în cartea funduară numai atît era notat ca pășune curată, cealaltă era pădure. În același an însă corpul VI de armată încă a trimis tot în același teritoriu cam 300 bucăți vite cornute, oi, porci, cai. Ne-am prezentat comisiei agrare, cu o cerere, ca miliția să fie scoasă din teritoriul nostru. Comisia ne-a îndrumat la dl. dr. I. Suci, fost președinte al comisiei supreme, dar nici d-sa nu ne-a făcut ispravă. Atunci delegatul nostru a încercat contact direct cu miliția. Maiorul „Haffer“, conducătorul oficiului economic ne-a spus că are contract cu contesa pe întreg teritoriul, fiindcă este un teritoriu de vreo 2.000 jugăre, bucuros cedează o parte Sălicenilor, staualele pentru oi și vite din teritoriu însă nu le mută. Noi am rămas satisfăcuți de această soluție.

În anul 1921 prin comisia agrară județeană am obținut același teritoriu de pășune, în care am pășunat și mai înainte neconturbați.

Spre cea mai mare a noastră uimire în anul acesta la sfîrșitul lunii septembrie, vreo cîțiva jandarmi din Feneșul Săsesc însoțiți de păzitorii contelui, fără nici un aviz, ne-au adunat vitele chiar și din teritoriul nostru propriu și au voit să le ducă la Feneș. Păzitorii de la vite au alergat în sat și sătenii neștiind de ce este vorba au alergat cu mic cu mare la pădure să știe ce s-a întîmplat (era zi de duminică, oamenii erau acasă toți). Cînd am ajuns vreo cîțiva oameni, jandarmii au început să împuște printre vite și oameni. Dar oamenii din urmă neștiind ce este și cu cine au de aface s-au grăbit și ei. Atunci jandarmii împreună cu păzitorii contelui au început să fugă nevoind să dea nici o explicație primarului care încă nu sosise și care aducea cu sine actele justificative.

A doua zi delegatul nostru a întrebat Prefectura că ce ordin a dat jandarmeriei, pentru că jandarmeria, se provocase în fugă, amenințînd la un ordin al Prefecturii. Prefectura n-a dat nici un ordin. Convenind personal cu dl. primpretor din Gilău, Goșa, și d-sa a declarat că n-a dat nici un ordin jandarmeriei să închidă vitele sălicenilor. Atunci văzînd că ei din inițiativă proprie, spunînd și dl. prim pretor, că probabil la insistențele și cu înțelegerea cu administratorul de moșie al contesei, a făcut jandarmeria, am cerut Prefecturii în scris cercetarea în cazul acesta.

Spre cea mai mare a noastră uimire cercetarea pornește nu în contra jandarmilor, ci în contra noastră (a sătenilor, pe motivul ridicol inventat de cei interesați, că sătenii s-ar fi răsculat în contra jandarmeriei).

De atunci investigațiile nu mai conțesc. Pășunatul ne este oprit, iar populația pașnică este expusă celei mai injurioase nedreptăți și barbarie din partea jandarmeriei.

Așa ieri în 23 oct. patru jandarmi de la Jilău și Feneș s-au prezentat în sat, au adunat la casa satului pre vreo 15—20 oameni, pîrîți de sbirii contelui și sub pretext de cercetare i-au ținut arestați ziua întreagă, expunîndu-i celor mai înjosi-toare insulte și bătăi. Pe bătrîni cu părul mare (obiceiul locului este că bătrîinii poartă păr mare) frunțașii satului, le smulgeau părul, le învîrteau bețe-n păr; pe alții îi puneau să fixeze un punct în plafon și dacă nu puteau, cu bîta le îndrepta capul. Pe alții i-au bătut pînă la sînge. Sătenii adunați cu forța îngroziiți priveau la această investigație barbară, neștiind nici motivul nici faptele acestor nenorociri. În urmă, la întreprinderea preotului și a primarului, sub garanția lor personală i-au eliberat.

Domnule Secretar General... La comisia agrară ne-am adresat de multe ori cu cereri de natura aceasta. Dar și în cazul de mai sus, noi am cerut cercetare, în contra celor vinovați. Așa că durerea noastră este nemărginită, cînd ne gîndim că însuflețirea și jertfa ce am adus-o pentru înfăptuirea acestei mindre țări ne

este așa răsplătită, din partea unor inconștienți și autoritățile în drept în loc de dreptate ne trimit satrapi pe cap. Dacă cineva ne-ar cunoaște cituși de puțin s-ar convinge că noi răzvrătiți nu putem fi, și adevărații instigatorii sînt acei care ne tratează în modul acesta barbar. De aceea, vă rugăm Domnule Secretar General să binevoiți a ordona ancheta cea mai severă.

În numele comunei...
(urmează semnăturile)

Sălicea la 24 octombrie 1921 ⁹²⁾

Nr. 28/1920 conf.

40.

Dōmnului Prefect

Miercurea Ciuc

La ordinul dv. din 6 iunie 1920 cu numărul 49 conf. 1920 am onoare a vă raporta următoarele :

În ziua de 20 mai a.c. s-au prezentat în biroul subsemnatului 3 indivizi necunoscuți purtînd fiecare cocarde roșii de mărime extraordinară și ostentativă declarînd într-un ton absolut provocator și arogant, că sînt reprezentanții socialismului și au venit pentru a organiza serbarea zilei de 1 Mai.

Înainte de a intra în meritul (fondul) cererilor prezentate am provocat pe conducătorul muncitorilor să-și schimbe purtarea arogantă căci stă în fața unei autorități publice și față de o astfel de purtare provocatoare aș fi silit a lua măsuri necesare.

Fiindcă îndrumarea aceasta nu a avut rezultat și socialiștii amintiți au continuat cu purtarea lor provocatoare, spre a apăra autoritatea de oficiu, m-am văzut silit a da ordin să se delăture cocardele, totodată am deținut pe conducătorul [lor] și l-am predat poliției din Gheorghieni care l-a pus pe picior liber, extrăgîndu-i legitimația necesară pentru a călători la Cluj.

Acesta este întreg decursul procedurii pe care îl țin de absolut corect din următoarele motive :

Socialiștii s-au prezentat la mine în ziua de 2 mai cerînd permisul de intrare sub pretextul serbării zilei de 1 Mai, voind a ține întrunirea în ziua de 2 mai. Am fost convins că sărbătoarea amintită, de socialiști a fost numai un pretext menit a acoperi obscure intenții, care sub mina adevăratului socialism se îndreptau contra intereselor de stat și contra ordinei sociale și care încercare planta ideile nesănătoase și în masele muncitorilor scuțiți pînă în prezent de idei bolșeviste.

Cum se propagă de fapt astfel de idei, care numai bolșevisme se pot numi, îmi permit, d-le prefect, a înșira următoarele cazuri :

1. În comuna Valea Strimbă conform declarației primarului și notarului comunal, trimișii socialiștilor... agită muncitorii... Declarațiile referitoare nu le-am putut procura în timpul scurt, în caz de lipsă le prezint ulterior.

2. Conform procesului verbal anexat, dresat în comuna Lazarea la 4 iunie a.c., muncitorii... nu din inițiativă proprie sistează lucrul, ci numai în urma instigației și propagandei făcute de agenți provocatori.

3. În comuna Ditrou un muncitor atacat de agenți a strigat înaintea bisericii în prezența populației adunate : „Jos cu clasa burgheză, jos cu domnii, să nu ne mai conducă ei“, iar [un] candidat de deputat s-a exprimat că „nu ne trebuie armată“ ! Procesele verbale se alătură.

Din cazurile acestea se evidențiază îndeajuns cum se propagă ideile bolșeviste între muncitorii pașnici din plasă, și fiindcă tolerarea prapagandiștilor cu astfel de idei instigatoare poate fi numai în dauna ordinei sociale, procedura mea se poate numi de corectă.

⁹²⁾ Ibidem, f. 711-712.

Despre cele arătate în această privință am făcut raportul cuvenit către Inspectoratul Siguranței Generale sub nr. 1833/1920 și rog prin aceasta și pe dl. prefect să binevoiască a propune la locul competent luarea măsurilor necesare, dîndu-mi totodată autorizația de a proceda în mod corespunzător față de aceia, care propagă bolșevismul și terorizează muncitorii în modul arătat.

Gheorghieni, la 12 iunie 1920

Prim pretor,

(ss) indescifrabil ⁹³⁾

41.

ROMÎNIA

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE

SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 7180/12.VII.1920

D-lui

Inspector Flăcoianu

Cluj

Avem onoare a vă înainta în copie raportul nr. 1033 al Serviciului Special de Siguranță Tîrgu Mureș, spre știință.

SUBINSPECTOR GENERAL

L.S. (ss) indescifrabil

Șeful Serviciului
(ss) indescifrabil

NOTA

D-sale Domnului Subinspector General al Siguranței de Stat Cluj. Copie Raport Tg. Mureș la 1 iulie 1920. În ședința de ieri a muncitorilor prezenți, ai fabricilor de cherestea, a citit *memorandumul constatator din 17 puncte, propus de proprietarii fabricilor față de pretențiile continue ale muncitorilor*. Masa muncitorilor nu a dat nici o atenție acestui memorandum, ba l-au luat în ris. Au zis că vor înainta ei un memorandum, care să fie în favoarea muncitorilor nu al capitaliștilor; ei nu vor să fie din nou sclavii capitaliștilor, și al lor are să fie primit, numai să ție toți laolaltă. Tot în ședința de ieri au ales [un] delegat care va reprezenta muncitorii în lemn la congresul socialist, ce se va ține la Cîmpina. În decursul zilei de ieri bărbatul de încredere al lemnarilor a alcătuit un tablou despre muncitorii din atelierul lui Busty, cum sint organizați, de cînd e caldă, dacă e căsătorit sau nu, numele persoanelor familiei și leafa ce primește la zi. Interesîndu-mă am aflat că asemenea tablouri s-au făcut în toate atelierele, pentru a ști cîte persoane sint organizate și ce întreținere au. Agent Nr. 627.

p. conformitate ⁹⁴⁾

⁹³⁾ Ibidem, f. 119.

⁹⁴⁾ Ibidem, f. 8.

42.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 9740 14.IX.920

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta spre știință o copie de pe nota trimisă nouă de către Serviciul Special de Siguranță Brașov cu raportul nr. 2417-920 referitor la darea de seamă despre adunarea socialistă ținută în ziua de 29 august 1920.

Subinspector General

(ss) Cosma

Șeful Serviciului

(ss) indescifrabil

D-sale

Domnului Secretar General al Internelor

Cluj

COPIE

NOTA

Am onoare a raporta că în ziua de 29.l.c. la orele 9,20 a.m. s-a ținut o adunare mare socialistă, în sala cea mare a Redutei, la care au luat parte peste 1200 persoane. Adunarea a durat pînă la orele 12,35 p.m.

Între cei adunați ca niciodată au luat parte mulți romini și foarte multe dame.

Adunarea s-a deschis prin cîntarea Internaționalei și a Marsiliei în romînește și ungurește.

I. [Ia cuvîntul un delegat] care spune că ziarele burgheze agită foarte mult contra muncitorimii, ba ce este și mai mult au publicat că în toamnă se vor ține mari manevre. Aceasta este mobilizarea generală, vrea să ne ducă într-un nou război ș.a. contra fraților noștri din Rusia, dar noi ne vom pune unealta noastră în drumul lor (Jos cu ei, jos războiul). Războiul a atins cel mai mult clasa muncitoare, pe urma căruia apoi au profitat capitaliștii. Capitaliștii nu sînt în stare de a mai face ordine în țară cum era în timp de pace și cearcă cu tot felul de promisiuni să ne înnebunească, pe care promisiuni apoi nu le îndeplinesc și prin aceasta își agravează situația. Pentru aceasta trebuie ca să luptăm noi ca să putem lua conducerea. Mărfurile care au fost aduse din străinătate au fost magazionate la Constanța și le-au ținut acolo de s-au îmbogățit îngrijitorii acestor magazine, iar cînd a venit controlul asupra lor au dat foc la magazine. Protestează contra mobilizării. (Urale îndelungate și strigăte că să-și apere ei bogățiile). Contractul colectiv încheiat acum un an a adus întrucîtva bunătați muncitorești, dar trebuie să constatăm că cu leafa de astăzi nu ne putem ajunge și umblăm toți zdrențăroși. Fabricanții au făcut o listă unde arată articolele necesare pentru muncitori și toate adunate la un loc dă suma de 836 coroane săptămînal, dar această leafă nu are nici unul dintre noi.

Cerem îmbunătățirea lefilor cu 80% la lucrătorii calificați și 100% la lucrătorii cu ziua. În felul acesta vom avea o leafă de 50.242 coroane anual, o leafă cu care putem trăi dar foarte restrîns. La schimbarea coroanelor vom lua măsuri pentru ca să nu fim trași pe sfoară. Pentru ca să ne ajungem scopurile noastre, trebuie să ne organizăm cît mai bine pentru ca să învingem clasa capitaliștilor. Dacă nu vom putea să cîpătăm ceea ce cerem, nu cred că este în sală vreunul care s-ar retrage dela o grevă generală.

[Alt delegat] spune pe ungurește cele ce le-a spus [primul]. El a început în felul următor: pe cînd noi sîntem adunați aci, oligarhia [pregătește] mobilizarea pentru distrugerea noastră și a fraților noștri din Rusia (Jos cu ei, Jos războiul). Noi nu mai vrem mobilizare și război, ci vrem pace cu toată lumea. Noi pînă acum am cerut drepturile noastre pe cale pașnică dar de data asta dacă nu vom fi satisfăcuți ne vom folosi de arma noastră de grevă. Autoritățile ne fac pe noi conducători bolșevici și ne amenință cu expulzarea din țară, zice că noi voim să punem muncitorimea în grevă. Muncitorii dacă au ce le trebuie nu se pun în grevă pentru că vrea unul sau altul. Să ne dea ce cerem și nu va fi grevă. Citește după aceea plata cuvenită unui muncitor. Cere mai departe ca orașul sau fabricanții să pună la dispoziție muncitorimii băi, săli de mîncare și de spălat, pe care le-au mai cerut și în anul trecut și în anul acesta, dar am rămas cu promisiunea. Pentru ca cineva să lucreze peste orele de lucru sau sărbătoarea trebuie să [aibă] învoirea oamenilor de încredere. Cere ca fiecare muncitor odată ce a lucrat într-un loc un an de zile să capete două săptămîni concediu și să fie plătit. La caz că se va împuțina lucrul să nu fie voie ca fabricantul să elimine din lucrători și să micșoreze timpul de lucru la 6 ore pe zi, iar cînd va avea lucru din nou să aibă muncitorii acolo. Fabricanții nu au voie de a primi în lucru pe nimeni pînă ce acesta nu este trimis de comitetul celor care nu au lucru și care este la sindicat. Acestea sînt punctele cuprinse în contractul colectiv cel nou. Miercuri seara vom cunoaște chiar schimbul coroanei și vom interveni ca să fim cît mai corect plătiți. Sigur vom cere 1 : 1 fără deosebire de naționalitate (Aplauze îndelungate).

III. [Primul delegat care vorbește] spune și el hotărîrile luate în contractul colectiv cel nou. Mai spune că să se ia o hotărîre pentru îngrijirea ucenicilor, că acestea sînt avantajele noastre muncitorești și care nu peste mult o să conducă, ceea ce conducem noi astăzi și cere o leafă pentru ei. Mecanicii nu pot fi folosiți la alt lucru, decît la meseria lor. Beneficiile naturale precum: locuința, luminat etc., în caz de grevă să nu poată fi luate de către fabricanți. Dacă mașina vreunui lucrător este stricată, fabricantul este dator a plăti pe muncitor cu 75% din leafa lui pînă mașina va fi reparată, și care poate dura pînă la 3 săptămîni. Cere aprobarea acestor cereri (aplaude).

IV. [Un alt delegat] începe cu strigătul: „Trăiască socialismul”. Ridicîndu-se starea de asediu și cenzura sîntem și noi mai liberi și ne putem spune toate părerile noastre. Arată că reprezentanții lor din cameră i-au tras pe sfoară votînd legea lui Trancu-Iași. Spune mai departe că cererile lor de nu vor fi îndeplinite vor folosi unealta lor pentru a-și cîștiga drepturile și avizează toate autoritățile despre aceasta încă de acum pentru ca să știe.

V. [Un] timplar, spune că ei luptă pentru frații ruși iar aceștia pentru noi. Spunea că simbăta viitoare să fie plătiți în lei și nu în coroane și atîția lei să capete cîte coroane au căpătat la care contrar însă să le spună la fabricanți că nu vor mai lua lucrul pînă nu-i vor plăti după cum cer ei.

VI. [Un delegat] le spune toate acestea în limba germană.

VII. [Un] mecanic la C.F.R. arată că între muncitorii de la C.F.R. este un club galben, care lucrează foarte mult în contra socialismului. Arată un caz cînd el a fost însărcinat de a merge la inspectorul lor pentru a se interesa pe ce bază trebuie să depună jurămîntul, iar dl. inspector nu a voit să-i spună, el a ieșit afară. Din cauza aceasta mulțumită celor galbeni, am fost cercetat eu și confratele de un domn procuror de la Cluj. Ne alăturăm și noi la contractul colectiv al D-voastră și vă rugăm a ne da sprijinul pentru a putea trimite și noi o notă Direcțiunii noastre. Făină am căpătat numai pe 8 luni într-un an fiindcă nu sîntem galbeni. Miine în sala de la gară vom ține și noi o adunare pentru a ne consfățui. Ni s-au promis haine, ghețe, alimente etc., dar acestea toate au ars. Trebuie trași la răspundere acești păcătoși, care ne-au jefuit de aceste lucruri.

VIII. [Un delegat] spune aceasta în ungurește...

X. [Un vorbitor] spune că banii de la cei îmbogățiți de război să-i conștie statul...

XII. [Un delegat] spune că mai bine vom muri fără lucru, decît să murim cu lucru. Nu lăsăm nimic din cele ce am votat în contractul colectiv.

XIII. [Doi delegați] vorbesc despre trai și arată că pe piață nu se mai găsesc nici un fel de alimente și cere să se facă în privința aceasta un protest contra d-lui prefect ca să aducă alimente pe piață, la caz contrar însă noi nu vom fi responsabili de nimic ce se va întâmpla.

XIV. [Doi delegați] vorbesc despre legea lui Trancu-Iași și spun că dacă nu va fi ștearsă vor declara greva generală.

La orele 12,35 s-a închis ședința, cîntîndu-se în romînește și ungurește Marsiliea apoi s-au împrăștiat pe la casele lor.

HOTĂRÎRE : În caz că se vor opune fabricanții și nu vor primi condițiunile muncitorilor, de a primi contractul colectiv cel nou, sau de a plăti simbătă în lei după cum le va impune comisia socialistă, cu începere de la 7/IX se va face grevă generală în județul Brașov. Pentru a ști muncitorii ce s-a hotărît, miercuri în 2.IX. între comisia socialistă și fabricanți și dacă vor face grevă sau nu, aceasta se va publica probabil prin ziarul sau prin bărbații de încredere.

În caz că legile făcute de Ministrul Muncii Trancu-Iași nu se vor modifica, se va proclama din partea comitetelor executive centrale și a comisiei generale greva generală în toată țara romînească.

[Un delegat] a spus : tovarăși, trebuie să ținem unii cu alții și să nu lăsăm nimic sub nici o condiție [sau] alta, deoarece cerem în contractul colectiv cel nou, dacă fabricanții nu vor da să facem grevă și să nu începem lucrul pînă nu vor da, dacă vom ști că murim de foame, căci mai bine să murim de foame nelucrînd decît lucrînd (aplauze).

pt. conformitate (ss) P. Ogea

pt. conformitate

(ss) Alexe ⁹⁵⁾

43.

MINISTERUL DE INTERNE DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 9971/21.IX [1920]

Serviciul Secretariatului

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta aci alăturat în copie raportul Serviciului Special de Siguranță Oradea-Mare Nr. 1660/1920, spre știință.

Subinspector General

(ss) indescifrabil

Șeful Serviciului

(ss) indescifrabil

D-Sale

Domnului Secretar General al Internelor

Cluj

COPIE DE PE RAPORTUL SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ ORADEA-MARE nr. 1660 din 15 septembrie 1920.

Domnule Subinspector General,

Avem onoare a vă raporta, că clubul socialist din Oradea Mare în una din întrunirile ce a avut în zilele trecute a decis să facă propunere la Centrele socialistilor ardeleni ca să sisteze solidaritatea cu socialiștii [de dreapta] din vechiul regat. Conducătorii socialiștilor de aici sînt conduși de cel mai puternic bolșevism ceea ce rezultă și din diferitele lor declarații făcute la diferite ocazii. Între altele

⁹⁵⁾ Ibidem, f. 389-394.

a spus că lavina glorioasă a bolșevismului rusesc preschimbat deja într-un socialism radical menit să triumfe în zilele noastre stă pe pragul înfăptuirii idealurilor lui Marx. Vedem cum „Antanta” nu mai poate da decât ajutor negativ, pentru că glasul proletarului începe să oprească asasinările făcute de capitalism prin jertfirea proletarilor nevinovați, care tot mereu trebuie să facă eforturi să ajungă măcar la o coajă de piine. Două mari idei duc o luptă pentru viață și moarte: socialismul și capitalismul... Dintre aceste două prima trebuie să ajungă răzbitoare pentru că e ajutată de lupta pentru existență a popoarelor răpuse în război, care nu din vina lor trebuiau să renunțe la o viață pașnică și necesară unui om din secolul al XX-lea... Pe semnele acestora se poate observa deja și la noi [că] o disciplină în armată, care e baza capitalismului, nu există decât în aparență pentru că majoritatea soldaților noștri sînt țărani înșelați amar de promisiunile guvernelor. Și ultimul proletar vede deja zădărnicia și nenorocirea eforturilor militare. Iar funcționarii în cazul unei mișcări revoluționare vor sări în [ajutorul] proletarilor, pentru că în loc să li se trimită un glas de ajutor și revendicări, li se promit gloanțe. Așa s-au plătit funcționarii de la Pesta, care au încercat să facă numai promisiune de grevă. Au căpătat soldați, care să-i silească să lucreze și dacă nu să flămânzească. Guvernul nu găsește mijloace sau și dacă le găsește nu voiește să le aplice pentru ca să cîștige simpatia și sprijinul nepretuit al proletarilor, pentru că mijloacele acelea ating în mod foarte sensibil interesele ciocoilor din guvern. Azi numai acela poate minca și numai acela se poate îmbrăca, care nu-i onest, care fură și care înșală și care e dezbrăcat de orice simț bun și nobil. Orice curent curățitor e nimic de la pornire. Aerul însă e plin de vaietele și durerile nevinovaților și nu trebuie decât o scintea să fie lumea în flăcările libertății și ale egalității. A sosit timpul faptei.

Partidul socialist din localitate a avut două întruniri la Cafeneaua „Salon” una în 12 a.c. iar cealaltă azi 14 c., în prima s-a discutat dispozițiunile guvernului relativ la fixarea prețurilor și la stabilirea lefurilor muncitorești.

La a doua ședință s-a constatat că imperialismul polon, care voiește să distrugă libertatea și statul proletarilor, începe să scadă...

Cu onoare vă rugăm să binevoiți a decide cele ce veți crede de cuviință.

P. Șeful Serviciului
(ss) Bancu

Subșeful Serviciului
(ss) Enescu ⁽⁹⁶⁾

44.

MINISTERUL DE INTERNE DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 19048

SUBINSPECTORATUL GENERAL DIN TRANSILVANIA Serviciul Secretariatului

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta aci alăturat în copie raportul Serviciului Spec. de Siguranță Tg. Mureș nr. 1429 din 19 sept. 1920, spre știință.

Subinspector General
(ss) indescifrabil

Șeful Serviciului
(ss) indescifrabil

⁽⁹⁶⁾ Ibidem, f. 325—328.

D-sale Domnului

Secretar General al Internelor Cluj

COPIE DE PE RAPORTUL SERVICIULUI SPECIAL DE SIGURANȚĂ
TG. MUREȘ nr. 1429 din 19 sept. 1920

Domnule Subinspector General,

Am onoare a raporta că astăzi ora 10,30 a.m. a avut loc în Palatul Cultural din localitate întrunirea muncitorilor organizați în sindicate la care au luat parte 2-3500 oameni...

A vorbit [un] socialist, arătând că guvernul nu ia nici o măsură contra scumpetii excesive a lucrurilor pe piață și că deși a promis că în curând se vor stabili prețuri mulțumitoare, totuși nu a făcut nimic pînă în prezent.

A protestat contra evacuării forțate a muncitorilor, spunînd că vina că muncitorii au fost siliți a merge prin alte localități este tot a guvernanților, care au provocat războiul și a cerut ca în cazul că nu se va înceta cu aceste evacuări, toți muncitorii să declare grevă.

După [acesta] a luat cuvîntul delegatul socialist din Cluj, care a spus că vine din Paris și a umblat prin mai multe țări pentru a studia starea muncitorilor și că a constatat că în toate țările muncitorii se pregătesc pentru revoluția cea mare, în care capitaliștii vor fi îngenunchiați, căci muncitorii își dau seama acum că nu trebuie să muncească ca niște vite pentru a face viață fericită capitaliștilor.

A arătat că în curînd va începe din răsăritul Europei această revoluție, care nu se va opri pînă la Londra, desființînd militarismul și imperialismul (în public strigăte de jos regele, jos militarismul, trăiască socialismul) pe baza Internaționalei fără a se face deosebire de religie și națiune.

A mai spus că pe ei nu îi interesează că în Ungaria e la putere Horthy sau aici în România Mare e rege (în public: jos cu ei) căci muncitorii tot așa sînt de apăsați și speculați. Noi voim ca toți să muncească pentru a avea dreptul la viață și să nu existe bogătași.

A îndemnat pe muncitori să fie solidari și să se pregătească pentru a putea fi gata la primul semnal cînd va sosi ora răzbunării.

A încheiat discursul cu o poveste în care făcea aluzie la mersul [triumfător] al socialismului peste tot teritoriul Europei începînd din răsărit.

În strigăte de „Trăiască socialismul“ și „Trăiască revoluția“ muncitorii au părăsit sala.

Șeful Serviciului

(ss) Ionescu

p. conformitate

(ss) Alexe ⁹⁷⁾

45.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ DIN TRANSILVANIA

Nr. 10256/29.IX.1920

Domnule Secretar General,

Avem onoare a vă înainta aci alăturat în copie raportul Serviciului Special de Siguranță Satu-Mare primit cu nr. 2498/920 spre știință.

Subinspector General

(ss) Cosma

Șeful Serviciului

(ss) indescifrabil

⁹⁷⁾ Ibidem. f. 337-339.

D-sale

D-lui Secretar General al Internelor

Cluj

COPIE

RAPORT

Cu onoare vă raportăm că fiind la adunarea socialiștilor 5.l.c., adică duminică, au vorbit despre război, problema schimbului și reforma agrară.

Referitor la război [un vorbitor] a spus următoarele :

Guvernul actual în loc să se intereseze de invalizi, văduve și orfani din război, făuresc un nou război (publicul în strigăte : Nu voim război, Nu vom mai lupta !) Războiul ce se făurește e în contra socialiștilor noștri, adică în contra Rusiei (publicul : să trăiască proletariatul rus, nu vom lupta contra lui). Amintește și aduce în discuție, că tot războiul ce se făurește contra rușilor e pus la cale de capitaliștii francezi (publicul : Jos cu ei !) Amintește și arată ce rol însemnat joacă azi ceferiștii. Se bucură mult de organizația lor și speră că și pe viitor vor fi la locul lor, adică [dacă] guvernul vrea să transporte muniții, ei vor ști ce să facă. Nouă nu ne trebuie ca guvernul să ne transporte moarte, adică muniții, ci trebuie să ne transporte de mâncare (publicul : Așa-i !). În loc ca fabricile să fabrice mașini pentru agricultură, fabrică și azi muniții. Arată, că orice guvern va fi la putere, nici unul nu va aduce la îndeplinire în ce privește soarta muncitorilor și a țăranilor, numai atunci când noi vom fi la putere și ne vom asocia cu proletariatul rusesc (Să trăiască proletariatul și Internaționala III)...

Despre reforma agrară spune : cum cred țăranii și muncitorii că vor căpăta pământ, când sint la putere tot boierii moșieri, aceasta o știe bine ori și cine, că ei nu-l vor da din mina lor, avînd interesul lor propriu. De asemenea la propaganda de alegere de deputați li s-au promis țăranilor mult, dar nu au nimic, promisiunile făcute promiteau mai mult pământ decît puteau să le dea. Această problemă numai un guvern socialist o poate duce la îndeplinire, căci numai guvernul acela se interesează de soarta muncitorilor și a țăranilor de aceea roagă țăranimea să se asocieze, ca atunci cînd va suna ora lor dacă sint grupați și asociați, vor vărsa sînge mai puțin, fiind ei mai tari atunci ca capitaliștii. (Strigăte : Trăiască socialismul, jos burghezimea !). Și dacă li se dă pământ, guvernul nu se interesează să le dea și mașini de lucrat sau bani de a-și procura cele necesare pentru lucrarea pămîntului. Pentru că nu se interesează să fabrice mașini, ci fabrică muniții vrea moarte, invalizi, orfani și văduve adică se gindește la un nou război. (Strigăte : Jos cu războiul, să trăiască tovarășii ruși, nu mai luptăm !). De asemenea arată că guvernul, minele de la Petroșani, vrea să le dea în mina citorva capitaliști și aceea ca aceștia să se îmbogățească, iar pe muncitori să-i exploateze după placul lor. (Terminîndu-se vorbirea publicul striga : Trăiască proletariatul și Internaționala III).

[Alt vorbitor arată că] guvernul nu bagă în seamă mult pretențiile noastre, că zice că avem armată și siguranță (Jos cu ele), arată totodată ce sumă mare de bani spezează statul pentru siguranță și armată. Pentru siguranță 200.000.000 și pentru armată 900.000.000. Care sumele acestea mari de bani de ce nu se distribuie pentru ajutarea invalizilor, orfanilor și văduvelor de război.

Urmează [un vorbitor] care luîndu-și cuvîntul începe : „Moarte capitaliștilor“, azi întreaga lume e împărțită în două tabere dintre care una e a capitaliștilor, care pretinde un nou război și vărsare de sînge, iar a doua tabără e a muncitorilor, pe care capitaliștii vor să o bage într-un nou război, aceasta noi o vedem, nu o vrem și nici nu vom lupta, să lupte ei“ (Așa-i, Jos cu burghezimea !) Arată prin vorbire și îndeamnă țăranimea la asociere, arată că a sosit timpul lor și întrupați cu toți laolaltă, mai ușor își vor aduce la îndeplinire scopul lor fără multă vărsare de sînge, arată pentru ce nu sint aderenți ai Internaționalei II, fiindcă

aceasta face separatism de naționalitate. Așa că numai Internaționala III reprezintă de ajuns pretențiile muncitorilor și țăranilor (Să trăiască Internaționala III-a).

După terminare se cântă imnul proletarilor.

După toate ce am putut constata și am arătat mai sus conducătorii și muncitorimea socialistă din Satu-Mare nu sînt socialiști democrați, după cum se numesc, ci aderenți ai Internaționalei III.

SATU MARE, la 6 septembrie 1920

(ss) Emil Serb agent

(ss) Augustin Roman agent

pentru conformitate⁹⁸⁾

46.

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI ȘI SIGURANȚEI GENERALE
SUBINSPECTORATUL GENERAL DE SIGURANȚĂ CLUJ

Nr. 7459/13.V. [1921]

Domnule Director General,

Avem onoare a vă înainta în copie, spre știință, referatul Subcomisarului C. Chendi primit la acest Subinspectorat cu raportul nr. 1636/9/V/1921.

Inspector General

Șeful Serviciului

D-sale

Domnului Director General al Internelor

Cluj

R E F E R A T

7 mai 1921

Domnule Șef,

Am onoare a vă raporta, că aseară 6 mai a.c., de la orele 6 pînă la 9^{1/2}, pielerii comuniști au ținut întrunire în Piața Unirii nr. 9 et. I, care hotărîre a fost că toți au intrat în a III-a Internațională Comunistă și au și ales oameni conducători... Azi a trimis o telegramă la București în care le face cunoscut că s-a hotărît pentru a III-a Internațională. și pe... l-au ales ca deputat [pentru Congres].

Rog să binevoiți a dispune.

Subcomisar

(ss) Carol Chendi

pt. conformitate⁹⁹⁾

⁹⁸⁾ Ibidem, f. 366—370.

⁹⁹⁾ Ibidem, f. 636.

FOLOSIREA ARHIVELOR ÎN CONSTRUIREA SOCIALISMULUI

I. PARASCHIV

Arhivistica în Republica Populară Română se dezvoltă neîncetat datorită grijii și sprijinului acordate de către partid și guvern. După formarea, în 1947, a Republicii Populare Române, partidul și statul au luat o serie de măsuri în urma cărora Arhivele au trecut în mâna statului și au devenit bun al întregului popor. Pentru păstrarea materialelor de arhivă s-a organizat Direcția Generală a Arhivelor Statului cu serviciile sale de directivă și arhivele centrale (istorică, economică și R.P.R.) și s-a dezvoltat o largă rețea a arhivelor regionale cu filialele lor. După această reorganizare și după îmbunătățirea muncii de arhivă în instituții și întreprinderi, materialele documentare au fost puse în slujba dezvoltării economiei naționale și a construirii bazelor socialismului.

În aceste condiții creșterea cererii pentru materialele documentare s-a făcut simțită mai ascutit și înaintea arhivelor s-au pus sarcini noi. Construirea socialismului — industrializarea țării, transformarea socialistă a agriculturii și revoluția culturală — au pus înaintea Arhivelor sarcina scoaterii la lumină a materialelor documentare despre resursele omnești și materiale, a documentației tehnice, proiectelor etc., care puteau folosi constructorilor socialismului. Studiarea de către arhiviști a liniei politice generale a partidului și a căilor de construire a socialismului, a problemelor educării comuniste a maselor populare, a atras după sine necesitatea generalizării largi și multilaterale a tradițiilor progresiste ale arhivisticii românești și a experienței muncii, desfășurarea activității de cercetare și publicare.

Datorită celor arătate s-a văzut în ultima perioadă că munca cu materialele arhivistice trebuie să se ducă pe o scară largă, repede și bine, iar în aceste condiții atenția principală trebuie îndreptată înspre folosirea materialelor documentare. Era necesar ca materialele de arhivă să fie cercetate mai larg în interesele construirii socialismului, să fie puse în slujba activității productive a instituțiilor și întreprinderilor, să fie întrebuințate pentru rezolvarea problemelor cu caracter economic, politic și ideologic în perioada revoluției socialiste, să fie puse în slujba producției

industriale și agricole, în slujba revoluției culturale și a muncii de cercetare științifică.

Din acest punct de vedere arhivistica nouă din țara noastră a obținut o serie de succese, pe baza cărora și în lumina sarcinilor ce i se conturează din ce în ce mai clar va putea sluji mai larg și multilateral construirea socialismului.

În țara noastră Arhivele Statului, ca instituție organizată, datează din 1831 în Țara Românească și 1832 în Moldova, înființate în baza prevederilor Regulamentului Organic. Înființarea lor a avut ca scop strângerea și depozitarea într-un loc sigur a celor mai importante documente care să poată fi folosite în viitor pentru diferite cauze. În această fază de început nu se avea în vedere folosirea arhivelor în scopuri documentar-științifice, ci mai mult în interes practic, imediat.

Datorită neînțelegerii importanței arhivelor, de către unii factori de răspundere, multe arhive de mare valoare au fost distruse, fără a rămâne vreo urmă din ele. Este cunoscut cazul petrecut în Moldova în anul 1844 când însuși domnitorul Mihai Sturza a dispus arderea arhivelor care împlineau vechimea de 10 ani.

Lupta hotărâtă a unor figuri înaintate ale vremii ca Gh. Asachi, V. Alecsandri, C. Aricescu, C. Boliac, pentru apărarea avutului documentar național a avut în mare măsură un rezultat salvator, totuși nu a fost posibilă înfrângerea ignoranței cu care erau tratate arhivele ca „avere publică”.

Depunerile de fonduri la Arhivele Statului au continuat mereu, arhivele adunându-se în cantități tot mai mari, umplând puținele încăperi rezervate la fosta mănăstire Mihai Vodă. Această creștere a avut loc pînă cînd s-a completat spațiul de depozitare, după care nu s-a mai repartizat un alt imobil și nici nu s-a întreprins ceva în direcția inventarierii, expertizării sau folosirii fondurilor acumulate în decursul anilor.

Zeci de ani statul burghez a ținut arhivele în stare de stagnare totală, de inactivitate completă, atribuind instituției Arhivelor Statului rolul de „depozit de arhivă”.

Folosirea cît mai completă a documentelor, nu a putut fi îndeplinită în condițiile capitalismului, întrucît arhivele, nefiind o sursă de câștig, n-au fost organizate și pregătite în vederea cercetării. Pe de altă parte, zeci de ani, burghezia a falsificat datele, a evitat în mod conștient și voit folosirea documentelor autentice, a interpretat subiectiv și fără o bază științifică fenomenele naturii și societății, de pe pozițiile idealiste și metafizice. Desconsiderarea în trecut, de către clasele exploatare, a arhivelor derivă din însăși neînțelegerea de către acestea a rostului și valorii documentelor în orice sector de activitate economică, științifică, de cultură etc. Arhiviștii burghezi nu puteau să-și formeze o concepție științifică asupra arhivelor, fiind încătușați de ideologia burgheziei, care nu folosea datele științei referitoare la dezvoltarea societății, întrucît acestea prevedeau dispariția sa inevitabilă.

În arhivistica burgheză totul se limita la lucrări de strictă tehnicitate, pe teme de diplomatică, cronologie, sigilografie etc., ceea ce ducea la o activitate limitată, lipsită de orice orizont științific. Arhivistica burgheză este accesibilă unui număr limitat de specialiști, iar masele populare n-au cunoscut niciodată ce sînt arhivele și la ce folosesc, ba chiar de multe ori erau educate în spiritul desconsiderării acestora. Arhivistica burgheză s-a ocupat permanent numai de acele documente care glorificau anumite personalități exploatare din istorie, trecînd sub tăcere sau făcînd chiar să dispară acele arhive care dovedeau în mod flagrant exploatarea capitalistă a maselor muncitoare.

Toate acestea au dus la crearea unei opinii generale nefavorabile față de arhive, fapt care a creat condițiile distrugerii unui însemnat număr de arhive de mare valoare documentară și practică.

Folosirea unilaterală a documentelor de către burghezie făcea ca multe fonduri arhivistice să fie evitate, camuflate și apoi distruse în mod organizat. Este cazul arhivelor societăților pe acțiuni, care nefiind predate Arhivelor Statului, pentru a camufla beneficiile exagerate pe care acestea le obțineau din exploatarea oamenilor muncii, au dispărut în mare număr. Asemenea exemple sînt numeroase.

În trecut nu erau rare cazurile cînd arhivele foloseau intereselor personale ale unor capitaliști și moșieri sau erau falsificate în sprijinul unor idei și persoane care făceau din Arhivele Statului un domeniu de exploatare în interesul lor personal.

Ca instituție în Stat, Arhivele au fost totdeauna desconsiderate de către regimurile trecute, iar guvernele burghezo-moșierești, perindate la cîrma țării, n-au înțeles niciodată nevoile ei. Neavînd nici un sprijin material Arhivele nu căpătau fonduri nici măcar pentru întreținerea localului, ajungînd să cadă zidurile peste materialul documentar în timpul directoratului marelui învățat B. P. Hașdeu.

Desigur că în aceste condiții nu se putea asigura o dezvoltare a Arhivelor Statului. Ele au vegetat zeci de ani, iar arhiviștilor li s-a rezervat o muncă minoră, lipsită de orice conținut științific. Rezultatul a fost acela că activitatea arhivistică din țara noastră a rămas cu mult în urma multor țări din Europa și chiar în urma unor sectoare de activitate internă.

Odată cu instaurarea regimului de democrație populară, în viața Arhivelor Statului a început o etapă nouă de dezvoltare. Datorită cotiturii radicale spre o nouă orientare fundamentată pe principiile arhivisticii sovietice, avînd la bază spiritul decretului leninist în arhivistică, are loc apariția și dezvoltarea arhivisticii socialiste românești.

În condițiile construirii socialismului nu poate fi concepută activitatea creatoare fără o documentare, fără o informare științifică în toate domeniile de activitate. În socialism totul se bazează pe adevăr, iar adevărul nu poate fi stabilit decît prin documente autentice și convingătoare.

Construcția socialistă a trezit la viață toate forțele creatoare, toate instituțiile și toate resursele altădată latente. Acest fenomen apare evident și în această instituție veche — Arhivele Statului.

Vreme de peste un secol burghezia a ținut în completă inactivitate și amorteală, între ziduri vechi de mănăstiri, toate unitățile Arhivelor Statului, cu întreaga comoară de date și informații de neprețuit. Ani de-a

rîndul pe poarta instituției nu intrau decît puținii săi salariați, care nu se îndeletniceau decît cu traduceri și transcrieri de acte de proprietate sau acte de stare civilă. Cercetătorii constituiau o raritate. Este foarte semnificativă și plină de adevăr constatarea unui cercetător francez, în trecere pe la Arhivele Statului, în anul 1930 și recent comentator al unor lucrări apărute în țara noastră în anii regimului de democrație-populară,

„... *Ce frumoasă carieră se oferă acum cercetătorilor! Mă întorc cu 30 de ani în urmă cînd încercam să descifrez texte de neînțeles în această albă mănăstire, unde dormeau Arhivele Statului. Nu se vedea acolo nicio dată nimeni... De atunci acest pustiu s-a populat.*

România dinaintea celui de al doilea război mondial avea, desigur, istorici de înaltă clasă. Cei de astăzi însă, au mai multă răbdare decît înaintașii lor și totdeauna ei știu ce caută: explicarea nașterii, dezvoltării și descompunerii capitalismului.

Spiritul de sinteză, care se relevă la fiecare pagină, îi împiedică să rătăcească pe căi greșite¹⁾.

Suflul dătător de viață al socialismului, al avintului creator general din țară, a zguduit și Arhivele Statului impunîndu-le contribuția necesară și situîndu-le la locul cuvenit în ansamblul instituțiilor noi ale statului.

Prin întreaga sa activitate și prin profilul său actual, Arhivele Statului sînt o instituție nouă, creată de statul democrat-popular pentru deservirea intereselor sale.

Arhivele — bun al întregului popor, definește cu prisosință noul caracter al instituției și sarcinile sale în nouă societate ce se construiește, iar noile legiuiri, emise în acest sens, trasează în mod concret obiectivele pe care le are de atins.

Urișa însemnătate a arhivelor în socialism a văzut-o marele Lenin. Nimeni altul nu putea înțelege mai bine marea valoare a documentelor în lupta pentru zdrobirea rămășițelor vechiului stat țarist, pentru construirea noului edificiu al statului celor ce muncesc, pentru educarea patriotică a maselor populare pe drumul luminos deschis de Marele Octombrie.

În plin război civil Lenin a dat vestitul Decret pentru salvarea, strîngerea și apărarea tuturor arhivelor, declarat bun al întregului popor și trecut în administrarea statului muncitorilor, soldaților și țărănilor, prin Comisariatul Poporului pentru Treburile Interne. Nimic nu poate defini mai bine înalta apreciere pe care o acorda genialul Lenin arhivelor, a căror mare importanță el o întrevedea în viitor, în etapele viitoare de luptă pașnică pentru refacerea țării și construirea grandioaselor obiective ale socialismului.

Lenin însuși, în genialele sale opere teoretice și în uriașa sa muncă practică de conducere a partidului și statului, folosea documentele în cel mai înalt grad. Documentarea riguros științifică, autentică, constituia una din trăsăturile de bază în uriașa sa activitate multilaterală.

Principiile nemuritoare ale decretului leninist din iunie 1918 stau la baza arhivisticii sovietice și a arhivisticii tuturor țărilor care construiesc

¹⁾ Marcel Emerit, *Nouveaux Travaux d'histoire sociale en Roumanie*, în „Annales, Economies, Sociétés, Civilisations” an. XIV, nr. 1, Paris, 1959, p. 168.

socialismul, într-un cuvânt, la baza arhivisticii sistemului mondial al socialismului.

Aceste principii s-au aplicat și dezvoltat în primul rând în arhivistica sovietică, care de la emiterea decretului leninist a ajuns din urmă țările cu vechi tradiție în acest domeniu, le-a întrecut și a devenit astăzi țara cu cea mai înaintată arhivistică, recunoscută, din lume, sub aspect organizatoric, metodic, teoretic și al dotării tehnico-materiale. În ultimii câțiva ani, activitatea arhivistică din Uniunea Sovietică a luat o amploare uriașă, trecând la forme și metode noi, corespunzătoare trecerii la construirea desfășurată a comunismului.

Arhivistica socialistă presupune însușirea concepției științifice asupra dezvoltării fenomenelor sociale, a societății omenești. Numai înarmați cu această concepție științifică putem aprecia ca atare importanța arhivelor și se poate trece la organizarea și folosirea lor în chip nou, corespunzător necesităților noii societăți. Tocmai aceasta formează una din caracteristicile de bază ale arhivisticii socialiste și unul din principiile călăuzitoare în folosirea într-un mod nou a documentelor.

Arhivistul de tip nou trebuie să aibă o concepție științifică asupra procesului istoric pe care l-au parcurs instituțiile creatoare a fondurilor de arhivă. Numai în acest mod el va avea o privire largă, justă asupra fenomenelor istorice și nu va limita activitatea sa la descifrarea sterilă, plictisitoare și lipsită de conținut a unor amănunte fără importanță, pierzând din vedere esențialul. Totodată acest mod de a privi faptele îl va ajuta pe arhivist să se orienteze în munca sa asupra acelor fonduri arhivistice care conțin datele cele mai necesare la momentul dat istoriei, economiei, științei și culturii în general. Iar în etapa actuală, în urma sarcinilor trasate de Congresul al II-lea al P.M.R. și a cerințelor tuturor sectoarelor de construcție socialistă, aceste fonduri le formează arhivele moderne și contemporane.

Mai există în activitatea arhivistică din țara noastră rămășițe ale ideologiei burgheze, manifestate în orientarea exclusivă către fondurile medievale, considerate ca singurele demne de o organizare și cercetare mai serioasă și în subaprecierea uneori vădită, a arhivelor moderne și contemporane, sau în minimalizarea importanței materialului documentar pentru tehnică, știință, cultură etc., mergându-se pe linia ideii învechite că *Arhivele trebuie să slujească cu exclusivitate studiul istoriei.*

Luptând permanent cu astfel de influențe și orientându-se după principiile arhivisticii socialiste, arhiviștii din țara noastră consideră că folosirea materialelor documentare în mod multilateral constituie veriga principală a activității noastre, direcție principală înspre care trebuie să-și îndrepte întreaga lor activitate.

Terminând o primă etapă în activitatea lor, în linii mari, aceea a adunării și ordonării arhivelor, a îmbunătățirii sistemului muncii arhivistice și pregătirii și educării cadrelor de specialiști, Arhivele Statului din țara noastră au trecut la lărgirea muncii științifico-informative legată de necesitățile construirii socialismului. S-au lărgit și întărit legăturile de

activitate cu instituțiile și întreprinderile economice, s-a mărit numărul cererilor pentru scoaterea în evidență a materialelor documentare.

Arhivele Statului din țara noastră au dat la iveală materiale documentare despre hidrologie și hidroameliorații, începerea proiectării sistematizării unor orașe, proiecte de îndiguiri și redări de suprafețe inundate agriculturii, prospecțiuni geologice și miniere, metode de extracție în trecut etc. Pe baza materialelor arhivistice s-a cercetat producția agricolă în diferite regiuni și s-au realizat comasări de terenuri în vederea colectivizării agriculturii, s-au realizat planuri de aprovizionare cu apă potabilă a unor orașe, s-au cercetat terenuri petrolifere vechi, sonde și mine părăsite, s-au cercetat zăcămintele minerale din subsolul unor raioane, s-au realizat economii în valoare de milioane de lei în economie prin evitarea repetării unor cercetări deja efectuate.

Arhivele Statului, prin materialul documentar, au adus o contribuție importantă în realizarea de lucrări privitoare la economia sătească atât în prezent, cât și în trecut, arătându-se superioritatea economiei agricole socialiste față de cea capitalistă.

Astfel, Serviciul regional Alba Iulia (Hunedoara) al Arhivelor Statului a ajutat la organizarea și ordonarea câtorva vagoane de material documentar al Combinatului carbonifer Valea Jiului datorită cărui fapt s-au scos la iveală o serie de date folositoare în munca practică actuală a exploatarea miniere din Valea Jiului. Același lucru s-a realizat și la Inspectoratul Geologic Minier Petroșani și Brad, Uzinele Metalurgice Cugir etc.

În regiunea Iași s-a dat spre folosire colectivului de ingineri însărcinați cu proiectarea aducerii apei potabile de la Prut la Iași planurile și dosarele lucrărilor de proiectare făcute în același scop prin anul 1900 — rămase însă simple proiecte — reușindu-se astfel ca lucrarea să se facă într-un timp mult mai scurt și să se obțină economii. În legătură cu marile lucrări de sistematizare a orașului Iași, s-a pus la dispoziția colectivului de ingineri proiectanți care au lucrat în cadrul Sfatului Popular toate dosarele privind problemele edilitare în trecut. În marea operă de reconstrucție a orașului Iași, oraș care a suferit mult în timpul războiului, Arhivele Statului au contribuit cu multe materiale documentare de care s-au folosit organele tehnice pentru a găsi cu mai multă ușurință în ruinele caselor conductele de apă și canale sau alte diferite instalații. În felul acesta s-au putut evita săpături inutile și de lungă durată, atunci când lucrările de reconstrucție nu puteau suferi întârziere. La reparațiile capitale întreprinse la unele imobile mari (Teatrul Național, Palatul Culturii, Sfatul Popular Regional, Filarmonica, Muzeul Unirii etc.), tehnicienii s-au servit de planurile vechi ale acestor clădiri, economisindu-se timp și bani. Pentru reparațiile vechii conducte, care aducea apa în Iași de la Timișești, jud. Neamț, s-au folosit planurile și dosarele vechi ale acestei lucrări, care se găsesc în păstrarea Arhivelor Statului Iași. În cercetările întreprinse de autoritățile locale pentru descoperirea rezervelor de materii prime locale (nisip, piatră de construcție, piatră de var, pământ bun pentru cărămidării sau olării și alte lucrări de ceramică etc.), Arhivele Statului Iași au pus la dispoziția tehnicienilor materiale documentare care indicau vechile cariere și dosare privind existența unor surse de materiale nefolosite în trecut.

În regiunea Bacău s-au cercetat arhivele pentru găsirea unor planuri de terenuri petrolifere vechi, guri de păcură, mine părăsite sau altor informații pentru noi prospecțiuni. De asemenea s-au cercetat dosare de la fosta primărie Bacău, pentru a se studia îndiguirea Bistriței. Filiala Arhivelor Statului Roman, în anul 1957, a pus la dispoziția a 2 cercetători planuri și documentație, care au folosit Statului popular orașenesc pentru sistematizarea și modernizarea Romanului.

În regiunea Suceava, în munca de cooperativizare a agriculturii, organelor de partid și de stat li s-au pus la dispoziție diferite hărți ale fostelor moșii, necesare comasărilor, cât și documentația relativă la „amenajarea integrală a bazinului Prut, privind alimentarea cu apă a comunei Ștefănești”. De asemenea au fost puse la dispoziția Sfatului popular al Raionului Gura Humorului actele necesare intabulării în proprietatea statului român a bunurilor părăsite de către hitleriști, bunuri ce sînt evaluate la cîteva milioane lei.

În regiunea Galați date cu caracter tehnic au fost date Oficiului regional de îmbunătățiri funciare Galați, privitoare la irigația în fostul județ Putna.

În anii 1953—1957, în regiunea Cluj, s-a pus la dispoziția unui colectiv de cercetători, care a lucrat sub îndrumarea Inspectoratului Geologic minier din Cluj — din inițiativa Comitetului Geologic — materiale documentare din arhiva minieră a Tezaurariatului, pentru a determina localitățile din Munții Apuseni unde s-au făcut exploatați în trecut, anii în care s-a lucrat, gradul de exploatare a minelor și minereurilor extrase. Sfatul popular al orașului Năsăud a consultat materialele documentare de la filiala Arhivelor Statului pentru întocmirea planului de sistematizare a orașului. Întreprinderii „Ineu” Năsăud i s-au pus la dispoziție hărți pentru determinarea zăcămintelor ce se găsesc în subsolul raionului. Tot în regiunea Cluj, în anul 1958, s-a pus la dispoziția I.C.A.R.-ului materiale documentare pentru studiul temei: „Eficiența economică a investițiilor în Gospodăriile Agricole Colective”.

La dispoziția Sfatului popular oraș Craiova Arhivele Statului au pus planurile unor vechi clădiri, necesare unor diferite amenajări. Tot în Craiova s-a pus la dispoziția Institutului Agronomic planuri vechi de moșii necesare spre a demonstra că în trecut partea dunăreană a Olteniei a fost împădurită.

În regiunea Timișoara Filiala Arhivelor Statului Caransebeș a pus la îndemîna unui inginer de la Exploatarea minieră Obreja materiale documentare cu importanță deosebită în munca practică de cercetări miniere. Din notele luate dintr-un document din arhiva Regimentului de graniță nr. 13 Caransebeș, acesta a reușit să facă economie de bani și de timp în cercetarea regiunii miniere a Văii Bistrei. Un alt inginer de la Întreprinderea de stat „Uzina Oțelul Roșu” a cercetat materiale despre producția și consumul din 1938 în vederea întocmirii unei lucrări pentru îmbunătățirea consumului și producției actuale. Un alt inginer, de la aceeași uzină, a folosit materiale privitoare la investițiile din Uzina Ferdinand în 1938 pentru a le folosi în studiul eficacității investițiilor actuale.

Arhivele Statului din Tg. Mureș au pus la dispoziția organelor de stat materiale documentare privind planurile de construcție ale Palatului Cul-

tural și ale diferitelor școli din oraș necesare pentru sistematizarea orașului, apoi date referitoare la producția agricolă din jud. Trei-Scaune în anii 1921—1944, analfabetismul în jud. Trei-Scaune în sec. XIX—XX etc. Serviciul tehnic al Sfatului popular orașenesc din Or. Stalin și diferite instituții de stat au găsit întotdeauna în arhive documentarea necesară relativă la clădiri și planurile respective, fiind scutit astfel de cheltuieli și de o muncă suplimentară. La fel s-au pus la dispoziția organelor de stat planurile canalizării orașului, ale conductelor de gaz metan, instalațiilor electrice etc.

Asemenea exemple și altele asupra cărora nu ne mai oprim demonstrează evident că munca arhivistică din țara noastră, spre deosebire de trecut, a căpătat o nouă orientare îndreptată în primul rînd înspre deservirea cu material documentar variat a lucrătorilor din domeniul economiei naționale.

Folosirea arhivelor în scopul slujirii intereselor socialismului și pentru lărgirea muncii științifico-informative a constructorilor vieții noi din patria noastră s-a îmbinat cu organizarea materialului documentar în scopul deservirii cercetătorilor din instituțiile cultural-științifice care se preocupă de studiul istoriei patriei noastre, a luptei maselor populare pentru libertate națională și socială, pentru independența țării, de istoria culturii, economiei, tehnicii și științei. Creșterea cantitativă a numărului de oameni interesați, în sălile de studiu, reprezintă un indiciu edificator de creșterea folosirii materialelor documentare păstrate la Arhivele Statului în interesul științei și culturii.

Numărul cercetătorilor care studiază în sălile Arhivelor Statului a crescut an de an, ajungînd la o cifră care nici nu putea fi gîndită înainte de 1944. În ultima perioadă peste 5.000 de cercetători din diferite domenii au studiat materialul arhivistic din țara noastră, punîndu-li-se la îndemîină sute de mii de unități de păstrare. Au fost studiate aspecte din trecutul istoriei patriei, aspecte social-economice ale dezvoltării diferitelor orînduiri sociale în țara noastră, s-au studiat un imens material statistic, materiale documentare pentru scrierea de monografii etc. Un loc central în studiul trecutului poporului nostru l-a avut cercetarea luptei clasei muncitoare și a partidului său — Partidul Comunist din România. Nu există nici o unitate a Arhivelor Statului care să nu fi pus la îndemîină cercetătorilor material documentar privitor la lupta clasei muncitoare împotriva asupririi sociale și naționale. În regiunea Constanța s-au studiat teme ca „Influența revoluției burghezo-democratice din Rusia din 1905 asupra mișcării muncitorești revoluționare din țara noastră“, „Răscoala din 1907“, „Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării revoluționare din Dobrogea“ etc. La Arhivele Statului din Alba-Iulia s-a studiat material documentar referitor la mișcarea muncitorească din Valea Jiului și aspecte din mișcarea muncitorească în Transilvania etc.

Răspunzînd eforturilor cercetătorilor istoriei contemporane a patriei noastre Arhivele Statului au pus la dispoziția acestora multe materiale interesante din perioada 1917—1944 și de după 1944. Astfel la Arhivele Statului Iași s-au studiat probleme din lupta din ilegalitate a P.C.R., ca și din construirea socialismului în industrie, agricultură etc., pînă în 1958.

Temele cercetate la Arhivele Statului Cluj în ultimii cinci ani, ca și la alte servicii regionale și filiale, prin simpla lor enunțare, indică drumul pe care s-au îndeplătit cercetătorii noștri istorici, din domeniul economic, al istoriei literaturii, artei etc. Fără a se neglija problemele de cultură, artă etc. asupra feudală, începuturile și dezvoltarea capitalismului, s-au studiat în special mișcările maselor exploatate împotriva asupririi. Marile mișcări revoluționare din țara noastră, începând cu Bobilna și terminând cu insurecția armată de la 23 August 1944 și abolirea monarhiei în 1947 au stat în atenția cercetătorilor și ale arhiviștilor, care au căutat să deservască într-un timp cât mai scurt cererile acestora.

Un exemplu grăitor în această privință îl constituie folosirea științifică a materialelor arhivistice la sala de studii din Direcția Generală a Arhivelor Statului. Numai între anii 1955 și 1960 aici au cercetat material arhivistice din cele mai diverse sectoare de activitate cca. 900 de cercetători, care au parcurs cca. 100.000 unități de păstrare. La Arhivele Statului Iași între 1947—1 noiembrie 1959 au fost parcurse 80.857 unități de păstrare, predominând studiul materialelor documentare privitoare la istoria modernă și contemporană, istoria literaturii și artei, istoria economiei naționale.

De un interes deosebit s-a bucurat studiul influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești și revoluționare din țara noastră, al luptei P.C.R. și U.T.C. în ilegalitate, al mișcării muncitorești dintre 1941—1944, al insurecției armate victorioase de la 23 August 1944 și al perioadei revoluției democrat-populare în țara noastră.

În ultima perioadă, pe linia punerii la îndemâna cercetătorilor a unui cât mai larg material informativ, s-a dezvoltat multilateral activitatea publicistică a Arhivelor Statului. Publicând indici cronologici, cataloage de documente, colecții de documente etc., Arhivele Statului caută să dea muncii științifico-informative un caracter din ce în ce mai larg și mai folositor cercetătorilor și lucrătorilor din diferite domenii de activitate. Merită menționată în mod deosebit activitatea Arhivelor Statului Iași care au reușit prin publicarea „Îndrumătorului” în 3 volume să dea cercetătorilor unul din cele mai eficace mijloace de folosire a materialului documentar. De asemenea un rol pozitiv în informarea largă a oamenilor muncii și a tuturor celor interesați îl are „Revista Arhivelor” apărută în 1958 ca organ al Direcției Generale a Arhivelor Statului.

O largă folosire în țara noastră, ca și în alte țări socialiste, și-au găsit materialele documentare în desfășurarea revoluției culturale, în propaganda de partid și de stat. Arhivele Statului din țara noastră constituie o sursă importantă pentru ajutorul pe care-l pot da întăririi unității moral-politice a poporului, la creșterea necontenită a patriotismului socialist și a internaționalismului proletar, pe baza de nezdruccinat a învățăturii marxist-leniniste.

Pornind de la aceste premize arhiviștii din țara noastră au desfășurat o muncă multilaterală, antrenându-se tot mai larg în propaganda de masă a unor evenimente importante ale vieții noastre zilnice social-economice, politice și culturale. Luând cuvântul mai des la radio, publicând articole în presa centrală și locală, ținând conferințe de popularizare pe linia S.R.S.C., A.R.L.U.S., organizând expoziții temporare și permanente în scopul lărgirii culturalizării maselor, arhiviștii din țara noastră s-au integrat în cea mai

mare măsură în sarcinile revoluției culturale, ale propagandei de partid și de stat, în munca de educație patriotică și internaționalistă a oamenilor muncii. Teme ca răscoale țărănești, revoluția de la 1848, Unirea Țărilor Române, războiul de independență 1877—1878, mișcarea muncitorească, lupta partidului în ilegalitate, prietenia romîno-rusă și romîno-sovietică, 23 August 1944 etc., au fost larg popularizate în rîndurile oamenilor muncii de la orașe și sate.

La Alba-Iulia, Arhivele Statului au publicat articole legate de 7 Noiembrie, 23 August 1944 etc., au ținut conferințe de popularizare a unor importante documente din depozitele lor. Între 2 noiembrie — 2 decembrie 1958 s-a organizat aici o expoziție temporară care a folosit drept expozate documente legate de principalele evenimente istorice de pe teritoriul actualei regiuni Hunedoara, insistîndu-se asupra perioadei moderne și contemporane și în special asupra mișcării muncitorești și revoluționare din regiune. La Petroșani s-a organizat expoziția temporară „Mișcarea muncitorească în Valea Jiului între 1920—1929”.

Activitatea în acest domeniu s-a desfășurat multilateral și variat în toate regiunile țării. Serviciul regional Iași al Arhivelor Statului în ultimii ani a ținut 23 conferințe de popularizare, 6 emisiuni la radio, a scris 28 articole în presă și a organizat 61 expoziții temporare (1848, Pușchin, 1907, Unirea, Luna prieteniei romîno-sovietice), care împreună cu Muzeul memorial „I. Creangă” organizat de arhiviști au avut pînă în prezent peste 110.000 vizitatori. În regiunea Bacău s-au scris 26 articole de popularizare, 35 de conferințe au fost ținute cu diferite ocazii, s-au ținut 7 emisiuni radio, iar expoziția organizată de A.R.L.U.S. cu tema „Relațiile de prietenie romîno-ruse” cu ajutorul Arhivelor Statului a plecat, după expunerea în localitate, în principalele centre din regiune. O interesantă expoziție temporară a avut loc în regiune și cu ocazia sărbătoririi a 50 de ani de la răscoalele țărănești din 1907.

O largă activitate în acest domeniu s-a dus și în celelalte regiuni ale țării. La Cluj și în regiune s-au ținut 8 emisiuni radio, s-au scris mai multe articole de popularizare și s-au ținut o serie de conferințe, organizîndu-se în același timp peste 20 de expoziții temporare. În regiunea Pitești s-au ținut 12 conferințe și s-au organizat 10 expoziții, în regiunea Craiova 4 expoziții, în regiunea Galați 4 expoziții etc. Arhivele Statului își dau o contribuție însemnată la organizarea unor muzee regionale și raionale cu caracter permanent, ca în regiunile Suceava, Iași, Galați etc.

Prin conferințe de popularizare, prin scurte note date prin radio, articole și informații directe prin presă etc., s-a arătat pe lîngă bogăția trecutului istoric oglindită în materialele documentare, lupta poporului împotriva exploatatorilor, pentru o viață mai bună, jertfele date de oamenii muncii în lupta pentru desființarea exploatării omului de către om. S-au scos la lumină documente inedite, lăsate în uitare intenționat de istoriografia și arhivistica burgheză, în care se oglindește prietenia de veacuri dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice și ale celorlalte țări care construiesc socialismul.

Folosirea materialelor documentare aflate în depozitele Arhivelor Statului are și aspectul de deservire directă a intereselor oamenilor muncii din patria noastră și formării viitorilor specialiști din diferite domenii de

activitate. Eliberarea de acte de vechime în muncă, extrase din diferite acte de stare civilă (la București în 1958—1959 s-au eliberat 25.000 de asemenea acte, la Iași 15.000 etc.), practica studenților în arhive etc., toate acestea arată cât de larg pot fi folosite Arhivele Statului în diverse domenii de activitate ale statului de democrație populară.

Construirea, în linii generale, a economiei unitare socialiste în țara noastră, activitatea de elaborare a planului economic de 6 ani — deci toate sarcinile care stau în fața economiei și culturii socialiste din patria noastră — impun muncii de folosire a materialului documentar sarcini sporite, în concordanță cu dezvoltarea și mersul înainte victorios al socialismului.

Îmbunătățindu-și stilul în muncă și punând accentul principal pe folosirea materialelor documentare arhiviștii au sarcina de a lărgi metodele și mijloacele de punerea la îndemina constructorilor socialismului a documentelor valoroase pe care le prelucrează.

Pornind de la ideea recunoscută în arhivistica socialistă, că principalul în munca arhiviștilor pentru a fi cât mai folositori construirii vieții noi în patria lor constă în folosirea multilaterală a materialului documentar, arhiviștii din țara noastră își îndreaptă toate eforturile în etapa actuală pentru realizarea acestui principiu de importanță fundamentală. Pentru îndeplinirea acestei sarcini este necesar să se desfășoare o muncă susținută în vederea adunării și sistematizării materialelor de arhivă și a altor materiale cu caracter informativ. În legătură cu aceasta atenția sporită trebuie să se îndrepte înspre problemele formării arhivelor recente în instituții și întreprinderi, de aceasta depinzând folosirea lor cât mai ușoară ulterior.

Trebuie, într-un timp cât mai scurt, pe baza propriei noastre experiențe și a experienței arhivisticii din celelalte țări socialiste și în primul rând a U.R.S.S. să se prelucreze în mod consecvent cele mai adecvate forme de folosire a materialului documentar.

Va trebui ca lucrătorii Arhivelor Statului să-și planifice munca în așa fel încât să fie în pas cu cerințele actuale ale dezvoltării instituțiilor și întreprinderilor. În acest sens se cere ca arhiviștii din toate unitățile Arhivelor Statului să acorde o atenție permanentă prelucrării tematică a materialelor documentare pentru folosirea lor în scopurile economiei naționale și în scopuri științifice. În apariția materialelor documentare va trebui atras un cerc larg de colaboratori științifici din afara Arhivelor Statului și lucrători ai instituțiilor de cercetări științifice interesați în diverse probleme.

Arhivele Statului, pentru a perfecționa activitatea de folosire a materialului documentar, vor trebui să perfecționeze și aparatul științifico-informativ în privința materialelor documentare. Aceasta constă în primul rând în punerea la punct a inventarierii fondurilor arhivistice, deoarece materialele arhivistice trebuie să fie nu numai o bază pentru cercetările științifice în domeniul unor serii de științe, dar și o bază pentru studierea experienței îndelungate a poporului în diverse domenii de activitate, de care este absolut necesar să se țină seama în activitatea practică a instituțiilor de Stat.

Arhivele Statului au sarcina de a coordona munca publicistică din arhive în întreaga țară, să generalizeze și să prelucereze problemele teoriei și practicii arheografice, să rezolve problema folosirii izvoarelor istorice în presă (multe amănunte istorice uneori scapă, sau se dau inexact în presă), să conducă editarea celor mai importante documente din depozitele sale.

Lărgindu-și metodele de publicare și întrebuintînd mijloace cît mai variate în punerea la îndemîna celor interesați a materialului documentar prin ghiduri, inventare, cataloage tematice, indici tematici, colecții de documente etc., editînd broșuri de popularizare, înmulțind numărul articolelor, conferințelor, emisiunilor radio etc., Arhivele Statului pot deveni o instituție din ce în ce mai folositoare construirii socialismului în țara noastră. Tot în acest scop este indicată și metoda întîlnirii arhiviștilor cu colective de muncitori, cărora să li se aducă la cunoștință varietatea și bogăția materialului documentar din arhive, în mijlocul cărora să se organizeze expoziții volante, temporare.

În general, munca de folosire a materialelor documentare va trebui astfel organizată în viitor, încît să se poată realiza o serie de obiective fără de care Arhivele Statului n-ar putea participa activ la munca constructivă a întregului popor.

Astfel, este necesară o intensă muncă de propagandă pentru informarea instituțiilor interesate asupra materialelor documentare din depozitele Arhivelor (indici tematici). Trebuie date, din inițiativa proprie a Arhivelor, materiale arhivistice instituțiilor (mărirea eficacității folosirii materialului documentar), iar în continuare se va trece la întocmirea unor lucrări de generalizare folositoare instituțiilor ca: culegeri de material documentar, material informativ prin selecționarea documentelor din arhive (de pildă zăcămintele minerale într-o regiune oarecare) și în ultimă instanță lucrări de cercetare alcătuite de arhiviști, care sub formă de monografii se predau instituțiilor interesate.

Generalizînd experiența vastă în acest domeniu, Arhivele Statului din țara noastră au datoria ca în colaborare cu arhivele instituțiilor și întreprinderilor să ajungă la o folosire cît mai largă și variată a materialelor documentare pentru construirea socialismului. Aproximarea arhivisticii, prin folosirea materialelor documentare, de necesitățile economiei naționale, de viață, de construirea socialismului și înlăturarea orientării unilaterale, care uneori se mai face simțită — deservirea numai a unei științe, aceea a istoriei patriei — vor face ca arhivistica românească să se ridice la nivelul cerut de contemporaneitatea și realitatea noastră, să urmeze drumul luminos deschis de arhivistica sovietică. Numai astfel Arhivele Statului vor ieși definitiv din închistarea la care au fost supuse decenii de-a rîndul de orînduirea burghezo-moșierească, vor reuși și pe mai departe să se bucure de prețuirea pe care o au în momentul de față în regimul democratic-popular.

ACTELE DE STARE CIVILĂ ÎN MOLDOVA SUB REGIMUL REGULAMENTULUI ORGANIC (1832—1864)

II.

GH. UNGUREANU

Importanța documentară a actelor de stare civilă create în Țara Românească și Moldova, de la data punerii în aplicare a Regulamentului Organic și pînă la Codul Civil (1831—1864) este deosebită, în primul rînd prin datele economico-statistice pe care ni le oferă.

Din nenorocire, în trecut nu s-a dat importanță acestor materiale documentare. Nu constatăm în trecut nici o dispoziție pentru adunarea lor și păstrarea în bune condiții, la Arhivele Statului. Legea din 1925 se îngrijea doar de actele de stare civilă a familiei regale, care trebuiau păstrate la Arhivele Statului.

După 1944 s-au adunat în Arhivele Statului multe acte de stare civilă, dinainte de 1865, ele fiind considerate ca făcînd parte din Fondul Arhivistic de Stat și, în consecință, li s-a dat aceeași atenție, ca în general tuturor materialelor documentare care s-au creat sau se crează pe întreg teritoriul țării noastre.

Locul unde au fost găsite — prin poduri sau beciuri — starea de degradare în care ajunseseră, lipsa multora din ele, fiind distruse de-a lungul anilor, dovedesc suficient că în trecut nu s-a dat importanța cuvenită acestor acte.

Pentru o bună evidență și folosire a acestor materiale documentare, care se găsesc astăzi adunate în cea mai mare parte în unitățile Arhivelor Statului, am socotit utilă această prezentare, atît pentru arhiviști în lucrările de evidență, în care trebuie să se țină seama în primul rînd de fondul arhivistic de care aparțin, cît și pentru cercetătorii științifici, care vor putea afla ce acte se mai păstrează din vechile mitrici și unde le pot găsi.

1. Legislația. Pentru perioada de care ne ocupăm întreaga activitate în legătură cu actele de stare civilă a fost reglementată prin dispozițiile Regulamentului Organic, puse în aplicare în Moldova la 1 ianuarie 1832. Pe parcurs au intervenit unele îmbunătățiri, izvorîte din greutățile întîm-

pinate pe teren la punerea în practică a noii reforme, fără a aduce însă modificări esențiale legislației de bază. Abia Codul Civil, pus în aplicare la 1 decembrie 1865, a adus o schimbare radicală în lucrarea acestor acte, marcînd o nouă perioadă, bine distinctă, față de regimul mitricilor ținute numai de către biserică.

Despre actele de stare civilă din Moldova, pînă la Regulamentul Organic, s-a vorbit în prima parte a studiului nostru¹⁾.

Regulamentul Organic cuprinde dispoziții privind „acturile mitricei pentru cei ce se nasc, căsătoresc și mor”²⁾ și dă următoarea motivare necesității introducerii acestor acte: „Dreapta cunoștință a acestor epohi este neapărată pentru a se ști starea țivilă a fieștecărie persoane, adică treapta și rangul ce are în oraș și în familia sa, și cu aceasta a se așeza drepturile și îndatoririle ce avea în cutare sau cutare epohă; căci dacă omul are drepturi și datorii, ce se nasc și nu se sfîrșesc decît dinpreună cu dînsul, mai are și altele care nu se dezvălesc decît cu vîrsta și care îl întîmpină la cutare period al vieții sale, după cum de pildă acele ce vin din legiuita vîrstă, din căsătorie, din părințime și din alte asemenea împregiurări, a cărora dată, cele mai de multe ori este neștiută și pururea cu îndoire de vreme ce nu este dovedit prin acturi înadins orînduite spre acest sfîrșit. Deci, de acum înainte, pretutindenea în țara Moldovei se vor ține condici de mitrice”.

Executarea acestor acte cădea în sarcina bisericii, mitropolitul și episcopii eparhioți avînd obligația „de a priveghea neîncetat” lucrările care trebuiau făcute de către preoții parohi și protoierii ținuturilor. Iar organul superior de centralizare și de îndrumare era Ministerul de Interne, care își îndeplinea sarcina prin organele sale în subordine — ispravnicii ținuturilor, privighitorii de ocoale și vorniceii satelor.

Regulamentul Organic precizează sarcinile fiecăruia în această lucrare nouă. Ministerul de Interne era obligat să alcătuiască modelul formularelor, pe care Mitropolia și episcopiile trebuiau să le tipărească, apoi să le șnu-ruiască și pecetluiască cu sigiliile Mitropoliei și episcopioilor și să le împartă prin protoierii preoților fiecărui sat, precum și preoților cu popor (parohie) din orașe. Numărul de coale împărțite preoților era în raport cu numărul poporenilor.

Un formular era pentru cei născuți (partea I), al doilea pentru căsătorii și al treilea pentru morți. Preoții erau obligați să redacteze aceste acte în dublu exemplar, din care un original și o copie.

¹⁾ Gh. Ungureanu, *Actele de stare civilă în Moldova pînă la Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor” — Seria nouă — nr. 1/1958, p. 82—93.

²⁾ Arh. St. Iași, mss. 1624: *Regulamentul Organic al Principatului Moldovii*, 1831, f. 158. În textul francez: „Des actes de l'état civil”. Anexă la cap. al IV-lea „Sfatul Administrativ”; Arh. St. Buc., mss. 1278, *Proiectul Regulamentului Organic moldovean*, 1830, f. 47; *Regulamentul Organic al Moldovei*, Iași, 1837, cap. IV, Despre Sfatul Administrativ, p. 12—15; *Regulamentul Organic a principatului Moldovei*, Iași, 1846, p. 157—160; *Analele Parlamentare*, I/2, Buc., 1893, p. 156—158; *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei, în colecția vechilor legiuri administrative*, vol. I, Buc., 1944, p. 270—271; A. Sacerdoțeanu, *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice romînești*, în „Hrisovul”, II, p. 131.

La sfârșitul anului, preoții erau obligați să trimită protoiereului din ținutul respectiv aceste acte în dublu exemplar. Protoiereul trebuia de îndată să ducă aceste acte ispravnicului de ținut și să ia adeverință de predarea lor.

Ispravnicul, după ce cerceta exactitatea acestor acte, le certifica cu semnătura și pecetea Ispravniciei, că sînt „încheiate și săvîrșite“, apoi restituia protoiereului un exemplar, care la rîndul lui le trimitea preoților parohieni, care trebuiau să le păstreze „ca un depozit sfînt în biserica parohiană“.

Predarea acestor acte de la un preot paroh la altul care îl succeda, trebuia făcută cu o formalitate strictă, încheindu-se „jurnal de starea în care acele condici s-au încredințat“. Aceste exemplare rămîneau în păstrarea permanentă a preoților, făcînd parte din fondul arhivistic format de către fiecare parohie.

Ispravnicul, reținînd de la preoții parohi exemplarul al doilea, era obligat să alcătuiască „trei tomuri osebite acturile celor născuți, căsătoriți și răposați după rîndul parohiilor și a ocoalelor“ din ținutul respectiv și să numeroteze apoi filele fiecărei condici și să le certifice la urmă cu iscălitura și pecetea ținutului.

Pentru fiecare din cele trei condici trebuia să facă o „tablă alfavitecă“, în care să se arate numele și porecele, cu indicarea numărului filei la care se găsea actul respectiv. Aceste condici rămîneau în păstrarea ispravnicilor, înglobate în fondul arhivistic format de către acestea.

De pe aceste condici ispravnicii trebuiau să scrie copii „adiverite că sînt potrivite cu originalurile“, copii pe care erau obligați să le trimită anual la Ministerul de Interne „pentru a se așeza în arhivă“, acestea intrînd în fondul arhivistic al acestui Minister.

Ministerul de Interne, avînd copiile tuturor acestor acte din toate ținuturile, era obligat ca odată cu darea de seamă anuală prezentată Sfatului Administrativ al Moldovei, prin Secretariatul de Stat, să prezinte și un extract statistic general asupra nașterilor, căsătoriilor și morților din toată țara³⁾.

O lacună a Regulamentului Organic în ceea ce privește întocmirea actelor de stare civilă, constă în aceea că nu se referă decît la actele pe care trebuiau să le facă organele bisericești și de stat, privind numai populația de rit ortodox. A fost necesară redactarea unor instrucții speciale pentru catolici, evrei și armeni, lucru care s-a și făcut de către Divanul Implinitor încă din 16 decembrie 1831.

*Anexul catolicesc despre acturile civile*⁴⁾, trimis „prefectului catolicesc“ din orașul Iași, cuprinde la început prevederile din Regulamentul Organic, apoi se adaugă dispozițiile speciale. Lucrarea actelor de stare civilă cădea în sarcina prefectului catolic din orașul Iași, care trebuia să

³⁾ Această obligație a Ministerului de Interne era prevăzută în art. 139, care prevedea organizarea acestei instituții: „Secția 3-a va cuprinde: a) Statistica țării și operațiile înscrierii, b) Adunarea de preste an a mitricilor prin mijlocirea mitropolitului și episcopilor eparhioți, cuprinzătoare de toți cei născuți, căsătoriți și morți“.

⁴⁾ Arh. St. Iași. Tr. 256, op. 281, dos. 441, f. 24.

trimită condici în dublu exemplar pe la ținuturi, spre completare. Cei însărcinați de către Prefectorat cu asemenea lucrare — instrucțiunile nu spun cine — erau datori să trimită aceste condici la sfârșitul anului, certificate de către ispravnicul ținutului respectiv, la Prefectorat, care urma să trimită Ministerului de Interne numai un exemplar, al doilea fiind obligat să-l restituie la ținuturi, acelor care l-au alcătuit, pentru „a să păstra ca un depoziton în biserică”.

Locuitorii catolici, fiind răspinși prin sate, nu puteau avea parohii pe sate, ci o parohie cu sediul într-un sat cu mai mulți locuitori catolici și unde era și biserică, avea sub oblăduirea bisericească și locuitorii din alte sate, unele din ținuturi deosebite.

Ispravnicul era obligat să adune și el un rînd din aceste acte de stare civilă a catolicilor numai din satele care făceau parte din ținutul respectiv și să alcătuiască trei condici în care actele să fie pe satele și ocoalele respective. Pentru fiecare condică trebuia să facă o tablă „alfavitică”. Aceste condici rămineau în arhiva Isprăvniceii. Ca și la actele locuitorilor săteni de rit ortodox, ispravnicii mai trebuiau să scrie copii de pe aceste condici și să le trimită Ministerului de Interne, care le îngloba în arhiva sa.

Pentru evrei — locuitori în majoritate prin orașe și ținuturi — s-au redactat de asemenea instrucțiuni speciale⁵⁾ pe care Divanul Implinitor le-a trimis la 16 decembrie 1831 „cătră cahalii taxieri” din orașul Iași. Sub numirea de cahali se înțelegeau epitropii comunității evreiești din Iași.

Sarcina lucrării mitricilor pentru evreii din toată Moldova o avea „cahalul nației evreiești” din Iași, care trebuia să se îngrijească de a tipări condicile respective în dublu exemplar, după formularul dat de Ministerul de Interne și să le trimită comunităților evreiești din fiecare ținut precum și orîndarilor de prin sate. Condicile trebuiau să fie separate, adică una pentru născuți, a doua pentru căsătoriți și a treia pentru răposați.

Cei însărcinați cu lucrarea acestor acte în ținuturi erau obligați ca la sfârșitul anului să le trimită în original și copie — prin urmare 6 condici — la Iași, unde Epitropia comunității evreiești, „Cahalul” certificîndu-le, era obligată să trimită Ministerului de Interne 3 condici, iar celelalte 3 — copiile — de asemenea certificate, le restituia locului de unde le-a primit, pentru a fi păstrate „ca un depoziton în arhivele alcătuite de ele”, adică la comunitățile din ținuturile respective.

Ispravnicul era obligat să procedeze în lucrarea acestor acte, privind pe cei născuți, căsătoriți și morți din ținutul pe care-l administra — la fel ca și pentru ortodocși sau catolici.

Pentru armeni, de asemenea s-au redactat instrucțiuni sub titlul: „Anex pentru armeni”⁶⁾. În adresa Divanului Implinitor către „Castelul armenesc”, din 16 decembrie 1831, se atrage atenția asupra importanței acestor acte și se dau îndrumări de felul cum trebuia să se procedeze.

Obligația lucrării acestor acte, privind pe locuitorii armeni, atît din Iași, cît și din celelalte ținuturi ori sate din Moldova, o avea Castelul bisericii armenie din Iași. Acesta era obligat să trimită cu o lună înainte

⁵⁾ Ibidem, f. 30.

⁶⁾ Ibidem, f. 36.

de începerea fiecărui an, în localitățile unde erau armeni, formularele necesare în dublu exemplar, de unde trebuiau să le primească la sfârșitul anului completate cu cei născuți, căsătoriți și morți, în condici deosebite și certificate de către ispravnicul ținutului. Acesta trimitea apoi 3 condici Ministerului de Interne, iar exemplarul al doilea — copiile — le restituia în localitățile de unde le primise, pentru a se păstra „ca un depoziton în biserică“.

Ispravnicul era obligat să procedeze cu aceste acte ca și în cazurile de mai sus.

Castelul bisericii armene din Iași mai avea obligația de a înainta Ministerului de Interne, în fiecare lună, extracte statistice generale pe baza actelor de stare civilă primite din toată țara.

Instrucțiuni s-au trimis și tuturor ispravnicilor de pe la ținuturi, la care s-au anexat copii atât de pe paragrafele din Regulamentul Organic, cât și de pe anexele privitoare la catolici, evrei și armeni.

Cu această legislație a început lucrarea actelor de stare civilă, în luna ianuarie 1832.

Greutățile care s-au ivit de îndată în aplicarea importante reforme, și pe care le vom arăta mai departe, au obligat autoritățile respective la o vastă corespondență în care se oglindește cu prisosință atât incapacitatea, cât și rea-voința aceloră în sarcina cărora cădea ținerea unor acte importante menite să înlăture haosul de pînă atunci.

În anul 1844, Ministerul de Interne a obligat pe preoți să mai țină în mod obligatoriu încă patru condici⁷⁾: în una să treacă adopțiunile, în a doua daniile, în a treia succesiunile (împărțea de moștenire) și în ultima testamentele (diata). S-au trimis preoților și formulare de modul cum trebuiau întocmite actele de adopție, danie, moștenire și testamentele. La actele de moștenire trebuia separată averea de zestre.

În 1844 se înființează Departamentul Averilor Bisericești, instituție care va prelua de la Ministerul de Interne sarcina privind lucrarea actelor de stare civilă. Art. 8 din „legiuirea pentru însușirile vornicului averilor bisericești“, prevedea: „Lucrarea legiurii Reglementului, atingătoare de mitrici, trebuind a fi legată cu acelea ale Departamentului Averilor Bisericești, va avea privighere ca condicile mitricilor să se ție cu toată deplinătatea putincioasă, și potrivit cu condițiile legiurii întru aceasta, din capitolul al 4-le al Regulamentului; ea va ține corespondență în mod regulat cu mitropolitul și episcopii eparhioți, care vor avea îngrijire de a-i da toate științele ce ar fi trebuitoare spre paza cu scumpătate a acestui așezămînt“⁸⁾.

Trecerea de sub autoritatea severă a Ministerului de Interne (Departamentul Pricinilor Dinlăuntru) la noua instituție a marcat o stagnare în ritmul lucrărilor privind actele de stare civilă. Așteptînd noi instrucțiuni, preoții și protoiereii au lăsat în părăsire întocmirea acestor acte, încît abia în decembrie 1844 Departamentul Averilor Bisericești hotărăște⁹⁾ că „protoiereii trebuie să facă mitricile și pentru anul următor, așa cum le

⁷⁾ Adaos la *Foia Sătească*, nr. 20 și 21, din 4 iunie 1844.

⁸⁾ *Manualul Administrativ al principatului Moldovei*, Iași, 1856, II, p. 267.

⁹⁾ Arh. St. Iași, Mitropolia, dos. 7/1844, f. 8.

faceau și în anii trecuți, fără a primi nici un ajutor pentru aceasta de la Ocîrmuire; și dacă în anii trecuți au putut purta arătata însărcinare, n-au nici un cuvînt a se apăra de ea în acest următor“.

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 3.

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 1832. 4η
 Αίν. υπεύθυνος. 6

Πρωτόλ

Η.			ΕΝΩΜΕΝΟΙ, ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ, ΑΠΕΡΕΜΕΙΝΟΝ, ΑΝΑΜΕΙΝΟΝ, ΑΝΕΙΝΟΝ ΚΑΙ ΑΝΕΙΝΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΩΣ ΑΙΝΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΩΣ.	
Φύλ	Φύλ	Πόλις	ΑΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ)	

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 4 2.

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 1832. 4η
 Αίν. υπεύθυνος

Πρωτόλ

ΑΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ)

ΑΝ ΕΠΕΙ ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ, ΚΑΘ' ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ) ΦΥΛΟΝ Α (ΚΑΤΑΓΕ) ΑΝ ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ
 ΑΝ ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ, ΑΝ ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ ΚΑΘ' ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ) ΦΥΛΟΝ Α (ΚΑΤΑΓΕ) ΑΝ ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ
 ΚΑΘ' ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ)

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 3.

Μητροπολιτ. Πατριαρχ. 1832. 4η
 Αίν. υπεύθυνος

Πρωτόλ

Η.			ΕΝΩΜΕΝΟΙ, ΕΠΕΙΔΕΙΝΟΝ, ΑΠΕΡΕΜΕΙΝΟΝ, ΑΝΑΜΕΙΝΟΝ, ΑΝΕΙΝΟΝ ΚΑΙ ΑΝΕΙΝΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΩΣ ΑΙΝΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΩΣ.	
Πατριαρχ.	Πατριαρχ.	Πόλις	ΑΙΝΟΝ (ΚΑΤΑΓΕ)	

Formulare de stare civilă întrebuințate în anul 1832.

Conflictul intervenit între Departamentul Averilor Bisericești, condus de un civil și biserică, se răsfrîngea astfel și asupra lucrărilor actelor de stare civilă, Mitropolitul răspundea supărat Departamentului, că dacă acesta a luat averile bisericești în administrare, apoi tot el să răspundă și

de cheltuielile necesare lucrării mitricilor, în primul rînd de tipărirea formularelor.

Neregulile grave constatate în lucrarea mitricilor atît pe anul 1844, cît și 1845, a silit Departamentul Averilor Bisericești să emită noi instrucțiuni¹⁰⁾.

Pentru a putea elabora aceste noi instrucțiuni, cît și în general pentru a se putea orienta în dificila lucrare a actelor de stare civilă, Departamentul Averilor Bisericești, prin raportul¹¹⁾ (anaforaua) din 3 iunie 1846 către domn, arată întreaga situație creată prin trecerea actelor de stare civilă de la Ministerul de Interne la el, și totodată pentru obligația nou creată a Departamentului de a trimite Vistieriei extracte generale de cei născuți, căsătoriți și morți, pentru a servi la operația înscrierilor. De asemenea, mai cere lămuriri în ceea ce privește noua sarcină dată preoților de a ține și condici de foi de zestre, de înfieri și testamente, pe care condici parohii aveau obligația de a le depune la sfîrșitul fiecărui an în arhiva judecătoreiei de ținut.

Noile instrucțiuni emise de către Departamentul Averilor Bisericești, avînd la bază în esență dispozițiile Regulamentului Organic, cuprind 15 articole, din care în art. 1 și 2 se dă definiția și scopul creării acestor acte, așa cum le-a arătat Regulamentul Organic. În art. 3 se arată îndatorirea Departamentului Averilor Bisericești, care prelua atît atribuțiile Ministerului de Interne, cît și ale bisericii.

Protoieriei, primind formularele tipărite în dublu exemplar, trebuiau să dea numai trei tăblițe preoților pentru înscrierea actelor de stare civilă și al doilea exemplar îl oprea protoieria. La sfîrșitul fiecărui an protoiereul primea de la preoții parohi formularele completate și ei trebuiau să le prescrie în exemplarul al doilea, și ambele exemplare — originalul lucrat de parohie și copia scrisă de protoierie — trebuiau predate de către protoierie isprăvniceiei ținutului, care avea obligația să le certifice. Ispravnicul restituia apoi exemplarul I — originalul — protoiereului de ținut, care de îndată trebuia să-l încredințeze preoților de la parohiile respective „ca să se păstreze cu cea mai mare scumpătate ca un depozit sfînt în biserica parohială“.

Celălalt exemplar rămînea în păstrarea isprăvniceiei, alcătuiind trei volume, în care tăblițele erau așezate în ordine, pe parohii și ocoale, primul pentru născuți, al doilea pentru căsătoriți și al treilea pentru morți. Fiecare volum avea filele numerotate. Fiecare volum trebuia să aibă cite o „tablă alfavitică“.

Copii în dublu exemplar de pe aceste volume trebuiau trimise de către isprăvnicii Departamentului Averilor Bisericești, care la rîndul său era obligat să trimită un exemplar Vistieriei, iar celălalt să-l păstreze în arhiva proprie.

La fiecare două luni, fiecare paroh era obligat să alcătuiască o listă (izvod) numerică pentru cei născuți, căsătoriți și morți în parohia respectivă și să o dea protoiereului, care trebuia să o trimită mitropolitului sau episcopului eparhiei din care făcea parte.

¹⁰⁾ *Manualul...*, II, p. 431.

¹¹⁾ Arh. St. Iași, Mitropolia, dos. 7/1844. f. 21.

Inițierea în 1859 a secției de statistică în cadrul Ministerului de Interne din Moldova¹²⁾ — director fiind numit Ion Ionescu (de la Brad) — a necesitat adunarea datelor statistice privind populația, pentru care lucrare actele de stare civilă constituiau documentele de bază.

I. РЕЦИСТРЪ ПЕНТРЪ ПАШТЕРЕ ШИ БОТЕЗ

№ Бергаторъ	Дата Паштеръ		Дата Боттедешъ		Секска		Нежилъ карамъ сав дагъ паштерей ла Боттез	Нежилъ тѣ Пронемилъ стварѣ сав жистерѣ авригилоръ Пронемилъ
	Зіоа	Лена	Зіоа	Лена	Филъ	Филъкъ		

ПС ПЕНТЪ 1845.

Политія сав Сатта видѣ сав нежилъ праштерей.	Нежилъ тѣ Пронемилъ Натѣ- лей сав алланий.	Искантеремъ Пронемилъ тѣ а Номилей тѣ а праштерей.
--	---	---

II

РЕЦИСТРЪ ПЕНТЪ БЪСЪТЪРЪЦІИ

№ Бергаторъ	Дата Бенемилъ		Нежилъ тѣ Пронемилъ Стварѣ сав Мистерѣ Морталей	Локалъ лекетн- цій Морталей.	Нежилъ Мистерѣ тѣ пронемилъ Стварѣ сав Мистерѣ авригилоръ тѣ
	Зіоа	Лена			

ПС АНЪА 1845.

Локалъ лекетнцій жистерей.	Литро а каша Бенемилъ	Нежилъ пронемилъ Бенемилъ тѣ а Неней. Локалъ тѣ лекетнцій лор.	Искантеремъ а Пронемилъ а лекетнцій лор а праштерей тѣ а Неней лор.
----------------------------------	-----------------------------	--	--

III.

РЕЦИСТРЪ ПЕНТРЪ МОРЦІИ.

№ Б-1, жистерей	Дата Рваосерій		Дата Рваосеріалор		Видѣ Морталей	Прічина Рваосерій.	Нежилъ тѣ Пронемилъ стварѣ сав жистерѣ морталей сав а жистерей
	Зіоа	Лена	Бербат	Фелмет			

ПС АНЪА 1845.

Нежилъ Пронемилъ сав а Сатталей.		Искантеремъ Пронемилъ карамъ а праштерей тѣ морталей.
видѣ ав рваосерій.	сав сав жистерей.	

Formulare de stare civilă întrebuințate în anul 1845.

¹²⁾ Manea Mănescu, Centenarul statisticii românești, în „Revista Arhivelor“, nr. 1/1959, p. 58.

S-a constatat atunci o mare neregulă în ținerea acestor acte. Printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri s-a hotărât trecerea actelor de stare civilă din nou la Ministerul de Interne, care la 16 februarie 1860 publică noi instrucțiuni¹³⁾, unde se arată că „ispita de mai mulți ani, arătând nepractic în aplicație modul prescris prin cap. IV din Regulament“ a determinat însărcinarea Ministerului de Interne „cu întreținerea unor asemenea acte civile, spre a răspunde cu deplinătate la scopul legii“.

Pînă la o nouă legiferare Ministerul hotărăște o simplificare în administrarea acestor acte. Astfel protoierii nu mai trimiteau condicile de mitrici ispravnicului, ci primind cele două exemplare le verificau exactitatea, apoi un exemplar îl trimiteau direct Ministerului, iar celălalt îl restituiau preotului paroh pentru a fi păstrat în arhiva parohiei. Protoierii erau obligați să trimită din trei în trei luni la Prefectura județului cîte un extract numeric de cei născuți, căsătorii și decedați, alcătuit cu toată exactitatea după mitricile aduse de preoții parohi. Aceste extracte trimestriale erau centralizate la prefecturile respective, unde funcționa un raportor statistic. La sfîrșitul anului, odată cu exemplarul al doilea din condicile de stare civilă, protoierul trebuia să înainteze Ministerului și un extract general pe tot anul.

Instrucțiunile stabilesc ca întreaga corespondență între instituții, în legătură cu actele de stare civilă, să fie primită de poștă în mod gratuit, ele — mitricile — fiind considerate acte oficiale.

Pînă la legea comunală din 1864 actele de stare civilă s-au lucrat ținîndu-se seama de aceste instrucțiuni.

Legea comunală¹⁴⁾ în art. 92 prevedea: „Primarul este însărcinat cu actele stării civile și le poate delega la unul din ajutorii săi, sau la unul din consilieri“. În amănunte urma să se aplice dispozițiile Codului Civil¹⁵⁾ privind actele de stare civilă. Punerea în aplicare, însă, a noului cod, s-a amînat pînă la 1 decembrie 1865¹⁶⁾ încît pînă la această dată actele de stare civilă s-au lucrat în conformitate cu noua lege comunală și cu instrucțiunile date pentru aceasta de către Ministerul de Interne prin Direcția Oficiului Statistic. Noile instrucțiuni¹⁷⁾ sub lit. V și C intitulate *Povățuri pentru îndatoririle ce au primarii comunelor în privința actelor civile* (V) și *Povățuri date preoților sau funcționarilor însărcinați de către primar pentru scrierea născuților, căsătoriilor și morților în condicile de acte civile*, tipărite și iscălite de M. Kogălniceanu ca ministru de Interne și D. P. Marțian ca director al Oficiului Statistic, au fost difuzate tuturor

¹³⁾ *Monitorul Oficial al Moldovei*, nr. 107 din 16 februarie 1860. V. și Arh. St. Iași, Mitropolia, dos. 28/1860.

¹⁴⁾ I. M. Bujoreanu, *Colecție de legiuirile României*, Buc., 1873, p. 877.

¹⁵⁾ *Ibidem*, p. 64.

¹⁶⁾ *Ibidem*, p. 780.

¹⁷⁾ Arh. St. Iași, Sfatul popular al orașului Iași, dos. 164/1864. *Acta lucrărilor actelor civile, condicile și extracturile mitricești*.

Prin art. 15 al instrucțiunilor se hotărăște ca primarii să strângă toate condicile de mitrici, începînd cu anul 1832, și să le păstreze în arhiva

REGISTRUL PENTRU KȘĂTORIȘI										
Nr. înregistrare	Data Kaznisi,		No. înregistrare	Data Penitensi,		Numele și prenumele, starea căsătorească a Mișcării.	Vârsta Mișcării de anul 1911	Locul locuinței Mișcării.		
	Anul	Ziua		Anul	Ziua					
PE ANUL 1860 CÎNȘTĂL OKOȘL										
Numele și prenumele Mișcării starea căsătorească a mișcării ei.						Vârsta Mișcării de anul 1911	Locul locuinței Mișcării.		Numele și prenumele Mișcării și a soției locuinței lor	Îscălețurile Președintelui, însoțitorilor, a mișcării și a soției lor

III.		REGISTRUL PENTRU MORȚI				
№	Numărul Bisericii	Data Războiului	Censur.	Boala	Prințul Războiului	Numele și Prenumele. Către cui încredințată moartea cui a morții.
		Anul	Zile	Fam.	Fam.	
HE ANEI 1860 DINTEȘA OKOLLA						
Unde a războiului.		Unde a războiului.			Încredințată moartea, către cui încredințată moartea.	

Noul regim creat actelor de stare civilă prin legea comunală din 1864 și instrucțiunile amintite constituie un pas înainte față de vechiul

regim al mitricilor, ținute numai de biserică ; totuși o separare completă între biserică și autoritatea comună privind actele de stare civilă se va înfăptui abia la 1 decembrie 1865.

Partea a III-a din studiul nostru, intitulată *Actele de stare civilă sub regimul Codului Civil*, va cuprinde și această scurtă perioadă de timp (1864—1865) în care s-a frământat introducerea noii reforme privind actele de stare civilă atât în Moldova, cât și în Țara Românească unite într-un singur stat sub numele de România.

2. Metodă de lucru, formulare, greutăți în aplicarea noii reforme. În încercările de a introduce actele de stare civilă înainte de 1832, autoritățile superioare responsabile cu această dificilă lucrare au întâmpinat mari greutăți. Lipsa de înțelegere a noilor reforme, haosul care domnea în general în aparatul de stat pînă la punerea în aplicare a Regulamentului Organic, inexistența școlilor la sate și, mai presus de toate, atitudinea retrogradă a organelor bisericești, care vedeau în această lucrare o încălcare a drepturilor lor de către autoritățile civile, au împiedicat în așa măsură lucrările încît pînă în 1832 nu s-a reușit a se realiza decît într-o foarte mică măsură scrierea actelor de stare civilă, inițiate încă din 1829. A fost necesar prin urmare ca autoritățile civile să ia toate măsurile pentru ca lucrarea actelor de stare civilă să se execute.

S-au tipărit formulare și s-au trimis celor în drept pentru a le completa și s-a cerut, în primul rînd, cîte un exemplar completat spre exemplu pentru a se putea vedea dacă s-au înțeles instrucțiunile și ordinele date. Această metodă de lucru s-a dovedit bună, deoarece Ministerul de Interne a putut constata multe greșeli și nedumeriri, atît ale preoților, cît și ale ispravnicilor. De la caz la caz se dădeau lămuririle necesare. Uneori chiar Ministerul era confuz în lămuririle date, fapt care dădea naștere la și mai multe întrebări sau lucrări greșite. Un dosar voluminos s-a alcătuit la Ministerul de Interne al Moldovei, cuprinzînd corespondența privind punerea în aplicare a lucrării actelor de stare civilă în care se oglindește — cum am arătat — pe de o parte stăruința depusă de autorități pentru executarea lucrării, iar pe de alta nepriceperea sau rea-voința acelor care aveau sarcina să o execute¹⁸⁾.

În ceea ce privește completarea rubricilor din formulare, se atrăgea atenția preoților și ispravnicilor că este cu totul oprită orice raderă sau completări în afară de text ; de asemenea, nu era permis a se lăsa loc gol în text pentru a nu se da loc la falsificări. Anul trebuia scris cu cuvinte (în posloviță) și nu cu număr. Nici un act al stării civile nu se putea scrie „pe o foaie răzletită“ nici pe altă hîrtie, ci numai în condicile date pentru această întrebuintare.

Primele formulare, tipărite¹⁹⁾ în tipografia Mitropoliei, aveau următoarele rubrici :

¹⁸⁾ Arh. St. Iași, Tr. 256, op. 281, dos. 441/1832 ; conține 695 file.

¹⁹⁾ Arh. St. Iași, Tr. 256, op. 281, dos. 441/1832, f. 140—142.

Mitrică partea I

Pentru cei născuți în anul 1832 în... moșia... din... ținutul...

No.			Numele născuților, a părinților, a nașului, împreună cu vârsta, meseria lor și ziua botezului
Fii	Fiice	Piste tot	<i>Luna (cutare)</i>
			La luna ghenarie s-au născut din pravoslavnicii părinți (cutare) de vîrstă de atîția ani (un fiu sau fiică) care primind botezul în legea sa în opt ghenarie sau numit (cutare), fiind naș (cutare).

Mitrică partea 2-a

Pentru cei născuți în anul 1832 în... moșia... din... ținutul...

No.	Numele, vîrsta și ziua cununiei, asemenea numele și porecla nașului
	<i>Luna (cutare)</i> La zece ghenarie s-au căsătorit (cutare) fiu a (cutăruia) de vîrstă de atîția ani, au luat soție pe (cutare) fiică (cutăruia), nașul lor au fost (cutare).

Mitrică partea 3-a

Pentru cei morți în anul 1832 în... moșia... din... ținutul...

No.			Numele, vîrsta și ziua în care s-au săvîrșit
Parte bărbătească	Parte femeiească	Peste tot	<i>luna (cutare)</i> La alîta ghenarie s-au săvîrșit (cutare) fiul (cutăruia) de vîrstă de atîția ani (cutare) s-au săvîrșit la (cutare loc) unde s-au îngropat.

Deși aceste formulare erau destul de lămurite, unii parohi — contemplîndu-le — au repetat cele tipărite în formularul model; alții nu scriau meseria, iar la cauza morții scriau „murit de moarte bună”. Lucrarea mergea destul de greu. În mai 1833 încă nu se prescrisese condicile din 1832. Autoritățile bisericești erau nedumerite în ceea ce privește alcătuirea mitricilor, pentru unele sate care, deși aparțineau de o eparhie din punct de vedere al împărțirii administrative-bisericești, țineau totuși de un ținut

care făcea în majoritatea sa parte din altă eparhie. Episcopul de Roman arăta în 1833 că nu s-au putut termina mitricile, deoarece unele sate „atîrnate de eparhia Mitropoliei, cu birul se găsesc în ținutul Romanului“.

Problema s-a lămurit prin aceea, că s-a hotărît ca mitricile să fie întocmite ținîndu-se seama de împărțirea administrativă, adică de ținut, ocol și sat²⁰⁾, centralizarea făcînd-o ispravnicul ținutului respectiv.

Cele mai multe rapoarte ale protoiereilor sau ispravnicilor motivează întîrzierea scrierii condicilor de mitrici din cauza lipsei oamenilor care să știe să scrie „fiind trebuință de multă îndeletnicire în lucrarea acestui predmet“²¹⁾.

Văzînd că întîrzierile se caută a se motiva și prin cauze cu totul neserioase, s-au luat măsuri polițienești, încît abia în urma acestor constrîngerii, la 27 iulie 1833, se trimite de către Isprăvnicia Dorohoi, prima „alfavitică“ a mitricilor pe anul 1832. Nu lipsesc învinuirile reciproce între ispravnici și protoierei, iar cînd se dovedește a cui era vina, ei raportează că „nu sînt încă practisiți cum a le formăului“²²⁾.

Ministerul de Interne neconținut intervine la Mitropolie și Episcopii ca să poruncească protoiereilor și preoților „a săvîrși această vajnică și de folos lucrare“²³⁾, deși se ajunsese în septembrie 1833 și actele pe 1832 încă nu se terminaseră pentru toate ținuturile.

Lucrarea este grăbită acum și de faptul că statisticianul rus Fonton de Veraion²⁴⁾ cerea de urgență un extract general (vedomostie) de toți cîți s-au născut, căsătorit și răposat în anul 1832. Secretariatul de Stat revine asupra acestei cereri în octombrie și Ministerul de Interne este silit să recunoască faptul că încă nu se strînseseră toate datele de prin ținuturi.

Lucrarea nu s-a putut termina pînă cînd Ministerul de Interne nu a trimis la isprăvnicii cite un funcționar, care a primit ordin să nu se întoarcă la Iași fără mitricile pe 1832, iar cei vinovați de întîrziere au fost obligați să plătească cheltuiala deplasării acestora, adică „taxa poștii pentru o trăsură cu patru cai“ și cheltuiala delegatului cît va sta în deplasare. Numai astfel procedîndu-se, s-au putut termina lucrările actelor de stare civilă pe anul 1832.

²⁰⁾ În 1832 Moldova era împărțită în 16 ținuturi: Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Vaslui, Fălciu, Herța, Dorohoi, Botoșani, Hîrlău, Cîrligătura și Iași. Ținuturile aveau 76 ocoale și 1647 sate. La 1835 s-au desființat ținuturile Herța, Hîrlău și Cîrligătura împărțindu-se între ținuturile vecine, astfel că atunci s-au produs încurcături cu unele sate, care, deși au trecut într-un ținut aparținînd altei eparhii, au rămas dependente de vechiul blagocinat și deci de vechea eparhie. Mitropolia din Iași avea în 1832 în eparhia sa ținuturile Iași, Neamț, Suceava, Botoșani, Dorohoi, Hîrlău, Cîrligătura și Herța. După 1835, satele ținuturilor desființate au fost trecute la Iași, Botoșani și Dorohoi. Episcopia Romanului avea ținuturile Roman, Putna, Tutova, Bacău, Tecuci și Covurlui. Episcopia Huși: Fălciu și Vaslui. Întinderea eparhiilor nu se suprapunea uneori exact peste împărțirea administrativă. Ocolul Braniștea, din ținutul Iași, ținea de eparhia Huși.

²¹⁾ Arh. St. Iași, Tr. 256, op. 281, dos. 441/1832, f. 504–506.

²²⁾ Ibidem, f. 560.

²³⁾ Ibidem, f. 592.

²⁴⁾ Ibidem, f. 600.

În același timp, când autoritățile se străduiau să definitiveze lucrările pe 1832, mult întârziate, se lucra la acelea pe anul 1833²⁵⁾.

Episcopia Romanului, motivînd că „preoții nu au fost învățați întru acest fel de regulată scriere“ din care cauză „au făcut greșeli întru cele mai multe și au fost rase și mînjite“, fiind nevoiți a le scrie pe alte hîrtii, formularele tipărite stricîndu-le și că „cu cele tipărite coale numai o zădarnică cheltuială se face“, căci preoții nu sînt deprinși cu astfel de lucrări, cere ca să se utilizeze pentru mitrici coale netipărite, liniate însă de mîna după formularul trimis.

Ministerul de Interne²⁶⁾ a respins această propunere, fiind „depărtată de forma hotărîită prin Regulament“ și a cerut ca numaidecît să se lucreze mitricile pe coale „liniate în tipar“.

Unii protoierei au căutat să realizeze cîștiguri, obligînd pe preoții satelor să plătească cîte 12 lei „supt cuvînt să triacă în tiparnicile mitrice ale satelor“, iar preoții au obligat pe locuitorii satelor „de au plătit, pe lingă alte nevoi ce au din pricina lipsei pîinii și a furajului“²⁷⁾.

În septembrie 1834, Ministerul de Interne cerea urgent de la isprăvnicii extract statistic al mitricilor pe 1833, „pentru că stă neîncheiată generalnica vedomostie ce să cere a să înfățișa prea înălțatului domn“²⁸⁾.

În zadar amenința Ministerul că „va aduce la știință înălțimei sale pentru neînțelegerea celor poruncite“ ; a trebuit pînă la urmă să se recurgă tot la măsuri de execuție prin „înadins zapciu“²⁹⁾ pentru îndeplinirea unui așa de „vajnic predmet“.

În toată perioada de timp, de care ne ocupăm, vom constata din documente aceleași greutăți în alcătuirea acestor acte și aceleași cauze, unele cu totul neserioase, cu care unii și alții își motivau neglijența, incapacitatea sau rea-voința. Lipsa de carte a preoților se vedea chiar și în 1860. La 1 octombrie 1860, Prefectura județului Iași scria³⁰⁾ Protoieriei că „va trimite jandarmi la preoții satelor care nu au trimis extracțele cerute“. În 1864 Prefectura scria protoiereului din Iași : „Ministerul, din relațiile ce le are de pe la domnii prefecți, unii din protoierei încă au puțină îngrijire în respectul actelor civile“, sau : „Cu mare părere de rău, cu nemulțumire chiar, am primit acum încunoștiințarea d-lui ministru despre neexactitatea în ținerea actelor de stare civilă“³¹⁾.

Formularele utilizate în 1832 au fost schimbate în anul 1844, odată cu trecerea lucrării mitricilor în sarcina Departamentului Averilor Bisericești. Schimbarea a dat ocazie, acelor care erau obligați să le facă, să întîrzie și mai mult cu alcătuirea mitricilor, încît în acest an aproape că nu s-au scris mitricile. Chiar orașul Iași și-a „scris mitricile pe 1844 după modelul vechi, iar cele pe 1845 după modelul nou“ !

²⁵⁾ Ibidem, Tr. 256, op. 281, dos. 479 : *Lucrarea mitricilor pe 1833*.

²⁶⁾ Ibidem, f. 31.

²⁷⁾ Ibidem, f. 85.

²⁸⁾ Ibidem, f. 194.

²⁹⁾ Ibidem, f. 227.

³⁰⁾ Ibidem, Protoieria Iași, dos. 94/1860.

³¹⁾ Arh. St. Iași, Tr. 256, op. 281, dos. 479/1833, f. 227.

Se pare că chiar Departamentul a renunțat la executarea mitricilor pe 1844, deoarece abia în 1846 dădea ordin „să se înceapă cu scrierea mitricilor de la 1 ianuarie 1845” și acestea să fie făcute după însemnările pe care le-au făcut preoții pe 1845, iar mitropolitul Meletie arăta chiar în 1846 că „condicile mitricilor n-au fost împărțite de doi ani”³²⁾.

Rubricile noului formular introdus în 1845 sînt următoarele: *nr. curgător, data nașterii* (ziua, luna), *data botezului* (ziua, luna), *sexul* (fiu, fiică), *numele care s-au dat pruncului la botez, numele și pronumele starea și meseria părinților pruncului, poliția sau satul unde s-a născut pruncul, numele și pronumele nașului sau al nașei, iscăliturile preotului și ale nașului și ale părinților*.

Pentru actele de căsătorie: *nr. curgător, data cununiei* (ziua, luna), *numele și pronumele, starea sau meseria mirelui, locul locuinței mirelui, numele miresei și pronumele, starea sau meseria părinților ei, locul locuinței miresei, între a cătea cununie, numele pronumele nunului și al nunei, locul și locuința lor, iscăliturile preotului, ale însoțitorilor, ale părinților și ale nunilor*.

Pentru actele de moarte: *nr. curgător, data răposării* (ziua, luna), *sexul răposatilor* (bărbat, femeie) *vîrsta, pricina răposării, numele și pronumele starea sau meseria mortului sau a moartei, numele poliției sau a satului* (unde a răposat, unde s-a înmormîntat), *iscăliturile preotului care a îngropat pe mort*.

În anul 1848, din cauza multor victime ale holerei, înmormîntate „și prin cimitire și pre afară”, preoții nu au mai ținut actele în regulă „încît nici numărul morților nu se știe”, raporta Protoieria Iași. Agia orașului Iași raporta³³⁾ în 1848 că ea s-a ocupat în vremea aceea „căutînd chipuri numai pentru înmormîntarea trupurilor, după graba cu care se cerea aceasta și nu s-a putut îndemna să ție și lista de numele fiecărui mort, decît numai un număr, și acesta puțin, căci cei mai mulți s-au îngropau prin taină. noaptea, pe la biserici și țintirime”.

Formularele introduse în 1860 de către Direcția de statistică a Ministerului de Interne, unde trecuseră din nou actele de stare civilă, cuprind cîteva rubrici noi la actele pentru căsătorii. Rubricile noi se referă la vîrsta mirelui și la autorizația de căsătorie dată de Mitropolie (peciul de cununie). Desigur, aceste date erau necesare deoarece se constatase că preoții nu respectau ordinele de a nu căsători bărbați care nu îndeplineau condițiile de vîrstă. În anul 1864 au fost introduse alte formulare cu rubrici cerute de legea comunală, iar în 1865 s-au introdus formularele conform Codului Civil.

3. Folosirea actelor de stare civilă în lucrările de recensămînt (catagrafii), lucrările financiare ale Vistieriei, lucrările statistice, eliberări de extracte etc. Actele de stare civilă din perioada anilor 1832—1864, cu toate greutățile întîmpinate, au fost totuși executate și folosite din plin în scopurile pentru care au fost create. Unele greșeli inerente, datorită unui aparat funcționăresc recrutat în pripă — la introducerea marei

³²⁾ Ibidem, Mitropolia, dos. 7/1844.

³³⁾ Ibidem, f. 128.

reformă cerută de aplicarea Regulamentului Organic — din oameni lipsiți de cultură și în parte analfabeți, au fost în mare măsură corectate.

Din lucrările recensămintelor populației (catagrafii) făcute din 7 în 7 ani, conform dispozițiilor regulamentare, se constată că actele de stare civilă erau folosite de către comisiile care lucrau prin sate. Protoierii făceau parte din aceste comisii locale. Membrii comisiilor constatau de multe ori că mitricile nu se țineau cu regularitate și raportau organelor superioare, contribuind și ei prin aceasta la obligarea preoților de a le lucra conform instrucțiunilor. „Catagrafierii”³⁴⁾ ținutului Dorohoi arătau în 1851 că „se vede o mare neorânduială în acte, cei mai mulți nici că se văd trecuți în zisele mitrici și alții sînt înscriși de cîte două ori”. Preoții nu respectau ordinul „ca să aibă nestrămutat hîrtie și călimări în biserică pentru ca îndată ce va citi botezul, cununia sau prohodul, să le scrie în ciorne măcar după cum pot, fiindcă după a lor cerere Protoieria au regularisit de mai înainte un scriitor anume din partea lor și ei sînt datori, la fieșticari două luni, a aduce ciornele, și scriitorul să le treacă pe curat în tăblitele tipărite, în privire că cei mai mulți preoți nici cum nu știu a scrie, ba unii nici a iscăli, și prin urmare catagrafierii nici o știință de pe asemenea mitrici n-au putut lua”.

În afară de catagrafii, Vistieria în lucrările stabilirii impozitelor anuale pe sate, se folosea fie de datele cuprinse în mitrici, mai ales pentru cei căsătorii, care formau noi unități fiscale, cît și pentru cei morți care erau scoși din impunere.

Lucrările actelor de stare civilă au fost folosite în cea mai mare măsură în lucrările statistice. Din corespondența privind lucrarea mitricilor, cea mai bogată privește executarea extraselor generale care se bazau pe extrasele pe care le făceau ispravnicii (mai tirziu prefectii).

În dările de seamă (memoriile) pe care trebuia să le facă Ministerul de Interne pentru Sfatul Administrativ — iar acesta, la rîndul lui, pentru Obșteasca Adunare — intra și extractul general al situației celor născuți, căsătorii și morți din toată Moldova pe anul respectiv.

La 11 februarie 1835 Ministerul de Interne al Moldovei înainta Obșteștii Adunări „vedomostie de lucrarea mitricilor a anului 1832 și 1833, adunate din toată țara”³⁵⁾.

Din repetatele porunci ale Ministerului de Interne, privind executarea acestor extracte, se pot constata întîrzierile produse de către cei însărcinați cu întocmirea lor³⁶⁾.

³⁴⁾ Ibidem, f. 192.

³⁵⁾ Documentul poate corecta și completa datele publicate de N. Suțu în lucrarea sa *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iași, 1849 (ed. II-a, Iași, 1852, p. 65) și N. Suțu, *Opere economice*, Buc., 1957, p. 149. La dosarul Ministerului (Tr. 256, op. 281, dos. 479, f. 254) nu se găsește decît tabloul căsătoriilor care a fost trimis Vistieriei: 1832: creștini 10293, catolici 204, armeni 44, evrei 198, total 10739; 1833: creștini 7018, catolici 169, armeni 43, evrei 201, total 7431.

³⁶⁾ Arh. St. Iași, Tr. 1759, dos. 49, f. 22; Mitropolia, dos. 7/1844, f. 145, 147. Adunarea lucrării mitricilor din toată țara pe anul trecut 1844, în Tr. 1764, op. 2013, dos. 2200, f. 109. Situația este dată pe ținuturi: 24299 născuți, 20853 morți, spor 3446. Vezi și *Analele Parlamentare*, unde sînt publicate cîteva din aceste extracte.

Pentru dovedirea anumitor situații juridice, pentru înscrieri în școlile nou înființate, pentru ocuparea funcțiilor publice, oamenii au fost obligați să prezinte extrase de pe actele de stare civilă. Pentru posibilitatea de folosire al acestui nou gen de acte s-a prevăzut în Regulamentul Organic că „iereul parohiei, precum și ispravnicul ținutului sînt datori a da fără nici o plată fiestecăreia persoane extract de naștere, căsătorie și săvîrșire din viață orișicînd i se cere“.

Reglementarea acestei dispoziții s-a făcut prin hotărîrea³⁷⁾ Secretariatului de Stat din 1834. Preoții parohi, de la 1 ianuarie 1834, erau obligați ca îndată după botez să elibereze o adeverință întărită cu iscălitura preotului paroh și pecetea parohiei respective. Formularul adeverinței urma să fie redactat de către Ministerul de Interne. Se motiva această măsură prin aceea „ca nu în urmă el (locuitorul) prin depărtarea de la locul locuinței lui în vremea cînd ar fi întrebat atuncea sau prin îndestule ostinele și cheltuieli să-și poată dobîndi un asemenea act, ori că neputîndu-l cîștiga să rămîie lipsit de vre un drept al său“.

Această hotărîre nu a putut fi pusă în aplicare în toată deplinătatea ei, încît în 1843 Ministerul de Interne găsește că „acest obiect au avut și are nevoie de o mai întinsă disvalire privită sub numire de acturi civile care slujesc de adeverirea dritului personal nu numai a celor ce locuiesc în orașe ce și locuitorilor de prin sate“. Se fac peceti noi pentru fiecare parohie care să aibă „săpat hramul ce se prăznuiește în fiecare loc, satul și ținutul cu slove și sămne ridicate, spre a se pecetlui în negru, care peceti să se pue pe extracturile de naștere, pe mărturiile de căsătorie sau foi de zestre între săteni și pe adeverințele săvîrșirei din viață, pe mărturiile de înfiere, pe împărțelele de moștenire făcute între particulari, pe acturile de dăruire, pe testamenturi și altele“³⁸⁾.

Formulare precise pentru actele enumerate mai sus au fost redactate de Secretariatul de Stat și, după ce au primit și avizul jurisconsulților statului, au fost publicate³⁹⁾.

4. Cum au fost păstrate actele de stare civilă create între anii 1832—1864 și cîte se mai păstrează astăzi în Arhivele Statului.

Actele de stare civilă create în perioada anilor 1832—1864 au urmat în multe cazuri soarta tragică a fondurilor de arhivă ale instituțiilor care aveau sarcina să le păstreze⁴⁰⁾. Nici la parohii, nici la ispravnicii, mitropolie sau episcopii, și chiar la Ministerul de Interne, sau Departamentul Averilor Bisericești, nu li s-a mai dat importanța cuvenită, odată ce ele nu mai erau necesare folosirii practice. O parte au ajuns la Arhivele Statului din Iași⁴¹⁾ odată cu fondurile de arhivă depuse de către Ministerul de

³⁷⁾ *Manualul Administrativ al Moldovei*, Iași, 1856, vol. II, p. 425.

³⁸⁾ *Ibidem*, p. 426.

³⁹⁾ Adaos la *Foaia Sătească*, nr. 20 și 21, din 4 iunie 1844.

⁴⁰⁾ Gh. Ungureanu, *Selecionarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, în „*Revista Arhivelor*“, nr. 1/1959, p. 91.

⁴¹⁾ *Inventarul Arhivelor Statului*, Buc., 1939, p. 383. În 1939 se găseau în Arhivele Statului din Iași mitrici din fostele județe ale Moldovei dintre anii 1842—1859, iar din fostul județ Iași dintre anii 1842—1864.

Interne, sau unele isprăvnicii; altele au rămas răzlețe, uitate prin podurile bisericilor sau la vechile primării.

În 1864, în instrucțiunile privind îndatoririle pe care le aveau primarii comunelor în legătură cu actele de stare civilă, se hotăra ca primăriile să adune de la parohii actele mitricilor, începînd cu anul 1832. Această dispoziție n-a fost respectată decît în unele orașe. Astfel, Primăria comunei Iași în anul 1865 primește de la bisericile din Iași mai multe condici de mitrici, începînd cu anul 1832, iar în anul următor primește de la Mitropolia din Iași un număr de 37 condici, tot ale bisericilor din Iași, dintre anii 1832—1841. Aceste acte au rămas în arhiva Primăriei Iași pînă în 1952, cînd au fost preluate de către Arhivele Statului din Iași. La fel s-au preluat după 1951 de către unitățile Arhivelor Statului⁴²⁾, înființate în toate fostele capitale de județe din Moldova, mitricile vechi ce se găseau pe la primării și parohii. Ele au însă multe lipsuri.

Pentru fostul ținut Iași avem posibilitatea documentară să arătăm cum s-au adunat și ce s-a adunat de la parohii la primării după 1864. În 1899 Prefectura Iași a cerut tuturor primăriilor din fostul județ să trimită situația mitricilor adunate de pe la parohii. După răspunsurile primite s-a alcătuit o situație din care reiese clar că nu se găseau la nici o primărie acte mai vechi ca anul 1846. Doar cîteva comuni (Erbiceni, Buznea, Ceplenița, Păușești, Podul-Iloaiei, Lungani, Goești, Sîrca) au arătat că au aceste acte dintre 1846—1864.

În tabelul general, alcătuit de către Prefectură, la rubrica observații, se arăta în dreptul comunelor care nu aveau mitrici următoarele: „mai vechi nu s-au găsit“, „lipsește și nu se cunoaște cauza“, „se crede că preoții au neglijat a le ține“ etc... Cît era de reală această situație ne-o dovedește faptul că după 1951 arhiviștii au găsit prin biserici sau localurile vechilor primării mitrici vechi aruncate prin poduri.

Modul cum au fost păstrate în trecut aceste acte importante, reiese din faptul că arhiviștii le-au găsit în atîtea locuri, sau ele au fost depuse la Arhivele Statului de către atîtea instituții care nu aveau nici o legătură cu aceea care le-au creat. Problema care se impune astăzi arhiviștilor este repartizarea mitricilor astfel ca să fie integrate în vechile fonduri arhivistice din care fac parte: parohii, isprăvnicii, protoierii, comunitatea evreiască, prefectoratul catolic, castelul armenesc, Ministerul de Interne, Departamentul Averilor Bisericești.

Nu putem afirma că tot ce mai există din aceste acte a ajuns în păstrarea Arhivelor Statului. Încă se mai pot găsi. Pentru fosta eparhie a Hușilor sîntem informați că mai multe condici de mitrici au fost duse la Episcopia de Roman, unde credem că se găsesc și condici de mitrici ale eparhiei respective.

După datele pe care le posedăm pînă în prezent, putem da următorul tabel de mitricile aflate în păstrarea Arhivelor Statului, fără însă a fi vorba de colecții complete:

⁴²⁾ Arh. St. Iași, Sfatul popular al regiunii Iași, dos. 32/1899.

1. Ținutul	2. Unde se păstrează	3. Din ce an
Suceava	Arhivele Statului Iași	1832, 1835, 1845—1858 Peciuri de căsătorie: 1812—1864
	" " Roman	1855, 1860, 1863
	" " Fălticeni	
	" " Suceava	
Dorohoi	" " Iași	1832, 1852—1857 Peciuri de căsătorie: 1812—1864
	" " Dorohoi	
	" " Suceava	
Botoșani	" " Iași	1833 Peciuri de căsătorie: 1812—1864
	" " Botoșani	
Neamț	" " Iași	1833, 1837—1839, 1843 Peciuri de căsătorie: 1806—1864
	" " P. Neamț	
Roman	" " Roman	1832—1864 1832—1864
Bacău	" " Iași	1845—1858
	" " Bacău	1833—1864 (ortodocși) 1805—1864 (catolici) 1833—1864 (ortodocși) 1847—1864 (armeni) 1864 (evrei)
Vaslui	" " Iași	1848—1851
	" " Vaslui	1858—1864
Tutova	" " Iași	1842—1857
	" " Bîrlad	1832—1864
Tecuci	" " Iași	1847—1858
	" " Tecuci	
Fălciu	" " Iași	1845—1857
	" " Huși	1845—1864
Putna	" " Iași	1845—1859
	" " Focșani	
Covurlui	" " Iași	1845—1857
	" " Galați	
Cîrligătura	" " Iași	1832
Hîrlău	" " Iași	Peciuri căsătorie: 1812—1835
	" " Botoșani	
Iași (ținut)	" " Iași	1838, 1842—1864 Peciuri căsătorie; 1812—1864
Iași (oraș)	" " Iași	1832—1864

LEGENDA EXPATRIERII LUI TUDOR VLADIMIRESCU DUPĂ PACEA DE LA BUCUREȘTI (1812)

A. OȚETEA

În 1812, la sfârșitul războiului ruso-turc în care comandase un corp de panduri, Tudor și-a pus serios problema de a se expatria de teama represiunii turcești. În legătură cu această intenție trebuie pusă diata publicată de Aricescu¹⁾, în care se spune: „Aflindu-mă eu om necăsătorit și fără de vrednici clironomi, temîndu-mă în toată vremea de moarte, mai virtos aflîndu-mă ostaș și în toată vremea călător, precum și *acum am călătorie mai delungată...*” Diata, nedată, a fost scrisă pe cînd se afla încă ostaș, deci înainte de încheierea păcii de la București sau, în tot cazul, înainte de plecarea armatei ruse cu care Tudor avea de gînd să se retragă în Rusia. O scrisoare a lui Tudor de la Craiova, din 17 iulie 1812, către Nicolae Zoican, confirmă și precizează această conjectură. Iată ce spune Tudor: „Pînă la 10 zile să isprăvești ce vei avea și să vii negreșit aici, *fiindcă eu am o călătorie depărtată* și să nu mă găsești pe urmă”²⁾. Repetarea în diată a cuvintelor subliniate ne îndreptățește să conchidem că ea a fost scrisă cam în același timp cu scrisoarea către Zoican. Astfel se justifică și însemnarea din dosul copiei: „copie după diata ce au lăsat boierul, cînd era să se ducă în Rusia”.

În aceste acte nu poate fi vorba decît de intenția lui Tudor de a pleca în Rusia. Întrebarea este: plecat-a în adevăr? O depeșă a consulului general al Rusiei la București, Luca Chirico, către contele Nesselrode, din 6 ianuarie 1816, pare a îndreptăți un răspuns afirmativ. Tudor solicitase sprijinul consulatului spre a obține despăgubiri pentru daunele suferite în 1815, cu prilejul arderii Cernețului de către turcii de la Ada-Kaleh. Chestiunea a ajuns la Petersburg și, la Constantinopol, ambasadorul Rusiei contele Italinsky a provocat o scrisoare vizirală către Caragea. Raportînd lui Nesselrode răspunsul lui Caragea relativ la „păstrarea drepturilor emi-graților din Țara Romînească în Rusia și la justificarea lui Vladimirescu”,

¹⁾ C. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii romîne de la 1821, Craiova, 1874*, p. 14—15.

²⁾ E. Vîrtosu, *Mărturii noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1941, p. 36.

Chirico adaugă: „Acest ofițer [Tudor Vladimirescu], părăsindu-și patria împreună cu armata imperială rusă, nu s-a putut întoarce aici pentru a-și aranja definitiv afacerile înainte de sfârșitul războiului contra Franței”. Rezultă din această mărturie că Tudor a plecat în 1812 în Rusia și nu s-a întors în țară decât în 1815.

Dar mai există o versiune, după care Tudor s-ar fi refugiat în Transilvania. Ea a fost consemnată de Aricescu în *Istoria Revoluției române de la 1821*. Potrivit acestei versiuni, sultanul ar fi trimis, după încheierea păcii, un capugiul la București cu ordin către Caragea, de a expedia pe Tudor la Constantinopol pentru a fi pedepsit că a luptat alături de ruși împotriva Turciei. Tudor, care din întâmplare se afla la București, fu prevenit de caimacamul Craiovei, C. Samurcaș, „unul din patronii săi”, încât avu timp să fugă la Tîrgu-Jiu, unde egumenul schitului Lainci îl îmbracă în hanie de călugăr și, cu un pașaport fals, îl trecu peste graniță, în Transilvania. De aici Tudor se duse la Viena, „unde, negreșit cu recomandările lui Stroganof, făcu cunoștință cu Capodistria, reprezentantul Rusiei la Congresul de la Viena”³⁾.

Și în sprijinul acestei versiuni se pot aduce dovezi documentare, la prima vedere irecuzabile, ca și pentru expatrierea lui Tudor în Rusia.

Arhivele Ministerului de Externe de la Moscova au păstrat copia unei scrisori a contelui Nesselrode către contele Stackelberg, ambasadorul Rusiei la Viena, din 9 decembrie 1814 (Fond II, 1815, 3), în care se arată, că „le sieur Vladimiresco, gentilhomme moldave”, a servit în ultimul război în armata rusă cu gradul de locotenent. „Pierderile considerabile pe care le-a suferit, aduse la cunoștința M. Sale Împăratului [care atunci se afla la Viena], i-au procurat certitudinea de a fi despăgubit pentru sacrificiile sale”.

Cum cuantumul despăgubirii nu putea fi stabilit înainte de întoarcerea țarului la Petersburg, Tudor și-a exprimat dorința ca, pînă se va hotărî asupra sorții sale, să poată sta în statele austriace. Nesselrode cere lui Stackelberg să-l considere ca supus rus și „în urma expatrierii și sacrificiilor sale”, să-i obțină un pașaport.

Cu toată divergența lor, aceste mărturii pun totuși întrebarea: părăsit-a Tudor Vladimirescu țara după pacea de la București și, dacă da, unde s-a refugiat, în Rusia sau în Austria?

Mai întii trebuie să respingem categoric legenda consemnată de Aricescu și concluzia care s-ar putea trage din scrisoarea lui Nesselrode, cu privire la refugiul lui Tudor în Transilvania. În momentul cînd Ministerul de Externe al Rusiei intervenea pe lângă ambasadorul său de la Viena să-i obțină lui Tudor un pașaport austriac, acesta se afla de șase luni în capitala Austriei. Tudor sosise la Viena la 14 iunie 1814, trimis de Nicolae Glogoveanu, ispravnicul de Mehedinți, să lichideze afacerile de pe urma soției sale decedate la Viena și să-i aducă în țară fetița. Avînd a susține în fața autorităților austriece un proces împotriva „Fălcoiancăi”, acuzată

³⁾ C. Aricescu, *Istoria Revoluției române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 23.

de furt în dauna defunctei Elenco Glogoveanu, Tudor a întârziat mai bine de șase luni la Viena, pînă la sfîrșitul lui decembrie 1814⁴⁾.

Intervenția lui Nesselrode era deci tardivă. Cererea lui Tudor, adresată desigur consulatului general rus din București, era în legătură cu misiunea ce i-a fost încredințată de Glogoveanu, iar data intervenției lui Nesselrode s-ar explica prin încetineala formelor birocratice.

Dar depeșa lui Nesselrode vorbește de „pierderile considerabile” pe care le suferise Tudor. Arderea Cernețului de către turcii lui Regep-aga de la Ada-Kaleh, cu care prilej s-a mistuit și o parte din averea lui Tudor, avusese loc în ianuarie 1815, o lună după scrisoarea lui Nesselrode. Cererea de despăgubire care va face obiectul raportului lui Chirico din 6 ianuarie 1816, nu privea deci pierderile suferite cu prilejul arderii Cernețului.

La ce se referă atunci cererea de despăgubire? După mărturia lui Popovich, corespondentul la București al ziarului *Wiener Allgemeine Zeitung*, din 3 martie 1821, Tudor s-ar fi plîns, în timpul șederii sale la Viena, țarului „că guvernul român a refuzat să-l despăgubească pentru paguba de 70.000 de piaștri pricinuită de niște tîlhari, pe care el îi dăduse pe mîna guvernului, dar pe care guvernul i-a stors și apoi le-a dat drumul fără să-i acorde vreo despăgubire”. Se poate ca, pe lîngă paguba de care este vorba în acest raport, Tudor să fi invocat, față de autoritățile ruse, și alte pierderi suferite în urma participării sale la războiul contra turcilor. În adevăr, scrisoarea lui Nesselrode vorbește nu numai de „pierderile considerabile pe care le-a suferit” Tudor, ci și de certitudinea lui „de a fi despăgubit de sacrificiile sale”. Aceste sacrificii nu puteau fi apreciate atît de favorabil și nu puteau fi susținute atît de ferm decît dacă se raporta la serviciile lui Tudor din timpul războiului din 1807—1812.

Aceste revendicări au crescut în măsură considerabilă după arderea Cernețului. „Hoțomanii de la Ada-Kaleh au prăpădit lumea de pe la noi, scrie Tudor lui Nicolae Glogoveanu, și de la mine și de la D-voastră au luat toate bucatele și tot ce-au găsit, încă și pe oameni i-au pedepsit tare. Cernețul l-au ars tot, numai cîteva case de cele boierești au mai rămas pînă acum, pe unde sînt ei [adaliții] închiși, dar cînd vor ieși, le vor arde”⁵⁾.

În urma pierderilor suferite cu acest prilej, reclamațiile lui Tudor s-au ridicat la 290.400 piaștri. La aceste pierderi se referă raportul consulului Chirico către Nesselrode din 6 ianuarie 1816. „Cu prilejul incursiunii săvîrșite de rebelii din Orșova, i s-au luat toate grînele, spune Chirico, echipajele, efectele și proprietățile, iar frații fostului Reghib aga au oprit la Cerneți și au prădat o corabie încărcată cu mărfuri pe care el [Tudor] o expediase pe Dunăre procuristului său român pentru a le vinde aici [în București] spre cel mai mare folos al său, și la aceasta se reduc reclamațiile lui”. Conteul Italinsky a sesizat Poarta printr-o notă, și a provocat scrisoarea vizirală către Caragea, în care se spune: „Exc. Sa trimisul Rusiei pe lîngă Sublima Poartă ne-a adus la cunoștință printr-o notă că un anume Vladimirescu, fost boier din Țara Romînească și actualmente supus rus, avînd gradul de locotenent, înainte de a-și fi putut vinde, conform

⁴⁾ Pentru amănunte vezi A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Romînești* (1821—1822), Buc., 1945.

⁵⁾ M. Popescu, *Contribuțiuni documentare la istoria revoluției din 1821*, p. 8.

unor articole ale păcii de la București, moșiile pe care le poseda în județul Mehedinți, dincolo de Olt, insurgenții din Orșova, trecînd iarna în Oltenia, i-au luat diferite obiecte și grînele care se aflau acolo, evaluate la suma de 290.400 piaștri. Exc. Sa cere ca el [Tudor] să fie despăgubit, fie de frații defuncților Regep, fie prin averea pe care a lăsat-o, fie de șeful insurgenților [Sahib-Aga]. Exc. Sa a prezentat și un registru cuprînzînd obiectele luate“.

Intervenția lui Italinsky se baza pe art. VII al tratatului de la București, care permitea supușilor romîni care ar fi voit să se expatrieze, să-și realizeze avutul în termen de 18 luni. Domnul și consulul Rusiei întocmiseră un registru cu numele și numărul acelor care au profitat de prevederile art. VII și au trecut în Rusia. O copie după acest registru a fost trimisă de Caragea Porții, iar alta a fost expediată de Chirico ambasadurului rus la Constantinopol. Cu aceasta, Poarta considera afacerea expatrierilor ca definitiv reglementată și a comunicat domnului ca, dacă vreunul din aceia care s-au hotărît să se expatrieze, nu și-au putut lichida afacerile înainte de expirarea termenului de 18 luni, să-și numească un procurist dintre raiele care să-i aranjeze cît mai curînd afacerile încît să nu mai rămînă nici un motiv de contestație. Caragea a primit ordinul de a nu mai permite, după termenul de 18 luni, nici unui supus al Porții să se expatrieze, iar dacă vreunul din cei expatriați, s-ar întoarce, fie pentru afaceri de comerț, fie ca străin sau călător, să nu fie îngăduit să rămînă în țară mai mult decît este necesar și mai ales să nu fie autorizat a cumpăra pămînt.

Aceste dispoziții erau strict conforme cu prevederile tratatului de pace și cererea lui Tudor Vladimirescu nu se încadra în ele. Numele lui nu figura în registrul expatriaților, el nu plecase deci în termenul prevăzut de tratatul de pace, și Poarta avea dreptate să afirme că încercarea de a se înscrie printre supușii ruși după expirarea termenului de 18 luni era contrară tratatului. Totuși, pentru a nu lăsa să subsiste nici o îndoială, Poarta porunci lui Caragea să verifice și registrul original și să raporteze, dacă Tudor este printre cei înscriși, de ce nu și-a vîndut pînă atunci averea imobiliară și nu și-a lichidat afacerile. Caragea mai avea să cerceteze dacă inventarul obiectelor pierdute, anexat la scrisoarea vizirală, corespunde realității sau nu.

Caragea, foarte încurcat⁶⁾ cu privire la răspunsul pe care trebuia să-l dea Porții, s-a adresat lui Chirico. Acesta i-a declarat atunci, spre justificarea lui Tudor, că „acest ofițer și-a părăsit patria împreună cu armata imperială rusă și n-a putut să se întoarcă aici pentru a-și aranja definitiv afacerile decît după sfîrșitul războiului contra Franței“. De aceea, el n-a putut fi înscris în lista emigraților din Țara Romînească.

Chirico mai afirmă că Tudor își încredințase moșiile, casa și interesele sale unui supus romîn. El a mai invocat faptul că, din cauza crizei de

⁶⁾ Încurcătura lui Caragea era cu atît mai mare, cu cît el știa foarte bine că Tudor nu fusese plecat din țară. În mai 1815, el îl înlocuise la Cloșani, deși Tudor își cumpărase postul de vâtaf cu 3.500 taleri și, cum înlocuitorul său refuzase să-i restituie suma, Tudor a protestat și Caragea a fost silit să ordone o anchetă.

nenumerar, nici Manuc-bei, Varlaam și Ghica, expatriați și ei înainte de expirarea termenului de 18 luni, n-au putut găsi cumpărători pentru moșiile lor, a căror valoare se ridica la sume considerabile. În sfârșit, consulul a reclamat, „pentru acești domni”, aceeași condescendență pe care, din aceleași motive, guvernul rus a acordat-o supușilor turci raiale, adică boierilor moldoveni, care aveau proprietăți în Basarabia. „În adevăr, e imposibil, conchide Chirico, să li se prescrie un termen fix pentru a vinde, fără să li se pricinuiască o ruină totală, atât proprietarilor din Țara Românească, cât și acelora din Moldova”.

Caragea a trimis caimacamului său din Craiova ordinul de a verifica la fața locului lista pierderilor pe baza dovezilor pe care Tudor le va produce în persoană și s-a angajat să răspundă Porții în sensul observațiilor lui Chirico⁷⁾.

Alte piese relative la această afacere n-am mai văzut în arhivele ruse, deși Tudor a continuat, chiar și în timpul răzcoalei, să reclame de la guvern o despăgubire de 170.000 piaștri.

Dar, pentru rezolvarea problemei care ne interesează, adică pentru chestiunea de a ști dacă Tudor a plecat sau nu în Rusia după pacea de la București, cele două piese pe care le anexăm aici sînt suficiente.

Tudor s-a gîndit în adevăr să plece în Rusia înainte de încheierea păcii de teama de a nu cădea victima răzbumării turcești. Dar, cum prin art. II al păcii de la București, părțile contractante garantau „amnestie completă și iertare generală tuturor supușilor lor, care în timpul războiului au luat parte la operațiunile militare, sau au acționat, în vreun fel oarecare, împotriva intereselor suveranului sau țării lor” și cum țările romîne n-aveau să fie evacuate de trupele ruse decît la trei luni după schimbul instrumentelor de ratificare și, în sfârșit, cum devenise ofițer și sudit rus, Tudor nu mai avea nici un motiv de teamă din partea turcilor, n-a mai plecat din țară.

Rămîne deci ferm stabilit că Tudor nu s-a refugiat nicăieri, nici în Transilvania, nici în Rusia⁸⁾. Călătoria de șase luni pe care a făcut-o la Viena avea alt caracter și ea confirmă de altfel deplina securitate și libertate de mișcare de care s-a bucurat. În afară de aceasta, Tudor ne-a lăsat din perioada 1812—1818 un șir întreg de scrisori adresate oamenilor săi de afaceri, care constituie, prin ele însele, dovezi irecuzabile pentru prezența sa în țară. În sfârșit, în perioada dintre 1812 și 1813, Tudor era

⁷⁾ La 23 noiembrie 1815, Caragea porunci efectiv lui Const. Samurcaș, caimacamul Craiovei, să facă cercetare la fața locului cu privire la paguba ce a suferit Tudor, „la trecuta răzvrătire a adaliilor”, să-i dea adevărită lui Tudor de toate lucrurile ce i s-au luat și să înștiințeze domnia (E. Virtosu, *Mărturii noi*, p. 56—57).

⁸⁾ În dorința de a dovedi cu orice preț legătura lui Tudor cu decembrie, S. Știrbu afirmă că „în luna august 1820, Tudor ia hotărîrea de a pleca în Rusia” pentru a obține „sprijinul celor mai experimentați conducători ai organizațiilor revoluționare, pentru realizarea planului său” (S. Știrbu, *Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale*, Buc., 1956, p. 190—191). Afirmatia se bazează pe analiza diatei, pe care o situează „la o dată foarte apropiată de izbucnirea răscoalei”, de vreme ce Tudor se declară încă *ostaș*. În concluzie, S. Știrbu este totuși ceva mai prudent: „Din cele de mai sus rezultă că Tudor, în preajma răscoalei, avea de gînd să plece în Rusia. Dacă la sfîrșitul anului 1820 Tudor a fost sau nu în Rusia, nu știm” (p. 196). Ipoteza aceasta, absolut gratuită, nu mai comportă nici o discuție.

zapciu în plasa Muntele din județul Mehedinți, unde fusese numit de ruși în 1811, iar din 1813 până în mai sau iunie 1815, și apoi cel puțin din 1817 până în 1820 a fost vătaful plaiului Cloșani. Este adevărat că vătaful putea să se facă suplinat de un vechil, cum a făcut și Tudor între 1806 și 1811 când, vătaf de plai la Cloșani, a fost suplinat de Radu Muică, și în noiembrie când plecă la București, a lăsat ca vechil pe Dumitru Girbea. Dar în tot timpul cât a lipsit, el a păstrat, chiar și în timpul războiului, legături neîntrerupte cu vechilii săi.

Teza expatrierii susținută de Nesselrode și de Chirico nu urmărea deci decât să încadreze cauza lui Tudor în prevederile articolului VII al tratatului de pace și să confere diplomației ruse o bază legală de presiune asupra Porții.

ANEXE

1.

Bucarest, le 6/18 Janvier 1816

Luc de Kiricov către Contele de Nesselrode.

Monsieur le Comte,

Je crois devoir soumettre aux hautes lumières de Votre Excellence la traduction ci-jointe d'une lettre vizirielle que la Porte vient d'adresser à l'hospodar Caradjia, à la suite de la note que Son Excellence Monsieur d'Italinsky avait présenté en faveur de la réclamation de l'ex-boyar Vladimiresco, sous-lieutenant au service de Sa Majesté Impériale, touchant ses réclamations arriérées en Valachie, entamées d'après les ordres que Votre Excellence a bien voulu m'intimer à cet égard.

Le contenu de cette pièce turque ayant embarrassé le Prince Caradjia sur la réponse à en faire à la Porte, j'ai cru devoir en faire les remarques suivantes à Son Altesse, tendantes à la conservation des droits des émigrés de la Valachie en Russie, et à la justification de M. Vladimiresco. Cet officier, ayant quitté sa patrie avec l'armée impériale russe, n'avait pu revenir ici pour arranger définitivement ses affaires avant la fin de la guerre contre la France. C'est pourquoi cet officier n'a pas pu être inscrit dans la liste des émigrés de la Valachie, tout comme les Conseillers d'Etat actuels Varlami et Ghika ne l'étant pas, vu qu'ils étaient expatriés d'ici avant le terme stipulé de dix-huit mois.

Mr. Vladimiresco avait confié ses terres, sa maison et ses intérêts à un raya valaque, et lors de l'incursion faite par les insurgés d'Orzova, on lui enleva tous ses grains, équipages, effets et propriétés, les frères de feu Reguib aga lui ont arrêté à Tchernetzi et dépouillé un bateau chargé de marchandises qu'il avait expédié sur le Danube à son procureur valaque pour vendre ici à son plus grand profit, et c'est à quoi se réduisent ses réclamations. J'en ai donné copie légalisée de l'inventaire à Son Altesse, et le Prince l'a expédiée à Son Kaimakam à Crayova pour y faire procéder à la vérification par des preuves que Mr. Vladimiresco devra en personne y exhiber. J'ai observé à Son Altesse que, vu la pénurie qui règne en Valachie, les émigrés d'ici en Russie, L. E. Messieurs Manouk-Bey, Varlami et Ghika n'ont pas pu trouver des acheteurs pour leur biens-fonds montant à des sommes considérables. Ces Messieurs sont en droit de profiter de cette même condescendance que le gouvernement russe accorde aux propriétaires de terres rayas en Bessarabie; et il est en effet impossible de leur prescrire un terme fixé à cette vente ordonnée sans leur causer une ruine totale, tant aux propriétaires en Valachie qu'à ceux en Moldavie.

Le Prince ayant goûté ces remarques m'a promis de dresser d'après ce sens sa réponse à la lettre vizirielle ci-dessus et je viens d'en rapporter ces détails, près à son Excellence Monsieur d'Italinsky pour sa règle et ma décharge.

J'ai l'honneur d'être avec un profond respect etc....

Bucarest,
le 6 Janvier 1816.
v.s.

Luc de Kiricov

2.

Traduction de la lettre Viziriale adressée par la S. Porte Ottomane à S. A. l'Hospodar Caradja.

Son Excellence Mr. l'Envoyé de Russie, résidant près la Sublime Porte, vient de signifier par note qu'un certain Vladimiresko, ci-devant Boyard de Valachie et actuellement sujet russe, ayant le grade de lieutenant, avant d'avoir pu vendre, suivant les uns des articles de la Paix de Bukarest, les terres qu'il possédait au district de Mehedintzi, au-delà de l'Oluta, les insurgés d'Orsova, ayant passé pendant l'hiver en petite Valachie, lui ont enlevé divers objets et des grains qui s'y trouvaient, évalués à la somme de deux cents quatre vingt dix mille et quatre cents piastres. S. E. prie qu'il soit bonifié, soit par les frères de feu Reguib, soit par la fortune qu'il a laissée, soit par le Chef des insurgés. S. E. a aussi présenté un registre contenant les objets enlevés, mais comme Vous et le Consul de Russie avez dressé il y a quelque temps un registre des noms et du nombre de tous ceux qui, natifs de la Valachie, ont voulu s'expatrier, ont reçu la permission d'après le Traité de Paix de vendre leurs biens et leurs terres dans le terme prescrit de 18 mois, qu'une copie du registre a été envoyée par Vous à la Sublime Porte, et qu'une autre uniforme a été communiquée par le Consul à S. E. Mr. l'Envoyé de Russie, et que la clause avait été réglée de la sorte qu'il ne reste plus de sujets de contestation. Nous vous avons alors mandé en 1229, vers de milieu du mois Gemazioul ahir¹⁾, en vous ordonnant d'avoir soin, vu l'échéance du terme stipulé de 18 mois, que si quelqu'un de ceux qui ont résolu de quitter leur patrie n'ont pas fini leurs affaires, ils aient à nommer un procureur chargé de leurs affaires, choisi parmi les rayas pour finir définitivement par son canal, sitôt que cela faire se pourrait, toutes leurs affaires sans y laisser aucun sujet de contestation. Dans le cas que quelqu'un d'eux eût à recevoir de quelque raya ou à devoir à des rayas, Vous avez soin à ce que ces dettes soient payées sans le moindre délai. Si quelqu'autre quel qu'il soit, hormis ceux spécifiés dans le registre susmentionné, demandait²⁾ la permission de partir, que vous ne le permettiez nullement, faisant signifier à tous qu'il est absolument défendu désormais qu'aucun raya de la Sublime Porte parte ou se réfugie chez quelqu'une des nations étrangères. Cependant si quelqu'un de ceux qui se sont expatriés avant l'échéance du terme signifié retournait en Valachie, soit pour affaires de commerce, soit comme étranger et voyageur, quoiqu'il soit permis d'y demeurer au-delà et d'y rester provisoirement pour pourvoir à ses affaires, vous ne lui permettez point d'y demeurer au-delà³⁾ de ce qu'il ne faut, ni d'acheter des biens-fonds quelconques, ce qui serait intolérable. En outre, ayant cherché dans le registre ci-dessus, nous n'y avons pas trouvé le nom du dit Vladimiresko, et, comme il doit se trouver une copie du dit registre en Vestiarie, vous observerez vous-même et si son nom y est enregistré, il est clair qu'il aurait dû vendre ses biens avant l'expiration du terme, et si son nom ne s'y trouve point, et qu'il ait voulu se faire enregistrer au nombre des sujets russes après l'échéance du terme, il est clair aussi qu'il ne peut nullement être icanti en cela. Pour éclaircir cette affaire, il a fallu vous consulter, et c'est pour cet effet que nous vous adressons la présente avec la copie ci-incluse de l'inventaire des objets enlevés, afin que vous nous informiez si cet homme est du nombre de ceux qui sont spécifiés dans le registre des sujets russes ou non ; et en cas qu'il en fut, par quelle raison n'a-t-il pas vendu jusqu'à présent ses biens-fonds et n'a pas donné une fin définitive à ses affaires ? Les objets mêmes enlevés sont-ils autrement que le montre l'inventaire ou non ? Sur tous ces articles et sur tout ce qui regarde cette affaire, Vous tâcherez de nous instruire avec la plus grande exactitude.

Le 13, du mois de Muharrem l'année d'égire 1231 (15 dec. 1815).

¹⁾ 1-10 iulie 1814.

²⁾ în text : donnait.

³⁾ Ștersătură peste cuvintele : au-delà.

NOI DOCUMENTE PRIVITOARE LA GREVA MUNCITORILOR DIN VALEA JIULUI (1941)

V. TRANDAF

În epoca dezvoltării capitaliste a României, muncitorii mineri au constituit întotdeauna un detaşament de frunte în lupta pentru o viaţă mai bună, pentru sfărîmarea regimului burghezo-moşieresc care n-a dat oamenilor muncii decît suferinţe şi împilare. Jertfele aduse de muncitorii mineri în lupta pentru înlocuirea orînduirii burghezo-moşiereşti cu o orînduire dreaptă, lipsită de exploatare, au rămas întipărite adînc în tradiţiile revoluţionare ale poporului, sînt cinstite astăzi de toţi oamenii muncii din ţara noastră.

Capitaliştii romîni şi străini, proprietari în timpul regimului burghezo-moşieresc ai minelor de cărbuni, au exploatat în modul cel mai sâlbatec, pe muncitorii mineri. „Scînteia” ilegală, din aprilie 1932, descria în modul următor situaţia muncitorilor din Valea Jiului: „Salariile muncitorilor sînt reduse de patroni mereu, în 1931 au fost reduse cu 20⁰%, iar acum muncitorii lucrează 2—3 zile pe săptămînă. Ziua de lucru se prelungeşte pînă la 12 ore. Muncitorii sînt aruncaţi afară, cîte unul, în grupuri, în masă, rămînînd fără de lucru, flămînzi cu copiii lor”¹⁾.

În goana după profituri cît mai mari, capitaliştii nu au asigurat în *minc nici cele mai elementare mijloace de protecţie, exploziile şi avariile* se ţineau lanţ. La mina Anina, numai în explozia din 1920 şi-au pierdut viaţa peste 180 muncitori²⁾. În 1940 în groaznica explozie din Valea Jiului au fost peste 50 de mineri morţi şi răniţi³⁾.

Lupta muncitorilor mineri ia forme din ce în ce mai organizate în special după victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, sub influenţa nemijlocită a clasei muncitoare din Rusia. Înfiinţarea consiliului (sfatului) muncitoresc din Valea Jiului în octombrie 1918, grevele din ianuarie 1919, luptele din 1920, 1929, 1935 au constituit tot atîtea acţiuni

¹⁾ *Scînteia*, an II, nr. 5—6, aprilie 1932.

²⁾ Arh. St. Buc., U.D.R., dos. 33/96/1920 etc.

³⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 469.

hotărâte ale muncitorilor mineri, sub conducerea comuniștilor, împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Înrobirea României de către fascismul german și încadrarea ei în planurile războinice ale Germaniei hitleriste, au adus greutatea din ce în ce mai mari maselor populare. Foarte mult de suferit au avut și minerii din Valea Jiului, în care două mari societăți „Petroșani” și „Lonea”, dețineau minele de cărbuni de la Lupeni, Petroșani, Petrila, Aninoasa și Lonea. Societatea „Petroșani” avea încadrați 10.588 salariați, dintre care 9.864 muncitori și 724 funcționari, iar societatea „Lonea” 1.142 salariați, dintre care 1.062 muncitori și 80 funcționari ⁴⁾.

Cotopirea de către armatele hitleriste a Austriei, Cehoslovaciei și Poloniei a fost urmată după scurt timp de transformarea României și a altor țări balcanice în avanposturi ale războiului antisovietic. Ca urmare a politicii trădătoare a burgheziei și moșierimii, România intră în orbita Germaniei hitleriste, se instaurează în țară dictatura militar-fascistă.

Partidul Comunist din România, în această perioadă grea pentru poporul muncitor și toți oamenii cinștiți din țara noastră, a elaborat documentul răspândit în 1940 și intitulat „Punctul nostru de vedere” în care se sublinia, că „mai mult ca oricând e nevoie nu numai de vigilența poporului muncitor” ci și de „apărarea Uniunii Sovietice” și se formulau sarcini de luptă pentru apărarea cauzei clasei muncitoare, iar în documentul „Pentru pace și independența națională a poporului român”, din 1941, era cuprinsă platforma de luptă a partidului, care a constituit călăuza clasei muncitoare în timpul războiului nedrept antisovietic ⁵⁾.

Răspunzând chemării partidului, oamenii muncii din țara noastră au organizat în perioada premergătoare începerii războiului criminal antisovietic, o serie de demonstrații și greve care au constituit ridicări la luptă împotriva fascismului, a războiului și au lovit în mersul normal al economiei militarizate a țării.

Partidul Comunist din România a organizat un șir de demonstrații de masă îndeosebi la Cluj, Brașov, Timișoara, cuprinzând zeci și zeci de mii de oameni, care au manifestat împotriva hitlerismului și a guvernului antinațional.

La 7 noiembrie are loc în cartierul Grivița din București o manifestație a muncitorilor, la 26 martie 1941 intră în grevă lucrătoarele de la fabrica „Filatura de mătase a statului” din Lugoj, la 10 mai 1941 muncitorii de la Pirotechnia Armatei își manifestă nemulțumirea față de situația existentă, la 3 mai 1941 se declară un incendiu la Focșani, la 31 mai 1941 muncitorii de la fabrica „Titan”—Galați intră în grevă, grevă declară și minerii de la Asan—Bacău la 27 mai 1941 etc. ⁶⁾. Muncitorii în repetate rânduri își exprimă nemulțumirile față de situația lor materială grea și față de pregătirile de război.

⁴⁾ M. Valea, *Greva muncitorilor mineri din Valea Jiului din aprilie 1941*, în „Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România”, Ed. C.C.S., 1957, p. 275.

⁵⁾ „Documente din istoria Partidului Comunist din România”, E.P.L.P., 1953, ed. II-a, p. 331—332 și 335—336.

⁶⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 25, dos. 39, vol. B; pach. 168, dos. 184, 185 etc.

După cum arăta tov. Gh. Gheorghiu-Dej „între 15 aprilie și 5 mai 1941 a avut loc în Valea Jiului o grevă la care au participat câteva mii de mineri — în Petrila, Aninoasa, Lupeni, Lonea — pentru revendicările lor economice, împotriva dictaturii militare-fasciste, lovind în pregătirile de război antisovietice”⁷⁾.

Înrăutățirea situației muncitorilor mineri la începutul anului 1941, răpirea de către patroni a drepturilor câștigate de aceștia prin luptă, militarizarea minelor și scăderea vertiginosă a nivelului de trai al minerilor și familiilor lor⁸⁾ au constituit cauzele imediate ale izbucnirii acestei greve de o deosebită amploare, în plin ajun al declarării războiului antisovietic. Încadrându-se în lupta generală a poporului împotriva regimului burghezo-moșieresc, a dictaturii militare-fasciste și a pregătirilor de război antisovietic, greva din Valea Jiului a avut o deosebită semnificație, prin pagubele provocate aprovizionării cu combustibil a industriei militarizate. Pe de altă parte ea a constituit un exemplu de luptă pentru perioada următoare, a războiului, când grevele și sabotajele iau o deosebită amploare în toate ramurile economiei naționale și în toate regiunile țării⁹⁾.

Greva muncitorilor mineri din Valea Jiului începe în dimineața zilei de 15 aprilie 1941. Primul document pe care-l avem la îndemână arată că „azi dimineață, 15 aprilie a. c. 250—300 lucrători mineri de la mina Petrila—Hunedoara au refuzat să mai intre în lucru, din cauza lipsei alimentelor și a prețurilor ridicate, în special al cărnei. Lucrătorii cer mărirea salariilor și ieftenirea vieții”¹⁰⁾. Încă de la această dată burghezia începe să-și ia toate măsurile pentru înăbușirea grevei, cunoscând faptul că minerii nu vor ceda ușor în lupta pentru apărarea drepturilor lor¹¹⁾. Pentru început burghezia trimite la Petrila o unitate din Batalionul Vinători Munte Vulcan¹²⁾.

Un document de la sfârșitul lunii aprilie 1941 redă mai pe larg felul în care a decurs lupta minerilor și manevrele pe care le-a întreprins burghezia în această primă săptămână a grevei, dintre 15—22 aprilie. După cum se arată aici, nemulțumirile minerilor erau mai vechi și „în general toți muncitorii de la minele carbonifere de pe Valea Jiului, de mai mult timp au manifestat nemulțumiri pe chestiunea salarizării, a scăderii rațiilor de alimente ce le primeau de la Societate... a îmbrăcăminte etc.”...¹³⁾.

⁷⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 473—474.

⁸⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 75, 99 ș.a.

⁹⁾ V. *Documente privitoare la lupta maselor muncitoare, sub conducerea P.C.R., împotriva războiului antisovietic și a ocupației hitleriste și pentru pregătirea condițiilor care au dus la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944*, în „Revista Arhivelor”, anul II, 1, 1959, p. 3—34.

¹⁰⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 127, dos. 180.

¹¹⁾ M. Valea, *op. cit.*, p. 275—278.

¹²⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 127, dos. 180.

¹³⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 75.

În procesul-verbal din ziua de 16 aprilie 1941 se arată¹⁴⁾ că muncitorii cereau sporirea salariului în raport cu scumpirea vieții, sporirea rațiilor de alimente la cantitățile ce li s-au distribuit în luna ianuarie 1941, 2 zile de carne în plus la săptămână peste zilele fixate de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, îmbrăcăminte și îndeosebi încălțăminte de bună calitate și cite un rind de bocanci pentru cei ce muncesc în mină la interval de 4 luni, iar pentru cei de la suprafață la interval de 6 luni, asistență medicală permanentă, în special după-amiaza. Este caracteristică specificarea din document că „*minerii de la Petrila în număr de 2100 în prezent n-au medic*“¹⁵⁾ (sublinierea noastră).

Folosind măsurile demagogice, ca întotdeauna, dar concentrând în același timp armata și organele polițienești, burghezia acceptă ca muncitorii să-și aleagă o delegație pentru a duce tratative la București cu Ministerul Muncii. Această situație durează până la 18 aprilie, când delegația neîntorcându-se de la București, după cum așteptau minerii, „același grup de muncitori în dimineața zilei de 18 aprilie orele 6, din nou au refuzat intrarea în mină, crezând că delegația a fost arestată“¹⁶⁾. Tot în 18 aprilie, pe aceleași considerente au intrat în grevă și minerii de la Aninoasa¹⁷⁾. Văzând însă, că promisiunile burgheziei aveau un caracter formal, numai pentru liniștirea lor, minerii declară din nou greva în ziua de 22 aprilie, la Lupeni și Aninoasa, deși li se promisese că va veni de la București o comisie mixtă care să cerceteze situația și să ia măsurile corespunzătoare¹⁸⁾.

De la 22 aprilie greva începe să ia amploare, documentele arătând că „numărul muncitorilor de la minele Lupeni și Aninoasa, care au refuzat lucrul cu începerea din dimineața zilei de 22 aprilie 1941, se ridică la 3000 de persoane“¹⁹⁾. După cum se vede greva se generalizează, comuniștii care se aflau în fruntea luptei minerilor reușesc să explice acestora manevrele burgheziei de a face promisiuni demagogice și a căuta prin orice mijloace înăbușirea grevei²⁰⁾.

Din acest moment conducerea grevei trece în mâna comuniștilor care acționează hotărât pentru a asigura satisfacerea cererilor juste ale minerilor²¹⁾. La 23 aprilie 1941 sînt în grevă 7.643 mineri²²⁾, care vor lupta

¹⁴⁾ Numărul greviștilor este redat diferit în documente: unele arată că au fost 250–300, altele 300, în acest proces-verbal 320. Probabil că numărul acestora era ceva mai mare însă organele de represiune ale burgheziei nu doreau să arate adevărata amploare a grevei, încă din prima zi a izbucnirii ei.

¹⁵⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 76. Este semnificativ, de asemenea, faptul că organele locale omiteau dintre cererile minerilor pe cea a încheierii unui nou contract colectiv de muncă (M. Valea, op. cit. p. 279), ci se refereau la „aplicarea în întregime a contractului colectiv de muncă în vigoare“. (Arh. St. Buc., Președinția... f. 76), reducînd în acest fel, aproape complet, cererile noi ale minerilor.

¹⁶⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 75.

¹⁷⁾ Ibidem.

¹⁸⁾ Ibidem, pach. 127, dos. 181.

¹⁹⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 70.

²⁰⁾ M. Valea, op. cit., pag. 279.

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 127, dos. 181.

hotărât și vor urma pe comuniști, adoptînd metode de luptă adecvate situației ce se crea. Situația în această zi se prezenta în felul următor: la Petrila lucrau numai 38 lucrători, pentru întreținere, în loc de 100, la

NOTA TELEFONICA
din
27 Aprilie 1941, ora 1,40.
- MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
oătre
PRESEDINTIA CONSILIULUI DE MINISTRI
Serviciul de Informații

Unușor la Buștinăi Special Nr. 505 al Insp.
General al Jandărmăriei din 22.IV.1941 ora 19;
Cu onoare raportăm următoarele:
- Situația se agravează, presa continuă.
- La Petrița lucrează numai 98 de lucrători
pentru întreținere, în loc de 100.
- La Bincasa nu lucrează nimeni.
- La Lupeni lucrează numai 4 lucrători la pompe
și ventilație.

Dacă situația durează mai mult ca 24 de ore,
sunt primite două ninsule.

Humulus gravellianus

- La Lupeni . . .	2.173.360
- La Petrila . . .	2.312
- La Aninoasa . . .	1.796

Total	2,643
-------	-------

Pri (22.IV.) s'au efectuat alegerile de dele-
 gați în vederea conistoi constituită pentru data de
 23.IV. ora 10.

Caracteristică este că lucrătorii dela Lupeni, nu au venit la societatea dela Petroșani - așa cum au fost convocați - în schimb s'au adunat la primăria locală, circa 500 tineri.

Li s'a vorbit de către Inspectorul de zonă; s'a vorbit că "nu ne trebuie delegați, vren pâine, suntem flămânzi!"

• / •

1941, aprilie 23. Notă telefonică prin care se arată că numărul greviștilor din Valea Jiului se ridică la 7.643.

Aninoasa nu lucra nimeni, la Lupeni rămăseseră 4 lucrători de suprafață, fiind 3.535 greviști ; la Petrila erau 2.312 greviști ; la Aninoasa 1.796. La o adunare de la Lupeni, din după amiaza zilei de 22 aprilie 1941, munci-

torii au strigat „nu ne trebuie delegați, vrem pâine, sîntem flămînzi”²³⁾, ca răspuns la presiunile autorităților de a impune anumiți delegați acestora, care să apere nu interesele muncitorilor, ci pe cele ale patronilor. În același timp burghezia se pregătește de contraatac, existînd o „perfectă legătură” între Inspectoratul de muncă local, Prefectul de Hunedoara și Comandamentul Militar local, luîndu-se legătura și cu Corpul 7 Armată. Încep arestările comuniștilor și ale muncitorilor ce se găseau în fruntea luptei minerilor²⁴⁾. La 24 aprilie 1941 intră din nou în grevă și cei 250 de lucrători din Atelierele Centrale „Petroșani”, solidarizîndu-se cu minerii greviști²⁵⁾.

Tratativele, sub presiunea forței reprezentată de cei peste 7.000 greviști, încep la 24 aprilie, cu o zi înaintea datei fixate, minerii alegîndu-și un comitet în care comuniștii aveau rolul conducător. Cu toate acestea autoritățile prezente în regiune nu consideră faptul decît ca o mascaradă, care să le permită reprimarea cît mai grabnică a grevei. La 25 aprilie 1941 se dă o ordonanță de către Comandamentul militar al întreprinderilor din Valea Jiului „prin care a pus în vedere muncitorimii că pînă miine 26.IV.1941 ora 6 dimineța să intre toți în mine”. De asemenea, Comisiunea mixtă de la București a pus în vedere muncitorimii că dacă pînă la 26.IV.a.c. ora 6 dimineța nu vor intra în mine tratativele vor fi întrerupte”²⁶⁾.

Cu toate aceste măsuri, care arătau că burghezia nu se va opri de a întrebuița forța armată pentru reprimarea sîngeroasă a grevei, și cu toate promisiunile că memoriul²⁷⁾ din 24 aprilie va fi examinat de o comisie la care va lua parte și Generalul Voiculescu (ministru al muncii), muncitorii minerii nu încetează greva. În 26 aprilie 1941 se prezintă în mine „1.263 lucrători din 3.776”, însă „cei prezenți majoritatea sînt de la întreprinderi, foarte puțini de la producție”²⁸⁾.

În acest fel minerii evitau masacrul, pe care burghezia îl pregătea și pe care nu s-ar fi oprit să-l organizeze, după cum era obișnuită, dar sabotau și producția de cărbune necesar industriei de război, pregătind, sub conducerea comuniștilor, noua tactică de luptă pe care aveau s-o adopte în curînd.

Ministerul Afacerilor Interne comunică în 26 aprilie Președinției Consiliului de Miniștri, că s-au luat noi măsuri împotriva greviștilor și anume: apărarea spărgătorilor de grevă, aducerea cu forța a minerilor la lucru, înaintarea Parchetului Militar a celor care refuză să reia lucrul și tăierea rației de alimente celor care refuză reluarea lucrului la orele 12 în ziua de 26 aprilie²⁹⁾. În același timp Comisarul regal al Corpului IV

23) Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 71.

24) Ibidem.

25) Ibidem, pach. 127, dos. 181.

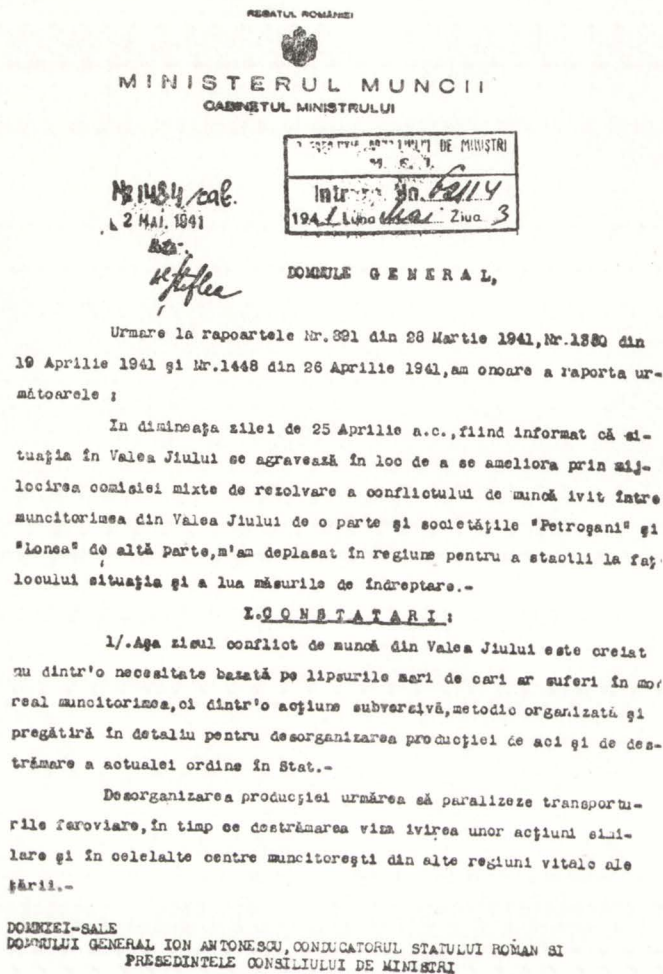
26) Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 82.

27) Acest memoriu cuprindea peste 30 de puncte, dintre care majoritatea prevedeau îmbunătățirea situației materiale a minerilor și a familiilor lor (Ibidem, f. 113—114; v. și M. Valea, *op. cit.*, p. 283—284).

28) Ibidem, f. 88 (Cei 3776 mineri erau numai din schimbul I).

29) Ibidem, f. 89.

Armata începe anchetarea celor acuzați de instigare la grevă, printre care comuniști, muncitori, soții de mineri, acuzați de instigare la grevă în perioada 15—25 aprilie 1941³⁰⁾.

1941, mai 2. Prima pagină a raportului Ministerului Muncii referitor la situația din Valea Jiului.

Cu toate aceste măsuri, ca și arestarea a 40 de mineri trimiși în judecata Tribunalului Militar al Corpului 7 Armată, în noaptea de 26 aprilie orele 22, au intrat în schimb numai 220 muncitori din 1820, iar în dimi-

³⁰⁾ Ibidem, f. 89, 122.

neața de 27 aprilie, orele 6, numai 653 din 2.950 (schimbul I)³¹⁾. Sub conducerea comuniștilor, ca răspuns la măsurile represive ale burgheziei și folosind tradițiile de luptă ale proletariatului din România, minerii adoptă o nouă formă de luptă: ocuparea minelor. Această formă de luptă, de o eficacitate deosebită, denotă o maturizare a muncitorilor mineri în lupta grevistă, o etapă de organizare superioară, folosită în luptele proletariatului din țara noastră, sub conducerea comuniștilor, pentru drepturi politice și sociale. În documente acest fapt este redat în modul următor: „Se semnalează un fapt caracteristic de rezistență pasivă, adoptat de muncitorii de la mina Aninoasa; astfel: — din 229 muncitori, intrați la lucru, în ziua de 26 aprilie ora 14 n-au ieșit din mină decât 140 muncitori; — la fel s-a petrecut și în dimineața zilei de 27.IV — ora 6 — cînd din cei 119 muncitori, intrați la lucru la 26.IV. — ora 22 — n-au ieșit din mină decât 91 muncitori”³²⁾. Numărul total al celor care refuzaseră să iasă din mină a fost de 583 mineri greviști (mina Aninoasa)³³⁾. La 28 aprilie această formă de luptă se extinde, minerii de la Petrila intrînd în mină fără să lucreze. În ziua de 30 aprilie din 1607 mineri de la Lonea, Lupeni, Aninoasa, 1.088 sînt mai departe în grevă, refuzînd intrarea la lucru. În același timp toți minerii de la Petrila ocupă mai departe mina, refuzînd să iasă la suprafață. În ziua de 1 Mai 1941 minele tot nu lucrau, fiind numai întreținute de cîteva echipe, eroicii mineri de la Petrila rămînînd mai departe în subteran³⁴⁾. Producția minelor era complet paralizată.

Astuparea gurilor de aer ale minei Petrila, în mod criminal, face ca minerii să fie scoși pe brațe de tovarășii lor în ziua de 1 Mai. Greva însă nu încetează. În 2 mai 1941 la Lupeni, Petrila, Aninoasa și Lonea din 2.276 de muncitori, 1.137 nu intră în lucru. Sînt arestați alți zeci de muncitori acuzați de agitație în favoarea grevei, ca și soțiile unor mineri³⁵⁾.

Cu toate că numărul minerilor greviști relativ scade, îngrijorarea organelor de represiune ale statului fascist nu se diminuează. Un raport amplu al ministrului muncii, generalul Voiculescu, din 2 mai 1941, către Președinția Consiliului de Miniștri, redă pe larg evenimentele din această a doua etapă a grevei, 25 aprilie — 3 mai 1941³⁶⁾. Din raportul prezentat, care are anexat și extrasul din procesul-verbal cu cererile muncitorilor³⁷⁾ formulate în 24 aprilie 1941, reies o serie de date interesante referitoare la ecoul grevei și greutățile pe care aceasta le-a adus economiei țării puse în slujba fascismului german. Astfel, se arată că „dezorganizarea producției urmărea să paralizeze transporturile feroviare în timp ce destrămarea viza ivirea unor acțiuni similare și în celelalte centre muncitorești

³¹⁾ Ibidem, pach. 127, dos. 181.

³²⁾ Ibidem.

³³⁾ M. Valea, *op. cit.*, pag. 285.

³⁴⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 92; pach. 168, dos. 184.

³⁵⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 184.

³⁶⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 97—113.

³⁷⁾ V. și M. Valea, *op. cit.*, p. 283—284.

din alte regiuni vitale ale țării³⁸⁾. Teama burgheziei era justificată, deoarece acțiunile de luptă ale muncitorimii sub conducerea comuniștilor, împotriva dictaturii miltaro-fasciste și împotriva pregătirilor de război sînt prezente și se intensifică și pe mai departe în întreaga țară³⁹⁾. Semnificativ este și faptul că „la Petrila, deși muncitorii au dat declarații individuale că vor relua lucrul, tobuși intrînd în mină, au încrucișat brațele”, iar mai departe că „femeile au participat în mod activ la împiedicarea reluării lucrului, uneori prin manifestări violente (aruncări cu pietre, vociferări etc.)”⁴⁰⁾. Muncitorii, prin aceste acțiuni, au reușit să se sustragă decretului-lege pentru reprimarea sabotajului economic din 1 noiembrie 1940 și să saboteze mai departe mașina de război fascistă.

Consecințele grevei nu au fost ușoare pentru industria militarizată a țării. Una din acestea a constatat în „o importantă scădere a producției”⁴¹⁾. Toate aceste lucruri au silit organele de represiune ale regimului să ia măsuri urgente împotriva greviștilor, să satisfacă însă și unele cerințe ale acestora, privitoare în special la aprovizionarea cu alimente a Văii Jiului, să promită încheierea unui contract colectiv de muncă la 1 iulie 1941 etc.⁴²⁾. Pe de altă parte însăși agenții plătiți ai burgheziei, în acest raport, sînt obligați să recunoască faptul că greva a avut „un substrat în special politic” și să ia măsuri de completă militarizare a regiunii Văii Jiului, cerînd întocmirea unui decret-lege prin care „toți muncitorii din întreprinderile militarizate să poată fi considerați concentrați pentru muncă”⁴³⁾, lucru ce s-a și întîmplat, însă care n-a slăbit de loc lupta muncitorimii din România, ci dimpotrivă a făcut-o să capete un caracter și mai ascutit.

Teama pe care greva a produs-o burgheziei, ca și amploarea și forța acesteia, se pot constata din Nota „așupra măsurilor de luat la întreprinderile miniere din Valea Jiului, unde după 15 [18] zile încă continuă greva”⁴⁴⁾, datată din 3 mai 1941 și semnată de colonelul Orezeanu, directorul general al C.F.R. În afară de faptul că se preconizează instituirea unui Comandament militar general pentru toate întreprinderile miniere, nota prevedea „sanctiuni de toate gradele care se vor aplica acelor care refuză munca, care părăsesc întreprinderile sau fac „greva brațelor încrucișate” în timpul prezenței la serviciu”. Pe de altă parte în notă se cerea crearea unei zone închise pentru toată regiunea minieră, norme minime de producție, „supravegherea continuă, zi și noapte, a galeriilor și a tuturor instalațiilor prin posturi fixe, controlîndu-se ieșirea completă din galerii a tuturor lucrătorilor la terminarea fiecărui schimb, pentru ca nimeni să nu se mai poată izola în galerii”. Toate acestea demonstrează succesul mișcării greviste și a formelor de luptă întrebuintate, care au determinat burghezia la zeci de măsuri de teama sabotării și încetării totale a producției de combustibil necesar economiei țării.

³⁸⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 97.

³⁹⁾ Greve au loc în București (fabrica „Mercantila” ș.a.), în diferite regiuni ale țării (Boziaș—Tîrnava Mică) etc. (Ibidem, pach. 49, dos. 190, 191) etc.

⁴⁰⁾ Ibidem, f. 101.

⁴¹⁾ Ibidem.

⁴²⁾ Ibidem, f. 104, 105.

⁴³⁾ Ibidem, f. 105.

⁴⁴⁾ Ibidem, f. 128.

Cu toate măsurile preconizate, care s-au aplicat în cea mai mare măsură, cu toate excesele împotriva greviștilor, un raport din 3 mai 1941, al aceluiași Orezeanu, arată că situația este încă foarte grea în Valea Jiului, pentru regimul antonescian. În raport se arată că „deși în minele de la Lupeni și Lonea au intrat la lucru în cursul zilei de ieri cea mai mare parte a lucrătorilor din schimburile I + II și numai în cele de la Petrila și Aninoasa procentul a fost redus, cantitatea de cărbuni scoasă din galerii a fost de circa 1.200 tone, adică numai 25% din cea realizată ca medie zilnică, înainte de grevă. *De altfel se pare că în parte această cantitate rezultă din cărbunele extras din strat, în zilele premergătoare, rămas în galerii*“⁴⁵⁾ (sublinierea noastră). Deci muncitorii nu încetează nici o clipă lupta, ci numai datorită măsurilor de represiune luate de burghezie lasă impresia că dau oarecare producție, minerii de la Petrila și Aninoasa continuând greva chiar în aceste condiții.

Nici în dimineața zilei de 3 mai situația nu se îmbunătățește și raportul cere „măsuri speciale, de o deosebită asprime aplicate imediat și cu o deosebită energie“, deoarece în caz contrar „R.A. C.F.R. și odată cu ea întreaga industrie va rămâne în 6—7 zile fără cărbuni; într-un asemenea caz catastrofal, vor mai putea circula numai trenurile care se pot remorca de locomotivele prevăzute cu instalații de ars păcură (circa 1/3)“⁴⁶⁾. La conferința convocată pe marginea acestui raport, la Marele Stat Major, se iau toate măsurile preconizate anterior, de către Ministerul Muncii, Serviciul Special al muncii, Direcția Generală C.F.R. și Președinția Consiliului de Miniștri⁴⁷⁾.

Datorită mobilizării întregului aparat al statului de dictatură fascistă, începînd cu 5 mai intensitatea grevei scade. Arestarea în continuare a unor muncitori greviști⁴⁸⁾, militarizarea crescîndă a minelor, greutatea materiale la care sînt impuși, obligă pe muncitori să reia treptat lucrul, documentele din zilele următoare acestei date, pînă la jumătatea lunii mai, arătînd procesul de creșterea numărului muncitorilor și a producției⁴⁹⁾.

Cu toate acestea minerii nu încetează lupta, chiar în preajma izbucnirii criminalului război antisovietic. Un document din 8 iunie 1941 arată că „starea de spirit a minerilor din Valea Jiului se menține aparent bună; în realitate, lucrătorii sînt agitați deoarece nu sînt mulțumiți cu salariile actuale“⁵⁰⁾. Burghezia preconizează pe mai departe măsuri pentru înăbușirea luptei minerilor. Astfel „prefectul județului Hunedoara propune să se instituie prin decret-lege, fie organizații profesionale, fie reprezentanțe muncitorești responsabile pe lingă fiecare întreprindere, care să îndrumeze muncitorimea pe căile legale și să răspundă în fața autorităților“⁵¹⁾.

Greva celor 7.643 muncitori mineri care s-a desfășurat trei săptămîni și s-a prelungit pînă la jumătatea lunii mai, într-un centru ca Valea Jiului — atît de important pentru economia țării, după cum arată docu-

⁴⁵⁾ „Revista Arhivelor“, anul II, 1, 1959, p. 17.

⁴⁶⁾ Ibidem, p. 18.

⁴⁷⁾ Ibidem, p. 17.

⁴⁸⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 168, dos. 184.

⁴⁹⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 131; pach. 168, dos. 184; pach. 214, f. 132—138.

⁵⁰⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 183.

⁵¹⁾ Ibidem.

mentele — a avut o mare importanță economică și politică, constituind un exemplu mobilizator pentru muncitorii din întreaga țară. Amploarea grevei, datorită conducerii ei de către comuniști, solidarizării altor muncitori cu minerii greviști, atitudinea hotărâtă în favoarea grevei a femeilor și tineretului, a înspăimântat organele regimului dictaturii fasciste, obligându-le la măsuri rapide și extraordinare, chiar în condițiile teroarei care exista în țară.

Greva muncitorilor mineri a constituit exprimarea voinței de luptă a clasei muncitoare din România pentru înlăturarea regimului antonescian, pentru condiții de muncă și trai omenești, pentru salarii corespunzătoare și alte necesități urgente. Ea a lovit în pregătirile de război antisovietic, a afirmat curajul de luptă al muncitorilor, a adus o contribuție însemnată la întărirea și creșterea experienței revoluționare a proletariatului din România, a făcut pe muncitori să-și dea seama că numai comuniștii sînt aceia care îi pot conduce în asemenea acțiuni.

Datorită unei organizări insuficiente și a unei pregătiri făcute în grabă, lipsei unui comitet de grevă care să organizeze, să coordoneze și să conducă lupta minerilor în diferite localități, teroarei și prigonirii existente în acea etapă împotriva oricăror încercări de ridicare contra regimului fascist, ca și altor cauze, greva a fost înăbușită. Greutățile materiale, foamea la care erau supuși minerii și familiile lor au făcut ca numai o mică parte din revendicări să fie satisfăcute și să se promită încheierea unui nou contract colectiv.

Cu toate acestea, greva minerilor din Valea Jiului, desfășurată în condițiile dictaturii antonesciene, a fost cea mai mare ridicare la luptă a clasei noastre muncitoare, atît prin durată cît și prin amploare, în ajunul tîrîrii țării noastre în războiul nedrept antisovietic. Lovind direct în economia de război, prin pagubele aduse aprovizionării cu cărbuni, greva a fost unul din imboldurile și exemplele care s-au concretizat ulterior în lupta însuflețită a clasei muncitoare, sub conducerea comuniștilor, împotriva ocupanților hitleriști, a războiului antisovietic, pentru independența țării.

ANEXE

1.

BULETIN DE INFORMAȚII din

15 aprilie 1941, ora 20.

b) *Starea de spirit a populației.*

Azi dimineață, 15 aprilie a.c., 250—300 lucrători mineri dela Mina Petrila—Hunedoara au refuzat să mai intre în lucru, din cauza lipsei alimentelor și prețurilor ridicate, în special cărnei.

Lucrătorii cer mărirea salariilor și ieftinirea vieții.

Tratatativele între Direcția Societății și mineri nu au dus la nici un rezultat. Pentru menținerea ordinei a sosit la Petrila o unitate din Bat. Vinători Munte Vulcan.

Cazul a fost semnalat Ministerului Muncii și Ministerului Interneilor. (Bul. Insp. Gl. Jand., anexe pag. 74)⁵².

⁵²) Ibidem, pach. 127, dos. 180.

2.

Copie.

PREFECTURA JUDEȚULUI HUNEDOARA

CABINET

Nr. 1644/1941 [aprilie]

Domnule Ministru,

Urmare la Nr. 1582, 1459, 1498/1941, prin care am raportat că circa 300 muncitori de la mina Petrila (Petroșani) în ziua de 15 aprilie a.c. de la orele 6—22, iar în ziua de 18 aprilie, același număr de muncitori la ora 6—14 a refuzat de a mai intra în mină, la lucru, am onoare a vă înainta darea de seamă de mai jos care concretizează mersul și cauzele grevei de la acea mină.

În general toți muncitorii de la minele carbonifere de pe Valea Jiului, de mai mult timp au manifestat nemulțumiri pe chestiunea salarizării, a scăderii rațiilor de alimente ce le primeau de la Societate, a îmbrăcăminte etc., pe care nemulțumiri Prefectura cu Nr. 1596 din 15.IV.1941 secret, Vi le-a raportat, conchizând totodată că în curând lucrătorii vor trece la greve, dacă nu se vor aduce ameliorări în aceste stări de fapt.

În ziua de 15 aprilie 1941 orele 6, echipa de 300 lucrători de la mina Petrila, n-a mai intrat în lucru pe motivul că situației nu i s-a adus nici o îmbunătățire.

Transportându-mă la fața locului cu Lt. Col. Augustin Popa, comandantul Legiunii de Jandarmi Hunedoara și cu Dl. Clonda Alexandru, subinspector al muncii Deva, am adunat muncitorii intrați în grevă. Chestionându-i asupra motivelor care i-au determinat de a înceta lucrul ne-au declarat că sînt nemulțumiți cu salariile, cu rațiile de alimente, cu îmbrăcăminte etc.

Am procedat la încheierea procesului verbal anexat care cuprinde cererile muncitorilor și măsurile luate.

Alegînd o delegație de 5 membri, care să plece la București spre a prezenta D-lui Ministru al Muncii doleanțele lor și să solicite satisfacerea cererii lor, muncitorii au reluat lucrul la orele 22.

Această delegație nereintorcîndu-se de la București pînă în dimineața zilei de 18 aprilie 1941 după cum așteptau, același grup de muncitori în dimineața zilei de 18 aprilie orele 6, din nou au refuzat intrarea în mină, crezînd că delegația a fost arestată.

La orele 12 sosind delegația și comunicîndu-le rezultatul, toți greviștii, la orele 14 au reluat lucrul.

Muncitorii de la minele Aninoasa aflînd despre greva celor de la Petrila și dintre ei un grup de 200 care făceau parte din echipa chemată a intra în mină la ora 14, nu s-au mai prezentat la lucru. Mai tîrziu aflînd de sosirea delegației trimisă la București, au reluat lucrul în întregime la ora 22.

Totuși, în dimineața de 22 aprilie, prima echipă de lucrători de la Lupeni și Aninoasa au refuzat să intre în mină.

Cercetările continuă la fața locului.

Concluzii :

— Muncitorii continuă a fi foarte nemulțumiți cu situația lor, mai ales în privința rațiilor de alimente, pe care le cer sporite, sporire de salarii, îmbrăcăminte și asistență medicală.

— Solicită o remediere foarte urgentă.

— Așteaptă pînă la 25 aprilie a.c. dată la care li s-a făgăduit prin delegația trimisă la București, că va sosi o comisie mixtă, care va cerceta la fața locului toate nemulțumirile muncitorilor de pe Valea Jiului și va aviza...

— Muncitorii în prezent se găsesc într-o stare de subalimentație, provocată pe lîngă rațiile scăzute de făină ce primesc de la Societate și de numărul redus

al zilelor de carne, solicitînd mărirea cu 2 zile pe săptămînă a zilelor de carne fixată prin ordonanțe.

— Munca grea pe care o prestau muncitorii, reclamă crearea unui regim special de alimentație pentru toți minerii de pe Valea Jiului, în care regim să intre mai multă carne și grăsime spre a realiza plafonul de calorii necesar unui muncitor de mină.

— Am luat măsuri ca eventualii instigatori să fie identificați și deferiți instanțelor judecătorești.

PREFECTUL JUDEȚULUI HUNEDOARA

Colonel (ss) C. Dumitrescu

Comandantul Legiunei Jand. Hunedoara

Lt. Colonel (ss) Popa Augustin

L.S. pt. conformitate
Sef de cabinet
(ss) Ioan Varvescu

COPIE

PROCEȘ-VERBAL

Petroșani, azi 1941, aprilie 16.

Noi Col. Dumitrescu Constantin, prefectul județului Hunedoara împreună cu ing. Bădărău Alexandru directorul tehnic al Societății „Petroșani 2”, Clonda Alexandru, subinspectorul Muncii Deva și cu Lt. Colonel Popa Augustin Comandantul Legiunii de Jandarmi Hunedoara, procedind la cercetarea cauzelor care au determinat la grevă pe cei 320 muncitori mineri de la Petrila (Petroșani) care muncitori în ziua de 15 aprilie 1941, orele 6 au refuzat de a intra în mină pentru lucru;

Am constatat următoarele:

Muncitorii cer:

- spor de salariu în raport cu scumpetea vieții;
- sporirea rațiilor de alimente ce le primesc de la Societate la cantitățile ce li s-au distribuit în luna ianuarie 1941;
- 2 zile de carne în plus la săptămînă peste zilele fixate de Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării;
- îmbrăcăminte și încălțăminte de bună calitate, dîndu-li-se cîte un rînd de bocanci pentru cei care muncesc în mină la interval de 4 luni, iar pentru cei de la suprafață la interval de 6 luni;
- asistență medicală premanentă și mai ales după masă. Minerii de la Petrila în număr de 2100 în prezent n-au medic.

— Măsuri luate la fața locului

Am convocat pe toți muncitorii greviști la o confătuire punîndu-le în vedere că în baza articolului 16 din legea conflictelor colective de muncă sint obligați a relua imediat lucrul ca în baza acestei legi să se poată pune în aplicare procedura de conciliere. Lucrătorii au acceptat reluarea lucrului intrînd în mină la ora 22, așînd totodată o delegație de 5 membri...

Această delegație în seara zilei de 15 aprilie 1941 a plecat la București la Ministerul Muncii pentru a prezenta doleanțele lor D-lui Ministru și pentru a solicita ameliorări.

Examinînd și situația lucrătorilor mineri detașați de la Societatea „Mica” din Brad, am soluționat-o prin luarea următoarelor măsuri:

— Aplicarea în întregime a contractului colectiv de muncă în vigoare la Soc. „Petroșani”.

— Membrii de familie ai acestor lucrători care au rămas la domiciliile lor, vor primi rațiile de alimente cuvenite de la Societatea „Petroșani” conform con-

tractului, urmînd ca aceste alimente să fie trimise familiilor lor de Societatea „Petroșani” prin „Societatea Mica” care va face distribuirea la fața locului.

— Societatea „Petroșani” și-a luat angajamentul a achita muncitorilor 4 zile de lucru pentru timpul pierdut cu transportul lor din Regînunea Bradului la Petroșani din care însă fiind plătite $2\frac{1}{2}$ zile urmează a se mai achita $1\frac{1}{2}$ zl.

— Societatea „Petroșani” s-a obligat să mai dea locuințe în limita posibilității și pentru cei care solicită și să înființeze o cantină cu condiția ca să fie înscrisi cel puțin 10 muncitori⁵³⁾.

Drept pentru constatarea celor de mai sus am încheiat prezentul proces-verbal care se va înainta locurilor în drept spre cele legale.

Prefectul Județului Hunedoara

(ss) Colonel C. Dumitrescu

Subinspectorul Muncii

(ss) Alexandru Clonda

Directorul Tehnic
al Soc. „Petroșani”

(ss) Ing. Bădărău Alexandru

Comand. Leg. de Jand. Hunedoara

(ss) Lt. Col. Popa A.

Pentru conformitate

Șef de cabinet

(ss) Ioan Varvescu⁵⁴⁾

3.

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI

Serviciul Jandarmeriei

SECRET Dos. 46

Copie

Intrare Secret No. 61866

1941, luna aprilie, ziua 23.

BULETIN INFORMATIV SPECIAL Nr. 505

din 22 aprilie 1941, ora 19

Urmare la Buletinul Informativ Nr. 502 din 22 aprilie 1941;

Numărul muncitorilor de la Minele Lupeni și Aninoasa care au refuzat lucrul cu începere din dimineața zilei de 22 aprilie 1941, se ridică la 3000 de persoane.

Ei așteaptă sosirea comisiei promisă de Ministerul Muncii pentru ziua de 25 aprilie 1941, care să le examineze plîngerile.

În urma contactului luat cu Prefectul județului, aceștia s-au retras la domiciliile lor...

La fața locului se află comandantul militar al minelor și Inspectorul muncii, care tratează cu muncitorii.

Informațiune sigură.

Comunicat :

- Președinția Consiliului de Miniștri — Cabinet.
- Ministerul Afacerilor Interne — Cabinet.
- Marele Stat Major — Secția II-a⁵⁵⁾.

⁵³⁾ Toate aceste, așa zise „măsurî”, au rămas numai pe hîrtie, ele avînd doar scopul de a liniști muncitorimea minieră.

⁵⁴⁾ Arh. St. Buc., Președinția Consiliului de Miniștri, pach. 214, dos. 46, f. 75 și urm.

⁵⁵⁾ Ibidem, f. 70.

4.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI
Serviciul de Informații

BULETIN DE INFORMAȚII
din
23 aprilie 1941, ora 20

2. - *Diverse*a) *Starea de spirit a populației.*

— Minerii din regiunea carboniferă Petroșani continuă greva constituind un total de 7.643 greviști. Comisiunea mixtă se va întruni în ziua de 24.IV.1941 pentru a începe tratativele...

Serviciul de Informații luind contact telefonic cu Prefectul județului Hunedoara, s-au primit relațiuni liniștitoare asupra păstrării ordinii publice⁵⁶⁾.

5.

NOTĂ TELEFONICĂ

din

23 aprilie 1941, ora 1,40

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

cătore

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Serviciul de Informații

Dosar 46

PREȘEDINȚIA CONSI-
LIULUI DE MINISTRI
M.C.I.

Intrare Nr. 61867
1941 aprilie 23

Urmare la Buletinul Special Nr. 505 al Insp. General al Jandarmeriei din 22.IV.1941 ora 19 ;

Cu onoare raportăm următoarele :

- Situația se agravează, greva continuă.
 - La Petrila lucrează numai 38 de lucrători pentru *întreținere* în loc de 100
 - La Aninoasa nu lucrează nimeni.
 - La Lupeni lucrează numai 4 lucrători la pompe și ventilație.
- Dacă situația durează mai mult ca 24 de ore sint primejduite minele.

Numărul greviștilor :

— La Lupeni . . .	3.175 + 360
— La Petrila . . .	2.312
— La Aninoasa . . .	1.796
Total	7.643

Ieri (22.IV.) s-au efectuat alegerile de delegați în vederea comisiei constituită pentru data de 25.IV. ora 10.

Caracteristic este că lucrătorii de la Lupeni nu au venit la societatea de la Petroșani — așa cum au fost convocați — în schimb s-au adunat la primăria locală, circa 500 tineri.

⁵⁶⁾ Ibidem, pach. 127, dos. 181.

Li s-a vorbit de către inspectorul de muncă; s-a vociferat: „Nu ne trebuie delegați, vrem piine, sintem flămânzi“!...

Doi bătrâni care le-au vorbit pentru a-i liniști au fost huiduiți.

Caracteristica acestei adunări, este că erau toți tineri și nu au fost decît 500 din 3000.

Azi la ora 13 au fost fixate noi alegeri la Lupeni.

Situația este mai gravă la Lupeni, deoarece:

— este o masă importantă de lucrători;

— majoritatea lor sînt tineri.

— Pînă la această oră, s-au luat următoarele măsuri pentru menținerea ordinei și siguranței:

— La Lupeni patrulă militară pe străzi, orașul complet luminat, circumiile închise.

În general în oraș este liniște.

Probabil astăzi nu se va lucra la nici o mină, inclusiv Lonea, care în mod normal își reia activitatea la ora 6 dimineața.

Inspectorul de muncă, împreună cu Prefectul de Hunedoara și Comandamentul Militar local, sînt în perfectă legătură.

S-a mai luat legătura de asemenea și cu Corpul 7 Armată.

S-au dat dispozițiuni ca să se procedeze cu mult tact, în ceea ce privește arestările pentru a nu se înăspri spiritele.

D.O

Ofițer de serviciu pe Cab. Minist. Af. Interne

Căpitan

(ss) Plesnilă⁵⁷⁾.

6.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

24 aprilie 1941, ora 20

— *Greva muncitorilor mineri din Valea Jiului continuă.*

În ziua de 23 aprilie crt., au intrat la lucru:

— *La minele „Lupeni“: 33 lucrători, din 150;*

— *la minele „Petrila“: 60 lucrători, din 150;*

— *la minele „Aninoasa“: 14 lucrători, din 50;*

— *la minele „Lonea“: 1.200 lucrători.*

De asemenea, 250 lucrători din *atelierile centrale „Petroșani“*, care începuseră lucrul în ziua de 23 aprilie ora 6, au declarat grevă la ora 8,30, solidarizîndu-se astfel cu minerii greviști...

Azi, 24 aprilie 1941 — ora 16 — Prefectul județului Hunedoara se găsește la Petroșani, pentru a asista la tranșarea conflictului de muncă, de către Comisia Specială trimisă de la București⁵⁸⁾.

⁵⁷⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 71.

⁵⁸⁾ Ibidem, pach. 127, dos. 181.

7.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
DE MINISTRI

Intrare Nr. 61925

1941 luna aprilie ziua 25

25.4.41.

La Buletin.

(ss) Indesci-

frabil.

NOTĂ TELEFONICĂ

Nr. 59

din 25 aprilie 1941, ora 17,5

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

cabinet

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectul județului Hunedoara comunică din Petroșani :

Comandamentul Militar al întreprinderilor de pe Valea Jiului, a dat o ordonanță prin care a pus în vedere muncitorilor că pînă mîine 26.IV.1941 ora 6 dimineața să intre toți în mine.

De asemenea, Comisiunea mixtă de la București a pus în vedere muncitorimii că dacă pînă mîine 26.IV. a.c. ora 6 dimineața nu vor intra în mine, tratativele vor fi întrerupte.

În această eventualitate, Prefectura a luat măsuri ce se vor raporta cifrat.

Se așteaptă sosirea Domnului Ministru al Muncii, anunțat de reprezentantul Ministerului Muncii, Domnul Inspector General Popescu⁵⁹⁾.

p. DIRECTOR DE CABINET

Căpitan (ss) Niculescu Eugen⁶⁰⁾

8.

Nr. 1.274/26.IV.1941,
ora 12,26

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Ministerul Muncii comunică :

În prezent se examinează memoriul lucrătorilor de către comisiunea la care ia parte și domnul Subsecretar de Stat General Voiculescu.

Situația la mine :

- La Petroșani în atelierele centrale sînt prezenți 120 lucrători din 610 ;
- La Lonea, în mine, sînt prezenți la lucru 67 lucrători din 200 ;

⁵⁹⁾ Acest document dovedește că promisiunile făcute muncitorilor, de îmbunătățirea situației și de ducere a trativelor, erau numai manevre ale burgheziei pentru ca aceasta să-și poată concentra forțele în vederea înăbușirii grevei.

⁶⁰⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 82.

— La Petrila sînt prezenți la lucru 43 lucrători din 610.

Pentru Lonea și Petrila datele arătate formează schimbul I de 6 dimineața. La Petrila la spălătoria de cărbuni sînt prezenți 72 lucrători din 212;

— La Anina, în mină, sînt prezenți la lucru 267 lucrători din 621 (echipa I-a de 6 dimineața);

— La Lupeni, în mine, sînt prezenți la lucru 434 lucrători din 1.300 (echipa I-a de 6 dimineața);

— La Vulcan pentru uzina electrică și serviciul de construcție sînt prezenți 220 lucrători din 223.

Tot prezenți la lucru sînt 1.263 lucrători din 3.776.

Cei prezenți majoritatea sînt de la întrețineri, foarte puțini de la producție. Lucrătorii continuă a se prezenta la lucru individual.

D. O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă

Transmite Locot. Cochinos ⁶¹⁾.

9.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
DE MINISTRI

M. C. I.

Intrare Nr. 61946

1941, luna aprilie, ziua 26

Nr. 1685/26.IV.1941, ora 17,40

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectura județului Hunedoara comunică:

Pentru menținerea ordinei și asigurarea funcționării întreprinderilor din Valea Jiului s-au luat următoarele măsuri:

— Muncitorii care au reluat lucrul sînt protejați contra amenințărilor greviștilor de către organele polițienestii și ale jandarmeriei;

— Aducerea cu forța la lucru a tuturor muncitorilor în baza decretului lege Nr. 235/1941;

— Muncitorii care refuză lucrul li se vor încheia actele legale și deferi Parchetului Militar prin Comisarul Regal care se găsește la Petroșani;

— Cu începere de la 26 aprilie a.c. ora 12 muncitorii care refuză să intre în mină nu vor mai primi rația de alimente.

Instigatorii au fost identificați în vederea anchetei deschisă de către Comisarul Regal al Corpului VI Armată.

MINISTRU

GENERAL DE DIVIZIE

(ss) D. Popescu

Transmite Locot. Cochinos Mircea ⁶²⁾

⁶¹⁾ Ibidem, f. 88.

⁶²⁾ Ibidem, f. 89.

10.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

27 aprilie 1941, ora 20.

— *Situația minerilor greviști din Valea Jiului* nu a fost încă tranșată.

În după amiaza zilei de 26.IV.1941, Domnul General Voiculescu, Subsecretar de Stat la Ministerul Muncii, a dispus :

- menținerea suspendării lucrărilor Comisiunei Mixte de conciliațiune, pînă cînd lucrul se va relua normal ;
- stimularea și convingerea muncitorilor de a relua lucrul în mine ;
- luarea măsurilor, impuse de împrejurări, în legătură cu satisfacerea doleanțelor muncitorilor și cu necesitățile de a se relua lucrul.

De asemenea, s-a intervenit la Subsecretariatul de Stat al Înzestrării rezolvîndu-se una din doleanțele greviștilor : problema bocancilor.

În toată Valea Jiului este liniște ; totuși muncitorii par a fi agitați.

În noaptea de 26 aprilie crt. — ora 22 — au intrat în mine un număr de 220 muncitori, din 1820 ; iar în dimineața de 27.IV. — ora 6 — au intrat în mine, 653 muncitori, din 2.950 (schimbul I).

Se semnalează *un fapt caracteristic de rezistență pasivă*, adoptat de muncitorii de la mina Aninoasa ; astfel :

- din 229 muncitori, intrați la lucru în ziua de 26 aprilie ora 14, *n-au ieșit din mină decît 140 muncitori* ;
- la fel s-a petrecut și în dimineața zilei de 27.IV. — ora 6 — cînd din cei 119 muncitori, intrați la lucru la 26.IV. — ora 22 — *n-au ieșit din mină decît 91 muncitori*.

S-a hotărît *trimiterrea în judecată* a tuturor muncitorilor, care au refuzat să reia lucrul.

Pînă în prezent, *au fost arestați și trimiși la Tribunalul Militar al Corpului 7 Armată, 40 persoane instigatoare*, printre care și 5 femei, care împiedicau pe lucrători să intre la lucru.

Unii dintre lucrătorii, care trebuiau să fie anchetați de autorități, au părăsit regiunea, sau stau ascunși în casă.

În cursul zilei de 27 aprilie crt., Domnul General Voiculescu a continuat convorbirile cu autoritățile locale, la care a asistat și Domnul General Potopeanu, Ministrul Economiei Naționale, sosit la Petroșani⁶³⁾.

11.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI

DE MINISTRI

M. C. I

Intrare Nr. 61965

1941 luna aprilie, ziua 28

NOTA TELEFONICĂ Nr. 1323

1941 aprilie 28 ora 9,30

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

căt̃re

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectul județului Hunedoara comunică din Petroșani :

Astăzi dim[ineață] la ora 6 echipele de întreținere au intrat sporit în mine.

Se continuă cu trierea efectuată de Procurorul Militar.

Chestiunea încălțăminte și aprovizionarea rezolvate.

⁶³⁾ Ibidem, pach. 127, dos. 181.

Chestiunea sporirii salariului și îmbrăcăminteii urmează a fi rezolvate la București.

Dl. Ministru al Economiei Naționale a pus la punct chestiunea aprovizionărilor satisfăcând nevoile.

Ieri dimineață au fost arestați 40 muncitori și trimiși la Sibiu.

Această operațiune se continuă și azi.

MINISTRUL AFACERILOR INTERNE

General Div. (ss) D. Popescu

Transmite

Lt. Cochinos ⁶⁴⁾.

12.

30.IV.1941

Trecut în Bul. de

Inf. din 30.IV.1941

(ss) Indescifrabil

NOTA TELEFONICĂ Nr. 66 din 30.IV.1941

ora 19

MINISTERUL DE INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectul județului Hunedoara comunică :

— Astăzi 30.IV. ora 14, au intrat la lucru :

— La Lonea 158 din 200

— La Lupeni 307 din 807

— La Aninoasa 54 din 600

— La Petrila acei care au intrat n-au ieșit din mină.

Ordinea și liniștea sînt asigurate de autoritățile locale.

D.O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă ⁶⁵⁾

13.

NOTA TELEFONICĂ Nr. 1513

1941 mai 1, ora 12,30

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectul județului Hunedoara comunică :

Azi 1 mai a.c. ora 6 dim. au intrat în mine numai echipele de întreținere.

Schimbul de la Petrila nu a ieșit încă din mină.

Restul muncitorilor din Valea Jiului sînt în repaus legal.

Prefectul va trimite raport scris prin curier.

D.O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă ⁶⁶⁾

⁶⁴⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 90.

⁶⁵⁾ Ibidem, f. 91.

⁶⁶⁾ Ibidem, f. 92.

14.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

1 mai 1941, ora 20

a) Starea de spirit a populației civile.

Ministerul Afacerilor Interne raportează că la 1 mai, ora 6, au intrat în minele de pe Valea Jiului numai echipele de întreținere, fiind sărbătoare.

La Petrila echipa intrată ieri 30.IV., n-a ieșit azi din mină.

Pină în prezent 40 instigatori au fost arestați și transportați la Sibiu.

Adevărata cauză a grevei este dorința patronilor ca Statul să urce prețul cărbunilor (sic).

Se pare că este o înțelegere tacită între patroni și minerii greviști (sic).

Ordinea domnește în toată regiunea (sic) ⁶⁷⁾.

15.

2 mai 1941, ora 18,45

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectul județului Timișoara comunică: astăzi 2 mai ora 14 au intrat la lucru:

Lupeni: 675 din 876 lucrători

Petrila: 200 din 700 lucrători

Aninoasa: 89 din 500 lucrători

La Lonea: 177 din 200 lucrători.

Atelierele centrale de la Petroșani nu lucrează azi după amiază.

D.O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă ⁶⁸⁾

16.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

2 mai 1941, ora 20

b) Starea de spirit a populației.

— Marele Stat Major, Ministerul de Interne și Prefectura județului Hunedoara, raportează că situația minerilor greviști din Valea Jiului este următoarea:

1. Minerii rămași demonstrativ în galeriile minei PETRILA au primit în mod ostil pe Procurorul Militar și pe reprezentantul poliției, intrați în mină în ziua de 30 aprilie a.c. pentru a-i soma să iasă la suprafață.

În dimineața de 1 mai a.c. au început să iasă la suprafață, această operație luând sfârșit la ora 14, când toți cei rămași în interior se găseau afară din mină.

⁶⁷⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 184.

⁶⁸⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 93.

Un însemnat număr dintre ei au avut nevoie de ajutoare medicale, din care cauză în dimineața zilei de 2 mai a.c. nu au intrat efectiv la lucru decît 50%.

Autoritățile au reținut pe vinovații de agitație și au înaintat, pînă în prezent, Tribunalului Militar al Corpului 7 Armată, circa 30 agitatori.

2. La minele PETROȘANI, LONEA și ANINOASA au intrat în lucru toți muncitorii, iar la LUPENI numai 73%.

3. Conducerea minelor informează că peste două zile se va atinge o producție de 60% și numai după zece zile, cu tot efectivul lucrătorilor, la producția normală de 7.000 tone zilnic⁶⁹⁾.

17.

REGATUL ROMÂNIEI

MINISTERUL MUNCII

Cabinetul Ministrului

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

M.C.I.

Intrare Nr. 62114

1941 luna mai ziua 3.

Nr. 1484/cab.

2 mai 1941

Notă

(ss) Indescifrabil

Domnule general,

Urmare la rapoartele Nr. 891 din 26 martie 1941, Nr. 1380 din 19 aprilie 1941 și Nr. 1448 din 26 aprilie 1941, am onoare a raporta următoarele:

În dimineața zilei de 25 aprilie a.c., fiind informat că situația în Valea Jiului se agravează⁷⁰⁾ în loc de se ameliora prin mijlocirea comisiei mixte de rezolvare a conflictului de muncă ivit între muncitorimea din Valea Jiului de o parte și societățile „Petroșani” și „Lonea” de altă parte, m-am deplasat în regiune pentru a stabili la fața locului situația și a lua măsurile de îndreptare.

I. CONSTATĂRI :

1. Așa-zisul conflict de muncă din Valea Jiului este creat nu dintr-o necesitate bazată pe lipsurile mari de care ar suferi în mod real muncitorimea⁷¹⁾, ci dintr-o acțiune subversivă, metodic organizată și pregătită în detaliu pentru dezorganizarea producției de aci și de destrămarea a actualei ordine în Stat.

Dezorganizarea producției urmărea să paralizeze transporturile feroviare, în timp ce destrămarea viza ivirea unor acțiuni similare și în celelalte centre muncitorești din alte regiuni vitale ale țării.

Este de remarcă în special acțiunea de distrugere a minelor, manifestată prin absența de la lucrările de întreținere, lucru neuzitat în munca minieră, chiar pe timp de grevă.

⁶⁹⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 184.

⁷⁰⁾ Ceea ce dovedește că toate asigurările din documentele anterioare date guvernului antonescian, că „liniștea și ordinea sînt asigurate” nu aveau nici un temei, ci urmăreau numai ascunderea amploarei pe care o luase greva.

⁷¹⁾ Lucru nejust deoarece muncitorimea minieră îndura cele mai crunte lipsuri, ceea ce reiese cu prisosință din alte documente.

2. Pretextele așa-zisului conflict de muncă au variat astfel :

— În primul moment o singură cerere și anume lipsa și prețul excesiv la carnea de vită.

— Pretențiunile formulate prin delegația de 5 muncitori trimiși la minister și care cuprindeau un număr de 14 puncte, cel mai important fiind lipsa de alimente în general.

— În sfârșit, în fața comisiei se prezintă un număr de 33 de cereri, dintre care multe erau puse numai că să figureze, fără a avea nici un temei.

Evoluarea treptată a acestor pretențiuni duce la următoarele concluzii :

— Pe de o parte încercarea de a închide calea oricărei posibilități de conciliațiune ;

— Pe de altă parte, intențiunea de a produce frământări în rîndul muncitorilor și a crea greutăți guvernului. Deci, o acțiune cu caracter politic pronunțat împotriva actualei ordine în Stat.

3. Caracteristicile mișcării muncitorești din Valea Jiului :

a) Un început localizat (Petrila), pornit de la un pretext în bună măsură neserios (prețul ridicat la carne) și care și-ar fi găsit dezlegare rapidă, dacă s-ar fi adresat autorităților administrative.

b) Ulterior, o generalizare cu mărirea de pretențiuni în punctele sensibile și legate de exploatarea cărbunelui.

c) Ca manifestare :

— Atitudinea și manifestările masei muncitorești s-au dezvoltat aidoma tehnicii comuniste, adică :

— Bărbații n-au intrat la lucru, evitînd cu grijă de a se pune în conflict cu legea : au pămăsit casele stînd toată ziua fugiți pe dealuri și nu s-au datat la nici un act de agresivitate și nici un angajament individual luat de a relua lucrul ;

— Grijă de a se pune la adăpostul unor amenințări imaginare din partea celorlalți muncitori și a nu arăta pe instigatori ;

— Este caracteristică manifestarea de grevă cu „brațele încrucișate“ în fundul minei de la Aninoasa și Petrila ;

— Este de remarcat faptul că la Petrila, deși muncitorii au dat declarații individuale că vor relua lucrul, totuși intrînd în mină, au încrucișat brațele.

Femeile au participat în mod activ la împiedicarea reluării lucrului, uneori prin manifestări violente (aruncări cu pietre, vociferări etc.).

Această tactică a fost adoptată de muncitori pentru a-i pune la adăpostul sancțiunilor decretului-lege pentru reprimarea sabotajului economic, din 1 noiembrie 1940.

4. Modul cum a evoluat această mișcare se arată în graficul anexă Nr. 1. Este de remarcat că mișcarea a început într-un punct, după care s-a întins și în celelalte puncte identice din punct de vedere al producției.

Consecința inevitabilă și care constituia însuși scopul și rațiunea mișcării a fost o importantă scădere a producției (a se vedea graficul anexă Nr. 2).

5. Acțiunea contra-informativă inexistentă, din care cauză activitatea elementelor periculoase n-a putut fi identificată și urmărită nici înainte și nici după producerea mișcării.

6. Insuficiența organizării Comandamentului militar în cadrul măsurilor de militarizare a întreprinderilor, care a fost reprezentat numai printr-un ofițer superior într-o zonă foarte întinsă și la un număr de circa 10.000 muncitori.

7. Este de remarcat că personalul Uzinei electrice din Vulcan, deși aparține societății Petroșani, nu s-a alăturat mișcării din Valea Jiului. Aceasta însă nu poate constitui un indiciu de cumînțenie din partea muncitorilor de acolo, deoarece :

— Nu este exclusă posibilitatea, că în cazul cînd mișcarea s-ar agrava, nu s-ar trece la distrugerea acestei uzine cu consecințe catastrofale pentru întreaga activitate din Valea Jiului (această uzină deservind toate minele și întreprinderile din regiune).

II. MĂSURILE LUATE

În conferința cu comisiunea mixtă de conciliere din ziua de 26 aprilie a.c., analizându-se pretențiunile formulate de delegații muncitorilor, am conchis că :

— Unele din ele (cum ar fi aprovizionarea cu alimente) pot fi luate în considerație, discutate și soluționate ;

— Altele (majoritatea lor) nici nu pot face obiect de discuție, fiind sau pur și simplu fără temei, sau exagerate⁷²⁾.

Starea de pasivitate continuă.

În consecință, am dispus :

1. Să se mențină hotărîrea de încetare a activității comisiei, pînă cînd toți muncitorii vor trece la lucru, după care să-și reia activitatea.

2. Să se distribuie restanțele de făină de griu și porumb numai la muncitorii care vor intra la lucru.

3. În ceea ce privește aprovizionările :

— Asupra alimentelor de care încă întreprinderea va avea nevoie (făină de griu, mălai, cartofi, untură, slănină sărată, ulei etc.) se va hotărî în ziua de 27 aprilie a.c., cînd va veni în regiune Domnul Ministru al Economiei Naționale, general Potopeanu ;

— La fel pentru articolele de îmbrăcăminte și manufactură ;

— Pentru bocanci, am luat legătură telefonică cu Subsecretariatul de Stat al Înzestrării Armatei — Dl. general Dobre stabilind ca să blocheze și să pună la dispoziția societății „Petroșani“ cantitățile de bocanci ce vor fi respinse la recepțiile de detaliu de către comisiunea de recepție a Ministerului Apărării Naționale (sic).

4. Reorganizarea și întărirea măsurilor de ordin contra-informativ.

5. Instituirea unui control riguros în localități, la ieșiri și mai ales în trenuri.

6. Descentralizarea batalionului din rezervă și întărirea anumitor puncte sensibile.

7. Încunoștiințarea muncitorilor la locuințe prin jandarmi asupra dispozițiilor decretului-lege privitor la sabotajul economic și luarea declarațiilor individuale dacă intră sau nu la lucru.

8. Arestarea capilor dovediți a fi instigatori și conducători ai mișcării. Stadiul acestei operațiuni, în ziua de 28 aprilie a.c., se arată în tabelul anexă.

9. Am recomandat tuturor organelor de execuție ca operațiunile de arestare și trimitere a oamenilor la lucru să se facă cu tot tactul și prudența necesară.

10. În conferința de la 27 aprilie a.c., cu Domnul Ministru al Economiei Naționale general Potopeanu, luîndu-se în discuție cererile în legătură cu aprovizionările, s-au hotărît cele ce urmează :

a) 50 vagoane griu pentru societățile „Petroșani“ și „Lonea“, asigurînd stocul de făină pentru muncitori, pînă la noua recoltă ;

b) Procurarea de cartofi, în limitele posibilităților. În ziua de 27 aprilie a.c. au fost expediate 15 vagoane cartofi din județele Făgăraș și Tirnava-Mare ;

c) Societatea va putea cumpăra porci de pe piață și astfel va avea slănină și untura necesară, asigurînd aprovizionarea muncitorilor ;

d) Se menține autorizația societății de a căuta porumb în toată țara ;

e) Se vor procura 3—4 vagoane de fasole, spre a se distribui în loc de cartofi, în caz de lipsa acestora ;

f) În ceea ce privește carnea, hainele și manufactura, se va face tot ce este posibil, dar nu se pot lua angajamente.

Am dispus ca organele noastre să lumineze pe lucrători în această privință, arătîndu-le situația și cerîndu-le să o înțeleagă. Țara întreagă trece prin greutăți foarte mari și toți trebuie să contribuie la înlăturarea lor⁷³⁾.

g) În ceea ce privește pretențiunea de sporire a salariilor, societatea a pus din nou în față imposibilitatea de a face acest lucru, atîta vreme cît înregistrează

⁷²⁾ „Exagerate“ din punct de vedere al statului fascist.

⁷³⁾ „Greutățile“ fuseseră create de dictatura antonesciană și era singura răspun-zătoare pentru ele. Poporul român nu dorea războiul și arătase în repetate rînduri că este împotriva pregătirii acestuia.

deficite în legătură cu desfacerea produselor. Domnul general Potopeanu a anunțat pe reprezentanții societății că va lua chestiunea în studiu la înapoierea D-sale în București.

Aceeași chestiune a ridicat-o și Reșița, care deși a acceptat să sporească salariile muncitorilor cu circa 30%, cere ca acest spor să se facă după ce guvernul va majora prețurile la produsele societății.

h) În noul contract colectiv de muncă ce urmează a se încheia la 1 iulie a.c., problema salarizării să fie rezolvată în plan economic, ținându-se seamă și de nevoile muncitorilor, dar și de munca prestată în sporirea randamentului producției.

11. Toate satisfacțiunile cererilor muncitorilor indicate mai sus, nu vor fi aduse la cunoștința muncitorilor, pînă ce aceștia nu vor intra la lucrul cel puțin 66% și cînd în mod automat comisiunea va intra în funcțiune pentru discutarea celorlalte deziderate ale lor⁷⁴⁾.

III. PROPUNERI

1. Acțiunea contra-informativă să fie organizată solid și să dispună de mijloacele necesare, fie trimițîndu-se de Siguranța Generală a Statului cel puțin 8 agenți și un șef, care să conlucreze cu comandantul militar al Văii Jiului, depinzînd direct de Ministerul de Interne, fie destinîndu-se o sumă de bani cu care comandantul militar să construiască o rețea contra-informativă. Aceleași măsuri să se ia în toate centrele importante industriale din țară.

2. Marele Stat Major să ia măsuri pentru reorganizarea comandamentului militar în sensul următor :

— Un colonel, comandant al regiunii Valea Jiului, ofițer destoinic, prevăzător și cu inițiativă ;

— Cîte un ofițer (căpitan), cu aceleași calități, în centrele : Petrila—Lonea, Petroșani, Ainoasa, Lupeni—Viscoza Romînească, Vulcan—Antigaz.

3. Să se întocmească un decret-lege care să prevadă :

— Toți muncitorii din întreprinderile militarizate să poată fi considerați concentrați pentru muncă ;

— Să li se aplice sancțiunile prevăzute de regulamentul serviciului interior și codul justiției militare.

Acest lucru este necesar, constatîndu-se că sancțiunile prevăzute de instrucțiunile Marelui Stat Major n-au dat rezultatele dorite.

Sancțiunile prevăzute de decretul-lege pentru reprimarea sabotajului economic fiind complet necunoscute de muncitori și ușor de eludat, nu duc la efecte pozitive...

IV. CONCLUZII

1. În dimineața zilei de 29 aprilie a.c., convocînd organele militare și civile din zonă, am dat ordinele specificate în nota alăturată.

La fel, am făcut recomandățiuni de executare și direcțiunii societății (se alătură nota).

2. În general, după cum s-a arătat mai sus, în Valea Jiului conflictul de muncă caracterizat printr-o încetare și fugire de lucru, are un substrat în special politic, care trebuie împiedicat de a se dezvolta, în același timp luîndu-se măsuri de a nu se întinde și în restul țării.

Se menționează că delegații aleși de muncitori pentru a le apăra interesele în fața comisiunii de conciliere în loc să-i îndemne pe muncitori la lucru, i-au îndemnat la rezistență și continuarea grevei.

3. Se constată din nou aprovizionarea foarte anevoioasă a muncitorilor. Este necesar ca Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării să ia măsuri pentru a se găsi în această regiune articolele necesare.

⁷⁴⁾ Deci se urmărea înăbușirea cu orice preț a grevei, care lovea puternic în aprovizionarea mașinii de război hitleriste.

Am luat contact în acest sens cu Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării și începutul a dat rezultate bune.

4. În această fază a dezvoltării conflictului, rolul acestui departament este foarte greu, deoarece ori cât ar căuta să împace interesele muncitorilor cu ale patronilor — mai ales în cadrul actual al situației economice — nu va reuși, atita vreme cât avem de-a face cu o mișcare cu substraturi politice...

În consecință, urmează a se rezolva această problemă din punctul de vedere al ordinii și siguranței de Stat de către Ministerul de Interne și eventual de Ministerul Apărării Naționale, după care restabilindu-se liniștea și reluându-se lucrul, acest departament va putea soluționa așa-zisul conflict de muncă existent.

MINISTRUL MUNCII, SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

SUBSECRETAR DE STAT

General (ss) Indescifrabil ⁷⁵⁾.

18.

REGATUL ROMÂNIEI

MINISTERUL MUNCII

Direcția Muncii

București

str. V. Alecsandri Nr. 1

Domnule general,

Avem onoare a vă raporta următoarele asupra situației din Valea Jiului din ziua de 2 mai 1941, orele 10 a.m.:

La orele 6 dimineața s-au prezentat la lucru la Lupeni, în mină, 989 lucrători, absentînd 190. La preparație s-au prezentat 217, absentînd 69, iar la lucrările de suprafață 148, absentînd 2.

În total s-au prezentat 1354 și au absentat 261.

La atelierele centrale din Petroșani s-au prezentat 501 și au absentat 55.

La Petrila s-au prezentat:

— În mină și ateliere: 341. Absenți 379.

— La preparație: 200. Absenți 70.

— La suprafață: 73.

Total prezenți: 614. Absenți 449.

La Lonea s-au prezentat 246 lucrători, absentînd 9.

La Aninoasa, în mină, s-au prezentat 111 lucrători și au absentat 437. La lucrările de suprafață s-au prezentat 52.

Starea de spirit a muncitorilor este, în general, liniștită. Se observă oarecare nervozitate.

În cursul zilei de 1 mai a.c. au fost arestate 30 de persoane, care vor fi trimise la Tribunalul militar în cursul zilei de azi. Un număr de 15 persoane sînt în curs de cercetare.

Asupra desfășurării situației ulterioare vă vom ține la curent.

MINISTRUL MUNCII, SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

SUBSECRETAR DE STAT

L.S.

(ss) Indescifrabil

DIRECTOR,

(ss) Indescifrabil

DOMNIEI-SALE

DOMNULUI GENERAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI ROMÂN
ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI ⁷⁶⁾.

⁷⁵⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 97—107.

⁷⁶⁾ Ibidem, f. 108.

19.

3 mai 1941

NOTĂ

asupra măsurilor de luat la Întreprinderile miniere din Valea Jiului, unde după 15 [18] zile încă continuă greva.

1. Instituirea unui COMANDAMENT MILITAR General pentru toate întreprinderile miniere, cu comandanți militari în subordine la fiecare întreprindere, dându-se acestui comandament toate puterile discreționare prevăzute în Decretul Lege de militarizare nr. 355/1941 și în Decretul Lege privitor la reprimarea sabotajului nr. 3674/1940.

2. Punerea la dispoziția Comandamentului General militar a unui număr suficient de ofițeri, subofițeri și trupă pentru a face posibilă constrângerea întregului personal de a îndeplini munca forțată sub strict regim militar.

3. Instrucțiuni precise pentru acești comandanți militari asupra regulamentului de muncă obligatorie, care trebuie tipărit și dat fiecărui salariat, sub luare de semnătură.

Regulamentul de mai sus va trebui să prevadă sancțiunile de toate gradele care se vor aplica acelor care refuză munca, care părăsesc întreprinderile, sau fac „greva brațelor încrucișate” în timpul prezenței la serviciu.

Aceste sancțiuni, fie ele chiar mai mici, trebuie să tindă mai mult la o constrângere imediată decît la o represiune severă dar tardivă, aceasta din urmă fiind inevitabilă numai pentru autorii morali și agenții provocatori.

5. Organizarea unei supravegheri amănunțite a fiecărei persoane în tot timpul muncii, pentru a se urmări regularitatea și punctualitatea prezentării la serviciu precum și randamentul zilnic al muncii fiecărei echipe care trebuie să fie cel puțin egal cu un minimum de producție obligator stabilit pentru fiecare echipă de Direcțiunea întreprinderii și impus prin organele militare respective, cu sancțiuni imediate pentru echipele care fără just motiv n-au realizat producția minimă impusă.

6. Pe lângă măsurile de mai sus sînt de luat și următoarele :

— Părăsirea localității de reședință să se facă numai cu autorizația scrisă a Comandamentului Militar.

— Crearea unei zone închise, pentru toată regiunea minieră din Valea Jiului, în care nici o persoană străină de localitate să nu poată intra pe nici o cale de transport fără o verificare și autorizare a organelor militare respective.

— Supravegherea strictă prin aceste organe, cu colaborarea elementelor verificate din personalul de control și conducere a întreprinderilor, a modului de întrebuințare a timpului liber pentru întreg personalul acestora, fiind interzise cu desăvîrșire orice fel de legături sau convorbiri, fie și în grupuri mici, fiecare persoană fiind obligată a-și petrece timpul liber exclusiv în familie, pentru odihnă.

— Supravegherea caselor locuite de elementele dubioase.

— Supravegherea continuă, zi și noapte, a galeriilor și tuturor instalațiilor prin posturi fixe, controlîndu-se ieșirea completă din galerii a tuturor lucrătorilor la terminarea fiecărei schimb, pentru ca nimeni să nu se mai poată izola în galerii.

— Organizarea aprovizionării cu alimente și obiecte de primă necesitate pentru populația minieră a regiunii, spre a se evita complet motive de deplasare în alte localități, instituindu-se în acest scop pe lângă Comandamentul Militar un organ de supraveghere al aprovizionării, care să țină contact permanent pe de o parte cu Ministerul Economiei Naționale, Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, iar pe de altă parte Marele Stat Major, în scop de a controla în ce măsură se achită conducerea întreprinderilor de îndatoririle ei față de personal și de a-i da tot concursul de care ar avea nevoie. Acest organ va trebui să urmărească și măsura în care salariile lucrătorilor cîștigate prin o producție normală le asigură minimum de existență a familiilor lor.

L. S. DIRECTOR GENERAL C.F.R.
Colonel (ss) Indescifrabil ⁷⁷⁾

⁷⁷⁾ Ibidem, f. 128.

20.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

5 mai 1941, ora 20.

— *Situația din Valea Jiului* este pe cale de a se normaliza.

În dimineața zilei de [5] mai crt., au intrat la lucru 3.412 muncitori, din 3.844, adică circa 90%. La minele ANINOASA și LONEA au intrat toți lucrătorii în mine.

Producția de cărbuni din ziua de 4 mai crt. a fost de 5.023 tone, adică 65% din producția normală (7.700 tone zilnic).

Au mai fost arestate 10 persoane dintre muncitorii instigatori, care au fost înaintați Tribunalului Militar Sibiu⁷⁸⁾.

21.

REGATUL ROMÂNIEI

MINISTERUL MUNCII

Cabinetul Ministrului

Nr. 1540/Cab.
6 mai 1941

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI
M.C.I.

Intrare Nr. 62167
1941, luna mai, ziua 6

6 mai 1941, orele 10 a.m.

NOTĂ INFORMATIVĂ ASUPRA SITUAȚIEI DIN VALEA JIULUI

I. *Efectivul de lucru în ziua de 5 mai 1941* (toate trei schimburile și toate centrele de exploatare):

Prezenți 5846 Absenți 1089

II. *Producția în ziua de 5 mai 1941* (toate schimburile):

Lupeni	2243 tone față de 2044 tone la 4 mai 1941
Aninoasa	1826 tone față de 1551 tone la 4 mai 1941
Pctrila	1157 tone față de 1002 tone la 4 mai 1941
Lonea	620 tone față de 637 tone la 4 mai 1941
TOTAL:	5846 tone față de 5234 tone la 4 mai 1941

III. *Efectivul de lucru în ziua de 6 mai 1941* (toate centrele schimbul I):
Prezenți 3908 Absenți 343

Efectivul lucrătorilor intrați la lucru în ziua de 5 mai 1941, față de cei absenți este de 84%;

iar în ziua de 6 mai 1941 (schimbul I), este de 92%.

Producția din ziua de 5 mai 1941 este cu 11% mai mare decât cea din 4 mai 1941.

D. O.

L. S. DIRECTOR DE CABINET

Lt. Col. (ss) Indescifrabil⁷⁹⁾.

⁷⁸⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 184.

⁷⁹⁾ Ibidem, pach. 214, dos. 46, f. 131.

22.

8 mai, 1941, ora 20,30.

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectura județului Hunedoara comunică : azi 8 mai, ora 14 – au intrat la lucru :

Lupeni	818 lucrători din 889, lipsesc nemotivați	71
Petrila	612 lucrători din 687, lipsesc motivați	35
Lonea	185 lucrători, normal	
Aninoasa	473 lucrători din 548, lipsesc motivați	75
Atelierele Petroșani după amiază n-au lucrat.		

D. O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă

Transmite Locot. Cochinos⁸⁰⁾

23.

NOTĂ TELEFONICĂ

Nr. 84

1941 mai 9, ora 17,30

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

Prefectura județului Hunedoara comunică

Azi 9/5 orele 14 au intrat în mine :

- Lupeni 747 din 875, 128 lipsesc nemotivat.
- Aninoasa 468 din 584, 116 lipsă nemotivată.
- Petrila 854 din 925, 71 lipsă nemotivată.
- Lonea 180 din 206, 26 lipsă nemotivată.

La atelierele Petroșani lucrează încă 25 lucrători, după masă, în schimbul doi.

OFIȚER DE SERVICIU

Locot. (ss) Cochinos Mircea⁸¹⁾⁸⁰⁾ Ibidem, f. 132.⁸¹⁾ Ibidem, f. 134.

24.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
DE MINISTRI
M.C.I.

Intrare Nr. 62310
1941 luna mai, ziua 12

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII

Nr. 1697/cab
13 mai 1941

12 mai 1941, orele 12,30

NOTĂ INFORMATIVĂ
asupra situației din Valea Jiului

Subinspectorul muncii Clonda raportează :
9 mai 1941

I. Efectivul total al lucrătorilor (toate trei schimburi) :

Petrila :	1863 prezenți	149 absenți
Aninoasa :	1499 "	290 "
Lupeni :	3011 "	236 "
Lonea :	640 "	28 "
At. Petroșani :	568 "	12 "
Prep. Petrila și Lupeni	655 "	19 "
Total :	8236 prezenți	734 absenți

II. Producția :

Petrila :	1699 tone
Aninoasa :	1855 "
Lupeni :	2962 "
Lonea :	675 "
TOTAL :	7191 tone

10 mai 1941

Nu s-a lucrat. A fost serbare.

11 mai 1941 (duminică)

I. Efectivul total al lucrătorilor (toate trei schimburi) :

Lupeni :	2368 prezenți	168 absenți
Petrila :	1774 "	226 "
Aninoasa :	1357 "	279 "
Lonea :	781 "	23 "
At. Centrale :	324 "	14 "
Prep. Petrila și Lupeni	873 "	45 "
TOTAL :	7477 prezenți	755 absenți

II. Producția :

Petrila :	1479 tone
Aninoasa :	1946 "
Lupeni :	2155 "
Lonea :	655 "
TOTAL	6235 tone

12 mai 1941

I. Efectivul total al lucrătorilor (schimbul I):

Petrila :	868 prezenți	127 absenți
Aninoasa :	682 "	121 "
Lupeni :	1607 "	256 "
Lonea :	290 "	20 "
At. Petroșani	523 "	4 "
Prep. Petrila și Lupeni :	334 "	2 "
Total :	4303 prezenți	530 absenți

Un număr mic de lucrători au dispărut din localitățile respective. Nu se știe unde sînt.

L. S. ȘEFUL SERVICIULUI CONFLICTELOR
ȘI CONTRACTELOR DE MUNCĂ
(ss) Indescifrabil⁸²⁾

25.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
DE MINISTRI

M.C.I.

Intrare Nr. 62309
1941 luna mai, ziua 13

Nr. 91

13 mai 1941

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

către

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI
Serviciul Central de Informații

Prefectura județului Hunedoara comunică :

Azi orele 14 au intrat în mine :

– Lupeni : 804 din 953

Absenți 124 motivați
95 nemotivați

– Aninoasa : 544 din 586

Absenți 131 nemotivați

– Lonea : 183 tot efectivul intrat.

– Petrila : 668 din 713.

Absenți 42 motivați
3 nemotivați.

– Atelierele Centrale Petroșani după amiază nu lucrează.

D.O.

DIRECTOR DE CABINET

Maior (ss) Plesnilă

Transmisă Locot. Enescu

Primită Plot. Adj – Badea Eufrosin
ora 18,30⁸³⁾

⁸²⁾ Ibidem, f. 136.

⁸³⁾ Ibidem, f. 137.

26.

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI
DE MINISTRI
M.C.I.

Intrare Nr. 62311
1941 luna mai, ziua 13

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII
Cabinetul Ministrului

Nr. 1697/cab.

13 mai 1941, orele 12

NOTĂ INFORMATIVĂ

asupra situației din Valea Jiului pe ziua de 12 mai 1941

Subinspectorul muncii Dl. Clonda raportează :

I. *Efectivul total al lucrătorilor (toate trei schimburile) :*

Petrila :	prezenți	1831	absenți	220
Aninoasa :	"	1462	"	332
Lupeni :	"	2983	"	324
Lonea :	"	679	"	20
At. Petroșani	"	523	"	4
Prep. Petrila și Lupeni	"	687	"	16
Total :	prezenți	8105	absenți	916

II. *Producția pe ziua de 12 mai 1941*

Petrila :	1714 tone
Aninoasa :	1750 "
Lupeni :	2577 "
Lonea :	672 "
Total :	6713 tone

L. S. ȘEFUL SERVICIULUI CONTRACTELOR
ȘI CONFLICTELOR DE MUNCĂ

(ss) Indescifrabil ⁸⁴⁾

27.

BULETIN DE INFORMAȚII

din

8 iunie 1941, ora 20

3. *Ministerul Muncii raportează, că :*

S-au distribuit cei 3.000 perechi bocanci, în mîinile minerilor, însă nu s-au satisfăcut necesitățile de încălțăminte, decît pentru o parte din mineri.

⁸⁴⁾ Ibidem, f. 138.

— S-a intervenit la Subsecretariatul de Stat al Inzestrării și Administrației Armatei, să deblocheze și să pună la dispoziția Societății „Petroșani” cantitățile de bocanci, *respinse la recepțiile de detaliu de către Comisia de Recepție a M.A.N.* (sublinierea noastră). Această cerere a și fost rezolvată în parte, deoarece Direcția Intendenței din M.A.N. a dat dispozițiuni în ultimele 2 zile, ca a doua tranșă de bocanci — 3.000 bocanci — să fie trimisă la Petroșani, după cum s-a arătat mai sus.

4. *Prefectul județului Hunedoara* raportează :

— Starea de spirit a minerilor din Valea Jiului se menține aparent bună, în realitate, lucrătorii sînt agitați deoarece nu sînt mulțumiți cu salariile actuale.

În curînd, urmează a începe tratative, pentru încheierea noului contract de muncă, și întotdeauna în această perioadă premergătoare se produc agitații, cu scopul de a influența mersul tratativelor, pentru obținerea majorării salariilor.

— Măsura „ieșirii la raport” a minerilor, a dat rezultate bune și se aplică la toate minele din Valea Jiului...

Pînă în prezent, au fost internați în lagărul de la Tg. Jiu : 64 muncitori identificați ca instigatori⁸⁵⁾.

⁸⁵⁾ Ibidem, pach. 168, dos. 183.

ASPECTE DEMOGRAFICE ȘI SOCIALE DIN BUCUREȘTI LA 1752

ION IONAȘCU

Hrisovul slavonesc dat acum 500 de ani de Vlad Țepeș în „cetatea București”¹⁾ prezintă o deosebită valoare istorică, fiind cel mai vechi izvor scris, care menționează existența orașului București. Dar, de bună seamă, documentul ar trezi un interes mai viu pentru cercetător dacă ar oglindi fenomene privind geneza orașului, cum ar fi, de pildă, condițiile ce au determinat edificarea cetății București, întinderea întregului ei hotar cu așezările rurale înconjurătoare, caracterul relațiilor dintre domnie și locuitorii noii reședințe de pe Dimboviția inferioară etc.

Nu avem însă un act emis de cancelaria domnească, care să fixeze de la început drepturile și obligațiile ȋrgoveților din București, față de domnie, instituție ce exercita dreptul de proprietate supremă (dominium eminens) asupra teritoriului orașelor²⁾, ceea ce face ca informațiile de asemenea natură să fie surprinse doar sporadic și disparat în izvoare ulterioare relative la București, sau la alte orașe din Țara Românească.

Astfel, asupra întinderii teritoriului orașului se cunoaște destul de incomplet și vag (menționată fiind într-un hrisov din 6 septembrie 1636 (7145)³⁾ dat de Matei Basarab), delimitarea făcută de Mircea Vodă Ciobanul (1545—1554 ;1557—1559), primul dintre voievozii țării, care a renunțat în chip deschis la practica recunoașterii mai multor reședințe ale țării, acordînd acest rol numai orașului București, unde și-a construit Curtea domnească, alcătuită dintr-un complex remarcabil de clădiri pentru acea

¹⁾ A fost publicat prima oară de P. P. Panaitescu, în : *Documentele Țării Românești*, I, Buc., 1938, p. 240—242, arătîndu-se că se găsește la Academie și a aparținut învățătorului Alex. Bunceanu din Busești-Mehedinți, care îl trimisese pentru expoziția din 1906. Autorul a atras apoi atenția asupra acestui act inedit în articolul : *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării ?*, Buc., 1938, p. 7. Traducerea acestui document s-a editat de Academia R.P.R. în colecția *Documente privind istoria Romîniei, B. Țara Românească* (1247—1500), vol. I, Buc., 1953, p. 130—131, fără reproducerea în fotocopie, fiind foarte deteriorat.

²⁾ Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Ed. Științifică, Buc., 1957, p. 414, 417—418.

³⁾ Cf. Arh. St. Buc., ms. 1231, f. 320, în traducere. Originalul se afla în anul 1905 în posesia dr. Const. I. Istrati. În anul 1958 a intrat în fondul de documente al Muzeului de istorie a orașului București (M.I.B.).

vreme, din care n-au mai rămas decât biserica principală și câteva urme subterane⁴⁾. Din acest oraș, și numai din această curte, au pornit toate dispozițiile acestui domn, care a trebuit să poarte lupte crâncene cu marii boieri potrivnici politicii lui de limitare a anarhiei feudale, de întărire a autorității domnești.

Această primă hotărnicie bucureșteană, cunoscută în chip indirect, se referea, se pare, numai la marginile moșiei orașului dinspre satul Văcărești⁵⁾. Ar fi de presupus că aceasta era principala direcție de extindere a vetrei lui în veacul al XVI-lea. În perimetrul orașului erau cuprinse vatra lui și pământul înconjurător, care se întindea spre sud și sud-vest, cu mult peste dealurile din dreapta Dîmboviței, pînă la hotarul moșilor Jilava și Măgurele, la nord și nord-est pînă la riul Colentina⁶⁾, iar spre vest pînă la satul Lupești, cumpărat de Alexandru-Mircea de la Caplea spătareasa din Periș cu 26.000 aspri și dăruiti citoriei sale, Sf. Treime (Radu Vodă)⁷⁾. Lîngă Lupești era și ciutăria domnească, rezervată pentru vînătoare. Aici Dobromir banul făcuse niște mori pe „locul din orașul domnesc”, pe care Alexandru Vodă le-a răscumpărat de la Dobromir cu 70.000 aspri și le-a închinat fundației sale, căreia i-a mai dăruit și „trei roți de moară la vechea baie din București, însă lîngă orașul domniei mele”⁸⁾.

Tîrgoveții foloseau această întinsă moșie pentru agricultură și creșterea vitelor, existînd atunci o slabă separare a meșteșugurilor de agricultură. fapt ilustrat și de apariția documentară a breslelor de meseriași la București abia în sec. XVII.

În principiu, orașenii, bazîndu-se pe un privilegiu domnesc, care trebuie să fi existat, se socoteau stăpînii întregului hotar al moșiei domnești și își ziceau moșneni⁹⁾. În asemenea condiții, ar fi fost de așteptat ca domnia să nu le desprindă treptat părți mari din acest hotar pentru folo-

⁴⁾ Pentru rezultatele săpăturilor arheologice de la Curtea Veche, făcute în ultimii ani de Șantierul arheologic al Academiei R.P.R., a se vedea lucrarea: *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, alcătuită de un colectiv sub redacția prof. I. Ionașcu editată de M.I.B., Buc., 1959, p. 147-170, cu mai multe ilustrații și planuri.

⁵⁾ Între oraș și Văcărești, în lungul Dîmboviței, se găsea în a doua jumătate a sec. XVI satul Greci al mănăstirii Tinganu, fundație a lui Radu cel Frumos (1462-1474), fratele lui Vlad Țepeș. Acest sat a fost luat prin schimb de Ivașco biv vel vornic Gulescu, dînd m-rii Tinganu satul Plătărești. În 1572, Ivașco l-a vîndut lui Alexandru-Mircea cu 60.000 aspri (cf. *Documente privind istoria Romîniei, B. Țara Romînească, vol. IV*, Buc., 1951, p. 211-212; Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, pac. XLIII/18, doc. din 18 febr. 1636; G. Nandriș, *Documente slavo-romîne din mănăstirile Muntelui Athos*, Buc., 1936, p. 193, 206).

⁶⁾ Mihnea Turcitu cumpăra înainte de 1591 „o livadă dinspre Colentina și cu pomet mult de la niște orașeni din București” cu 7800 aspri (cf. St. Nicolaescu, *Istoricul m-rii Radu Vodă din București*, Buc., 1939, p. 22).

⁷⁾ St. Nicolaescu, op. cit., p. 20.

⁸⁾ *Ibidem*, p. 23. Se pune întrebarea dacă această baie era o instalație de caracter igienic sau avea alte rosturi, ca să funcționeze „lîngă oraș”.

⁹⁾ O carte din 14 iunie 1677 a județului bucureștean Toma amintește că marele feudal Preda Brîncoveanu „a avut niște loc de grădină aici în orașul București, moșnean încă mai dinainte vreme”, care a fost cuprins de alții în timpul domniilor agitate ale lui Const. Șerban și Mihnea III (cf. Arh. St. Buc., *ms. 1234, f. 228-7*).

sința sa directă, nici să-și creeze devotați printre vîrfurile clasei dominante, clerici de frunte și mari boieri, atribuindu-le suprafețe din ce în ce mai mari din moșia orașului, cu locuitori, pe care să-i exploateze în forme tot mai apăsătoare. Dar lucrurile s-au petrecut invers. Domnii și-au rezervat terenuri întinse, au făcut treptat danii masive din trupul orașului, lăsându-i pe țîrgoveții așezați pe acele locuri la bunul plac al egumenilor și al unor boieri puternici infiltrați în oraș, atrași de posibilitățile oferite de piața locală pentru prisosul lor de produse agricole și animale, și de jocul politic.

Astfel așezămintele domnești: Radu Vodă, Plumbuita, Mihai Vodă, Sf. Apostoli (Tîrnov), Căldărușani, Sărindar, Mitropolia, biserica domnească din Curte, Cotroceni, Văcărești, Pantelimon, Sf. Spiridon etc., cum și altele din București înălțate de boieri și clerici, ca: Sf. Ecaterina, Sf. Ioan cel Mare, Sf. Sava, Sf. Gheorghe, Mărcuța, Hagi-Dina etc. au răsluit, prin intervenția domniei, întînderi mari din moșia orașului. Toate dealurile de la Cotroceni pînă la Pantelimon (Ciurel), Grozăvești, Cotroceni, Lupești, Spirei, Filaret, Piscului, Văcărești, Cioplea, Vitan, Pantelimon) cultivate de țîrgoveți cu vii, care făceau din Bucureștii de atunci o adevărată podgorie¹⁰⁾, au fost acaparate de mănăstiri, care totodată se arătau foarte averse de prăvălii și pivnițe.

Încă din anul 1669, Antonie vodă din Popești, la cererea egumenului raduliot obliga pe toți locuitorii așezați pe pămîntul mănăstiresc din București să presteze 3 zile de muncă gratuită pe an mănăstirii Radu Vodă și să plătească 45 bani chiria locului¹¹⁾. Pentru prima oară apare reglementată munca de clacă pe domeniile feudale din hotarul orașului București și aceasta indică o intensificare a exploatării celor dependenți, în condițiile dezvoltării relațiilor marfă-bani¹²⁾.

Acest domn bătrîn și fără autoritate adus la tron de puternica fracțiune boierească a Cantacuzinilor, adversarii înverșunați ai fracțiunii Bălenilor, încuviința lui Șerban Cantacuzino mare spătar, desigur la cererea acestuia care era conducătorul taberei cantacuzinești, în august 1670, „să-și mai lărgească locul de către livadea domnească” din stînga Dîmboviței, în fața m-rii Mihai Vodă pentru „slujba dreaptă și curată” față de domnie și țară¹³⁾. Cînd Șerban Cantacuzino izbuti să ajungă la domnia

¹⁰⁾ Pentru viile domnești era și un „vâtaf de vieri” (cf. Acad. R.P.R., pac. CXXIII/190, doc. din 10 iunie 1710).

¹¹⁾ Arh. St. Buc., Radu Vodă, XXXI/20 (doc. din 2 octombrie). Această rentă feudală de 45 bani era foarte apăsătoare, căci în august 1671 cu 10 bani se cumpara un berbec (cf. N. Iorga, *Studii și documente...*, VI, Buc., 1904, p. 482).

¹²⁾ În anul 1745, Constantin vodă Mavrocordat hotărî ca la toți acei ce au case pe moșia mănăstirii „însă nu în țîrgurile cele dinlăuntru, ci prin mahalale” să li „se măsoare locul cît ține al unii case lungul și latul și să se plătească după stînjeni, plătindu-se stînjenu cîte un ban... și aceasta să fie chiria a tot anul”. Deci se trecea la chiria în funcție de perimetrul locului, care n-avea să mai fie aceeași pentru toate locurile cu case, ci diferențiată în funcție de întindere. Această creștere a rentei agrare în bani a provocat o puternică mișcare de rezistență a țîrgoveților, care nu încetă nici după înlocuirea lui Mavrocordat cu Grigore Ghica.

¹³⁾ Cf. N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Buc., 1902, p. 245-246.

țării spre dezastrul Bălenilor, acesta nu scăpă din vedere să susțină creșterea domeniului funciar cantacuzinesc cu suprafețe mari, chiar din moșia Bucureștilor. El dăruie fratelui său Mihai, în 1683, „250 stinjeni de moșie, care au fost domnească și se începe în lungul ei din capul orașului... despre Țîrgul de Afară“, pretextînd că „este plină dă tufe și de mărăcini și nu este nici de o hrană, nici aduce un venit domniei“¹⁴⁾.

Pentru a răsplăti pe boierii devotați și Brîncoveanu dăruia unora locuri centrale de casă din moșia Țîrgului. Așa face în anul 1696 cînd dă lui Alexandru, fost mare postelnic, un teren în mahalaua Oltenilor, „fiind loc domnesc, ca să-și facă casă și temei“¹⁵⁾. În același an, răsplătește atașamentul și zelul lui Ianache Văcărescu¹⁶⁾ vel agă cu un loc din mahalaua bisericii Dintr-o Zi „fiind loc domnesc, pe care își făcuseră unii și alții case“. Domnul motivează că marele agă „neavînd loc ca să-și facă casă aici în București și poftînd a cumpăra“, s-a aranjat să vină la el șapte slujitori domnești și doi boiernași¹⁷⁾, care își aveau locuințele pe terenul rîvnit de favoritul domnesc, și „de bună voie“ — așa asigură actul — i-au vîndut părțile lor cu 255 taleri. La fel răsplătește și credincioasa slujbă a lui Pătrașco Brezoianu vel șetrar, încuviințîndu-i să ia locul domnesc din mahalaua popei Stoica pe care se așezaseră alții, cărora să le plătească numai lemnele și să-i alunge¹⁸⁾.

Iată cum Țîrgoveții mărunți, fie ei chiar și din aparatul militar al domniei¹⁹⁾, erau sistematic și brutal împinși din părțile centrale ale orașului spre periferie de către boierii mari, favorizați de domn, care își exercita dreptul de proprietate superioară asupra pămîntului orașelor.

În veacul al XVIII-lea politica domnilor, începînd cu Const. Brîncoveanu, de lichidare a autonomiei comunității orășenești bucureștene prin desființarea reprezentanților aleși de ea, județul și cei 12 pîrgari (cel din

¹⁴⁾ P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureștii capitala țării?*, p. 10—11.

¹⁵⁾ Cf. *Uricariul*, vol. VI, Iași 1891, p. 39—41 (doc. din 8 februarie). Locul se afla lingă „ulița ce merge spre biserica tabacilor“, lingă locul Radului tabacul.

¹⁶⁾ În decembrie 1694, acesta deținea dregătoria de „vel căpitan za margine“ (v. Arh. St. Buc., ms. 160 — Sf. Ioan din Focșani, f. 134—137). Și în anul 1702, Ianache era vel agă (v. Muz. Ist. Buc., nr. 30481). În timpul agiei acestuia dispăre din acte „sudețul“ orașului București, contribuind de bună seamă și la desființarea acestei instituții, care exprima ideea autonomiei comunității Țîrgoveților.

¹⁷⁾ Aceștia erau: Voinea lefeciu. Jina lefeciu. Sava seimeanul. Ionașco sara-geaou, Sava lefeciu, Constantin căpitanul și Fota căpitanul; apoi boiernașul Șerban Rădescu și un Loiz (v. Muz. Ist. Buc., nr. 39162, doc. orig. din 17 aprilie 1696). Locul era lung de 60 stinjeni (120 m).

¹⁸⁾ Muz. Ist. Buc., nr. 26999 (doc. orig. din 8 martie 1703). Locul avea 40 stj. lungime și 25 lățime. Mahalaua se va numi apoi Brezoianu. Aici își avea casele un alt favorit al Brîncoveanului, Mănăilă vel căpitan.

¹⁹⁾ În domnia lui Brîncoveanu, oastea lui de curte era alcătuită din: cinci „steaguri“ de *dorobanți*, șase steaguri de *seimeni*, cu un vel căpitan, 12 steaguri de *cazaci*, trei steaguri de *catane*, două steaguri de *nemți*, două steaguri de *fustași* de la marele divan; 14 steaguri de *scutelnici* călăreți și șase pedestri; patru steaguri la Doamna, un steag al „coconilor“. Existau și *talpoși*. Cîte un steag aveau apoi: marele spătar, marele agă, vel căpitan za lefecii, vel căpitan za cazaci, vel căpitan za dorobanți. Această oaste, de paradă doar, avea și muzicanți: toboșari, trimbițași „ungurești“ surmaci și cimpoiași. (cf. N. Iorga, *Studii și doc...*, V, p. 371—372; idem, *Istoria armatei românești*, ed. II, vol. II, Buc. 1930, p. 203 și urm.).

urmă județ fiind Șerban, menționat pentru ultima oară exercitând această dregătorie în anul 1698)²⁰⁾, își propune să aplice un plan mai vast și în același timp mai dăunător pentru dezvoltarea forțelor de producție, de atribuirea unor trupuri masive din moșia târgoveților pe seama unor fundații religioase noi sau a celor vechi, care nu primiseră încă nimic din domeniul funciar al orașului.

Astfel primul domn fanariot, Nicolae Mavrocordat (1716, 1719—1730) trece în stăpânirea fundației lui de la Văcărești²¹⁾, parte din moșia orașului mărginită la nord de matca nouă a Dîmboviței, de lângă Dudești (cea veche fiind acum mai la sud, pe sub dealul Piscului), la vest de moșia m-rii Radu Vodă și la sud de moșia satelor Măgurele și Jilava. Pentru a lărgi moșia Văcăreștilor, Mavrocordat ia în 1722 un teren din vatra orașului pe care se găseau mahalalele Tabaci, Dobroteasa etc., din jos de locul vestitei palange a lui Sinan pașa (posesiunea m-rii Radu Vodă) și îl trece asupra Radului Vodă, care în schimb ceda fundației de la Văcărești pământul ei de lângă satul Văcărești²²⁾. Prin această tranzacție, târgoveții din mahalalele respective treceau în dependența grea a egumenului raduliot, prea bine cunoscut acestora pentru cruzimea exploatării la care supunea pe locuitorii din mahalalele ce stăpîneau de mai-nainte²³⁾. Care era folosul unui târgoveț, așezat cu casa pe locul domnesc, se vede din zăpădul dat de Staico logofătul și soția sa Despa. la 15 martie 1726²⁴⁾, în care se arată că au construit un lăcaș de lemn „și cînd am început noi

²⁰⁾ În cartea sa din 17 iulie 1698, Șerban județul arată că Brîncoveanu a trimis pe reprezentantul domniei, Stan vtorî vornic, „de m-au chemat și pe mine dă am venit și cu toții pîrcării orașului“, ca să adeverească prin carte de blestem asupra litigiului dintre m-rea Radu Vodă și un târgoveț Iane pentru un loc de casă „pe unde au fost carăle cu peștile“. Județul, pîrgarii, cu bătrîni și negustori, adevărați că acea carte a fostului județ Dragotă, socrul celui Iane, „au fost făcută cu alte meșteșuguri“, de aceea dau egumenului cartea lui Dragotă, iar hrîsovel Ducăi Vodă (1673—1678) „unde era scris acest loc... l-am întinat cu cerneală“ (Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, XXIII/36. Pe la începutul anului 1705, împreună cu „mulți orășani oameni bătrîni de București (ca Mincul cizmarul și Radul fîntînarul), care au știut semnile și hotărările cele bătrîne pre unde au fost“, mergea și „Șărbăn Stîreang?...“, ce au fost județ de București“, că să aleagă hotarele moșiei Grozăvești de jos a m-rii Sf. Sava, „despre moșia domnească, care este pre din jos“, avînd gilceavă mănăstirea „de către pîrcălabii ce sînt din curtea domnească neîmînîndu-le hotarele cele bătrîne“ (v. Arh. St. Buc., *Sf. Sava*, I/1, copia hrîsovelui din 10 febr. 1705). Prin mai 1707, la hotărnicirea moșiei satului Dudești, a lui Radu Dudescu biv vel căpitan za margine, de către moșia „Ceplea“ a m-rii Radu Vodă și „moșia lui Ivan călugărul, care să chiamă Mărcuța“, lua parte și „Șerban ce au fost județ“ alături de Radu meșterul, Nedelea iuzbașa, Miclea iuzbașa „za vînători“, Iane și Gherghie postăvarii și alții (v. Muz. Ist. Buc., nr. 35848, orig. pergamament splendid ornat, din 2 iunie 1707).

²¹⁾ Terminată definitiv în septembrie 1724 (cf. *Cronica lui Radu Popescu*, în „Magazin istoric“, IV, 1847, p. 138).

²²⁾ Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, I/33—35 (primul din 1 martie, ultimul din 1 iulie).

²³⁾ Încă din februarie 1696, egumenul obținea de la Brîncoveanu o poruncă să nu îngăduie pe nimeni ce are vie pe pămîntul m-rii „să șază cu case, ci să-i scoată afară..., să nu șază nimeni, făr cît cînd va fi vremea viilor de lucru“. Nimeni să nu vîndă vin „pe moșia m-rii, făr cît numai bucatele m-rii să să vînză“ (Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, V/12).

²⁴⁾ Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, LVIII/9.

a o urzi din temeliia ei, era pre loc domnesc *fără de chirie și fără de gîl-ceavă*, avîndu-l și noi cumpărat cu bani de la Voinea logofăt de mitropolie²⁵. Dar după aceea, „făcînd schimb măriia sa... și, luînd de la Radu Vodă cîteva moșii către mănăstirea... de la Văcărești, au dat Văcăreștilor și în locul aceia au dat m-rii Radu Vodă din locul domnesc moșie pentru moșie. La care mutîndu-se hotarul Radului Vodă au căzut și biserica noastră cu tot locul ei pe moșia m-rii²⁶. Față de noua situație creată, Staico (după numele căruia își va lua mahalaua denumirea) a răscumpărat locul de la egumen, dîndu-i o prăvălie „mai sus de pușcărie, aproape de zidu Curtii domnești, în ulița lăcătușilor“²⁵), pe care o cumpărase de la un Stanciu lăcătuș, ca să fie cele clădite de el „nesupărate și nebîntuite de chirie“, pe care o lua egumenul anual de la alte case de pe moșia Radului Vodă și „nici un val și supărare să nu aibă“²⁶).

Același Nicolae vodă Mavrocordat dăruia lui Iordache Crețulescu, prin 1720—1722, din locul domnesc, atît cît a socotit că era necesar în jurul fundației religioase a acestuia²⁷). În anii 1728—1729 domnul închina și schitului bucureștean Hagi-Dina, de sub Dealul Spirii, în două rînduri cîte 300 de stînjeni din moșia domnească²⁸), „după marginea tîrgului Bucureștii despre Giurgiov“²⁹), situată la vest de șoseaua Giurgiului și în lungul drumului Craiovei (Calea Rahovei actuale) pînă în hotarul satelor Măgurele și Vîrteju.

Cînd dregătorii domnești, care aveau atribuții privind organizarea curții domnești, încercau să încalce posesiunile funciare, domnul — la plîngerea egumenului — lua imediat măsuri de apărarea așezămîntului religios, poruncind — cum face Mihail Racoviță în 1744 — comisului mare, pitarului și clucerului de arie „să aveți a vă feri de locul m-rii, de vreme că nu iaste cu cale a se pune ariia domnească cu fîn pe locurile de grădini mănăstirești..., ci să o mutați unde au fost mai nainte, căci locul de grădină iaste trebuincios m-rii de treaba egumenilor“³⁰).

În prima jumătate a sec. XVIII s-au mai făcut și alte danii domnești Bucureștilor, dar cea mai masivă dislocare o operează Grigore Vodă Ghica în anul 1752. Încă din octombrie 1735, sub imboldul realizărilor

²⁵) Probabil strada Covaci (Oituz), care leagă Șelarii cu Piața de Flori.

²⁶) Supărările și valurile se abăteau de repetate ori asupra tîrgoveților de pe pămînt mănăstiresc. Încă din 1716, Mavrocordat din spirit de clasă volnicea pe egumenul de la Sf. Ioan cel mare să nu îngăduie tîrgoveților din mahalaua trîmbițașilor (slujitori muzicanți domnești) din apropiere, a-și face case mari cu pivnițe, ci „case mici, pe potriva chiriei și numai vinurile m-rii să se vinză acoloa, iar cui nu-i va plăcea așa..., să-și rădice casele și să și le mute pe loc domnesc“ (Arh. St. Buc., *Sf. Ioan București*, XII/21). Dar cu toată asprimea poruncilor domnești, care porneau de la fiecare domnie nouă, tîrgoveții nu se vor lăsa înspăimîntați și nu vor înceta de a-și face case la viile bucureștene, mai ales că sporul de populație lărgea spațiul intravilan. În condițiile adîncirii exploatații feudale, lupta celor oprimați se va ascuți. Vor fi arse circumiile din dealurile cu vii, cum s-a întîmplat cu a m-rii Radu Vodă în primăvara anului 1744 (v. Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, I/38).

²⁷) *Cronica lui Radu Popescu*, în „Magazin istoric“, IV, p. 127.

²⁸) Arh. St. Buc., ms. 360 (Hagi-Dina), f. 2—4; *Țigănești*, XIV/3 (doc. din 1766, sept. 8). Din această moșie Văcăreștii luau și restul de 414 stînjeni.

²⁹) Idem, *Țigănești*, XX/5 (hrisov din 15 febr. 1755).

³⁰) Idem. *Radu Vodă*, I/37.

spătarului M. Cantacuzino la Colțea în București, cu trei decenii înainte. se arăta preocupat de înălțarea unei mănăstiri cu spital de boli contagioase (tifos și ciumă), din jos de m-reă Mărcuța, pe Colentina. Fundației de pe moșia Obileasca, cu hramul sf. Pantelimon, de unde își va lua apoi numele spitalul și satul, îi dăruiește pentru plata doctorului, gerahului și spițerului și pentru întreținerea bolnavilor, trei moșii domnești și o vie la Sărata³¹⁾. Dar, după o lună, Ghica fu transferat de sultan la conducerea Moldovei, mai apoi luă drumul exilului în insula Tenedos și abia în 1748 veni din nou pe tronul Țării Românești, astfel că lucrările inițiate în marginea estică a Bucureștilor stagnaseră cu totul, mai ales că și mitropolitul Ștefan pe care îl lăsase episcop și purtător de grijă murise de ciumă în 1738³²⁾. Odată reșezat la oirna țării, Ghica își propuse să ducă la capăt ceea ce plănuiise cu 13 ani în urmă. Încredințând conducerea lucrărilor lui Sandu Bucșănescu vel clucer de arie³³⁾, acesta reușea să construiască după trei ani: biserica Pantelimonului, palatul-reședință de vară a domnului, cu minunatul foisor de factură arhitectonică orientală, care se mai păstrează și astăzi, parcul cu alei de copaci avînd în mijloc o fîntînă cu apă bună de băut. Alături de mănăstire se găsea și spitalul cu 12 paturi, pentru bolnavii săraci, pentru a căror îngrijire slujeau: un doctor și un gearah, plătiți amîndoi lunar cu cîte 30 taleri, un spițer cu 10 taleri, un „om orînduit pentru buruiani de doftorie“, cu un taler, două femei pentru căutarea bolnavilor cu un taler, șase slugi, „pentru poslușaniia dupe afară și înăuntru... pe an de om tal. 15“, cu îmbrăcăminte și scutiți de dări: un bucătar cu un taler și jumătate pe lună, un „jămlar“ cu un tl. și jumătate, un chelar cu chelăreasa lui cu doi tl. și jumătate; patru „boari pentru pluguri“ cu 7 taleri pentru fiecare an, cu „scuteala“ și îmbrăcămintea lor; doi lemnari „meșteri de lemn“ fiecare cu 15 tal. pe an, cu scuteala și îmbrăcămintea lor; un văcar de paza „vitelor și a bivolistilor“, cu 12 taleri și jumătate pe an, scuteală și îmbrăcăminte și 20 de dîrvari pentru poslușanie „pe scuteală“ fără altă plată. Pentru cheltuiala celor 12 bolnavi se prevedea lunar suma de 45 taleri, sau 540 taleri anual. Ca anexă a spitalului era un lazaret de izolare („spitalul de jos“) pentru ciumați, la care serveau 20 ciocli și un căpitan al lor, cărora li se dădeau cîte o pereche de cizme și trei taleri de om, pe an, pentru „un postav“.

Grija administrației spitalului era încredințată de episcopul Bucșănescu, cu avizul fondatorului, unui econom plătit cu 100 taleri pe an. Cel dintîi econom a fost Toader Vernescu.

Pentru spital se prevedeau deci cheltuieli anuale de 1434¹/₂ taleri, la care se mai adăuga, pentru leafă la patru preoți, un diacon, un cîntăreț psalt (cu 5 tal. pe lună) și un grămatic, suma de 258 taleri sau în total 1692¹/₂ taleri. Pentru utilizarea spitalului s-au cumpărat de la mezat prin-

³¹⁾ Cf. Al. G. Gălășescu, *Eforia spitalelor din București*, Buc., 1899, p. 166—177 (hrisov din 12 octombrie).

³²⁾ I. Ionașcu, *Din trecutul mănăstirii și spitalului Pantelimon*, în periodicul „Albina“, an XXXVIII, nr. 46 din 22 nov. 1935, p. 728—729, 735.

³³⁾ Cf. I. Ionașcu, *Boerul Sandu Bucșănescu*, extras din „Arh. Olt“, Craiova, 1935, p. 3 și urm.

tr-un vătaf de copii, cu 122¹/₂ taleri, o serie de obiecte de aramă și cositor. Alte „vase” de metal (18 tingiri mari, 36 tipsii, „un cazan dă rachiu cu capac de aramă și 2 cu țevi”) linguri, cuțite, s-au cumpărat din târg ³⁴⁾.

Prin întinsul hrisov din iulie 1752 ³⁵⁾, Grigore Ghica acorda așezămintelor sale de la Pantelimon mai multe moșii și privilegii pentru asigurarea veniturilor anuale necesare bunei lor funcționări. Unele moșii aparțineau fondului funciar al domniei, ca de pildă Odivoaia din Vlașca, care fusese pe seama căpitanilor de acolo, sau balta domnească Greaca cu toate veniturile ei, unde aveau să vîneze numai năvoadele spitalului ³⁶⁾. Se treceau pe seama Pantelimonului: venitul vinăriciului dealurilor din Rîmnicu Sărat și al fumăritului orașelor Tîrgoviște și Craiova, apoi venitul munților de pe Lotru (reprezentînd anual 75 taleri și 12 oi), apoi venitul „după vama tîrgului (iarmarocului) care am așezat să se facă la Pantelimon”, la 8 septembrie, căci — scrie în hrisov — „aicea lîngă orașul scaunului domnesc pînă acum nu era nicăieri așa mai aproape a se face peste an vreun tîrg..., și toată vama tîrgului depe moșia Obileasca lîngă spital, s-o ia economul pe seama spitalului”.

Dar fondatorul Pantelimonului nu s-a mulțumit cu numeroasele moșii din țară și privilegii dăruite de dînsul, de boieri și clerici. Partea de răsărit a moșiei orașului București, cuprinsă între Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor), Calea Dudeștilor și Drumul Sării (actuala șosea Mihai Bravu) creștea pe zi ce trecea ca număr de locuitori. Ghica chibzui că aceștia erau uzufructuarii moșiei domnești și ar trebui să plătească anual chirie. În acest scop el hotărî prin hrisovul amintit ca o suprafață imensă, de aproximativ 400 ha. din moșia orașului și de mare valoare economică, să treacă în stăpînirea mănăstirii și spitalului înființate de el, aruncînd astfel sub dependență feudală o parte importantă din populația orașului. Domnul motivează acest act de rășluire, arătînd că și înaintașii săi au închinat părți din moșia orașului la Mitropolie, Radu Vodă, Sf. Gheorghe etc. Încă înainte de întocmirea hrisovului, Ghica puse pe un Ianache biv vel serdar să fixeze hotarele domeniului rupt din teritoriul orașului și să înscrie într-un catastih numărul caselor și numele tuturor tîrgoveților, care locuiau în această parte formată din 12 mahalale: Olari, Sf. Ecaterina de jos, Popa Drăgușin, Ceauș Radu, Lucaci, Olteni, Hașiu, Lipceni, Popa Soare, Popa Nan, Delca și Pantelimon. În hrisov au fost apoi menționate toate „semnele acestei moșii”, care începeau din „ulița tabacilor”, unde era hotarul moșiei Radului Vodă și se încheiau iarăși aici, arătîndu-se că fiecare locuitor „să aibă a da chiria locului pe an, precum își dau și alți mahalagii, ce sînt pe locurile altor mănăstiri locuitori, dupe cum sînt așezați în condica Pantelimonului și în condica ce s-au dat la Mitropo-

³⁴⁾ Cf. Catastihul din 15 octombrie 1750, cu completări ulterioare, iscălit de Ștefan Văcărescu mare logofăt, f. 37–38. Se găsea în 1938 în arhiva Eforiei spitalului civile.

³⁵⁾ Al. G. Gălășescu, *op. cit.*, p. 176–230.

³⁶⁾ Se încuviința doar mitropoliei să ia două maje de pește sărăt, „măji încărcate bine, cît să le poată duce cîte cu 6 boi maja” (cf. Gălășescu, *op. cit.*, p. 192–195).

lie“³⁷⁾. În afară de pământul celor 12 mahalale, Ghica mai dăruie Pantelimonului și „locul de unde era via domnească, despre poarta de jos a Curții domnești, unde și ledniță domnească și lemnăria era“, fiind loc părăsit, cu via părăginită „din vremea răzmirițelor celor dintii“ și „oricine ar vrea să-și facă pe acest loc casă, să fie liber, însă să-și dea chiria pe an... și carele din locuitori vor vrea să ție cîrciume pe la casele lor să vînză vin, să fie slobod a vinde, numai să-și dea adetul, de butie cîte bani 90“³⁸⁾.

Catastihul original, cu numele locuitorilor din cele 12 mahalale și de pe locul viei domnești de lîngă Curtea domnească (Curtea Veche) și cu suma ce avea să plătească anual fiecare ca chirie, s-a pierdut (așa cum s-a pierdut și hrisovul), dar s-a păstrat din fericire o copie după catastih, făcută prin anul 1818 și iscălită de episcopul Nicolae Trăsnea, care se găsea în judecată la Marele Divan cu locuitorii mahalalelor, aceștia fiind revoltați de exploatarea la care erau supuși de arendașii acestor mahalale. Acest catastih, de prin iunie 1752³⁹⁾, este cel mai vechi recensămînt al unei părți din populația Bucureștenilor, care locuia în cele 12 mahalale și pe locul fostei viei domnești. Aflăm din catastih că aceste mahalale și cu locul de lîngă Curte cuprindeau la recensare 899 de locuri. Raportate la suprafața de 400 ha, revenea de fiecare loc cam un pogon. Locurile fiind stăpînite de 899 tîrgoveți, putem admite că trăia aici, în anul 1752, o populație de aproximativ 4500 locuitori, ceea ce reprezenta — se pare — cam a șaptea parte din toată populația orașului.

Din analiza catastihului se desprind date prețioase privind componența socială a tîrgoveților respectivi. Cei mai mulți dintre locuitorii ce-și aveau așezarea pe aceste locuri erau slujitori (oșteni) și dregători mărunți

³⁷⁾ Al. G. Gălășescu, *op. cit.*, p. 195—198. În *Studii și documente...*, V, p. 498, Iorga publică din condica Pantelimonului următorul act din 6 august 1752: „Însemnarea locurilor ce s-au ales să se pue pietrile de hotar la mah[all]ile după moșiia domnească aici în București“ „ulița Tabacilor“, „Podul Vergului“; „casa Dimei lefecciul“; „Drăghici văt. de călărași“, „podul cel mare al Tîrgului de afară“, „moșiia Fundenilor, a dum. spătar Dudescul“, „oborul Tîrgului de afară“; „casa lui Matei pușcașul“; „drumul ce vine de la Mărcuța“; „grădina Barbului socareciul“; „drumul Sării, prin gropile de unde iau pămîntu de oale“; „Costea cazacul“; „Vladul calicul“; „drumul cel mare“. „Se dau spitalului Pantelimon, mahalalele: Delea, Popa Nan, Popa Soare, Lipsanii, a Hagiului, a Oltenilor, a lui Lucaci, a Sf. Pantelimon, a Iancului, a Ceașșilor Radu, a Olarilor, a popii Drăgușin: locurile domnești“.

³⁸⁾ Gălășescu, *op. cit.*, p. 198. În catastihul din 1750 se scrie: „Și iar au mai închinat măriia sa locul domnesc, unde iaste legnița domnească, tot locul cît au fost domnesc, ca să dea chirie toate casile cîte sau făcut și cîte se vor face de acum înainte, după cum s-au așezat la catastihul cel pecetluit, și de butea de vin cîte 1 zlot. Și celor ce li s-au dat loc cu cărți domnești și ș-au făcut case, iarăși după cum le scriu cărțile, așa să-ș dea chiria“ (f. 79—80).

³⁹⁾ Anexa.

domnești, în număr de 430 capi de familie, cea mai populată cu aceștia fiind mahalaua Popa Nan, cu 80 capi, apoi Delea Veche cu 72, Olari cu 53⁴⁰⁾. Între popii din mahalaua Popa Nan apare și un „popa Nan“, care este probabil chiar acel ce va fi dat numele său mahalalei⁴¹⁾. Printre slujitori apar la Delea: călărași (polcovnicești și agești), lefegii (de la marele spătar și căpitănești); nemți („din poartă“, cu nume românești); saragele; seimeni (la steagul cel mare); socarici (unul la Radu căpitan, altul la „Beligrad“, desigur curier pentru Belgrad). În mahalaua Popa Nan locuiau: cazaci (la „Beligrad“ și polcovnicești); călărași (de la steagul cel mare); beșlii, ceauși (ofițeri, de socarici și „la panduri“); seimeni (la steagul cel mare); socarici („la Beligrad“); stegari (de dorobanți, de seimeni). La Popa Soare găsim un buciumaș și un călăraș „domnesc“, iar în mahalaua Lipcanilor (oșteni de origine tătărească și religie musulmană⁴²⁾, veniți din Moldova și Polonia) pe un odobașă și un ceauș (ofițeri) de lipcani⁴³⁾. La Hagiu locuia un seimean la steagul cel mare și un slujitor la agie; la Olteni, o catană; la Lucaci un slujitor la un ceauș; la Ceauș Radu, un căpitan de mazili, un lefegiu (care era și postăvar) și un sirmaci (muzicant) domnesc; la Popa Drăgușin un odobașă ofițer de seimeni, un stegar (la steagul copiilor de casă de la curte), un vâtaf de Țarigrad; la Olari, catane și talpoși; iar pe locul vici domnești, un beșliu, un ceauș de armășie, un chihai, un „neamț“ și un vâtaf de „șătrării“.

Printre „slujitori“ predominau, în ordine numerică: cazacii (77), seimenii (61), călărașii (48), lefegiii (37), căpitanii (31)⁴⁴⁾, talpoșii (23).

⁴⁰⁾ Lista Nr. 1, întocmită de noi pe baza catastihului.

⁴¹⁾ Cf. *anexa*. Pînă acum nu se știa vechimea bisericii și mahalalei (cf. G. D. Florescu, *Din vechiul București*, Buc., 1935, p. 68). Datorită catastihului, știm acum că ele existau la jumătatea sec. XVIII și că orașul se întindea atunci pînă la actuala șosea Mihai Bravu.

⁴²⁾ Cf. B. P. Hașdeu, *Histoire de la tolérance religieuse en Roumanie*, ed. III, Buc., 1876, p. 68–70. Iorga arată că numele lor vine de la localitatea Lipca (cf. *Ist. armatei*, p. 215).

⁴³⁾ În septembrie 1748 trăia la București un „Mustafa căpitanul za lipcani“ și închiria o prăvălie la poarta de jos a Curții, lângă pușcărie, cu tl. 25 de la domnița Bălașa (cf. M.I.B., nr. 30.508). El avea și case în București, în mahalaua Slobozia, pe care le vindea în 1759 pitarului M. Topliceanu cu 600 taleri, iscăbind turcește: „Mustafa Aga biv căpitan de lipcani“ (cf. Arh. St. Buc., *Radu Vodă*, LXXXI/3).

⁴⁴⁾ Printre căpitanii menționați apare și un Iancu căpitanul de cazaci (ar putea să fie acel după care se va fi numit mahalaua Iancului, care este menționată în catagrafia din anul 1798). Căpitanii locuind pe teritoriul Pantelimonului aparțineau diferitelor steaguri: de cazaci, mazili, podari, seimeni, socarici. Nu apar căpitanii de călărași, lefegii, talpoși. Sînt indicați, alături de numele slujitorilor din mahalalele Pantelimonului, căpitanii care locuiesc în altă parte a orașului și anume: 14 căpitanii de cazaci, șase de seimeni și doi de socarici.

socaricii (22), ceașii (13, printre ei, de lipcani, de panduri, de seimeni și șocarici), lipcani (10). În număr mai redus erau : stegarii (7), slujitorii (5), pușcașii (5), fuștașii (4), saragelele (4), beșlii (3), catanele (2), nemții (2), sirmacii (2), toboșarii (2), trîmbițașii (2), odobașii (2) ; apoi cîte un iuzbașă, un chihaiia, un buciumaș. Din acești 363 ostași, 74 își aveau locuința în mahalaua Popa Nan, 66 în Delea și 48 în Olari, acestea fiind cele mai populate cu slujitori. În mahalaua Lipcanilor, trăiau 6 din cei 10 lipcani recenzați pe pămîntul domnesc atribuit Pantelimonului.

Catastihul aduce date interesante privind alcătuirea slujitorimii din Țara Romînească la jumătatea sec. XVIII, care servea mai mult pentru ceremonialul curții domnești și paza orașului. Lipsesc indicațiile privind efectivul acestei oștiri de curte la 1752. Dacă în anul 1739 însă, întreaga oștire a țării ridicată de Const. Mavrocordat cuprindea 2022 oameni⁴⁵⁾, este de presupus că acum, în perioadă de pace, ea va fi fost redusă la jumătate, cea mai mare parte fiind stabilită în București. Admițînd că în București efectivul era de 800 slujitori, însemnează că jumătatea acestui număr era așezată pe pămîntul Pantelimonului.

Ca dregători apar : aprozi, armășei, comișei, copii din casă (30 la număr împrăștiați în toate mahalale, cei mai mulți la Popa Soare, Popa Nan și Lucaci), logofeți (agiești, de pivniță, de vistierie), pîrcălabi, portari, postelnici, vătăfi (de pușcărie, de Țarigrad). Numărul lor este abia a șasea parte din al slujitorilor.

Comparînd alcătuirea slujitorilor din 1752, firește considerînd numai catastihul pe care îl prezentăm, cu datele din anii 1701—1702⁴⁶⁾ și 1739⁴⁷⁾, observăm că în 1752 nu apar aici dorobanți, scutelnici, leventi și arnăuți, în schimb sînt foarte numeroși cazacii (77)⁴⁸⁾, seimenii (61), călărașii (48) și lefegiii (37), care constituie baza aparatului slujitoresc al domniei. Slujitorii în general erau scutiți de bir, primeau postav de îmbrăcăminte și lucrau cu schimbul, cîte o săptămînă. Unii primeau leafă (lefegii)⁴⁹⁾.

⁴⁵⁾ Cf. I. C. Filitti, *Cîteva cuvinte despre alcătuirea oștirii de țară în principatele romine pînă la Regulamentul Organic*, Buc., 1936, p. 19.

⁴⁶⁾ N. Iorga, *Studii și documente...*, V, p. 371—372.

⁴⁷⁾ Idem, *Istoria armatei*, p. 219—221.

⁴⁸⁾ Într-un act din 14 septembrie 1731, prin care egumenul Cotrocenilor dădea lui Vasile căpitan de seimeni 10 pog. de vie paragină în dealul Boleasca din apropiere, pentru a le replanta cu viță, urmînd să dea m-rii doar vinăriciul din 20 de vedre una și să plătească dajdea pogonăritului către domnie, iscălesc ca martori : Nica, Andrei și Matei căpitani de cazaci ; Neagul, Stoica și Ioniță căpitani za talpoși ; Drăghici căp. za seimeni, Ion căp. za nemți și Stan ceaș „polcomnicesc“.

⁴⁹⁾ Cf. Filitti, *op. cit.*, p. 15, 23—24.

A doua categorie, avînd în vedere numărul capilor de familie, era aceea a țăranilor (argați, birnici, scutelnici)⁵⁰, cei mai mulți din cei 138 mahalagii locuind în mahalalele: Ceaș Radu, Delea și Popa Nan, acestea fiind mai mărginașe și avînd în apropiere loc de agricultură și vii. În ce privește cultura vitei de vie, mai toți tîrgoveții o practicau.

Meșteșugarii vin în al treilea rînd ca număr. Pe cînd slujitorii se întîlnesc mai cu seamă în mahalalele Popa Nan și Delea, meșteșugarii apar mai numeroși pe locul vici domnești de lîngă Curte și în mahalalele Olari Hagiu și Sf. Ecaterina de jos (spre Dudești). Dintre cei 82 de meșteșugari, cei mai mulți sînt postăvari (16, dintre aceștia 9 locuiau la Hagiu, tot aici avîndu-și domiciliul și vîtaful de postăvuri, iar 4 la Sf. Ecaterina). La Delea trăiau trei torcători, care lucrau pentru marele agă, ceea ce dovedește că acesta avea un atelier meșteșugăresc pentru făcut postav. În această parte a orașului, practica confecționării postavului s-a păstrat și în sec. XIX. După postăvari vin croitorii (6), cizmarii (6), cojocarii (4). În ramura îmbrăcăminte-încălțăminte mai lucrează o „cusătoare” (croitoreasă), un pînzar și un papugiu; apoi doi curelari și un săidăcar. Ramurii alimentare îi aparțin doi măcelari, un brutar, un bucătar și un plăcintar.

În ramura construcții găsim: șase lemnari și un vîtaf de lemnari, un cărămidar, un dulgher, un lăcătuș și un zugrav. Există și un atelier de făcut cocii (trăsuri). Pentru treaba la curte sînt doi dogari și doi coșari. Sectorul de igienă este reprezentat prin doi staroști de brăbieri și doi bărbieri și un băiaș, precum și doi săpunari. Trăiesc aici apoi doi dîrvari, un vîtaf de cară (harabagii), patru vizitii. Apar și meseriași mai deosebiți: un sticlar, un tipograf și un aurar.

Este de remarcat diversitatea meșteșugurilor din acest sector bucu-reștean. În ce privește comerțul, acesta este slab reprezentat printr-un „cupeț”, doi precupeți, un bogasier și doi pescari domnești (aceștia ar putea să fie numai vînători).

Printre locuitorii domeniului, trecut în stăpînirea Pantelimonului, se găsea un număr apreciabil de văduve (67). Catastihul nu arată numele și ocupația foștilor soți, de aceea au fost grupate într-o categorie aparte. Urmează apoi categoria celor săraci, nevolnici și bolnavi, în număr de 57, dintre care cei mai mulți locuind în mahalaua Delea. Desigur numărul sărăcimii era mult mai mare, săraci fiind în toate categoriile indicate (de pildă la văduve, țărani, robi-țigani și chiar printre slujitori, străini și

⁵⁰ Nu credem că se pot atribui acestor scutelnici rosturile ostășești pe care le aveau cu 50 de ani în urmă.

„diverși“) fără a se preciza însă acest lucru. Nu pot fi însă socotiți în rîndul sărăcimii boiernașii (chiar cînd sînt mai mult „slugi boierești“) și clericii. Aceștia din urmă, în număr de 33 (căci patru sînt preotese) se găsesc în 10 mahalale, dar lipsesc în două mahalale : Pantelimon și Olteni ; locuiau firește în afara sectorului de care ne ocupăm acestea fiind mărginașe.

În ce privește situarea topografică a fiecărei mahalale, ea se poate face pentru : Delea, Popa Nan, Olari, Popa Soare, Ceauș Radu, Hagiu, Lucaci, Lipcani (numită apoi Sf. Ștefan după biserica zidită în anul 1764), Olteni, Sf. Ecaterina de jos⁵¹), Pantelimon și Locul viei domnești, orientîndu-ne după bisericile, care ființează și astăzi. Nu putem preciza pe plan, deocamdată, unde se afla mahalaua Popa Drăgușin⁵²). Hotarele pămîntului pantelimonesc corespund următoarelor artere mari de circulație : str. Labirint, Mircea Vodă, Hristo Botev, Calea Moșilor, bulev. Tolbuhin, Șoseaua Iancului, Mihai Bravu, str. Raionului, Calea Dudești, str. Avram Goldfaden⁵³).

Trecerea mahalalelor în stăpînirea Pantelimonului s-a făcut pentru a se mări veniturile mănăstirii și spitalului. În catastih se arată renta în bani pe care trebuia s-o plătească fiecare locuitor. Aceasta varia de la 30 bani pînă la 15 taleri. Cei mai mulți locuitori erau impuși la 45 bani, urmau cei cu o jumătate de taler, apoi cei cu 30 bani, cei cu un taler (120 bani), cu un taler și jumătate. Numai unul a fost impus cu 2 taleri, iar altul cu 15 taleri ; dețineau locuri la fosta vie domnească. Cel din urmă era măcelar și avea un scaun de carne și un loc de vie.

Aruncarea acestei lumi mărunte de slujitori, meșteșugari și sărăcime (scoasă la iveală de catastihul din 1752), sub povara exploatării feudale, adăugită la cea a domniei, o va ține în continuă agitare. Ea se va ridica în repetate rînduri la luptă împotriva împilării, alături de embaticarii altor feudali, ori de cîte ori epitropul Pantelimonului și arendașii mahalalelor, avizi de continua creștere a rentei feudale, vor încerca să arunce asupra ei noi obligații.

⁵¹) Credem că aceasta este mahalaua unde s-a ridicat în 1804, de Păun plugarul, biserica Sf. Treime (Troită) la întretărirea Căii Dudești cu str. Raionului și șoseaua Vitan. La rezidire probabil i s-a schimbat hramul.

⁵²) Ar putea fi mahalaua care în catagrafia din 1810 apare sub numele de Mintuleasa, în timp ce Popa Drăgușin lipsește din catagrafie (cf. Al. Lepădatu, *Catagrafia bisericilor bucureștene*, Buc., 1907, p. 47, 55).

⁵³) Pentru stabilirea traseului hotarului, a se vedea : L. Moga, *Un plan inedit de la 1847 al unui sector din orașul București*, în „Bulet. Com. Mon. Ist.“, XXX (1937), fasc. 94, p. 179—184.

Lista 1.

Nr. crt.	Categorii sociale	M a h a l a l e l e													T O T A L
		Pantelimon	Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceauș Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat. de jos	Casa pe loc. vii	
1	Boiernași :														
	Pitari	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Pităreșe	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Slugi	—	—	1	1	—	—	1	—	2	—	2	2	1	10
	Slugă comis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	4
	Slugă vornic	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
	Total	—	—	1	1	—	—	2	2	2	4	2	3	1	18
2	Clerici :														
	Călugărițe	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Diaconi	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Popi	—	3	2	3	2	3	—	4	4	4	5	1	—	31
	Preotese	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4
	Total	—	3	4	4	3	3	—	4	4	4	6	2	—	37
3	Dregători, slujitori :														
	Aprozi	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Armași	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Armășei	—	1	1	1	2	—	1	—	—	—	1	—	—	7
	Beșlii	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3
	Buciumași	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Cazaci	2	18	23	3	4	5	—	3	8	—	11	—	—	77
	Călărași	—	9	14	4	2	1	—	2	6	3	7	—	—	48
	Cîntăreți	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Căpitani	—	—	—	2	—	—	3	6	2	7	5	1	5	31
	Catane	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2
	Ceauși	—	—	—	1	—	—	—	3	1	1	1	—	—	7
	Ceauși de armășie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Ceauși de lipcani	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Ceauși de panduri	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Ceauși de seimeni	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Ceauș de socarici	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Ceauș spătăresc	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Chihaia	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Comișei	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Copii din casă	—	1	4	5	2	1	3	4	2	2	3	3	—	30
	Fuștași	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	2	4
	Iuzbași	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Lefegii	2	6	9	3	1	6	3	3	—	—	3	1	—	37
	Lipcani	—	—	1	—	6	—	—	1	—	—	1	—	1	10

(Continuare)

Nr. crt.	Categorii sociale	M a h a l a l e l e													
		Pantelimon	Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceauș Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat. de jos	Casa pe loc. vii	TOTAL
4	Logofeți	—	2	—	1	3	—	—	—	—	1	—	—	—	7
	Logofăt agiesc	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Logofăt de pivniță	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Logofăt de vistierie	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	3
	Nemți	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2
	Odobași de lipcani	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Odobași de seimeni	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Pîrcălabi	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Podari	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Polcovnici	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Portari	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
	Postelnici	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Pușcași	1	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5
	Saragele	1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	4
	Seimeni	—	13	9	7	3	6	4	2	9	—	6	2	—	61
	Sirmaci	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
	Slujitori	—	1	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	5
	Socarici	1	7	4	2	—	2	—	—	—	—	6	—	—	22
	Stegari	—	—	2	—	—	1	—	—	—	2	—	—	2	7
	Talpoși	—	6	7	3	—	2	—	—	—	—	4	1	—	23
	Toboșari	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2
	Trimbițași	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Vătafi de pușcărie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Vătafi de sătrării	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Vătafi de trimbițași	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Vătafi de Țarigrad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	Vătășei	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Total		7	72	80	40	29	27	15	29	32	18	53	9	19	430
4	Meșteșugari :														
	Abagii	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Băiași	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Bârbieri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
	Brutari	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Bucătari	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Căramidari	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Cizmari	—	1	—	—	—	—	1	—	—	4	—	—	—	6
	Cociași	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Cojocari	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	1	4
	Coșari domnești	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
	Croitori	—	—	—	1	—	1	—	1	—	2	1	—	—	6
	Curelari	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
	Cusătoare	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1

(Continuare)

Nr. crt.	Categorii sociale	M a h a l a l e l e													
		Pantelimon	Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceauș Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat de jos	Casa pe loc. vii	TOTAL
	Dirvari	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
	Dogari domnești	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
	Dulgheri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1
	Lăcătuși	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Lemnari	-	1	-	-	-	1	1	-	1	1	-	1	-	6
	Măcelari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
	Papugii	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
	Pinzari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	Plăcintari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	Postăvari	-	1	-	-	-	9	1	-	1	-	-	4	-	16
	Săhăidăcari	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
	Săpunari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
	Staroste de bărbieri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
	Staroste de dirvari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
	Sticlari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
	Tipografi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
	Torcători	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
	Vătafi de cară	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Vătafi de lemnari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	Vătafi de postăvari	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
	Vizitii	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	-	3
	Vizitii domnești	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Zlătari	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
	Zugravi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
	Total		-	6	2	3	2	12	4	5	3	6	13	10	16
5	Neuțători :														
	Bogasier	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
	Cupeți	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
	Pescari domnești	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
	Precupeți	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Total		-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	2	1	-	6
6	Robi-țigani :														
	Țigani	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	Total	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
7	Săraci și nevolnici :														
	Betegi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
	Bolnavi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
	Calici	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	7

(Continuare)

Nr. crt.	Categorii sociale	M a h a l a l e l e													
		Pantelimon	Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceaus Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat. de jos	Casa pe loc. vii	TOTAL
8	Cu carte domnească	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	1	—	4
	Cu carte de milă	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
	Neputincioși	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Nevolnici	—	2	1	1	1	—	—	—	1	2	—	—	—	8
	Orbi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
	Săraci	2	8	1	1	—	1	2	1	2	1	2	4	—	25
	Șchiopi	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
	Total	3	17	5	3	2	1	3	2	4	2	8	5	2	57
	Străini :														
	Arbănași	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Armeni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	
Greci	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
Sirbi	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	—	1	—	9	
Străini (alții)	—	—	—	—	1	—	1	3	1	—	2	—	—	8	
Turci	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Total	—	—	1	7	1	—	1	5	1	1	2	1	1	21	
9	Țărani :														
	Argați	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Birnici	2	20	20	10	2	16	13	5	22	4	5	4	3	126
	Scutelnici	—	2	1	—	3	1	1	—	2	1	—	—	—	11
Total	2	22	22	10	5	17	14	5	24	5	5	4	3	138	
10	Văduve :	3	5	3	8	9	6	4	7	3	4	9	4	2	67
11	Diverși :	—	3	4	1	—	5	4	2	2	7	6	5	4	43
R E C A P I T U L A Ț I E															
1	Boiernași (slugi)	—	—	1	1	—	—	2	2	2	4	2	3	1	18
2	Clerici	—	3	4	4	3	3	—	4	4	4	6	2	—	37
3	Dregători	7	72	80	40	29	27	15	29	32	18	53	9	19	430
4	Meșteșugari	—	6	2	3	2	12	4	5	3	6	13	10	16	82
5	Neguțători	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	2	1	—	6
6	Robi-țigani	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
7	Săraci și nevolnici	3	17	5	3	2	1	3	2	4	2	8	5	2	57
8	Străini	—	—	1	7	1	—	1	5	1	1	2	1	1	21
9	Țărani	2	22	22	10	5	17	14	5	24	5	5	4	3	138
10	Văduve	3	5	3	8	9	6	4	7	3	4	9	4	2	67
11	Diverși	—	3	4	1	—	5	4	2	2	8	4	5	4	42
Total		15	128	122	78	52	71	47	62	75	53	104	44	48	899

Lista 2.

Nr. crt.		M a h a l a l e l e											
		Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceauș Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat. de jos	Casa pe loc. vii
1	Agapie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2	Barbu sin Dan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
3	Bălașa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
4	Copilul văduvei Stana	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
5	Dima botezatu	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
6	Dobre lingă Stan	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
7	Dragomir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
8	Dumitrana	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
9	Dumitru botezat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
10	Dumitru brat Const.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
11	Dumitru Fulău	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Gruia	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Grigorașco	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
14	Ilie Tărcan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
15	Ilisei	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
16	Iorga cumant Ste- fului	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
17	Maria lui Ion	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
18	Marin ot Zaharia căpt.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
19	Miine zet Dumi- necă	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Mirea Periețeanu	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
21	Nedelco Cornea la Ploești	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Nedelco zet Simion	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
23	Nedelco ot Negus- tori	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
24	Negoită Piele	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
25	Nicolae Cara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
26	Nița fata	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
27	Oprea cu vie	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
28	Paraschiva	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
29	Pătrașco Găvănescu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
30	Pătrașco sin Ion pitar	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
31	Păuna din Buzău in casa lui Dumitru	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
32	Pivniță a bisericii	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
33	Popa Chiriace-gră- dină	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
34	Precup	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
35	Radu	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Rovița cu răvaș vlădichii	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Solomon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
38	Stan bătrînul	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-

(Continuare)

Nr. crt.		M a h a l a l e l e											
		Delea Veche	Popa Nan	Popa Soare	Lipcanilor	Hagiului	Oltenilor	Lucaciului	Ceaus Radului	Popa Drăgușin	Olarilor	Sf. Ecat. de jos	Case pe loc, vii
39	Stanciul, casa pe	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
40	pivniță	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
41	Stoica Beceanu	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
42	Zmaranda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Vasile tăularu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Total	3	4	1	—	5	4	2	2	8	4	5	4 = 42

ANEXA

[1752 iunie]. Numele capilor de familie pe mahalele, ce locuiau pe o parte din suprafața teritorială a orașului, când Grigore vodă a dăruit-o spitalului Pantelimon.

Mah[a]loa sfint[ului] Panteleimon.

	tal.	bani		tal.	bani
...Mateiu pușcașu	—	45	Radu sarageaua	—	45
Matei birnicu	—	45	Mitrea lefigiu	—	45
Stanca Săraca	—	45	Bogdan lefeciu	—	45
Radu Cazacu	—	45	Lazăr S[chi]lopul	—	30
Ilinca văduva	—	30	Ion șocariciul	—	45
Pavel cazacul ot Toader că-			Ana văduva	—	45
pitan	—	45	Safta sāraca	—	30
Ion birnicul	—	45	Anghelina văduva	—	45

= 15

Mah. Delii [Vechi]

	tl.	bani		tl.	bani
Gheorghe postăvaru p[ol] 1	—	—	Vasile seimean	—	45
Ghinea lefigiu [la] vel spătar pl.	—	—	Marin cazacu ot Iancu căpt.	—	—
Stan sāracu	—	45	Alecse comișāl domnesc	—	45
D-tru cazacu ot Radu căpt.	—	45	Ion socarici ot Panait căpt.	—	45
Nedelco Tornea la Ploești	—	45	Toma socarici ot tam	—	45
Radu cazacu la Nicola căpt.	—	45	Ion birnicu	—	45
Drăghici birnicu pl.	—	—	Lupu torc[ă]l[tor] la d-lui vel		
Manta socarici la Radu căpt.	—	45	agă	—	45
Neagu birnicu pl.	—	—	Andrei călăraș agiesc	—	45
Cosdn. birnicu pl.	—	—	Lepădat seimean la Nicola		
Neaga sāraca	—	30	căpt.	—	45
Nedelco seimean[u]	—	45	Gheorghe talpoși	—	45

	tl.	bani		tl.	bani
Sandu cazacu la Gligorașco	—	45	Ion birnicu	—	45
căpt.	—	45	Ilie cazacu	—	45
Radu cazacu la Pandele căpt.	—	45	Sintion birnicu	—	45
Calotă torcătoru d-lui vel	—	45	Ion lefecciu căpitănesc	—	45
V. agă	—	45	Ștefan Toboșu	—	45
Ion birnicu	—	45	Parascheva slujitor la Be-	—	45
Măinează caz[ac] ot Pandele	—	45	ligradu	—	45
căpt.	—	45	Vladu seimean la vela steagu	—	45
Cosdin calicu	—	45	Zamfir armășălu	—	45
Dumitraș seimean ot Nica	—	45	Vasile birnicu	—	45
căpt.	—	45	Stepan cazacu de la Iancu	—	45
O grădină a lui Vasilache	pl.	—	căpt.	—	45
log.	—	45	Dobre calicu	—	45
Vasilache seimeanu	—	45	Radu calicu	—	30
Bercea birnicu	—	45	Neagu săracu	—	45
Oprea birnicu	—	45	Grădina popii Chiriiac	—	45
Stan calicu	—	45	Ionașco săracu	—	45
Ifrim pușcașu	—	45	Alecsi talpoșu	—	45
Preda seimeanu	—	45	Andrei Schipu	—	30
Neagu ciz[mar] la Fotin căpt.	pl.	—	Trandafir pușcașu	—	45
Petco cazac la Pandele căpt.	—	45	Dobre săracu	—	45
Vladu calicu	—	45	Gheorghe ologu	—	45
Stanca nevolnica	—	45	Stan săracu	—	45
Neașu talpoșu	—	45	Tatu socarici	—	45
Tatu birnicu	—	45	Ioana săraca	—	30
Ion călăreț polcovnicesc	—	45	Sim[ion] socarici	—	45
Toma sarageaoa	—	45	Matei cazacu la Ioniță căpt.	—	45
Dragomir talpoș	—	45	Bobe birnicu	pl.	—
Cosdin seimean ot Nicola căpt.	—	45	Dragomir birnicu	—	45
Micu birnicu	—	45	Mușat birnicu	—	45
Cârstea călăreț	—	45	D-trașco cazac la Toader	—	45
Stepan talpoșu	—	45	căpt.	—	45
Dumitru torcător Agiului	—	45	Vasile cazac la Andrei căpt.	—	45
Vasile birnicu	—	45	Radu	—	45
Cosdin seimean ot Mihai căpt.	—	45	Cârstea lefecciu spătăresc	—	45
Călin neamtu din poartă	—	45	Radu cazac la Fotin căpt.	—	45
Tudora văduva	—	45	Stoica călăraș agiesc	—	45
Udrea călăraș polcovnicesc	—	45	Nica scutelnicu	—	45
D-tru lefeciu căp[î]tănesc	—	45	Matei scutelnicu	—	45
Parascheva sarageaoa	—	45	Dragomir cazac la Fotin căpt.	—	45
Nicolae ceauș de seimeni	—	45	Tudor cazacu la Tudor căpt.	—	45
Ion călăreț agiesc	—	45	Minco lefecciu	—	45
Ioana văduva	—	45	Badea birnicu	—	45
Mariia văduva	—	45	Drăgan seimean la Mihalache	—	45
Parascheva seimean	—	45	căpt.	—	45
Stan cazacu ot Grigorașco	—	45	Stroe seimean	—	45
căpt.	—	45	Ștefan seimean	—	45
Stan socarici la Beligradu	—	45	Vlaico copil din casă	—	45
Vladu talpoșu	—	45	Neaga văduva	—	45
Gherghina văduva	—	45	Manea birnicu	—	45
Marin lefecciu spătăresc	—	45	Grozea săracu	—	30
Gavril birnicu	—	45	Crăciun cazacu	—	45
Matei călăreț polcovnicesc	—	45	Mihai socarici	—	45
Danciu nevolnicu	—	45	Popa Radu cel mic	—	45
Dima călăreț polcovnicesc	—	45	Popa Tudor	—	45
Cosdin călăreț polcovnicesc	—	45	Popa Radu cel bătrîn	pl.	—
Matei birnicul	—	45	Dan cazacu	—	45
Gheorghe Șopu (?)	—	45			
Oprea lemnaru	pl.	—	128		

	tl.	bani		tl.	bani
Mah. Popi[i] Nan			Radu lefeciu	—	45
Tănase copil din casă	pl.	—	Dumitru Fulău	—	45
Vasile birnicu	pl.	—	Radu seimean	pl.	15
Tudor birnicu	pl.	—	Tudose lipcanu	—	45
Radu seimean ot vel steag	—	45	Nica călăreț agiesc	—	45
Dragomir birnicu	—	45	Radu cazac la Pandeli	—	45
Radu birnicu	—	45	Dumitru birnicu peșcar (?)	pl.	15
Anghel birnicu ⁵⁴⁾	pl.	—	Borcea călăreț agiesc	pl.	15
Ghinea seimean la vel steag	—	45	Dragomir ceauș dă socarici	—	45
Stan birnicu	pl.	—	Vlad ceauș la panduri	—	45
Radu talpoșu	—	45	Dragomir cazac la Nicula	—	45
Nedelco călăraș agiesc	—	45	căpt.	—	45
Badea lefecciu	pl.	15	Dragu cazac la Beligradu	—	45
Vladu copil din casă	—	45	Stanciu cazac	pl.	15
Iane seimeanul	pl.	—	Iachim cazac la Pandeli căpt.	—	45
Ștefan pușcașu	—	45	Dumitru călăreț agiesc	—	45
Radu birnicu	—	45	Cosdn călăreț	—	45
Hrizea talpoșu	—	45	Radu lefeciu spătăresc	—	45
Radu cazac la Nica căpt.	—	45	Radu seimeanu la Ianache	—	45
Ion lefeciu la steagu căpt.	—	45	căpt.	—	45
Cuțar călăreț agiesc	—	45	Tudorache călărețu	—	45
D-tru cazacu la Fotin căpt.	—	45	Ivan lefeciu	—	45
Enache birnicu	—	45	Vasile socarici la Beligradu	—	45
Neagu călăreț ot vel steag	pl.	—	Radu seimeanu	—	45
Călin talpoșu	—	45	Stoica lefeciu	—	45
Tudor talpoș	—	45	Matei stegar de seimeni	—	45
Stan birnicu	—	45	Aldea birnicu	—	45
Radu talpoș	—	45	Dumitru birnicu	—	45
Ion socarici	—	30	Stoica birnicu	—	45
Dragomir călăreț agiesc	—	45	Alexandru săimeanu	—	45
Lupu armășelul	—	45	Măinea zet Duminecă	—	45
Ion birnicu	—	30	Păun cazac la Fotin căpt.	—	45
Dragu cazacu	—	45	Stoica copil din cas[ă]	—	45
Radu copil din casă	—	45	Dobre sirmaciu	—	45
Șarban birnicu	—	45	Dumitru birnicu	—	45
Vlaicu călăreț agiesc	—	45	Bărcan cazacu	—	45
Crăciun cazacu	—	45	Mircea lefeciu	—	45
Stanciu sluga	—	45	Necula cazacu	—	45
Dobre cazacu	—	45	Tatu lefeciu	—	30
Gheorghe călăreț	—	30	Dumitru cazacu la Nicola	—	45
Oprea stegar la dorobanțu	—	30	căpt.	—	45
Mitrea birnicu	—	30	Nicola cazac la Pandeli căpt.	—	45
Sima seimeanu	—	30	Preda, cu carte dă milă	—	30
Neagu cazacu	—	30	Voica prioteasa	—	30
Dumitru călăraș	—	30	Radu socarici	—	45
Lupu birnicu	—	30	Bogdan părcălabu	—	45
Marin călăreț agiesc	—	45	Coman cu carte dă milă	—	45
Lazăr scutelnicu	—	45	Stanca prioteasa	—	45
Ion talpoșu	—	45	Nedelco beșliu	—	45
Voico caz[ac] călăreț	—	45	Anița văduva ce să numește	—	30
Stoica cazacu	—	45	de Hagi	—	30
Neagoe socariciu	—	45	Stan cu carte dă milă	—	45
			Nițu cazac la Radu căpt.	—	45
			Drăgan bucătaru	—	45
			Gheorghe talpoș	—	45
			Marin nevolnicu	—	45
			Vasile birnicu	—	45
			Gruia	—	45
			Ana văduva	—	45

⁵⁴⁾ Scris peste cuv. „Oancea birnic“, tăiate.

	tl.	bani		tl.	bani
Sava birnicu	—	45	Ghinea talpoș	—	45
Toma seimeanu	—	45	Dobre nevolnic	—	30
Măinea cazacu	—	45	Vălco dirvar a lui divan	—	45
Vasile călăreț agiesc	—	45	efendi ⁵⁵⁾	—	45
Mihai vizitiu domnesc	—	45	Nița văduva	—	30
Cosdn cazac la Fotin căpt.	—	30	Radu seimeanu	—	45
Nița fata	—	45	Oprea seimeanu	—	45
Vlad sâracu, cu răvaș[ul]	—	45	Coman seimeanu	—	45
vlădichii	—	45	Dumbravă talpoș	—	45
Pătrana văduva	—	30	Stan seimeanu	—	30
Șarban argatu	—	45	Nica capit[al]nui	—	45
O sîrbă	—	30	Albul seimeanu	—	45
Stoica cazac polcovnicesc	—	45	Roviță cu răvaș vlădichi[i]	—	45
Stoica cazacu	—	45	Stanciul copil din casă	—	45
Popa Nan	—	45	Enache trâmbițaș	—	45
Popa Petre	—	45	Pătrașco vâtaf de trâmbițaș	pl.	—
Casa lui Alece lefecciu	—	45	Crăciun cazac	—	45
122			Ilie talpoș	—	45
Mah[alaoa] Popi[i] Soare.			Nedelco birnic	pl.	—
Andrei birnicu	—	45	Drăghici birnic	—	45
Barbu vătășelul	—	45	Vasile socarici	—	45
Ion ce au fost croitor	—	45	Tudor trâmbițaș domnesc	—	45
Ianache precupețu	—	45	Stan cazac	—	45
Stoian beșliu	pl.	30	Cârstea armășel	—	45
Mușat logt., cu grădin[ă]	l	—	Casa ceaușului Ivașco	—	45
Cârstea lefeciu	—	45	Iamandi sluga d-lui vel agă	pl.	—
Pascale sîrbul	pl.	—	Matei birnicu	—	30
Tînase sîrbu	pl.	—	Mihai birnic	—	45
Pârva văduva	—	30	Ivan sîrbul, în casa Paras-		
Frâncu birnicu	—	45	chivii	pl.	—
Vasile cazac la Șarban căpt.	—	30	Ilie slujitor	—	45
Radu șocarici	—	30	Necula călăreț agiesc	—	45
Mancea sîrbul	pl.	—	Ion birnic, moldovean	—	45
Filip sîrbu	pl.	—	Dumitrașco birnic	—	45
Velico sîrbu	pl.	—	Mihalache birnic	—	45
Drăghici birnicu	—	45	Ioan lefeciu	—	45
Ilinca văduva	—	45	Maria văduva	—	45
Stoean buciumaș	—	45	Eftimie copil din casă	—	45
Nastasia văduva	—	30	Oancea copil din casă	—	45
Viorică seimeanu	—	45	Stanca preoteasa	—	30
Vasile seimeanu	—	45	Popa Dumitru	—	45
Ispasu cu carte de milă	—	45	Popa Cârstea	pl.	—
Zamfira sâraca	—	30	Radu călăraș	—	45
Sava călăreț domnesc	—	45	Sanda văduva	—	30
Armeanca văduva	—	30	Ioan lefeciu	—	45
Neculae copil din casă	—	45	Popa Lațco	—	45
Stanca văduva	—	30			
Dumitrache copil din casă	—	45	78 [total]		
Enache căpt.	pl.	—	Mah[a]la[oa] Lipcanilor		
Ivan sîrbul	pl.	—	Apostol logf.	pl.	—
Bogdan vâtaf de cară	—	45	Vasile vizitiu domnesc	—	45
Istrate călăreț agiesc	pl.	—	Pătrașco cojocar	—	45
Nistor pușcaș	—	30	Stan scut[e]l[nic]	—	45
			Mariia vād[u]v[a]	—	30

⁵⁵⁾ Fusese scris „Afindii” și s-a corectat „a lui divan efendi”, de Trăsnea cu mîna sa.

	tl.	bani		tl.	bani
Grigora (?) văduva	—	30	Ioan socarici	—	30
Vlad odobaș de lipcani	—	30	Tudor lefeciu	—	45
Chiajna văduva	—	45	Mincul stegar	—	45
Radu ceauș de lipcani	—	45	Stana vād[u]v[a]	—	30
Dragomir seimeanu	—	45	Oprea, cu vie	pl.	—
Ivan comișal	—	30	Vasile croitor	pl.	—
Tudor lipcanu	pl.	—	Neacșa văduva	—	30
Ioan Cârjan armășal	—	45	Maria văduva	—	30
David lipcanu	—	45	Ghinea slujitor agescu	—	45
Neculai armășal	—	45	Radu birnic	—	45
Dumitru lipcan	pl.	—	Petco birnic	—	45
Ioan diiacon ot. sf. Vineri	—	45	Constandin birnic	—	45
Radu lipcan	pl.	—	Ioan cazac la Pandele căpt.	—	45
Ion birnic	—	45	Radu bir[nic]	—	30
Ghinea cazac	—	45	Ioan seimeanu botezat	—	45
Darie călăraș	pl.	—	Preda birnic	—	45
Sultana văduva	—	45	Nedelco seimean	—	45
Barbul scut[e]l[nic]	—	45	Neagul bir[nic]	—	45
Nicolae seimeanu	—	45	Stan scutel[nic]	—	45
Tudor logft, cu pivniță	1	—	Stoica bir[nic]	—	45
Panaite Drăstoreanul	pl.	—	Stana văduva	—	45
Vișan scut[e]l[nic]	—	45	Drăgoiu lefeciu	—	45
Bălașa văduva	—	45	Popa Stanciu la Cărămidarii	—	45
Pandele copil din casă	pl.	—	de jos	—	45
Dragomir călăraș	—	45	Androne birnic	pl.	—
Mihai cazacu	—	45	Duca cazac	—	45
Ioan copil din casă cu alte	—	—	Constandin talpoș	—	45
case osebite	pl.	30	Soare postăvar, birnic	pl.	—
Radu logft hagescu	pl.	—	Marcu post[ăvar]	pl.	—
Cârstea seimeanul	—	45	Marin seimeanu	—	45
Nedelco cazac	—	45	Andrei seimean la vel steag	—	45
Dumitrașco birnic	—	45	Stanciu seimeanu	—	45
Stoica lefeciu spăt[ă]r[esc]	—	45	Stan copil din casă	pl.	—
Gheorghe neputincios	—	30	Andrei bir[nic]	—	45
Nedelca văduva	—	45	Părvul seimeanu	—	45
Drăghici nevolnic	—	30	Marin ot Zaharia căpt	—	45
Ivan țișan domnesc	—	45	Cârstea lefeciu	—	45
Dana văduva	—	30	Daniilu birnicu postăvar	pl.	—
Toader lipcanu	—	45	Neacșul post[ăvar]	pl.	—
Neaga văduva	—	30	Barbul post[ă]varul	pl.	—
Dumitru lipcanu	—	45	Onea postăvar	pl.	—
Safta văduva	—	30	Vasile logft de vistierie	pl.	—
Cost. cazacu	—	45	Stan vatar de post[ăvar]	pl.	30
Mihalache logft ot Doamna	—	—	Tudor postăvaru	pl.	—
Bălașa	pl.	—	Neagoe cazacu	—	45
Ioan portar de leafă	—	45	Soare post[ăvar ?] cel mic	pl.	—
Mihai logft	pl.	—	Dobre birnec	pl.	—
Popa Necula	pl.	—	Dumitru birnec	pl.	—
Popa State	—	45	Neagul birnec	pl.	—
52 total.			Constandin birnec	pl.	—
			Sora văduva	—	45
			Dumitru brat Cosdn	pl.	—
			Ianache post[ăvar] birnec	pl.	—
			Stama postelniceleu	pl.	—
			Stanciul birnec	pl.	—
			Nedelco lefeciu	—	45
			Ilinca văduva	—	30
			Sârbar. sâracu	—	30

	tl.	bani		tl.	bani
Mitrea călăraș	—	45	O pivniță a bisericii	pl.	—
Badea cazac[u]	—	45	Sima copil din casă	—	45
Stoica bir[nic]	pl.	—			
Popa Gheorghe	pl.	—	47 [total]		
Popa Radu	pl.	—			
Stancul cazacul	—	45			
Stan lemnarul	pl.	—			
Dobre lingă Stan	—	45			
Dima botezatu	—	30			
71 [total]					
Mah[a]l. Ottenilor.					
Vișan scutel[nic]	—	45	Ilinca văduva	—	45
Mateiu cizmarul	pl.	—	Duțu cazacu	—	45
Cosdn căpt. ot Tîrgoviște	pl.	30	Marin călăreț	—	45
Oprea seimeanu	—	45	Nica toboș[ar]	—	45
Mihaiu seimeanu	—	45	Vasile seimeanu	—	45
Manul copil din casă	pl.	—	Mihailă călăreț agiesc	—	45
Tudora văduva	pl.	—	Călin Drăstoreanu	pl.	30
Gheorghe birnec	—	45	Radu ceauș	pl.	—
Pătrașco sin Ioan pitar	pl.	—	Stoica beteag	—	45
Marica pităreasa lui Ioan	pl.	30	Gheorghe birnec	—	45
Radu birnec	pl.	—	Costd săhăidăcar	pl.	—
Anghelina văduva	—	45	Păuna văduva	—	30
Iorga papugiu	pl.	—	Nastea văduva	—	45
Oprea lemnaru	—	30	Radu lefeciu	—	45
Marica vād[u]va	pl.	—	Nica arbănaș	—	45
Matei sluga Bălășoiu	pl.	—	Neagul lefeciu	—	45
Mihaiu armășal	—	45	Neagu podaru	pl.	—
Guțul copil din casă	pl.	—	Barbul ceauș	pl.	—
Zmaranda săraca	—	30	Fota birnic	—	45
Constantin Țarigrădeanu	pl.	—	Stroe birnec	—	45
Tudor bir[nic] postăvar	pl.	—	Gheorghe birnec	pl.	—
Manolache birnec	pl.	—	Tudora văduva în casa lui		
Iane birnec	pl.	—	Șărban	—	45
Stoica lefeciu	—	45	Ioana săraca	—	45
Cârstea birnec	—	45	Popa Iordache	pl.	30
Drăghici căpt.	—	45	Păuna din Buzău, în casa lui		
Oprea seimeanu	—	45	Dumitru	pl.	—
Marica vād[u]v[a]	—	45	Sanda văduva	—	45
Bobo lefeciu	—	45	Magdalina greaca	—	30
Sava birnec	pl.	—	Radu cazacul	—	30
Drăghici birnec	pl.	—	Dragomir ceauș	pl.	—
Gheorghe bir[nic]	pl.	—	Ioan bir[nic]	—	45
Chirul cu carte domnească	pl.	—	Dragomir căpt. de mazăli	pl.	—
Necolae căpt.	pl.	—	Dragne Dăstoreanu	pl.	30
Gheorghe lefeciu	—	45	Gheorghe copil din casă	—	45
Mincul catana	pl.	—	Lazăr cazacul	—	45
Stoica Beceanul	pl.	—	Ilinca văduva	—	45
Grigore birnec	—	45	Tudor bogasier, birnec	pl.	30
Constantin birnec	—	30	Stan căpt.	pl.	—
Mariia lui Ioan	—	30	Costandin croitoru	pl.	—
Dumitru bir[nic]	—	45	Voica văduva	—	45
Dragomir seimeanu	—	45	Costandin vizitiu	pl.	—
Dumitrașco bir[nic]	—	45	Barbul sluga vor[ni]c[ului]	pl.	—
Grozea birnec	—	45	Vișan Zlătar Dăr[s]toru	pl.	—
Frone săracu	—	30	Mirea Periețeanul	1 pl.	—
			Mitrea D[r]ăstoreanu	1	—
			Foten căpt.	pl.	—
			Gheorghe copil din casă	pl.	—
			Ioniță copil din casă	pl.	—
			Voico căpt. ot Mihaiu căpt.	pl.	—
			Ioniță lefeciu spăt[ăresc]	—	45
			Hagi Stan căpit[a]n	pl.	—

	tl.	bani		tl.	bani
Ilie slujitor	—	45	Mihai cazacu	—	45
Panait băiaș[u]	pl.	—	Bratu călărețu	—	45
Gheorghe seimeanu	—	45	Hera aprodu	—	45
Mustafa lipcanu	pl.	—	Radu seimeanu	—	45
Gheorghe slujitor ceauș[ului]	—	45	Stănislav vizitiu domnesc	—	45
Nedelco ce au fost copil din casă	pl.	30	Șărban sluga lui Ștef[ă]nache	pl.	—
Gheorghe sluga vor[ni]c[ului]	pl.	—	Neagu seimeanu	—	45
Oana fuștaș	—	45	Nicole str[ă]jin	—	30
Popa Neagul	pl.	—	Gheorghită copil din casă	pl.	—
Popa Ion	pl.	—	Tănase călărețu	—	45
Popa Stan la Manciu cojo- caru	pl.	—	Stoian seimean la vel steag	—	45
Voicu căpt.	1	—	Oprea seimeanu	—	45
			Ganea sirmaciu domnesc	—	45
			Vasile ceaușu	—	45
			Manea șeimean	—	45
			Zamfir sâracu	—	30
			Precupu	—	45
			Șărban lemnaru	pl.	—
			Ilisei	pl.	—
			Stoian călărețu	—	45
			Vlaico, cu carte domnească	—	45
			Păuna văduva	—	45
			Ion birnicu	pl.	—
			Nedelea văduva	—	30
			Stan birnicu	pl.	—
			Alecsie birnicu	—	45
			Ilinca văduva	—	45
			Coman călărețu	—	45
			Ion călărețu	—	45
			Apostol cazacu	—	45
			D-trașco copil din casă	pl.	—
			Ion bolnavu	—	45
			Drăgulin birnicu	—	45
			Popa Dinu	pl.	—
			Popa Sandu	pl.	—
			Popa Florea	pl.	—
			Popa Oprea	pl.	—
			75 [total]		
			Mah[alaua] Popi[i] Drăgușin		
			Niculae căpt.	pl.	—
			Drăbul stegar za copii	1	—
			Amzar armeanu	1 pl.	—
			Gheorghe odobașa de sei- meni	1	—
			Drăghiceanu vâtaf de Țari- gradu	pl.	—
			Ene căpt. cel bătrîn	pl.	—
			Negre birnicu	pl.	—
			Dumitru birnic zet Pele	pl.	—
			Cosdn cociașu	1 pl.	—
			Ion ceaușu	pl.	—
			Neacșu logft.	1	—
			Radu copil din casă	pl.	—
			Ivan copil din casă	pl.	—
			Cosdn călăraș	1	—
			Radu căp[il]t[an]	pl.	—
			Uncheș Oancea măcelar	—	45

	tl.	bani		tl.	bani
Zmăra[n]da	—	30	Vasile cizmar	pl.	—
Asanache ce au fost căpt.	pl.	—	Crăciun cizmaru	pl.	—
Pătrașco ce au fost căpt.	1 pl.	—	Sandu cazac lăcătuș	—	45
Sanda sāraca Izbășoia	pl.	—	Dobra vāduva	—	45
Istrate Ciochină birnic	pl.	—	Cărstina vāduva	—	45
Iane cupețu cel tinăr	1	—	Grăjda[na] vāduva	—	45
Nedelco scut[e]l[nic]	1	—	Crăciun căptn	1	—
Neagu nevolnec	—	45	Necula păscaru domnesc	—	45
Năstase călăraș	pl.	—	Sima nevolnecu	—	45
Nica sluga d-lui vel comis	pl.	—	Iancul birnec	—	45
Nița vāduva	pl.	30	Preda seimeanu	—	45
Doichița vāduva	pl.	—	Tudor cazacu	pl.	30
Petco cojocar	pl.	30	Tudor dārvaru	—	45
Dimache căptn	pl.	—	Ursache dog[a]r dom[nesc]	—	45
Nica birnec	pl.	—	Filimon copil din casă	1	—
Badea sluga	pl.	—	Mitrea lefeciu	pl.	—
Paraschiva	—	—	Voico cazac	—	45
D-trașco căpt.	—	45	Liica căpitan	—	45
Panait sluga lui Burchis	—	—	Dragosin seimeanu	—	45
Chița vāduva	—	45	Gheorghe lemnar, strein	pl.	—
Ancuța vāduva	—	45	Ion călăreț, ciupit	—	45
Lupu slugă Colții	pl.	30	Mitrea dārvar staroste	pl.	30
Popa Nedelco	pl.	30	Casa Sandului slugă	—	45
Popa Iordache	pl.	30	Magdalina călugărița	pl.	—
Popa Iane	pl.	30	Stroe dog[a]r dom[nesc]	—	45
Popa Dima	pl.	30	Sandu sluga stolc Mateiu	pl.	—
Marin abagiu	pl.	30	Enache Țăgrădeanu	pl.	—
Grigorașco	pl.	—	Dragomir birnec	—	45
Copil[ul] Stanii vād[u]vi[i]	—	45	Chiiaina vāduva	—	45
Necula stegar	—	45	Costd. Țăgrădeanu	pl.	—
Mușat cojocar	pl.	30	D-trașco si'meanul	pl.	—
Nedelco zet Simion	1	—	Dumitrache ceașpăt[ă]r[esc]	1	—
Iorga cumnat Stefului	pl.	—	Cărstea armășel	—	45
Despa vāduva, săpunăreasa	1	—	Necula birnec	—	45
Mihai călăraș	pl.	—	Oprea socarici	—	45
Nedelco ot Negustori	—	45	Nica bolnav[u]	—	45
Stanciul, cu casa pă pivniță	pl.	—	Neagul călărețul	—	45
53 [total]			Șarban cazac la Fotin căpt.	—	45
			Neculae seimeanu	—	45
			Marica vāduva	—	45
			Dumitrache cazacu	—	45
			Dochin nevolnec	—	30
			Gheorghită cazacu	—	45
			Popa Iordache	pl.	—
			Popa Androne	pl.	—
			Popa Barbul	pl.	—
			Ene, cu carte domnească	pl.	—
			Gheorghe lipcan[u]	pl.	—
			Stan bătrînul	—	45
			Dumitrana vāduva	—	45
			Toma lefeciu	pl.	—
			Necula călărețul	—	45
			Dragomir	pl.	—
			Safta vāduva	—	45
			Necula călăreț	—	45
			Aldea birnec	pl.	—
			Stanciul fuștaș	pl.	—
			Dumitru catana	—	45
			Cărstina vāduva	—	45
Dobre birnic	pl.	30			
Iordache căpitan cu alt loc	1	—			
Nedelco croitor	pl.	—			
Toader căpt. ot mazăli	pl.	—			
Mihai seimeanu	pl.	—			
Alexe croitor	—	45			
Dumitrașco cazac	pl.	—			
Marin logf. za vistierie	pl.	—			
Radoiță ceaș	pl.	—			
Matei logf. de vistierie	pl.	—			
Crăciun căpt.	1	—			
Iani copil din casă	pl.	—			
Dima săpunar	1	—			
Zamfir cizmar	pl.	—			
Necula călăreț	pl.	—			
Barbul cizmar	pl.	—			
Ianco seimeanu	—	45			
Chiricu copil din casă	pl.	—			

Mah[alaua]Olarilor.

	tl.	bari		tl.	bari
Dima talpoș	—	45	Cârstea portar	pl.	30
Costandina văduva	—	45	Dima vătaf de sătrării ⁵⁶⁾	1	—
Solomon	—	45	Geanache chihaiaoa	1	—
Stan călărețu	—	45	Io[a]na cusăto[a]rea	1	—
Ignat talpoșu	—	45	Radu vătaf dă lemnari	pl.	—
Iane calicu	—	30	Idol sticlaru	pl.	—
Voico calicu	—	45	Ion birnecu	—	45
Stoica cazac	—	45	Cara Nicola	5	—
Iorga talpoș	—	45	Gheorghe staroste dă bărbieri	1	—
Șarban talpoș	—	45	Dan fuștașu	pl.	—
Drăgan cazacu	—	45	Ancuța văduva	1	—
Vișan călăreț	—	45	Manea stegar	pl.	30
Stan socariciu	—	45	Stan curelaru	pl.	30
Crăciun socariciu	—	45	Gavrilă lemnaru	pl.	30
Dragna săraca	—	45	Ion neamțu	pl.	30
Ion cazacu	—	45	Bogdan cojocar	pl.	30
Stoica socariciu	—	45	Bălașa	pl.	—
Barbu socariciu	—	45	Iane plăcintaru	1 pl.	—
Radu ottam	—	45	Gheorghe bărbieru	1 pl.	—
Măinea cazacu	—	45	Tănase bărbieru	1 pl.	—
Dumitrana	—	45	Nicolae lipcanu	1 pl.	—
Radu cazacu	—	45	Badea orbu	—	45
Mihai păscaru	—	45	Dumitru măcelaru, cu scaun		
Gheorghe lefecciu	—	45	și cu locu, ce este cu carte		
Popa Stoian	—	45	domnească, și un loc de vie	15	—
Popa Gheorghe	—	45	Stan coșaru	pl.	30
Dragna săraca	—	—			

48 [total]

104 [total]

Casile ce sînt pe locu[!] vii.

Voicilă tăularu	pl.	30
Ilie staroste dă bărbieri	1 pl.	—
Vintilă fuștaș	1	30
Sandu vătaf dă pușcărie	1	—
Gligore beșliu	1	—
Mih[ai] căpt. za seimeni	1 pl.	—
Hagi Manole sluga Vlădichii	1 pl.	—
Tudorache pinzaru	1	—
Vișan coșaru domnesc	pl.	—
Nan birnicu	pl.	—
Dumitru polcovnicu	1 pl.	—
Nicolae căpt. de socariciu	1 pl.	—
Pătrașco căptn.	1 pl.	—
Drăgostin iuzbașa	1 pl.	—
Enache căptn	2	—
Nița văduva	1	—
Salaor turcul	pl.	—
Iorga căptn de podari	1 pl.	—
Agapie	1 pl.	—
Ion ceaș de armășie	1	—
Mateiu birnicu	1	30
Iordache stegar	—	—
Stan curelaru	—	—
Manea Urbul (!)	—	—

Mah[alaua] sfînt[e]i
Ecaterini dă jos

Pătrașco Găvănescu	1	—
Stoica copil din cas[ă]	pl.	—
Hristea armaș...?	—	45
Sanfira văduva	—	45
Șarban croitoru	pl.	—
Deadu croitoru	—	45
Negoită Piele	pl.	—
Nedelco postăvaru	pl.	—
Gligore tipografu	pl.	—
Mihai zugrafu	pl.	—
Dan seimeanu	—	45
Dobra văduva	—	30
Barbu sin Dan	—	45
Mărgărita săraca	—	30
Manolache seimeanu	—	45
Stan talpoșu	—	45
Mariea săraca	—	30
Petre [d]ulgheru (?)	—	45
Marin birnicu	—	45
Gheorghe postăvaru	—	45
Nistor cărămidaru	—	45
Radu lefecciu	—	45
Badea săracu	—	30

⁵⁶⁾ La 22 septembrie 1775, un Simion căpitan de seimeni vinde acest loc cumpărat de la Dima șetrar, lui Nălbán Mehmet pașa, cu 200 taleri, rămînînd ca acesta să plătească „chiria locului“ (cf. Arh. St. Buc., *Mitr. Buc.*, XVIII—21).

	tl.	bani		tl.	bani
Stan post[ăvar]	—	45	Androne sluga	—	45
Ștefan birnicu	—	45	Stan copil din cas[ă]	—	45
Ilie Tărtăcan	—	45	Cârstea copil din cas[ă]	—	45
Dragomir birnicu	—	45	Gheorghe birnicu	—	45
Nica sirbu	—	45	Nicola brutaru	—	45
Preda văduva	—	30	Gheorghe sluga	—	45
Chiajna văduva	—	45	Pătrana prieteasa	—	45
Drăgușin postăvar	pl.	—	Popa Matei	—	45
Năstase precupețu	—	45	Ștefani, cu carte domnească	—	30
Dumitru Botezatu	—	45			
Mihai căpt. dă seimeni	—	45	44 [total]		
Irina săraca	—	30	901 toată suma.		

Această copie s-au scos după cat[a]s[ti]h[ul] cel pecetluitu anume, și dă nu va fi crezut, earăși voi aduce cat[a]s[ti]h[ul] cel adevăratu la d-lui logt. dă țara de sus a-l vedea.

Nicolae Trăsnea.

Copie. După fiecare mahala se indică locul pecetei domnești, iar în josul fiecărei foi, colțul din dreapta, este scris: „procit vel logt.“. Sub iscălitura episcopului Trăsnea, în colțul din stînga al hîrtiei și în dreptul cifrei 44, reprezentînd numărul locurilor din mahalaua Sf. Ecaterina de jos, acesta a scris: „901, toată suma“. De observat însă că suma reală a locurilor din cele 12 mahalale este de 899 locuri; greșeala provine că la mahalaua Popa Nan s-au socotit 123 locuri, cînd în realitate sînt numai 122. Pe lîngă acest plus, se constată și o eroare de adunare cu încă o unitate.

DESPRE CATASTROFA MINIERĂ DE LA ANINA (1920)

EC. ZAHARIA

În seara zilei de luni 7 iunie 1920, pe la orele 22, o explozie puternică s-a produs în galeria treia a minelor de cărbuni din Anina. *Explozia s-a soldat cu un număr de peste 180 de morți și mulți alți muncitori răniți.*

Cauzele exploziei au rămas mult timp necunoscute din motive lesne de înțeles. Ceea ce merită a fi reținut este că această cumplită tragedie a fost semnalată ca una din cele mai mari catastrofe ale vremii, petrecută în sudul Europei.

Întreaga presă burgheză din acea vreme a făcut să treacă aproape neobservată această catastrofă, iar organele îndreptățite să cerceteze și să examineze cauzele și vinovații, au mers pînă în a absolvi de orice răspundere pe cei trimiși în fața justiției.

În acea perioadă minele de cărbuni din Anina, situate la 30 km de Reșița, constituiau, față de întregul bazin carbonifer al regiunii, unul din cele mai puternice și bogate zăcăminte ale regiunii. „Mult mai mult decît două treimi din întreaga extracție, aproape trei sferturi din producție, aparțin minelor din Anina-Steier, care este cea mai importantă exploatare carboniferă”¹⁾, se arată într-un document al vremii. Minele de cărbuni din Anina făceau parte integrantă din grupul „Reșița”.

Reșița ia aspect de uzină metalurgică încă din anul 1771²⁾. Munca lucrătorilor atît în uzine, cît și în minele aterente, reprezintă tipul specific

¹⁾ Arh. St. Buc., U.D.R., dos. 66 bis/1925, f. 68.

²⁾ Uzinele sînt administrate sub forma unei întreprinderi de stat austriece pînă în anul 1854, cînd un consorțiu porticular „Privilegierte Österreichische Staatseisenbahn Gesellschaft” cu capital austriac, francez, belgian și englez, devenită mai tîrziu S.T.E.G., le concesiunează, adăugîndu-le în procesul de fabricație pe lingă material de cale ferată și material de război.

La 31 decembrie 1919 iau ființă, în chip oficial, „Uzinele de fier și Domeniile din Reșița” (U.D.R.). La constituirea societății participă și vechea fondatoare austro-ungară S.T.E.G., care aduce ca aport social întregul ei avut mobilier și imobiliar, alcătuit din uzine de fier și oțel, mine, păduri, domenii etc. Societatea, datorită unui important pachet de acțiuni deținut de concernul „Vickers Ltd” din Londra, alege vicepreședinte în consiliul său de administrație pe însuși conducătorul concernului britanic, Douglas Vickers, supranumit „regele fierului”. În felul acesta concernul britanic „Vickers Ltd” își exercită întregul său control asupra uzinelor Reșița (Tudor Savin, *Capitalul străin în România*, Buc., 1947, p. 68).

al exploatării forțelor de muncă căruia i se adăuga nenumărate „accidente” provocate în cursul și din cauza defectuoșității desfășurării procesului de producție.

Această situație s-a menținut în decursul anilor atât sub dominația austro-ungară, cât și sub stăpînirea clasei exploatatoare din România burgheză-moșierească, cînd uzinele Reșița cu întregul lor patrimoniu trec în proprietatea capitaliștilor romîni.

Catastrofa din 7 iunie 1920 face parte dintr-un șir de alte multe „accidente”, așa cum le numesc rapoartele oficiale și presa aflată în slujba olaselor exploatatoare³⁾.

Conducerea „Reșiței” de teama unui scandal general și compromițător, a încercat să minimalizeze această tragică întîmplare. Astfel, în ziua de 21 iunie 1920, directorul general Bella Veith telegrafiază Agenției de vînzări din Timișoara, aducîndu-i la cunoștință că este informat că în unele ziare din Timișoara au apărut știri „exagerate” privitoare la catastrofa din Anina. El ticluiește apoi un model de text pentru ziare, prin care ascunde faptele și adevărata lor cauză⁴⁾.

Încercările de a prezenta opiniei publice din țară și de peste graniță catastrofa, ca o simplă întîmplare tragică și banală, nu s-au soldat cu rezultatele așteptate. Ecoul tragediei de la Anina a ajuns să fie cunoscut de întreaga țară prin protestele categorice pe care le-a ridicat proletariatul din România⁵⁾.

Față de impresia pe care a produs-o această catastrofă, provocînd un ecou general de mari proporții, organele de justiție locale au fost nevoite să treacă la judecarea cauzei. În consecință, în urma anchetei deschise de procurorul general din Timișoara și judecătorul din Oravița-Montana, în circumscripția căreia se află localitatea Anina, parchetul Tribunalului Lugoj redactează un act de acuzare împotriva lui:

- Adalbert Nyro, șef al inspectoratului minelor din Oravița-Montana,
- Antoine Hendrich, director al minelor din Anina,
- Coloman Biber, prim inspector și inginer al minei „Hungaria” în galeria căreia s-a produs explozia.

Prin actul de acuzare cei trei de mai sus sînt învinuiți de crimă de omor prin imprudență, săvîrșită de neglijență și lipsă de control asupra depozitului de dinamită aflat în galeria a III-a a minei, care prin gazele produse cu ocazia exploziei, a provocat moartea a peste 180 muncitori mineri⁶⁾.

³⁾ Ziarul *Dimineața* din 16 iunie 1920 publică o informație din Anina cu ocazia înmormîntării victimelor din 7 iunie, adăugînd că cele 180 de morminte se găsesc lingă alte 39 de morminte ale unor mineri care au murit cu ocazia unei explozii din 10 ianuarie 1918.

⁴⁾ Arh. St. Buc., U.D.R., dos. 33/96/1920, f. 9.

⁵⁾ Redăm cîteva exemple grăitoare în această privință: astfel, la 17 iunie 1920 muncitorii de la toate fabricile și atelierile din Brașov au suspendat lucrul timp de 15 minute în semn de doliu pentru victimele de la Anina, partidul socialist din Sibiu organizează o ședință de doliu în memoria muncitorilor morți etc. (Arh. St. Buc., Consiliul Dirigent, pach. 1365). La Reșița are loc în 4 iulie o adunare de peste 800 muncitori care hotărîsc să cedeze leafa pe 5 ore pentru ajutorarea orfanilor de la Anina (ibidem) ș.a.m.d.

⁶⁾ Arh. St. Buc., U.D.R., dos. 33/96/1920, f. 38-43.

Drept rezultat al celor constatate de justiție, Societatea Reșița a încercat să infirme actul de acuzare, invocând în sprijinul cauzei sale calitatea inferioară a explozibilului, totodată lăsând a se înțelege că vinovați de această catastrofă ar fi comandamentul militar (comisia militară de supraveghere a minelor din Transilvania), care a pus la dispoziție pentru lucrările din mină acest explozibil alterat, prost întreținut și pretabil la aprindere imediată.

Pe de altă parte și pe altă cale, conștiinți de consecințele și răspunderile morale și materiale grave care amenințau să apese asupra Societății, organele ei conducătoare intervin, punând în mișcare toate mijloacele ce-i stăteau la dispoziție să stingă, ca nefondat, actul de acuzare. Pentru aceasta o rețea întreagă de ingerințe, intervenții și presiuni se pun în mișcare. O corespondență se naște între Societate și apărătorii săi, căutând ca pe orice cale să reușească a anula actul de acuzare și prin stingerea procesului să înlăture orice neajuns ce s-ar pricinui Societății.

Astfel, într-o scrisoare a unuia dintre apărători către directorul general Bella Veith, acesta din urmă este încunoștiințat de eventualele repercusiuni ce le-ar crea Societății un proces pierdut: „Deoarece pe de o parte — se spune în scrisoare — această chestiune prin urmările sale atât morale cât și financiare va fi de o mare însemnătate pentru Societate, iar pe de alta nu cunosc relațiile și pe reprezentanții Dvs. în Buc., am crezut nimerit să mă adresez chiar Dvs. cu rugămintea de a atrage atenția, în mod discret, ministrului de Justiție asupra faptelor în sine. Vă rog ca, prin influența Dvs. să căutați a obține ca ministerul să facă atent pe procurorul general din Timișoara, ca dînsul să nu influențeze mersul justiției, deoarece catastrofa este numai consecința unei întâmplări nenorocite de care, în cazul cel mai rău numai alții sînt răspunzători și anume acei care au livrat dinamită de calitate proastă, nu însă funcționarii Societății”⁷⁾.

Acest model tipic de corespondență dezvăluie întreaga înfățișare hidoasă a elementelor descompuse care se grupează în jurul claselor burgheze și în care organele puterii de stat sînt cumpărate sau silită prin presiuni și intervenții să susțină interesele marilor capitaliști împotriva proletariatului.

„Nu este însă în interesul nostru — adaugă scrisoarea — să urmărim mai departe această acuzare; din contra, să ne mulțumim să scăpăm *persoane inocente* (sublinierea noastră) de acuzația gravă ce se aduce împotriva lor, cu atât mai mult cu cît prevenim prin aceasta procesele de despăgubire, care în caz de condamnare ni s-ar intenta la sigur, deoarece Societatea poartă răspunderea pentru funcționarii săi”⁸⁾.

În completarea acestui sistem specific burghez de încercare de mușamalizare, redăm sfîrșitul scrisorii din care reiese eventualitatea unui compromis între cei doi factori de răspundere care au cauzat catastrofa din iunie 1920: „Nici gînd nu poate fi ca Societatea să deschidă acțiune pentru daune contra administrației militare. De aceea trebuie prevenită la timp o stabilire a culpei, eventual cu referire la faptul că în caz de condamnare a Societății, aceasta ar fi silită să intenteze acțiune admi-

⁷⁾ Ibidem, f. 50.

⁸⁾ Ibidem, f. 51.

nistrațiunei militare“. Iată dar un alt element pus în practică de morala burgheză : șantajul. În eventualitatea în care s-ar aduce un verdict de condamnare a Societății, aceasta amenință că se va adresa la rîndul său justiției, întînd acțiune împotriva comisiei militare de supraveghere a minelor din Transilvania.

Camera de punere sub acuzare a Tribunalului Lugoj, în ședința secretă din 17 mai 1921, motivînd că „nefericirea descrisă în actul de acuzare s-a întîmplat în afară de vina inculpaților și din caz fortuit iar elementul constitutiv al imprudenței culpabile în cazul dat nu există, în consecință actul de acuzare a fost a se respinge și procedura penală a se declara destinsă“⁹⁾.

Față de decizia Camerii de punere sub acuzare, Parchetul Tribunalului Lugoj face recurs ce se judecă în fața Curții de Apel Timișoara, în ședința din 16 octombrie 1921. În baza faptelor dovedite Curtea admite recursul făcut de procurorul Tribunalului Lugoj și prin decizia nr. 923/921 reformează încheierea Camerii de punere sub acuzare a Tribunalului Lugoj și, prin urmare, pune sub acuzare pe cei trei invinuiți, pentru delictul de omucidere comis prin imprudență.

Decizia Curții de Apel Timișoara nu a convenit conducerii Societății. Apărătorii ei din Lugoj, față de această întorsătură, prin scrisoarea din 2 noiembrie 1921, se adresează sediului din București al U.D.R.-ului cu următoarele :

„Ca urmare a convorbirii noastre, la sosirea mea m-am interesat de chestiunea Anina și spre marea mea surpriză am găsit hotărîrea alăturată a Curții de Apel din Timișoara care mi-a fost înmînată astăzi... .

Nemaipomenit ! Curtea de Apel a pus sub acuzare pe cei trei domni și cum împotriva acestei hotărîri apelul este exclus, se va ține dezbaterrea definitivă.

Situația a devenit mult mai nefavorabilă decît era mai înainte...

Ca urmare este necesar să se dea o mai mare atenție mersului dezbaterilor pentru că o eventuală condamnare a acuzaților ar putea aduce cu sine urmări grave pentru Societate. Din partea mea voi face tot ce este posibil. Un sprijin nu poate totuși să strice“¹⁰⁾.

În adevăr era „nemaipomenit“ ca justiția unui stat capitalist să nu dea ascultare întreprinderilor personale și imperative ale unei întreprinderi în care finanța internațională, casa regală și băncile dețineau acțiuni și participau la beneficii enorme.

Una din aceste întreprinderi industriale a căzut în culpa gravă care a costat viața a peste 180 de muncitori. Societatea nu „vrea“ să-și recunoască vina și conform mașinațiunilor și practicilor obișnuite ale burgheziei lasă să se întrezărească vina în seama unor alte organe. Întreg aparatul burghez de corupție și presiune este pus în funcție.

Conștientă că o condamnare a celor trei inculpați ar pune-o într-o lumină defavorabilă și ar avea urmări neplăcute pentru întreaga Societate, conducerea Reșitei începe o acțiune de intervenții și presiuni, prin intermediul elementelor de răspundere în stat. Mulți din aceștia, avînd tot

⁹⁾ Ibidem, f. 49—50.

¹⁰⁾ Ibidem, f. 69.

interesul să curme firul acestei „afaceri atît de neplăcute“, cum o numeau ei, intervin direct la Ministerul Justiției pentru a stinge procesul. Astfel, prin scrisoarea din 14 noiembrie 1921, apărătorul Societății cere în mod expres ca unul din oamenii politici, influenți pe atunci, Ștefan Meitani, vice-președinte al Senatului, membru în consiliul de administrație și Ad-tor al Societății, să intervină pe lângă Ministerul de Justiție pentru ca procurorul general din Timișoara să-și retragă acuzarea ¹¹⁾.

Intervențiile lui Meitani duc la tergiversarea judecării procesului. Se angajează o corespondență între Ministerul Justiției și Curtea de Apel din Timișoara, care are ca scop amînarea procesului pînă cînd condițiile vor fi mai favorabile pentru „Reșița“ ¹²⁾.

În urma acestor intervenții judecarea procesului înaintea Tribunalului Lugoj, fixată pentru data de 17 decembrie 1921, la cererea Societății, a fost amînată „pînă la noi ordine“. Aceste „noi ordine“ însemnau chemarea procurorului general din Timișoara la Ministerul de Justiție în București, dîndu-i-se instrucțiuni ca „la dezbateri să nu mai fie susținută acuzarea“ subliniind că „atît procurorul din Lugoj cît și judecătorii vor fi informați de către procurorul general“ ¹³⁾. Pînă la fixarea noului termen de judecată este de reținut faptul că conducerea Societății, dispunînd de aparatul administrativ și judecătoresc căuta să-și întărească poziția printr-o serie de compromisuri și tendințe de corupere. Prin scrisoarea din 15.IV.1922, același apărător al Societății se adresează D-rului Revoy, director în administrația centrală a Societății. Acesta din urmă este informat că s-a obținut o amînare a procesului „în mod intenționat, fiindcă am contat pe împrejurările politice și am vrut să aștept pînă se limpezește întrucîtva situația“. El adaugă: „Nu știu pînă unde ați ajuns Dvs. cu domnii cei noi? Ne-am putea aștepta acum la puțină bunăvoință? Dacă a sosit momentul potrivit, aș lăsa să fie fixat termenul dezbaterii, în caz că nu e posibil să se obțină de la minister stingerea acțiunii. Altminteri aș fi de părere să mai cîștigăm timp“.

Apoi intervine caracteristica specifică a relațiilor burgheze: acaparamentul și corupția care se reliefează puternic din conținutul acestei scrisori: „Am auzit că veți emite noi acțiuni. Eu i-am scris deja Excelenței (este vorba de directorul general Bella Veith — n.n.) și l-am rugat să achiziționeze și pe seama noastră cîteva acțiuni noi. Înteleg Tribunalul și administrația, care pînă acuma nu au primit nici o acțiune și ar dori să cumpere. Noi am dori să primim și pe seama băncii noastre „Creditul Bănățean“ cîteva din ele. Recomand și această chestiune în stimata Dvs. atențiune, căci ea servește exclusiv numai interesele Societății“ ¹⁴⁾.

Iată dar că dintr-o tragică explozie, de proporții catastrofale, unde peste 180 de muncitori mineri au pierit asfixiați în fundul galeriilor din Anina, burghezia își tirguiește cuceririle, creîndu-și noi cîștiguri și profituri. Prin emiterea de noi acțiuni patronii „Reșiței“ plătesc și răsplătesc

¹¹⁾ Ibidem, f. 75.

¹²⁾ Ibidem, f. 76, 77.

¹³⁾ Ibidem, f. 84.

¹⁴⁾ Ibidem, f. 86.

pe toți acei care îi slujesc și le stau la dispoziție ca să-și intensifice exploatarea și să sporească beneficiile acționarilor săi.

Tergiversările și amânările procesului au durat aproape patru ani, timp în care întreg aparatul judecătoresc, în frunte cu Ministerul de Justiție, este pus în mișcare. Abia după patru ani, Tribunalul Lugoj în ședința din 12 iunie 1924, a adus o sentință de achitare. Procurorul nefăcînd apel împotriva sentinței de achitare, aceasta a rămas definitivă.

Imediat după hotărîrea Tribunalului, apărătorul Societății se grăbește să comunice direcției generale din București, textul următor :

„Lugoj la 12 iulie 1924

Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița S. A.

București.

Cu plăcere vă raportez despre finalizarea norocoasă a cauzei penale ce se trage de patru ani pe la instanțe. Am putea vorbi chiar de deosebit noroc, căci fiind situația bine clarificată și momentul bine ales, procurorul nu a mai apelat și în consecință sentința de achitare adusă azi în chestia nefericirii de la Anina a devenit definitivă și iure validă...

Astfel s-a pus sfîrșit bun cauzei acesteia...

Mă bucur că mi s-a dat ocaziunea ca să vă pot comunica această încheiere favorabilă de procedură pentru Dvs.

Cu distinsă stimă

(ss) Dobrin¹⁵⁾.

Prin prezentarea excursivă a faptelor descrise mai sus, am căutat să înfățișăm unele din multiplele și variatele aspecte ale epocii în care capitalismul monopolist stăpînea și dirija viața politică și economică a Romîniei de ieri.

În această epocă a exploatării capitaliste conducătorii „Reșiței“ înlătură pe toate căile orice stavilă ce s-ar ridica în drumul realizărilor de beneficii cît mai mari. Aparatul administrativ, judecătoresc și întreg cortegiul său de anexe vine și-i slujește. Pentru a-și întări poziția sa social-economică burghezia nu se dă înlături de a recurge la acte de compromisuri și corupții. Ea caută să cumpere conștiințele, să le subjuge, prin sistemul clasic al cointeresării în exploatare și jaf. Sporirea numărului de acțiuni (ale Societății Reșița) nu înseamnă altceva decît cointeresarea organelor de stat la participarea de beneficii și profituri.

Este evident că fără aceste arme specifice ale regimului de corupție și exploatare burgheze, „Reșița“ nu ar fi „oîștigat“ procesul, „salvîndu-și prestigiul“ atît de amenințat de a fi compromis.

După actul revoluționar din 11 iunie 1948, prin care proprietatea privată a principalelor mijloace de producție este înlocuită prin proprietatea obștească, Uzinele de Fier și Domeniile Reșița capătă un nou aspect. Smulse din mîinile burgheziei exploatare și ale capitalurilor străine, prin actul naționalizării, ele devin proprietatea întregului popor muncitor.

¹⁵⁾ Ibidem, f. 96.

În comparație cu anii cînd U.D.R.-ul se afla sub exploatare capitalistă, cîmpul de activitate și de producție a sporit simțitor cu noi produse și noi sortimente.

În lumina directivelor Partidului Muncitoresc Român grija față de oamenii muncii este o preocupare permanentă. Asigurarea condițiilor optime de lucru, atît în uzine cît și în mine, este o garanție a securității muncii. Astăzi nu se mai poate vorbi de accidente sau de catastrofe, provocate de lipsa de vigilență și de lipsa de securitate în cursul desfășurării procesului de producție — cum au fost multe, în felul celor întîmplate în iunie 1920.

Grija față de om astăzi se traduce în fapt prin crearea celor mai bune condiții de trai al muncitorului și al familiei sale, atît în ce privește îmbunătățirea continuă a normelor de salarizare, cît și construirea de locuințe spațioase și confortabile.

Muncitorii și minerii, care altă dată, sub regimul de exploatare al „Reșitei” sufereau în diverse feluri exploatarea cea mai nemiloasă, astăzi muncesc cu rîvnă și cu entuziasm pentru construirea unei lumi noi, fără exploatare, lumea socialismului victorios.

Încadrat în lupta pentru mărirea producției și productivității muncii, precum și pentru realizarea și depășirea sarcinilor de plan, „Combinatul Metalurgic Reșița” reprezintă unul din factorii cei mai însemnați ai dezvoltării economiei noastre socialiste.

ANEXE

1.

21 iunie 1920. *Direcția Generală a Uzinelor și Domeniilor Reșița aduce la cunoștință că în ziarele din Timișoara a apărut o știre eragerată referitoare la o nenorocire întîmplată recent la Anina. Roagă Biroul de vânzări din Timișoara să stabilească de unde dețin ziarele această știre și s-o rectifice pe cît posibil.*

VERKAUFSBÜRO

der Resitaer Stahlwerke u. Domänen A. G.

Temesvár.

In den Temesvarer Zeitungen ist in den letzten Tagen eine Nachricht erschienen, wonach sich in Anina, infolge des Defektes des Förderapparates ein neuerlicher Unglücksfall zugetragen hätte. Wie ersuchen Sie möglichst festzustellen, woher die übertriebene Nachricht den Blättern zugekommen ist und zu veranlassen, dass dieselbe den nachfolgenden Tatbestand entsprechend richtiggestellt werde:

Es ist bei der elektrischen Fördermaschine beim Hilfsschacht Panor eine Schraube der Bremse gebrochen. Da nicht gebremst werden konnte hat die Förderschale hart an der Sohle angestossen. Die in der Förderschale befindlichen Leute sind auf den Leitern in der Fahrabteilung wieder ausgestiegen und wurden, da sie erschöpft waren, ins Spital gebracht, von wo sie jedoch nachdem sie ärztlich untersucht und unverletzt befunden wurden und sich auch wieder erholt haben, nach Hause gingen.

L. S.

DIE GENERALDIREKTION

ss. Indescifrabil

2.

12 aprilie 1922. *George Dobrin scrie lui Dr. Révay că în chestiunea de la Anina se așteaptă dezbateri de fond. Judecătorul este neliniștit întrucât până în prezent nu a reușit să fixeze termenul dezbaterii, contînd pe conjunctura politică și așteptînd o lămurire a situației. Ar lăsa să se fixeze termenul, în caz contrar s-ar putea obține sistarea de la minister. Este informat despre o nouă emisiune de acțiuni, fapt care l-ar interesa și pe el.*

George Dobrin

Advocat
în Lugoj

02054— 19 apr. 1922

Lugoj, 15/IV.1922

M-gos Révay úrnak

București

A mi nap uténa néztem az Aninai ügynek, amelyről tetszik tudni, hogy várja a főtárgyalásnak megtartását. A bíró már myugtalankodik, hogy nem engedtem még kitűzni a határnapot, mert májusban esetleg jön a táblei elnök vizsgálata.

En szándékosan kitoltam a tárgyalást, mert számítottam a politikai viszonyokra is és akartam bevárni míg nemileg tisztul a helyzet.

Nem tudom, hogy Önök eddig mennyire juttottak az új Urakkal? Lehetne most némi joindulatra szánítani?

Ha ezen kívánt időpont beállott volna, akkor hagynám a határnapot kitűzni, a Minisztériumból nem lehet a beszüntetést kieszköztetni. Külömben azon lennék, hogy még időt nyerhessünk. Kérem értesítését.

Hallom, hogy új részvénykibocsátásuk lesz. En már irtam a Mélt. Urnak és kértem, hogy rezerválna néhány új részvényt részünkre is. Ertem a törvényszéket és közigazgatást, mert ezek eddig egy darabot sem kaptak és szeretnék megvenni.

De bankunk „Creditul Bănățean” részére is szeretnénk még néhányat kapni.

Szíves figyelmébe ajánlom ezen ügyet is, mert csakis a Társaság javára szolgálna.

Kiváló tisztelettel

s.k. G. Dobrin

3.

10 septembrie 1921. *George Dobrin, avocat, scrie lui Dr. Révay în chestiunea catastrofei de la Anina, a cărei dosar va fi trimis zilele acestea la Curtea de Apel din Timișoara. Cere o intervenție la Ministerul de Justiție pentru retragerea recursului procuraturii. Trimite un exemplar al sentinței prin care este respinsă acuzarea în chestiune.*

Dr. George Dobrin

Advocat
în Lugoj

Lugoj den 10/IX.921

01033/23 sept, 1921

Hochwg.

Herrn Dr. Révay

in Bukarest

Die Sache der Aninaer Katastrophe wird erst diese Tage an die Curtea de Apel (Itelótábla) in Temesvar zugesendet. Da waehrend der Zeit Dr. Gropsian die Obserstaatsanwaltschaft verlassen hat und indem diese Sache bei der Curtea de Apel naechstens zur Erledigung kommen wird, waere angezeigt jetzt darauf zu draegen dass von Seite des Justizministeriums das zurueckziehen des Rekurses der

Staatsanwaltschaft veranlagt wird. Bitte dies nicht zu versäumen den ich habe mich schon früher erkundigt bei der Oberstaatsanwaltschaft in Temesvar und dort ist noch nichts angekommen die durch Sie mir zugesagte Intervention.

Beiliegend sende Ihnen ein Exemplar des Bescheides mit welchem die Anklage in dieser Sache zurückgeworfen würde. Die Motivierung ist genug triftig.

Hochachtungsvoll

ss. G. Dobrin
Advokat

L. S.

4.

2 noiembrie 1921. *Dr. George Dobrin, avocat, scrie Uzinelor de fier și domeniilor din Reșița—București că situația în chestiunea de la Anina este mai nefavorabilă decât oricând, deoarece Curtea de Apel a pus sub acuzație pe cei trei funcționari ai societății, și cum apelul împotriva acestei hotărâri este exclus, urmează să se țină dezbateră finală. Este necesar să se dea toată atenția acestei chestiuni, deoarece o eventuală condamnare a acuzaților ar avea urmări grave pentru Societate.*

Lugoj am 2 November 1921

Dr. George Dobrin

Avocat
în Lugoj

On.

„Uzinele de fier și domeniile din Reșița“

București

Zu Folge unserer Besprechung bei meiner Ankunft habe der Aninaer Angelegenheit nachgesehen und zu meiner grössten Überraschung habe gefunden den beigelegten Beschluss der Curtea de Apel aus Temesvar, welcher heute mir eingehändigt wurde.

Unerhört! Die Curtea de Apel hat alle drei Herren unter Anklage gestellt und indem gegen diesen Beschluss die weitere Apelation ausgeschlossen ist, wird die Schlussverhandlung abgehalten. Die Situation ist unbedingt ungünstiger geworden als früher war.

Demzufolge ist es notwendig für den Verlauf der Verhandlung besser zu sorgen, den eine eventuelle Verurtheilung der Angeklagten, kann nach sich schwere Folgen ziehen für die Gesellschaft. Meinerseits werde das möglichste thun. Eine Unterstützung würde jedoch nicht schaden.

L. S.

Hochachtungsvoll

ss. G. Dobrin
Avokat

5.

14 noiembrie 1921. *G. Dobrin, avocat, scrie Uzinelor de fier și domeniilor din Reșița—București, să intervină prin Meitani la Ministerul de Justiție pentru a se hotări retragerea acuzației în chestiunea de la Anina.*

Lugoj am 14 Noevember 1921

02670/17 Nov. 1921

Dr. George Dobrin
Avocat
în Lugoj

On,
Uzinele de fier și domeniile din Reșița
București

Gestern angekommen habe Verbindung gesucht und wurde heute mir aus Temesvar mitgeteilt dass der Obserstaatsanwalt in der bekannten Aninaer Angelegenheit sein Bericht an den Justizminister heute absenden wird. Voraus-sichtlich wird derselbe am Donnerstag oder Freitag dort ankommen.

Indem die Herren im Ministerium sich kaum Zeit nehmen werden alle Schriften durchzulesen und zu überprüfen würde gut sein wen der Herr Meitani sich vom neuen hinbemühen möchte und den juridischen Standpunkt der Sache kurz vortragen möchte. Wollen gefälligst nun dahin wirken dass der Meitani diesen Gang nicht unterlassen soll und dahin wirkt dass die zurückziehung der Anklage veranlasst wird, den wie mir mitgeteilt wurde, den früheren Oberstaatsanwalt H. Dr. M. Croșan hat man wörtlich auch aufgefordert dies zu thun jedoch schriftlich vom Ministerium aus ist noch nichts entgangen. Hoffe dass diesmal keine Schwierigkeiten nicht vorkommt diese Veranlassung erreichen zu können.

Hochachtungsvoll
ss. G. Dobrin
Avokat

6.

16 septembrie 1921. Dr. George Dobrin comunică Uzinelor de fier și domeniilor din Reșița că nu mai pot fi găsite noi probe în sprijinul apărării. Ar trebui să se intervină la Ministerul de Război pentru închiderea chestiunii, întrucât criticile ce i se aduc în privința manipulării defectuoase a dinamitei ar putea deveni neplăcute pentru acesta. D-nul Meitani poate rezolva chestiunea.

Lugoj am 16/XI.1921

Dr. George Dobrin
Avocat
în Lugoj

On.
Uzinele de fier și domeniile din Reșița
București

Habe heute vom H. Director A. Hendrich aus Anina folgendes Schreiben erhalten :

No. 1062/Rescrv. Anina am 14 November 1921. Seiner Hochwohlgeboren Herrn Dr. Georg Dobrin Advokat Lugoj. In Besitze Ihrer werten Schreibens v.2.d.M. teile ich Ihnen höflichst mit, dass zu unserer Verteidigung keine weiteren Beweise angegeben werden können, nachdem diese in der seinerzeit eingesandten Eingabe bereits vollkommen erschöft sind. Es waere vielleicht ratsam, beim Kriegsministerium dahin zu intervenirem (eventuell im Wege unserer General-Direction in Bucarest), dass diese Angelegenheit endlich endgiltig erledigt werdem umsomehr, da dieselbe für das Kriegsministerium sehr unangenehm werden könnte, wenn seitens der Angeklagten eine scharfe Kritik wegen der leichtfertigen Manipulation bei der fraglichen Dynamit-Zuweisung ausgeübt werden möchte. Hochachtungsvoll Hendrich mp. Bergdirector.

Meinerseits würdige die Meinung des H. Director und da ich es nicht für ausgeschlossen erachte, dass jemand auch beim Kriegsministerium intervenieren könnte, habe mich beeilt diese Mittheilung Ihnen zu machen.

Ich glaube auch dass die ganze Sache besonders für das Militär unangenehm sich entfalten könnte; so wäre vielleicht auch unsere Pflicht die Aufmerksamkeit des Kriegsministeriums auf dieselbe noch rechtzeitig zu lenken. Der H. Meitani kann ganz gut auch diese besorgen.

Wie werden unbedingt gezwungen sein die Korektheit unseres Standpunktes zu verteidigen, auch wen darunter das Militär etwas zu leiden hätte.

Man soll besonders betonen dass eigentlich das Militär Schuld ist an das ganze Unglück, den durch dessen Verschulden und Leichtsin wurde verusacht. Es dürfte vielleicht gut sein auch mit dem H. ken. Burilean zu sprechen, den er war Sachverständiger in der Sache und könnte das Kriegsministerium genau informiren auf die Nachteile der frischen Aufrolung der Sache hindeuten.

Ich werde meinerseits trachten, — so weit es möglich ist, dass im schlimmsten Falle beim Gerichtshofe ein geeigneter Senat für die Verhandlung der Sache enigetzt wird.

In Erwartung Ihrer baldigen wt. Antwort und Informationen.

Verbleibe Hachachtungsvoll

L.S. ss. G. Dobrin
Advokat

7.

11 decembrie 1921. *Se comunică avocatului Dr. George Dobrin că în urma unor informații obținute de la Meitani, procurorul general din Timișoara, Stinghe, a fost chemat la Ministerul de Justiție și instruit în sensul de a nu susține acuzația în dezbateră chestiunii catastrofei de la Anina. Așt procurorul, cît și judecătorul au fost încunostiințați despre această. Dl. Meitani este de părere că, în situația actuală favorabilă, dezbateră să fie ținută și nu aminată.*

Li

02990-12 Dec. 1921

11 Dezember

Herrn

Advocat Dr. GEORG DOBRIN

L u g o j

Wir wurden gestern seitens des Herrn Senator Meitani dahin informiert, das der Temesvarer Oberstaatsanwalt Stinghe im Justizministerium auf telegraphische Berufund vor 3 Tagen vorgesprochen hat und seitens des Ministeriums dahin instruiert wurde, dass die Anklage in der Angelegenheit der Anina-Katastrophe bei der Verhandlung nicht aufrechtzuerhalten ist.

Sowohl der Lugoier Statsanwalt als die Richter selbst werden hierüber durch den Oberstaatsanwalt entsprechend informiert werden.

Hiegegen ist es nicht möglich, die Anklage zurüchzuziehen und von der Abhaltung der Verhandlung Abstand zu nehmen.

Herr Meitani ist der Ansicht, dass die Verhandlung nicht aufgeschoben, sondern mit Rücksicht auf die günstige Situation, am 17. abgehalten werden soll.

Hochachtungsvoll

L. S.

8.

27 februarie 1921. Dr. George Dobrin anunță că a ridicat actul de acuzare al Tribunalului din Lugoj, prin care Nyőrö Adalbert, Hendrich Antoniu și Biber Coloman sînt acuzați pentru omor prin imprudență. El este apărătorul lui Hendrich și consideră acuzația ca nefondată. Ar fi bine să se atragă în mod discret atenția Ministerului de Justiție că nenorocirea se datorește unei simple întîmplări și în cel mai rău caz cade în sarcina celor care au furnizat dinamita.

Dr. George Dobrin

Advocat

în Lugoj

MELTÓSÁGOS URAM!

Utolsó megbeszélésünk óta kaptam Temesvárról nyolcz darab meghatalmazást méltóságod által aláírva és ezek alanján eljártam a lugosi Pénzügyigazatóségnál függőben lévő ügyekben; jelenleg pedig foglalkozom az Agrar Reformmal.

A mi nap átvettem Oraviczáról a lugosi kir törbényszeknek A/, a másolatban mellékelt 1038/1920 sz. vádiratát, mely szerint az ügyészség vádat emel, a tavali aninai catastrofa alkalmával gondatlanságból okozott emberölés büntette miatt: Nyőrö Adalbert bányakapitány, Hendrich Antoniu igazgató és Biber Coloman főfelügyelő urak ellen. Én Hendrich urat védem; de Temesvárról utasítást kaptam, hogy a társaság érdekeit is képviselem ezen ügyben.

Ezen vádirat ellen, a legközelebbi napokban észrevételeket fogok benyújtani a vádhatósághoz, mert én a vádiratott alaptalannak tartom.

Mint hogy azonban időközben confidens uten arról értesültem, hogy a temesvári főügyész Dr. Gropsan Mihály ur igyekszik kierőszakolni a három urnak vád alá helyezését, minthogy ezen ügy úgy erkölcsileg, valamint anyagilag is következményeiben a Társaságra nagyon messze menő jeletősége leend és minthogy bucaresti összekötéseiket és az ottani képviselőjüket én nem ismerem, — czélszerűnek tartom Méltóságodhoz fordulni, azon kéréssel, hogy volna szives diskret utón az Igazságügyi Ministernek figyelmét az ügyre terelni és befolyásával oda hatni, miszerint figyelmeztesse a temesvári főügyész urat, hogy nem szabad az igazságszolgáltatást befolyásolni, mert a beállott szerencsétlenség csak a véletlennek következménys, melyért legrosszabb esetben másokat terheli a felelőség, — t.i. azokat, a kik rossz minőségű dinamitot szállítottak, de nem Társaságábelieket.

Nekünk nem áll érdekünkben ezen ügyet tovább feszegetni, hanem szoritkozni akarunk csak az ártatlan személyekenk, az ellenük omelt súlyos vád alóli kiszabadítására, még pedig annál is inkább mert ezzel elejét vesszük a tömérdek kártalanítási pereknek, a melyek feltétlenül be-következnének elítélés esetén, mert a társaság felelőssághoz tartozásaiért. Arra pedig még gondolni sem lehet, hogy a társaság utólagosan eseti kárpotlást keressen a katonasáktól. Még csak ez kellene! Ideje korán elejét kell venni tehát a bűnőség megállapításának, még annak a fenyegetésnek kockázatásával, is, hogy elítélés esetén a Társaság, kénytelen lesz a katonaság ellen fellépni.

Azon reményben, hogy Méltóságot helyeselni fogja felfogásomat, jónak talál-tam becses fogyelmét ezen ügyre terelni nehogy későbbem megbosszulja magát a mulasztás. En meg vagvok győződve, hogy ez ügynek nagyhordereje mely-érdemi hogy Méltóságod is foglalkozék vele és összekötéseit utján, érdekében befolyást gyakoroljon az illetékes helyeken.

Alázatos szolgálja

ss. G. Dobrin

ügyvéd

Lugos 1921 feb. 27-én

SITUAȚIA SANITARĂ PE DOMENIUL MINIER AL ZLATNEI, ÎN ANII REVOLUȚIEI DIN 1848—1849

AL. NEAMȚU

În ultimul deceniu istoricii noștri au adus o serie de contribuții importante privitoare la revoluția burghezo-democratică din anii 1848—1849, pe teritoriul patriei noastre. Astfel au fost date la lumină noi studii și documente privind, mai ales, rolul maselor populare și al unor figuri progresiste în desfășurarea evenimentelor de acum 111 ani. Nu lipsesc nici unele încercări de prezentare a participării muncitorimii minere la această luptă pentru libertate și dreptate socială¹⁾.

Răsfoind însă literatura extrem de bogată și variată a anilor revoluționari 1848—1849 din țara noastră constatăm că, deși există studii detaliate în legătură cu profilul social-economic al vremii în care se plasează acest eveniment epocal, totuși nimic din ceea ce s-a scris nu vorbește despre aspectul dezastruos al sănătății maselor exploatate, care acum mai bine de un veac au dat o puternică lovitură orânduirii feudale. Convinși că factorul sanitar constituie un criteriu real în aprecierea gradului de exploatare și a nivelului de trai al maselor muncitoare, în cele ce urmează ne propunem să cercetăm această problemă, deocamdată pe un teritoriu restrâns din Transilvania. Este vorba de *domeniul fiscal al Zlatnei*, legănatul unora dintre cele mai mari mișcări antifeudale, unde s-a aprins mai întâi și flacăra revoluției din anul 1848. Nu întâmplător pe acest domeniu minier — numit pe drept cuvânt „cuib al abuzurilor, spoliatiunilor și al bogățiilor acumulate prin exploatare” — s-a făcut auzit mai intens și glasul înaintașilor muncitorimii din zilele noastre²⁾.

¹⁾ E. Csetri, *Muncitorii din regiunea Baia Mare în timpul revoluției din 1848—1849*, în „Studii și referate privind istoria României”, partea II-a, Buc., 1954, p. 1107—1143.

²⁾ Al. Neamțu, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei și participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia (1784—1785)*, în „Studii”, Buc., 1956, IX, nr. 2—3, p. 35—56; Idem, *Frământări în rîndurile minerilor din Transilvania la începutul sec. XIX. Greva minerilor din Băița din anul 1804*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, 1957, VIII, nr. 1—4, p. 119—142.

Se știe că pe domeniul fiscal al Zlatnei, în așa-numita „Țara Moților”, foametea, mizeria și mai ales bolile și accidente legate de munca grea a minerilor făceau, încă din vremuri îndepărtate, nenumărate victime, în ciuda fabuloaselor bogății pe care le ascundeau munții auriferi în măruntaiele lor. Ocuparea Transilvaniei de către habsburgi, la sfârșitul secolului al XVII-lea, va duce la sporirea numărului acestor victime, prin exploatarea la maximum, în condiții neomenești, a forței de muncă necesară intensificării industriei extractive, menită să devină una din sursele de venit cele mai importante pentru Curtea din Viena. La fel de păgubitoare pentru sănătatea populației de pe domeniul Zlatnei a fost și încartiruirea oștilor imperiale, care au contribuit la răspîndirea și intensificarea bolilor sociale, în special a sifilisului, în rîndul populației minere. Această plagă socială a luat proporții înspăimîntătoare, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea³⁾. O serie de documente inedite din arhiva minieră a Tezaurariatului transilvan ne oferă posibilitatea de a reconstitui, în cele mai mici amănunte, tabloul sumbru al acestui flagel social precum și al altor boli, care produceau adevărate ravagii în rîndurile țărănimii iobage și ale muncitorilor mineri de pe acest domeniu în secolul XVIII⁴⁾.

Pentru a ne da seama de proporțiile pe care le luau aceste boli, este suficient să arătăm că un raport oficial din anul 1782 atestă existența în satul Cîmpeni a nu mai puțin de patru „spitale” (*Krankenhaus*), în care se aflau internați un număr de 78 de bolnavi⁵⁾. Un alt raport, din 9 decembrie 1873, al medicului oficial Petru Kesmarky, arată că iobagii sînt atît de măcinați de sifilis, încît „chiar și oasele brațelor le sînt așa de slabe, că pot fi rupte cu cea mai mică forță” (*ossa brachii etiam in tantum fragilia redduntur, ut adhibita minima vi, frangi possunt*)⁶⁾. În legătură cu pericolul extinderii acestei boli medicul oficial Alex. Savoye precizează, într-un raport din 7 martie 1784, că „această calamitate se extinde din ce în ce mai mult în acea parte, astfel că în scurtă vreme se va putea vedea un spectacol îngrozitor”⁷⁾.

Fără îndoială că, în asemenea împrejurări, în lipsa unei asistențe medicale corespunzătoare, și mortalitatea infantilă era foarte mare. Astfel într-o jalbă din anul 1784 a minerilor din Roșia Montană se spune printre altele: „Nu pot fi enumerate cazurile nefericite care se petrec în acest loc Roșia Montană, cînd femeile gravide, din cauza lipsei sau a nepriceperii moașelor, nasc copii înainte de vreme, sau morți, sau care adesea vor muri”⁸⁾. Minerii din Roșia Montană se adresează forurilor montanistice, cerînd să li se trimită o moașă salariată, instruită, care să le poată fi de folos⁹⁾.

³⁾ Arh. St. Cluj, arhiva minieră a Tezaurariatului transilvan (abr. arh. min. T. tr.), doc. nr. 452/1782.

⁴⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr. (OBA), doc. nr. 35/1780.

⁵⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 570/1782.

⁶⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr. (OBA), doc. nr. 583/1783.

⁷⁾ Ibidem, doc. nr. 352, 583/1784.

⁸⁾ Ibidem, doc. nr. 527/1784.

⁹⁾ Ibidem.

Dar pe lângă bolile obișnuite, cu caracter general, se poate constata pe acest domeniu minier mai ales frecvența mare a unor *boli profesionale*, precum și a *accidentelor* legate de munca grea și periculoasă în mine, în care lipseau atât mijloacele de protecție, cât și asistența medicală calificată. În privința frecvenței accidentelor și a îmbolnăvirilor în rândurile minerilor sînt elocvente și „statele de plată” (*Lohnzettel*) ale personalului minelor (*Personal Stand*), în care sînt menționați foarte mulți mineri care lipsesc de la lucru din cauză de boală (*ist grang*)¹⁰). Mai ales prin întrebuintarea materialelor explozibile pentru spargerea stîncilor, mulți dintre mineri erau loviți mortal, groaznic mutilați, sau în cel mai bun caz pierzîndu-și vederea¹¹). Foarte dese erau intoxicațiile cu plumb și cu diferite substanțe chimice¹²). Cît privește cauzele și varietatea bolilor pe care le contractau minerii, medicul oficial montanistic din Zlatna, Alexandru Savoye, într-un raport din 19 iunie 1784 precizează următoarele: „Minerii contractează în minele fîscului diferite boli interne și externe, boli ale căror cauze sînt în parte aerul viciat și uneori din lipsă de ventilație chiar otrăvitor, apele care vătămă prin gustul lor, sau numai prin umiditate etc. etc. Toate aceste cauze — continuă medicul — pricinuiesc boli acute și cronice, inflamații, febre intermitente și o serie întreagă de suferințe”¹³).

În acțiunea de combatere a acestor boli amintitul medic consideră ca o piedică importantă faptul că muncitorii mineri, ale căror salarii sînt extrem de mici, sînt obligați să-și plătească singuri costul medicamentelor de care au nevoie. Iată ce spune el în această privință: „Deoarece minerii, atît cei din regiunile Zlanei cît și cei din ale Hunedoarei, au un salariu sau plată atît de mică încît abia pot să trăiască cu familiile lor, ei nu sînt în stare nicidecum să-și plătească medicamentele pe care le necesită o boală grea și îndelungată. Din această cauză acești nenorociți nu cheltuiesc nimic pentru cumpărarea de medicamente în timpul bolii, înainte de a-și da și ultimul ban pentru întreținerea vieții soției și copiilor lor, ci mai degrabă se lasă în voia sorții așteptînd adeseori moartea cu seninătate. Un astfel de exemplu — continuă medicul — mi-a fost adus la cunoștință în Hunedoara, unde germani aduși cu cheltuielă din regiuni streine și așezați ca muncitori calificați, fiind cuprinși de febră (*febra putrida correpti*), în afară de unul sau doi, au preferat să moară, și într-adevăr au și murit, cînd au înțeles că trebuie să-și plătească medicamentele”¹⁴). El menționează mai departe: „În sfîrșit, se întîmplă că folosesc tratamente nepotrivite, vătămătoare și adesea mortale, după cum se poate constata din dese exemple, a căror primă și imediată cauză nu mă îndoiesc să spun că este costul medicamentelor. Oricare ar fi fost situația acestora — conchide medicul oficial Savoye — mulți mineri au murit dintre aceia care puteau fi salvați, dacă ar fi fost întrebuintate

¹⁰) Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 296/1787.

¹¹) Al. Neamțu, *Începuturile capitalismului în industria extractivă din Transilvania în a doua jumătate a sec. XVIII*; Idem, *Contribuții documentare noi privitoare la activitatea oculistului Ioan Piurariu-Molnar*, în „Istoria Medicinii”, Studii și cercetări, Buc., 1957, p. 88—102.

¹²) *Ibidem*.

¹³) Arh. St. Cluj, arh. min. T. Tr., doc. nr. 831/1784.

¹⁴) *Ibidem*.

medicamente potrivite“¹⁵⁾. ... „De aici nenumărate văduve și copii orfani care, după un calcul ușor de făcut, cu siguranță sînt spre mai mare greutate fiscului și casei de ajutor, și cu care se consumă o sumă mai mare de bani prin pensii și ajutoare decît ar fi consumat soțul și tatăl prin acordarea de medicamente gratuite în timpul bolii...“¹⁶⁾.

Dacă aceasta era situația sanitară pe domeniul Zlatnei în pragul răscoalei lui Horia, din anul 1784—85, după acest eveniment, care a fost urmat de tot felul de represiuni și privațiuni, această situație se va înrăutăți și mai mult. Perspectivele înfometării și ale cerșetoriei pentru tot felul de infirmi, precum și acelea ale unor munci în condiții din ce în ce mai grele în galeriile minelor, erau larg deschise pentru iobagii și minerii răsculați împotriva exploatării feudale. În ce privește numărul mare al infirmilor și al celor incapabili de muncă este elocvent un raport oficial din 30 august 1785, în care administratorul (*provisor*) domeniului Zlatnei comunică oficiului montanistic că, potrivit unei anchete, „nu numai în domeniul superior dar și în celelalte domenii fiscale, se află foarte mulți care, parte din cauză că sînt orbi, ciungi, șchiopi sau din cauza altor defecte din naștere, parte însă din cauza demenței și a mizeriei precum și a debilității în care se află la bătrînețe, sau din cauza bolilor și a defectelor membrelor, sînt cu totul incapabili să muncească pentru a-și câștiga pîinea“¹⁷⁾.

Anii de foamete și scumpete, care au urmat după răscoala lui Horia, aveau să sporească și mai mult posibilitățile de îmbolnăvire ale țărănimii iobage și ale minerilor care lucrau în condiții neomenos de grele. În ce privește foamea chinuitoare pe care o îndurau iobagii de pe domeniul Zlatnei, precum și consecințele pe care acestea le puteau avea asupra sănătății lor, este semnificativă plîngerea locuitorilor din satul Cîmpeni care, la 10 ianuarie 1787, se adresa administrației domeniului în următorii termeni: „Mărturisim în chip deschis, că de trei ani foarte puțini dintre noi ar mai trăi dacă n-am fi avut de mai înainte vite și oi cu care să învingem zi de zi foamea; dar după ce le-am vîndut și pe acestea, sărăciți cu totul, nu mai avem nici o altă speranță de a mai trăi, decît, ca mulți dintre noi să-și caute o altă țară în care să trăiască (— dar chinuți și măcinați de foame n-ar putea face nici măcar acest drum —), sau închiși în casă împreună cu copiii și soțiile lor să aștepte ceasul din urmă“¹⁸⁾. În încheiere iobagii din Cîmpeni cer să li se pună de urgență la dispoziție alimente din magazia de la Alba Iulia, întrucît în caz contrar sînt în situația „de a muri toți, pînă la unul“ (*secus ad unum omnes morituros*)¹⁹⁾.

¹⁵⁾ Ibidem.

¹⁶⁾ Ibidem.

¹⁷⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr. (OBA), doc. nr. 1377/1785.

¹⁸⁾ Ibidem, doc. f. cotă.

¹⁹⁾ Ibidem. Foamea a făcut multe ravagii pe acest domeniu, mai ales la începutul sec. XIX. Astfel, într-un raport al șpanului cameral, Ladislau Mehesi, din 22 iunie 1814 dat din Cîmpeni, se vorbește despre „*supramemoratos 3500 patres familias cum extrema inedia coluctantes et manifestissimo periculo mortis*“. Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 9045/1814.

În fața acestei situații, care duce la diminuarea capacității forței de muncă necesare întreprinderilor miniere ce păseau pe drumul capitalismului, autoritățile montanistice ale domeniului Zlatnei s-au văzut nevoite să ia o serie de măsuri de ordin medico-sanitar. Aceste măsuri constau mai ales în încercarea de a recruta medici bine pregătiți pentru personalul întreprinderilor miniere. Din actele vremii se poate cunoaște mai ales rolul pe care l-a avut medicul *Andrei Etienne* în combaterea bolilor sociale, îndeosebi a sifilisului, între anii 1785—1794²⁰⁾. Campania profilactică și terapeutică inițială de medicul Etienne a fost continuată cu mai puțin interes în următoarele trei decenii de o serie de medici. După mai bine de trei decenii, în anul 1829, sarcina de a alina suferințele iobagilor și ale minerilor de pe domeniul Zlatnei a revenit doctorului *Vasile Pop*, cea mai importantă figură medicală din Transilvania primei jumătăți a secolului al XIX-lea²¹⁾. Rapoartele medicale detaliate ale acestui medic, privitoare mai ales la situația sanitară a minerilor între anii 1829—1842, întocmite pe baza datelor luate la fața locului, constituie adevărate modele de activitate profesională. Autor al unor *Instrucțiuni* (a. 1830) pentru o mai bună organizare sanitară a domeniului minier al Zlatnei, precum și autor al celei dintâi *topografii medicale* (a. 1840) a acestui domeniu, doctorul Vasile Pop a dus o luptă neobosită nu numai pentru combaterea epidemiilor, dar și a epizootiilor, care făceau ravagii în avutul populației agricole²²⁾.

Condițiile de viață tot mai grele ale iobagilor și minerilor, în perioada când feudalismul își trăia ultimele zile iar capitalismul se pregătea să-i ia locul, făceau ca spectrul bolilor sociale și profesionale să amenințe cu intensitate sporită existența maselor muncitoare. Salariile derizorii, cu care fiscul și acționarii minelor răsplăteau munca extrem de grea și periculoasă a minerilor, făceau imposibilă asigurarea unei asistențe medicale corespunzătoare. Îmbolnăvirile se țineau astfel lanț, fapt care avea repercursiuni negative asupra întregului proces de producție din întreprinderile miniere. În lumina acestui considerent de ordin economic, precum și datorită revendicărilor tot mai insistente ale muncitorimii miniere, Curtea din Viena se vede silită, în pragul revoluției care bătea la ușă, să intensifice prin organele sale locale măsurile pentru remedierea situației medico-sanitare pe acest domeniu, prin construirea de noi spitale pentru bolnavi. Cheltuielile de construcție aveau să fie suportate însă tot de masele de contribuabili, deoarece forurile vieneze, ca și cele locale, nu erau dispuse să sacrifice nimic pentru sănătatea poporului. Acest fapt rezultă clar din întreaga corespondență purtată între Curtea din Viena și Tezaurariatul minier din Transilvania, între anii 1846—1848, în legătură cu această problemă.

²⁰⁾ Arhiva minieră a Tezaurariatului din Transilvania, care se află în Arhivele Statului din Cluj și pe care se bazează studiul de față, cuprinde un imens material privitor la activitatea neobosită a acestei distinse figuri medicale de pe domeniul Zlatnei.

²¹⁾ Întregul material documentar înedit, în număr de câteva sute de piese, existent în aceeași arhivă a Tezaurariatului transilvan, a fost depistat de noi în vederea întocmirii unei monografii medico-istorice.

²²⁾ În aceeași arhivă se găsesc o serie de rapoarte și statistici întocmite de Vasile Pop, în acest sens.

Astfel printr-un decret regal din 27 mai 1846 se cere administrației domeniului Zlatnei o contribuție bănească în scopul construirii unui ~~non~~ spital de boli venerice la Aiud, precum și luarea de măsuri urgente în vederea depistării și combaterii sifilisului (*ad depellendum hocce malum*)²³⁾.

Ca răspuns la această dispoziție, rezumată ulterior într-un raport din 18 februarie 1848 al Tezaurariatului din Sibiu către Curtea din Viena²⁴⁾, administrația domeniului a însărcinat pe medicul cameral oficial *Ernest Decáni* de a întocmi o situație asupra numărului bolnavilor și a mijloacelor pe care le crede necesare pentru combaterea sifilisului²⁵⁾. Medicul Decáni raportează că în urma anchetei întreprinse în lunile septembrie, octombrie și noiembrie ale anului 1846 a depistat un număr de 283 bolnavi, dar că numărul real al bolnavilor trebuie să fie mult mai mare, deoarece n-a reușit să viziteze întreaga populație a domeniului²⁶⁾. Cît privește măsurile ce trebuie luate în vederea „extirpării” sifilisului, Decáni propune construirea a trei spitale (*nosocomia*), la Cîmpeni, Baia de Arieș și Zlatna, cu o capacitate de 120 de paturi. Spre deosebire de această propunere, administrația domeniului socotea că, pentru încercare, este suficient ca cele trei spitale să aibă un total de 24 de paturi. În scopul construirii acestor spitale în anul 1847 arhitectul domeniului, Roth, aprecia că este nevoie de suma de 2500 florini, în vreme ce exactoratul montan era de părere că aceste cheltuieli s-ar ridica la suma de 4637 florini și 56 creițari²⁷⁾. Administrația domeniului socotea totuși că suma prevăzută de arhitectul Roth ar fi suficientă, dacă spitalele din Cîmpeni și Zlatna ar fi date în construcție prin licitație publică, iar pentru cel din Baia de Arieș s-ar închiria o clădire adecvată²⁸⁾.

De asemenea administrația domeniului, enumerînd o serie de motive pentru care construirea spitalului din Aiud nu ar corespunde necesităților domeniului, consideră că trebuie să se renunțe la plata în acest scop a sumei de 3033 florini și 20 creițari, sumă rezultată din impunerea celor 9100 de familii de pe domeniu, cu cîte 5 creițari anual pe timp de 4 ani²⁹⁾.

În ce privește atitudinea Tezaurariatului minier transilvan în problema construirii celor trei spitale, din Cîmpeni, Baia de Arieș și Zlatna, acesta își exprimă îndoiala că s-ar putea ajunge pe această cale la vreun rezultat satisfăcător, din cauza cheltuielilor de construcție prea mari care se ridică, după cum am văzut, la cifra de 4637 florini și 56 creițari. În acest sens Tezaurariatul, la 29 octombrie 1847, dă dispoziție să fie convocați medicii camerali, care sub președinția medicului domeniului, Ernest Decáni, să caute posibilități mai ieftine prin care s-ar putea ajunge la tratamentul bolnavilor venerici. De asemenea li se cere părerea acestora în problema construirii spitalului din Aiud³⁰⁾.

23) Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 95/1846.

24) Ibidem, doc. nr. 959/1848 (ciornă). Din însemnarea de pe verso rezultă că actul a fost expediat la Viena în 26 februarie 1848.

25) Ibidem.

26) Ibidem.

27) Ibidem.

28) Ibidem.

29) Ibidem.

30) Ibidem.

În urma consultărilor care au avut loc între medici și administrația domeniului s-a ajuns la o serie de propuneri diferite. Astfel cei doi medici din Baia de Arieș și Cîmpeni susțineau că tratamentul bolnavilor se poate face în condiții bune numai prin construirea de spitale în localitățile respective (*ope localium nosocomiorum*)³¹⁾. Cu totul de altă părere era medicul cameral din Zlatna, Knöpfler, care susținea că tratamentul bolnavilor s-ar putea face cu rezultate mult mai bune la domiciliul acestora, deoarece în felul acesta bolnavii ar fi mai puțin atinși în sentimentul pudoarei (*cum lesione verecundiae*)³²⁾. În acest scop medicul Knöpfler recomandă numirea unui medic specialist care să se ocupe numai cu tratarea bolilor venerice la domiciliu, pe bază de medicamente gratuite, care să fie ajutat în munca de depistare a bolnavilor de către preoțimea satelor³³⁾. Este totuși de părere că, în cazul cînd bolnavul ar necesita un tratament mai îndelungat sau o operație chirurgicală, acesta să fie internat în spital.

De părerea medicului din Zlatna se apropia mult și părerea medicului domeniului, Ernest Decăni, care propunea încă doi medici specialiști pentru Cîmpeni, unde se află cel mai mare număr de bolnavi, și pentru Zlatna, urmînd ca bolnavii din Baia de Arieș să rămînă sub îngrijirea medicului cameral local. De asemenea el cere construirea unui spital la Zlatna, cu o capacitate de cel puțin 12 paturi³⁴⁾. De altfel însăși administrația domeniului împărtășește această părere, subliniind că este necesară construirea unui spital la Zlatna din cauza numărului mare de cazuri de mutilări ce au loc în mine și păduri (*varii mutilationum casus in silvis et fodinis*)³⁵⁾.

Luînd în dezbatare toate aceste păreri, Tezaurariatul minier, enumerînd o serie de motive, ajunge la concluzia — pe care o împărtășește Curții din Viena la 18 februarie 1848 — că nu este cazul să se facă cheltuieli cu construirea celor trei spitale propuse și că tratamentul bolnavilor se poate executa la domiciliul acestora, de către medicii localnici, în condiții satisfăcătoare, pe baza asigurării de medicamente gratuite pentru bolnavi și a unei remunerații speciale pentru medicii aflați în deplasare³⁶⁾. După cum se poate observa, Tezaurariatul minier merge și de data aceasta pe linia obținerii unui maximum de economii, în detrimentul sănătății maselor populare.

Într-adevăr, lipsa de spitale adecvate, în care să poată fi izolați bolnavii suferinzi de boli infecțioase, ca și lipsa unui personal medical corespunzător din punct de vedere profesional, constituiau obstacole serioase de care se izbea rezolvarea problemei sanitare pe domeniul Zlatnei. În aceste împrejurări, după cum rezultă din rapoartele medicale ale

³¹⁾ Ibidem.

³²⁾ Ibidem.

³³⁾ Ibidem.

³⁴⁾ Ibidem.

³⁵⁾ Ibidem.

³⁶⁾ Ibidem.

vremii, numărul bolnavilor era în continuă creștere, astfel că în anii revoluției din 1848—49, pe bogatul domeniu aurifer al Zlatnei, se afla o adevărată armată de infirmi. În această armată cele mai numeroase contingente le-au dat minerii, fapt despre care ne stau mărturie rapoartele medicale ale timpului.

Astfel, într-un raport din 22 septembrie 1847, al medicului cameral Decáni, se arată că în cele opt localități minere pe care le-a vizitat (Baia de Arieș, Sebeșul, Hunedoara, Certeje, Săcărîmb, Băița, Cîmpeni și Zlatna), cele mai frecvente boli erau: *sifilisul, reumatismul, catarul pulmonar, tuberculoza, tifosul și bolile de stomac*. În ce privește tifosul este concludent faptul că numai în localitatea minieră Baia de Arieș au fost găsiți, în lunile ianuarie-aprilie, 288 bolnavi, dintre care 51 au murit³⁷⁾. Raportul medicului Decáni ne dă o serie de date importante în legătură cu personalul sanitar al minelor și felul său de a lucra, ca și în legătură cu farmaciile minelor și cu problema vaccinării copiilor minerilor. Importante sînt îndeosebi, în acest raport, propunerile pe care le face Decáni privitoare la o serie de măsuri ce ar trebui luate în legătură cu îmbunătățirea organizării sanitare. În acest sens el protestează mai ales împotriva speculei ce se face cu lipitorile, care erau atît de des folosite în terapeutică vremii sale³⁸⁾.

Dintr-un alt raport al aceluiași medic, din 26 mai 1848, rezultă că în trimestrul patru al anului 1847 numărul minerilor suferinzi de diferite boli era impresionant de mare. Astfel din totalul de 1194 bolnavi, pe care îi consemnează în 14 localități miniere, 77 bolnavi se aflau la Certeje, 37 la Rodna, 6 la Băișoara, 50 în Sebeș și Cugir, 73 la Zlatna, 295 la Săcărîmb, 51 la St. Dominic, 205 la Băița, 74 la Baia de Arieș, 80 la Hunedoara, 196 la Toplița și 50 la Baia de Criș. Cheltuielile de tratament pentru acești bolnavi se ridicau la suma de 756 florini, 16 creițari³⁹⁾.

Că numărul bolnavilor de la aceste mine era în continuă creștere, ne-o confirmă tot raportul medicului Decáni, întocmit pentru trimestrul patru al anului 1848, deci la interval de un an. Comparînd datele celor două rapoarte constatăm, bunăoară, că la Săcărîmb numărul bolnavilor a crescut de la 295 la 474; la Băița de la 205 la 216; la Certeje de la 77 la 107; la Baia de Arieș de la 74 la 81⁴⁰⁾. Despre frecvența îmbolnăvirilor ne vorbește, printre altele, și raportul din 25 august 1848, în care se arată, de exemplu, că în localitatea minieră Toplița numai în două trimestre ale anului 1848 au fost vizitați de către medicul Alexandru Markosy un număr de 544 bolnavi. Acest raport ne oferă o serie de date importante privitoare la organizarea sanitară și la felul în care se făcea asistență medicală în principalele localități miniere⁴¹⁾.

Este de la sine înțeles că odată cu izbucnirea conflictului armat, din toamna anului 1848, situația sanitară va continua să se înrăutățească. Aceasta cu atît mai mult, cu cît muncitorii mineri, mai ales cei de la

³⁷⁾ Ibidem, doc. nr. 6226/1847.

³⁸⁾ Ibidem.

³⁹⁾ Cf. anexa 1.

⁴⁰⁾ Cf. anexa 4.

⁴¹⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 4722/1848.

topitoriile și „uzinele” de fier din Hunedoara (Cugir, Toplița etc.) vor trebui să depună un efort sporit pentru asigurarea armatelor revoluționare cu armament și muniții. Astfel, potrivit unui raport din 25 ianuarie 1849, întocmit de medicul Alexandru Markosy, rezultă că la începutul acestui an la Toplița existau 224 de bolnavi, deci cu 72 mai mulți decât sînt înregistrați pentru trimestrul patru al anului 1848⁴²⁾. Același medic al întreprinderilor metalurgice din Toplița (*Werkssarzt*) înaintează, la 28 ianuarie 1849, o serie de liste nominale de bolnavi cu indicația vîrstei, a diagnosticului, a tratamentului aplicat, precum și a costului acestui tratament. În aceste liste sînt cuprinși 52 de mineri (*Eisenwerks-Bergarbeiter*) suferinzi mai ales de holeră, tuberculoză și sifilis⁴³⁾.

Nici la sfîrșitul anului revoluționar 1849 situația nu era mai bună. Dintr-un raport al medicului Ernest Decăni, din 29 noiembrie 1849, rezultă că la întreprinderile miniere din Certeje se aflau la această dată un număr de 101 bolnavi dintre muncitorii de la topitorii (*Huttenarbeiter*), cărbunari (*Kohler*) și mineri (*Bergarbeiter*)⁴⁴⁾. În același timp la minele din Băița numărul bolnavilor se ridica la cifra de 281, deci cu 65 mai mulți decât la sfîrșitul anului 1848⁴⁵⁾.

Dar nu numai la minele metalifere de pe domeniul Zlatnei întîlnim această situație dezastruoasă din punct de vedere sanitar. Frecvența bolilor era la fel de mare și la *ocnele de sare* din restul Transilvaniei. Astfel într-un raport din 29 aprilie 1848 medicul oficial de la ocnele de sare din Praid, Carol Murany, enumeră peste douăzeci de boli de care suferă muncitorii de la aceste ocne⁴⁶⁾. De asemenea, la 8 noiembrie 1849, medicul Winkler de la ocnele de sare din Cojocna (reg. Cluj) prezintă o listă de peste 20 de bolnavi care suferă de diferite boli ca: holeră, reumatism, dizenterie, tifos, ulcer, gastrită, catar, oftalmie etc.⁴⁷⁾.

Situația sanitară pe domeniul Zlatnei se prezintă cu atît mai gravă, cu cît tocmai în vara anului revoluționar 1848 Tezaurariatul minier a interzis din nou acordarea de medicamente gratuite soților, văduvelor și copiilor de mineri, care pînă acum, în pofida decretului din anul 1830⁴⁸⁾, au beneficiat totuși de această gratuitate⁴⁹⁾. Această dispoziție avea să stîrnească puternice nemulțumiri în rîndurile minerilor, care din salariile lor extrem de scăzute nu puteau asigura, pentru familiile lor, tratamentul necesar în caz de boală. Așa se explică de altfel și faptul că înseși autoritățile miniere au trebuit să închidă ochii în fața derogărilor de la decretul din 1830, care interzicea gratuitatea medicamentelor pentru familiile minerilor. Stabilirea unei practici în contradicție cu prevederile

⁴²⁾ Ibidem, doc. nr. 575/1849.

⁴³⁾ Ibidem, doc. nr. 188/1849. Cf. și doc. nr. 44/1849, din 1 aprilie, în care sînt indicați muncitorii bolnavi de la topitoriile din Certeje și de la alte mine.

⁴⁴⁾ Ibidem, doc. nr. 623/1849.

⁴⁵⁾ Ibidem.

⁴⁶⁾ Ibidem, doc. nr. 3085/1848.

⁴⁷⁾ Ibidem, doc. nr. 479/1849.

⁴⁸⁾ Ibidem, doc. nr. 15228/1830.

⁴⁹⁾ Ibidem, doc. nr. 4901, 4727/1848; vezi și anexa 2.

acestui decret era determinată de necesitatea de a se asigura muncitorilor și familiilor acestora un minimum de existență în vederea conservării forței de muncă. Dar chiar și în felul acesta nivelul de trai al minerilor continua să fie extrem de scăzut. Să vedem însă ce spun documentele vremii în acest sens.

Încă cu câteva decenii înainte de revoluția din 1848 minerii de pe domeniul Zlatnei încep lupta pentru îmbunătățirea salariilor⁵⁰⁾. În fruntea acestei lupte s-au situat de cele mai multe ori, muncitorii din regiunea Hunedoarei, a căror muncă la minele și topitoriile de fier era dintre cele mai grele și mai slab retribuite⁵¹⁾. De altfel înseși forurile conducătoare ale întreprinderilor miniere sînt silită să recunoască, la 20 august 1829, că din cauza salariilor mici și a scumpetei, minerii din Cerna, Govăjdia, Sebeșel și Cugir au de luptat cu foamea, împreună cu soțiile și copiii lor⁵²⁾. Disproporția între prețurile de pe piață și salariile primite, i-a determinat pe muncitorii de la topitoriile din Cerna și Govăjdia să ceară, la 9 august 1829, să se ia, ca punct de plecare în calcularea salariilor lor, costul articolelor necesare întreținerii vieții⁵³⁾.

La 8 noiembrie 1837 minerii din Sebeșel, protestînd împotriva salariilor mici, și enumerînd lipsurile pe care le duc din această cauză, își încheiau seria revendicărilor cu următoarea întrebare semnificativă: „Cum s-ar putea în asemenea împrejurări ca un muncitor mizer, dar totuși credincios, să-și asigure nevoile sale zilnice? Nu este oare o urmare firească, ca omul să ajungă la bastonul cerșetoriei sau să fie silit la acte de necredință“? ⁵⁴⁾. Într-adevăr, „acte de necredință“ de care amintesc acești muncitori n-au întîrziat să apară, deoarece încă în același an documentele vorbesc despre o mișcare grevistă a minerilor romîni, maghiari și germani din părțile Hunedoarei, pentru îmbunătățirea salariilor⁵⁵⁾.

Anul revoluționar 1848 i-a găsit pe minerii de pe domeniul Zlatnei cu aceleași salarii derizorii, în luptă cu foamea și mizeria. În arhiva Tezaurariatului minier se pot găsi zeci și sute de jalbe, care de care mai impresionante în acest sens. Însăși conducerea unor mine era silită să recunoască disproporția mare dintre salariile muncitorilor și prețurile articolelor necesare vieții. Astfel administrația minelor din Baia de Arieș, într-un raport din 3 noiembrie 1849, prezintă o situație despre salariile muncitorilor de aici în anii 1848—1849, din care rezultă că acestea nu erau mai mari de 7—10 florini pe lună⁵⁶⁾, în timp ce costul

⁵⁰⁾ Al. Neamțu, *Frământări în rîndul minerilor din Transilvania la începutul sec. XIX...*, p. 119—142.

⁵¹⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 14.293/1827.

⁵²⁾ Ibidem, doc. nr. 10.992/1829.

⁵³⁾ Ibidem.

⁵⁴⁾ Ibidem, doc. nr. 4903/1837.

⁵⁵⁾ Documentele în legătură cu această mișcare grevistă au fost transcrise de noi în vederea întocmirii unui studiu.

⁵⁶⁾ Reproducem din raport tabelul cu salariile categoriilor de muncitori pe anii 1848—1849:

1) <i>Schneiderauseher laut hoher Thesaurariats Verordnung de dato 10-ten Junii 1824 Zahl 6094 täglich</i>	30 cr
2) <i>Gedinghauer monatlich</i>	7—10 fl —
3) <i>Schichtenhauer per Schicht</i>	12 cr.
4) <i>Grubenzimmermann per Schicht</i>	12—15 cr.

articolelor necesare întreținerii unei familii de miner se ridică la dublul acestei sume⁵⁷⁾. În ceea ce privește ajutoarele pe care le primeau minierii

5) <i>Grubenmaurer per Schicht</i>	20—24 cr.
6) <i>Hüßler Anschläger und Pumpenzieher per Schicht</i>	10 cr.
7) <i>Hundestösser per Schicht</i>	9 cr.
8) <i>Säuberjungen un Schichtrufer Schicht</i>	5—6 cr.
Ibidem, doc. nr. 139 din 3 noiembrie 1849.	

⁵⁷⁾ Reproducem din același raport costul articolelor de îmbrăcăminte și hrană, pe anul 1848—1849, de care însăși administrația minelor din Baia Sprie socotea că are nevoie un miner :

Geld-Berechnung

Der unentbehrlichen Lebensbedürfnisse eines Hausvaters wie solcher zu Offenbánya bestehen kann

	Vermög dermaligen Preise					
	fl.	cr.	d.	fl.	cr.	d.
<i>Zur Kleidung jährlich</i>						
1) Für 12 Par Opincsen für den Hausvater	—	40	—	8	—	—
2) Für 1 Paar Cszimen	3	—	—	3	—	—
3) „ 1 Stück Hut	—	53	—	—	53	—
4) „ 1 Stück Czundra	3	30	—	3	30	—
5) „ 1 Paar Csorics hohen mit 8 Ellen	2	—	—	4	—	—
6) „ 20 Ellen Lienwand	—	8	—	2	40	—
7) „ 1 Stück Kotzen	2	24	—	2	24	—
8) „ 6 Fuhr Brennholz	1	—	—	6	—	—
9) Zur Unterhaltung seiner Familie mit Kleidungsstück	—	—	—	15	—	—
10) Auf Kuchelgeschieß und sonstiger Gerathschaften	—	—	—	2	—	—
11) Auf gestliche Functionen un sonstigen ausserordentlichen Fälle	—	—	—	2	—	—
	—	—	—	49	27	—
Jährlich	—	—	—	12	21	3
Quartalig	—	—	—	4	7	1
Monatlich	—	—	—	—	—	—
<i>Zur Nahrung quartaliter</i>						
1) Für 8 Viertel Frucht	1	20	—	10	24	—
2) „ 4 Viertel Kukurutz	1	2	—	4	8	—
3) „ 132 Rindfleisch	—	4	—	8	48	—
4) „ 1½ Maas Butter oder Schmalz in Fasttagen	—	30	—	—	45	—
5) „ Erdäpfel und sonstige Zuspeis sammt Kraut	—	—	—	2	46	—
6) „ 6 lb. Speck	—	16	—	1	36	—
7) „ 6 Maas Kochsalz	—	6	—	—	36	—
8) „ 12 Maas Wein	—	12	—	2	24	—
9) „ 2 Maas Brandwein	—	20	—	—	40	—
10) „ 6 Maas ord. Essig	—	5	—	—	30	—
11) Auf Kleidungsstücke	—	—	—	12	21	3
	—	—	—	44	58	3
Quartaliter	—	—	—	14	59	2
Monatlich	—	—	—	—	—	—

în caz de boală (*Krankengelder*), acestea erau cu totul necorespunzătoare pentru a asigura minimul de existență⁵⁸⁾.

Nici muncitorii de la ocnele de sare nu se bucurau de o situație mai bună, ci dimpotrivă, salariile acestora erau și mai mici. În ce privește nivelul lor de trai, este concludentă chiar aprecierea administratorului de la ocnele de sare din Turda, Anton Ferenczi care, la 3 decembrie 1849, raporta forurilor superioare următoarele: „Lăsînd la o parte împrejurările din vremea cînd au fost calculate salariile originare și făcînd o comparație numai între acelea care au fost înainte, în timpul și după revoluție, rezultă o diferență extrem de mare între prețurile articolelor indispensabile vieții; astfel încît, dacă atunci muncitorul și-a putut procura din salariul său mic o hrană mai substanțială, acum abia își poate procura pîine îndestulătoare pentru el singur, lăsînd la o parte obligațiile față de familia sa“⁵⁹⁾.

În aceste împrejurări dispoziția Tezaurariatului minier, din 22 iulie 1848, de a interzice acordarea de medicamente gratuite membrilor de familie ai minerilor, venea într-un moment cît se poate de nepotrivit, fapt recunoscut de altfel și de conducerea unor exploatări miniere. Astfel, la 10 septembrie 1848, inspectorul de la „uzinele“ de fier din Hunedoara, Iosif László, raporta cu multă îngrijorare direcției acestor întreprinderi consecințele nefaste ale acestei dispoziții în rîndurile minerilor, spunînd printre altele: „... Niciodată acest prea înalt ordin nu ar fi putut produce asupra celor interesați o impresie mai nefavorabilă decît tocmai acum cînd pretutindeni spiritele sînt extrem de agitate, iar poporul de rînd lesne de amăgit — în rîndul căruia muncitorii amintiți se pot socoti pe drept cuvînt — cu ușurință poate fi abătut spre idei și căi greșite de către cei rău intenționați, care se silesc pe toate căile să suspecteze noul nostru guvern; acești [muncitori] nefiind în stare să-și dea seama că prin dispoziția din urmă se repune în aplicare un ordin mai vechi care a existat și pînă acum dar, durere, nu s-a respectat, cu ușurință ar putea să atribuie acest ordin din urmă noului regim și din acest motiv încrederea față de regim nu numai că nu s-ar consolida, ci dimpotrivă ar putea să se micșoreze și să se provoace cu ușurință nemulțumiri și dezordini“⁶⁰⁾. Cu gîndul la aceste „nemulțumiri și dezordini“, amintitul inspector recomandă Tezaurariatului amînarea punerii în aplicare a acestei noi dispoziții „pînă cînd se va consolida încrederea față de noul regim de guvernămînt“⁶¹⁾. Se pare că situația inspira destulă îngrijorare deoarece numai după două zile, la 12 septembrie 1848, administrația minelor și „uzinelor“ din Hunedoara, însușindu-și punctul de vedere al inspectorului Iosif László, se adresa Tezaurariatului minier cerînd ca noile măsuri, privind refuzul

58)

Krankengelder

<i>Eines Gedinghauer und Pochknechts per Woche</i>	45 cr.
<i>Eines Hundstössers, Stürzer, Häpler und Pumpenzieher per Woche</i>	30 cr.
<i>Eines Säubers oder Luttenjungen per Woche</i>	24 cr.
<i>Eines Schichtenhauers</i>	36 cr.
<i>Eines Zimmermanns per Woche</i>	42 cr.

Ibidem.

59) Ibidem, doc. nr. 60/1850.

60) Cf. anexa 2.

61) Ibidem.

medicamentelor gratuite pentru familiile minerilor, să nu fie puse în aplicare „pînă cînd neliniștea care domnește în prezent, și care se întinde tot mai mult și în poporul de rînd, se va potoli“⁶²⁾. În motivarea pe care administrația o folosește în scopul amînării acestei dispoziții, se amestecă și argumente în sprijinul muncitorilor, precizîndu-se că prin aplicarea noului ordin salariile minerilor ar scădea și mai mult și că holera, care amenința acea regiune, „ar spori și mai mult mizeria muncitorilor în cazul cînd li se vor lua acestora medicamentele gratuite“⁶³⁾. Ceea ce însă determina aceste „concesii“ față de muncitori era teama autorităților miniere de revoltă, fapt ce rezultă cu claritate din următoarea motivare finală a administrației : „Toate aceste împrejurări — se spune în raport — și în *special spiritul agitat al poporului*“⁶⁴⁾ în această vreme, fac necesară de urgență reducerea oricăror împovărări a muncitorilor ; de aceea se cere încă odată să se lase și pe mai departe rația de medicamente gratuite și pentru soțiile, copiii și văduvele muncitorilor, și această problemă să se rezolve cît mai repede pentru liniștirea acestora (*zur Beruhigung derselben*)“⁶⁵⁾. După cum se poate vedea din partea finală a acestui important act, participarea minerilor din regiunea Hunedoarei la evenimentele revoluționare din anii 1848—1849 este atestată de data aceasta ca fiind determinată și de cauze de ordin medico-sanitar. Este și aceasta o realitate care trebuie avută în vedere atunci cînd se încearcă interpretarea evenimentelor revoluționare de acum o sută unsprezece ani.

Lupta și jertfa minerilor în anii revoluționari 1848—1849 nu le-a adus acestora satisfacerea revendicărilor lor nici în problemele sanitare. Situația sanitară în regiunile miniere continua să rămînă extrem de grea, mai ales din cauza condițiilor grele de muncă și din lipsa de asistență medicală. Astfel, la 6 mai 1852, personalul minier din Cugir trimitea medicului cameral, Ernest Decăni, o plîngere în care se arăta că de doi ani personalul acestor întreprinderi „a rămas fără nici un ajutor medical“ (*ohne aller ärztlichen Hülfe geblieben*) și că din această cauză „numărul muncitorilor bolnavi sporește din zi în zi“ (*die Anzahl der Kranken Arbeiter verössert sich von Tag zu Tag*)⁶⁶⁾. Conducerea minelor, care se afla într-o „situație neplăcută“ (*unangenehme Lage*), se vedea silită să ceară de urgență un medic stabil (*Stabilen Werkärzten*), atît „pentru tratamentul medical al numărului mare de muncitori, cît mai ales pentru vaccinarea copiilor“⁶⁷⁾. Într-adevăr raportul pomenit mai sus arăta că sănătatea copiilor muncitorilor se afla în mare pericol din pricina epidemiei de vărsat, care făcea multe victime mai ales printre copiii mici⁶⁸⁾. De altfel despre gradul de mortalitate infantilă în timpul diferitelor epidemii ne

⁶²⁾ Cf. anexa 3.

⁶³⁾ Ibidem.

⁶⁴⁾ Sublinierea noastră.

⁶⁵⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 104/1852.

⁶⁶⁾ Cf. anexa 3.

⁶⁷⁾ Ibidem.

⁶⁸⁾ Ibidem.

vorbește un alt raport medical, din 29 octombrie 1857, în care medicul oficial (*Bergphysicus*) din Roșia Montană, Ioan Szentpeteri, arată că în acest an, în amintita localitate minieră, din 130 de copii bolnavi au murit de anghină un număr de 50—60⁶⁹⁾. El menționează în același timp că accidentele mortale ale minerilor se țin lanț⁷⁰⁾ și că adeseori acestor accidente le cad victime și copiii care lucrează în mine⁷¹⁾.

Cu prilejul împlinirii a zece ani de la revoluția din 1848—1849, rapoartele medicale înfățișau o situație sanitară dezastruoasă. Astfel dintr-un raport al medicului Decăni, întocmit la sfârșitul anului 1858, rezultă că în acest an, din totalul de 2560 de muncitori de la zece mine, un număr de 1180 sînt înregistrați ca fiind bolnavi, deci aproape jumătate din totalul muncitorilor⁷²⁾. În anul următor procentul bolnavilor avea să devină și mai mare. Un raport întocmit de același medic, la 30 august 1860, arată că în anul 1859, dintr-un total de 2969 de muncitori de la unsprezece mine, au fost găsiți bolnavi, de diferite boli, un număr de 1613 dintre care au murit 43 de persoane⁷³⁾. Raportul arată că, în acest an, cele mai răspîndite boli au fost malariala, reumatismul și catarul bronhial, după care urmează pneumonia, pleurezia, tuberculoza și dizenteria, din care s-au înregistrat și cele mai multe cazuri mortale⁷⁴⁾. Chiar și numai din aceste date se poate observa cum situația sanitară a maselor muncitoare din regiunile miniere continuă să se înrăutățească pe măsură ce tînăra burghezie, interesată în exploatarea minelor, își perfecționează metodele de stoarcere a unui profit din ce în ce mai mare.

Încercînd să sintetizăm în cîteva cuvinte cele spuse pînă acum, putem conchide că problema sănătății maselor populare — strîns legată de condițiile social-economice ale vremii — a fost luată în discuție și pe domeniul fiscal al Zlatnei, numai atunci și numai în măsura în care interesele claselor exploatatoare erau puse în primejdie. Rezolvarea justă a acestei probleme în patria noastră va avea să mai întîrzie aproape o sută de ani după revoluția din anii 1848—1849.

ANEXE

1.

1848, mai 26, Zlatna

REGISTER

Aller derer Auslager welche von Seite des hohen Aerars und der Reviers Bruderladen für Bergarbeiter, k. Köhler, k. Hüttenarbeiter und k. Fiscal Unterthanen in vierten Quartale 1846/1847 durch folgende k. Cameral und Werks-Arzte auf Arzneien verwendet worden sind.

⁶⁹⁾ Ibidem, doc. nr. 756/1857.

⁷⁰⁾ Ibidem.

⁷¹⁾ Ibidem.

⁷²⁾ Ibidem, doc. nr. 150/1858.

⁷³⁾ Ibidem, doc. nr. 48/1860.

⁷⁴⁾ Ibidem.

Namen der Ärzte und des Reviers	Kran- ken	Ge- blie- bene	Ge- stor- bene	Generalle Auslagen			Specielle Auslagen		
				Flor.	xr. Conv.	Den.	Flor. Münze	xr.	Den.
1. Samuel Wass in Csertest	77	3	1	59	21	—	—	46	$\frac{19}{77}$
2. Sigismund Bartok in Rodnau	37	8	—	12	44	2	—	20	$\frac{24}{37}$
3. Georg Kraemer in Kisbanya	6	2	—	12	47	1	2	7	$\frac{5}{6}$
4. Philip Brenzinger in Sebeshelly und Kud- sier	41	6	1	31	40	2	—	47	$\frac{13}{41}$
5. Samuel Dilsky in Kudsier	9	—	1	17	40	2	1	57	$\frac{7}{9}$
6. Traugott Rietter Apotheker in Za- lathna	73	6	1	46	18	3	—	38	$\frac{4}{73}$
7. Carl Wagner Apot- heker in Nagiag	295	33	2	110	26	2	—	22	$\frac{130}{295}$
8. Franz Kaupe in St. Domckos	51	5	—	38	58	1	—	45	$\frac{43}{51}$
9. Wilhelm Knöpfer in Boitza	205	9	—	81	58	—	—	23	$\frac{203}{205}$
10. Franz Kratky in Offenbánya	74	—	1	44	15	—	—	35	$\frac{65}{74}$
11. Carl Aker Apotheker in W. Hunyad	70	5	1	39	17	—	—	33	$\frac{47}{70}$
12. Für das Horovich der W. Huny-der k. Fiscal Unterth	10	—	—	48	33	2	—	—	—
13. Alexander Márkosi in Toplitz	196	—	—	185	47	1	—	56	$\frac{171}{196}$
14. Albert Schiesel Apotheker in Körös- banya	50	—	1	26	28	—	—	31	$\frac{38}{50}$
Suma . . .	1194	77	9	756	16	—	—	—	—

Kommt ein Kranker im Durchschnitt

auf 38 xr. $\frac{4}{119}$

Zalathna am 26-ten May 1848 ⁷⁵⁾.

Dr Decani
k. Berg Cameral Physicus

2.

848, septembrie 10, Hunedoara

TEKINTETES CSÁSZÁRI KIRÁLYI IGAZGATÓSÁG !

Közönségesen tudva van, hogy dacára az 1830-ik évről 15.228 szám alatt lévő magos konstári rendeletnek a vaskezelési s több ahhoz tartozó munkások, mindezeideig nemcsak magok személyökre, hanem családjaikra nézve is az orvos és orvosi szerek szabad élvezhetésibe voltak, miből önként következik, hogy a Nagyméltóságu királyi Kincstartó tanácsnak folyó évi 3869 szám alatt kelt s 1589 igazgatósági szám alatt tárgyalt rendeletének azon pontja, mely az illető munkások családját az orvosi szerek ingyen használhatásától eltiltja, rájuk váratlanul hatott 's sohase idézhet vala ezen magos rendelet az illetőkre való nézt kedvetlenebb benyomást, mint éppen most, midőn a kedélyek mindenfelől annyire föl vagnak izgatva, s a könnyen elámítható köznép, mely közé az említett munkások méltán számíthatók — a sok rossz szánduquak által — kik új kormányunkat minden uton és módon gyanusítani törekednek — könnyen tévtanokra és tévutakra vezethető, kik azt hogy ezen utolsó rendelet által csak egy régibb, eddig is létezett, de fájdalom, meg nem tartott rendelet lenne életbeléptetve, meg nem foghstván, ezen utolsót, könnyen az új rendszer eredményének tarthatnák, s émiatt ahöz való bizodalnak nem hogy szilárdulna, hanem még csökkene 's könnyen még elégedetlenség 's zavart idézhetne elő. Ennélfogva én kötelességemhez tartozónak lenni gondolom magánvéleményemet ezen tárgy iránt a t. cs. Igazgatóság előtt nyilvánítani salázatosan indítványozni, miszerént a Nagyméltóságu Királyi Kincstartó tanács hódolattal volna megkérendő, hogy a főnnebbi okoknál fogva, az eddigi gyakorlatot némi korlátozás mellet még egy kevés ideig s legalább addig, míg az új kormány-rendszer iránti bizodalom szilárdulni fog, főnnhagyni méltóztasson, addig is pedig míg a Nagyméltóságu Királyi Kincstartó Tanácsnak ebéli ujjab határozata lehetna, az illető hivatalok oda lennének utasítandók, miszerént az orvosokkal egyetértve, gondoskodjanak afelől, hogy az utolsóknak idei, 1589 igazgatósági szám alatt kiadott ezen tárgyra vonatkozó rendeletnek teljesedésbe vitelénél ne gyakoroltassék felette-nagy szigor. Vajdahunyadon, szeptember 10-én, 1848.

László József
k. vasmű ügyelnök ⁷⁶⁾

3.

1848, septembrie 12, Hunedoara

HOCHLÖBLICH K. LANDES THESAURARIAT !

Der k. Eisenwerks-Inspector Joseph László macht im Anschlusse die Vorstellung, den bisher bestandenem mit H Thesaurariats Decret Zahl 3869 vom 22-ten Julii d. J. jedoch aufgehobenen freien Medicamenten — Bezug für die Weiber, Kinder und Wittwen der K. Arbeiter noch in so lange bewilligen und belassen zu wollen, bis die gegenwärtig herrschende *Unruhe*, welche sich auch unter dem gemeinen Volke immer mehr verbreitet, aufgehört haben wird, und macht demnach den fernern Antrag das citirte Hohe Decret in so lange nicht mit gar zu grosser Strenge zu beobachten bis diese seine Vorstellung hohen Orts erledigt seyn wird.

Die gehorsamste Administration ist bei den jetzigen höchst beunruhigenden Zeitumständen verpflichtet diese allerdings begründete Vorstellung umsomehr zu unterstützen als durch die plötzliche Entziehung des bisher üblich gewesenem und bis noch nicht beanstandeten freien Medicamenten Bezuges für die Angehörigen der K. Arbeiter, den Letztern eine grosse Last auferlegt wird, indem bei Bemessung der Löhne hierauf keine Rücksicht genommen wurde.

⁷⁵⁾ Arh. St. Cluj, arh. min. T. tr., doc. nr. 3155/1848.

⁷⁶⁾ Ibidem, doc. nr. 4727/1848.

Die sich immer mehr verbreitende Cholera ist — Gott sey Dank! — noch nicht in diesen Bezirk, doch wahrscheinlich wird diese Krankheit auch hier sich verbreiten und das Elend der Arbeiter bei Erkrankungen in ihrer Familie noch mehr vermehren, wenn selben der freye Medicamenten-Bezug abgehen sollte.

Alle diese Umstände und besonders die aufgeregte Volksstimmung in jetziger Zeit, machen es dringend nothwendig jede Bebürdung der K. Arbeiter zu vermindern, daher nochmals gebetten wird, den unentgeldlichen Medicamenten Bezug auch für die Weiber, Kinder und Wittwen der K. Arbeiter, so wie bisher, auch fernerhin zu belassen, und diesen Gegenstand zur Beruhigung derselben ehebaldigst zu erledigen.

V. Hunyad am 12-ten September 1848.

Laur. Behnel m.p.

Peter Schuster m.p.

Lcd. Elckes m.p.

Joh. Jwanovich m.p.

sub. K. Administr. Protocolist 77).

4.

1849, iunie 18, Sibiu

REGISTER

Aller deren, im 4-ten Quartal 1848 theils vom H. Aerare theils aber aus den Bruderladen für K. Bergarbeiter, Hüttenarbeiter, Manipulanten und Vecturanten mit Ausnahme der Rodnaer, Zalathnaer, Körösbanyaer und St. Domokoser Rechnungen, deren bis noch keine einlief für Arzneyen verausgabten Gelder.

Namen der Ärzte und des Reviers	Z a h l d e r				Conv. Münze		
	Docu- mente	Kran- ken	Geblie- bene	Gestor- bene	Flor.	Xr.	Dcn.
1. Georg Kramer in Kisbánya	7	4	—	—	4	24	—
2. Alexander Markosy in Toplitz	152	143	3	4	99	10	2
3. Wihelm Knöpfler in Boitza	226	216	7	—	74	59	1
4. Philip Brenzinger in Sebeshely	39	32	—	—	18	51	—
5. Carl Warro Apotheker in Nagyar	1658	474	32	4	208	22	—
6. Samuel Wass in Csertest	82	107	6	1	92	30	2
7. Franz Kratky in Offenbanya	86	81	—	1	59	—	3
8. Friedrich Aker in W. Hunyad	124	69	—	—	34	5	3
9. Samuel Dilsky Unt. Feldarzt in Kudsier	21	19	2	—	49	26	—
10. Nachdem zu Phyc. Archive 15 Stk. gehörten so verbliebe v. Documente die Summa	2347	1103	49	10	618	53	3
	2347 48	1103 47	49 1	10	618 21	53 46	3 —
Kommt ein Kranker im Durch- schnitt auf 33 xr. ⁴⁹⁹ 1150 Summe	2395	1150	90 [!]	10	647	39	3

Hermannstadt 18.VI.1849.

Dr. Decani m. p. 78)

77) Ibidem.

78) Ibidem, doc. nr. 18/1849.

„MARȘUL LIBERTĂȚII“ DIN 1850

DAN BERINDEI

În număr precedent al „Revistei Arhivelor“, T. Sîrbu a publicat nota „Documente privitoare la activitatea comitetului unionist din Buzău (martie-septembrie 1857)“, în care a prezentat un număr de documente interesante. Spre sfîrșitul notei se menționează redarea în anexă a unui „document de mare valoare istorică, după toate probabilitățile, încă necunoscut literaturii noastre“. „Este vorba — se precizează mai departe — de o poezie nesemnată, care poartă numai indicația Snagov 1850, intitulată *Marșul libertății* și care cuprinde atît îndemnul la unire, la republică și la emanciparea politică și socială, cît și chemarea revoluționară de luptă armată împotriva tiraniei și a sclaviei“¹⁾. În anexă²⁾ se redă în extenso textul poeziei socotită „după toate probabilitățile“ drept „necunoscută“.

Sîntem în măsură de a completa informațiile date de T. Sîrbu. Poezia nu este inedită, ci este vorba de „Marșul libertății“, scris la Snagov de C. D. Aricescu și publicat de autor în 1872³⁾.

Personalitate complexă — caracterizat de acad. G. Călinescu poate prea aspru „bolintineanizant ridicol“, dar și ca „om interesant în felul lui, însă inexistent în poezie“ deși „a lăsat cîteva versuri emoționante“⁴⁾ — Aricescu a îmbinat în cursul vieții activitatea politică — de obicei pe pozițiile progresului — cu cea publicistică. A fost ziarist, istoric, poet și a ocupat timp de mai mulți ani funcția de director al Arhivelor Statului (1869—1876)⁵⁾. În afara scrierilor sale literare și istorice — în special

¹⁾ T. Sîrbu, *Documente privitoare la activitatea comitetului unionist din Buzău (martie-septembrie 1857)*, în „Revista Arhivelor“, II (1959), nr. 1, p. 119.

²⁾ *Ibidem*, p. 123—124.

³⁾ C. D. Aricescu, *Uă preîmplare pe munți sau lumea reală și lumea ideală*, Buc., 1872, p. 136—137, republicat de Constantin Măciucă, *Patrie și libertate. Din poezia anilor 1840—1880*, București, 1958, vol. II, p. 45—47. Pentru Aricescu vezi mai ales: Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, Buc., 1957; Emil Virtosu, *Autobiografia lui C. D. Aricescu*, în „Arhiv. Olteniei“, XIV (1935), p. 261—267; Aurelian Sacerdoțeanu, *Constantin D. Aricescu, 18 martie 1823 — 18 februarie 1886*, în „Revista Arhivelor“, V, 2 (1943), p. 297—302; Claudia Mihăilescu, *Opera lui C. D. Aricescu*, loc. cit., p. 469—472.

⁴⁾ G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, Buc., 1941, p. 249.

⁵⁾ Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 301.

cele privind răscoala din 1821 ⁶⁾ — Aricescu ne-a lăsat prețioase însemnări memorialistice, încă inedite ⁷⁾.

„Marșul libertății” este o poezie editată din timpul vieții lui Aricescu. Este a *doua poezie* cu acest titlu scrisă de poet. Cea dintâi a fost scrisă de el în 1848 ⁸⁾, în același timp cu poezia cu titlu identic a lui Catina. Aricescu însuși relatează împrejurările scrierii „marșului” din 1848, evocând zilele revoluției :

„În sfârșit pe orizontul României resări
Sfântul soare al Dreptății. Libertate și frăție
Fu deviza României. Generală bucurie !
Catina și Aricescu, ca și nisce juni mierloi
Cari scap din colivie, începură amândoi
Ca să cînte Libertatea ce de Tirani să scăpa ;
Pruncul Român fu ziarul, care ei îl prefera,
Catina chiar îi fu nașul, numele el i l-a dat,
Dacă ar trăi el astăzi, mult ar fi înfuriat...
Cîte-un marș al libertății amândoi am intonat
Al lui Catina fu însă de cei mai mulți aprobat
Devenind marseilleza ce atunci-o cîntau
Toți aceia ce din suflet pe ciocoi îi detestau” ⁹⁾.

Cel de-al doilea „marș” a fost alcătuit de Aricescu în 1850, fiind compus — după propria mărturie a poetului — „în esilul... de la Snagov” ¹⁰⁾. Aricescu a fost deținut la Snagov cea mai mare parte a anului 1850. Împrejurările acestea ne sînt relatate chiar de poet în scrierea sa „Procesul și esilul meu la Snagov” (București 1859). În această lucrare, Aricescu relatează împrejurările arestării sale de la 30 noiembrie 1849 ¹¹⁾, arestare provocată de poezia „Blestemul României contra apăsătorilor săi”, pe care Aricescu o alcătuiase cu trei luni mai înainte la cererea fruntașilor pașoptiști arestați la Colțea, în așteptarea judecării lor ¹²⁾. El era socotit — după moartea lui Catina — poetul „revoluției”. Arestat și anchetat de un tribunal secret de sub președinția reacționarului Manole Arghiro-pol ¹³⁾, el este trimis de Știrbei la Snagov, pentru a-și ispăși „vina”, în *ultimile zile ale lunii ianuarie 1850* ¹⁴⁾. Aricescu este eliberat abia în decembrie, el scriind la acea dată poezia „Adio la Snagov” ¹⁵⁾. Descriind în versuri felul său de viață din timpul detenției, Aricescu însemna următoarele într-o „epistolă familiară” către amicul său G. Z. Crețeanu :

⁶⁾ Pentru activitatea istoriografică, vezi lucrarea citată a lui V. Maciu.

⁷⁾ Arh. St. Buc., ms. 807.

⁸⁾ C. D. Aricescu, *Uă preimblare pe munți...*, p. 129–130.

⁹⁾ Idem, *Amicului meu C. Roată*, loc. cit., p. 104.

¹⁰⁾ *Ibidem*, p. 131.

¹¹⁾ Idem, *Procesul și esilul meu la Snagov*, Buc., 1859, p. 28. Pentru deținerea la Snagov, vezi și memoriile lui Aricescu (Arh. St. Buc., ms. 807, p. 73 și urm.).

¹²⁾ C. D. Aricescu, *Procesul...*, p. 5–23.

¹³⁾ *Ibidem*, p. 58–90.

¹⁴⁾ *Ibidem*, p. 92–93.

¹⁵⁾ *Ibidem*, p. 102–104.

„Camera mea dă spre baltă : un pat numai de culcat,
O meschioară și un scaun și lingura de mîncat...
Un dorobanț ferestruia și altul ușa păzea ;
Lectura și poezia fură distracția mea“ ¹⁶⁾.

Lui Mavrodolu, un alt prieten, Aricescu îi relata în versuri :

„Amice, eu sînt bine și foarte fericit
Aicia unde vîntul Restriștei m-a zvîrlit“ ¹⁷⁾.

Dar alte versuri descriu suferințele poetului :

„Cînd gîndesc la tine
Cîmpulungul meu
Simt d-odată-n mine
Un dor foarte greu“ ¹⁸⁾.

Cenzura lui Știrbei scoate din această poezie a lui Aricescu următoarele versuri :

„Astfel al meu suflet într-acest trist loc
Mereu se consumă de un dor de foc
Dorul țării mele unde s-a născut !
Astfel al meu suflet în astă-nchisoare
Geme, lipsă d-aer, lipsă de răcoare
Aerul de munte care m-ă crescut !“ ¹⁹⁾.

Cînd mai tîrziu, i se îngăduie ca împreună cu un jandarm să facă plimbări în pădure sau cu barca pe lac — șicanele îngrijitorului temniței neîncetînd însă, chiar în ceea ce privea hrana arestatului ²⁰⁾ — Aricescu are prilejul de a însemna într-o „epistolă familiară“, cîteva versuri revelatoare și pentru momentul de compunere al „Marșului libertății“ :

„Toată ziulița, frate, pe baltă o petreceam
Și pe regele luminei întii eu îl salutam,
Apoi în codru Vlăsia m-așezam la umbra deasă,
Cugetînd la măicuța și la țara-mi dureroasă...
Cugetam atunci, amice la soarta umanității
Și vedeam triumful păcii și triumful libertății.
Umpleam apoi atmosfera de cîntece haiducești
Ce îmi rechemau bravura eroilor romînești ;
Și ziceam : „dacă românul pînă astăzi n-a pierit,
Nu mai pierde niciodată, căci cerul l-a preursit
A fi liber și ferice, ș-a gusta o viață dulce
Și din sînu-i mari luceferi el odată va produce !“ ²¹⁾

¹⁶⁾ *Ibidem*, p. 98.

¹⁷⁾ Idem, *Epistolă familiară la amicul și camarad al meu de colegiu, d. Iordache Movrodolu*, în „Arpa Romînă“, Buc., 1852, p. 79.

¹⁸⁾ Idem, *Suvenirea locului natal*, loc. cit., p. 99.

¹⁹⁾ Idem, *Esplicarea alegoriilor din Arpa Romînă cum și pasagele șterse de cenzură din această operă*, Buc., 1859, p. 16.

²⁰⁾ Arh. St. Buc., ms. 807, f. 76.

²¹⁾ C. D. Aricescu, *Procesul...*, p. 99—100.

Acesta a fost cadrul în care au fost create versurile „Marșului libertății”.

În „Memorii”, Aricescu relatează că a tradus în cursul detențiunii sale din 1850 lucrarea lui Polibiu „Diferitele forme de guvernământ”, a redactat lucrarea „Daci și romani” și a scris „Origina și dezvoltarea religiunilor”, imitație după „Ruinele” lui Volney. „Poezii — adăugă el — însă am făcut multe, care poartă data 1850 și cele mai multe din „Lira” și „Șoimul Carpaților” sînt făcute la Snagov”²²⁾. Dacă adăugăm poeziile din „Arpa Romîină” — apărute în 1852 — se poate afirma că Aricescu a scris cel puțin jumătate din producția poetică a vieții sale în timpul exilului din 1850²³⁾. El a avut curajul să publice parte din aceste poezii în 1852. Titlurile anodine (Rugăciunea poetului, Sufletul și corpul, Ruga femeii sublime, La un prunc de leagăn etc.), nu trebuie să înșele; sub aceste aparențe, poetul reușește să înșele cenzura reacționară²⁴⁾.

„Marșul libertății” din 1850 n-a putut fi tipărit în 1852 și lucrul este firesc, mai ales că — după propria mărturie a autorului — el fusese scris „în prevederea unei revoluțiuni generale ca cea de la 1848”²⁵⁾.

Textul poeziei publicat de T. Sîrbu reprezintă mai mult ca sigur o primă variantă a „Marșului” din 1850. Este de menționat că primul vers în versiunea T. Sîrbu este similar celui dinții vers din „Marșul” lui Catina și din „Marșul” lui Aricescu din 1848. Textul publicat de T. Sîrbu este în general similar versiunii lui Aricescu din 1872, cu mici deosebiri. Strofa ultimă — refren — este repetată în ediția din 1872 după fiecare două strofe; în strofa a patra versurile *Scoală-te dar dintre morți*, sînt înlocuite prin *Uă armați romîni, cu toții*; în versul întîi al strofei a cincea, în 1872 a apărut *copii* în loc de *nepoți*, iar în versul ultim al strofei a șasea *stat mare* în loc de *stat tare*; în strofa a șaptea versul al doilea apare în 1872 *Victimele tiraniei*, în loc de *Victime alle Tyranici*; după strofa a șaptea urmează în 1872 o strofă intercalată:

„Europa luminată
La banchetu-i azi așteaptă
Pe toți populi în feare,
Ce sînt demni de neatinzare,
Ce doresc a fi toți frați!”

Strofa a opta și a noua prezintă în versiunea din 1872 simțitoare modificări:

„Destul seculi d-umilintă
Ați trăit în suferință;
Decît sclavi, mai bine moarte

²²⁾ Arh. St. Buc., ms. 807, f. 77.

²³⁾ Aricescu publică după 1848 următoarele volume de versuri: *Arpa Romîină* (titlatură sub care el înțelegea Dacia traiană) (Buc., 1852); *Lira* (Buc., 1858); *Șoimul Carpaților* (Buc., 1860); *Flori de Tușnad* (Buc., 1872) și *Uă preîmbulare pe munți sau lumea reală și lumea ideală* (Buc., 1872).

²⁴⁾ Vezi: C. D. Aricescu, *Esplicarea alegoriilor din Arpa Romîină* ..., Buc., 1859.

²⁵⁾ Idem, *Uă preîmbulare* ..., p. 131.

Pentru sînta Libertate,
Pentru patrie și penați ²⁶⁾
O divină Libertate,
Astăzi națiile toate
Ce doresc ca să trăiască.
Vor prin tine să zdrobească
Pe tiranii lor spurcați“.

Merită să fie subliniat faptul însemnat că, după toate probabilitățile, varianta „Marșul libertății“ lui C. D. Aricescu, găsită între hîrțiile din 1857 ale Comitetului unirii din Buzău reprezintă o formă mai *apro-piată* (dacă nu chiar *similară*) a poeziei scrisă în 1850, deoarece deosebirile dintre cele două versiuni — cea din hîrțiile comitetului de la Buzău și cea publicată în 1872 — indică modificări făcute probabil *înainte de tipar* de către autor. Însemnările de față au încercat să limpezească unele nedumeriri și să aducă cîteva noi precizări.

²⁶⁾ În versiunea T. Sirbu acest vers, similar, n-a fost citit complet.

DESPRE ARHIVA TURCO-ORIENTALĂ DIN BIBLIOTECA DE STAT „V. KOLAROV”—SOFIA *

— Importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul
Europei —

M. GUBOGLU

I.

În arhivele, bibliotecile și muzeele bulgare s-au păstrat circa un milion de documente turco-osmane, precum și mii de manuscrise și tipărituri orientale, înfruntând vitregia vremurilor în acest colț al Balcanilor.

Începînd din anii 80—90 ai veacului al XIV-lea și pînă la eliberarea poporului bulgar cu ajutorul armatelor ruso-romîne (1877—1878), aici, ca și în restul Balcanilor, nu a existat decît o singură cancelarie și administrație care emitea acte și anume cea turcă. Așa se explică de ce bulgarii nu au arhive în limba națională decît abia după 1830 și mai ales după eliberarea lor din 1878¹⁾.

Cercetătorii bulgari față de atîtea relații istorice cu Orientul musulman, în general, și cu Imperiul otoman în special, au început să se intereseze de aceste probleme încă de la începutul sec. XIX. O vie mărturie în acest sens o constituie traducerea în limba bulgară, în 1805, a operei lui D. Cantemir, *Sistema religiei mahomedane* (St. Petersburg, 1722), de către episcopul Sofronie de Vrața (Vračanski) ²⁾, care a fost un timp și la noi. După cum s-a arătat, această traducere este una dintre cele mai vechi

* În depistarea materialului arhivistic am fost sprijiniți de Vera Mutaftchieva, cercetătoare la Institutul de Istorie al Academiei Bulgare de știință și în special de Ilie Bozagiev, pentru care le aducem mulțumiri și pe această cale. De asemenea, mulțumim și Dr. Boris Nedkov, șeful secției orientale și colaboratorilor săi Ismet și Russe.

¹⁾ *Centralen dărzaven istoriceski arhiv. Pătevoditel. Redaktor H. Georghiev...*, Sofia, 1957, 98 p. (Ministerstvo na vătresnite raboti. Otdel Dărzaven arhiv).

²⁾ A. I. Sobolevski, *Neizvestnie trudî Sofroniia Vrakanskogo*, în „Izvestiia otdelenia russkogo iazika i slovesnosti Akademii Nauk”, 1908, I, p. 93 și A. I. Iațimirski, *Melkie teksti i zametki starinnoi sloveanskoj literaturi*, ibidem, XXI, 1916, II, p. 109—117.

scrieri de literatură cultă, tradusă în limba bulgară modernă³⁾. În prima jumătate a veacului al XIX-lea se manifestă primele interese bulgare pentru probleme turcologice. Așa, de pildă, în 1839 apare prima publicație bulgară a unui document turc, *hattișeriful de la Gülhane*, prin care sultanul Abdul-Megid inaugura introducerea reformelor europene în Turcia, numite *tanzimat*⁴⁾. Acest *hattișerif* a fost tradus de Mihail Chifalov din Teteven și tipărit la București. În 1841, învățătorul Kalista Luca din Gabrovo traduce și publică tot la București „Codul penal turc” (*nakaza-telen zakon*), într-o broșură de 36 p.

În anul 1851 apare primul *Dicționar-vocabular turco-bulgar și ghid de conversație* a lui Pencio Radoglu (*Radov*) din Carlova, tipărit la Belgrad, care însemna un prim pas pentru cunoașterea unei limbi orientale în Bulgaria. Un pas înainte, în cercetarea elementelor turco-grecești din limba bulgară, este dicționarul lui Alex. T. Jivkov din Pleven intitulat *Recnik na dumi turski i grăcki v jeziko bălgarskij*, imprimat tot la București în 1855. În 1865, apare la Brăila prima versiune bulgărească a minunatelor povești arabe cu fond indian *Halima. Basnoslovni arabski povestnosti, prevedeni ot I. I. Mănzov etc.*

Având în vedere că atât traducerea *hattișerifului de la Gülhane*, cât și a Codului penal nu s-a făcut după originalul turc, ci după niște traduceri grecești, ele nu pot fi socotite drept începuturile turcologiei științifice bulgare. Această situație a rămas valabilă pînă la 1878, deși de la 1839 au fost traduse cam 40 de cărți privind diverse probleme turcești⁵⁾. Toate acestea nu sînt decât lucrări didactice, diverse compilații, opere de diletanți, în general lipsite de valoarea unor opere științifice originale.

Printre instituțiile științifice înființate pe la 1879 era și secția orientală de pe lângă Biblioteca Națională. Acest prim nucleu științific de orientalistă bulgară, creată la cererea lui Petre Vladimirovici Alabin, guvernatorul rus al Sofiei, și-a limitat activitatea, mai bine de două decenii, în special la achiziționarea de manuscrise, tipărituri orientale și de materiale arhivistice turcești. Dintr-o bogată corespondență și din rapoartele

³⁾ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir viața și opera*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1958, p. 219.

⁴⁾ Despre *tanzimat* cf. „Encyclopédie de l'Islam”, t. IV, 1934, p. 689—693 (J. H. Kramers).

⁵⁾ Printre cele mai sus arătate amintim: St. P. Iliev i Dimo V. Hranov, *Slovar francuzki bălgarsko-turski za naj-upotrebitelnite dumi*, Rusciuc, 1858; St. Vălkov, *Turskij bukvar za bălgarskite junosi, koito zelačet sās polezen sponob da polucat dobre nacalo na turskijat jezik*, Carigrad, 1856; J. Gruiev, *Nacielnă Kniga za osmanskij jezik* (trei ediții), Carigrad, 1864, 1867, 1873; Iv. P. Ciorapiev, *Tursko-bălgarski bukvar*, Rusciuc, 1844; *Bukvar za turskij jezik s zabavni prociti*, Rusciuc, 1866, 1867, 1875; J. Gruiev, *Osmanska gramatika*, Carigrad, 1864; N. Markov, *Gramatika za turskij jezik*, Carigrad, 1870, 1871 și 1874 (în 3 ediții); P. R. Slavejkov, *Săcratenie na turskata istorijo ot osnovanijeto na imperijata do našite dni, spisana na francuzki ot H. Malufa*, prevedena i dopălnena s njakoi, prilozenija ot P. R. Slavejkova, Carigrad-Galata, 1857; J. Gruiev, *Istoriija za Osmanskoto dărzavo*, Viena, 1859; *Istoriija na osmanskoto carstvo, Edirne, 1872*; *Săcratena Osmanska istorija* izdavna sa ot Bălgarskoto Pecatarsoko D-vo „Promislenie”, Carigrad, 1871 (perevod na...); *Hatt-i humajun...*, 1856; G. D. Popov, *Ţarski tărgovski zakonik*, Rusciuc, 1866; *Beratăt na pârviut Bălgarskij Ekzarh*, Carigrad, 1872 etc. (mai amănunțit la Boris Nedkov, *Orientalistikata v Sofiskata narodna biblioteka*, Sofia, 1947, p. 5, notele 1—6).

foștilor directori ai Bibliotecii Naționale din Sofia, reiese că baza acestei secții a fost biblioteca lui Hüsrev pașa din Samokov, care avea 2485 volume, cuprinzând manuscrise și tipărituri în caractere arabe. Acestea, împreună cu alte materiale turcești din Lovcea, Plevna și alte centre bulgare au fost aduse aici pentru o mai bună conservare. O parte au fost alese și trimise în Rusia, pentru o mai bună păstrare, iar restul au intrat în patrimoniul Bibliotecii Naționale.

Din aceleași surse aflăm o serie de date despre unele figuri proeminente din istoria culturii bulgare, care s-au interesat mai îndeaproape de soarta acestei arhive turcești, ca dr. Constantin Jirecek, director al Bibliotecii Naționale din Sofia, V. Manciov, V. D. Stoianov și alții care, conducând biblioteca, au luptat pentru mărirea fondurilor sale documentare.

Cu toate că fondurile și colecțiile turcești ale bibliotecii erau în continuă creștere, ele au rămas însă ani de-a rândul un tezaur arhivistic nefolosit. Așa, de pildă, raportul din 1897 al bibliotecarului secției reliefa că documentele, manuscrisele și cărțile colecției turcești zac în lăzi fără să fie inventariate și aranjate. El insista pentru angajarea unui bun cunoscător de turcă și arabă, motivînd că fără catalogarea documentelor nu se poate aprecia valoarea lor științifică.

O adevărată muncă științifică arhivistică și de bibliotecă începe la secția turcă numai în 1900, odată cu numirea lui Diamandi Ihciev⁶⁾ ca *arhivar*, pentru inventarierea și aranjarea materialelor turco-orientale. D. Ihciev a publicat un număr considerabil de documente valoroase privind istoria Bulgariei atît în coloanele revistelor bulgare⁷⁾, cît și în volume separate⁸⁾.

Prin decretul lege din 5 martie 1909 privind organizarea Bibliotecii Naționale din Sofia, secția arhivei turcești deveni oficial „secția orientală” (*Orientaliski otdel*) a acestei biblioteci. Primul bibliotecar al noii secții a fost numit în 1910, în persoana unui distins orientalist, dr. Ivan Dimitrov⁹⁾.

Abia în octombrie 1913 a fost numit, ca titular al Secției orientale, Vladimir Todorov Hindalov. Dintr-o dare de seamă a acestuia, publicată în „Anuarul bibliotecii naționale” (1913), se vede că numărul manuscriselor orientale se ridica la 3869 de piese, avînd un conținut religios, moral.

⁶⁾ Despre biografia lui D. A. Ihciev v. articolul lui And. Diamandiev în „Izvestija na ist. družestvo”, XIV–XV, Sofia, p. 186–194.

⁷⁾ „Bălgarska Sbirka” a lui S. S. Bobcev, „Izvestija na istoriceskoto družestvo v Sofija”, „Sbornik za narodni umotverenije, nauka i kniznina”, „Periodicesko spisanie na Bălgarskoto Knizovno družestvo”, „Minalo” a lui G. Balascev, „Pregled” al Sf. Sinod etc.

⁸⁾ *Turskite dokumenti na Rilskija monastir*, Sofia, 1910, 819 p.; *Privilegiite na hristijanite raja v Osmanskata imperija i njakoi dokumenti vărhu tjah*, în „Minalo”, I, 1909, p. 15–37; *Turskite dărzavni dokumenti za Kărdzaliite*, în „Sb. N.U.”, XXII–XXIII, 1906–1907; *Turski dărzavni dokumenti za Osman Pazvantoglu Vidinski*, în „Sb. N.U.”, XXIV, 1908; *Prinos Kăm spahite vă Osmanskata dărzăva i turski dokumenti vărhu tjah*, în „Sb. N.U.”, 1909, 95 p.; *Vakifite v Bălgarija.... Za osnovite naciala na pozemelnata sobstvenost v Osmanskata imperija i spețialno v Bălgarija pot tursko vladicestvo*, în „Godišnik na Sof. Universitet. Ist. fil. Fakultet”, f. XLIII, 1946–1947, Sofia, 1947, p. 1–96; *Po njakoi văprosa na turskoto feodalno zemlevlădenie*, în „Istvestija na Ikonomiceskija institut”, god. VI, t. 9, dos. 1–2, 1155, p. 165–189.

⁹⁾ Pentru indicațiile biografice, v. „Godišnik na nar. b-ka v Sofija”, 1912–1913, p. 24.

lingvistic și istoric. Acesta, încheind catalogul lui D. Ihciev pentru tipăriturile vechi, a început catalogarea documentelor turcești, întocmind fișe pentru 1600 de piese arhivistice. Concomitent, pe timpul îndelungatei lui funcționări (1913—1935) și Vl. Hindalov a contribuit enorm de mult la creșterea calitativă și cantitativă a arhivei turcești¹⁰⁾. Vl. Hindalov a scris și o serie de articole în diverse reviste, fundamentate pe materiale arhivistice¹¹⁾.

Lui Vl. Hindalov, în 1935, i-a urmat la conducerea secției orientale dr. Petăr Mijatev, care a contribuit la promovarea studiilor turcologice în Bulgaria¹²⁾, s-a ocupat cu originea vechilor turco-bulgari ai lui Asparuh¹³⁾, a dat unele contribuții la diplomația otomană¹⁴⁾ și a scris o serie de studii interesante de turcologie¹⁵⁾.

Concomitent, P. Mijatev s-a ocupat și cu munca arhivistică și de bibliotecă a secției, privind catalogarea manuscriselor orientale și a documentelor turcești. Una din ultimele contribuții valoroase ale lui P. Mijatev este cercetarea unor monumente epigrafice turcești din Dobrogea¹⁶⁾.

Nu numai conducătorii secției orientale, ci și alți cercetători bulgari au publicat documente turcești din această arhivă. Un loc de frunte îl ocupă, desigur, Gălăb Gălăbov. Documentele publicate de acesta sînt selecționate din arhive, cea mai mare parte privesc probleme juridice și social-economice de pe vremea dominației turcești în Bulgaria. Majoritatea sînt publicate în coloanele *Anuarului* („*Godišnik...*“) *Universității din Sofia*, seria istorie-filologie sub rubrica „Izvoarele turco-osmane pentru istoria Bulgariei“¹⁷⁾.

¹⁰⁾ Cf. „*Godišnik na nar. b-ka v Sofija*“, 1926—1928, p. 150 și urm.

¹¹⁾ *Vidinskoto vâstanie... , Unijata prez 1860 Godina... , Stopanskoto i ekonomicesko polozenie na Dunavskija vilaet prez 1864, 1866, 1867, 1869 i 1873 god.* Toate acestea sînt publicate în „*Godišnik na nar. b-ka v Sofija*“, 1924—1925, p. 147—211.

¹²⁾ P. Mijatev, *Edna nova nauka u nas*, în „*Zora*“, nr. 3056, din 9 sept. 1929.

¹³⁾ *Proizhod i rodina na tiurkobălgarite*, în „*Vekove*“, I, „*Prosveta*“, I, fasc. 6 ; *Tiurkobălgari i Ciuvași*, în „*Ucil. pregled*“, 37, 1938, fasc. 3, p. 257—272 ; *Bălgarija na Volga prez srednite vekove*, în „*Prez vekovete*“, 1938, p. 126—144.

¹⁴⁾ *Tugrite na osmanskite sultani ot XV do XX st.*, în „*Godišnik na Plovdiv nar. b-ka i muzej*“, 1937—1939.

¹⁵⁾ *Razkrivane na revoljucionnrite Komiteti prez 1872 godina po turski dokumenti*, în vol. festiv „*Vasil Levski*“ 1837—1873—1937, p. 84—91 ; *Edin turski dokument po izbuhvaneto i potusavaneto na Aprilskoto vâstanie*, în „*Ucil. pregled*“, 38, fasc. 1, p. 62—73 ; *Njekolko turski dokumenti iz naseto blizko minalo*, în „*Godišnik na Plovdiv nar. b-ka i muzej*“, 1940—1941, p. 133—140.

¹⁶⁾ *Osmanoturkski epigrafski pametnici v Dobrudza, Sofija*, 1956 (Bălgarskiej Akademii Nauk).

¹⁷⁾ *Turskite Kadijski sidzili v Sofijskata Narodna Biblioteka*, în „*Zora*“, nr. 4873, din 26 sept. 1935 ; *Njekolko stari osmano-turski dărzavni dokumenti odnosno rojiniganite*, în „*Godišnik na Sofijskija universitet, Ist.-fil. Fakultet*“, fasc. XXXIV, 1938 ; *Narodnostno ni ime „Bălgari“ v starite osmansko-turski dokumenti*, în „*Rodina*“, I, Sofia, 1939, p. 183—190 ; *Osmano-turski izvori za bălgarskata istorija*, Sofia, 1938, 1939, 1946, în „*Serdika*“, VI, 1946 ; *Za osnovnite naciala na pozemelnata sobstvenost v Osmanskata imperija i specialno v Bălgarija pod tursko vladicestvo*, în „*God. Sof. Univ.*“, vol. XLIII, Sofia, 1946—1947 etc.

Documentele turcești privind istoria Bulgariei au mai fost publicate de D. Gadjanov¹⁸⁾, V. Șanov și Pancio Dorev¹⁹⁾, dar în condiții mai defectuoase.

După 9 Septembrie 1944, ziua eliberării Bulgariei de sub jugul fascist, Biblioteca Națională a fost reorganizată, instituția fiind pusă pe un fundament științific temeinic, sub conducerea profesorului Todor Borov. Odată cu aceasta a fost promovată și secția de orientalistică. Printre măsurile luate a fost și stringerea sistematică a materialelor orientale, în special a arhivelor turcești care de 80 de ani erau împrăștiate pe tot teritoriul Bulgariei. În același timp s-a avut în vedere obținerea de arhive turcești din străinătate. Tot în acest scop, în 1947, s-a deschis la Șumla, astăzi Kolarovgrad, o *secție islamică* a bibliotecii ca sucursală a secției orientale din Sofia. Numai în cursul acestui an au fost strânse o colecție de 3000 de documente turcești, 300 de tipărituri în caractere arabe și 400 de manuscrise orientale.

În urma călătoriei orientalistului dr. Boris Nedkov în nord-estul Bulgariei, au mai fost adunate pentru biblioteca și arhiva secției orientale din Sofia 165 de scrieri diverse, 222 de volume tipărite, 163 de manuscrise, 57 de registre cadice etc.

Din 1942 și pînă astăzi, conducerea secției orientale a Bibliotecii „V. Kolarov” are un distins cercetător în persoana dr. Boris Nedkov. Prima sa lucrare, cu care s-a impus în acest domeniu, este *Die Gizya (Kopfsturz) im osmanischen Reich mit besonderer Berücksichtigung von Bulgarien*, Leipzig, 1942, tradusă și în limba turcă. Un deosebit merit îl au colecțiile de documente turcești publicate în „Izvestia” Bibl. „V. Kolarov” sub semnătura acestui savant, unele strîns legate de mișcările revoluționare bulgare înainte de eliberare²⁰⁾.

Aceasta nu este decît o schiță a publicațiilor de documente turcești din arhivele bulgare. Asupra acestei probleme au insistat mult mai pe larg cunoscuții cercetători bulgari Vel. Iordanov și în special dr. Boris

¹⁸⁾ *Turskite iztocnici za novata ni istorija*, ibidem, 1914, în „Bălg. Akad. na nauk”, fasc. III; Călătoria lui Evlia Celebi (*Pătuване na Evlija Celebi iz bălg. zemi prez srodata na XVII v.*, P. Sp., LXX) după care s-a tradus și în rominește de Goran Cialicof, în „Dobrogea Jună”, Constanța, 1912 și „Arhiva Dobrogei”, II, 1919.

¹⁹⁾ *Dokumenti iz turskite darzavni arhivi*, ciast I, v „Dokumenti za bălg. istorija”, tom. III, izdanie na Bălg. Akad. na Nauk, 1941. A II-a parte trad. de Hr. Tilkov (1942).

²⁰⁾ *Turski dokumenti za Botevata Ceta*, în „Hristo Botev-Sbornik”, 1949, p. 675–766; *Ungarskata emigracija v Bălgarija prez 1849–1850 godini*. *Njakolko neizvestni turski dokumenti*, în „Izvestija” za 1953 g. Iubileen Sbornik, Sofija, 1955, p. 232–261 + 13 facsimile; *Vasil Levski i negovite spodviznici pred turskita sād. Dokumenti iz turskite arhivi*, Sofija, 1952, 463 p. (Dărzăvna biblioteka „Vasil Kolarov”, Orientaliski otdel); *Aprilsko vāstanie 1876 god*, tom III. *Sbornik ot turski dokumenti*. Culese și traduse de dr. Boris Nedkov, sub redacția profesorului Alex. K. Burmov, Sofia, 1956, Ed. de Stat „Nauka i izkustvo”, 417 p. + CXXXI facsimile; *Turski dokumenti za vāstanieto v Šumen (Kolarovgrad) prez septembri 1875 g.*, în „Izvestija” za 1956, Sofija, 1958, p. 231–259 + IV facsimile (Dărzăvna biblioteka „Vasil Kolarov”).

Nedkov, care s-au ocupat mai amănunțit de originea și dezvoltarea Secției orientale ²¹⁾).

În prezent B. Nedkov are deja pregătit pentru tipar un *Catalog al manuscriselor orientale din Biblioteca „V. Kolarov“*.

În această ordine de idei trebuie să menționăm și contribuția lui Nicola Popov ²²⁾, a Verei P. Mutafcieva ²³⁾ și a Bistrei C. Tsvetkova ²⁴⁾ etc. *.

²¹⁾ Vel. Iordanov, *Istoriia na narodnata biblioteka vã Sofija*, Sofia, 1930, p. 67, 82, 117, 133, 169, 193, 197, 220; Godisnik na nar. b-ka v Sofija; Boris Nedkov, *Orientalistikata v sofijskata narodna biblioteka*, 1947, 16 p. (Otpečatak ot „Godisnik na Bibliografskija Institut“); *Despre registrele cadiice din Rusciuc*, în „Izgreve“, nr. 1236, din 14 oct. 1848. Idem, *Orientaliskijat otdjal na Darzavnata biblioteka „Vasil Kolarov“*, în „Izvestija na DBVK“, Sofija, 1954 și în „Istoričeskij Pregled“, Sofia, 1954, nr. 2; *Narodna Biblioteka „V. Kolarov“*, 80 godini, 1878–1958, Jubileen list, 10 dekmvri 1958 g. — Sofia, p. 12 și în special articolul dr. Boris Nedkov, *Orientaliskijat otdjal*, p. 10.

²²⁾ *Paleografski osobenosti na cislitelnite imena v pismato sijakat*, Sofia, 1955, 70 p.; *Edno svedenie za sistemata na razdavane feodalni vladenija v Osmanskoto*, în „Izvestija“ za 1955 g., Sofija, 1957, p. 192–196 + 2 facsimile; *Njakolko fermana ot vremeto na sultan-Mehmed II*, în „Izvestija“ za 1955 g., Sofija, 1957, p. 197–200 + V facsimile, s.a.

²³⁾ *Kam vãprosa za položenieto na Voinuskoto naselenie*, în „Izvestija“ za 1952 g., Sofija, 1953, p. 247–276 (Dãrzavna biblioteka „Vasil Kolarov“); *Edin prepis ot zakona za vojnucite ot Nikopolskija i Silistrenskija sandjak*, în „Izvestija“ za 1953 g., Sofija, 1955, p. 267–273 + 4 facsimile; *Feodalnata renta, prisvojavana ot lennija dãrzatel v Osmanskata imperija s ogleđ na nařite zemi prez XV–XVI v.* (La rente fãodale appropriãe par les dãtenteurs fãodaux dans les terres de l'Empire ottoman aux XV-e et XVI-e siãcles), în „Izvestija na Instituta za Bãlgarska istorija“, Sofija, 1957, p. 163–204 (și extras) s.a.

²⁴⁾ *Prinos kam izucianieto na turskija feodalizãđ v bãlgarskite zemi prez XV–XVI v.*, Cast I: *Oblik na stopansvato i sãřtnost na feodalното zemevladenie*, în „Izvestija na Instituta za bãlgarska istorija prin BAN, t. V, 1954, p. 71–153. Cast II: *Zavisimoto naselenie i vekovnata borba protiv Turskija feodalen gnet*, Ibidem, t. VI, p. 115–191; *Turskijat feodalizãđ i položenito na bãlgarskija narod do nacaloto na XIX v.*, în „Ist. Pregled“, XI, 1955, p. 159–186; *Izdanija na turski dokumenti va Narodna Republika Makedonija*, în „Ist. Pregled“, XII, 1956, kn. 3, p. 88–95; *Izvanredni danãci i dãrzavni povinnosti v bãlgarskite zemi pod turska vlast*, „Izdanie na Bãlgarskata Akademija na Naukite“, 1958, 227 p.

* Continuând seria „Izvori za Bãlgarskata istorija“ (t. IV), Institutul de istorie al Academiei Bulgare de stiintã a publicat în cursul acestui an „Fontes Turcici Historiae Bulgaricae“ (*Turski izvori za bãlgarskata istorija*), sub redacția lui Hristo Gandel și Gãlãb Gãlãbov. Prima fasciculã este intitulatã: *Tursko agrarno zakonodatelstvo i administrativnite deistvija po pozemlenata i danãcnata registracija v Dunavskija vilaet ot 1858 do 1877 g.*, adicã „Legi turcești agrare și administrative pentru agriculturã și dãri înregistrate în vilaietul Dunãrea de la 1858 la 1877 g“. (Sofija–1959, 156 pp.). Lucrarea deși a apãrut în condiții tehnice cît se poate de bune, totuși îi lipsește textul original, care trebuia sã fie redat fie în transcriere, de preferat în caractere arabe, fie în facsimil. Prin aceastã metodã, desigur, aceastã publicație era mai accesibilã specialiștilor, care puteau face observații pe marginea ei.

E de reliefat și faptul cã Institutul de istorie al Academiei R. P. Bulgare a pãșit la cercetarea și publicarea unei alte serii de izvoare orientale, care completeazã sursele turcești. Cea mai vie mãrturie în ãcest sens este valoroasa operã intitulatã *Fontes Hebraici ad res oeconomicae socialisque terrarum Balcanicarum saeculo XVI pertinentes*, vol. I, Collegerunt traducxerunt et interpretationi sunt Dr. Așer Hananel et Eli Eșkinasi. Editio Academiae Litterarum Bulgaricae. Sofia–1958. Aceste texte culeses din literatura zisã „consultații rabinice“ (*Se'olãt u-Tešuvõt*), adicã „chestiuni și rãspunsuri“, conțin un material bogat și de o prețioasã calitate.

Nu este cazul să mai insistăm asupra cercetărilor orientale bulgare, în cea mai mare parte bazate pe această arhivă, deoarece există câteva contribuții speciale referitoare la problemă²⁵⁾.

Nu numai cercetătorii bulgari s-au interesat, au publicat și au folosit piese istorice din arhiva secției orientale, ci și câțiva balcanologi-turcologi străini. Astfel, cunoscutul balcanolog polon Jan Grzegorzewski/Lwów, cercetînd arhivele turcești din Bulgaria înainte de războiul balcanic, a publicat 137 de documente, într-un volum, din *registrele cadiice privind expediția turcilor împotriva Vienei (1683)*²⁶⁾.

Timp de câțiva ani înainte de ultimul război, a făcut cercetări în arhivele turcești din Sofia balcanologul cehoslovac dr. Josef Kabrda. Cea mai mare parte din piesele publicate de el provin din registrele cadiice din Sofia și Vidin, cărora le-a consacrat un studiu²⁷⁾ Dr. J. Kabrda a dat publicității o serie de studii valoroase bazate pe material din această arhivă²⁸⁾.

Spre deosebire de dr. J. Kabrda, care a acordat atenție mai mult documentelor cu caracter religios, L. Fekete, făcînd cercetări de câteva luni (1954) în arhiva secției orientale, în valoroasa sa lucrare *Die Siyatschrift in der türkischen Finanzverwaltung...*²⁹⁾ a folosit și o serie de piese cu caracter financiar-economic*.

²⁵⁾ A. S. Tveritinova, *Problemi srednevekovoi i novej istorii Turcii v turдах bolgarskih učenih*, în „Sovetskoe Vostokovedenie”, nr. 5, 1955, p. 172–179; dr. J. Kabrda, *Orientalistika bulgarska*, „P. O.”, nr. 3, 19, Warszawa, 1956, p. 369–378; Hr. Gandev i B. Nedkov, *Vostokovedenie v Bolgarii*, în „Sovetskoe Vostokovedenie”, nr. 4, 1958, p. 137–145.

²⁶⁾ *Z szidyllatow rumelijskich epoki wyprawy wiedenskiej. Akta tureckie (Tekst turecki i polski) (Expediția împotriva Vienei în registrele cadiilor din Rumelia)*, Lwów — Constantinopole, 1912.

²⁷⁾ *Les anciens registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin et leur importance pour l'histoire de la Bulgarie*, în „Archiv Orientalni”, XIX, 1–2 (Prahă—1951), p. 329–392. cf. și recenziile mele în Revista „Studii...”, VIII (1955), nr. 2, p. 106–109.

²⁸⁾ *Berát vidinského metropolity Josefa z. r. 1763*, în „Vestník Král. ces. spol. nauk. Tr.”, I, Praha, 1937, p. 23–26; *Sur les bérats des métropolités orthodoxes dans l'ancien Empire ottoman au XVIIIe siècle*, în „Izvestija na Bălgarkato istoriceskato družestvo”, XVI–XVIII, Sofia, 1940, p. 259–268; *Quelques firmans concernant les relations franco-turques lors de l'expédition de Bonaparte en Egypte 1798–1799*, Paris, 1947, Cahier de la Société Asiatique, X, p. 74–90; *Nový zdroj pramenu k Ruským dejinám (Turecké Kadijské registry)*, în „Sborník prací filosofické fakulty Brněnské university, Ročník, II, Číslo 2–4, 1953, p. 237 (Despre acest articol cf. rev. „Studii”, VIII, nr. 2, p. 108–109; *Les problèmes de l'étude de l'histoire de la Bulgarie à l'époque de la domination turque*, în „Byzantinoslavica”, *impôts ecclésiastiques prélevés sur la population bulgare au XVIIe siècle*, în „Archiv Orientalni”, XXII, 1955, p. 137–177; *Dva berata na sofijskija i vidinskija mitropolit ot pârвата polovina na XVIII v.*, în „Izvestija na Institut za bălgarska istorija”, Sofia, 1957, p. 377–404 + facsimile ș.a.

²⁹⁾ *Beitrag zur türkischen Paläographie mit 104 Tafeln*, Erster Band, Einleitung, Textproben. Zweiter Band, Facsimiles. Budapest, 1955, 908 p. (I); 7 p. + 104 facsimiles (II) (Biblioteca Orientalis Hungarica VII). Asupra acestei opere cf. recenzia mea în „Revista Arhivelor”, Seria Nouă, 2, 1958, p. 325–331.

* Nu numai bogăția și valoarea arhivei turcești, ci și colecția de manuscrise orientale a atras atenția cercetătorilor străini. Așa de pildă dr. Georg Hazai (Budapesta), cu ocazia șederii sale la Sofia, în 1954, a descoperit un manuscris al vechii

Cu ocazia unei călătorii în Bulgaria, în vara anului 1956 și prof. dr. Jan Reyckman a scris un articol valoros intitulat *Une excursion dans les centres orientaux et orientales de la Bulgarie*³⁰⁾, folosind și acte turcești din această arhivă privitoare la o solie polonă în Imperiul otoman.

Din această expunere asupra originii și dezvoltării arhivei turcești a secției orientale se observă, printre altele, că ea a fost folosită și publicată într-o măsură foarte redusă atât de cercetătorii bulgari cât și de cei străini. Se poate afirma că rezultatele obținute pînă în prezent, față de bogăția acestor fonduri și colecții arhivistice sînt extrem de modeste, deoarece arhiva cuprinde cca. 600.000 de piese istorice și cîteva sute de deftere și registre cadiice.

Din păcate această arhivă este sortită să rămînă încă pentru multă vreme în cea mai mare parte necunoscută. Pînă în prezent nu există pentru piesele respective măcar un *Indice cronologic*, un *Inventar arhivistic*, sau un *Catalog al documentelor turcești*. Este drept că există un număr de vreo 80.000 de fișe. Însă și acestea, deși în general ne permit să ne orientăm asupra problemelor pe care le reflectă, sînt defectuos întocmite atît sub raport cronologic, cît și al conținutului. Spre a fi inserate într-un *catalog* întocmit după toate regulile arhivistice, fișele de mai sus trebuie îmbunătățite prin confruntarea lor cu originalele.

Tipăriturile orientale ale secției sînt catalogate cît se poate de bine după toate regulile bibliografice. Acestea, însă, pentru trecutul nostru istoric, nu prezintă aproape nici un interes. O valoare mult mai mare o prezintă manuscrisele orientale, deși și ele conțin informații cu totul sporadice pentru noi. Din *Catalogul* întocmit de dr. Boris Nedkov pentru 4000 de manuscrise se vede că conținutul unora este bine cunoscut în literatura orientalistică europeană. Acestea, în general, sînt operele celor mai de seamă reprezentanți ai spiritualității islamului, ca filozofi, comentatori, juriști, lingviști, istoriografi etc. Este suficient să amintim numele unora ca Amsari, Badavi, al-Gazali, Farabi, Djurdjani, Nasovi, Samarcandi, Sesabi etc. (Unele dintre ele se găsesc și în colecția de manuscrise orientale a Bibliotecii Academiei R.P.R., care așteaptă de mult să fie catalogate)³¹⁾. Poate o cercetare mai atentă a tipăriturilor și manuscriselor turco-orientale din această bibliotecă ar scoate la lumină și unele informații cu privire la țările romîne. Acestea însă cred că vor fi foarte sporadice și de valoare subsidiară pentru noi.

Un lucru este deci cert, că arhiva turcă prezintă un mare interes pentru cercetările științifice privind trecutul tuturor țărilor din sud-estul

cronici otomane scrisă în persoană de Şükrullah (m. 1488-894 H) intitulată „Podoaba istoriilor” (*Behget-i terarih*), precum și un manuscris turc al prelucrării sale, necunoscut pînă astăzi. Pe baza acestora, tinărul turcolog ungur a adus o contribuție interesantă intitulată: *Les manuscrits conservés à Sofia, des remaniements médiévals de Marvazi et 'Aufi* (cf. „Acta Orient. Hung.” VII, 2–3 (1957), p. 157–197).

³⁰⁾ W ósradkach orientalnych i orientalistycznych Bulgarii, în „Przegląd Orientalistyczny”, nr. 1, 21, Warszawa, 1957, p. 37–54 + facsimile.

³¹⁾ În general despre acestea cf. M. Guboglu, *Inventarul manuscriselor orientale din Biblioteca Academiei Romîne*, în „An. Acad. Rom.”, Mem. secț. ist., s. III, t. XXVIII, mem. 4, Buc., 1946, p. 17–56; Idem, *Manuscrisele și tipăriturile orientale din fondul „T. Cipariu” al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*, în „Limbă și literatură”, III, 1957, p. 147–166.

Europei și prin urmare și al țărilor române, în legătură cu Orientul musulman și îndeosebi cu Imperiul otoman de care erau legate prin raport geografic și istoric. Vom relata în continuare o serie de observații proprii, făcute în cursul cercetărilor arhivistice și istorico-turcologice în R. P. Bulgaria, la sfârșitul anului 1958.

Importanța izvoarelor turcești pentru istoria poporului bulgar sub dominația otomană (sec. XIV—XIX), rezultă dintr-un articol al balcanologului dr. J. Kabrda³²⁾, scris înainte de 1940. Multe afirmații ale învățatului cehoslovac sînt valabile și pentru istoria țărilor române, acestea fiind sub aceeași dominație. Importanța izvoarelor turcești crește cu atît mai mult cu cît ne referim la epoci mai vechi, de obicei mai sărace în surse naționale. Abia odată cu începuturile renașterii bulgare, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, materialul istoric crește enorm de mult. Lipsa unui repertoriu al documentelor, privind trecutul Bulgariei, forțează pe cercetătorul istoric, să parcurgă diverse reviste și periodice în care au publicat istoricii bulgari³³⁾. Relatările călătorilor, diplomaților, misionarilor și negustorilor străini, europeni și orientali, care au străbătut teritoriul Țării Românești³⁴⁾ și al Balcanilor, deși sînt adesea foarte interesante, totuși nu ne oferă totdeauna datele necesare și demne de crezare cu privire la viața popoarelor din spațiul romîno-bulcanic pe vremea dominației otomane³⁵⁾. Deci se vede cît este de utilă arhiva turcă a secției orientale pentru cercetările istorice, ea constituind o bogată sursă de informații pentru trecutul Bulgariei, Romîniei și multor alte state din sud-estul Europei.

Acest studiu, consacrat arhivei turco-orientale din Biblioteca „V. Kolarov” (Sofia), are drept scop să scoată în relief importanța documentelor

³²⁾ *Turecké prameny k bulharskym dějinám a jejich zpracování v Bulharsku*, în „Časopis Archivní školy”, XV—XVI, Praha, 1939, p. 200—231.

³³⁾ Cf. V. Mikov, *Izvori za istorijata i geografijata na našite gradove i sela*, Sofia, 1936, p. 39—41; *Opis na izdaniyata na Bălgarskata Akademija na naukite i na Bălgarskoto Knizovno družestvo 1870—1926*, Sofia, 1926.

³⁴⁾ *Călători străini în Țările Românești în veacurile XIV—XVIII* Buc., 1960, 2 volume în curs de apariție, în Ed. Acad. R.P.R.

³⁵⁾ O publicație serioasă privind mai mult călătoriile de europeni în Balcani, aparține lui P. Matkovic, *Putovanja po balkanskom poluotoku*, în „Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti”, XLII, Zagreb, 1878—1898; K. Jirecek, *Stari putesestevija po Bălgarija ot XV—XVIII stol.*, Per. Sp. 1882—1884 (studii cu extrase) etc. Cele mai bune date bibliografice se găsesc în prețioasele opere ale lui N. V. Mikov, *Bibliografski iztocinici za istorijata na Turcija i Bălgarija* (Sources bibliographiques sur l'histoire de la Turquie et de la Bulgarie), publicat de Acad. de Științe bulgară, t. I—IV, Sofia, 1914—1934 (cf. Index, vol. IV); idem, *Naselenieto na Turcija i Bălgarija preză VIII i XIX v.* (La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIII-e et au XIX-e siècle), Sofia, 1914—1935; idem, *Bibliographie des articles de périodiques allemands, anglais, français et italiens sur la Turquie et la Bulgarie*, Sofia, 1938. Nici lucrările mai vechi ale lui N. V. Mikov nu și-au pierdut valoarea lor științifică ca, de pildă, *La Bulgarie et son peuple d'après les témoignages étrangers* (Extraits des publications françaises), Lausanne, 1918; idem, *Bulgarien und din Bulgaren in das Urteil des Auslandes*, Sofia, 1929. Începînd din 1941, N. V. Mikov a mai publicat documente oficiale și rapoarte consulare, privind istoria comerțului bulgar sub dominația turcă.

turco-osmane nu numai pentru istoria Bulgariei, ci și pentru trecutul țărilor romine. Aici, vrem nu numai să atragem atenția cercetătorilor noștri asupra celor trei fonduri și colecții distincte: O.A.K. (abr. din *Arhivna Orientalna Kasa*), R.C. (= *Registrele cadiice*) numite „sigille”³⁶) și Arhiva fostului sangeac otoman Tulcea, ci pe lângă o serie de considerații generale asupra lor, mai ales sub raport paleografic și diplomatic, vom scoate în relief valoarea conținutului bogat, variat și interesant a unei serii de piese arhivistice care ne privesc direct. Este drept că dr. J. Kabrda a făcut o amplă prezentare a registrelor cadiice de la Sofia și Vidin. În ceea ce ne privește însă, s-a limitat numai să menționeze în treacăt: ... „D'autre part nous apprenons bien des choses sur la situation dans les principautés vassales, la Valachie et la Moldavie”. Această afirmație, de altfel prețioasă pentru noi, se mărginește la semnalarea unei serii de registre cadiice ca: „Nos: 9—25 a, 41, 46, 52, 62, 74, 78 et dans beaucoup d'autres (relations avec la Valachie et la Moldavie)”. În altă parte se spune: „De nombreux firmans sont consacrés aux questions de douane: on y indique les sortes variées de droits de douane, on établit les nouvelles mesures douanières, en particulier dans les ports danubiens, et on traite d'importation et du transit de diverses marchandises (provenant surtout de la Valachie voisine)”³⁷).

După alte câteva știri mărunte care ne privesc, autorul arată în concluzie că materialele istorice conservate în aceste registre (*sigill*) prezintă o importanță mare pentru cercetarea relațiilor dintre turci și diverse popoare: „Une série d'études pourrait être consacrée aux relations turco-autrichiennes, turco-russes, turco-françaises, *turco-roumaines*, turco-ragusaines et autres, notamment au XVIII-e siècle” (p. 390).

În prima parte a studiului vom insista asupra pieselor arhivistice din fondul O.A.K. și registrele cadiilor dunăreni mai ales sub raport economic, iar cele de importanță social-politică, militară, administrativă, diverse probleme de hotare etc., rămân pentru a doua parte a articolului. În ceea ce privește arhiva sangeacului Tulcea (A. T.), îi vom consacra cu timpul un studiu aparte.

Față de bogăția și varietatea documentelor arhivei de mai sus, acest studiu nu poate avea decât un caracter preliminar, al unui ghid de informare, în primul rând pentru unele piese care privesc istoria României. Aceste documente și problemele pe care le reflectă, merită un studiu mult mai aprofundat, dar timpul în care ne-am ocupat cu această arhivă nu

³⁶) Termenul „sigill” după Franciscus Meninski (m. 1698), *Lexicon persicum-turcicum*, t. III, Vienne, p. 229 înseamnă: 1. *Protocollum iudicis*. 2. *Syngrapha pec. iudicis, qua iudicium ejus, aut sententia continentur*. După Abdurrahman Șeref „sigiliile” arată la cea de a patra categorie de documente oficiale (administrative) ca „registrele tribunalului șeriatalui” — *mehakimi şeriye sicilâti* („TOEM”, *Revue Historique* publiée par l'Institut d'Histoire Ottomane, nr. 1, Constantinople, 1919). După noul dicționar turc (*Yeni türk lugatı*), Istanbul, 1930, „sigilliul” este pur și simplu „Registrul unui tribunal în care sînt înregistrate acte publice”: cf. și J. Deny, *Sommaire des Archives turques du Caire*, Cairo, 1930, p. 164, 215—217 etc.

³⁷) Cf. *Les registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin*, „A. O.”, XIX, 1951, p. 353, nota 35 și p. 371, nota 59. Iată câteva registre în care se găsesc o serie de firme comerciale: 6, 19, 21, 25, a, 37, 48, 52, 64, 65, 71, 77, 78, 82, 164, „A.O.”, XIX, 1951, p. 388.

ne-a permis mai mult. Sperăm că, chiar în proporțiile actuale, studiul de față va fi de un real folos pentru arhiviștii istorici și orientaliștii-turcologi atât în problemele studiilor bulgărești privind dominația otomană, cât și în cunoașterea fondurilor de documente turcești din arhiva Secției orientale a Bibliotecii „V. Kolarov” din Sofia.

În partea introductivă s-a arătat originea, dezvoltarea, folosirea și publicarea unei inime părți mai ales din fondul O.A.K., începînd de pe la finele veacului trecut și pînă astăzi.

Registrele cadiice au fost semnalate, pentru prima oară, pentru cercetările istorice, în 1904, de G. Balascev³⁸⁾ care, apoi, cu ocazia unui articol din 1905 consacrat *răscoalelor sîrbești din anii 1805 și 1813*³⁹⁾, a folosit ca izvor unele piese din registrele cadiilor din Sofia. Meritul lui D. Ilciev, Jan Grzegorzewski, G. Gălăbov și îndeosebi al balcanologului J. Kabrda, după cum s-a arătat, este că și-au lărgit informațiile despre registrele cadiilor din Sofia și Vidin.

Ca și o bună parte din documentele din fondul O.A.K., registrele cadiice erau folosite pentru diverse însemnări administrative (*sigill idaresi*), pe lângă numeroasele medjlis-uri ale șeriatalui (*mejlis-i şer'*), un fel de tribunale sacre, conduse de reprezentanții legislației musulmane: *kadî*⁴⁰⁾, *mola* (*mevlana*)⁴¹⁾ și *naipi*⁴²⁾. Rolul acestor judecători ai legii șeriatalui care aveau sub jurisdicția lor o plasă (*kada, kadalik*), era mare în vechea administrație a Imperiului otoman. Atribuțiile lor erau nu numai eclesiastice, ci în același timp și laice, în special politice și administrative, ei fiind considerați „ochii și brațele” sangeac-beilor și beilerbeilor, adică ai guvernantorilor de provincii otomane.

În registrele cadiice (*kadî sigilli*) erau introduse zilnic diverse acte în legătură cu activitatea administrativă și religioasă a cadiilor. Amintim că în anumite probleme, populația nemusulmană numită „zimmi” din Bulgaria, litoralul Dunării și serhaturile țărilor romîne, adesea se găsea și sub jurisdicția cadiilor, sub autoritatea șeriatalui. Unele drepturi erau rezervate și clerului creștin în frunte cu mitropolii ortodocși care reglementau relațiile dintre supușii lor.

Atît în fondul O.A.K., cît și mai ales în registrele cadiice se observă adesea nu numai acte legate de activitatea administrativă sau religioasă a reprezentanților șeriatalui, ca de pildă, diverse sentințe juridice (*ic'lam*).

³⁸⁾ *Turskite arhivni tefteri v Sofia i znacenieto im za našeto minalo*, în „Preborecâ”, nr. 23/1904.

³⁹⁾ *Neizdati turski dokumenti o srpskom ustanku 1805 i 1813 godine*, în „Srpski Kn'izevni Glasnik”, XIV, Belgrad, 1905.

⁴⁰⁾ *Cadiu* — judecător în orașele și țărgurile turcești. Termenul a pătruns: 1. în vechile texte românești, în cronicile și documente, 2. în poezia populară din Moldova, Bucovina și Dobrogea, de ex., *pe fața cadiului din satul Odriului etc.*, cf. L. Șăineanu, *Infleunța orientală asupra limbii și culturii romine* (abr. = *Infl. Or.*), Buc., 1900, p. 24.

⁴¹⁾ *Mola*, judecător turc în centrele mai importante, superior cadiului (cf. *infl. Or.*, II, 2, p. 81).

⁴²⁾ *Naib* (pl. a. nûvvab), m. judecător inferior, locțiitor de cadiu sau de mola (cf. *Infl. Or.*, II, 2, p. 88).

proces de drept privat, acte de vânzare-cumpărare (*hoget*), de moștenire, primirea sau recunoașterea de datorii (*makkuz senedi*), procese-verbale (*mazbata*), ci și multe piese arhivistice, care deși mărunte, ajută totuși cercetării vieții interne aproape a tuturor țărilor din sud-estul Europei, care au făcut parte odinioară din fostul Imperiu feudal otoman.

Însă, partea cea mai importantă atît a fondului O.A.K., cît și a colecției registrelor cadiice, o constituie un mare număr de documente istorice, emise de cancelaria sultanilor (*ferman, hattıserif, berat etc.*), a marilor viziri (*buiuruldu și mektub*) și de alte instituții de la centru, precum și numeroase scrisori ale guvernatorilor Rumeliei, cea mai mare parte fiind adresate muhafizilor și cadîilor dunăreni, precum și domnilor, caimacamilor, clerului superior și boierilor romîni, în diverse probleme. Din acest punct de vedere, registrele cadiice sînt un fel de condici de corespondență atît cu populația și autoritățile locale, cît și cu cele superioare, fie de la centru (Istanbul), fie cu domniile provinciilor romînești.

Actele cuprinse în registrele cadiice deși nu sînt prea variate ca formă, totuși caracterul documentelor se deosebește în raport cu timpul emiterii lor. De pildă, se observă că nu numai conținutul, ci și aspectul unui registru cadiic din veacurile al XVI-lea sau la XVII-lea, se deosebește mult de unul din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Ceea ce ne interesează însă aici, sînt materialele istorice. Din acest punct de vedere se poate spune că nu numai defterele, condicile (*sigill*) și documentele O.A.K. care se găsesc în această arhivă turcă ocupă ca valoare istorică un loc de frunte, ci și registrele cadîilor dunăreni. De aceea, se impune să insistăm ceva mai mult asupra lor.

Confundate mult timp cu diversele deftere și alte condici, pînă în anii din urmă nu se cunoștea bine nici numărul lor. Așa, de pildă, dintr-o comunicare a fostului Institut german din Sofia (1943) numărul registrelor cadiice din Sofia și Vidin se ridica la 111 piese, din care 46 provin din arhiva cadîilor din Sofia și 65 din cele ale Vidinului⁴³⁾. Această cifră, deși nu este cea exactă⁴⁴⁾, totuși era cea mai apropiată de realitate pentru cetățile de mai sus, în perioada indicată⁴⁵⁾. După eliberarea din 9 Septembrie 1944, mai ales în ultimii zece ani, numărul defterelor și a registrelor cadiice a crescut mult. După cum s-a amintit, dr. B. Nedkov, întreprinzînd cîteva delegații arhivistice în nord-estul Bulgariei, a adus de la Șumla (Kolarovgrad), Silistra, Rusciuc și alte orașe un mare număr de registre cadiice și alte piese arhivistice. În special cele 60 de registre cadiice provenite de la Rusciuc, precum și cele de la Silistra prezintă un mare interes și pentru noi. Astăzi se poate spune că numărul total al defterelor și registrelor cadiice nu este mai mic de 300, dintre care aproape 200 aparțin cadîilor dunăreni, cele mai multe fiind din Vidin, Rusciuc și Silistra. Avînd în vedere că unele dintre acestea conțin sute și chiar mii de piese arhivistice, putem să ne formăm o idee generală asupra cantității de materiale arhivistice pe care le conțin. Pe baza unor indicații din partea celor

⁴³⁾ *Mitteilungen*..., p. 47.

⁴⁴⁾ După cercetările lui G. Gălăbov, 42 registre provin din Sofia și 67 din Vidin, deci în total 109 de „sigill”.

⁴⁵⁾ Cf. și Josef Kabrda, *Les registres turcs des cadis de Sofia et de Vidin*, în „A.O.”, 1954, p. 340, nota 16.

cîteva cercetători care au scris în legătură cu ele și pe baza observațiilor noastre personale, se poate afirma că numărul documentelor din registrele cadiice depășește cifra de cîteva zeci de mii. Deci, sub raport numeric, ele sînt mai puține decît manuscritele orientale și documentele fondului O.A.K. (cca. 600.000 de piese).

După cum s-a mai amintit, colecția registrelor cadiice, de altfel ca și fondul O.A.K., au provenit nu numai din Sofia și Vidin, ci și din alte orașe bulgare, odinioară centre puternice ale vieții islamice ca, de pildă, Ihtiman, Samokov, Rusciuc, Silistra, Șumla, Varna, Plovdiv etc. Toate acestea nu pot să fie decît un neînsemnat fragment din arhivele centrelor de mai sus. Altele, după cum ne arată unele piese din fondul O.A.K.⁴⁶⁾ au fost evacuate treptat spre Adrianopole și Constantinopole, după prăbușirea dominației otomane, iar restul au fost distruse⁴⁷⁾.

Este cazul să facem și cîteva precizări sub raport cronologic, adică să stabilim de cînd datează documentele care constituie această arhivă. Din acest punct de vedere cîteva piese și manuscrite din fondul O.A.K. aparțin veacului al XIV-lea. Un număr restrîns sînt din secolul al XV-lea și o serie din veacul următor. Deci majoritatea actelor și documentelor turcești — O.A.K. și R.C. — aparțin veacului al XVII-lea și în special celui de al XVIII-lea și al XIX-lea. Desigur, sînt acte, în număr considerabil, și din primele decenii ale veacului nostru, scrise de turcii rămași în Bulgaria după 1878. În general, se poate spune că numărul actelor și documentelor cunoscute pînă astăzi (O.A.K. și R.C.) — anterioare veacului al XVII-lea — este cît se poate de restrîns.

Cele mai vechi piese arhivistice care ne privesc direct, atît din O.A.K. cît și din R.C., sînt de pe la mijlocul veacului al XVII-lea. Aceasta nu înseamnă că în arhivele și bibliotecile bulgare nu s-ar găsi piese și mai vechi, după cum avem și la noi în număr considerabil din a doua jumătate a veacului al XVI-lea⁴⁸⁾, și cîteva din secolul al XV-lea⁴⁹⁾.

Deși nu există o unitate organică din punct de vedere cronologic și al spațiului, mai ales între actele din R.C., ele alcătuind o simplă colecție, valoarea lor nu este diminuată aproape cu nimic. Există diferențieri cronologice la diverse acte din cuprinsul aceluiași registru cadiic. Din acest

⁴⁶⁾ Așa de pildă un act din iulie (*Temu'z*) [12]92/1876 cuprinde o dispoziție a vilaietului Dunărea pentru trimiterea unor arhive (*evrak ve defatir*) din Dobrogea la Istanbul (O.A.K. 1/2).

⁴⁷⁾ După încetarea dominației turcești și eliberarea Bulgariei (1877), numeroase registre din Samokov, Sofia și Vidin au fost transferate la Constantinopole, sub Ministerul lui Karavelov.

⁴⁸⁾ În Biblioteca Academiei R.P.R. și în Arhivele Statului din București, din Cluj, Sibiu etc., se găsesc 200 de firmame și alte documente. Majoritatea au fost copiate din caidurile turcești din Constantinopole, sub supravegherea ambasadorului Trandafir Djuvara (1898—1899).

⁴⁹⁾ Este vorba de scrisoarea și firmanul lui Mehmed II din oct. 1455 și 9 iun. 1456, privind Moldova lui Petru Aron, în legătură cu haraciul și un privilegiu acordat negustorilor. Un alt document cunoscut este *Tratatul de pace — sulhnâme — dintre sultanul Mehmed și Ștefan cel Mare*, în „Revista Istorică Română”, vol. XV, 1945, fasc. IV, p. 465—492 + 4 facsimile.

punct de vedere se observă extrem de rar registre care conțin documente dintr-un singur an, majoritatea aparținând mai multor ani ⁵⁰⁾.

Diverse lacune cronologice și dezordinea internă la înregistrarea documentelor ne împiedică să ne formăm o idee precisă de felul cum erau ținute la zi registrele cadiice și să ne dăm mai bine seama asupra metodei lor de înregistrare. Această problemă desigur va fi mai bine lămurită atunci când arhivele turce vor fi aranjate și inventariate, ieșind la lumină un număr mult mai mare de condiții diverse ⁵¹⁾.

Formatul. Registrele cadiice, de altfel ca și defterele, au mai mult o formă lunguiată, dreptunghiulară. Dimensiunile lor variază nu numai după secole, ci și după diverse centre. Sînt puține registre cadiice cu aceleași dimensiuni. Mărima lor obișnuită este de $14,50 \times 41,50$ cm. Există totuși unele de un format mai mic (11×32 cm), iar altele sînt mai mari ($16,50 \times 48,50$ cm). Ne-au frapat dimensiunile registrelor nr. 31, 32 și 33 (Rusciuc) din anii 1288 H./1871—1872, 1289 H./1872—1873 și 1292 H./1875, avînd în lungime peste un metru, lățimea de cca. 25 cm și grosimea 7—10 cm.

Formatul documentelor din O.A.K. variază după importanța lor, cele mai mari fiind diplomele sultanilor (*name, firman* etc.), scrisorile și poruncile vizirale. Iată cîteva date ilustrative pentru documentele din această categorie: $170 \times 78,50$ cm (*name*) $82,50 \times 52$ etc. (*firmane*), $55,70 \times 22$ (*berate*), $24,30 \times 18,50$ cm (*ilamuri*), $53 \times 30,50$ cm (*tahrir*) etc.

Inițial, toate registrele cadiice au fost legate în piele cafenie, roșie (*maroquin*) și într-un fel de carton colorat. La o bună parte legăturile sînt deteriorate, cariate și roase de molii. Pe cotorul sau coperta unor sigilii se observă cîte o titulatură (*'unvan'*) ⁵²⁾ pentru unele în arabă, iar pentru altele în turcă. Foile sînt dintr-o hîrtie consistentă, deasă și lucioasă, cu unele defecte, sau urme de carii. Aici uneori este indicat numele cadiului care l-a ținut la zi. Numărul filelor variază între 60 și 600 (Rusciuc). Rareori se pot observa pagini numerotate de contemporani. Paginația în cifre arabe a fost făcută mai tîrziu de organizatorii acestei colecții. Am întîlnit și numeroase registre cu pagini nenumerotate. Nu totdeauna textele umplu toate paginile. Adeseori se observă pagini albe la sfîrșitul registre-

⁵⁰⁾ Așa, de pildă, R. C. nr. 1 (Rusciuc) cuprinde 15 documente din anul hegirei 1067 (= 1657 e. n.) cu privire la țara noastră, în timp ce R. C. nr. 4 (Rusciuc) cuprinde 63 de acte din 1106 H./1694 sept., 1107 H./1696 martie, 1108 H./1697 febr. și 1109 H./1648 martie, tot cu privire la țara noastră. R. C. nr. 50 (Siliștra) cuprinde 42 de acte din 1106 H./1694—1695, 1107 H./1695—1696, 1209 H./1697—1698 și 1212 H./1700—1701 care ne privesc direct. În fine, R. C. nr. 25 a (Vidin) cuprinde 33 piese arhivistice din anii 1155 A./1642—1643, 1156 H./1743—1744, 1157 H./1744—1745, 1158 H./1745 etc.

⁵¹⁾ Diverse registre cadiice s-au păstrat nu numai în Turcia și Bulgaria, ci și în alte țări care odinioară au făcut parte din Imperiul otoman. V. J. Sauvaget, *Introduction à l'histoire de l'Orient musulman*, Paris, 1943, p. 166—167; J. Deny, *Sommaire des Archives turques du Caire*, 1930, p. 215—217; Fehim Sapho în „Glasnik zemsljkog muzeja u Bosni i Hercegovini“ (abr. = G.Z.M.B.H.), XLV, Sarajevo, 1935, p. 71—76; Seifudin Kemara și Vl. Corovic, „G.Z.M.B.H.“, XXIV, 1912, p. 413; C. Truhelka, „G.Z.M.B.H.“, 1918, p. 157—175; dr. Halik Inalcik, „Tarih vesikalare“, II, 1942, nr. 9, p. 178—187 etc.

⁵²⁾ Despre „unvan“ în general, cf. „Encl. Isl.“, IV, 1936, p. 1079, col. I-a (Cl. Huart).

lor cadiice, uneori și pagini sărite și chiar scrise pe verso. Cu toate măsurile bune de conservare din partea conducerii bibliotecii și secției orientale, se observă atât în fondul O.A.K., cât și în R.C., o serie de piese destul de grav deteriorate, mai ales din cauza umidității.

În documentele din O.A.K. deși unele cote se suprapun, după felul cum au fost aranjate sau inventariate, cercetătorul versat în paleografia turco-osmană poate să găsească un fel de orientare. În schimb, la registrele cadiice din cauza înregistrării haotice a materialului fără nici o distincție de subiect sau problemă, fără un *Index cronologic*, este foarte greu, pentru oricine, să se orienteze și să-și concretizeze anumite păreri asupra conținutului. Uneori se observă și registre împărțite în două sau chiar trei părți distincte. În primele părți, de obicei, sînt trecute actele privitoare la serviciul cadiului respectiv, mai ales de moștenire, în a doua parte sînt înregistrate fie documentele trimise de la Istanbul, fie corespondența cu guvernatorii de sangeacuri și vilaiete. Partea finală a unor registre este rezervată pentru diverse liste numite „defter” sau „getvel” în special de cheltuieli, venituri, de solde, de zaharea etc., cu date valoroase și pentru noi.

Înainte de prezentarea conținutului unei serii de documente și reliefarea problemelor pe care le reflectă, se impune și o sumară analiză a pieselor arhivistice din fondul O.A.K. și R.C. sub raport paleografic și diplomatic, adică a elementelor lor externe și interne.

Documentele turcești ale secției orientale sînt scrise numai pe hîrtie, de diverse calități. Filigranele lor, în bună parte studiate⁵³⁾, ne arată că hîrtia este de proveniență europeană și levantină. Se observă frecvent și hîrtie turcă cerată, consistentă și foșnitoare. Ca material de scris se întrebuițează cerneală neagră și lucioasă, un fel de tuș (*mürekkep*). Rareori apare și cerneala roșie (*chinovar*) folosită pentru reliefarea titlurilor, elementelor considerate mai importante și a cuvintelor care rezumă foarte pe scurt cuprinsul documentelor, mai ales pe chenarul registrelor cadiice⁵⁴⁾.

Destul de frecvent se observă că unele documente sînt presărate în anumite părți cu firicele de nisip auriu (*altın rik*).

Scrisul este uneori foarte îngrijit și elegant, mai ales la originalele pieselor din O.A.K. și chiar în unele registre cadiice. Altele, îndeosebi copiile (suret), sînt scrise cîteodată cu neglijență, iar conceptele au numeroase ștersături, imprecizuni, omisiuni și chiar greșeli. O bună parte dintre aceste bruioane, fiind scrise în fuga condeiului și de multe ori neavînd semne diacritice dedesubtul sau deasupra literelor arabe, se descifrează foarte anevoios.

⁵³⁾ Vs. Nikolaev, *Wattermarks of the medieval ottoman documents in Bulgarian. Librarian*, I, Sofia, 1956, 90 p. + 640 pl.; cf. și critica justă a lui Boris Nedkov în „Ist. Pregled”, 1957, nr. 4, p. 96—106.

⁵⁴⁾ Așa, de pildă, apare în roșu într-un brevet imperial (*berat*) din 1107 Șa'ban...: „Beratul schelei Rusciucului” (*Rusciuk iskelesinin beratıdır*). Pe marginea unui firman din 1206 și 1107, Rebi' II/1791, 1792 nov. se notează: „poruncă pentru scînduri și cherestea” (*tahta ve kereste emridir*); „firman către nazirul de Brăila ca să expedieze făină la Poartă” (*asitane-i alieye gelb icün Ibrail nazirına irsal o binan dekek fermanıdır*); „firman care privește Valahia” (*Eflaka mutalik fermanıdır*) etc.

În cuprinsul documentelor (O.A.K. și R.C.) se observă nu mai puțin de zece tipuri și genuri de scris turco-arab, oriental (*maşraki*), numite „hatt”. Aşa de pildă, copiile și bruioanele, de obicei, sînt redactate în neshi (*nesh*) osmani, care se caracterizează prin trăsăturile sale normal proporționate, ferit de exagerări sau abuzuri caligrafice. Fiind un scris cu trăsături clare la 1729/1139 a fost adoptat pentru tipar de renegatul din Cluj Ibrahim Muteferrika⁵⁵).

Cuprinsul tura'lelor din firmele și alte diplome împărătești, unele formule sau adrese diplomatice din brevetele sultanilor și în general titlurile (*'unvan*)⁵⁶ sînt în tipul de scris numit *sülüs*. Acesta se caracterizează prin trăsături groase și sigure, însoțite uneori de numeroase semne decorative care îngreuiază lectura. Actele emise de reprezentanții șeriatalui (muftii, mola, cadii și naipi) numite fetva, ilam și hoget sînt în scrisul ta'lik, caracterizat prin înclinarea literelor de la dreapta spre stînga, avînd trăsături cît se poate de fine. Cîteodată se observă și un scriș intermediar între neshi și ta'lik numit neshta'lik care în unele acte din această arhivă și-a căpătat o fizionomie proprie.

Rareori se observă tipurile *muhakkak* și *reihani*. În schimb un noian de acte sînt în *rik'a* un alt scris, caracterizat printr-o mare simplitate. Spre deosebire de alte tipuri, acesta se învîța mai ușor și se scria mult mai repede, fapt pentru care a fost generalizat în Turcia, începînd din secolul al XIX-lea.

Diplomele sultanilor (*name*) numite ferman, hatt-i humaiun, hatt-i şerif etc. sînt redactate într-o scriere specifică turco-osmană numită *divanîi*, aparținînd cancelariei divanului imperial. Se caracterizează printr-un mare abuz de caligrafie, trăsăturile sale fiind dure, energice și pline de siguranță. Legătura continuă a literelor care se serpuiesc formînd diverse scobituri îngreuiază enorm de mult descifrarea vechilor firmele. În majoritatea documentelor emise de cancelaria subalternilor, începînd din veacul al XVII-lea, predomină scrisul „noul-divanî” (*ienî-divanî*). Diplomele din secolul al XVI-lea și mai vechi sînt în „eski divanî”. Poruncile (*buiurullu*) vizirilor și scrisorile (*mektub*) beilerbeilor din această arhivă, caută să imite scrierea divanică a sultanilor.

Tipurile de scris mai sus-amintite au la rîndul lor unele genuri și variante ca de pildă *divanî-gelisi* (nobilul divan), folosit în documentele cu caracter solemn.

În fine, actele cu caracter financiar, o întreagă serie de registre pentru plata soldelor (*mevagib defteri*) etc., care se găsesc în această arhivă, sînt redactate în scrisul secret al contabilității otomane numit *siyakat*. Amintim că acest scris a fost folosit în operațiile financiare ale Imperiului otoman din veacul al XV-lea și pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind înlocuit de operațiile bancare europene odată cu pătrunderea capitalului străin în Turcia.

⁵⁵ Cf. I. Mutafarraka, în „Encl. Isl.”, II, p. 464–465; F. Babinger, *Istanbul. Buchwesen im XVIII Jahrhundert*, Leipzig, 1919; Selim Nühzet Gerçek, *Türk matbacılığı* (Imprimeria turcă), Istanbul, 1938, 111 p. + doc. etc.

⁵⁶ Despre astfel de formule, cf. M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*..., Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 56–67, 83–88.

Unele acte cu acest caracter au fost publicate de N. Popov (1955) și în special de L. Fekete, care în *Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung. Beitrag zur türkischen paläographie mit 104 Tafeln* (1955) a dat atenția cuvenită și acestei arhive. În această ordine amintim că un alt bun cunoscător al siyakatului este gruzinul prof. dr. S. S. Djikija, autorul prețioasei lucrări : „Registrele vilaietului Gurgistan“ (*Defteri mufasil-i vilayeti Gurgistan*), Tbilisi, 1941—1958, 3 vol.

Foarte rar în documente, ceva mai mult la manuscrisele orientale ale Bibliotecii „V. Kolarov“, se observă și scrisul arab apusean zis „magrebi“ care are de asemenea unele variante.

Abrevierile (*ihtisar*) în aceste documente sînt destul de rare, mai puțin frecvente ca în celelalte paleografii (greacă, latină, slavo-romînă etc.).

După autoritatea emitentă, documentele turcești ale acestei arhive se pot împărți în două categorii distincte : laice (*mülki*) și ecleziastice sau religioase (*dini*). Astfel, se observă în O.A.K. și R.C. un număr mare de diplome otomane (*name*) emise de cancelaria divanului imperial (*divani humaiun kalemi*) numite, în general, *firman*, *hatt-i humaiun*, *hatt-i şerif* (sinnic), *berat*, *irade* etc.⁵⁷).

O bună parte din aceste firmele și alte diplome imperiale sînt adresate muhafizilor, cadiilor și aianilor cetăților dunărene, precum și domnilor Țării Românești și Moldovei. Diplomele imperiale, sub raportul diplomaticii otomane, sînt constituite din : 1. *Protocolul introductiv* : invocatio (*da'vet*), intitulatio (*unvan*), inscripție (*elkab*) și salutatio (*du'a*) ; 2. *Conținutul documentului* : narratio et dispositio și sanctio et corroboratio ; 3. *Protocolul de încheiere* cu datarea (*tarih*), indicarea locului (*mahall-i tahrir*) și sigiliu (*mühür*) (pentru documentele vizirilor și beilerbeilor).

Amintim că la documentele sultanilor în loc de sigiliu apare tura-ua (*tugra*) în fruntea textelor, confirmînd ultima operație de legalizare. Monogramele sultanilor au un text bine definit, de ex., tura-ua lui Mehmed IV, de la care avem firmele și cu privire la noi, are următorul cuprins : *Mehmed han bin Ibrahim han el-mazaffer da'ima* (Mehmed han fiul lui Ibrahim han veșnic învingător).

Printre formulele diplomatice mai frecvente adresate muhafizilor de Vidin, valiilor de Rusciuc, nazîrilor de Brăila, mutesellimilor de Nicopole etc. amintim : „Îndurătorule sfetnic, venerabile mușir, orînduitor al lumii, rînduitor al ordinii popoarelor, confident al conducerii stăpînitoare, care ții de urît înfloritului sultanat, pe drept cuvînt orînduitor al treburilor supușilor, îndeplinitor ager al lucrurilor omenești, care așează temelia edificiului norocului și al mîntuirii, care hotărăște stîlpii sultanului și al majestații sale fericite cu diferite grații de rege suprem vizir al meu Ali pașa, muhafiz de Vidin (Mehmed pașa Valiu de Silistra) etc. (*Düstür-i mükkerrem mușir ešham niz'am ul'alem mu'azim menazim ulümen emis ul-daulet-i ul kahire*

⁵⁷) Astfel, s-au păstrat aici firmele de la sultanii Baiazid I-fulgerul (1389—1402), Mehmed II (1451—1481), Suleiman Magnificul (1520—1566), Murad III (1574—1595) ; cu sultanul Mehmed IV numărul acestor documente crește simțitor. Numeroase firmele sînt de la finele secolului XVII și începutul celui următor, de la sultanii Suleiman II, Ahmed II, Mustafa II (1695—1703) și Ahmed III (1703—1730). Un număr și mai mare sînt de la sultanii Mehmed II (1730—1754), Mustafa III (1757—1773), Abdul Aamid (1774—1789), Selim III (1789—1808), Mahmud II (1808—1839), Abdul Megid (1839—1861), Abdul-Aziz (1861—1876) etc.

gelis es-sultanet ül-zehare müdebbir ümür ul-djümhür bal-er es-saib mütemin meham ul-enam bi'l-fikr es-Sakib mu'esser-i genab uldevlet v'ul-ahbar mahsus erkian es-sultanet v'ul-gelal el-muhafat bisunuf-i ul-'afatîf-i elmelik ila' Uidin muhafizî vezirim Ali paşa) (Silistra Valisi vizirim Mehmed paşa) etc.⁵⁸⁾. Concomitent, se observă și mai frecvent, în special în registrele cadiilor dunăreni (Brăila, Giurgiu, Ruscium, Vidin etc.) următoarele: „Glorie cadiilor plini de virtuți și elocință, care se află în apropiere de memlechetul Valahiei la Silistra și Ruscium, Brăila și Giurgiu, cadiilor și naibilor din localitățile din împrejurimi „să sporească virtuțile lor“ și glorie celor de o seamă și egali cu ei mutesellimilor și voievozilor gizie-darilor“ ... (*Mehafir ul-kuzzat ve'l-kellam m'aden el-fezail ve'l-kelan Silistra ve Ruscium ve Ibrail ve Ierkökü ve memleket Eflak karib ve givar olan mehallemi Kuzzat ve nüvvabi zid fazlehum ve mefahir ul-emasil ve'l-akran Nikboli ve Silistra mutesellimleri ve voivodalar ve gizedaran...*) etc.⁵⁹⁾.

Pentru domniile Țării Românești și Moldovei se observă următoarea formulă diplomatică, de adresare (într-un firman din 1102 H./1690—1691 adresat lui Constantin Brîncoveanu): *Kîdvet ilümera il-millet il-mesihie 'umdet-i kübera-i et-taifet el-Isevie halen Eflak (sau Bugdan) voivodası*, adică „Pildă printre emirii neamului creștin, orînduitor al marilor nobili din secta lui Isus, voievozule de Vahalia“ Constantin [Brîncoveanu], după care urmează cunoscuta formulă de urare (*du'a*); *hutmeti avakibhu bi'l-hair* — „sfîrșitul tău să fie cu noroc“⁶⁰⁾, adică să se convertească la islam etc.

Formula cea mai obișnuită de încheiere a protocolului este: *...söile bilesiz alamet şirifime i'tima'd kılasuz* = „așa să știți și să acordați încredere ilustruului meu semn“ (monogramei) etc.⁶¹⁾.

Documentele marilor viziri (*mektub, buiurultu*) și scrisorile guvernaților de provincii (*sangeac bei și beilerbei*) caută să imite elementele diplomatice în formule mai simple.

În actele muhafizilor, nazîrilor, aianilor și cadiilor dunăreni adresate voievozilor romîni, printre multe altele, apare: *Laşmetlü, deolettü, inaiettlü, merhametlü... hazretleri* = „Măriei sale cel plin de măreție, noroc, încredere și mărinimie“ etc.⁶²⁾.

Majoritatea documentelor din aceste arhive (O.A.K. și R.C.) o constituie, însă, actele dregătorilor mărunti de provincie, misivele persoanelor particulare și o bogată corespondență familiară. Printre documentele laice de această categorie, care se întîlnesc foarte frecvent și cu privire la noi, amintim de pildă: *'arza* (scrisoare-raport), *arzuhal* (cerere individuală), *arz. arzmahzar* (cerere colectivă), *defter* (listă, registru, condică), *emrname* (ordin), *evrak* (act), *getvel* (listă), *mektub* (scrisoare), *tahrir-tahrirat* (scrisoare corespondență), *hesab* (cont, socoteală), *kaime* (scrisoare), *şuka* (înscris), *telhis* (raport, teșchere (tezkeră), *hulasa* (extras, rezumat), *makbuz* (scrisoare de confirmare), *nutuk* (discurs-alocațiune), *izn-i hoget* (recipisă).

⁵⁸⁾ V. pentru formule de acest caracter R. C., p. 142, 152, 185; R. C. p. 40.

⁵⁹⁾ Cf. R. C., p. 23, 25, 55, 145, 187.

⁶⁰⁾ Cf. O.A.K., 141/12.

⁶¹⁾ R. C., p. 24, 146.

⁶²⁾ În diverse documente, mai ales în registrele cadiilor dunăreni.

'ilm-i haber (chitanță pentru dări), *telegrafname* (telegramă), *ilam* (proclamație), *sinet* (senet), procese-verbale (mazbata), *huruf* (sorisoare) etc.

Alături de toate acestea se găsește un număr foarte bogat de documente ecleziastice, de sentințe juridice ale muftiilor (*fetva*) și cadiilor (*ilam*), precum și de diverse acte de cumpărare sau vânzare numite *hüdjet* (rom. hoget). Alături de ele amintim și actele privind diversele fundații pioase (*vakîf*) numite „vakîfname” sau „vakîfiye”, dintre care unele privesc regiunea Babadagului, Brăilei, Giurgiului și Turnului (*Kule*), care erau sub administrația directă a Porții otomane.

Categoria de acte mai sus semnalate, ca și diplomele sultanilor și documentele vizirilor, au diverse elemente diplomatice specifice fiecărei categorii. Aici nu este cazul să insistăm asupra lor.

Terminologia diplomatică mai sus semnalată, în bună parte încetățenită în vechile noastre texte istorice și în limba popoarelor balcanice, prezintă un anumit interes pentru cercetările istorice și filologice. După cum în izvoarele românești (cronici, documente etc.) se găsesc multe turcisme, tot așa în documentele turcești apar adesea elemente romîno-balcanice. O cercetare a acestor influențe reciproce este foarte necesară.

Toate aceste documente privite sub critica istorică nu sînt decît piese autentice, nu s-a putut observa nici un fel de fals.

Sub raportul limbii turco-osmane, în care au fost redactate, cele emise din Constantinopole (*Kostantinie*) reflectă dialectul din Istanbul, cu pronunțate arabisme și persanisme. Restul, a căror bază geografică este bazinul dunărean, reflectă pe cel turco-rumeliot, cu unele influențe romîno-balcanice. Nu este cazul să insistăm asupra particularităților paleografice, diplomatice și nici asupra importanței acestor documente sub raport lingvistic⁶³).

Ceea ce interesează mai mult pe cercetătorii noștri este conținutul bogat, variat și interesant al acestor documente, precum și diversele probleme pe care le reflectă. Din acest punct de vedere, se impun unele considerații preliminare, privind cuprinsul lor.

Materialele istorice cuprinse atît în fondul O.A.K., cît și în colecția registrelor cadiice (R.C.), sînt cît se poate de felurite. Deși baza lor geografică este spațiul romîno-balcanic, adică Rumelia, totuși domeniul lor se întinde și asupra altor teritorii din vastul Imperiu otoman. Nu este de mirare faptul că numeroase piese arhivistice reflectă diverse relații internaționale datorită caracterului pe care l-a avut fostul Imperiu otoman. Cu toate acestea mai există un noian de acte al căror conținut se referă la bazinul dunărean, privind sangeacurile Silistrei, Tulcei, Nicopolei și Vidinului. Acestor unități administrative le aparțineau pe lîngă Rusciuc și cunoscutele cetăți Brăila, Giurgiu, Turnul, cetatea insulară Ada-Kaleh etc.

Parcurgînd cuprinsul documentelor din O.A.K., observăm că aici predomină factorul politic-social, pe cînd în registrele cadiice cel economic-

⁶³) O bună parte din problemele de acest gen se găsesc în studiul și albumul nostru, recent apărut *Paleografia și diplomatica turco-osmană*..., Ed. Acad. R.P.R., 1958, 351 p. + 11 p. Index + 4 fasc. în culori).

social și militar-administrativ. Astfel, se desprind informații cu privire la situația internă, la feudalitatea militară otomană, condițiile fiscale, clasele privilegiate și raiaua oprimată a populației locale, producția agricolă, meșteșuguri, comerț, vămi, transporturi etc. În fine, numeroase documente oferă date bogate pentru cunoașterea situației bisericii ortodoxe, altele reflectă diverse probleme administrativ-juridice; nu lipsesc nici piesele privitoare la diverse elemente etnice, importante pentru cercetarea toponimiei istorice etc.

Conținutul acestei arhive va ajuta pe de o parte la cercetarea vieții social-economice a Balcanilor pentru o perioadă de câteva veacuri, pe de altă parte va aduce multă lumină asupra istoriei medievale și moderne a României sub aspect economic-social, politic-militar, juridic-administrativ etc., în vremea dominației otomane în sud-estul Europei. În același timp, documentele turcești ale secției orientale vor lămurii multe probleme nu numai din trecutul vecinilor noștri ruși, ucraineni, polonezi, unguri, bulgari, ci și din istoria altor popoare care au avut relații cu turcii, sau au fost asuprite de aceștia.

După această privire de ansamblu asupra cuprinsului acestor documente revenim la problema care ne interesează direct: *importanța acestei arhive pentru istoria principatelor dunărene și pentru nordul Dobrogei*. Ceea ce trebuie arătat de la început este bogăția de date economice care reiese dintr-un mare număr de piese arhivistice.

Într-adevăr este surprinzător de mare numărul documentelor în care este vorba de *zaherea*⁶⁴), furnizată în chile de Istanbul, de Brăila și Valahia (*Eflak kilesi*)⁶⁵). Aceste provizii constau mai ales din grâu (*hînto*), orz (*şa'r*), mei (*erzen*), făină (*dekek*), pesmeți (*peksemed*), porumb (*kukuruz*) ș. a. Frecvent, se observă numeroase piese în care este vorba de furnizarea multor cirezi (*sürecuri*)⁶⁶) de vite cornute (*haivanat*), în special boi, vaci etc., procurate la prețuri reduse de diverși negustori, din cauza monopolului turcesc. În aceeași ordine se observă furnizarea unor turme de capre (*keci*) și mai ales oi (*agnam sau koiun*). În schimb numărul pieselor pentru furnizări de cai (*barghir*) este cât se poate de restrâns. Aceasta se datorește faptului că turcii în numeroasele lor expediții armate preferau caii arabi, mult mai iuți.

Din cuprinsul acestor documente nu lipsesc nici știri despre furnizarea produselor animale, destinate tot pentru aprovizionarea Porții. De altfel, ca și pentru *zaherea* și animale, se observă, mai ales în registrele cadice, numeroase liste și tabele (*defter, getvel*) cu date despre furnizarea de unt, grăsimi, seu, cirviș⁶⁷), miere ș.a. Toate aceste produse venite din principatele dunărene (*Eflak și Bugdan*) erau înghițite treptat, ca de o mare fără fund, pentru aprovizionarea Balcanilor, a capitalei imperiale, a numeroase-

⁶⁴) *Zahere* (pl. a *zehair*) = provizii, proviant, cereale; a pătruns și în limba veche română, cf. L. Săineanu, *Infl. Or.*, I, 1, 1900, p. 381–382.

⁶⁵) Chila ca unitate de măsură a variat mult, după epocă și regiune. După unii o chilă ar fi de 45 kg., după alții 18–20 kg. Noi credem că era o unitate mult mai mare, avînd 21 de banițe.

⁶⁶) Termenul de *sürek* (din t. *sürü*) a intrat și în vechile texte istorice române, însemnînd cireadă de vite.

⁶⁷) *Cirviș, cereviș*, un fel de grăsime topită, cf. L. Săineanu, *Infl. Or.*, II, 1, 1900.

lor cetăți de serhat și a expedițiilor armate ale turcilor. Asemenea furnizări, ca și altele care dovedesc gradul mare de exploatare economică a țărilor române, pot fi ilustrate prin mii de documente. În acest scop reproducem în anexă cuprinsul rezumativ al unei serii de piese.

În concluzie la aceste probleme, se poate spune că pe baza documentelor turcești din Biblioteca „V. Kolarov” se va studia, cu timpul, relațiile economice dintre țările române și popoarele balcanice și exploatarea lor de către Imperiul otoman. De fapt, nici nu se poate concepe o *istorie economică a țărilor române și a Balcanilor*, pe vremea dominației otomane, fără utilizarea acestei arhive. În același timp, arhiva de mai sus este valoroasă pentru o nouă istorie a Imperiului feudal otoman. Se știe că marii istorici-orientaliști, în frunte cu D. Cantemir (1714—1716), Iosif v. Hammer (1827—1838), J. Zinkeisen (1840—1860) și N. Iorga (1908—1913, 5 vol.) nu au folosit în operele lor documente turcești, acte de arhivă, decât foarte sporadic, limitându-se la cronici și izvoare narative. Tocmai din această cauză operele lor tratează numai latura politico-militară a Imperiului otoman, neglijând partea cea mai importantă, *social-economică*. Nu numai prin caracterul lor politic, ci și prin latura lor social-economică, militar-administrativă, a relațiilor internaționale etc., aceste documente care ne privesc, prezintă un mare interes pentru cercetările istorice. Asupra acestor probleme vom reveni în numărul următor.

ANEXA

Listă (*defter*) din anul 1683/1095 H. de zaherea, diverse materiale și muniții (*muhimat*), cu costul lor respectiv, folosite în cetățile Isaccea și Belgrad (O.A.R. 141/15).

Două firmane din 1685—1686/1097 H., prin care sultanul Mehmed IV poruncește cadiilor dunăreni de la Tulcea, Isaccea, Ismail și Cladova (*Fetihislam*) ca să sprijine transportul de zaherea din părțile Valahiei în vederea expediției imperiale împotriva Austriei (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 53).

Un firman și un buiurultu din 23 ian. 1686 (=1097 Șafer 27) prin care se poruncește cadiilor de la Isaccea să procure și să furnizeze zaherea din împrejurimi pentru Belgrad (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 55).

Firmanul din 6 aprilie 1686 (=1097, Djumadi, I, 12), care prevede transportul de zaherea de la Isaccea și Silistra spre Belgrad pentru expediții (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 42—43).

Firmanul din 9 aprilie 1686 (=1097 Djumadi, I, 15), prin care se cere cadiilor dunăreni, începînd de la Isaccea și pînă la Cladova, să găsească mijloace pentru transportul de zaherea etc. (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 88).

Sultanul Mehmed IV, prin două firmane din 11 și 21 aprilie 1686 (=1098, Djumadi, I, 17, 27), cere cadiilor dunăreni din Isaccea etc. să procure și să transporte zaherea, mai ales grîu, orz etc. (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 58).

Firmanul din 16 sept. 1686 (=1097, Șevval 28) pretinde cadiilor din Isaccea, Măcin etc. să găsească vase (*sefain*) necesare pentru transportul zaherelor, în special orz, pentru expediția imperială (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 88).

Trei firmane din 1686—1687/1098 H. prin care se cere cadiilor și aianilor dunăreni de la Isaccea la Fetihislam să procure și să transporte grîu, orz, pulbere (*barut*), puști (*tufenk*), muniții etc., în vederea expediției împotriva Austriei (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 50—52). Începînd de la 15 ian. și pînă pe la mijlocul lunii mai a aceluiași an, mai sînt 12 firmane prin care Mehmed IV cere cadiilor din ambele părți ale Dunării din Chilia, Măcin, Isaccea, Babadag, Giurgiu, Nicopole, Vidin.

Cladova și Belgrad să procure și să transporte zaherea, grâu, orz, muniții (*gebhane*) etc. pentru expediția imperială⁶⁸).

O scrisoare vizirală (*mektub*) din 31 martie 1687 ([10]98, Dja. 17) prin care un serdar, trimițând 50 de cai „roșii” domnului Țării Românești (Șerban Cantacuzino), cere cadiiilor din Babadag să sprijine delegația ce se deplasa în vilaietul Eflak (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 96).

Sultanul Suleiman II, printr-un firman din 3 mai 1688 (=1099, Regeb 2), poruncește muhafizilor și cadiilor din Rusciuc și Isaccea pînă la Akkerman să transporte zaherea și să plătească soldele (*mevagib*) ostășești pînă la 29 oct. 1688.4 M. 1100 (R.C., Rusciuc, nr. 3, p. 32–33).

Patru firmeane din 1694–1695/1106 H., prin care sultanul Ahmed II cere cadiilor dunăreni de la Chilia, Ismail, Isaccea ș.a. vase, zaherea etc. (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 30 v., 33–34).

Sultanul Mustafa II prin 21 de firmeane, începînd din 20 aprilie și pînă în 28 noiembrie 1695 (1106 Ramazan – 1107 Rebi II 20), cere cadiilor dunăreni din Giurgiu, Chilia, Rusciuc, Silistra, Hirșova, Turtucaia (*Tutrakan*) diverse vase cu zaherea, leacuri, muniții, animale, vămuirea mărfurilor etc. (R.C., nr. 4, p. 35, 39v., 35v., 37, 46v., 51, 54v., 55v., 57v., 58v., 59, 65v., 66).

Un act din 8 iunie 1695 (=1106, Șevval 24) în care amintindu-se de plecarea lui Selim Ghirai, chan de Crim, în expediția pe Dunăre, se cere să i se dea 15 bacuri (*üstü atik ghemi*) din schela Giurgiului.

Două firmeane din 1697–1698/1109 H. care privesc transporturi de zaherea pe Dunăre și depozitarea unor cantități la schela Giurgiu etc. (R.C., Rusciuc, nr. 2, p. 76).

Un tabel (*getvel*) de pe la 1698/1109 H. în care se arată că anumite provizii și alte lucruri sînt provenite din părțile Valahiei (*Eflak ganibinden gelen*) etc. (R.C., Rusciuc, nr. 2, p. 121).

Un alt firman din 1698/1109 H. prin care se cere cadiilor dunăreni, pe lingă încasarea de avariz, procurarea de 29.000 chile de orz (*şar*) pentru schela Silistrei și 73.992,50 chile pentru aceea a Rusciucului (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 99).

În nov. 1698 (=1110, Djumadi I) se certifică primirea a 82 de tulumuri cu ceară și miere provenite din Valahia (*Eflak tarafından gelen*), urmînd un defter bogat în mărfuri diverse, cu prețurile respective (R.C., Rusciuc, nr. 2, p. 21–21v.).

Două firmeane, unul din 4 nov. 1698 (1110 Rebi' II, 27) și altul din 20 mai 1699 (1110 Zi'l-Kade 20), prin care Mustafa II poruncește cadiilor dunăreni de la schelele Silistra, Rusciuc, Hirșova, Turtucaia, Giurgiu să nu se ia vamă (*gomruk*) de la vasele cu zaherea ale cetății Oceacov (*Ozu*) etc. (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 97v.–98).

Scrisoarea (*ariza*) de pe la 1695/1107 H. prin care Constantin [Duca] vv., domnul Moldovei, raportează sultanului Mustafa II că pieile cerute de vererită, hermină, cacom ș.a. cu blană scumpă, se găsesc numai în Rusia, promițînd că va depune toată silința pentru procurarea și expedierea lor (O.A.K. 54/24).

Cîteva liste din anii 1695–1696/1107 H. care arată cantități mari de „mubaie”, în special psmeti și mel, cumpărate din țările romîne (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 64 și R.C., Vidin, nr. 71, p. 89).

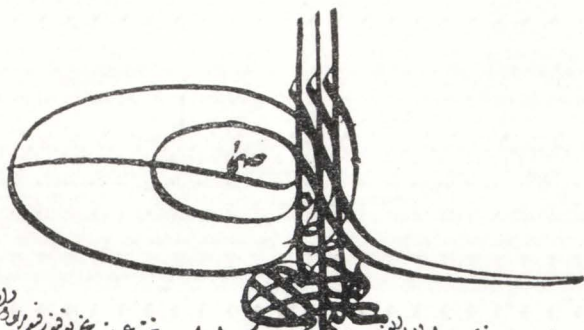
15 firmeane dintre 16 ian. – 1 oct. 1696/1107 (Djumadi, I, 10 – 1108 Rebi, I, 5) sînt adreseate cadiilor și aianilor dunăreni de la Giurgiu, Chilia, Ada-Kaleh, Hirșova, Silistra etc. pentru vase, caice, zaherea, harabale cu boi, construi de vase (*şaika*), diverse materiale de construcție etc. (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 54 și urm.).

Un cont (*hesab*) din 11 mai 1705 (=1117 Rebi, I, 20) arată sumele plătite pentru întreținerea trimisului rus și a oamenilor săi din Vozia pînă în Moldova (O.A.K., 82/78).

Patru firmeane din 1709/1121 H., prin care sultanul Ahmed al III-lea pretinde valului de Oceacov și cadiilor de Giurgiu, Rusciuc, Brăila și Hirșova ca să cumpere mari cantități de zaherea, orz și grâu, pentru „mirie”. Într-unul din firmeane se precizează cifra de 40.000 de chile de Istanbul orz pentru schela Giurgiu și Rusciuc (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 34 și 34v.).

⁶⁸) R. C., Rusciuc, nr. 3, p. 45, 54, 46, 47, 48, 49, 65, 66, 69–70.

0AK-141/12

[illegible]

1691, februarie 12 (1102, Djumadi I 13). *Firman prin care sultanul Suleiman II cere lui [Constantin Brincoveanu] vv. Țării Românești să o predea, în contul tributului (gizie), suma de 17 400 gurusî necesară pentru bacuri.*

Un alt act din aceeași perioadă în care se specifică: 40.000 chile de Istanbul „orz” pentru schela Giurgiului (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 35).

O listă, cuprinzând felurile mărfuri în care se citește: „cinepă valahă (*Eflak keteni*) etc. (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 2).

Firmanul sultanului Ahmed III din 1 ian. 1710 (=1121 Șevval 29) prin care se pretinde cadiilor și aianilor dunăreni neferi, diverse transporturi de zaherea pentru schela Giurgiului etc. (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 39–39v.).

Firmanul din 4 febr. 1710 (=1121, Zi'l-hidjje 4) prin care se cere cadiilor de la Giurgiu, Silistra etc., să procure zaherea din Țara Românească constând din: 205.000 chile de orz, 50.000 de grâu, 9.000 de pesmeți etc., care să fie transportate și depozitate în hambarul Isacei (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 39).

Un firman și o scrisoare vizirală din 15 nov. 1712 (=1124, Șevval 15) care prevăd procurarea de 300 cai din Nicopole și Giurgiu, precum și zaherea (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 52).

Un firman din 25 aprilie 1715 (=1127, Rebi'II 20) prin care se poruncește lui [Ștefan Cantacuzino] domnul Țării Românești, să pregătească numărul de harabale necesare pentru transportarea făinei și orzului cumpărate pentru cetatea Hotinului (O.A.K., 15/45).

Un act mărunț, din 1727–1729/1140 H., care arată că s-au strîns 21.740 chile de orz din nordul Dunării pentru cetățile Bender, Niș și Vidin (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 5).

Însemnîndu-se procurarea unor mari cantități de zaherea ca: 800.000 chile de orz, 210.000 cîntare de fin, 102.000 chile de grâu etc., într-un defter din 8 iulie 1736 (1149 Șafer 28), se reproduce firmanul Sultanului Mahmud I pentru folosirea acestor provizii la Isaceia (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 99).

O scrisoare din 9–18 aug. 1736 (=1149 Rebi' II evl.) cuprinde un defter de „tainuri și zaherea” destinate trupelor islamice din diverse sate etc., cu unele dispoziții pentru cadii dunăreni (R.C., Rusciuc, nr. 6, 11 a-v., 12a).

Un act din 15 aug. 1736 (=1149 Rebi' II 7) prin care se cere unor căpitani de vase (*reis*) de pe Dunăre să transporte diverse provizii (*zehair*) la schela Isacei etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 2).

Firmanul din 5 sept. 1736 (=1149, Rebi' II 28) al sultanului Mahmud II prin care se cere cadiilor din Hezargrad (Razgrad) să cumpere grâu, plătind cîte 30 de aspri (*acce*) de chilă și cîte 25 de acce pentru chila de orz, să procure pesmeți etc. (R.C., Rusciuc, nr. 15a, v.).

Trei firmele dintre 9–27 sept. 1736 (=1149 Djumadi I, 3–21) adresate cadiilor și aianilor dunăreni de la Isaceia, Nicopole și Rusciuc, prin care se cere cumpărarea, transportarea și depozitarea unor cantități de zaherea, cereale etc. la schela Isacei etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 17a și v., 23a–23v.).

Sultanul Mahmud I prin alte trei firmele, emise în oct. 1736, poruncește să se strîngă zaherea din vilaielele Valahiei și Moldovei, care să se depoziteze la hambarul Isacei (R.C., Rusciuc, 23, 29v.).

Patru firmele din nov. 1736 (=1149, Djumadi II), prin care sultanul Mahmud I cere aianilor dunăreni și cadiului din Rusciuc să expedieze zahereaua existentă, în special făină și orz, la schela Isacei spre a fi depozitată în hambare. De aici urma să fie trimisă spre Belgrad (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 25v., 26 a-v.).

Un document din 1736–1737/1149 H., adresat cadiului din Rusciuc și aianilor dunăreni pentru iernare la Babadag, trimitere de zaherea la oaste etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 21a).

Patru firmele de la începutul anului 1737/1149 H., prin care se cere cadiilor dunăreni să procure zaherea și făină din împrejurimi și s-o depoziteze la schela Isacei în vederea expediției imperiale (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 33a, 34, 41a, 41a-v.).

13 firmele și alte două documente din febr. – sept. 1737 (=1149 Șevval – 1150) prin care Mahmud I poruncește cadiilor și aianilor dunăreni de la Brăila, Giurgiu și Rusciuc să procure zaherea din Țara Românească etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 32 a-v., 44a – 56a, 37a, 38a-v., 39a, 53a, 54a, 55a-v., 57a, 69a-v., 70a-v.).

Un firman din 16 aprilie 1737 (=1149 Zi'l-hidjje 15), emis din Babadag, prin care se poruncește cadiilor dunăreni să cumpere zaherea din Valahia, cu permisiunea și știrea lui Iskerletzade Constantin vv. [Mavrocordat], care să fie depozitată la schela Isacei etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 40a).

Un defter din 19 martie 1737 (=1149, Zi'l-ka'de 17) care arată mari cantități de cereale cumpărate din regiunile dunărene și apoi transportate la schela Isacpei (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 6a–9a).

Un arz din septembrie 1743 (=1156 Șa'ban) prin care se comunică la Poartă aprovizionarea cu cereale a populației de la serhatul Țării Românești și totodată se cer măsuri grabnice pentru combaterea ciumei care bîntuia cu furie la Giurgiu și împrejurimi (O.A.K., 114/13).

Firmanul din 29 nov. 1743 (=1156 Șevval 12), prin care Mahmud I poruncește lui [Constantin Mavrocordat] domnul Țării Românești, să furnizeze seu și miere pentru necesitățile Porții (R.C., Vidin, nr. 25a, p. 157).

Un firman de pe la 1750–1751/1164 H. (ș.a.), prin care Mahmud I poruncește lui [Gr. Ghica] vv., domnul Valahiei și lui [Constantin Racoviță] vv., domnul Moldovei, să furnizeze vite și zaherea pentru nevoile Porții (R.C., Vidin, 25a, p. 85).

Un act din oct. 1759 (=1173, Rebi' I), în care, printre altele, se scrie „30.000 chile de mei cumpărate din Valahia”, etc. (R.C., Vidin, nr. 82, p. 174).

Firmanul sultanului Mustafa III din 12 apr. 1760 (=1173 Ș. 25), în care se prevede și cantitatea de 30.000 chile de mei din „mubai'ua” Valahiei (R.C., Vidin, nr. 82, p. 13).

Un document din 14 oct. 1760 prin care se cere transportarea unor mari cantități de zaherea de la hambarul Isacpei, provenită din țările romine, spre cetatea Dunării (R.C., Vidin, nr. 82, p. 122–129).

Un act din 7 aug. 1761 (=1175, M. 6) în care se arată seu (*rugni sade*), cirvișuri etc., cumpărate din părțile Brăilei, Chilie și Ismailului (R.C., Vidin, nr. 78, p. 124).

Mustafa III, printr-un firman din 10–19 sept. 1761 (=1175, Șafer evt.), poruncește muhafizului din Vidin să procure zaherea din Țara Românească și totodată să restituie raielele, adică țăranii acestui vilaiet, pentru care dăduse jalbă (*arzuhal*) însuși voievodul țării (R.C., Vidin, nr. 48, p. 57–59).

Două documente din 21 nov. 1764 (=1178, Djumadi, I, 26) prin care se cere nazirul de Brăila și muhafizului de Ada-Kaleh să procure și să transporte zaherea și alte lucruri din Țara Românească (R.C., Vidin, p. 75).

Un firman din 6 dec. 1764 (=1178, G. 11), prin care se poruncește lui Husein pașa, muhafiz din Vidin și cadiilor dunăreni din Brăila, Giurgiu etc., să transporte din Isaccea cele 12.000 chile de orz, procurate din Valahia, și să le depoziteze la hambarul Diului (R.C., Vidin, nr. 78, p. 3).

La 25 martie 1765 (=1178, Șevval 2) se cere încuviințarea lui [St. Racoviță] vv., domnul Valahiei, spre a transporta din părțile românești (*Eflak ganibinden*) 15.000 chile de mei.

Actul următor arată că s-au transportat din hambarele Isacpei și s-au predat la cetatea Diului diverse cantități de griu, urcîndu-se la 44.047 chile (R.C., Vidin, nr. 78, p. 4).

Două acte (*evrak-ılam*) din 1765, prin care cadiul din Giurgiu confirmă executarea firmanului, privind furnizarea a 20.000 chile de griu romînesc pentru Constantinopol, menționînd că este o rămășiță de pe vremea mazilirii lui Ștefan [Racoviță] vv., fost domn al Valahiei (O.A.K., 141/5).

Două documente din 23 iunie 1766 (=1179, Z. 23) în care se notează: 105.454 chile de orz și 15.000 chile de griu din Țara Românească pentru Isaccea (R.C., Vidin, p. 135).

Un act din 30 nov. 1768 (=1182 Regeb 20), prevede furnizarea de zaherea și vite din părțile Țării Românești (R.C., Vidin, nr. 37, p. 30).

Un act din 30 nov. 1768 și altul din 30 iunie 1769 prevăd procurarea și furnizarea de zaherea și vite din părțile românești (R.C., Vidin, nr. 37, p. 2, 30).

O scrisoare vizirală din 2 mai 1769 (=1182, Zi'l-hidje 26) prin care Mehmed Emin pașa, potrivit firmanului emis, propune defterdarului scării împărătești (*rikiab-i humaiun*) să aprovizioneze și să se completeze regulat cu zaherea, armament și muniții hambarele și arsenalele cetăților Giurgiului și Isacpei. Se mai cere și angajarea unor vase de transport în acest scop (O.A.K., 141/7).

Două documente, din 6 mai și 20 iunie 1769/1182–1183 H., privesc procurarea de zaherea din părțile Țării Românești pentru insula Ada-Kaleh și împrejurimi (R.C., Vidin, nr. 37, p. 2, 65).

Firmanul din 30 dec. 1769 — 8 ian. 1770 prin care Mustafa III cere autorităților dunărene să procure zaherea din Țara Românească (R.C., Vidin, nr. 37, p. 23—24).

Un document din 1770/1183 H. adresat capuchehaielei românești, cerându-i zaherea (R.C., nr. 37, p. 213).

Firmanul din 26 mai 1770 (=1184, Muharrem selh), emis din Isaccea, prin care Mustafa III poruncește cadiilor dunăreni să procure zaherea din Țara Românească, fapt pentru care se obținuse și învoirea lui [Scarlat Ghica] vv., domnul acestui vilaiet (R.C., Vidin, nr. 37, p. 266).

O scrisoare din 12 sept. 1770 (=1183, Djumadi, I, 11), prin care Grigorie [Ghica ?] vv., domnul Țării Românești, comunică Porții otomane că a adunat meiu convenit și o să-l expedieze în curind (O.A.K., 15/42).

O serie de acte dintre anii 1774—1780 (=1188—1195), care privesc furnizarea a peste 150.000 chile de mei din Țara Românească cu știrea nazirului de Brăila (R.C., Vidin, nr. 65, p. 3).

Două firmanne de pe la 1780 (ș.a.), prin care sultanul Abdul-Hamid poruncește lui [Alexandru Ipsilanti] vv., domnul Țării Românești ca de câte ori se va exporta zaherea în străinătate să se țină seamă și de tratatele încheiate cu ghiaurii „frinci” în ceea ce privește vămile pentru export. Se cere domnului român ca să procedeze în așa fel, încât să nu mai dea ocazie de gîlceavă și reclamație ambasadurilor Austriei și ai Sardiniei la Poartă (O.A.K., 90 91).

Un ser'asker din Valahia cere în mai 1780 (=1194 Rebi' II) să se expedieze zaherea din hambarele Isaccei etc. (R.C., Vidin, nr. 82, p. 124—125).

O jalbă de pe la 1782 (ș.a.) prin care mitropolitul, episcopii și boierii Țării Românești cer răgaz sultanului [Abdul-Hamid I.] pentru aprovizionarea Porții cu 15.000 chile de grâu, promise de noul domn Nicolae Caragea (1782 ian. — 1783 iul.). Din cauza secetei și foametei țara nu putea să facă față acestei cereri (O.A.K., 54/23).

Două acte din 6 nov. 1782 (1196 Zi'l-Ka'de selh) prin care Nicolae Caragea vv., domnul Valahiei, comunică predarea a 50 de cai consulatului austriac din Belgrad, dăruți în numele Turciei (O.A.K., 54/23).

Firmanul din 8 oct. 1791 (=1206 Șafer 9), emis din Șumla, prin care sultanul Selim III poruncește cadiului, capudjubașului de Silistra etc., să ia în primire zahereaua din Țara Românească, constind din : 80.000 chile de grâu și 150.000 chile de orz. Se precizează că prețul chilei de grâu este de 30 aspri, iar a celei de orz de 26 de aspri etc. (R.C., Silistra, nr. 50, p. 11v.—12).

Un firman, emis la aceeași dată, prin care sultanul adresându-se cadiilor și aianilor din Silistra etc., arată ce cantități de zaherea (80.000 chile de grâu, 15.000 chile de orz etc.) au fost furnizate de Țara Românească. Cu această ocazie se dau unele instrucțiuni pentru modul de transport și repartizare a acestor zaherele în orașele dunărene Brăila, Giurgiu etc. Se cere o mare grijă pentru toate acestea, deoarece raiaua Valahiei a fost scutită în schimbul lor, după nizam, doi ani de dări (R.C., Silistra, nr. 50, p. 32v.—33).

Un defter din 7 nov. 1791 (=1206 Ra. 10), în care se redau mari cantități de grâu și orz, reprezentind „mubaia'ua Valahiei”, obținută cu știrea lui [Mihai Șuțu] vv., domnul Țării Românești, de Batal Mustafa, mubaiegiu de Silistra (R.C., Vidin, nr. 13, p. 93).

Firmanul din 18 nov. 1791 (=1206 Rebi' I 20) prin care se poruncește valiului de Silistra, capudanului de Dunăre și cadiului de Silistra ca, la cererea nazirului de Brăila să transporte acolo două mori pentru măcinat făină necesare neferilor din împrejurimi etc. (R.C., Silistra, nr. 50, p. 10v.).

Un defter din 19 nov. (1791) în care se spune, printre altele, că 1950 de vite cornute au fost aduse din Țara Românească și apoi predate la Silistra pentru zahana (R.C., Vidin, nr. 13, p. 91).

O scrisoare (*terkim*) din 7 dec. 1791 (=1206, R. 10), care cuprinde o listă bogată de zaherea (grâu, orz ș.a.) furnizată de Țara Românească cu știrea lui [Mihai Șuțu] vv. și apoi predate mubaiegiului Batal Mustafa, reprezentantul Porții (R.C., Vidin, nr. 13, p. 92).

Firmanul dintre 17—26 dec. 1791 (=1206, Rebi' II evr.), adresat cadiilor și aianilor din Silistra, prevede ca negustorii capanli să cumpere zaherea din Valahia

pentru cetățile sud-dunărene numai cu permisiunea lui Mihai [Șuțu] vv., domnul Țării Românești (R.C., Silistra, nr. 50, p. 23v-24).

Un firman din 17 dec. 1791 (=1206 Rebi' II 20), prin care Selim III cere cadiului din Silistra să cumpere făină și pesmeți, precum și zaherea, adică grâu, orz etc. din Țara Românească, numai cu știrea și aprobarea voievodului din acest vilaiet (R.C., Silistra, nr. 50, p. 24-24v.).

Două firmane dintre 17-30 dec. 1791 (=1206, Rebi' II evr. — Djumadi, I, 4), prin care se cere lui Ahmed pașa, capudan de Dunăre, cadiilor, aianilor și serdarilor de ieniceri din Silistra etc., să transporte două mori și alte hangarale la cetatea Brăilei (R.C., Silistra, nr. 50, p. 25-25v.).

Un act din 1791-1792/1206 H. prin care se atestă cumpărarea de făină, 647.414 chile de Istanbul, din cetatea Brăilei pentru Babadag și Silistra etc. (R.C., Silistra, nr. 50, p. 36-37).

Firmanul din 17 ian. 1792 (=1206 Djumadi I 22) adresat cadiului din Silistra și altor aiani dunăreni, care prevede cumpărarea de pesmeți și zaherea, plătinându-se și 500 de curuși pentru transport etc. (R.C., Silistra, nr. 50, p. 28).

Două firmane din februarie-martie 1792 (=1206 Regeb evl.), prin care se cere cadiilor din Giurgiu și Rusciuc zaherea și alte provizii (R.C., Vidin, nr. 13, p. 58-59v.).

Mehmed Emin certifică într-un defter din 29 mai 1792 (=1206, L. 7) procurarea de zaherea din diverse părți, în care apare și Țara Românească cu însemnarea: „în vasul voievodului decapitat al Valahiei [Nicolae Mavrogheni] și în corabia reisului Osman au fost încărcate: 2000 chile de grâu din schela Brăilei“ (R.C., Vidin, nr. 13, p. 96v.-99).

Firmanul din 4 iunie 1792 (=1206, Șevval 13), prin care se poruncește cadiului, mubaiegiului, capudjubașului și vameșului (*gömrükemeni*) din Silistra să expedieze făina, provenită din Țara Românească și s-o predea cu vase nazirului de Brăila pentru Poartă (R.C., Vidin, nr. 13, p. 54v.-55).

Un defter din 11 iunie 1792 (=1206 L. 20), în care, printre altele, se înregistrează: 600 chile de grâu și pesmeți din Valahia etc. (R.C., Vidin, nr. 13, p. 98).

La 27 iunie 1792 (=1206, Zi'l-Ka'de 7) se poruncește printr-un firman cadiului din Silistra, ca în părțile Isaciei și Babadagului să nu se mai facă dificultăți unui gelep ce cumpărase 4583 de oi din părțile românești pentru aprovizionarea Porții (R.C., Vidin, nr. 13, p. 72).

Firmanul din 28 dec. 1792 (=1207, Djumadi, I, 14), prin care Selim III poruncește lui Seid Batal, Silistra, mubaiegiului și cadiului de acolo, să expedieze zahereaua lor la schela Brăila și s-o predea nazirului de acolo. Se mai indică și diverse cantități de cereale etc. (R.C., Vidin, nr. 13, p. 86).

Un document din 1792-1793/1207 H., care cuprinde o listă de zaherea furnizată de Valahia pentru Ada-Kaleh (R.C., Vidin, nr. 6, p. 271).

Două liste, dintre 19 martie — iunie 30, 1793 (=1207, Ș. 6 Za), în care se înregistrează diverse cantități de zaherea și grăsimi furnizate de Țara Românească pentru schela Brăilei (R.C., Vidin, nr. 6, p. 273-274 și nr. 13, p. 94, 94v., 95).

Firmanul din iul. 1793 (=1207, Za.), care prevede, printre altele, cumpărarea de oi din Țara Românească și furnizarea de zaherea pentru Ada-Kaleh, la cererea emeniului (R.C., Vidin, nr. 6, p. 62).

Un defter din aug. 1793, cuprinzând zahereaua provenită din Valahia (R.C., Vidin, nr. 6, p. 268).

Patru firmane din 9 aug. 1793 (=1208, M. 1), prin care se cere lui Alexandru [Moruzi] vv., domnul Țării Românești și capuchehaielei sale Iorgachi, să furnizeze grăsimi și diverse zaherele (egnas-i zahere) etc. (R.C., Vidin, nr. 6, p. 219, 266, 267).

Două firmane din 6 iunie — august 1794 (=1208 Za. 7), prin care se cere muhafizului din Vidin și cadiilor dunăreni din Chilia, Ismail, Brăila, Giurgiu, Rusciuc etc. să procure zaherea, grăsimi și cirviș din părțile Valahiei etc. (R.C., Vidin, nr. 6, p. 210, 218-219).

O corespondență din 29 august 1799 (=1214 Rebi' I 27) dintre Alex. [Moruzi] vv., domnul Țării Românești și Poartă, privește expedierea de zaherea prin schela Brăilei pentru Istanbul. Totodată se arată modalitatea procurării de tunuri și muniții pentru schelele dunărene (O.A.K., 114/6).

O ariza din 19 martie 1802 (=1216, Zi'l-ka'de 15), prin care domnul Moldovei [Alexandru Șuțu] vv., raportează la Poartă despre cumpărarea de cereale și animale care au fost expediate la Constantinopole prin schela Galați (*Kalas*) etc. (O.A.K., 15/33).

Domnul Țării Românești [Constantin Ipsilante] printr-o scrisoare din 3 sept. 1803 (=1218 Djumadi, I, 16) comunică Porții că a întârziat furnizarea celor 20.000 ocale de provizii etc. (O.A.K., 54/16).

Un defter din 10 oct. 1806 (=1221, Regeb 27), în care se arată ce cantități de cereale au fost cumpărate din Moldova și apoi transportate la Istanbul (O.A.K., 114/25) etc.

Scrisoare vizirală din oct. 1812/1227 H., prin care se cere caimacamului Țării Românești să aprovizioneze cu pîine și alimente cetele de prizonieri turci care soseau de pe teritoriul Valahiei (O.A.K., 15/9).

O ariza din 21 aprilie 1811 (=1226, Rebi' II 28), prin care [Scarlat Calimachi] vv., domnul Moldovei, raportează la Poartă că delegatul său, însărcinat cu lichidarea averilor dincolo de Prut, nu a fost lăsat de autoritățile ruse să lucreze. I s-a refuzat și predarea animalelor etc. De aceea se cere demers urgent pe lângă ambasadorul Rusiei la Constantinopole (O.A.K., 90/2).

La 25 aprilie 1816 (=1231, Djumadi, I, 27), [Ioan Caragea] vv., domnul Țării Românești, informind Poarta despre foametea ce bîntuia în Transilvania, arată că Austria a cerut să cumpere cereale spre a fi expediate în regiunile care suferau de secetă (O.A.K., 114/20).

O scrisoare din 1 oct. 1822 (=1238, Muharrem 14), prin care marele vizir [Mehmed Said Galib] arată cite mii de oi trebuie să furnizeze țările romine, promise de domnii acestor vilaiete [Gr. Ghica și Ion S. Sturza], cu ocazia numirii lor de Poartă (O.A.K., 15/14).

Firmanul sultanului Mahmud II din 6 ian. 1827 (=1242, Djumadi II, 7), adresat cadililor dunăreni din Brăila, Giurgiu etc. prevede șalupe, zaherea, solde pentru neferi etc. (R.C., Rusciuc, nr. 18, p. 5).

Firmanul dintre 17–26 mai 1827 (=1242, Șevval evr.), prin care Mahmud II atrage atenția autorităților Imperiului că procurarea de oi din Țara Românească se face cu permisiunea fostului și actualului voievod. Se dau instrucțiuni pentru modul de transport pînă la satul Kavas. Urmează ilamul unui cadiu pentru procurarea de oi de la raiielele românești (R.C., Rusciuc, nr. 18, p. 24v.–25).

Un firman, două ilamuri și un defter, toate din iunie 1827 (=1242 Zi'l-ka'de), privind furnizarea de grăsimi, cirviș, cai osoși și diverse zaherele din țările romine (R.C., Rusciuc, nr. 18, p. 27, 36v., 29v.–30).

Un tacir din 8 iunie 1864, prin care H. Stürmer, ambasador la Poartă, la o notă a baronului Testa, consul în principate, cere divanului imperial ca să fie despăgubiți negustorii austriei care au suferit pagube din cauza urcării taxelor vamale asupra cerealelor transportate din țările romine (O.A.K., 114/2).

Opt sineturi (*makbuz senedi*) din 1865, prin care se confirmă primirea de bol de la cerchezii din Măcin (O.A.K., 141/1).

O sentință judecătorească (*ilam*) din 6 ian. 1872 (=1288, Șevval 24) în legătură cu moștenirea defunctului „ciocoi” Tanas sin Nicola din „Alexandria”, Țara Românească, prevede diverse vite, acareturi și 2850 de curuși, cuveniți lui Marin (R.C., Rusciuc, nr. 31v., p. 10v.).

O proclamație (*ilam*) din 6 nov. 1876 (=1292, Teşrin, II, 6), prin care se prevede ca primăria orașului Tulcea, la fiecare marfă și zaherea care vine și se trimite cu vapoarele, să ia cite 100 de curuși etc. (O.A.K., 13/10) etc.

Piese care privesc furnizarea de cherestea și alte produse lemnoase destinate pentru construcția vaselor flotei, paturi de tunuri și puști, construcții de cetăți și geamii, pentru încălzit ș.a.m.d.

Firmanul sultanului Ahmed II din 18 noiembrie 1695 (=1107 Rebi' II, 10) prin care se poruncește cadililor dunăreni de la Silistra, Hirșova, Giurgiu etc. să transporte scînduri (*tahta*) și cherestea pe Olt și Oltenița din părțile Țării Românești (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 65v.).

Registrul cadilic nr. 65 din Vidin în care se observă frecvent numeroase acte pentru cantități mari de cherestea furnizată de Țara Românească în anii 1782, 1783, 1784 ș.a.m.d. (R.C., Vidin, nr. 76, p. 116–117, 137–138, 143–144).

Firmanul sultanului Selim III din iulie 1793 (=1207, Za), prin care se poruncește cadiilor din Vidin să ia măsurile necesare pentru transportul de chereștea din Țara Românească (R.C., Vidin, nr. 6, p. 64–65).

Un hoget din 26 noiembrie 1854 (=1270, Teșrin, II, 26), din care rezultă că negustorul Mihalache din București transporta mari cantități de chereștea pentru cetatea și ținutul Caliacrei (O.A.K., 114/23).

Datorită unei relatări a lui D. Cantemir⁶⁹, în istoriografia română s-a încetățenit părerea că minereurile n-au fost exportate de frica turcilor. Printre produsele subsolului românesc furnizate Porții, un loc de frunte îl ocupă „sarea valahă” (*Eflak tuzu*), destinată aprovizionării Imperiului otoman și chiar bucătăriei imperiale, începînd de pe la mijlocul veacului XVII-lea. În acest sens avem următoarele documente:

O scrisoare din 29 aprilie 1660 (=1070, Șa'ban 18), prin care Gr. Ghica vv., domnul Țării Românești, promite sultanului Mehmed IV că va furniza toată cantitatea de sare necesară bucătăriei imperiale (*mutbakh-i 'amire*). În același timp anunță că nu va putea procura în grabă cantitatea cerută de miere și ceară din lipsă de provizii (O.A.K., 143/3).

Un firman din 28 aprilie 1695 (=1106, Ramazan 14) la arzul lui Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Românești, prin care se poruncește cadiilor din ambele părți ale Dunării, de la schela Brăilei la Cladova, să nu încaseze vamă pentru „sarea valahă”, deoarece marea taxele în dauna tributului plătit de raiaua Valahiei etc. (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 70v.).

Un firman din 8 decembrie 1697 (=1109 Djumadi, I, 23), emis la un arzuhal al lui Constantin Brîncoveanu, prin care Mustafa II poruncește cadiilor dunăreni, de la Brăila la Cladova, să ia măsurile cuvenite pentru transportul, vînzarea și folosirea „sării valahe” etc. (R.C., Rusciuc, nr. 48, p. 54 și v.).

O poruncă vizirală din 1698/1110 H., prin care Hasan pașa cere cadiilor dunăreni, de la Brăila la Cladova, să respecte condițiile cu care este furnizată „sarea valahă” de către domn și raielele românești (R.C., Rusciuc, nr. 2, p. 85).

Un firman din 1709/1121 H. prevede procurarea de sare (*melh*) din Țara Românească (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 44v.–46).

Firmanul lui Ahmed III din aprilie 1728 (=1141 Ș), prin care se dau instrucțiunile muhafizului de Vidin și cadiilor dunăreni în legătură cu procurarea, furnizarea, transportul, vămuirea și utilizarea unor mari cantități de „sare valahă”, care se transporta continuu de la schela Chiliei spre părțile Becului (Viena). Acest document este însoțit și de un huruf (înscriș) prin care se arată că sarea românească trebuie să fie vămuită cu 3% de la Chilia la Vidin (R.C., Vidin, nr. 19, p. 48).

Un arzuhal al lui Iskerletzade Nicolai [Mavrocordat], domnul Țării Românești, la care Ahmed III cere printr-un firman din 7 sept. 1728 (=1141, Ș. 2) muhafizului din Vidin și cadiilor dunăreni să reglementeze procurarea și buna circulație a sării românești (R.C., Vidin, nr. 19, p. 74).

Un document din 5 mai 1762 (=1175 L. 12), care privește procurarea de „sare românească” (R.C., Vidin, nr. 21, p. 3).

Un firman din 9–18 oct. 1791 (=1206 Șafer evt.), prin care sultanul Selim III poruncește aianilor, zabiților și cadiilor dunăreni de la Giurgiu, Rusciuc, Silistra etc., să nu mai ceară mai multe taxe și să nu mai facă greutatea pentru „sarea valahă” etc. La 20 nov. 1792 (=1207, Rebi' II, 5), sultanul Selim III poruncește printr-un firman lui Arslan pașa, valiu de Silistra etc., să dea cinci bacuri pentru transportul de sare și zaherea din Țara Românească la cererea lui Mihai [Sutu] vv. (R.C., Vidin, nr. 13, p. 47v.).

Un firman din 15 iunie 1794 (=1208, Za. 16), prin care se cere seu și sare din Valahia (R.C., Vidin, nr. 6, p. 106).

O scrisoare din 1 decembrie 1835 (1251, Șa'ban 9), prin care Alexandru Ghica, domnul Țării Românești, comunică Porții despre ridicarea interdicției de a transporta sare în Principatul Serbiei, potrivit cu înțelegerea ce s-a făcut între ei (O.A.K., 15/47) etc.

⁶⁹) *Descrierea Moldovei*, Buc., 1944, p. 59.

Numeroase acte reflectă diverse probleme legate de tributul țărilor române numit „haraci” și „gizie”, plătit în special de regiunea zisă a raielor (Giurgiu, Turnu și Brăila). În această privință avem :

Două firmane din 1690—1691/1102 H., prin care sultanul Ahmed II poruncește lui Constantin [Brincoveanu] să dea 5.000 de guruși în contul „giziei”, plătită de supușii acestui vilaiet. Suma îi era necesară lui Ali pașa, capudan de Dunăre, pentru construcția de vase (O.A.K., 141/12).

Două firmane din 19 mai 1695 (=1106 Șevval 5), prin care se cere cadiilor, aianilor și giziedarilor dunăreni (Giurgiu etc.) să strângă gizie de la raiete (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 39).

Înscrișul din 8 mai 1696 al lui Hasan efendi b. Ali, administratorul geamiei „Baba-Nahu” din cișlăua Giurgiului, confirmă încasarea sumei de 12.000 de aspri, reprezentând gizia de la supușii (raiele) (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 117).

Un firman din 1742, prin care sultanul Mahmud I poruncește muhafizului din Vidin și cadiilor dunăreni, să nu se mai ia cu japca „gizie” de la raietele române de la serhat, fapt pentru care făcuse jalbă la Poartă însuși Mihail Racoviță vv. (R.C., Vidin, nr. 25a, p. 152).

Două firmane din martie 1737 (=1149, Zi'l-ka'de), prin care sultanul Mahmud I poruncește cadiilor dunăreni și giziedarilor încasarea tributului (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 43a).

Numeroase acte din secolul XVIII și XIX vorbesc despre tributul către Poartă. Așa, de pildă :

O înaltă teșcherea (tezkere-i 'alie) din 20 aprilie 1838, prin care se raportează sultanului Mahmud II că cei din Țara Românească, pe lângă faptul că nu plătesc tributul la vreme, în divanul boieresc din București se pronunță adesea cuvinte insultătoare la adresa înaltului devlet, cerîndu-se înlăturarea și pedepsirea turburătorilor (O.A.K., 15/16) etc.

Alte piese din secolul XVII și XIX reflectă diverse interese negustorești, atît otomane-orientale (*capanlıi, fermanlıi, tezkereli, serhatlıi, lazi ș.a.*) cît și europene, în special austriece, polone și ruse. De exemplu :

În mai 1736 (=1149 Muharrem), Mahmud I poruncește cadiului din Rusciuc etc. să nu facă dificultăți negustorilor „sürecci” din Cernova, care cumpărau cirezi de vite și zaherea din Țara Românească (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 14a).

Firmanul dintre 20—29 iul. 1745 (=1158, Djumadi, II, evr.), prin care se poruncește muhafizului din Vidin și cadiilor din Niș, Sofia etc. să sprijine pe negustorii din Transilvania, Demeter și Iskedar, supuși austriei (R.C., Vidin, nr. 25a, p. 118).

O scrisoare vizirală din 13 martie 1758, prin care se cer lămuriri domnului Moldovei privind deținerea în închisoare a negustorilor ruși Gh. Vobasov și Atanasie Dimitrievici Iampaza (?), cărora li se confiscaseră totodată lucruri de mare valoare (O.A.K., 54/25).

Firmanul din 1—10 iulie 1792, prin care Selim III poruncește valiului de Silistra, muhafizului de Bender și voievozilor Moldo-Valahiei, ca, la un arzuhal al ambasadorului rus, negustorii ruși să fie volnici a circula spre Bugeac, Țara Românească și Moldova, atît pe uscat cît și pe apă. În același timp, se recomandă domnilor romîni numirea unui consul rus, în persoana prințului Ivan Severin, Consilier al marelui cancelar (R.C., nr. 13, Vidin, p. 62v.—63).

Actele negustorilor reflectă adesea diverse operații financiare, bancare ș.a. Un număr mare de documente se referă la diverse probleme vamale ca, de pildă :

Firmanul sultanului Mahmud I din sept. 1744 (=1157 Șa'ban) etc. (R.C., Vidin, nr. 25a, p. 102).

Un document din 25 ian. 1783 (=1198 Rebi' I, 2), prin care recapitulîndu-se o convenție comercială cu Austria, se scoate în relief rolul țărilor romîne mai ales în ceea ce privește încasarea vămii (R.C., Vidin, nr. 13, p. 54—54v.).

Scrisoarea (*huruf*) din 1 oct. 1790, adresată vameșului din Silistra, arată diverse probleme vamale și negustorești (R.C., Silistra, nr. 50, p. 26).

Un document din 6 oct. 1696 (=1108, Rebi' I, 9), adresat cadiilor dunăreni și în special celor din sangeacul Nicopole, privește încasarea de vamă de la negustori pentru zaherea (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 86).

Un act din 1698/1110 H., adresat tot cadiilor dunăreni, privește vămuirea mărfurilor austriece (R.C., Vidin, nr. 13, p. 61).

Un arzuhal din 27 decembrie 1711 (1123, Zi'l-ka'de 17), prin care Constantin [Brincoveanu], domnul Țării Românești, cere divanului otoman ca autoritățile turcești din Turtucaia să nu mai pretindă taxe și vămi excesive de la boierii săi, fiind în dauna vistieriei românești (O.A.K., 54/6).

Două firme din febr.—martie 1728 (=1140 Regeb), prin care sultanul Ahmed III cere și dă instrucțiuni muhafizilor și cadiilor dunăreni să reglementeze odată vămuirea mărfurilor la schela Giurgiului (R.C., Vidin, nr. 19, p. 38, 112).

Un firman din 25 mai 1728 (1140, Şevval 15), prin care Ahmed III dă instrucțiuni muhafizului de Vidin și cadiilor dunăreni în legătură cu vămuirea unor mari cantități de „sare valahă”, care se transporta continuu de la cetatea Chiliei spre porțile Vienei (R.C., Vidin, nr. 19, p. 48).

Sultanul Mahmud I cere printr-un firman din septembrie 1736 (=1149 Rebi, II), cadiilor dunăreni și mutesellimului de Silistra, să nu facă dificultăți celor doi boieri romini numiți „mumbaşiri” pentru reglementarea taxelor vamale, deoarece aceasta a fost cerută printr-un arzuhal de către „Iskerletzade” [Constantin Mavrocordat] vv., domnul Țării Românești (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 16 a și v.).

Cîteva buiurultuuri și ilamuri din apr. 1730 (1142 L. 21) privesc vama schelei Giurgiu (R.C., Rusciuc, nr. 18, p. 19v–23v.).

Un firman din sept. – oct. 1744 (=1157 Şa'ban evr.), prin care Mahmud I cere lui Iskerletzade Constantin [Mavrocordat] vv., domnul Valahiei, să se conformeze regulilor vamale (R.C., Vidin, nr. 25a, p. 102).

Un act din 25 ian. 1783 (=1198, Rebi' I, 2) în care se amintește despre o convenție comercială dintre Poartă și Austria și se scoate în relief rolul Valahiei și Moldovei, mai ales în ceea ce privește încasarea vămilor (R.C., Vidin nr. 13, p. 54 a-v.).

O scrisoare din 10 oct. 1790 (=1205, Şafer 1) a vameşului Bostan-zade, adresată vameşului din Hirşova, reflectă diverse probleme vamale și negustorești (R.C., Silistra, nr. 50, p. 26) etc.

Numeroase piese se leagă de formele de posesiune și de arendare a pămîntului (*has*, *zeamet*, *timar* și *ciftlic*), precum și de renta feudală. Unele dintre acestea sînt destul de vechi ca, de pildă :

O scrisoare vizirală din 5–14 febr. 1657 (1067, Rebi' II, evr.), prin care se cere cadiului din Giurgiu să fixeze și să anunțe veniturile marilor feude (*has*) din Giurgiu și împrejurimi etc. (R.C., Rusciuc, nr. 1, p. 15).

Scrisoarea lui Derviş aga, tot din 1657, privește veniturile oraşului Giurgiu, care se ridicau la 70.000 de aşpri (R.C., Rusciuc, nr. 1, p. 16).

Un berat din 5 ian. 1696 (=1107, Djumadi, I, 29), prin care Mustafa II fixează veniturile amiralului de pe Dunăre Aşçizade Mehmed paşa din hasul Giurgiului, la 6.000 de guruşi pe an (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 66).

Un act din mai 1696 (=1107, Şavval) privește arendarea hasului Giurgiu (R.C., Rusciuc, nr. 4, p. 71v).

Un berat de pe la 1709/1121 H. (f.d.), prin care Ahmed III acordă timaruri (feude mici) în ținuturile dunărene indicîndu-se și veniturile lor respective (R.C., Rusciuc, nr. 5/1948, p. 27).

Două firme din 1 iulie 1709 (=1121 Rebi' II, 22), emise din Babadag, prin care Ahmed III poruncește cadiului din Giurgiu ca să rezolve jalba lui Ibrahim privind arendarea (*muk'ata*) unui teren unor valahi (R.C., Rusciuc, nr. 5, p. 32v.-33).

Firmanul lui Mahmud I, din febr.—martie 1733 (=1149, Şevval evr.), privește arenda Giurgiului etc. (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 39a și v.).

Scrisoarea din 12 martie 1737 a lui Mehmed, voievod de Giurgiu, însoțită și de un brevet imperial emis din Babadag (R.C., Rusciuc, nr. 6, p. 37a–37v.) etc.

Amintim numai în treacăt, păstrarea în arhiva Tulcei a așa-zisei „menafi sandik“, arhivă bancară turcească, un fel de bănci fondate pe la 1866 de cunoscutul om de stat otoman A. Mithat pașa, valiul vilaietului Dunărea. O altă serie de acte de pe la sfîrșitul veacului trecut, se referă la operațiile financiare ale băncii otomane. De exemplu :

Actul din 16 iul. 1894 reprezintă o înțelegere între guvernul turc și „Banque imperiale ottomane“, pentru un credit de 250.000 de lire turcești cu 7% pentru construcții și reparații (O.A.K., 78/43) etc. Cercetarea unor astfel de arhive vor ajuta la lămurirea problemei nestudiate : *pătrunderea capitalului străin în Turcia*.

În fine, o altă categorie de piese ne confirmă că, strîns legate de problemele economice, și în special de cele financiare, sînt cele monetare. Pe baza datelor de acest fel, din diverse documente (sec. al XVIII-lea și al XIX-lea), se pot reconstitui tablouri interesante de mișcarea prețurilor, atît în Principatele dunărene cît și în Balcani.

DATE CU PRIVIRE LA UNELE FONDURI DOCUMENTARE DIN ARHIVA MINISTERULUI DE EXTERNE DE LA PARIS CARE CUPRIND ȘTIRI REFERITOARE LA ISTORIA ȚĂRII NOASTRE

N. CORIVAN

În arhivele Ministerului de Externe de la Paris se găsește un bogat material documentar relativ la istoria țării noastre, din care o parte a îmbogățit colecțiile de documente publicate la noi, iar o mare parte este încă necercetată. În cercetările noastre în arhivele acelui minister ne-am scos o serie de însemnări relativ la fondurile mai importante, în care se găsește și material referitor la istoria patriei noastre.

În ce privește chestiunile politice, materialul are două mari diviziuni mai importante: *Memorii și documente* și *Corespondență diplomatică*. Diviziunea „Memorii și documente” cuprinde scrisori, memorii, petiții, extrase de articole, broșuri, fie ale diplomaților francezi sau străini, fie ale persoanelor particulare. În aceste fonduri se găsesc memoriile și scrisorile patrioților români din epoca Tratatului de la Paris și de mai târziu. Acțiunea energetică și persistentă a acestora, din această perioadă ca și numărul mare de memorii și petiții, fac ca două volume de memorii și documente, să fie alcătuite exclusiv numai cu material de-al românilor.

„Corespondența diplomatică” cuprinde rapoartele oficiale, atât cele obișnuite cât și cele confidențiale, trimise de ambasadorii sau miniștrii francezi din diferite capitale către ministrul de externe francez, precum și instrucțiunile date de către ministru reprezentanților săi. Uneori la aceste rapoarte se adaugă cîte un memoriu primit la ambasadă, sau vreo corespondență schimbată cu oficialitățile din țara în care sînt acreditați sau răspunsul la vreo notă oficială a guvernului francez. La instrucțiunile ministrului de asemenea este anexată, uneori, copia vreunei note sau scrisori, pe care trebuia s-o prezinte ambasadorul către guvernul respectiv. Dăm în anexă numărul volumelor din fondul „Corespondență diplomatică”, *Turcia*, de la 1847—1871, în care se găsește mult material referitor la țara noastră. La fiecare volum arătăm : de cînd pînă cînd cuprinde corespondența și numele ambasadorului de la Constantinopol, din acea perioadă. Numărul volumelor de corespondență diplomatică este de 91 și cuprinde volumele de la nr. 297 exclusiv pînă la 388 inclusiv (v. anexa).

În aceeași diviziune a corespondenței diplomatice se găsește fondul *Turcia, Bukarest*, care este publicat în mare parte de către D. Sturza în *Acte și documente referitoare la istoria renașterii Românicii*. De la 1848—1871 fondul are 30 volume, cu nr. 5—35. Se găsește, de asemenea, și fondul *Iassy*, care conține din anul 1852 până în 1870, 11 volume, de la vol. 3—14. Apoi se mai găsește fondul *Toultcha*, care cuprinde rapoarte dintre anii 1870—1880.

În „Memorii și documente“, vol. 54 și 55 din fondul *Turcia* sînt cuprinse memorii și scrisori adresate împăratului sau ministerului de externe, exclusiv numai de romîni. Astfel, vol. 54 cuprinde 375 de pagini și are un număr de aproximativ 78 de documente. Sumarul său cuprinde :

- Scrisori și documente semnate de Arsaki, documentele de la nr. 1 la 8.
- Scrisori și documente semnate de Baltche, documentele cu nr. 77.
- Scrisori și documente semnate de D. Brătianu, documentele nr. 22, 23, 24, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 54, 61, 62, 67 și 68.
- Scrisoarea lui N. Cretzulesco, doc. nr. 78.
- Scrisoarea prințesei Aurelie Ghika, doc. nr. 38 și 39.
- Scrisorile prințului Gr. Ghika, doc. nr. 11, 12, 28 și 29.
- Scrisorile lui N. Golesco, doc. nr. 14, 15, 21, 30, 31, 34, 35, 36, 75 și 76.

- Scrisorile lui Gr. Grădișteano, doc. nr. 40 și 41.
- Scrisoarea arhimandritului Iosaphat, doc. nr. 20.
- Scrisorile lui Maghieru, doc. nr. 10, 16, 18, 59, 60, 63 și 64.
- Scrisorile lui Rosetti-Roznovano, doc. nr. 56, 57 și 58.
- Scrisorile lui C. Soutzo, doc. nr. 70, 71.
- Scrisorile și memoriile fostului domn al Moldovei. Mihail Sturza, doc. nr. 72 și 73.

Scrisorile lui I. Văcărescu, doc. nr. 13.

Piese colective, doc. nr. 26, 27, 32, 33, 49, 66, 74.

Piese anonime, doc. nr. 9, 17, 19, 50, 55, 65, 69.

La acestea se mai adaugă cîteva scrisori ale lui Mocquardt, secretarul particular al lui Napoleon al III-lea, prin care recomanda din partea împăratului, lui Walewski, ministrul de externe francez, scrisorile patrioților romîni. Multe din aceste documente au fost publicate. În ce privește cele inedite, dăm, după însemnările noastre, rezumatul asupra conținutului lor, în ordinea cronologică.

1. Scrisoarea lui Suțu către Walewski din 13 martie 1856, în care îl prezintă pe fostul domn al Țării Romînești, Barbu Știrbei, ca agent al Austriei, lucrînd contra intereselor romînilor și a cărui guvernare n-ar corespunde dorintelor țării. Cu această ocazie face un istoric al evenimentelor întîmplate în timpul ocupării Țării Romînești de către austrieci și acțiunea lui Știrbei.

Autorul scrisorii arată că fostul domn, în timpul războiului, ar fi închis turcilor porturile Dunării, făcîndu-le acestora greutate în mersul operațiunilor militare și ar fi refuzat să urmeze ordinele sultanului. Pentru a se pune la adăpost, el s-a refugiat la Viena. Guvernul austriac, profitînd de clauzele convenției din 14 iunie 1854 pentru restabilirea ordinei legale, a reinstalat pe fugarul hospodar.

După descrierea acestor evenimente, Suțu povestește întreaga filieră de intrigi, mulțumită cărora și-a datorit Știrbei menținerea pe scaunul domnesc și arată că toată politica lui internă n-a fost decât o combatere a dorințelor românilor. El termină, spunând că menținerea acestuia mai de parte, nu înseamnă decât renunțarea la viitorul dorințelor românilor și cere pentru binele patriei înlocuirea lui cu Al. Ghica, fostul domn, al cărui drept ar exista, deoarece a fost numit pe viață. Pentru confirmarea celor spuse și o mai justă clarificare, cere lui Napoleon al III-lea numirea unei comisii speciale, care să studieze diferite chestiuni și ale cărei concluzii să fie supuse împăratului.

Acest memoriu, ca și altele, cum este scrisoarea Aureliei Ghica, oglindesc uneori și rivalitățile din rîndul clasei dominante, sub pretextul apărării intereselor Principatelor. Astfel Suțu, partizan al lui Alexandru Ghica, pentru a îndepărta candidatura lui Barbu Știrbei și a mări șansele candidatului său, îl prezintă pe cel dintîi ca un adversar al năzuințelor românilor și ca un supus slujitor al intereselor Austriei. Scopul adevărat al memoriului este sprijinirea candidaturii lui Alexandru Ghica, așa cum este și scopul scrisorii Aureliei Ghica, al cărei rezumat îl dăm mai jos.

2. Scrisoarea lui Gr. Grădișteanu din 16 martie 1856, prin care înaintează lui Walewski memoriul relativ la soluționarea chestiunii țărilor române, în interesul echilibrului european.

3. Memoriul lui Grădișteanu intitulat „Mémoire relatif à la solution de la question moldo-valaque dans l'intérêt de l'équilibre européen”.

Memoriul este lung și tratează chestiunea din punct de vedere istoric, începînd de la Traian. Într-un stil patetic, autorul descrie toate fazele evolutive prin care a trecut poporul român, căutînd să arate rolul pe care l-au îndeplinit românii în politica generală europeană. El caută să arate că, pentru statornicirea unui echilibru politic oriental, este necesar ca țărilor române să fie stabilite în frontierele lor naturale și printr-o organizație politică durabilă.

Un argument mult dezbătut aproape în toate memoriile românilor, înaintate lui Napoleon al III-lea, este acela al stabilirii echilibrului european, pe care-l invocă și Grădișteanu. Pentru soluționarea acestei chestiuni arată că nu există alt mijloc decât organizarea țărilor române într-un stat puternic.

Pentru rezolvarea în mod practic, el propune două soluții : I. Ca Moldova și Țara Romînească, unite la un loc, să facă parte din Imperiul otoman ; II. Ca ele să fie declarate independente ori neutre. În ambele cazuri, el insistă asupra formei de guvernămînt arătînd inconvenientele și avantajele pe care le-ar putea oferi echilibrul european.

În primul caz, Poarta va trebui să dea Principatelor un vice-rege ; prin acesta se vor respecta drepturile suveranității și nu se va ataca întru nimic integritatea Imperiului otoman. Totuși, din punct de vedere practic, aceasta nu va face decât să pună Turcia într-o situație din ce în ce mai dificilă.

După autor, soluția neutralizării Principatelor ar părea să corespundă unei mai juste aprecieri. El este de părere că alegerea unui domn străin ar fi cea mai concludentă și ar pune capăt tradiționalei stări de spirit.

Grădișteanu termină, arătînd că soluționarea creării unui stat puternic la gurile Dunării nu corespunde numai interesului politic european, dar chiar intereselor Turciei care, pentru moment, sub influența dușmanilor, nu înțelege avantajele rezultate pentru ea din soluționarea acestei probleme.

4. Adresa din partea lui Mocquardt, prin care se transmite la Ministerul de Externe scrisoarea prințesei Aurelie Ghica adresată lui Napoleon al III-lea.

5. Scrisoarea Aureliei Ghica, care conține o scurtă expunere a atitudinii și situației familiei ei și prin care cere sprijinul împăratului în favoarea romînilor, amintind drepturile familiei sale la domnia țării.

6. Scrisoarea lui N. Rosetti-Roznovanu, din 16 august 1856, adresată lui Walewski, prezentîndu-i un memoriu în care insistă asupra chestiunilor reprezentanței naționale și a determinării raporturilor între țărani și proprietari.

7. Memoriul lui N. Rosetti-Roznovanu este intitulat „Considerations sur l'organisation des Principautés Danubiennes”.

Memoriul este redactat într-un sens reacționar. Relativ la prima chestiune, asupra reprezentanței naționale, constată că este prematură, societatea fiind încă în formă primitivă în țările romîne, lipsindu-i pătura comercială și industrială, cea dintîi fiind în mîinile străinilor, iar cea de-a doua inexistentă. Romîinii fiind un popor prin excelență agricol, reduce societatea la două clase, aceea a proprietarilor și a țăranilor, punînd prima chestiune ca o consecință a celei de-a doua. Într-un istoric lung analizează care au fost, care sînt și care trebuie să fie raporturile între proprietari și țărani.

8. Scrisoarea lui Mihai Sturza, fostul domn al Moldovei, din 21 aprilie 1857, prin care înaintează lui Napoleon al III-lea un memoriu lung și detaliat asupra stării economice și juridice, precum și situația lor în funcție de politica generală europeană și locul pe care-l ocupă țările romîne în chestiunea orientală.

Autorul declară că motivul pentru care înaintează memoriul este spiritul de patriotism. Dar ceva mai jos el arată adevărata cauză. De la părăsirea Moldovei, stînd 8 ani de zile în Franța (care, spune el, a devenit pentru el a doua patrie, și cu care ocazie și-a însușit principiile societății și ale civilizației franceze), caută să convingă guvernul francez de avantajele și succesul politicii franceze prin venirea lui la tronul țărilor romîne, reprezentînd, de data aceasta, ideile și influența franceză. Memoriul lui Sturza poartă titlul „Mémoire sur l'existence politique et la réorganisation des Principautés Danubiennes”. El conține condițiile de existență politică a țărilor romîne după Tratatul de la Paris.

Autorul declară că Europa și-a dat seama de importanța lor pentru politica generală și de aceea, reformele, care se vor propune în regimul politic ori administrativ, trebuie să fie conforme cu poziția geografică, cu obiceiurile și cu starea particulară a civilizației.

Primul lucru, pe care puterile trebuie să-l asigure, este menținerea existenței politice sub suveranitatea Porții și neutralitatea teritoriului lor, după exemplul Elveției ori al Belgiei, exceptînd prerogativa Porții. În acest caz, s-ar asigura țărilor romîne o dezvoltare a agriculturii, industriei și comerțului.

Ca o consecință a principiului de autonomie, el este de părere ca să aparțină țării dreptul de a se ocupa de organizarea internă, dar să nu se recunoască Divanurilor ad-hoc competența de organizare definitivă a diverselor branșe ale serviciului public în toate detaliile; rolul lor trebuie redus la determinarea principiilor fundamentale, rămânând ca grija de a forma diverse organizații definitive să revină în amănunt, guvernului, care să cheme specialiști. Aceștia să înainteze proiecte și soluții consiliului de stat, compus din oameni luminați din fiecare serviciu public, care să le discute. Or pentru îndeplinirea rapidă a acestuia se impune unirea țărilor române cât mai repede.

Totodată recomandă ca o soluție pentru stabilirea și bunul mers al țărilor române, ereditatea domnului.

Partea a doua a memoriului poartă titlul *Principiile fundamentale ale organizării interne* și este împărțită în 6 capitole, în care caută să recomande principiile organice cele mai conforme cu tradițiile, starea morală și poziția țărilor române.

Capitolul I. *Reprezentanța națională*. Prin reprezentanța națională autorul înțelege alcătuirea unui corp electiv, care să servească de frână miniștrilor domnului. Trebuie deci numai de corijat acele dispoziții ale Regulamentului Organic existent, acolo unde experiența l-a arătat insuficient, ca, de exemplu, admiterea clerului, reprezentând un element inamovibil.

Expune apoi programul, ca adunarea să reprezinte interesele tuturor claselor societății, a proprietarilor, cultivatorilor și comercianților. Cu ocazia aceasta face un mic rechizitoriu al stării țăranilor, care n-au ajuns la evoluția necesară pentru a da un vot rațional. De aceea, recomandă ca să se instituie în fiecare comună un tribunal de pace compus din trei aleși ai comunei.

Capitolul II. *Cuprinde modificările de introdus în sistemul de repartii și de percepție al impozitelor*. Cu această ocazie face un istoric al impozitelor, arătând că înainte de Regulamentul Organic impozitul personal era cel mai mare dușman al țăranului, fiind astfel stoarse toate fructele muncii lui și făcându-l să nu muncească decît atît cît avea nevoie personal.

Principiile care au stat la bazele legilor noi, pe care le-a înțeles atît Kiselev cît și Sturza, au fost simplificarea și uniformizarea sistemului de aplicare al impozitului, făcînd să dispară liberul arbitru al modului de repartii. După Convenția de la Balta—Liman, instituția începe să se discrediteze, pierzînd caracterul impus de principiile anterioare.

Capitolul III. *Raporturile între săteni și proprietari*. Mihai Sturza amintește că această chestiune a fost examinată sub toate punctele de vedere posibile, în 1830, cînd s-a instituit Regulamentul Organic și în 1849 de către comisarii ruși și turci, care se găseau în țările române. S-a stabilit că „origina în Moldo-Valahia a proprietății nu decurge din nici un drept, nici din vreun privilegiu a vreunui feudal“, „că numai tranzacțiile făcute *de gré à gré* între vinzător și cumpărător constituie unica bază“, „că boierul și țăranul au fost întotdeauna egali în fața legilor sub raportul acesta și că se bucurau de aceleași imunități“.

Față de principiul acordurilor de bunăvoie, propune pentru a îndepărta — după părerea lui Sturza — reaua credință a unora din cultivatori, de a se adapta sistemul de contract normal, bazat pe sistemul „métayage”, prin care s-ar obține independența țăranului în ceea ce privește economia agricolă.

Capitolul IV. *Dispozițiuni reglementare.* Autorul este de părere că ar trebui alcătuite o serie de dispoziții, prin care să se decreteze legalitatea drepturilor funciare ale țăranilor și proprietarilor și ca nici o obligație să nu poată fi impusă vreuneia din părți, fără consimțământ. Contractele între proprietari să fie făcute colectiv ori individual.

Capitolul V. *Ordinea judiciară.* Față de sistemul propus francez, prin care este creată o nouă instituție a Ministerului Public, se propune pentru evitarea confuziei și a arbitrarului, să se creeze anumite norme, care cu timpul să fixeze principiul inamovibilității, condiție pe care o găsește necesară independenței judecătorilor.

Totuși, nu este de părere ca acest principiu să fie adoptat înadată, căci față de lipsa de experiență ar însemna să facă inamovibile corupția și ignoranța, de aceea propune ca judecătorul să nu fie schimbat, atâta timp cât nu va da ocazie de blam.

Capitolul VI. *Atribuțiunile Prințului.* Autorul este de părere că domnul trebuie să fie iredponsabil și persoana lui inviolabilă. Să aibă lațitudinea numirii funcționarilor publici, să dizolve corpurile legislative și să convoace colegiile electorale, el singur să fie reprezentantul legal și permanent al țării.

Memoriul este alcătuit într-un sens reacționar. Astfel autorul este pentru menținerea țărilor române sub suveranitatea Porții, situație în care el concepe asigurarea dezvoltării agriculturii, industriei și comerțului. De teamă ca Divanurile ad-hoc să nu introducă în cererile lor necesitatea de reforme radicale, el este de părere de a se acorda acestora un drept cît mai restrîns, în ce privește determinarea principiilor fundamentale ale statului. Totodată caută să arate reaua credință a cultivatorilor și își laudă forma sa de guvernare. Fostul domn, care s-a făcut cunoscut printr-o cîrmuire de corupție și o atitudine de silnicie față de păturile oprimate, pentru a cîștiga bunăvoința lui Napoleon al III-lea, care era în culmea gloriei și era unul din susținătorii cauzei romînilor, încearcă să se prezinte ca un patriot. Văzînd că un rol însemnat în chestiunea țărilor romîne îl va avea Franța, el caută să se manifeste ca un devotat slujitor al intereselor și civilizației franceze, prezentîndu-se ca cel mai bun emisar pentru dezvoltarea prestigiului politic al Franței în țările romîne.

În afară de documentele amintite, mai sînt o serie de memorii anonime¹⁾. Dintre cele necunoscute, menționăm un memoriu datat din 6 martie 1857, care cuprinde o expunere a stării economico-politice a țărilor romîne cu considerații juridice asupra rolului pe care îl joacă în angrenajul politicii europene. Concluzia care se desprinde din memoriu este că unul din mijloacele de stabilire a echilibrului european este emanciparea țărilor romîne.

¹⁾ N. Corivan, *Din activitatea emigranților romîni în apus*, Buc., 1931, p. 12.

Un alt memoriu, nedatat, este din preajma Unirii. În memoriu se dau amănunte și se descrie caracterul boierilor din Țara Românească, el constituind și o oglindă a atmosferei politice, în care se arată corupția și interesele apărătoare ale clasei posedante.

Unele din aceste memorii, ale căror rezumate le-am dat mai sus, oglindesc interesele și rivalitățile din sinul clasei dominante. Aceiași oameni politici care au cîrmuit țările romîne, fiind instrumente docile ale turcilor sau austrieilor, simțind că balanța politică înclină de partea Franței, caută să câștige bunăvoința lui Napoleon al III-lea. Știind că în obiectivul politic al guvernului francez este susținerea intereselor țărilor romîne, pentru a avea asigurate propriile interese politice și economice, unii din ei se arată cei mai credincioși slujitori ai Franței și sub masca intereselor romînești își ponegrec rivalii și caută să-și arate meritele așa cum se constată din memoriile înaintate de Mihail Sturza, Suțu, Aurelia Ghica. De fapt, ei urmăresc realizarea intereselor personale.

Volumul 54 de Memorii și documente cuprinde și memoriile adevăraților patrioți romîni, care au fost în marea lor majoritate publicate.

A N E X A

- Vol. 298 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1847 sept. — 1848 febr., ambasador fiind marchizul de Bourqueney.
- Vol. 299 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1848 febr.—aug., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 300 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1848 sept.—1849 febr., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 301 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1849 mart.—aug., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 302 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1849 sept.—dec., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 303 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1850 ian.—iun., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 304 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1850 iul.—dec., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 305 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1851 ian.—iun., ambasador fiind generalul Aupick.
- Vol. 306 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1851 iun.—sept., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 307 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1851 oct.—1852 febr., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 308 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1852 mart.—iul., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 309 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1852 aug.—oct., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 310 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1852 oct.—dec., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 311 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 ian.—mart., ambasador fiind marchizul de Lavalette și Benedetti.
- Vol. 312 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 mart.—mai, ambasador fiind Benedetti și marchizul de la Cour.
- Vol. 313 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 mai—iul., ambasador fiind marchizul de la Cour.
- Vol. 314 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 mai—iul., ambasador fiind marchizul de la Cour.
- Vol. 315 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 aug.—oct., ambasador fiind marchizul de la Cour.

- Vol. 316 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 oct.—nov., ambasador fiind marchizul de la Cour.
- Vol. 317 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853 nov.—dec., ambasador fiind marchizul de la Cour.
- Vol. 318 a cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853—1854, referitoare la misiunea lui Bourré, ambasador fiind marchizul de la Cour și generalul Baragüey d'Hilliers.
- Vol. 318 b, c, d, e, 4 vol., cuprinde corespondența diplomatică dintre 1853—1854, ambasador fiind Baragüey d'Hilliers.
- Vol. 319 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 ian.—mart., ambasador fiind Benedetti.
- Vol. 320 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 april.—iun., ambasador fiind Benedetti.
- Vol. 321 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 iul.—aug., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 322 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 sept.—oct., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 323 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 nov.—dec., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 323 bis cuprinde corespondența diplomatică dintre 1855 (emp. turc), ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 324 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1856 ian.—febr., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 325 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1856 mart.—mai, ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 326 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1856 ian.—aug., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 327 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1856 sept.—oct., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 328 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1856 nov.—dec., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 329 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1857 ian.—mart., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 330 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1857 april.—mai, ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 331 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1857 iun.—iul., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 332 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1857 aug.—sept., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 333 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1857 oct.—dec., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 334 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1858 ian.—mart., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 335 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1858 april.—mai, ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 336 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1858 iun.—aug., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 337 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1858 sept.—oct., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemand.
- Vol. 338 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1858 nov.—dec., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemand.
- Vol. 339 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1859 ian.—mart., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemand.
- Vol. 340 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1859 april.—iun., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemand.
- Vol. 341 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1859 iul.—sept., ambasador fiind Thouvenel, însărcinat de afaceri, contele de Lallemand.
- Vol. 342 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1859 oct.—dec., ambasador fiind Thouvenel.
- Vol. 343 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1860 ian.—april., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemand

- Vol. 344 cuprinde corespondența diplomatică din 1860 mai, ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 345 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1860 iun.—iul., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 346 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1860 aug.—sept., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 347 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1860 oct.—dec., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 348 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1861 ian.—mart., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 349 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1861 april.—mai, ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 350 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1861 iun.—iul., ambasador fiind marchizul de Lavalette.
- Vol. 351 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1861 aug.—sept., însărcinat de afaceri fiind contele de Lallemant.
- Vol. 352 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1861 oct.—dec., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 353 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1862 ian.—april., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 354 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1862 mai.—iul., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 355 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1862 aug.—sept., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 356 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1862 oct.—dec., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 357 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1863 ian.—mart., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 358 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1863 april.—mai, ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 359 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1863 iun.—aug., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 360 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1863 sept.—dec., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 361 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1864 ian.—april., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 362 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1864 mai.—aug., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 363 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1864 sept.—dec., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 364 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1865 ian.—mart., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 365 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1865 april.—iul., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 366 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1865 aug.—dec., ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 367 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1866 ian.—mai, ambasador fiind marchizul de Moustier.
- Vol. 368 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1866 iun.—dec., ambasador fiind de Bonnières.
- Vol. 369 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1866 dec. — 1867 febr., ambasador fiind de Bonnières și Bourré.
- Vol. 370 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1867 mar^t—april., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 371 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1867 mai.—iun., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 372 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1867 iul.—sept., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 373 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1867 oct.—dec., ambasador fiind Bourré.

- Vol. 374 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1860 ian.—febr., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 375 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1868 mart.—mai, ambasador fiind Bourré.
- Vol. 376 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1868 iun.—aug., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 377 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1868 sept.—oct., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 378 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1868 nov.—dec., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 379 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1869 ian.—mart., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 380 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1869 april.—mai, ambasador fiind Bourré.
- Vol. 381 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1869 iun.—iul., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 382 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1869 aug.—sept., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 383 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1869 oct.—dec., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 384 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1870 ian.—febr., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 385 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1870 mai—iun., ambasador fiind Bourré.
- Vol. 386 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1870 mai—iul., ambasador fiind Bourré și Ducros-Aubert.
- Vol. 387 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1870 aug.—dec., ambasador fiind viconte de la Guéronière și Ducros-Aubert.
- Vol. 388 cuprinde corespondența diplomatică dintre 1871 ian.—mai, ambasador fiind Ducros-Aubert și viconte de Vogué.

CATASTIHELE CASEI COMERCIALE IOAN MARCU DIN SIBIU

E. și D. LIMONA

Lucrările de catalogare a documentelor grecești, programate de Arhivele Statului, scot neconținut la iveală materiale de istorie economică necunoscute, care așteaptă să fie cercetate și valorificate de economiștii și istoricii noștri.

Din seria viitoarelor publicații ale Direcției Generale a Arhivelor Statului face parte *Catalogul documentelor grecești de la Arhivele Statului din Sibiu*. Acest Catalog va cuprinde documente dintre anii 1694—1850, corespondență și registre comerciale, precum și diverse acte procesuale provenite de la „Compania negustorilor de limbă greacă”¹⁾ din Sibiu.

Între piesele de arhivă ale fondului „Companiei grecești din Sibiu” se află șase catastihe ale firmei comerciale Ioan Marcu care, împreună cu 50 scrisori adresate negustorului Mihail Țumbru din Brașov²⁾, constituie tot ce s-a păstrat din activitatea acestei firme.

Ms. nr. 71 — *Μίνα καθολική* (Mina generală) — 1 oct. 1768, cu 73 pag., din care 16 nescrise (38,5 × 22,5 cm), cuprinde bilanțurile casei comerciale Marcu, încheiate la intervale de 1—5 ani, între anii 1678—1793.

Ms. nr. 50 — Z MK (Zoan Marku) Wachs Handel betrafend *Κατάστιχον τῶν κερίων* (Catastihul cerii) — 1768, cu 146 pag., din care 46 nescrise (42 × 15 cm), legat în pergament, cuprinde însemnări din anii 1768—1789 privitoare la negoțul cu ceară.

Ms. nr. 59 — Z MK *Πρωτόκολλον διαφόρων πραγμάτων* (Protocol pentru diverse mărfuri) — 1 iun. 1790, Sibiu, cu 341 pag., din care 196 nescrise (36 × 23 cm), cuprinde însemnări din anii 1790—1793 despre intrări și vânzări de mărfuri venețiene și triestine, prețuri, clienți.

¹⁾ Că negustorii companiști nu erau toți greci, ci foarte mulți aromîni și slavi sud-balkanici, reiese cu prisosință din arhiva Companiei. Ei întrebuițau însă, în tranzacțiile lor, limba greacă din care cauză, printr-un abuz de termen, germanii le-au spus „greci” — în accepțiunea de „negustori” — chestiunea de naționalitate ne jucînd nici un rol pe atunci.

²⁾ Aceste scrisori sînt regestate în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, Buc., 1958.

Ms. nr. 78 — Fără titlu — cu 108 f., din care 5 nescrise (33×23 cm), cuprinde însemnări din anii 1790—1795 despre intrări și vânzări de mărfuri vieneze, prețuri, clienți.

Ms. nr. 76 — Fără titlu — cu 200 f. scrise ($36 \times 21,5$ cm), prevăzut la sfârșit cu un indice alfabetic al clienților, cuprinde însemnări din anii 1773—1794 despre vânzări de mărfuri (mai mult cu amănuntul) și despre mărfurile intrate în prăvăliile fiecăruia dintre frații Marcu, precum și cheltuielile în casă ale fiecăruia frate în parte.

Ms. nr. 35 — Κατ σιγὸν με διατίρων παρίδαις λαβὴν καὶ δάσιν (Catastih cu diferite partizi de luare și dare), iar foaia de titlu „Conto Buch” — 1 ian. 1790, cu 158 f., din care 7 nescrise (36×19 cm). Este un registru de partizi cunoscut în contabilitate sub numele de maestru, în care casa comercială Ioan Marcu ține evidența contabilă pe partizi a diferiților clienți din anii 1790—1795.

Aceste catastihе nu provin de la bătrînul Ioan Marcu, sub numele căruia a funcționat firma comercială, ci de la feciorii acestuia, în special de la Gheorghe, care purta contabilitatea casei.

Bătrînul Marcu pare să fi fost așezat un timp în Rîmnicu Vilcea, căci în catastihе se vorbește de „300 fl. ung. din averea părintească (dați spre fructificare) pentru școala din Rîmnic și alți 1016 fl. ung., care se aflau sub epitropia răposat. Hagi Constantin Malachi, tot pentru școala din Rîmnic”, de „500 aslani datorati lui Marcu de moștenitorii lui Malachi și de răposat. Iovipali încă din anul 1763, care sînt banii școlii din Rîmnic”, despre „un discopotir și o coroană de argint a Sf. Fecioare în valoare de 54 fl. ung. pentru biserica din Rîmnic”³⁾.

De unde va fi venit în Rîmnic familia Marcu nu știm exact. Este probabil însă că din Macedonia, poate chiar din Seatiste, căci în actele grecești de la Arhivele Statului Or. Stalin întîlnim un Dimitrie Marcu seatistînul în strînsе relații cu familia lui Mihail Țumbru din Seatiste, iar în 1780 Gheorghe Marcu îl îndemna părintește pe tînărul negustor Mihail Țumbru „să se hotărască odată să se facă ardelean, să se stabilească la Brașov sau Sibiu și să înceapă împreună negoțul cu „Bogdania”, căci el îi va da tot sprijinul”⁴⁾. Dealtmînteri în corespondența comercială a lui Mihail Țumbru, care cuprinde și scrisorile primite de la Gheorghe Marcu din Sibiu, se întîlnesc frecvent emigranți din Seatiste așezați în orașele domeniilor habsburgice.

În anii 1716—1738 Oltenia, fiind sub stăpînire austriacă, a fost invadată de negustori originari din sudul Dunării, intrați în rîndul companiștilor privilegiați de stăpînirea austriacă, dintre care, cu vremea, mulți au renunțat la suposenia turcă, devenind sudiți austrieci. Chiar și la începutul veacului al XIX-lea unii dintre acești „olteni” mai aveau conștiința că străbunii lor sînt veniți din Turcia. Astfel, Băluță Ion Preda din Craiova motiva, în anul 1802, cererea lui de intrare în „Compania grecilor

³⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, registrul nr. 71, p. 39, 43, 46. În notele următoare registrele Companiei vor fi citate numai prin număr și pagină sau filă.

⁴⁾ *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, Buc., 1958, regist nr. 118.

din Sibiu“ cu aceea că „deși este născut la Craiova, totuși străbunii lui sînt din Turcia, de unde au venit la Craiova“⁵⁾).

Ioan Marcu a avut patru feciori și două fete : Dimitrache, Gheorghită, Ianache, Niculiță, Păunița și Sofia. Niculiță apare în tovărășia comercială a fraților Marcu numai în însemnările anului 1768, pe cînd în 1769 găsim notată partea de moștenire cuvenită fiecăruia de la fratele răposat Niculiță. Păunița a fost căsătorită cu Dimitrie Paleologul, iar după moartea acestuia, în 1773, cu Atanasie Emanuil Pelenga, originar din Castoria, care în 1780 cerea să fie primit în „Compania grecilor din Sibiu“⁶⁾. Păunița trebuie să fi fost o femeie plină de energie, care își conducea prăvălia proprie, nu se descuraja de falimentul și moartea primului soț și nici de falimentul celui de al doilea, căci într-o scrisoare adresată lui Mihail Țumbru i se atrage atenția că „trebuie să priceapă că Peligoaia este stăpînă în casă și să se ia mai întîi avizul ei, căci Pelinga face numai ce spune ea“⁷⁾. Sofia a fost căsătorită cu Dimitrie Eustatievici, directorul școlilor naționale, de care se desparte mai tîrziu, căci în 1782 găsim însemnarea că „din prica Sofiei s-a pierdut 3132 fl. ung. în urma judecății cu soțul ei“⁸⁾.

Activitatea desfășurată de casa comercială Marcu este o formă tipică de tranziție de la economia feudal-iobăgistă la cea a capitalismului industrial. Deși comercială în aspectul ei principal, activitatea fraților Marcu nu renunță la un vechi izvor de acumulare a capitalului — exploatarea muncii iobăgiste — dar totodată se orientează către un nou izvor, acela al exploatării în întreprinderea manufacturieră. Mari negustori, practicînd nu numai un comerț local, ci mai ales unul de import, export și tranzit, cu piete de aprovizionare și desfacere la Veneția, Triest, Viena, Graz, Oltenia și Moldova — mai puțin în Valahia, cu care făceau mai mult comerț de monede decît de mărfuri — prin fratele cel mare, Dimitrie, frații Marcu țin în stăpînire întinse domenii de pămînt la Sîmbăta, Poiana Mărului, Berivoi, Luța — primele trei foste moșii ale lui Brîncoveanu, zălogite lui Marcu încă din 1770⁹⁾, iar ultima arendată de la Brukenthal — iar Gheorghe și Ianache țin totodată „glăjerii“ la Zalan Potoc, la Rîșnov și probabil și la Poiana Mărului.

Din bilanțurile casei Marcu reiese că în 1772 aveau investit în moșii un capital de 26.501 fl. ung., în 1776 un capital de 19.510,55 fl. ung., în 1781 — după pierderea moșiei Berivoi și recuperarea sumei de 8.891 fl. ung. pentru ea — aveau investit un capital de numai 10.619,55 fl. ung. Exploatarea moșilor raporta în anii 1776—1779 un cîștig de 7.200 fl. ung. În 1793 casa Marcu era încurcată în procese pentru moșii cu Brîncovenii și cu armeanul Vartan și, potrivit însemnării din acel an, avea de încasat 23.023 fl. ung. de la moșiile din Sîmbăta și Poiana Mărului, 1.500

⁵⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, Acte, nr. 141.

⁶⁾ Ibidem, nr. 124.

⁷⁾ *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, regist. 893.

⁸⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, registrul nr. 71, p. 37—38.

⁹⁾ Ștefan Metes, *Moșiile domnilor și boierilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria*, Arad, 1925, p. 89—90.

fl. ung. de la Borșoiu Petre de la moșiile din Luța, 820 fl. ung. de la Ferentz pentru unii munți din Berivoi, 9.300 fl. ung. de la Brîncoveni¹⁰⁾. Procesul cu Brîncovenii pentru moșii se termină în 1794, când în urma complanăției, banul Nicolae Brîncoveanu depune la Agenția împărătească din București 9.258 fl. ung., adică 11.479 groși în contul casei Marcu. „20% din această sumă au fost reținuți de vătaful din Valahia, potrivit obiceiului de acolo“, notează Gheorghe Marcu¹¹⁾.

În 1768, frații Marcu mai aveau 24 pogoane de vie în Valahia cumpărate cu 1.500 fl. ung., pe care în 1772 le vindeau lui Lipănescul cu 1.200 aslani¹²⁾.

În industria sticlei casa Marcu avea investit în 1781 un capital de 5.260 fl. ung., în 1789 de 7.021,52 fl. ung., iar în 1793 avea de încasat 6.876 fl. ung. de la Toma Călfovici „pentru veresii predate unor meșteri la glăjerie din Zalan Potoc“¹³⁾. Această glăjerie, care între 1777—1781 pare să fi fost ținută în arendă de frații Toma și Manole Călfovici din Brașov¹⁴⁾, trece în 1781 în arenda fraților Marcu care o țin pînă în 1800, cînd este preluată de Dimitrie Haği Ghidru¹⁵⁾. Glăjerie era, pe cît se pare, proprietatea contelui Kálnoky, căci datoriile acestuia pentru mărfuri cumpărate de la Marcu sînt trecute în contul arendeii glăjeriei¹⁶⁾. O notă din catastih arată că glăjerie a fost renovată și a reînceput lucrul la 1 august 1792 și că de la acea dată pînă la 1 aprilie 1793 a raportat un cîștig de 1.500 fl. ung.¹⁷⁾. Proporțiile unei asemenea glăjerii se poate vedea din situația pe care o face Gheorghe Marcu în 1795, în urma morții fratelui Dimitrie. Astfel, atunci la glăjerie se afla sticlă în valoare de 4.248 fl. ung., diverse materiale, lemne în valoare de 890,20 fl. ung., cazane și forme în valoare de 324 fl. ung., 200 funți arsenic, 200 funți braunstein, avea de plătit meșterilor 2.246,63 fl. ung. și de încasat 281,74 fl. ung., veresii vechi de la secui. Ca provizor permanent la glăjerie din Zalan era Petru Teiss fost „pîrcălab“ la moșiile de la Sîmbăta, iar la moșii fusese numit pîrcălab Paul Dervodel¹⁸⁾. În 1792 se trimitea la glăjerie odată 2¹/₄ chintale salitră, iar altădată 3 chintale¹⁹⁾. Sticla produsă la Zalan era exportată chiar și la Iași, căci în 1793 casa Mracu avea de încasat 900 fl. ung. de la Pantazi Căpriță „pentru sticlă dusă la Iași lui Anastasie Mărgărit“ și 628 fl. ung. de la Hristu Petrovici — care avea moșii la Birlad — tot pentru sticlă²⁰⁾, iar în 1789 avea de încasat 1.264,32 fl. ung. pentru sticlă vîndută lui Pantazi Căpriță²¹⁾.

¹⁰⁾ Nr. 71, p. 13—15, 25—30, 32—34, 37, 45, 51.

¹¹⁾ Nr. 35, f. 150.

¹²⁾ Nr. 71, p. 1—5, 13—15.

¹³⁾ Nr. 71, p. 39—40, 43—48, 51.

¹⁴⁾ *Catalogul documentelor rominești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, vol. I, 1521—1799, Buc., 1955, p. XXVII.

¹⁵⁾ Arh. St. Or. Stalin, Acte Judecătorești, 1811, nr. 15, anexa 5.

¹⁶⁾ Nr. 76, f. 37.

¹⁷⁾ Nr. 35, p. 51.

¹⁸⁾ Nr. 35, f. 151.

¹⁹⁾ Nr. 35, f. 11, 57.

²⁰⁾ Nr. 71, p. 51.

²¹⁾ Nr. 71, p. 45.

Casa Marcu poseda o glăjerie și la Rîșnov, pentru a cărei renovare cheltuia în 1792—1793 suma de 1.000 fl. ung.²²⁾. De asemenea se pare că aceasta poseda o glăjerie și la Poiana Mărului, unde trimitea, în 1792, cazane și 2 chintale salitră în valoare de 90,60 fl. ung.²³⁾.

Din moșii, glăjerii, dar mai ales din comerț, „sirmia” casei Marcu comporta — luînd datele extreme — un activ de 64.221,84 fl. ung. în 1781 și de 147.842,08 fl. ung. în 1793 și un pasiv de 15.734,06 fl. ung. în 1768 și de 128.413,08 fl. ung. în 1793, în timp ce capitalul propriu fluctuează între 55.000 fl. ung. în 1768 și 9.640 fl. ung. în 1781²⁴⁾. Partea de capital a fiecăruia din frații Marcu varia astfel: Dimitrache cu copiii săi participa cu 15.000 fl. ung. în 1769 și cu 7.873,77 fl. ung. în 1781, Gheorghe cu 8.400 fl. ung. în 1769 și cu 151 fl. ung. în 1781, Ianache cu 10.500 fl. ung. în 1768 și cu 1.615,23 fl. ung. în 1781, Păunița cu soțul ei Paleologul și copiii participau cu 8.700 fl. ung. în 1769, iar Sofia cu 9.000 fl. ung. în același an. Situația proastă din 1781 este explicată prin pierderile suferite din pricina falimentelor cumnatului Paleologul și al tovarășului de comerț Petcuț Șetrarul din Brașov, precum și din pricina procesului surorii Sofia cu soțul ei, D. Eustatievici²⁵⁾. Capitalul lor se reface în 1789, pentru a scădea apoi din nou, treptat, pînă în 1797, cînd Gheorghe Ioan Marcu ajunge în stare de faliment — fenomen economic foarte frecvent în acea vreme — așa cum aflăm dintr-un copier de scrisori provenit de la negustorul sibian Manicati Safranu, care înregistrează falimentul, precum și faptul că Gh. Marcu „a dobîndit aprobarea tribunalului ca, în baza consimțămîntului creditorilor, să strîngă roadele de la moșie și să încaseze de la fabrica de sticlă pe care o posedă”²⁶⁾.

Dintre frații Marcu poate nu întîmplător fratele mai în vîrstă, Dimitrie, reprezenta prelungirea tîrzie a vechi, orînduiri economice feudal-iobăgiste, ocupîndu-se exclusiv de moșii și trăind potrivit formelor de viață moșierești. El locuia la conacul din Sîmbăta și în casa din Făgăraș, proprietatea lui Dimitrie Bercu din Venetia, căruia îi plătea 140 fl. ren. chirie pe anul 1788—1789, făcea călătorii la București și Triest, era abonat la gazete franțuzești și din Colonia pentru care plătea 11,40 fl. ren. pe jumătate de an, făcea mare consum de caracatițe și de „Haar-puder”²⁷⁾.

Gheorghe Marcu se ocupa cu negoțul, veghea asupra bunului mers al afacerilor casei Marcu, purtînd contabilitatea generală și ridicînd prestigiul casei prin funcția de proestos al „Companiei grecești din Sibiu”, pe care o deține între anii 1781—1793²⁸⁾.

Ianache Ioan Marcu deținea, încă din 1775, în cadrul Companiei funcția de „căpitan al trebilor din afară”²⁹⁾. Atît Gheorghe, cît și Ianache aveau în afară de afacerile comune și afaceri personale, fiecare avînd pro-

²²⁾ Nr. 71, p. 51.

²³⁾ Nr. 35, f. 98.

²⁴⁾ Nr. 71, p. 35—38, 52—55, 6.

²⁵⁾ Nr. 71, p. 10—12, 35—38.

²⁶⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, registrul nr. 83, p. 43—44.

²⁷⁾ Nr. 35, f. 57, 98.

²⁸⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, registrul nr. 84.

²⁹⁾ Ibidem, Acte, nr. 108.

pria sa prăvălie³⁰⁾. Sora Păunița ținea și ea prăvălie, în timp ce Sofia, prin căsătoria cu directorul școlilor naționale, trecuse în rîndurile burgheziei intelectuale.

Pentru cuprinderea întinselor relații de comerț, frații Marcu se ajutau de „factori”. În această calitate apar: Gheorghe Zipa cu fiul Gheorghită, Nicolită Nicu Ioanu, „șogorul” lui Gheorghe Marcu, Atanasie Dimu din Racovița, Andrei Vasile (Vasiliu), Antonie Dimitriu ș.a. Raporturile fraților Marcu cu factorii lor sînt interesante și tipice, ele dezvăluind o modalitate în care se formau tinerii pentru meseria de negustor într-o vreme în care nu existau școli speciale în acest scop. Foarte adesea factorii se recrutau dintre rude. Astfel Nicolită Nicu Ioan, cumnatul lui Gheorghe Marcu, aparținea unei familii brașovene împovărate de copii, Nicu Ioan. Din însemnările de cheltuieli făcute de Gheorghe Marcu pentru Nicolită, reiese că acesta fusese luat pe lingă Marcu de copil, că nu numai întreținerea, ci și învățătura acestuia cădeau în sarcina lui Marcu etc.

Negoțul cu ceară. Un loc important în afacerile comerciale ale casei Marcu îl ocupa negoțul ou ceară. El se exercita cu capital propriu, dar adeseori și în tovărășie cu alți negustori. Încă din 1768 frații Marcu erau întovărășiți cu Petcuț Șetraru și Teodor Ciurcu, bine cunoscuții negustori brașoveni. Tovărășia trebuie să fi durat pînă prim 1780, oînd Teodor Ciurcu moare, iar Petcuț Șetraru dă faliment. În bilanțul încheiat la 1 martie 1781 pentru ultimii 5 ani, frații Marcu notează că au avut o pierdere de 6.484,16 fl. ung. din cauza falimentului lui Petcuț³¹⁾. În această tovărășie capitalul era depus numai de frații Marcu, tovarășii brașoveni plătind o dobîndă de 4%, alteori de 6%, pentru partea de capital pe care ar fi trebuit să o depună³²⁾. În anii 1780—1782 casa Marcu avea tovărășie cu negustorul brașovean Mihail Țumbru, așa cum reiese atît din „catastihul cerii”, cît și din corespondența lui Gheorghe Marcu cu M. Țumbru. De asemenea, frații Marcu au mai făcut tovărășie cu Toma Vilara din Sibiu, fratele paharnicului Ioan Vilara din București, cu Manicati Safranu din Sibiu, cu Ianache Cincu din Sibiu, cu Ioan Chiru din Orăștie, cu frații armeni Ioan și Carol Vartan. Dintr-o însemnare aflăm că în 1782 fiecare din părțile întovărășite — casa Marcu, M. Safranu și T. Vilara — depuseseră cîte un capital de 3.796,86 fl. ung.³³⁾.

Ceara provenea din localitățile Transilvaniei ca Brașov, Odorhei, Sighișoara, Alba Iulia, Țîrgu Mureș, Cluj, Gherla din Maramureș, dar mai ales din Moldova, Valahia, Oltenia, ba chiar și din Lehia. Ceara „bogdanică” era procurată de Andrei Pavel din Iași, ceara valahă de paharnicul Ioan Vilara, ceara din Oltenia de Nicolită Iovipali din Rîmnic, ceara din Gherla de armenii Cristof Mitfis și Ștefan Tudor, ceara din Sighișoara de Ioan Onrea ș.a.

³⁰⁾ Una din prăvălii era în str. Orezului, într-un local închiriat în 1782 de la Michael Brukenthal, iar în 1783 țineau prăvălia „Sunoaiei”, v. nr. 76, f. 1.

³¹⁾ Nr. 71, p. 35—36.

³²⁾ Nr. 50, p. 4—5, 14—15, 24—27.

³³⁾ Nr. 50, p. 62—63.

Ceara nu se vindea totdeauna sub formă pură, ci amestecată cu boștină, adică cu reziduuri de la turtele de ceară. Ca furnizor de boștină apare un Florea „boștinarul“, se pare din Tâlmaci.

Ceara era supusă uneori operației de înălbire. Dintr-o însemnare aflăm că înălbirea cerii aducea o scădere a cantității, însă o creștere a prețului de vânzare. Astfel din 1801 $\frac{3}{4}$ funți ceară au rămas după înălbire 1764 funți, iar funtul de ceară înălbire se vindea în 1771 cu 120—129 aspri. Ca specialist înălbitor de ceară la Sibiu era „neamțul“ Temer, căruia în 1769 i se plătea 137,52 fl. ung. pentru 955 funți ceară înălbire.

Ca piețe de desfacere a cerii serveau Veneția, Mesina, Neapole, Triest, dar și piața locală a Sibiului pentru cantități mici. Astfel, biserica greacă din Sibiu, „neamțul“ Temer înălbitorul de ceară, Delianopol, Radu Cătană ș. a. erau clienții locali.

Cu vânzarea cerii la Veneția se ocupau Mihail Caraioan și Dimitrie Bercu, iar la Triest Pavel Tribugi, Nicolae Plastara, Ioan Gadola și Antonie Peretz.

În ce privește cantitățile de ceară puse în circulație de casa Marcu în cei 21 de ani cuprinși în „catastihul cerii“ nu putem indica sume totale, deoarece catastihul nu este un jurnal ținut cu rigurozitate la zi, ci cuprinde doar însemnări făcute din când în când. Apoi, în cantitățile de ceară sînt incluse adesea și cele de boștină. Afară de aceasta, indicațiile sînt adesea făcute pe număr de colete, iar coletele nu erau greutăți egale. După calculele noastre, un colet cîntărea aproximativ 117 ocale, sau 270 funți, sau 477 lire, sau 532 libre mici, după cum evaluarea este făcută într-o unitate de măsură sau alta.

Într-o însemnare din 1773 pare totuși că se face un bilanț pe anul 1772, cu indicația că în acel an casa Marcu a trimis la Veneția 82 colete ceară valahă în valoare de 22.488 fl. ung. și 34 aspri, în timp ce în însemnările anului 1772 nu se face nici o indicație pentru ceară, ci numai pentru boștină: odată 10 măji, altădată 1.500 funți. Pentru anii 1768—1769 se arată că s-au cumpărat 4232 $\frac{1}{2}$ funți ceară din Transilvania și 10.003 ocale ceară valahă, dar apoi două însemnări din 1769 mai indică 10.170 ocale ceară valahă și 955 funți de la Bălgrad (Alba Iulia). În general, cantitățile indicate în catastih variază între 2.700 funți (în 1783) și 13.797 funți (în 1786).

Din însemnările asupra prețurilor reiese că ceara „bogdanică“ se cumpăra în 1777 cu 1 gros turcesc și 99 $\frac{1}{2}$ aspri oca, în 1778 cantitatea de 2709 funți sau 1204 ocale a costat 2.167,28 aslani, în 1779 funtul de ceară „bogdanică“ cumpărată de la furnizori de a doua mîna din Brașov a costat 96 aspri, iar în 1782 în aceeași situație a costat 63 parale oca. Potrivit bilanțului din 1768—1769, cantitatea de 10.003 ocale de ceară valahă a costat 18.455,50 fl. ung., adusă pînă la lazaretul Timiș, în 1771 cele 118 colete cu ceară cumpărate din Valahia au costat 26.320 fl. ung., în 1781 1 ocă ceară valahă adusă la Bran a costat 2,5 fl. ung., în 1789 12 colete cu 3846 funți ceară valahă, cumpărată de la a doua mîna, au costat 4.175,28 fl. ung. Ceara din Oltenia — căreia în catastih i se spune tot ceară „valahă“ — cumpărată de la Stroie Teodor din Rîmnic, a costat în 1777 suma de 750 fl. ung. (cantitatea de 785 $\frac{1}{4}$ funți). Prețul cerii ardelenesti variază între 68 aspri (în 1768) și 92 aspri funtul (în 1779).

Prețul boștinei varia de asemenea între 60 aspri (în 1782) și 75 aspri (în 1773).

Prețul de vânzare la Veneția și Triest se prezenta astfel: în 1768—1769, 50 colete ceară s-au vândut cu 8.824 ducati și 11 grosete, ceea ce face 13.130 fl. ung., iar 46 colete au fost vândute cu 8.061 ducati și 8 grosete, adică cu 11.995,20 fl. ung.; în 1769, 10.170 ocale s-au vândut la Veneția cu 14.839 ducati și 3 grosete, adică cu 22.080,66 fl. ung.; în 1773 suta de funți se vindea cu 40—42 ducati; în 1785, 21 colete cu 5.515 ¹/₂ funți s-au vândut la Triest cu 3.764,53 fl. ren., sau 4.517,86 fl. ung.; în 1789 suta de libre s-a vândut la Triest cu 98 fl. ren.

Catastihul dă indicații și asupra cheltuielilor de transport, precum și a câștigului, respectiv pierderilor suferite la negoțul cu ceară. În 1769 cheltuielile de transport de la Brașov la Veneția pentru 10.170 ocale ceară s-au ridicat la 2.120 fl. ung.; în 1773 se plătea 186,12 fl. ung. pentru saci, sfoară, îndesare în saci și vamă, precum și 448 fl. ung. transport până la Veneția pentru ceară și boștină în valoare de 6.486,38 fl. ung.; în 1778 transportul de la Seghedin la Veneția costa 9 fl. ung. la colet; în 1782 cheltuielile de transport până la Veneția se urcau la 14 fl. ung. la colet; în 1782 chiria de la Bran la Sibiu pentru 4.764 ocale ceară costa 90,56 fl. ung., iar cheltuielile până la Veneția 602 fl. ung.

Câștigul la ceara vândută în valoare de 25.125,96 fl. ung. era de 1.596,40 fl. ung. în 1768—1769, de 2.303,20 fl. ung. la ceara în valoare de 33.230 fl. ung. vândută în 1771, de 1.400 fl. ung. la 10.908 funți ceară vândută la Triest cu 11.248,54 fl. ung. în 1788. Foarte adesea catastihul înregistrează și pierderi avute la negoțul cu ceară. Astfel în 1782 a fost o pierdere de 1.072,79 fl. ung. la 4.764 ocale ceară, care până la Veneția costase 11.390,58 fl. ung. În 1777 Gheorghe Marcu, necăjit de pierderea avută, scrie: „Înneca-s-ar ceara și Veneția împreună cu toți venețienii mincinoși. Paguba noastră este de 2 ¹/₂%, trudă zadarnică și pericole“ ³⁴). Iar într-o scrisoare din 1793 către tovarășul său de negoț, Mihail Țumbru din Brașov, arată că „negoțul cu ceară este o loterie“ ³⁵).

Deși „catastihul cerii“ merge numai până la 1789, totuși negoțul cu ceară continuă și după acea dată, așa cum reiese din unele însemnări sporadice din anii 1791 și 1793 din registrul nr. 35 și mai ales din scrisorile adresate lui Mihail Țumbru, din care se pot constata unele amănunte interesante în legătură cu negoțul cerii. Astfel aflăm acolo despre plocoane oferite domnitorului Moldovei pentru obținerea liberului export al cerii, despre rolul consulului de la Veneția în acest negoț, despre funcțiile economice diverse ale cerii (ca plată pentru mărfurile cumpărate la Veneția, ca amanet pentru avansuri de sume sau trageri de polițe etc.) ³⁶).

Negoțul cu mărfuri vieneze, venețiene și triestine. Catastihul cerii ar putea strecura falsa idee despre un comerț modern, diferențiat și specializat pe branșe. În realitate frații Marcu n-au fost numai cerari. În

³⁴) Nr. 50, p. 46—47.

³⁵) *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orasul Stalin*, regist nr. 1079.

³⁶) *Ibidem*, regist nr. 134, 175, 182, 199, 201, 209, 229.

magaziile și prăvăliile lor se găseau tot felul de mărfuri posibile, coloriale ca și textile, galanterie, sticlărie, fierărie etc., mărfuri cu funtul, cu cotul și cu bucata într-un amestec de bazar caracteristic prăvăliei de tip feudal. Singurul principiu de diferențiere al unui astfel de negoț — dar și acesta numai pentru evidența contabilă din catastihe — era acela al provenienței mărfii: de la Viena, Venetia și Triest, uneori și de la Timișoara. În cazul din urmă nu este vorba, firește, de produse locale timișorene, ci doar de faptul că Timișoara însemna un centru de difuzare a mărfurilor. Același rol, de altminteri în proporții incomparabile, îl juca și portul liber al Triestului.

Deoarece mărfurile de Viena, Venetia și Triest pe care le punea în circulație casa Marcu ajungeau pînă la Craiova, Rîmnicea Vîlcea, Ocnele Mari, Iași — mai puțin la București, cu care a întreținut altfel de relații, cum vom vedea mai jos — la Cluj, Orăștie, Gherla, Alba Iulia, Brașov, iar fizionomia prăvăliilor clienților lor din aceste orașe reproduce aïdoma, numai în proporții mai mici, configurația magaziiilor și prăvăliilor fraților Marcu, socotim că nu este de prisos să redăm ceva din bogăția și varietatea greu de cuprins — atît din cauza numărului mare, cît și din cauza terminologiei stilcît germane, precum și fiindcă avem adesea de-a face cu mărfuri dispărute, fără corespondent azi — a mărfurilor care apar în inventarele și bilanțurile din catastihe (anexa 1).

Furnizorii mărfurilor la Venetia și Triest erau Dimitrie Bercu, Antonie Peretz, Nicolae Plastara, iar pentru rozol — în afară de firma producătoare de rozol Plastara — și fabricile Iacomo Baletti și Forgaț din Triest. Furnizorul din Timișoara era Joseph Jandel.

De la Venetia la Triest mărfurile erau transportate cu corăbiile lui Francisc Parbola, Matei Gulielm. Juan Fiorentini, Nicola Medini, Batista. La Triest mărfurile erau Preluate de Plastara, care le expedia mai departe lui Tadeu Stiegler din Petau. Acesta la rîndul său le îndrepta fie la Sibiu, fie direct clienților din Oltenia ai Casei Marcu³⁷⁾.

Mărfurile trimise lui Băluță Nica Teișanu erau adesea vîndute în tovarășie cu Marcu, capitalul fiind depus de ultimul, în timp ce primul plătea o dobîndă de 60% pentru partea lui de capital³⁸⁾.

Lui Nicolită Iovipali, socrul lui Băluță Nica Teișanu³⁹⁾, Marcu îi procura mărfurile în calitate de comisionar, calculîndu-și un provizion de 7—80%⁴⁰⁾. În afară de mărfuri de Viena, Venetia și Triest, îi mai procura și mărfuri de Nürenberg (beteală de brodat, oglinzi, flori, sticlării, inele ș.a.)⁴¹⁾. De la Iovipali, Marcu împrumuta bani. Astfel, odată ia 2000 fl. ren. cu dobîndă de 60%⁴²⁾.

Stroie Teodoru trimitea lui Marcu pentru vînzare în comision piei de vacă și ceară⁴³⁾.

37) Pentru o serie de clienți ai Casei Marcu v. anexa 2.

38) Nr. 59, p. 18—19, 47.

39) Nr. 35, f. 59.

40) Nr. 59, p. 60, 145—146.

41) Nr. 78, f. 78.

42) Nr. 35, f. 22.

43) Nr. 35, f. 39.

Marcu făcea clienților săi comisioane și de altă natură. Astfel, plătea episcopului școlii din Sibiu 536,50 fl. ung. pe anii 1788 decembrie 15 — 1790 mai 1 pentru cei trei fii ai lui Iovipali care învățau la școală la Sibiu ⁴⁴⁾, de asemenea plătea și pentru fiul lui Stroie Teodoru 9,60 fl. ung., pe patru luni ⁴⁵⁾.

Lui Anastasie Gheorghiu, în afară de mărfuri, îi trimitea gropuri cu galbeni și primea de la el diverse monede — probabil pentru zaraflîc — efectua plăți la Viena în contul lui Gheorghiu, îi procura diverse feluri de semințe, îi dădea ceasul la reparat la Sibiu ⁴⁶⁾.

Lui Ioan Albulescu din Craiova, Marcu îi tranzita mărfurile sosite de la Veneția și Triest și se îngrijea de expedierea cerii acestuia către Triest; primea de la Albulescu, sau încasa în contul acestuia, diferite sume de bani pe care le remitea lui Temeli Hristu și comp., lui Ioan Darvari și comp., precum și lui Schuller și comp. din Viena, iar acești bancheri plăteau tragerile de polițe ale lui Dimitrie Bercu din Veneția pentru mărfurile livrate lui Albulescu. Între monedele primite de Marcu de la Albulescu se aflau numeroase „wurflia” de sarantari, deceptari, pitaci, groșițe, crontaleri, taleri saxonici, suforini, galbeni ordinari, împărătești, olandezi, spanioli ș.a. Albulescu se ocupa, pe cît se pare, și de zaraflîc, căci Marcu face însemnare de cheltuielile cu strîngerea icusarilor și decarilor ⁴⁷⁾.

De la Ioan Marian și Grigore Dimitriu comp. din Craiova, Marcu primea și vindea în schimbul unui provizion de 2% piei, grăsimi, unt, miere. Astfel, în bilanțul încheiat la 27 aprilie 1790, Marcu nota că a primit în comision 1080 cordovane, 62 piei de țap, 142 piei „hușmet”, 1280 piei meșine, „edecuri” de bou cu 6229 ocale grăsimi, 1 edec cu unt, o puțină cu miere, 10 rînze cu 278 ocale grăsimi. Cele 6229 ocale grăsimi au fost vîndute cu 1.576,1 fl. ung., pieile de țap cu 3 fl. ung. bucata, cordovanele cu 2,20—2,30 fl. ung. bucata, edecul cu unt cu 202,68 fl. ung. În același an, la 6 noiembrie, Marcu nota că a primit 20 cordovane pe care le-a vîndut cu 23 fl. ung. turaua, 862 piei pe care le-a vîndut cu 22—22½ fl. ung. turaua, 1280 meșine pe care le-a trimis la Pesta. În 1791 vindea în contul firmei craiovene 1630 cordovane. În 1793 Marcu trimitea la Triest sore vînzare 4167 funți de ceară primită de la Marian. Marcu trimitea lui Marian diverse mărfuri de Veneția și Triest, punge cu icusari — firma craioveană ocupîndu-se și cu zaraflîcul — diverse obiecte de uz personal și casnic ca: un „emplastru” pentru splină, cercuri de fier pentru butii de vin, piei special prelucrate — „blank, chihaită, alaun și asenfarb” — pentru o caretă ș.a. Marcu remitea la Viena lui Dimitrie Ioan Poshari, Nicolache Hagi Moshu, frații Mammara diverse sume de bani pentru contul firmei craiovene ⁴⁸⁾.

Pentru Trandafir Nicolau din Craiova, Marcu vindea în 1790, în schimbul unui provizion de 2%, 147 turale de piei turcești, 140 turale

⁴⁴⁾ Nr. 35, f. 22.

⁴⁵⁾ Nr. 35, f. 39.

⁴⁶⁾ Nr. 35, f. 8, 26, 41.

⁴⁷⁾ Nr. 35, f. 23, 46, 53, 69, 82, 101, 106, 144.

⁴⁸⁾ Nr. 35, f. 2, 5, 28, 46, 102, 112, 135—136. Nr. 59, p. 37, 60—61, 113—114.

piei valahe, 11 turale piei de țap, 15 turale piei proaste, 14 saci cu ceară, 9204 funți grăsime și 200 ocale scumpie ⁴⁹⁾.

Lui Gheorghe Stan (Stan Gheorghiu) din Craiova, care era întovărașit în comerț cu Constantin Ioan Caradimu, tot din Craiova, îi tranzita mărfuri de Venetia și de Triest și remitea banii acestuia la Viena lui Hagi Ioan Bobescu Frații și comp., precum și lui Temeli Hristu, care făcea prin polițe plățile lui Dimitrie Bercu din Venetia pentru mărfurile livrate ⁵⁰⁾.

Postelnicului Hagi Stan Jianu din Craiova, Marcu îi trimitea sau îi dădea cu ocazia trecerii lui sau a soției lui, „cucoana Zoița“, prin Sibiu, diferite delicatese pentru masă, obiecte de uz personal și casnic ca : o pereche de foarfeci, o umbrelă, o cutie cu buline, o sticlă cu „aqua regina“, $\frac{1}{4}$ sticlă de cerneală, $\frac{1}{2}$ conț hîrtie „tricapello“ ș.a. Dar Casa Marcu a avut și relații de afaceri cu Jianu. Din bilanțul încheiat pe perioada 1790 ianuarie 8 — 1790 mai 27, cu creditul de 2433,50 fl. ung. și debitul de 812,91 fl. ung., reiese că Marcu vindea în comision pentru Jianu piei cordovane — 77 turale, din care 24 bucăți piei „s-au făcut radoș“ — ceară la Triest, că Marcu luase cu împrumut de la Jianu sume importante de bani pentru care plătea dobîndă de 8% anual. Pe perioada 1790 septembrie 16 — 1791 august 4, îi încheia un bilanț în sumă de 5101,24 fl. ung., pe perioada 1792 martie 12 — 1793 noiembrie 28 un bilanț în sumă de 9117,66 fl. ung., pentru perioada 1793 iulie 26 — decembrie 20 un bilanț în sumă de 3825,90 fl. ung. pentru ceara lui Jianu vîndută la Triest, pentru piei „hușmet“ vîndute în comision, pentru efectuări de plăți de polițe, pentru sume încasate de Jianu de la medicul Dimitrache din Craiova, nepotul lui Marcu, pentru chiria plătită în contul lui Jianu pentru prăvălia „șiștovleanului“ (Marinovici) din Sibiu, pentru dobînzii la banii împrumutați — pentru 2000 fl. ung. Marcu plătea lui Jianu 8%, iar pentru alți 6000 fl. ung. 6% — ș.a. ⁵¹⁾.

Volumul afacerilor casei Marcu cu clienții din Oltenia se constată din bilanțurile încheiate. Astfel, lui Ioan Marian și Grigore Dimitriu comp. din Craiova îi încheie la 27 aprilie 1790 un bilanț în sumă de 3127,56 fl. ung., pentru perioada 1790 aprilie 27 — noiembrie 6 un bilanț în sumă de 11.473,23 fl. ung., pentru perioada 1790 noiembrie 6 — 1791 februarie 5 în sumă de 4585,76 fl. ung., pentru perioada 1791 aprilie 21 — iulie 4 în sumă de 4102 fl. ung. În același an îi trimitea mărfuri de Venetia în valoare de 3089,59 fl. ren. și primea de la firma craioveană 3 pungi cu 4499,34 fl. ren. în orontaleri, galbeni olandezi ș.a. Pe perioada 1792 iulie 8 — octombrie 14 îi încheie bilanț în sumă de 4274 fl. ung., pe perioada 1793 iulie 11 — septembrie 28 un alt bilanț în sumă de 4634 groși turcești ⁵²⁾.

În jurul cam aceluiași sume se mișcă și bilanțurile încheiate cu fiecare dintre clienții din Oltenia în anii 1790—1793. Cînd plata mărfurilor vîndute de Marcu se făcea în valută turcească, acesta își calcula obisnuit un agio de 35 fl. la suta de groși ⁵³⁾, iar la mărfurile evaluate în lire venetiene își calcula la plata în fl. ung. un procent de 55—85% ⁵⁴⁾.

⁴⁹⁾ Nr. 35, f. 3.

⁵⁰⁾ Nr. 59, p. 23, 44. Nr. 35, f. 23, 88, 118, 147.

⁵¹⁾ Nr. 76, f. 139—140, 144—146, 155—156. Nr. 35, f. 1, 24, 91, 149.

⁵²⁾ Nr. 35, f. 2, 5, 28, 46, 48, 102, 112, 135—136. Nr. 59, f. 60—61, 113—114.

⁵³⁾ Nr. 78, f. 47—50, 53.

⁵⁴⁾ Nr. 59, p. 61 bis — 62, 110—114, 141—144. Nr. 78, f. 102.

Pentru relațiile comerciale ale casei Marcu cu Moldova informațiile din catastrile sînt, în afară de cele relatate asupra negoțului cu ceară și sticlă, aproape inexistente. Din scrisorile adresate de Gheorghe Marcu lui Mihail Țumbru din Brașov știm totuși că Marcu nu se limita numai la importarea cerii din „Bogdania”, ci exporta prin Țumbru mari cantități de coase de la Graz, zahăr de la Fiume, cositor, mercur, plumb, arsenic, mangan, alică de la Viena, numeroase „merte” venețiene și de Triest, că îl îndemna pe Țumbru să servească bine pe clienții din Moldova, pentru a obține cît mai multe comisioane de mărfuri. De asemenea știm că cei doi tovarăși de comerț aduceau din Moldova nu numai ceară, ci și piei de iepure pe care le vindeau la Viena⁵⁵). Este foarte probabil ca Marcu să fi avut și alte catastrofe cu însemnări privitoare la afacerile cu Moldova, care însă nu ni s-au păstrat.

Înainte de a vorbi despre relațiile casei Marcu cu Valahia, respectiv negustorii din București, cu care a făcut aproape exclusiv negoț de monede, adică zaraflic, nu putem încheia relatările despre comerțul cu mărfuri fără a pomeni despre clienții din orașele transilvănene ale casei Marcu. Cei mai mulți dintre clienții transilvăneni ai Casei Marcu nu cumpărau mărfuri pentru uz personal, ci achiziționau mari cantități pentru brăvăliile pe care le posedau, sau pentru vânzarea la „șatră” cu ocazia târgurilor. Însemnările despre acești clienți și cantitățile de mărfuri pe care le cumpărau completează imaginea despre Sibiu și alte orașe comerciale la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (anexa 3).

Cu unii dintre clienții casa Marcu a purtat procese ani de zile. Astfel, cu „tilharii” și „răpitorii” Martonfi dregător și văduva răposatului conte Bethlen Miclăuș, cu Gheorghe Stîngăciu din Sînta Maria — Cetatea de Baltă. Pentru cîștigarea acestor procese, frații Marcu au fost nevoiți să dea diferite peșcheșuri⁵⁶).

Nu puține „peșcheșuri de Anul Nou” au fost date în numele companiei și birăului Wasser, precum și altor reprezentanți ai autorităților locale ca : Lefler, Wincler sau Peter Conrad, proprietarul bisericii grecești din Sibiu. Acestuia din urmă i-a dat, în 1785, 21,09 fl. ung. „ca să facă planul bisericii”⁵⁷), iar în 1787, purta, se vede, proces cu „chimistul” Conrad „pentru o casă luată pentru biserică”⁵⁸). Între 1782 mai 3 — 1786 septembrie 19. a cheltuit 82,43 fl. ung. „pentru pricina bisericii cu bacșișuri în rozol, cafea, zahăr, lămii, date comisului și procatorilor, cu cheltuieli făcute pentru transcrierea actelor Porții turcești, rezoluția guvernului, copierea documentelor bisericii și expedierea lor la Viena, intabularea în protocolul cetății”⁵⁹).

Relațiile casei Marcu cu negustorii bucureșteni au fost aproape exclusiv relații de zaraflic (anexa 4). Numai foarte puține însemnări vorbesc de tranzitarea unor colete cu marfă, „casele” cu mătăsuri și argintărie, trimise de Ciucă și Temeli Hristu din Viena lui Stavru Spiru și Gheorghe

⁵⁵) *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, regist nr. 116, 118, 125, 127, 132, 134, 137, 139, 146, 149, 153, 216—17, 247.

⁵⁶) Nr. 35, f. 115.

⁵⁷) Nr. 76, f. 38, 104—106.

⁵⁸) Nr. 76, f. 104.

⁵⁹) Nr. 76, f. 36—37.

Hristu din București, de bumbac de Smirna — odată 267 funți, altădată 442 funți — expediat de la București la Sibiu, precum și de ceara trimisă de paharnicul Ioan Vilara. Foarte probabil piața bucureșteană era, în ceea ce privește comerțul cu mărfuri, acaparată de firmele Hagi Constantin Pop și Manicati Safranu.

Negustorii din București trimiteau casei Marcu ruble vechi și noi, copeici, „monede mărunte moscovite“, groși turcești, groși grei turcești ⁶⁰⁾, raguzi, crontaleri întregi ⁶¹⁾, jumătăți și sferturi, galbeni ordinari, împărătești, olandezi „cu lipsă“, „finche“ olandeze, galbeni „gigliato“, „papalino“, suforini, ba chiar odată se trimite 107½ dramuri aur. Între monedele trimise de Hristu, prin asociatul său din Craiova Dimitrie Nicolau, s-a găsit și „un zehner“, precum și taleri bavarezi ⁶²⁾.

Casa Marcu trimitea la București caragroși ⁶³⁾, florini renani curenți, pitaci, decari, dar mai ales icusari (țvanțigi). Dintre monedele primite la Sibiu, unele erau vândute pe loc, altele trimise la Viena, dar cele mai multe erau vândute cu cântarul la monetăria din Alba Iulia, unde erau acceptate pentru valoarea lor ca argint și topite și prefăcute în alte monede.

Dintr-un bilanț încheiat lui Panu Dimitrie Hagi Nicu, aflăm despre primirea unui butoi cu 2900 groși turcești „pentru socoteala lui Anastasie Mărgărit din Iași“, groși care au fost vânduți unor valahi la cursul de 1,08 fl. ung. groșul ⁶⁴⁾.

Relațiile comerciale între Imperiul otoman și cel habsburgic, lipsa unui sistem monetar propriu fiecărei țări, libera circulație a unor numeroase feluri de monede din diferite țări, instabilitatea cursului monedelor făceau necesare și frecvente preschimbările dintr-o monedă în alta și constituiau un mediu prielnic operațiilor de zaraflîc. Nesfârșitele războaie în care au fost angajate cele două imperii — otoman și habsburgic — în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au adus o devalorizare a monedelor, o discordanță între valoarea lor legală și cea metalică, în favoarea acesteia din urmă. De aceea negustorii preferau să vîndă la cântar, ca metal, argint sau aur, la monetăria de stat din Alba Iulia și Viena monede turcești, iar la taraphanaua din Constantinopol monede austriece.

Monetăria din Alba Iulia plătea 24 fl. ren. pentru marca de argint rezultat din moneda turcească topită, iar plata se efectua în 2/3 bancotidule și 1/3 monedă de argint curentă, scoasă din argintul groșilor topiți ⁶⁵⁾.

Monedele austriece trimise de Marcu la București erau fie vîndute pe loc, fie trimise pentru topit la taraphanaua din Constantinopol. În special icusarii au fost un timp moneda cea mai preferată de negustori, fiind luată de taraphanaua din Constantinopol, probabil pentru conținutul mai bogat în argint ⁶⁶⁾.

⁶⁰⁾ Exindari = monede de argint de 60 parale, cunoscute sub numele de altmîșlic.

⁶¹⁾ Talerii belgieni ai Austriei.

⁶²⁾ Nr. 35, f. 49.

⁶³⁾ Taleri cezaro-crăiești.

⁶⁴⁾ Nr. 35, f. 27.

⁶⁵⁾ Arh. St. Sibiu, arhiva Companiei grecești din Sibiu, registrul nr. 83, p. 238, 273, 278—279.

⁶⁶⁾ *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Or. Stalin.*

Din catastihul nr. 35 al casei Marcu reiese că în anii 1790—1793 pentru 1737 ruble topite la Alba Iulia s-a încasat 2556,55 fl. ren., pentru 100 groși turcești 86,9 fl. ren. bani tari (adică de metal, nu de hîrtie) nemțești, pentru 567 raguzi s-a încasat 496,42 fl. ren., pentru 11.080 groși turcești 9790,55 fl. ren., pentru 34 „finche” olandeze 67,40 fl. ren.⁶⁷⁾

Monetăria din Alba Iulia plătea obișnuit în icusari și în caragoși — partea convenită în monedă metalică — nu în florini renani, care deveniseră în acea vreme o monedă rară și funcționa mai mult ca monedă ideală de calcul.

Volumul afacerilor de zaraflîc ale casei Marcu reiese cu claritate din bilanțurile încheiate cu negustorii bucureșteni (anexa 5).

Pentru afacerile de zaraflîc Marcu își calcula un provizion de 1/2—1/30%.

Negustorii și bancherii din Viena angajați în afacerile de zaraflîc ale casei Marcu cu negustorii bucureșteni erau: Dimitrie Ioan Poshari — frate cu negustorul Teodor Poshari din Craiova — Teodor Chiriac Ciocan și comp., Temeli Hristu și comp., Drosin Hagi Ion și comp.

Transporturile de monede între Sibiu și București se făceau fie prin chirigii scheieni și avrigeni, fie prin negustori care circulau permanent între Sibiu-Brașov- București sau oameni de încredere ai acestora. Astfel, prin Vasile Chiriți din Brașov, nepotul lui Stavru Spiru din București, prin Matei Popovici, omul lui Hagi Constantin Pop, „care duce și monedele altor prieteni”, prin Ianache Nicu Ioanu, cumnatul lui Marcu, prin Manole Safranu, Manole Geanli, Vruțu Citiri ș.a.

Dacă în registrele comerciale ale casei de comerț Ioan Marcu din Sibiu nu găsim — ca într-o corespondență comercială — elemente intuitive, subiective și dinamice, adică tot ceea ce dă colorit istoric și personal acestui gen de documente, în schimb din rigiditatea cifrelor aritmetice se desprinde obiectiv, precis și clar situația și evoluția timp de un sfert de veac a unei firme românești din Transilvania la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

Atît din aceste catastihle, cît și din alte documente ale vremii cunoaștem că firme de genul și proporția celei a fraților Marcu erau foarte numeroase în veacul al XVIII-lea la Sibiu, Brașov, Cluj, Timișoara și celelalte orașe transilvănene. Din nefericire, însă, de la nici una din aceste firme nu s-a păstrat o arhivă completă sau, în orice caz, n-au fost aduse la cunoștință prin publicații decît fragmente din ele. În acest mod cunoașterea uneia sau alteia din aceste piese de arhivă contribuie la reconstituirea imaginii vieții comerciale a epocii, iar constatările care se desprind în legătură cu modul de alcătuire și funcționare a unei asemenea firme depășesc cazul individual, dobîndind valabilitate tipică și reprezentativă.

Bazată pe un capital sporit prin întovărășirea durabilă a fraților, dar și prin tovărășii ocazionale, firma Marcu își extinde afacerile pe baza creditului — este semnificativ raportul între capitalul propriu și capitalul activ, acesta din urmă fiind de 3—10 ori mai mare decît cel dintîi — pre-

⁶⁷⁾ Dăm datele de mai sus pentru exemplificare, deoarece catastihul nr. 35 cuprinde o evidență amănunțită a tuturor monedelor date la topit și a sumelor încasate; v. p. 6—7, 33, 45, 54, 56, 58, 60—61, 67, 73, 75—76, 86, 95, 103—104, 109, 114, 127.

cum și printr-o largă rețea de relații sprijinite pe rudenie. Este o caracteristică a relațiilor comerciale din această vreme faptul că fiecare din acești negustori aveau un văr, un unchi, un nepot, un cumnat drept corespondent și comisionar, pretutindeni în marile centre comerciale în care se desfășura activitatea lor⁶⁸) și că circulația mărfurilor în cadrul unei piețe internaționale se sprijinea pe acest fel de relații.

Bogăția și varietatea mărfurilor întâlnite în catastihelile firmei Marcu arată caracterul pestriț al „boltei” transilvane în veacul al XVIII-lea, permit conturarea fizionomiei fiecărui gen de marfă — marfă de Viena (îndeosebi obiecte metalice, de cositor, vopsele, medicamente, fire și țesături de bumbac), marfă de Graz (coase), marfă de Venetia (coloniale, obiecte de podoabă, hîrtie, cărți), marfă de Triest (băuturi spirtoase) — iar felul și cantitățile mărfurilor exportate în Țările Romîne ne ajută să întrevădem care erau clasele sociale care beneficiau de aceste bunuri.

Catastihelile Casei Marcu dau informații precise despre unii negustori olteni și relațiile lor cu Transilvania, despre negustori și zarafi bucureșteni și întrepătrunderea lor cu boierimea bucureșteană⁶⁹).

Ele aduc, în fine, cîteva prețioase știri cu privire la industria sticlei în Transilvania în veacul al XVIII-lea, un domeniu pînă în prezent sărac în informații.

ANEXE

1.

Între mărfurile vieneze apar: steifleinwand, canafas gestreift, schlessinger canafas, canafas englez (22 fl. ren. bucata) (*prețurile sînt din anii 1790—1792*), carton de bumbac (8,30 fl. ren. bucata), halbcarton (17 cr. riful), purtzelan (22 cr. riful), flanelă pentru laibăr (1 fl. ren. bucata), linz (8,30 — 15 fl. ren. bucata), linz glanz negru (3,20 fl. ren. bucata), rasch, muselină fină (29 fl. ren. bucata), gedruckt (18 cr. riful), atlas (1,54 fl. ren. riful), tafta (1,14 fl. ren. riful), spitzen (4 cr. riful), siebtuch (30%, fl. ren. bucata), kappetuch (38 fl. ren. bucata), ață ungebleicht, ață rumberger (1,6 fl. ren. pachetul), schustergarn (54 cr. legătura), bumbăcel (6,30 fl. ren. duzina), găitan de mătase (2,30 fl. ren. bucata), zwirnband (15 cr. bucata), hutband (45 cr. bucata), renforcéband cu flori pentru pălărie (1,42 fl. ren. bucata), panglici vărgate, struppen (28 cr. bucata), florband (34 cr. bucata), baumwolle-florband (1 fl. ren. bucata), zopfband (3,15 fl. ren. bucata), basmale englezești (5,30—6,30 fl. ren. duzina), ștrimfi de mătase (3,36 fl. ren. perechea), ștrimfi ordinari (15 cr. și 48 cr. perechea), mănuși, batiste mari (5—10 fl. ren. duzina), corturi pentru ploaie (13 fl. ren. duzina), corturi de mătase pentru soare (1,50 fl. ren. bucata), plăpumi (1,18 fl. ren. bucata), musamale pentru copii, bastoane subțiri pentru copii (5 fl. ren. duzina), ghetе pentru copii (12 cr. perechea), pantofi bărbătești (30 cr. perechea), conduri de noapte (30 cr. perechea), „siamdania” de drum (51 cr. perechea), papuci (1 fl. ren. perechea), pălării, stiefelmesser, cuțite de masă, linguri de cositor (54 cr. duzina), solnițe de cositor (1,06 fl. ren. duzina), sufertașe de cositor, candelу de cositor (1 fl. ren. bucata), cădelnițe, brice (30 cr. duzina), talere și tipsii (42 cr. funtul), zuckerzange, mucarnițe (1,30 fl. ren. duzina),

⁶⁸) Marcu avea de corespondent la Viena pe cumnatul Niculiță Nicu Ioanu; frații Vilara din Sibiu îl aveau la București pe fratele Ioan Vilara paharnic; Vasile Chiriți din Brașov îl avea la București pe fratele Dimitrie Chiriți; Fotache Hagi Gheorghiu din Brașov îl avea la București pe fratele Grigore Hagi Gheorghiu; Dimitrie Poshari din Viena îl avea la Craiova pe fratele Teodor Poshari etc.

⁶⁹) Paharnicul Ioan Vilara făcea negoț cu ceară, iar logofătul Ioan Sterie Costa făcea zaraflic.

discopotire (2 fl. ren. bucata), cositor (33—39 cr. funtul), plăci de cositor (54 fl. ren. suta de funți), plumb, țințe, ace de croitorie (36 cr. mia), ace cu gămălie, nadelpix (24 cr. duzina), foarfeci mici (1,6 fl. ren. duzina), ace de Karlsbad, fingerhute, bumbi de oțel, lanțuri de ceas (40 cr. bucata), pinteri, rollemessing, beschlag alb pentru săbii (16 fl. ren. bucata), fier pentru săbii (40,12 fl. ren. 24 buc.), alice (22 fl. ren. 100 funți), flinte (39,12 fl. ren. 24 buc.), flintestine (5 fl. ren. mia), puști (5 fl. ren. bucata), pistoale (3,30 fl. ren. perechea), „atzalinia” pentru carabine, verighete (40 cr. pachetul), cercei, inele cu pietre (29,10 fl. ren. 500 bucăți), gherdane (1,15 fl. ren. duzina), canavete (63 fl. ren. 16 buc.), tabachere cu oglindă (56,3 fl. ren. 80 duzini), granate, evantalii, miederstifte, haarpuder (10 cr. funtul), cutii cu flori (54 cr. bucata), federputz (1 fl. ren. duzina), beteală pentru brodat (47 fl. ren. 50 bucăți), oglinzi aurite (3,30 fl. ren. bucata), weltspiegel (1,24 fl. ren. duzina), oglinzi mari (20 fl. ren. bucata), drimbe (33 cr. pachetul), viole (19 fl. ren. duzina), cutii cu balsam (18 fl. ren. 100 bucăți), sticle cu balsam (15 cr. bucata), buline, ret (31 fl. ren. suta de funți), nișadir (1,24 fl. ren. funtul), camfor (1,54—2 fl. ren. funtul), arsenic galben (13 cr. funtul), schwefel (10 $\frac{1}{2}$ cr. funtul), mercur (1,42—2,20 fl. ren. funtul), vitriol, rosmarin, otravă de șoareci (15 cr. funtul), totenkopf (6 cr. funtul), salsparile (2,30 fl. ren. funtul), salitru (24 cr. funtul), colofoniu, kupferwasser (15 fl. ren. suta de funți), piatră acră albă (14 cr. funtul), smalt, rotholz (30 fl. ren. suta de funți), geraspelt fernambuk (54 fl. ren. suta de funți), tutcal (14—15 cr. funtul), weinstein (24 cr. funtul), civit tare (3,54 fl. ren. funtul), civit violet (6 fl. ren. funtul), civit de Java (7,15 fl. ren. funtul), broci (37 fl. ren. suta de funți), blaustein (24 cr. funtul), ulei de terebentină (20 cr. funtul), curcuma (28 cr. funtul), siegelwachs (6,21 fl. ren. 5 funți), călimări de lemn (7 $\frac{1}{2}$ cr. bucata), pene pentru scris, fliesspapier (11 fl. ren. balotul), carton-papier, goldpapier, hirtie olandeză (10 fl. ren. risul), plaivaz englezesc (15 cr. funtul), creioane fine (36 cr. duzina), mori de cafea și piper (28 cr. bucata), borcane pentru dulceață (8,24 fl. ren. zece bucăți), felinare cu futteral, filigene de porțelan (1,6 fl. ren. perechea), pahare mici pentru rozol (1 fl. ren. 6 bucăți), sticle aurite pentru apă (54 cr. bucata), cepuri (9 cr. legătura), weinpipe, weinprobe, schuhbürsten, perii de haine, perii de dinți, schnupftabak (12 cr. funtul), tabac de Pesta (15 cr. funtul), prizele roșu (18 cr. funtul), ciacmacuri, piepteni de fildes, piepteni pentru bumbac (7 fl. ren. duzina), pungi de mătase (6 fl. ren. duzina), cufere (77 fl. ren. 9 bucăți), hemdknöpfe (2,20 fl. ren. pachetul), bumbi de ață, cărți de joc, ciocolată, ulei de Provence (39 cr. sticla), parmezan (26 cr. funtul), schweizerkäse (9 cr. funtul), zwieback (42 cr. funtul), haferndudel (15 cr. funtul), salam, zahăr (79 fl. ren. suta de funți), bärenzucker (24 cr. funtul), macaroane în formă de spirale etc. etc.

Mărfuri de Veneția și de Triest: cafea de San Domingo (56 $\frac{1}{4}$ fl. ren. suta de funți), de Martinica (57 fl. ren. suta de funți), de Alexandria (106 fl. ren. suta de funți), smochine (15—20 aspri funtul), stafide (24 aspri funtul), coji de naramză (21 aspri funtul), migdale (50 aspri funtul), anason (30 aspri funtul), zahăr (98 aspri funtul), naratina (42 fl. ren. suta de funți), roșcove (20,3 fl. ren. suta de funți), curmale (26 fl. ren. suta de funți), alune (12 fl. ren. suta de funți), capere (17 fl. ren. suta de funți), *sardele de Genova* (17 fl. ren. suta de funți), *lorbeer* (0—15 fl. ren. suta de funți), rozinchine (19 $\frac{1}{2}$ fl. ren. suta de funți), lămii (43,37 fl. ren. 2500 bucăți), orez de Verona, orez de Ostilia (10 fl. ren. suta de funți), ulei de Provence (48 $\frac{1}{2}$ fl. ren. suta de funți), ulei de masă (29 fl. ren. suta de funți), ulei de dafin, scrumbii (90 fl. ren. tona), cofeturi, „condite sortita”, făină pentru pline adusă de la Triest în 1792 (2 fl. ren. suta de funți), piper englezesc (97 $\frac{1}{3}$ fl. ren. suta de funți), spirt de melisă, boțete cu sirop (40 aspri bucata), rozol sotto comun (290 fl. ren. 600 sticle), rozol vanilia (76 fl. ren. 120 sticle), rozol garoafe (38 fl. ren. 60 sticle), coriandru, salam, șofran, candel, tămie (52 $\frac{3}{4}$ fl. ren. suta de funți), săpun de Creta (1,08 fl. ung. oca), mătase colorată pentru cusut, cipici de Bolonia, belacoase, iبریٰn venetic negru, filigrane, agate, rubine, granate, ochiete cu flori (80 aspri legătura), ace smălțuite, flori tremurătoare, mandele aurite și verzi, mărgăritare, perle venețiene, colane cu piruzea, cercei, conteria, discopotire, surguciuri, orologii, făclii, farfurii (32,10 libre 100 farfurii mari și 25 libre 100 farfurii mici), „curadenti”, ace (15 libre mia), molibden (12 fl. ren. suta de funți), teriac, turnezol, măhuri (12,30 fl. ren. suta de bucăți), bumbac de Smirna (48 fl.

ren. suta de funți), hirtie „tricapello“, „leul“, „boț“, puști, alice, calendare (3 „suldia“ bucata), gramatică de Lascăr (3,10 libre bucata), pedagogii, Halima, lexicoane, „Mintuirea păcătoșilor“, psaltiri, octoihuri, triodii, penticostare, minierie, liturghia de Hrisostom, evanghelia mare etc. etc.

2.

Clienții casei Marcu la Rîmnicu Vilcea erau: Băluță Nica Teșanu, Nicolăiță Iovipali, Constantin David, Gheorghe Goleșcul, Vlăduț Meitani, Dimitrache Iordan, Stroe Teodoru; *la Craiova*: Ioan Albulescu, Nicolăiță Ioan Hristu, Stan Gheorghiu (Gheorghe Stan), Constantin Costa, Ioan Marian și Grigore Dimitriu, Petcu și Mihail, Trandafir Nicolau, Luca Vasile și Pavel Vasile (Vasiliu) întovărășiți cu văduva lui Hagi Goga, postelnicul Hagi Stan Jianu; *la Ocnele Mari*: Ghiță Brașoveanu și Anastasie Gheorghiu.

3.

Clienții din Sibiu ai casei Marcu, care la rîndul lor avea prăvălii, sînt: Ianache Alexiu (1783, 1787, 1790) (*Indicăm anii în care făceau cumpărături la casa Marcu, potrivit catastihelor nr. 35, 59, 76, 78*), Nicolăiță Alexiu (1787, 1791), Dimitrie Bondoc (1779), Ianache Dimitrie Capitanovici (1791–1793), Ioan Cincu (1776, 1780, 1783, 1786, 1790), Cosmiță Cosma (1781, 1785–1786), Crișca, soacra lui Gheorghe Marinovici Sîstovleanul (1790, 1792–1793), Anton Dimitriu (1779–1794), Ianache Dimitriu (1793), Nastu Dimitriu (1781, 1790, 1793, 1795), Dimitrie Dutcă (1790–1791), Ianache Fogoroș (1790–1793), Marișca Fieroaia (1790–1793), Michael Heinrich sasul „boltașul“ (1790–1791, 1793), Ianache Ioan Marin (1793), Gheorghe Marinovici Sîstovleanul (1779, 1792–1793), Gheorghe Mărgărit (1780, 1790–1793), Dimitrache D. Pană (1790–1791), Petre Pascali (1790–1793), Hagi Constantin Pop (1783–1792), Zamfir Preda (1790, 1793), Manicați Safranu cu fiii Iosif și Constantin (1776, 1785, 1787, 1790–93), Răduț Stoica (1790–1793), Nicolae Ioan Tătarciu și Chiru Ioan Tătarciu (1790–1792), Nicolăiță Chiriți Hagi Tihu (1790, 1793), Ioan Vartan (1783, 1790–1793), Gheorghe Vilara și Toma Vilara (1777, 1783, 1785, 1787, 1790–1793), Nanu Nicolae Ziguri (1790, 1793).

Clienții din Brașov ai casei Marcu, dintre care unii aveau prăvălii, alții se îndeletniceau cu comerțul de tranzit, sînt: Hagi Ioan Bobescu (1790–1792), Vasile Chiriți (1791–1793, 1795), Dimitrie Dimu (1790–1793), Mihail Gheorghiu și comp. (1791), Fotache Hagi Gheorghiu și comp. (1791–1793), Constantin Antonie Hagi Ianuoglu (1790), Panu Ioan (1791), Nicola Nicolau (1790–1791), Cristof Stoicovici (1790–1791), Mihail Țumbru (1790–1792), Anastasie Hagi Vulcu (1792–1793).

Clienții din Cluj ai casei Marcu, care – după consumul de mărfuri – par să fi fost mari negustori: Iancu Constantin Ceherdechi (1790, 1792–1793, 1795), Dimitrie Dimitriu și Grigore Pulpas și comp. (1793), Ianache Ioan Mavrodi (1786, 1790–1793), Gheorghe Trandafir (1791, 1793–1794), Similache Stati Simeli (1790–1793).

Negustorii din Orăștie care se aprovizionau la casa Marcu erau: Ianache Ioan Chiru și nepotul acestuia Dimitrache Ioan (1783–1794), Ianache băcanul (1780–1784), Stamati Mărgărit (1793), Constantin Nedelcu, frate cu Teodor și Stamati Nedelcu din Sibiu (1790–1792).

La Gherla, Marcu avea de client pe Ștefan Teodor Pană armeanul, pînzar (1788, 1791), iar *la Alba Iulia* pe Ioan Caranton (1777).

În afară de acești negustori care-și aprovizionau prăvăliile de la casa Marcu, între clienții care cumpărau mărfuri pe veresie pentru uz personal se numără, printre alții, contele Kálnoky (1780–1786) – ale cărui datorii erau trecute în contul arendei glăjeriei – contele Samuel Teleky (1784–1785), graf Petru Kemeny (1777, 1783), Marton Szakács, omul contelui Miclăuș Bethlen (1781), soția guvernatorului Haller (1779), arhonte Moruzi (1776–1780), arhonte Ioan Sarafache din Brașov (1781, 1791), serdarul Gheorghe Saul (1776, 1779, 1781–1782), vătaful Ștefan din Ciineni (1790), controlorul Heinlein (1779–1793), Peter Conrad, proprietarul locului bisericii grecești din Sibiu (1777, 1784–1787), arhimandritul Neofit, „duhovnicul nostru“ (1787–1791), duhovnicul Eugenie (1793), medicul Schimert (1784), Chiriță „strămăturarul“ (1773), Gheorghe „strămăturarul“ (1777), Constantin „strămăturarul“ (1777), Fris frizerul și Frisoaia „becurăreasa“ (1785–1789), Ianache Hagi Petru Luca (1786–1792), Gheorghe Ghiusti, proprietarul locuinței lui Gheorghe Marcu (1784), Răduleoaia, proprietara prăvăliei lui Gh. Marcu (1783) ș.a.

4.

Negustorii bucureșteni cu care casa Marcu practica negoț de monede au fost: Stavru Spiru, Ianache Gheorghe (Gheorghiu) Scufa, logofătul Ioan Sterie Costa — nepotul cunoscutului negustor Papazoglu — Panaioti Hagi Nicu și nepotul acestuia Panu Dimitrie (Dimitriu) Hagi Nicu, Gheorghe Hristu — fratele lui Temeli Hristu din Viena și asociatul în negoț al lui Dimitrie Nicolau din Craiova, Grigore Hagi Gheorghiu, fratele lui Fotache Hagi Gheorghiu din Brașov — Elefterie Ioan lipsca-nul, Dimitrie Chiriți — fratele lui Vasile Chiriți din Brașov.

5.

Cele 11 bilanțuri încheiate lui Stavru Spiru între 1790 iun. 18 — 1793 mart. 21 însumează un total de 160.533,33 fl. ung., cu sume parțiale variind între minimum 1.256 fl. ung. și maximum 38.366,84 fl. ung. Cele 4 bilanțuri încheiate lui Ianache Gheorghe Scufa între 1789 nov. 20 — 1792 apr. 20 însumează un total de 48.514,06 fl. ung. cu sume parțiale variind între minimum 1.051,06 fl. ung. și maximum 24.731,72 fl. ung. Două bilanțuri încheiate logofătului Ioan Sterie Costa între 1791 sept. 16 — 1792 apr. 20 însumează un total de 14.635,46 fl. ung. Șase bilanțuri încheiate lui Panaioti Hagi Nicu din București între 1791 dec. 28 — 1793 sept. 22 însumează un total de 79.989,88 fl. ung. cu sume parțiale variind între minimum 5.635,80 fl. ung. și maximum 39.721,80 fl. ung. Bilanțul încheiat lui Gheorghe Hristu pentru perioada 1791 iun. 4 — apr. 4 se ridică la suma de 6031,72 fl. ung. Între 1792 dec. 20 — 1793 mai 3 Marcu primea de la Grigore Hagi Gheorghiu și comp. din București 5000 groși grei turcești și îi trimitea icusari în valoare de 4805,20 fl. ren.

6.

GLOSAR

asenfarb (hasenfarbe) = de culoarea iepurelui,
 atzalinia = amnare pentru carabine,
 baumwolleflorband, florband = panglică de zăbranic de bumbac,
 bärenzucker = un fel de zaharicale,
 belacoase = un fel de atlas,
 beschlag = garnitură,
 blank = piele tăbăcită lăsată în culoare naturală,
 blaustein = alaun,
 boțete = sticle,
 broci = vopsea roșie,
 canavete = lădițe cu sculpturi,
 ciacmacuri = amnare,
 cipci = dantele,
 civit = indigo,
 condite sortita = diverse fructe zaharisițe.
 conteria = mărgelile de sticlă,
 conț = testea,
 cort = umbrelă,
 curadenti = scobitori,
 curcumă = șofran,
 edec (de bou) = burduf,
 federputz = podoabă de pene,
 fernambuk, gerspelt fernambuk = lemn băcan, răzăluit,
 finche (olandeze) = monedă olandeză (pfenige ?),
 fingerhut = degetar,
 fließpapier = sugativă,
 flintesteine = pietre de flintă,
 futteral (felinare cu) = apărătoare.
 gedruckt = imprimat (stambă),
 gherdane = salbe,
 gliatiato (galbeni) = galbenul cu crini, monedă de Toscana,

glăjerie = întreprindere de manufactură pentru sticlă,
grosete = monedă divizionară a ducatului (1 ducat = 24 grosete),
haarpuder = pudră de peruci,
hafernudel = paste făinoase de ovăz,
hemdknöpfe = nasturi pentru cămăși,
huşmet (piei) = piei de la oi și berbeci slabi,
hutband = panglică de pălărie,
kappetuch = postav pentru glugi,
kupferwasser = sulfat de fier cu reziduuri de cupru.
linz = pînză de Linz,
lorbeerpleter (lorbeerblätter) = frunze de dafin.
mandole = obiecte de podoabă,
miederstifte = balene de corset,
molibden = plumb,
nadelpix (nadelbüchse) = cutii de ace,
naranze, naramze, naranțina = portocale roșii,
nişadîr = pipirig,
ochiete = obiecte de podoabă,
papalino (gablen) = galben papal,
piruzea = piatră prețioasă azurie,
prica = zestre,
prizel roșu = tabac de prizat (?),
purtzelan = un fel de postav,
radoş (s-a făcut) = scăzămînt,
rasch = bobou, un fel de postav grosclan,
renforcéband = panglică întăritoare pentru pălării,
rollemessing = alamă,
rotholz = v. fernambuk,
rozinchine = stafide,
rozol = un fel de lichior (lichior)
salsaparile = medicament contra sifilisului,
sarantari = monedă de 40 cr.,
schnupftabak = tabac de prizat,
schuhbürste = perie de ghetă,
schustergarn = ață de cizmar,
schwefel = pucioasă,
siebtuch = pînză pentru sită,
siegelwachs = ceară roșie,
sirmia = capital,
spitzen = dantele,
steifleinwand = pînză apretată,
stiefelmesser = cuțit de cizmărie,
struppen = funde,
suldie = monedă divizionară a librei (1 libră = 20 suldia).
surguciuri = pomponuri,
șogor = cumnat,
ștrimfi = ciorapi,
teriac = medicament preparat cu opium,
totenkopf = cap de mort, otravă,
tutcal = clei de pește,
ungebleicht (ață) = nealbit,
weinpiper = canea,
weinprobe = aparat de probarea vinului.
weinstein = tartru,
waltspiegel = caleidoscop,
wurfia = o mină de monede de 5 bucăți.
zehner = monedă de 10 cr.,
zorfband = panglică de cosițe,
zuckerzange = clește de apucat zahărul,
zwieback = pesmeți,
zwirnband = panglică de ață.

FONDUL ARHIVISTIC DE STAT ȘI ARHIVELE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI

I. COMĂNESCU

În Republica Populară Română există un bogat material documentar cu o vechime de peste 700 de ani, care privește știința, cultura și arta poporului nostru, lupta sa eroică pentru libertate și independență, lupta împotriva exploatării și subjugării, pentru transformarea revoluționară a țării și construirea societății socialiste.

Grija pentru administrarea materialelor documentare o au Arhivele Statului, înființate în Țara Românească în anul 1831 și în Moldova în anul 1832, pe baza Regulamentului Organic.

Acest bogat tezaur documentar nu este decât în mică măsură concentrat la Arhivele Statului. Fonduri arhivistice care prezintă o deosebită importanță din punct de vedere istoric, politic, economic, cultural sînt răspîndite la diferite instituții, întreprinderi și organizații care nu asigură în toate împrejurările păstrarea lor în bune condițiuni, preluorarea lor din punct de vedere tehnic și științific, evidența și folosirea lor în scopuri științifice și în interesele statului democrat-popular.

Legile după care s-au condus Arhivele Statului în decursul activității și posibilitățile materiale reduse ale acestora, nu le-au dat posibilitatea să *organizeze și să îndrumeze munca de arhivă la toate instituțiile și întreprinderile din țară.*

Legea de organizare a Arhivelor Statului din 1925, cu modificările din 1932, nu a avut un regulament de aplicare, și nici dispoziții de predare de către instituții și întreprinderi a materialelor documentare la Arhivele Statului.

Însăși prevederile H.C.M. Nr. 472 din anul 1951, care dădea o nouă organizare Arhivelor Statului nu mai corespundeau necesităților muncii arhivistice impuse de stadiul în care se află astăzi opera de construire a socialismului în țara noastră.

În anii regimului de democrație populară, partidul a acordat o deosebită atenție dezvoltării culturii în patria noastră. Arhivele Statului, instituție de cultură și cercetare științifică, păstrătoare a celor mai importante materiale documentare, au primit în anul 1957 o nouă lege de organizare.

Decretul Nr. 353 din 26 iulie 1957 înființează Fondul Arhivistic de Stat al Republicii Populare Române, iar prin H.C.M. Nr. 1119 din 17 iulie 1957, Direcția Generală a Arhivelor Statului, administratorul fondului menționat, capătă o nouă formă organizatorică spre a putea realiza sarcinile de răspundere încredințate.

Decretul menționat are la bază principiile decretului leninist intitulat *Despre reorganizarea și centralizarea arhivelor în R.S.F.S.R.* dat în iunie 1918 și tradițiile progresiste ale arhivisticii românești.

Potrivit Decretului 353, toate materialele documentare create pe teritoriul patriei noastre, în cursul întregii sale istorii scrise, sînt bun al întregului popor. Se crează o nouă formă organizatorică a Direcției Generale a Arhivelor Statului și se întărește controlul asupra evidenței, completării, depozitării, păstrării și folosirii documentelor atît la Arhivele Statului, cît și la instituțiile, întreprinderile și organizațiile creatoare de materiale documentare.

Prin aceeași lege se instituie Comisii de expertiză la toate instituțiile și organizațiile, precum și comisii de expertiză și control în cadrul Arhivelor Statului în scopul stabilirii importanței științifice și practice a materialelor documentare. Acele materiale documentare care nu-și pierd din importanța lor politică și practică se rețin în componența Fondului Arhivistic de Stat al R.P.R. pentru păstrarea permanentă, iar cele care n-au avut valoare științifică și și-au pierdut valoarea practică se scot din componența Fondului Arhivistic de Stat și se predau pentru retopit.

De asemenea se reglementează folosirea, reproducerea și difuzarea materialelor documentare în general.

Prin luarea acestor măsuri s-au creat condițiile necesare ca materialele documentare să fie ferite de distrugere, folosite multilateral, iar Direcția Generală a Arhivelor Statului și unitățile sale regionale și filiale, să devină adevărate instituții științifice puse în slujba științei și culturii, în slujba educării patriotice a oamenilor muncii.

Printre materialele documentare ce fac parte din Fondul Arhivistic de Stat, un loc de seamă îl ocupă actele constituite de instanțele judecătorești atît prin cantitate, cît mai ales prin valoarea lor științifică și practică mai îndelungată.

Știut este că instanțele judecătorești au creat și creează mari cantități de materiale documentare ce pot fi împărțite în două grupe distincte :

a) acte care privesc organizarea instanțelor, modul de funcționare, personalul, chestiuni gospodărești etc. și

b) acte judecătorești propriu-zise (dosare de procese, condici de hotărîri sau sentințe, opise de dosare, diverse registre și condici pentru ținerea evidenței dosarelor și a termenelor de judecată etc.).

Ambele categorii prezintă importanță atît din punct de vedere practic — pentru deservirea nevoilor oamenilor muncii cît și științific, deci trebuie păstrate în bune condițiuni spre a fi ferite de distrugere și ușor folosite.

Deși este cunoscută importanța acestor materiale, ele nu s-au bucurat de atenția cuvenită tocmai din partea instanțelor creatoare. Îndată ce actele ieșeau de sub prescripția penală și civilă erau socotite complet nefolositoare, scoase din depozitele de arhivă și aruncate sau părăsite,

prin poduri, subsoluri umede, barăci, supuse unei distrugerii sigure din cauza căldurii excesive sau umezelii. În acest fel s-au distrus multe materiale documentare, fără putință de reconstituire știut fiind că actele din arhive, fiind piese unice, odată pierdute nu pot fi înlocuite.

Materialele documentare ale instanțelor judecătorești s-au distrus însă și în mod conștient, predându-se adeseori fonduri întregi fabricilor de mucava, fără nici un fel de aprobare din partea Arhivelor Statului. Dacă totuși s-au făcut unele selecționări de materiale la instanțele judecătorești de către arhiviști, acestea au fost sporadice și lipsite de criterii științifice, distrugându-se uneori materiale de valoare. Selecționarea s-a făcut în multe cazuri de către un singur arhivist și acesta fără pregătirea necesară unei munci de asemenea răspundere¹⁾.

Dacă aceasta a fost situația în trecut, trebuie să insistăm puțin asupra arhivelor instanțelor judecătorești după ultima reformă a justiției, din anul 1952.

Ministerul Justiției, în vederea noii reforme ce trebuia să fie efectuată în anul 1952 a difuzat, la 11 septembrie 1951, tuturor instanțelor judecătorești, instrucțiuni de felul cum trebuie să ordoneze arhivele, ca atunci când legea va intra în aplicare, problema arhivelor să fie soluționată.

Conform instrucțiunilor, instanțele urmau să împartă materialele de arhivă în trei categorii în vederea predării către Arhivele Statului:

- a) materiale ce trebuie predate imediat;
- b) materiale ce trebuie predate după trecere de termen;
- c) materialele ce se mențin nelimitat de către instanțe, astfel ca la prima cerere a Direcției Arhivelor Statului, instanțele să fie în măsură a le preda.

Ministerul Justiției a luat această măsură fără să consulte în prealabil Direcția Arhivelor Statului. Reforma justiției urmînd să fie pusă în aplicare la 1 august 1952, Ministerul Justiției a dat dispoziții instanțelor judecătorești la 1 iulie 1952 ca în termen de 30 zile să predea Arhivelor Statului materialele de arhivă ce nu le mai fac trebuință. Unitățile Arhivelor Statului din întreaga țară s-au văzut asaltate de instanțe pentru a prelua arhiva scoasă din uz.

Dacă Ministerul Justiției ar fi luat legătura cu Direcția Arhivelor Statului înainte de întocmirea instrucțiunilor menționate, s-ar fi discutat modul în care trebuie predate aceste materiale, formele ce trebuie întocmite în vederea predării, ce materiale vor fi preluate și care sînt unitățile Arhivelor Statului care pot să le primească, în limita spațiului de depozitare și a personalului de care dispun.

Față de această situație Direcția Arhivelor Statului a propus Ministerului Justiției să fie comasate în imobilele tribunalelor regionale sau raionale, din fostele capitale de județ, arhivele instanțelor desființate, acolo unde spațiul permite. Propunerea făcută n-a fost însușită de Ministerul Justiției, arhivele rămînînd mai departe în vechile localuri.

¹⁾ Gh. Ungureanu, *Cu privire la selecționarea arhivelor și eliminarea materialelor nefolositoare*, în „Revista Arhivelor“, II, 1/1959, p. 91–109.

Cantitativ aceste arhive erau foarte voluminoase, fiecare judecătorie din centrele mici, cu o activitate de 10—15 ani, avea circa 3 vagoane de arhivă. Judecătoriile cu o activitate de peste 15 ani aveau circa 5 vagoane de arhivă, iar tribunalele din fostele capitale de județ aveau cantități între 10—15 vagoane de arhivă scoasă din uz.

Unitățile Arhivelor Statului au arătat că nu pot prelua asemenea cantități din lipsă de spațiu.

Deși Ministerul Justiției dăduse dispoziții și trimisese cu un an înainte instrucțiuni de modul cum trebuie să fie ordonate și inventariate materialele documentare în vederea predării, munca nu s-a făcut decât cu o lună sau două înainte de intrarea în vigoare a reformei justiției. Operațiunea de alegere a materialelor documentare ce urmau să fie predate Arhivelor Statului a fost executată în grabă, de către personalul instanțelor respective, din care cauză au fost selecționate pentru predare, ca nefositoare și unele dosare încă utile muncii curente (Galați, Tulcea, Pitești etc.).

Instanțele au căutat să ordoneze, într-un fel sau altul, numai arhivele cu o vechime pînă la 30 de ani, cele mai vechi fiind lăsate în dezordine, direct pe pămînt sau pe ciment. Uneori din dosarele vechi și din condicile de sentințe s-a recuperat hîrtia nescrisă, fapt ce a contribuit la răvășirea și degradarea unor arhive.

În această situație se aflau arhivele instanțelor din Aiud, Baia Mare, Oradea, Satu Mare, Deva, Timișoara, Orașul Stalin, Tg. Mureș, Slatina, Tg. Jiu, Tîrgoviște, Titu, Călărași, Turnu Măgurele și altele.

La Galați, Brăila și Tulcea, datorită insistențelor personalului instanțelor și delegaților din centrala Ministerului Justiției, s-au depus la Arhivele Statului din localitățile respective, în anul 1952, acte constituite chiar în acel an sau cu un an, doi în urmă. Imediat după predare, însă, grefierii sau arhivarii instanțelor respective s-au prezentat să caute unele dosare care nu erau complet soluționate.

În București, la Tribunalul Capitalei, situația a fost și mai proastă. Din totală lipsă de înțelegere pentru materialul documentar, conducerea tribunalului dinainte de anul 1952, a dat dispoziții ca materialele documentare aflate în depozitele imobilului să fie evacuate în grabă și depozitate în sala fostului cinematograf „Gioconda”, din apropiere. Evacuarea s-a făcut în condiții inadmisibile, materialele fiind aruncate fără nici o ordine în camioane și descărcate la fel. Cu acea ocazie mari cantități de materiale au fost predate organelor D.C.A., fără nici o aprobare din partea Direcției Arhivelor Statului.

În situația în care se afla Direcția Arhivelor Statului și unitățile sale regionale și raionale în anul 1952, unele din ele abia înființate, fără depozite și cu personal insuficient, n-au putut prelua decât în mică măsură materialele documentare propuse.

Instanțele noastre n-au întocmit inventare arhivistice pentru dosarele ce urmau a fi predate: ele s-au rezumat la niște liste cu numerele dosarelor care nu puteau folosi la identificarea actelor, fără să mai vorbim de răspunderea ce și-ar fi asumat-o personalul Arhivelor Statului pentru materialul predat cu o astfel de evidență.

Dacă aceasta era situația arhivelor instanțelor judecătorești în anul 1952, soarta lor s-a îmbunătățit mult astăzi, în urma insistențelor repetate

ale Direcției Generale a Arhivelor Statului și ale unităților sale regionale și raionale. Nu s-a realizat încă comasarea arhivelor instanțelor desființate în localurile tribunalelor regionale sau raionale; acestea au rămas în fostele localuri, depozitele fiind încuiate și cheile predate sfaturilor populare respective. În multe cazuri sfaturile populare avînd nevoie de spațiu, evacuează arhiva din unele din aceste încăperi, le dă altă destinație, îngrămădind restul arhivelor în camerele rămase, în condiții de păstrare nu totdeauna corespunzătoare.

Spre a se evita distrugerea în continuare a arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Statului, de comun acord cu Ministerul Justiției, Direcția Instanțelor Judecătorești, au întocmit instrucțiunile 28 J. care la 1 aprilie 1955 au fost trimise instanțelor spre a fi puse în aplicare.

Pe baza acestor instrucțiuni au fost începute lucrările de ordonare și inventariere a materialelor documentare, lucrări care au cunoscut o intensitate mai mare în anul 1958 și care continuă în prezent aproape la toate instanțele. Se cer eforturi mari pentru ca materialele să poată fi aduse în situația de a fi folosite în scopuri documentare. Eforturile trebuie depuse atît din partea unităților Direcției Generale a Arhivelor Statului, care au preluat asemenea materiale numai pe bază de liste numerice, cît mai ales din partea instanțelor care au numeroase asemenea acte.

Pentru ca lucrările să fie urgentate, fără ca prin aceasta să se aducă prejudicii materialelor documentare importante, Direcția Generală a Arhivelor Statului a luat recent măsuri menite să simplifice unele lucrări de ordonare și inventariere care, comunicate Ministerului Justiției și acceptate, au și fost trimise instanțelor pentru aplicare.

Astfel, pentru fondurile judecătorești ce au opise generale de arhivă nu se vor mai întocmi inventarele cerute de instrucțiunile 28 J./1955, opisele putînd fi folosite în locul inventarelor. În cazul că nu există asemenea opise se întocmesc inventare, fie pentru întreaga perioadă la care se referă arhiva, fie numai pentru anii din care lipsesc opisele.

În inventare se vor trece numai dosarele existente la întocmirea inventarului, fără să se lase locuri libere indiferent dacă materialele se rețin de instanțe, sau sînt propuse a fi predate.

Pentru celelalte materiale create de instanțe și necuprinse în opisele generale, cum sînt condicile, diversele registre, actele administrative și contabile se vor întocmi inventare conform instrucțiunilor 28 J./1955.

În listele de selecționare se vor trece numai numărul unităților de păstrare propuse a fi scoase ca nefolositoare, nu și rezumatul fiecărei unități de păstrare. Din dosarele aprobate a fi predate la retopit se vor scoate actele originale și se vor păstra, în mape speciale, în arhiva instanței respective.

Pentru materialele documentare cu durată de păstrare permanentă, rezultate în urma selecționării, se vor întocmi inventare în patru exemplare, în conformitate cu instrucțiunile sus-menționate, dintre care două urmează a se preda Arhivelor Statului împreună cu materialele respective.

Pe măsura întocmirii lucrărilor menționate se va efectua și lucrarea de mare răspundere — *expertizarea valorii materialelor documentare*, pentru a se stabili care din ele prezintă valoare științifică spre a fi păstrate permanent și care sînt lipsite de importanță.

Dacă în trecut operațiunea de expertizare se făcea de o singură persoană, adesea fără pregătirea necesară, în prezent această muncă de răspundere este încredințată Comisiilor de expertiză ce vor funcționa pe lângă fiecare instanță și Comisiilor de expertiză și control din cadrul unităților regionale ale Arhivelor Statului.

Comisiile menționate au început să lucreze încă de la sfârșitul anului precedent cu rezultate pozitive. Membrii comisiilor de expertiză la instanțe sînt magistrați și grefieri cu experiență, iar celelalte comisii sînt compuse din arhiviști cu pregătire superioară și cu o practică îndelungată.

Comisiile de expertiză menționate se conduc în această muncă după criteriile științifice, folosind și indicatorile cu termene de păstrare aprobate de Ministerul Justiției și confirmate de Direcția Generală a Arhivelor Statului, în conformitate cu Decretul pentru înființarea Fondului Arhivistic de Stat.

Materialele documentare create de instanțele judecătorești sînt însă foarte variate și oricît s-ar căuta să fie evidențiate și grupate în anumite capitole din indicatorile menționate, multe vor scăpa atenției noastre. Este deci necesar ca toate materialele să fie cercetate direct de membrii comisiilor menționate spre a nu se înlătura ca nefolositoare și materiale care în grup nu prezintă importanță științifică, însă luate în parte sînt acte de reală valoare.

Astfel, plîngerile de insulte sînt socotite nefolositoare, însă dacă se referă la personalități importante ale vieții publice, oameni politici, scriitori, ziare sau corporații etc. ele trebuie reținute, fiind importante pentru istoria politică a vremii.

Actele ce se referă la divorțuri nu prezintă importanță științifică și deci nu trebuie păstrate permanent. Vor fi reținute totuși acele acte care privesc divorțurile efectuate din cauza urmăririi politice a unuia din soți, precum și acelea impuse de legile rasiale.

Vor fi reținute de asemenea actele de licitații (vînzări silite) din timpurile de criză economică care dau informații importante referitoare la viața economică.

La eliminarea actelor nefolositoare se va ține seama, pe lângă alte considerente, și de vechimea și cantitatea lor, reținîndu-se mai multe din perioadele cu puțin material documentar.

Măsurile luate în ultimul timp de statul democrat-popular, de a se acorda fonduri bănești tuturor instituțiilor și întreprinderilor pentru ordonarea și inventarierea materialelor documentare, spre a fi date neîntîrziat în folosirea practică și științifică, este încă o dovadă grăitoare de grija ce se acordă în prezent în țara noastră materialelor documentare din arhive, izvoarele cele mai autentice pentru scrierea istoriei patriei noastre.

Cu sprijinul și controlul Ministerului Justiției, prin eforturile susținute și prin devotamentul personalului însărcinat cu ordonarea, inventarierea și expertizarea materialelor documentare, printr-o colaborare strînsă între instanțele judecătorești și unitățile Arhivelor Statului, arhivele instanțelor judecătorești, neglijate în trecut, aruncate în poduri sau pivnițe igrasioase, sau vîndute negustorilor de hîrtie pe prețuri derizorii, vor putea să-și găsească în curînd locul meritat în depozitele Arhivelor Statului, spre a fi folosite în cercetarea științifică și în stabilirea adevărului istoric, necesare operei de construire a socialismului.

ASPECTE DIN TRECUT PRIVITOARE LA MUNCA DE EVIDENȚĂ A FONDURILOR ARHIVISTICE LA ARHIVELE STATULUI DIN BUCUREȘTI

M. REGLEANU

În preocupările noastre, ale arhiviștilor, trebuie să stea și dezvoltarea științei și tehnicii arhivistice în patria noastră, explicarea unor lucrări întocmite de arhiviștii din trecut. Una din aceste probleme este și evidența materialelor arhivistice primite de la crearea Arhivelor Statului pînă la anul 1873, arhivate în depozite fără a respecta integritatea topografică a fondurilor, ci numai criteriul cronologic. Ne oprim la anul 1873, deoarece de la această dată Arhivele Statului arhivează materialele arhivistice primite pe fonduri. A doua problemă este, ce instrumente de evidență aveau materialele păstrate de Arhivele Statului pe această perioadă și chiar mai tîrziu.

Pînă la Regulamentul Organic în instituțiile statului nu existau registraturi care să aibă în grijă organizarea și păstrarea materialelor formate în activitatea sa. Hîrțiile publice, formate în diferite cancelarii, erau socotite drept proprietatea șefilor acestor cancelarii și numai actele mai importante se păstrau la Mitropolie.

Nevoile oamenilor au făcut ca din vechi timpuri să existe o preocupare pentru păstrarea actelor scrise. Mărturii documentare atestă că tirgurile aveau catastihе pentru trecerea diferitelor acte privind proprietățile locuitorilor încă din veacul al XVI-lea, dar împrejurări nefericite au făcut ca ele să nu se păstreze.

Au existat însă și dispoziții ale stăpînirii pentru crearea arhivei de registru. Astfel, inițiativa lui Constantin Brîncoveanu și Constantin Mavrocordat au avut un rezultat pozitiv. La Direcția Generală a Arhivelor se păstrează două condici din vremea lui Constantin Brîncoveanu și 125 condici dintre anii 1775—1829, iar la Serviciul Arhivelor Statului Iași 12 condici dintre anii 1741—1742 și una din 1763.

O organizare mai temeinică a arhivelor instituțiilor se constată începînd cu anul 1829, datorită inițiativei lui Kiselev.

Prin Regulamentul Organic s-au luat măsuri pentru înființarea registraturilor la toate instituțiile statului. Cu aceasta iau ființă arhivele orga-

nizate de instituțiile de stat. Dar Regulamentul Organic nu prevedea nici o măsură privitoare la depunerile de acte la Arhivele Statului și pentru organizarea lor în arhivă.

Jurnalul Sfatului Administrativ, din 9 iunie 1831, prevede următoarele: „La sfârșitul fieșcăruia an, fieșcare dregătorie [administrativă și judecătorești] să deosebească delele cele săvârșite (încheiate) de cele nesăvârșite și cu raport, [cu două opise], să trimită pe cele săvârșite la [Ma]rea Vornicie... și Dvornicia le va trimite la Arhivă cu opis al său supt iscălitura ori a dvornicului sau a directorului celui Deper[tament] și arhivariul va iscăli de primire din josul opisului celui original, care [va rămâne la Dvornicie... Arhivariul este dator a pune osebit delile fieșcăruia an și, împărțite [după dre]gătoriile de la care vor fi ieșit și să puie la fieșcare delă pă lîngă numărul [ei și] numărul Arhivei, care va începe de la nr. 1 pînă la acel din urmă pentru toate delile [ce va] primi de la verice despărțire de la început și pînă la sfârșitul anului, [ținînd cu] bună orînduială și reghistru osebit pă fieșcare an pentru delile ce primește. [Spre]mai multă înlesnire și ca să nu fie silit a presorie toate opisele delilor ce să vor trimite la sfârșitul anului, se va face cunoscut tuturor dregătoriilor chipul cu care au a alcătui opisele după alăturata formă, întru care să va lăsa o nîglă deschisă spre a să trece numărul registrului Arhivei”¹⁾.

Cîteva luni mai tîrziu, la 30 septembrie, elaborîndu-se „proiectul de datoriile și orînduirea eforului Arhivei”, acesta în art. 5 prevede următoarele: „Eforul să împartă această arhivă în trei despărțiri, din care una să va orîndui pentru păstrarea documenturilor și contracturilor, alta pentru hîrțile administrației trebilor din lăuntru și cealaltă pentru hîrțile judecătorești”²⁾.

Potrivit jurnalului încheiat la 9 iunie 1831 Arhiva Statului primea anual, o dată sau de mai multe ori în același an, dosarele încheiate de la toate instituțiile statului. În baza proiectului de datoriile eforului din 30 septembrie, urma să împartă aceste materiale în trei despărțiri: documente și contracturi, numite mai tîrziu după regulamentul din 1840 diplomatice, iar după cel din 1862, Istorice și Bunuri Publice, materialele Administrației trebilor din lăuntru, care s-au numit mai tîrziu „Administrative” și materialele create de instituțiile juridice numite și acestea mai tîrziu „Judecătorești”. Arhivele Statului au primit după înființarea lor și materiale arhivistice administrative și judecătorești create înainte de Regulamentul Organic. Pentru deosebirea unora de celelalte li s-a dat denumirea de Administrative și Judecătorești vechi celor create înainte de Regulamentul Organic, și Administrative și Judecătorești noi, celor create după Regulamentul Organic.

¹⁾ Arh. St. Buc., Arhiva Direcției, dos. 6/1831, f. 6; C. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 4–5, 1927–1929, p. 280–282; V. Antoniu, *Reguli vechi...*, în „Revista Arhivelor”, VI, 1, 1944, p. 60–62 și *Arhivele Statului* 125..., p. 152–153.

²⁾ Ibidem, f. 18–19; C. Moisil, *op. cit.*, p. 283 (cu data sept. 13) și V. Antoniu, *op. cit.*, p. 62–63.

Categoria de materiale repartizate la Bunuri Publice au fost arhivate în depozite, respectînd integritatea fondurilor, atît a documentelor volante, cît și a condicilor. Dosarele și planurile s-au arhivat separat, avînd un alt mod de păstrare. Planurile s-au repartizat pe județe, dîndu-li-se un număr de ordine în cadrul județului, iar dosarele s-au clasat pe ani pentru fiecare fond și au primit un număr de ordine în cadrul fiecărui an. Mai tîrziu, în urma dispoziției din iunie 1876 a lui B. P. Hașdeu, se extrag și „condicile de documente, pomelnice și diptichuri” și se păstrează la bibliotecă sub titlul de „manuscripte”, avînd un inventar separat. S-au mai extras din aceste fonduri și documentele cu peceti atîrnate și s-au arhivat în dulapuri speciale, pentru mai buna lor păstrare.

A doua categorie de materiale arhivistice repartizate la Administrative și Judecătorești s-au arhivat în aceste două secțiuni în cadrul anului respectiv, dîndu-li-se număr de arhivă în ordinea intrării lor, începînd de la numărul 1 și terminînd cu cel din urmă număr, fără a ține seama de fonduri. Astfel, în anul 1833, Arhiva Statului primește 143 dosare create în anul 1832 de Agia orașului București, cărora le dă număr de arhivă de la 1—143, cu cerneală roșie, spre a se deosebi de numărul înscris pe dosar de instituția creatoare; opt dosare pe același an create de Vornicia orașului București, cărora le dă numărul de arhivă 144—151; 14 dosare ale Cîrmuirii județului Prahova cărora le dă numărul de arhivă 152—156 și așa mai departe.

În cuprinsul acestui an sînt 228 depuneri de la 122 instituții administrative, cuprinzînd un număr de 6.630 unități de păstrare. În acest mod au fost arhivate în depozite cele patru mari grupe de materiale arhivistice denumite Administrative vechi și noi și Judecătorești vechi și noi.

Se va pune întrebarea, cum se orientau vechii arhiviști pentru scoaterea din depozit a materialelor cerute de cercetători sau de unele instituții: foarte ușor. Fiecare fond își avea inventarul său care, în dreptul rezumatului unității de păstrare și a numărului acestuia dat de instituția creatoare, avea în prima rubrică numărul de arhivă înscris cu cerneală roșie sau albastră; anul era înscris la începutul descrierii seriei de materiale din anul respectiv. Cercetătorul sau instituția după ce consulta inventarul și își fixa unitățile de păstrare necesare, menționa în cerere denumirea grupei (Administrative vechi sau noi și Judecătorești vechi sau noi), numărul dosarului și anul. Cum numărul de arhivă era dat în cadrul unui an pentru toate instituțiile de același gen, începînd de la 1 pînă la ultimul număr, arhivistul se orienta foarte ușor.

La 4 decembrie 1840, un proiect de regulament pentru Arhiva Statului, după ce prevede numărul și datoriile funcționarilor, enunță noua împărțire a materialelor arhivistice, după cum s-a arătat mai sus, la care adaugă și „lucrările Miliției pămîntenești”. Arhivele cu caracter administrativ se vor depune la Arhiva Statului prin Ministerul de Interne, cele judecătorești prin Ministerul Justiției, iar cele ale armatei prin Dejurstva Miliției sau tot prin Ministerul de Interne.

Acest proiect de regulament pune bazele unei evidențe mai exacte a materialelor arhivistice și exprimă grija pentru preluarea cu cît mai multă scrupulozitate a materialelor după opisele întocmite de instituțiile care predau.

Art. 22 prevedea următoarele : „Arhivarul să fie dator ca îndată ce să va primi adresul cu trimiterea delor, condicilor și alte acturi, să orînduiască pe cei doi scriitori a cerceța numerotația foilor și găsindu-să întocmai precum să arată la adevărea lor (certificarea de numărul foilor), apoi ceilalți doi scriitori să le protocolescă (controleze) cu opisele ca, de le va găsi și cu acelea întocmai, adică la an, la lună, la număr și foi, apoi îndată să puie și numărul Arhivei cu cerneală roșie atît la dele cît și la opise... Și după aceasta toată lucrarea să vor îndatora ceilalți doi scriitori a trece opisile în *condicile cele mari*, care vor fi date de Departamentul din Lăuntru șnuruite și pecetluite“.

Art. 23... „supt arhivarul să fie dator a ținea de fieșcare despărțire cîte două registruri în prescurtare, adică unul cu numărul delilor ce să primesc, de la ce loc și al doilea în ce vreme să depune cu asemenea orînduială și osebit oîte o tablă iarăși în prescurtare și în rigle pentru mai mulți ani, ca îndată după regularisirea hîrtilor în arhivă să le treacă în acele table depunerea a oîte va fi, dregătonia și numărul opisilor și înainte în două rigle, pă fieșcare an, oîte dele, de la ce număr și pînă la care“...

Am văzut că jurnalul Sfatului Administrativ din 9 iunie 1831 pome-nește desră ținerea unui registru deosebit pe fiecare an pentru materia-tele ce se primesc de Arhiva Statului, iar proiectul de regulament din 4 decembrie 1840 despre niște condici mari în care se vor trece (prescrie) opisele. Aceste registre reprezentau registrul general de arhivă pentru unitățile de păstrare primite de la instituțiile administrative și judecătorești. Arhiviștii, conformîndu-se dispozițiilor, au întocmit nouă registre de acest fel. Toate au format 50/36 cm și cuprind următoarele rubrici : 1) numărul de arhivă trecut cu cerneală roșie, 2) numărul unității de păstrare primit de la instituția creatoare, 3) luna și ziua de început a dosarului sau a condicii, 4) cuprinsul pe scurt al unității de păstrare, 5) numărul filelor și 6) denumirea instituției creatoare a materialului arhivistic. Această ultimă rubrică este completată numai în primul registru pentru Administrative noi și numai pentru o mică perioadă de timp. Registrul acesta are la început și un indicator pe ani, care arată la ce pagină se află unitățile de păstrare ale fiecărei instituții. Pentru Administrative noi posedăm 3 registre de acest fel, cuprinzînd anii 1828—1836, iar pentru Judecătorești noi șase registre, cuprinzînd anii 1831—1834, 1836—1838.

Unitățile de păstrare sînt înscrise în aceste registre pe fiecare an, în ordinea succesivă a numărului de Arhivă, adică în ordinea depunerii lor. Confruntîndu-se aceste registre cu inventarele fondurilor cuprinse în ele, se constată că nu sînt completate pînă la sfîrșit ; la sfîrșitul fiecărui an urmau să mai fie înscrise și alte unități de păstrare care se aflau deja primite de Arhiva Statului. Probabil că s-a părăsit acest sistem de evidență.

Potrivit cu articolul 23 din proiectul de regulament din 4 decembrie 1840, de a se întocmi și „oîte o tablă iarăși în prescurtare și în rigle pentru mai mulți ani“, arhiviștii au întocmit pentru unitățile de păstrare din grupa Administrativelor noi șase asemenea table în formă de caiet, pri-

vind materialele arhivistice socotite trebuincioase și patru pentru cele socotite netrebuincioase. Tabelele pentru trebuincioase cuprind unitățile de păstrare pe anii 1828—1872, iar cele pentru netrebuincioase anii 1828—1858. Asemea table s-au întocmit și pentru materialele arhivistice Judecătorești noi — trebuincioase, cuprinzând anii 1831—1864.

Titlul acestor tabele este următorul: „... Tablă de numărul Arhivei la delele Administrative (nooă) pe anii..., ce s-au depus în Arhivă”. Tabelele au următoarele rubrici: „Numirea autorităților”, iar sub „numirea autorităților”, „delele ce s-au depus în anul”..., precum și „depunerea”... (I, II, III etc.); apoi altă rubrică intitulată „darea”, alta „numărul opisului”, apoi „anul” într-o rubrică care, dedesuptul „anului”, se desparte în două, prima avînd „de la nr.”, iar a doua „pînă la nr.”.

În rubrica *numirea autorităților* s-a înscris denumirea instituțiilor care au creat materialul (Agia, Sfatul orășenesc din București, Ocîrmuirea jud. Prahova, Ocîrmuirea jud. Vlaşca, Magistratul orașului Slatina etc.).

Depunerea era considerată una pe fiecare an pentru toate instituțiile care depuneau materiale arhivistice, prin Ministerul de Interne sau prin Ministerul Justiției. În tabelul pentru Administrative noi sînt înscrise 34 depuneri, începînd cu anul 1833 și terminînd cu anul 1873; în anul 1850 nu s-a făcut nici o depunere. Din consultarea tabelului se constată că s-au mai depus materiale arhivistice și în anii 1874, 1875, 1878 și 1880, dar nu s-a mai înscris numărul depunerii și nici darea. De aici deducem că se părăsea acest sistem de arhivare al unităților de păstrare în ordinea primirii și se adopta sistemul arhivării pe fonduri. În tabelele pentru Judecătorești noi sînt înscrise 17 depuneri, începînd cu anul 1833 și terminînd cu anul 1865.

Darea era considerată, numărînd în ordine succesivă, depunerile pentru fiecare instituție în parte, și chiar pentru fiecare parte structurală a lor în cursul acestor ani. Ministerul Controlului are 19 dări, Ministerul de Finanțe 7 dări, Ministerul de Interne 10 dări.

Numărul opisului era dat pe exemplarul cu care se preda materialul arhivistic și care rămînea la Arhiva Statului, începînd cu cifra 1 pentru fiecare depunere în ordinea intrării lor și terminînd cu ultimul număr din cursul unui an. Astfel depunerea I din anul 1833 are 28 opise purtînd *numerele de la 1 la 28. În acest an Agia a depus de două ori; un opis poartă numărul 1, iar celălalt numărul 18.*

Ministerul de Interne depune în același an materiale arhivistice din anii 1831 și 1832 pentru următoarele părți structurale ale sale: a) Secția I, masa 1, b) Secția I, masa 2, c) Secția II, masa 2, d) Secția III, masa 1, e) Secția III, masa 2, f) Secția III, masa pricinilor rusești. Opisele acestor părți structurale ale Ministerului de Interne poartă numerele de la 10 pînă la 15.

În rubrica *anul*, cu subtitlul „de la nr.”, „pînă la nr.”, sînt trecute numerele de Arhivă ale unităților de păstrare, cu cerneală roșie la cele trebuincioase și cu cerneală albastră la cele netrebuincioase, pentru fiecare *dare* în parte. Pentru mai bună înțelegere dăm mai jos reproducerea unui fragment din acest tabel.

Numirea autorităților	Darea	Nr. opise- lor	Anul 1831		Anul 1832		Anul 1833		Anul 1834	
			de la nr.	pînă la nr.	de la nr.	pînă la nr.	de la nr.	pînă la nr.	de la nr.	pînă la nr.
Decele ce s-au depus în anul 1831 Depunerea I										
Agia	I	1	1	5	1	143				
Sfatul orășănesc din București	I	2	6	7	144	151				
Ocîrmuirea jud. Prahova	I	3	8	50	152	165				
Ocîrmuirea jud. Vlașca	I	4	51	63	166	175				
Magistratul Or. Slatina	I	5	69	74	176	201				
Magistratul orașului Tîrgoviște	I	6	75	77	202	215				

La unitățile de păstrare din grupa Administrativelor noi — trebnice s-au întocmit șase asemenea tabele, iar pentru netrebnice patru.

Prima tabelă a Administrativelor noi — trebuincioase cuprinde unitățile de păstrare din anii 1828—1835, a doua 1836—1842, a treia 1843—1850, a patra 1851—1858, a cincea 1859—1865, a șasea 1866—1869, iar pentru cele netrebnice, prima pe anii 1828—1835, a doua 1836—1842, a treia 1843—1850 și a patra 1851—1855.

Pentru Judecătorești noi, prima tabelă cuprinde anii 1831—1836, a doua 1837—1841, a treia 1842—1849, a patra 1850—1858, iar a cincea 1859—1864.

Aceste tabele aveau ca scop, după cum spune și proiectul de regulament din 4 decembrie 1840, „ca în orice minut să va cere de la vreun loc vreo delă să se poată găsi cu toată înlesnire”. Ele mai aveau însă și scopul de a ține cu exactitate numărul de arhivă, să nu se greșească la înscrierea lui repetîndu-se același număr. Astăzi aceste tabele ne sînt de un real folos. În vara anului 1955, trimițîndu-se la serviciile regionale și la filialele Direcției Generale a Arhivelor Statului arhivele create în fostele județe, materialele reținute la Direcție s-au grupat pe fonduri, păstrîndu-se numărul vechi de arhivă, care s-a folosit deja în diferite publicații numai cu cota Administrative sau Judecătorești noi, numărul și anul respectiv. Dacă un cercetător cere o unitate de păstrare cu această cotă, cu ajutorul acestor tabele se găsește cu ușurință fondul căruia îi aparține.

La 4 noiembrie 1842 Sfatul Administrativ încheie un jurnal prin care considerînd că numărul unităților de păstrare aflate în Arhiva Statului este destul de mare, număr care va crește prin depunerile ulterioare, socotește necesar ca la sfîrșitul fiecărui an șefii de departamente să aibă grijă să se aleagă dosarele trebuincioase de cele netrebuincioase atît din cancelaria sa, cît și din cele în subordine și, cu inventare, pe cele trebuincioase să le depună la Arhiva Statului, iar pe cele netrebuincioase să le depună la o mănăstire ce se va desemna, pe termen de 30 de ani, cînd guvernul va hotărî care să se păstreze și care să se distrugă prin ardere. Pentru materialele arhivistice depuse deja la Arhiva Statului este de părere, ca fiecare Departament în parte să desemneze cîte un șef de secție, care împreună cu arhivarul statului să aleagă materialele trebuincioase, care vor rămîne mai departe în păstrarea sa, iar pe cele netrebuincioase să le trimită la mănăstirea ce se va hotărî.

Aceste unități de păstrare, alese de instituțiile creatoare, spune jurnalul, se vor depune la mănăstirea ce se va desemna tot cu opise, „avînd un număr deosebit al arhivei cu cerneală albastră (spre a se osebi felul numerații puse la cele aflate în Arhiva Statului) și regularisindu-să iarăși prin îngrijirea și stăruirea canțilariei Arhivii să poată da înlesnire la găsirea vreunei dele ce din întîmplare ar fi de trebuință”³⁾.

Pentru alegerea materialelor arhivistice depuse la Arhiva Statului s-a format chiar din anul 1843 o comisie compusă din arhivarul Statului și cîte un comisar delegat de către Ministerul de Interne, Ministerul de Justiție, Ministerul de Război, Ministerul Cultelor, Ministerul de Finanțe și Comitetul Carantinelor. Fiecare comisar avea să aleagă materialele create de instituția centrală de care era delegat precum și cele ale instituțiilor în subordine ale respectivei instituții centrale. La 30 martie 1856 se terminase de ales materialele arhivistice de la Administrative vechi și noi aflate la Arhiva Statului⁴⁾, iar la 20 ianuarie 1860 mai erau de ales 72.074 dosare judecătorești vechi și noi.

O notă făcută de un arhivist pe tabelul prim și al doilea al Administrativelor noi și al Judecătoreștilor noi pentru numărul Arhivei, la începutul depunerii XVII, care s-a făcut în anul 1849, arată următoarele: „Delele ce s-au depus pînă aici fiind primite nealese, s-au cercetat de comisia alegătoare și s-au deosebit în trebuincioase și netrebuincioase. iar cele ce să depun de aici înaintea sînt primite alese și din categoria celor trebuincioase”.

Rezultă de aici că, începînd din anul 1849, s-a pus în aplicare și dispoziția Sfatului Administrativ ca șefii de Departamente să aleagă cu organele lor materialele arhivistice, iar unitățile de păstrare socotite trebuincioase s-au depus la Arhiva Statului, pe cînd cele netrebuincioase, după ce li s-a dat număr albastru de către cancelaria Arhivei, s-au depus în altă încăpere. Și într-adevăr unitățile de păstrare ce se aflau depuse la Arhiva Statului pînă la începutul anului 1849 și au fost socotite netrebuincioase, poartă pe lîngă numărul roșu și pe cel albastru, iar cele depuse

³⁾ Arh. St. Buc., Arhiva Direcției, dos. 6/1831, f. 48; V. Antoniu, *op. cit.*, p. 72—75 și *Arhivele Statului* 125..., p. 176—180.

⁴⁾ Ibidem, f. 296.

după această dată numai pe cel albastru. Acest număr cu cerneală albastră s-a dat după același sistem ca și cel roșu și anume, pentru fiecare an începînd de la cifra 1 și terminînd cu ultima cifră, fără a ține seama de fonduri. La unitățile de păstrare aparținînd instituțiilor judecătorești nu sînt piese care să poarte numai numărul albastru. De aici rezultă că aceste instituții n-au aplicat dispoziția Sfatului Administrativ de a selecționa arhiva înainte de a o preda la Arhiva Statului.

Cu prilejul selecționării materialului arhivistic aflat la Arhiva Statului s-au întocmit și inventare speciale pentru materialele socotite netrebuincioase. Pentru administrative s-au întocmit cinci inventare și anume, unul pentru Administrative vechi cuprinzînd perioada anilor 1804—1831 și patru Administrative noi pe anii 1831—1840. Judecătoreștile noi au numai două inventare pentru anii 1832 și 1834.

Aceste inventare cuprind în prima rubrică numărul de Arhivă cu cerneală albastră, în a doua pe cel roșu, în a treia numărul dat de instituția creatoare, a patra luna și ziua (anul nu s-a trecut pentru că ele sînt întocmite pe ani), apoi rezumatul unității de păstrare și ultima rubrică numărul filelor.

Delegații comisiei de alegere pentru materialele arhivistice aflate în Arhiva Statului, cît și cei ce alegeau arhivele în cadrul instituțiilor creatoare de arhivă, considerau ca trebuincioase numai pe acelea care prezentau interes din punct de vedere practic. Unitățile de păstrare de la Administrative vechi pe perioada anilor 1804—1831 erau toate socotite netrebuincioase. În această grupă de materiale era întreg fondul Divanului Săvîrșitor, al Vistieriei dinaintea Regulamentului Organic și al fostelor isprăvnicate ce au funcționat tot pînă la Regulamentul Organic. Din unitățile de păstrare de la Administrative noi pe anul 1836, în număr de 8692, se păstrau numai 1029. Iată cîteva din titlurile acestor dosare, care erau considerate netrebuincioase: „Pentru cei ce se așează la orînduiala patentărilor, pentru mazîli și alte bresele privilegiate, pentru cei ce cer apărare de capitație sub diferite cuvinte, vătășii și sacagiii ce sînt cunoscuți în slujba Agiei orașului București, cererea cavafilor de a-și orîndui staroste, exportăția vitelor mari și a seului, bălciuri ce s-au hotărît a se face pe moșia Budești jud. Prahova, drepturile proprietărești (cuprinzînd 3 dosare în sumă de 5975 file)” etc.

O asemenea lucrare de selecționare s-a făcut și pentru documentele feudale de Comisia documentală înființată în anul 1841 pentru „înscrierea în condiți a documentelor mănăstirilor”. Criteriul de selecționare a fost același ca și la comisia amintită mai sus. Din fericire nu s-au distrus nici unele din aceste materiale.

Am arătat mai sus că fiecare instituție de stat era obligată să predea anual la Arhiva Statului dosarele și condicile încheiate. Cum unele dosare se încheiau peste mai mulți ani, acestea se puteau preda și peste cinci sau chiar zece ani. Datorită acestui fapt inventarele diferitelor depuneri ale tuturor instituțiilor cuprindeau materiale pe mai mulți ani. Cu toate că unitățile de păstrare administrative și judecătorești erau arhivate pe criteriul cronologic, totuși inventarele tuturor depunerilor s-au legat pe fonduri, fiecare fond avînd inventarul alcătuit din toate inventarele de depunere.

De pildă inventarul Vorniciei Temnițelor este format din 8 inventare de depunere a materialelor arhivistice pe anii 1831—1840, cuprinzînd 3563 unități de păstrare. Primul și al treilea inventar cuprind unități de păstrare pe anii 1831—1835, al doilea pe anii 1831—1836, al patrulea și al cincilea pe anii 1831—1837, al șaselea și al optulea pe anii 1831—1840, iar al șaptelea pe anii 1831—1839. Aceste inventare prezintă inconvenientul că unitățile de păstrare nu sînt în totalitatea lor grupate pe ani. Atît arhiviștii, cît și cercetătorii au folosit aceste inventare scrise cu litere chirilice pînă în anii 1948—1951, perioadă cînd ele au fost transcrise cu litere latine.

De pe la ultimul sfert al secolului trecut și pînă la jumătatea decadei a patra a secolului nostru, Direcția Generală a Arhivelor Statului a primit materialele create de instituțiile administrative și judecătorești fără inventare, cu inventare numerice sau cu inventare foarte sumare, care nu puteau fi date în folosință. În această perioadă arhiviștii au fost obligați să întocmească inventarele cerute de necesitățile practice și de cercetare. Începînd cu anul 1901, Direcția Generală a Arhivelor Statului, fiind sub conducerea profesorului Dimitrie Onciul, a angajat și personal temporar pentru întocmirea acestor inventare, deoarece personalul ei era foarte redus.

Nu tot același lucru s-a petrecut cu documentele feudale, pe care Arhiva Statului le-a primit de la Comisia Documentală, de la instituțiile eclesiastice prin Ministerul Cultelor, de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor și Ministerul Finanțelor, care administrau moșiile statului după secularizare. Acestea toate s-au depus cu inventare, care cuprindeau data documentului și un scurt rezumat. Întrucît documentele feudale s-au depus în mai multe rînduri pentru același fond, arhiviștii au trebuit să întocmească noi inventare pentru fiecare fond în parte. Această lucrare de evidență s-a început pe la anul 1870 și s-a terminat în anul 1916, pentru Țara Romînească, iar pentru Moldova abia în anul 1948. Documentele feudale fiind organizate pe fonduri în pachete (grupa de acte ce privesc aceeași problemă), arhiviștii au întocmit inventarele în dublu exemplar: unul de formatul 29/21 cm, care se păstrează și astăzi între instrumentele de evidență la sala de studii și altul de formatul 35/21 cm, așezat la începutul fiecărui pachet.

Numărul redus al personalului Direcției Generale a Arhivelor Statului și cantitatea mare de materiale arhivistice ce se primeau fără inventare ca și condițiile de lucru au contribuit la limitarea muncii arhivistice numai la clasare și inventariere, pentru evidența administrativă a unităților de păstrare. Numai cu mari greutatea s-a reușit să se întocmească instrumente de evidență sau ediții de documente și acestea în număr redus, care să depășească cadrul lucrărilor de evidență administrativă. Petrarhe Teulescu publică în anul 1860 *Documente istorice seria întâiu*, iar C. D. Aricescu — autorul *Istoriei revoluției din 1821* și participant la revoluția din 1848 — două broșuri intitulate *Indice de documente aflate în Arhiva Statului și nepublicate încă*, în *Revista istorică a Arhivelor Romîniei*, prima în anul 1874, iar a doua în anul 1876.

Dezinteresarea regimului burghezo-moșieresc față de Arhivele Statului s-a mai concretizat în lipsa de locaș pentru preluarea materialelor arhivistice, ceea ce a dus la distrugerea unor importante arhive create de

primării de orașe și prefecturi, în lipsa de rafturi care a dăunat bunei păstrări a materialelor, întrucât acestea se așezau pe jos între rafturi. Lipsa unei instalații de apă după toate regulile a făcut ca în fiecare iarnă să avem inundații în unele depozite; lipsa de combustibil de asemenea împiedica munca continuă a arhiviștilor.

Odată cu instaurarea regimului democrat-popular și după trecerea Direcției Arhivelor Statului la Ministerul Afacerilor Interne situația s-a îmbunătățit radical în această privință. Repartizându-i-se depozite în orașe, s-au putut salva de la distrugere arhivele unor instituții naționalizate, s-au descongestionat depozitele din Direcție și s-a amenajat o sală pentru muzeu, s-a amenajat o nouă sală de studii mai spațioasă și cu mobilier adecvat, s-au făcut rafturi de metal, s-a înmulțit numărul personalului etc. Hotărârea Consiliului de Miniștri, nr. 472 din 16 iunie 1951, pentru trecerea Direcției Arhivelor Statului la Ministerul Afacerilor Interne a oprit și distrugerea de arhive.

S-au creat, de asemenea, condițiile optime pentru îmbunătățirea muncii arhivistice. Instrucțiunile generale pentru organizarea și funcționarea arhivelor organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și ale organizațiilor obștești, elaborate de Direcția Generală a Arhivelor Statului și aprobate de Ministerul Afacerilor Interne, obligă instituțiile creatoare de arhivă să-și organizeze arhivele și să le predea la unitățile Direcției Generale a Arhivelor Statului expertizate și inventariate. În urma acestor măsuri arhiviștii vor fi degrevați de această muncă.

Datorită acestor condiții create de regimul democrat-popular, conducerea Direcției Generale a Arhivelor Statului a hotărât ca arhiviștii, pe lângă continuarea muncii de evidență pentru materialele arhivistice aflate deja în depozite, să treacă la publicarea unor lucrări arhivistice superioare ca îndrumătoare în arhivă, cataloage și colecții de documente etc.

FOLOSIREA ȘTIINȚIFICĂ A MATERIALELOR ARHIVISTICE LA SALA DE STUDII DIN DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI

C. NEGULESCU

Pe largul front al construirii socialismului în patria noastră, Arhivele Statului au sarcina de a înlesni folosirea materialului arhivistic din depozitele lor tuturor lucrătorilor din domeniul economiei, științei și culturii.

Pentru folosirea materialului prelucrat de lucrătorii Arhivelor Statului a fost necesară o sală de studii, pusă la dispoziția cercetătorilor, care sînt din ce în ce mai numeroși.

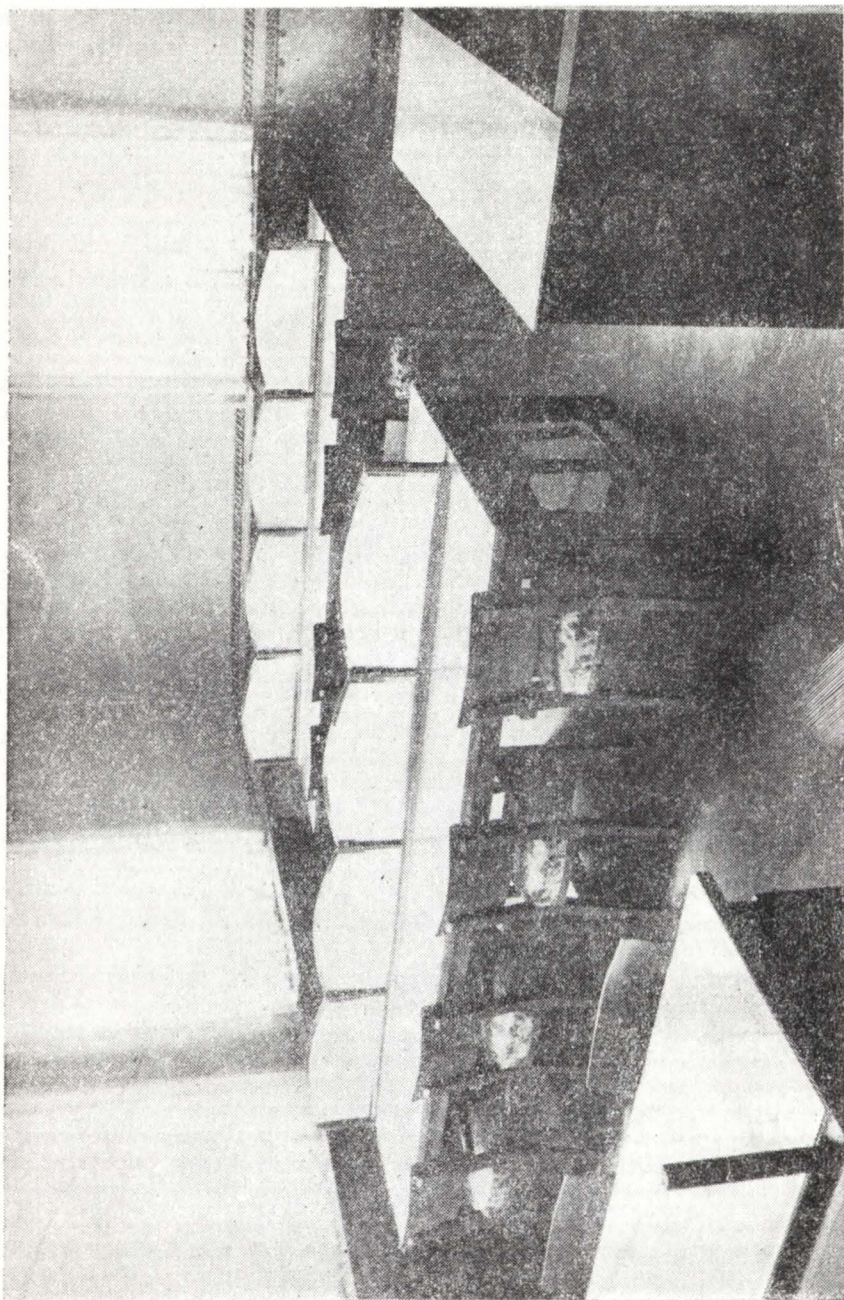
Existența unei asemenea săli și organizarea metodică a vastului material aflat în depozitele Arhivelor, contribuie la crearea unor condiții optime, avînd ca scop informarea celor ce și-au luat sarcina de a cerceta probleme din diferite perioade ale vieții economice, social-politice și culturale a țării noastre.

Necesitatea unei săli de studii este de dată mai veche. Ministerele care s-au succedat sub vechiul regim burghezo-moșieresc au răspuns acestei nevoi cu realizări de aspecte și proporții care pot fi numite rudimentare.

Astăzi, prin grija partidului și guvernului cercetătorii au pentru studiu o sală adecvată scopului ei, spațioasă, luminoasă, comodă, cu cele mai moderne mijloace de întreținere, în care liniștea asigurată cercetătorului și organizarea sistematică a serviciului contribuie la obținerea unui randament sporit.

Detectarea materialului necesar cercetărilor ce se efectuează aici, se face cu ajutorul celor peste 550 de inventare și al altor instrumente de lucru : cataloage, indici, îndrumătoare, fișiere, toate în curs de completare, o bibliotecă cu colecții de documente și alte publicații, precum și cu ajutorul ultimelor publicații ale instituției noastre, toate stînd la îndemîna cercetătorilor în orice moment.

Pentru orientarea cercetătorilor în folosirea acestor instrumente de lucru, custozii sălii de studii stau în mod permanent la dispoziția lor. Personalul sălii, atunci cînd este nevoie, înlesnește chiar pregătirea materialului pentru cei care nu au o practică mai îndelungată în cercetarea documentelor. Tot în sarcina custozilor intră și grija de a urmări mate-

Vedere parțială a sălii de studiu a Direcției Generale a Arhivelor Statului.

riale remis cercetătorilor pentru studiere. Materialul le este prezentat în bune condițiuni și, la nevoie, este recondiționat, urmărindu-se în același timp înapoierea lui în aceeași stare. În această privință se aplică Regulamentulul sălii de studii¹⁾.

Activitatea desfășurată la sala de studii este strâns legată de munca arhivistică de ordonarea, clasarea și inventarierea întregului material documentar. Această corelație este evidentă și devine obligatorie prin faptul că, spre a fi folosit cu succes și în mod deplin, materialul trebuie, în primul rând, să fie lucrat arhivistic.

Activitatea de cercetare în arhive, activitate strâns legată de munca de informare organizată și susținută a arhiviștilor, s-a putut desfășura în chip eficient numai după 1944, când eliberarea țării de sub jugul fascist a îngăduit pătrunderea unui nou suflu de viață în toate sectoarele de activitate.

Nu avem o evidență a problemelor cercetate în epoca anterioară eliberării țării noastre. Este însă neîndoios că ele erau cu mult mai puține, având în vedere însuși faptul că numărul cercetătorilor era cu mult mai mic decât în anii de după eliberare.

Anii celui de al doilea război mondial au stăvilit cercetările la Arhivele Statului, așa cum au stăvilit — și uneori au paralizat complet — preocupările de ordin științific în toate domeniile de activitate. O simplă comparație numerică ne va face o idee despre lipsa cercetărilor în acea perioadă, în comparație cu avântul luat, după aceea, de preocuparea de a se cerceta materialul Arhivelor; în ultimul an care a precedat insurecția armată de la 23 August 1944, în 1943, cercetători la sala de studii erau în număr de 37 cu 320 frecvențe, pe oînd în 1958 au fost 215 cercetători și 4800 de frecvențe.

Cu anul 1948 încep să se organizeze colective de cercetători de către Institutul de istorie a partidului, Muzeul de istorie a partidului, Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu“, Institutul de științe sociale, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. București și filiala Iași, Institutul de lingvistică, Institutul de istorie literară și folclor, Institutul de istoria artei, Institutul de filozofie, Institutul de cercetări economice, Institutul de științe economice și planificare, Universitatea din București și cea din Iași, Ministerul Învățământului etc.

În ce privește subiectele care au preocupat pe cercetători și aspectele sub care aceștia au studiat problemele, avem o evidență mai precisă. Începînd cu anul 1955 și continuînd și azi, a fost întreprinsă și ținută la curent, pe baza Regulamentului sălii de studii, care prevede înființarea

¹⁾ Folosirea materialelor din Arhive s-a început chiar de la înființarea lor prin Regulamentul Organic, de către generalul Kiselev, din îndemnul și la stăruința căruia s-au început cercetări de erudiție în diferite domenii ale vieții noastre sociale, culturale, istorice și științifice; de aceste cercetări s-au servit și savanții ruși de la Academia din Petersburg care au tipărit cea dintîi culegere de documente interne românești din hîrțile rămase de la Venelin. „Academia imperială rusă a trimis în anul 1830 pe doctorul Venelin să facă cercetări istorice, etnografice și filologice în Moldova, Ț. Românească, Bulgaria și o parte a Rumeliei. Avea misiunea să studieze manuscrisele, cărțile vechi din mănăstiri și alte biblioteci, scrise în limba romînă, slavă și greacă” (I. Minea, *Revista Arhivelor*, vol. III, 1, p. 48).

unor registre de evidență a cercetătorilor cu indicarea problemelor studiate, o statistică cuprinzând datele privitoare la eliberarea permisului de cercetare, precum și registre de evidență materialului solicitat pentru cercetare. Conform aceluiași regulament, se alcătuieste semestrial un raport de activitate al sălii de studii, menționându-se și scopul în care au fost făcute studiile pentru care s-a solicitat materialul.

Urmărind listele de probleme cercetate la sala de studii din 1955 pînă astăzi, observăm că cercetările sporesc în fiecare an, iar interesul cercetătorilor este tot mai variat și mai mult orientat spre problemele de bază ale culturii noastre socialiste.

În 1955 de pe lista problemelor de *istorie social-politică* studiate în acel an, menționăm următoarele cercetări mai importante întreprinse de către colectivul de la Institutul de istorie al Academiei și Muzeul de istorie a Partidului și de către cercetători individuali:

Răscoala din 1821,

Mișcările revoluționare de la Brăila, 1841—1843,

Mișcările țărănești în 1859,

Mișcările țărănești și muncitorești 1860—1920,

Legea agrară din 1864 — aplicarea ei,

Fascizarea României.

În 1956 se adaugă noi teme care vădesc un interes sporit pentru numeroasele mișcări țărănești și muncitorești din trecut, care au reprezentat forme ascuțite de manifestare a luptei de clasă:

Fuga țăranilor în prima jumătate a sec. XVIII,

Relațiile între rumâni și stăpînii de pămînt în sec. XVIII,

Lupta țăranimii olăcașe pentru împrăștiere,

Dezrobirea țăganilor,

Mișcări premergătoare revoluției de la 1848,

Emigrația din Țara Românească (1848—1859),

Mișcări muncitorești (1849—1900),

Voluntarii bulgari din țara noastră, care au luat parte la războiul Crimeii,

Răscoala din 1888,

Mișcări țărănești (1888—1900),

Luptele revoluționare ale muncitorilor textiliști de la fabrica de postav Buhuși (1886—1944),

Greva generală de la Galați,

Activitatea revoluționarilor bulgari în România,

Răscoalele țărănești din 1907 și influența exercitată asupra lor de prima revoluție rusă din 1905,

Contribuția învățătorilor la răscoalele din 1907,

Luptele revoluționare din România (1917—1920).

Preocupările cercetătorilor pentru soluționarea problemelor de istorie contemporană reies din temele:

Reforma agrară din 1921 și urmările ei,

Mișcări studentești (1932—1942),

Problema partizanilor (1941—1944),

Politica externă a României pînă în 1944,

Dictatura regală.

În 1957, pe lângă problemele care se continuă din anii precedenți, se accentuează interesul pentru problema „Răscoalele țărănești din 1907”, în legătură cu comemorarea semicentenarului de la izbucnirea lor. La acestea se adaugă și alte probleme referitoare la aspecte ale luptei de clasă și anume:

Răscoala lui Pazvantoglu,
Frământări orășenești din Țara Românească (1829—1848),
Acțiunea boierilor pentru depozedarea clăcașilor de loturile date în folosință (1849—1864);

Răscoala grănicelor din 1866,
Mișcarea muncitorilor din porturi,
Regimul exploatarei muncitorilor din fabrici,
Problema țărănească în Moldova,
Mișcări muncitorești (1849—1900),
Mișcarea socialistă în România (1894—1896),
Frământări politice în jurul anului 1859,
Frământări țărănești (1901—1905).
Cercetărilor referitoare la istoria contemporană li se mai adaugă în acest an problemele:

Relațiile romîno-sovietice,
Aspecte ale situației politice din Moldova (1917—1957),
Formarea proletariatului în România,
Atitudinea puterilor occidentale față de întronarea lui Carol al II-lea.
Stabilizarea regimului burghez în perioada 1923—1924,
Abdicarea lui Carol al II-lea,
Formarea statului democrat-popular.

În 1958 atenția istoricilor a fost centrată asupra temei „Unirea Țărilor Romîne”, pentru al cărei centenar s-au pregătit lucrări în colectiv de către Academia R.P.R., Academia Militară și s-au efectuat și cercetări individuale. Din aceste lucrări menționăm următoarele:

Epoca Unirii (1848—1859),
Documente interne ad-tive în legătură cu Unirea,
Atitudinea armatei față de Unirea Țărilor Romîne,
Centenarul Unirii în legătură cu orașul Focșani și ținutul Putnei.
Unirea Țărilor Romîne manifestată la București,
Unirea Țărilor Romîne din punct de vedere economic,
Actul Unirii la Ploiești.

Nu s-au neglijat nici alte lucrări istorice care se referă la epoca mai veche și epoca modernă — începute în anii trecuți — sau cercetări noi privitoare la lupta socială și de eliberare națională a poporului român:

Exploatarea țărănimii pe domeniul feudal al m-rii Tismana,
Exploatarea țărănimii pe domeniul feudal al m-rii Cotroceni,
Voluntarii romîni participanți la războaiele rușilor cu turcii,
Revoluționari bulgari în țara noastră,
Răscoala din Mehedinți (1853—1854),
Relațiile dintre proprietari și arendași,
Relațiile dintre țărani și proprietari,
Revoluția din 1848 și Goleacu Arăpîlă,

Rolul lui C. A. Rosetti în mișcarea revoluționară a poporului român,
Primul război mondial,
Mișcarea revoluționară de la Reșița,
Unirea Transilvaniei cu România,
Regimul monarhic în România (perioada lui Carol al II-lea),
Probleme agrare (1935—1941).

În 1959 sînt în continuare cercetările cu privire la „Centenarul Unirii Țărilor Romîne” și se studiază noi teme care tratează situația Romîniei după primul război mondial și lupta dusă de P.C.R. în fruntea clasei muncitoare, cercetări întreprinse de către Institutul de istorie a partidului, Institutul de istorie al Academiei și Facultatea de istorie, prin colective sau cercetători individuali :

Mișcări țărănești (1919—1920),

Situația internă a Romîniei (1919—1924),

Problema șomajului între cele 2 războaie mondiale,

Ascutirea contradicțiilor în sînul claselor dominante,

Mișcarea grevistă de la fabrica Astra-Arad,

Contribuția Frontului Plugarilor la lupta P.C.R. pentru făurirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare,

Dictatura regală și antonesciană.

Acțiunea partidului împotriva fascismului ²⁾.

În prezent cea mai mare parte a cercetărilor istorice sînt axate pe problemele fundamentale ale istoriei patriei noastre, în vederea redactării „Tratatului de istorie a Romîniei”, sarcină trasată de Congresul al II-lea al P.M.R. În legătură cu această vastă activitate de cercetare a materialului documentar, sarcina arhiviștilor este de a pune la dispoziția cercetătorilor toate izvoarele prețioase ale istoriei ce se găsesc în Arhivele Statului. Probleme esențiale, neglijate cu totul de către istoriografia burgheză, au constituit obiectul de cercetare în Arhivele Statului a numeroase colective care au adus, prin rezultatul cercetărilor lor, o prețioasă contribuție la elucidarea unor asemenea probleme.

Pe lângă lucrările cu caracter istoric, care au constituit preocuparea esențială a cercetătorilor, s-au întreprins cercetări la sala de studii în cursul acestor ani și în alte domenii.

Astfel, interesul pentru cercetările cu *caracter social-economic* crește din ce în ce în anii din urmă, ajungînd astăzi o preocupare din cele mai importante în Arhivele Statului. Cercetările au fost făcute în colectiv de către Institutul de cercetări economice al Academiei R.P.R., sau individual.

În 1955 desprindem de pe lista problemelor cercetate la sala de studii, doar 2 probleme economice :

Moșiile statului (1860—1920),

Legile tocmelilor agricole.

În 1956, pe lângă cercetările începute și care se continuă, se mai adaugă :

Diferite aspecte ale dezvoltării social-economice în Romînia (1700—1864),

²⁾ Datele se referă numai la semestrul I/1959.

Revoluția industrială în România,

Dezvoltarea industriei în Țara Românească (1828—1860).

Meșteșugurile și manufacturile din Țara Românească,

Economia Țării Românești în perioada 1800—1850,

Din istoricul proletariatului industrial în România,

Monografia economică a regiunii Stalin.

Monografia economică a regiunii Bicz,

Meseriile și comerțul în Moldova,

Istoria comerțului și meșteșugurilor în Moldova în sec. XVIII și prima jumătate a sec. XIX,

Dezvoltarea industriei miniere.

În 1957 se adaugă la cercetările de mai sus, următoarele :

Exploatarea sării,

Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Brașovul în sec. XVI,

Meseriile în sec. XIX,

Regimul clăcii în România după reformele lui C. Mavrocordat,

Asociațiile profesionale muncitorești la sfârșitul sec. XIX.

În 1958, concomitent cu interesul politic și social, sporesc și preocupările pentru studiul istoriei noastre economice din sec. XVIII, XIX și XX, cercetându-se pe bază de documente existente în depozitele Arhivelor Statului, procesul de descompunere a feudalismului și apariția capitalismului în țara noastră.

Astfel, pe lângă problemele care se continuă din anii precedenți, menționăm :

Renta feudală,

Descompunerea feudalismului (cercetată sub diferite aspecte),

Începuturile dezvoltării capitalismului în industrie,

Dezvoltarea capitalismului în România.

Țigani rudari,

Lucrătorii din ocne,

Arendarea ocnelor,

Moșiile sîrbilor în țara noastră (Milos Obrenovici),

Situația economică a regiunii Ploesti,

Moșile din Țara Românească,

Cărași și cărașie,

Meseriile în sec. XIX,

Dezvoltarea comerțului în Țara Românească (1829—1848),

Dezvoltarea capitalismului în agricultură.

Rețeaua hidrografică,

Creșterea domeniului mănăstiresc,

Evoluția spațiului viticol în trecut,

Pădurile din Oltenia,

Criza economică (1929—1933).

În 1959, în primul semestru, se adaugă la cercetările cu caracter economic făcute anterior și cele de mai jos :

Finanțele orașului București în trecut și astăzi,

Pauperizarea clasei muncitoare între cele 2 războaie mondiale.

Pe tărîm *cultural*, s-au făcut cercetări în Arhive de către colective de la Institutul de istorie literară și folclor, Institutul de istoria artei, Editura de stat, Muzeul de antichități, Ministerul Învățămîntului.

Astfel s-au cercetat din 1955 și pînă în prezent, următoarele probleme mai importante :

Istoria literaturii romîne, în cadrul căreia s-au elaborat monografii despre Nicolae Filimon, Gh. Asachi, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, B. P. Hașdeu, I. L. Caragiale, Spiridon Popescu, Ion Popovici-Biznoșanu, Vaschide ; istoria literară bulgară.

Din domeniul artelor au fost făcute cercetări în arhive cu scopul redactării unei istorii a teatrului romînesc, a istoriei muzicii și istoriei artei plastice romînești. Pentru acestea au fost studiate problemele :

a) Referitor la istoria *teatrului romînesc* :

Societatea dramatică romînă în 1817,
Istoricul teatrului evreiesc în România,
Începuturile regiei teatrale,
Mișcarea teatrală (1880—1920),
Turneele artiștilor în străinătate,
Teatrul bulgar în România,
Istoricul teatrului de păpuși în România ;

b) Monografii de personalități artistice :

Iorgu Caragiale,
N. Malla,
Matei Millo,
Alex. Davila,
Aristița Romanescu,
M. Pascaly,
V. Toneanu ;

c) Referitoare la *istoria muzicii* :

Bibliografia muzicală romînească,
Istoricul operei romîne,
George Enescu, } monografii ;
Const. Dimitrescu, }

iar în ce privește *arta plastică romînească* s-au făcut cercetările :

Monografia Institutului de arte plastice,
Artă feudală în țara noastră,
Nicolae Grigorescu,
Pictorul Tattarescu, } monografii.
Ion Andreescu, }

Deopotrivă au fost cercetate și probleme de *învățămînt*, din care menționăm ca mai importante :

Istoricul învățămîntului în sec. XVII și XVIII,
Istoria pedagogiei romînești,
Manualele școlare,
Istoricul bibliotecilor,

Ediții de studii didactice și pedagogice,
 Eminescu, revizor școlar,
 Academia Mihăileană,
 Contribuția învățătorilor la răscoalele din 1907,
 Probleme de învățământ după 1866,
 Istoricul Universității „C. I. Parhon” din București,
 Istoricul Universității din Iași,

precum și alte lucrări și studii monografice asupra unor școli și personalități didactice din România.

O altă categorie de cercetări, s-a făcut de către colective de la Institutul de igienă și sănătate publică, sau cercetări individuale, studiindu-se probleme în legătură cu *Istoria medicinei și farmaciei în România*. Menționăm problemele :

Asistența medicală a muncitorilor din țara noastră,
 Istoricul farmaciei în România,
 Spitalul Gîrlași din Buzău,
 Spitalul Grecescu din Tr. Severin,
 Spitalul din Tg. Neamț,
 Spitalul evreiesc din Iași,
 Dr. Carol Davila,
 Dr. Victor Babeș,
 Dr. Crețulescu.

În rest preocupările cercetătorilor, în ultimii ani, au fost foarte variate, interesul lor fiind orientat către diverse probleme din care menționăm ca mai importante :

Probleme de arheologie (în legătură cu săpăturile executate la biserica Mihai Vodă, Curtea Veche etc.) ; probleme de numismatică ; probleme de sigilografie ; probleme de cartografie ; probleme de filatelie ; probleme de genealogie ; probleme militare (istoric al armatei române) ; probleme de istorie a dreptului românesc ; probleme de istorie culturală și religioasă ; probleme de statistică etc.

S-au mai făcut cercetări pentru expertiză grafologică, cercetări pentru restaurarea monumentelor istorice din București și din alte orașe.

De asemenea s-a cercetat istoricul armenilor din România și s-au făcut cercetări pentru monografiile de regiuni, județe, sate, mănăstiri, biserici și diverse personalități, dintre care o parte le-am amintit la categoria respectivă de cercetări.

În ultimii trei ani o parte din lucrări au fost pregătite cu ocazia unor aniversări și anume :

Istoricul poștelor din România (centenarul poștelor și primelor mărci poștale românești — 1958),

Istoricul pompierilor (110 ani de la luptele din Dealul Spirei — 1958),
 Revoluția din 1848 (110 ani de la revoluție),

Unirea Țărilor Române (Centenarul Unirii — 1959),

Aniversarea a 600 de ani de la înființarea Mitropoliei Țării Românești — 1959,

Istoricul liceului Matei Basarab (Centenarul liceului — 1959),

Istoricul Universității din Iași (Centenarul universității — 1960),

Istoricul Bucureștilor (500 de ani de la înființare — 1959). În cadrul ultimei lucrări s-au făcut cercetări de către colective de la Muzeul de istorie a orașului București, delegați din partea Ministerului Învățământului, Institutului de istorie al Academiei R.P.R. etc., precum și grupuri de școlari. În legătură cu istoria bătrânului oraș s-au cercetat până acum o serie de probleme, ca :

Hanuri bucureștene,
Canalul Dîmbovița,
Garda civică,
Statistica Bucureștilor,
Dezvoltarea orașului București în sec. XVIII,
Documente bucureștene din sec. XVII,
Cartierul Floreasca,
Grădina botanică,
Muzeul Gr. Antipa,
Monumentele de arhitectură din București,
Podul Calicilor,
București din punct de vedere sanitar, în trecut și azi etc.

Dintre lucrările amintite mai sus, efectuate în întregime sau completate numai în intervalul 1955—1958, unele sînt teme care constituie lucrări de dizertație sau aspirantură, precum și lucrări de seminar și lucrări de stat ale studenților sau absolvenților diferitelor facultăți.

Ca lucrări de *dizertație și aspirantură* menționăm :

Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Brașovul în sec. XVI,
Fascizarea României (lucrarea unui aspirant român în U.R.S.S.),
Dezvoltarea capitalismului în agricultură (aspirant român în U.R.S.S.),
Primul război mondial,
Pauperizarea clasei muncitoare între cele 2 războaie mondiale,
Contribuția Frontului Plugarilor la lupta P.C.R. pentru făurirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare,
Răscoalele țărănești din România 1903—1907,
Ion Ghica,
Spiridon Popescu.

Printre lucrările mai importante, pregătite de studenții și absolvenții Universității din București, pe baza materialului documentar studiat în Arhivele Statului, cităm :

Regimul clăcii în Țara Românească după reformele lui C. Mavrocordat.
Domnia lui A. Ipsilante în Țara Românească,
Divanurile Țării Românești (1751—1821).
Dezvoltarea capitalismului în România,
Politica externă a României între 1818—1914,
Regimul exploatării muncitorilor din fabrici în sec. XIX.
Trecutul școlii românești,
Istoricul Universității „C. I. Parhon”.
Lucrări la specialitatea arhivistică :
Ediții de documente slavo-române în sec. XIX,
Municipiul București (conspect arhivistic),
Correspondența lui B. P. Hasdeu (conspect arhivistic),
Condicile m-rii Bistrița.

Condicile episc. Buzău etc.

În afară de aceste probleme cercetate, la sala de studii se culeg și se prelucrează materiale pentru unele comunicări, făcute de către muzeografi de la Muzeul orașului București, cercetători de la Institutul de istoria medicinei, Comitetul Central al Sindicatului muncitorilor din învățământ, Societatea de numismatică, precum și pentru sesiunile Academiei R.P.R. și ale Universității „C. I. Parhon“.

Subliniem, de asemenea, interesul cercetătorilor de peste hotare — oameni de știință din țările de democrație populară — manifestat pentru importantul tezaur arhivistic aflat în depozitele Arhivelor Statului din țara noastră.

Astfel, printre alți cercetători, menționăm :

O delegație de istorici de la Institutul de istorie al Academiei de Științe din Moscova, care a cercetat problemele :

Rășcoala din 1821,

Rășcoalele țărănești din 1907,

Formarea statului democrat-popular.

Profesor Vladimir Procopievici Storojuk de la Universitatea din Chișinău, a studiat problema :

Rășcoalele țărănești din 1907 și influența exercitată asupra lor de prima revoluție rusă din 1905.

Un colectiv de la Academia din Sofia s-a ocupat de medicii revoluționari Dr. P. Beron și Dr. Seliminski.

Tov. Hristor Dimov, de la Academia de științe din Sofia, a cercetat materiale despre istoria literară bulgară.

Un delegat al Bibliotecii centrale din Sofia a cercetat problema : Relațiile romîno-bulgare.

Tov. Ivan Mihov, directorul Muzeului militar din Sofia, a studiat problema : Voluntarii bulgari din țara noastră care au luat parte la războiul Crimeii.

O studentă de la Leningrad, în vara anului 1957, și-a făcut practica în specialitatea arhivistică la sala de studii, unde, sub îndrumarea arhiviștilor noștri s-a inițiat și în paleografia romînă.

În privința materialului cercetat în diversele probleme enumerate aici, *documentele folosite sînt sau sînt volante, originale sau copii, sau condiți domnești și mănăstirești, peceti, suluri, planuri și hotărnicii, sau achiziții făcute în ultimul timp.*

Documentarea din dosare s-a făcut aproape din toate fondurile ce se află în depozitele Arhivelor, de la cele mai vechi — Administrative vechi — pînă la cele mai noi, recent inventariate de către arhiviști și în unele cazuri speciale chiar fonduri neinventariate încă³⁾.

Dăm situația cifrică a materialului folosit în anii 1955—1959, în lucrările menționate :

³⁾ O lipsă care este destul de simțită în cercetările ce se fac la sala de studii, este tocmai faptul că cerințele din ce în ce mai mari ale cercetătorilor pentru fonduri noi — din perioada contemporană — nu pot fi satisfăcute decît în parte, întrucît aceste fonduri nu au fost depuse încă la Arhivele Statului, sau nu sînt deocamdată inventariate. În scurtă vreme se va înlătura această greutate.

În 1955

4200 documente foi volante,
3100 dosare,
305 condici de manuscrise,
79 planuri,
33 suluri și peceti.

În 1956

6534 documente foi volante,
3761 dosare,
415 condici de manuscrise,
50 planuri,
43 suluri și peceti.

În 1957

10719 documente foi volante,
8611 dosare,
642 condici domnești și mănăstirești,
62 planuri și hotărnicii,
50 suluri și peceti.

În 1958

17523 documente foi volante,
9171 dosare,
927 condici domnești și mănăstirești,
86 planuri și hotărnicii,
82 suluri și peceti.

În 1959 (primul semestru)

9200 documente foi volante,
5100 dosare,
353 condici,
70 planuri și hotărnicii,
15 suluri și peceti.

Astfel, numai sectorul care cercetează problema descompunerii feudalismului (din cadrul Institutului de istorie al Academiei R.P.R.), a detectat și transcris circa 1000 de documente existente în depozitele Arhivelor Statului, referitoare la relații agrare, fiscalitate și administrație în sec. XVIII, elaborînd lucrări în vederea întocmirii capitolelor respective din Tratatul de istorie a Romîniei.

De asemenea, pentru lucrarea *Economia Țării Romînești 1800—1850*, publicată în anul 1958 de către Editura Științifică, autorul a folosit în transcriere circa 800 documente din fondurile arhivistice.

În urma cercetărilor stăruitoare și mișgăloase efectuate în Arhivele Statului în acești ani, au început să apară tipărite tot mai multe lucrări de interes istoric, economic, cultural-artistic, științific, juridic etc.

Dintre problemele cercetate în ultimii ani la sala de studii, menționăm pe cele mai importante care au fost publicate ca lucrări separate, sau ca articole în diverse reviste⁴⁾:

Influența Revoluției ruse din februarie 1907 în România,

Muncitorii petroliști din Țara Românească la 1830,

Indicele de locuri din Corpusul de documente privitoare la Țara Românească,

Frământările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească,

Activitatea istoriografică a lui N. Bălcescu,

Frământările țărănești după aplicarea reformei agrare,

Forme de luptă folosite de țărănime în răscoala din 1907,

Locuitorii din Oltenia și răscoala din 1821,

Contribuții documentare privind răscoala țărănimii din 1888,

Mișcările revoluționare de la Brăila (1841—1843),

Cîteva date privitoare la situația țărănimii din Dobrogea în 1878,

Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă,

Lista pandurilor și căpeteniilor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu,

Țările române la începutul sec. XIX,

Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu,

Contribuții la studiul mișcării greviste din România (1919—1920),

Rolul cadrelor didactice în răscoala din 1907,

Viața feudală în România în sec. XIV—XVII,

Fabrica de ceramică de la Tg. Jiu,

Arendarea vâmlor și ocnelor din Țara Românească la 1830,

Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în sec. XVII,

Economia Țării Românești (1800—1850),

O sticlărie în ținutul Romanului,

Eminescu, revizor școlar,

I. Ghica și teatrul național,

Nicolae Filimon și Gr. Alexandrescu,

Înființarea Societății literare la 1866.

Aristide Demetriad,

Pictorul I. Andreescu,

George Enescu,

⁴⁾ O evidență completă a lucrărilor tipărite ne lipsește deocamdată și nu va putea fi realizată decât atunci cînd cercetătorii se vor conforma în mod efectiv dispozițiilor articolului din Regulament, care prevede obligația de a prezenta Arhivelor Statului cîte 2 exemplare din lucrările lor publicate. Găsirea unei modalități practice care să ducă la respectarea acestei dispozițiuni va asigura condițiile pentru alcătuirea și ținerea la zi a acestel evidențe absolut necesare.

Dr. Carol Davila și timpul său,
Spitalul Gârlași din Buzău⁵⁾.

Din examinarea caracterului problemelor și al materialului cerut pentru cercetare la sala de studii în cursul anilor ce au urmat eliberării țării de sub jugul fascist, se impun trei constatări :

a) Numărul cercetătorilor și interesul pentru cercetarea științifică și metodică a trecutului a crescut și crește din an în an, în proporții demne de subliniat,

b) Natura materialului solicitat de cercetători indică o orientare nouă a cercetătorilor. Problemele legate de evoluția ideii de libertate a maselor muncitorești și țărănești de la orașe și sate stau în centrul preocupărilor unui mare număr de cercetători. De asemenea cercetarea aspectelor economice ale societății, dezvoltarea economiei în diferite perioade istorice își face loc tot mai mult în tematica cercetătorilor,

c) Interesul pentru documentele mai noi — moderne și în special contemporane — a crescut mult și începe chiar să primeze în tematica multor colective de cercetători.

Pentru a ilustra mai bine dezvoltarea impetuoasă a cercetării multilaterale care are loc în condițiile create de regimul nostru democrat-popular, menționăm o mărturie foarte prețioasă a istoricului francez Marcel Emérit, care într-o recenzie⁶⁾ publicată în „Annales, Economies, Sociétés, Civilisations“, XIV (1959), nr. 1, p. 168—170, spune, între altele, sub titlul *Nouveaux travaux d'histoire sociale en Roumanie* : „Vechea istoriografie română neglija istoria socială ; cînd o aborda, făcea acest lucru spre a găsi argumente juridice pentru sau contra vreunui partid.

Cînd în 1937 mi-am publicat teza „Țăranii romîni“, n-am avut pretenția de a epuiza chestiunea... Au trecut douăzeci de ani, fără să se fi dat la iveală publicațiuni cu adevărat remarcabile.

În fine Republica Populară, făurită prin ultima revoluție, a format un cadru de istorici marxiști, care folosesc în chip energic niște mijloace eficace întocmind lucrări care prin soliditatea metodei, prin amploarea documentării, pun în evidență progresele considerabile, realizate de știința istorică a Romîniei“.

Autorul își încheie articolul cu aceste cuvinte : „Romînia de dinaintea celui de al doilea război mondial avea, desigur, istorici de mare clasă. Însă cei de azi au mai multă răbdare decît înaintașii lor și, totdeauna ei știu ce caută : explicarea nașterii, dezvoltării și descompunerii capitalismului. Spiritul de sinteză, care se relevă la fiecare pagină, îi împiedică să rătăcească pe căi greșite...“

⁵⁾ Specificăm faptul că multe lucrări apărute separat sau în periodice de istorie, economie, artă, știință etc., dacă n-au fost întocmite exclusiv pe materiale de la Arhivele Statului, au fost elaborate și cu ajutorul materialului informativ pus la dispoziție prin sala noastră de studii.

⁶⁾ Recenzia se referă la „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. I, 1957.

ANEXĂ

TABEL

cu situația cercetărilor științifice la sala de studii
a Direcției Generale a Arhivelor Statului

Anii	Nr. cer- cetăto- rilor	Nr. pro- blemelor cercetate	Nr. unități- lor de păș- trare folosite	Nr. probl. de istorie soc.-polit.	Nr. probl. de istorie social-eco- nomică	Nr. probl. diferite
1955	120	68	7717	6	2	60
1956	135	94	10803	24	13	57
1957	185	115	20084	30	14	71
1958	215	174	27789	36	24	114
1959	239	200	30955	40	36	124

ARHIVA ISPRĂVNICIEI SAU STAROSTIEI ȚINUTULUI PUTNA

C. GONCIARIU

Împreună cu arhiva prefecturii județului Putna, arhiva Isprăvniceii sau Starostiei ținutului Putna constituie fondul arhivistic cel mai prețios din depozitul Filialei Arhivelor Statului Focșani.

Este totodată una din primele sale achiziții de fonduri. Ținând seama de vechimea și de importanța materialului, cât și de faptul că a fost găsit în condițiuni de păstrare nemulțumitoare la fostul Sfat popular al regiunii Putna, acest fond a fost adus în depozitul filialei la 17 mai 1952, fără să fi fost în prealabil inventariat. De altfel, materialul fiind scris cu caractere chirilice, operațiunea inventarierii nici nu se putea face de către Sfat.

Menționăm că din cauza caracterului scrierii și deci a inaccesibilității sale pentru personalul Prefecturii Putna, arhiva Starostiei Putna a fost sortită pieirii și numai o întâmplare fericită a salvat-o de la dispariție totală. O parte din arhivă s-a distrus în luna decembrie 1916 și în 1917, în timpul ocupației germane. Nemții au transformat localul prefecturii în spital militar și iarna aprindeau focul cu dosare. Procesul distrugerii arhivei, început de către ocupanții inamici, a continuat din cauza dezinteresului vechiului regim față de tezaurul arhivistic. După mărturisirile foștilor funcționari ai prefecturii, pînă în anul 1931 buna păstrare a arhivei n-a constituit pentru ei o preocupare. În special au fost neglijate materialele în chirilică: se întrebuințau de personal pentru împachetat, scoțîndu-se chiar și pe piață. În 1931 situația s-a schimbat, mulțumită unei întâmplări fericite. Profesorul Nicolae Iorga, trecînd în toamna precedentă spre Iași, a cumpărat în gara Focșani un cornet de struguri și a constatat că strugurii erau împachetați într-un act al Starostiei Putna. Firește, N. Iorga a atras atenția asupra deosebitei importanțe documentare a arhivei starostiei și în general a tuturor arhivelor. Ca urmare a acestei intervenții, s-au luat măsuri de ordonare și de bună conservare a arhivei prefecturii. Într-adevăr, la înființarea Arhivelor Statului Focșani am găsit materialul arhivistic, aflat la Sfatul Popular al fostei regiuni Putna, ordonat și în condițiuni de păstrare bune. Numai arhiva Starostiei era îngrămădită într-o cameră nesănătoasă, dar încuiată, deci în siguranță (după desființarea regiunii Putna, însă, odată cu mutarea Sfatului popular al raionului Focșani în palatul administrativ, toată arhiva s-a răvășit).

Arhiva Starostiei Putna, aflată în depozitul Filialei Arhivelor Statului Focșani, este din perioada anilor 1832—1858. Dosarele mai vechi, din anii 1829—1831, se găsesc la Serviciul Arhivelor Statului din Iași.

Numirea de „Starostie” este specifică Isprăvniceii ținutului Putna, ambele denumiri fiind folosite concomitent în documentele anilor 1832—1857. Este denumită „Starostie” în special în actele de corespondență primite de la autoritățile locale, din cuprinsul ținutului Putna și de la cele din ținuturile sau județele vecine (ținuturile Bacăului și Tecuciului, județul Slam-Rîmnic), precum și în actele — jaloarele — particularilor. În poruncile Departamentului Treburilor din Lăuntru, ale Visteriei și ale celorlalte departamente este numit mai des „Isprăvnicie”, dar și numirea tradițională de „Starostie” apare destul de frecvent în această categorie de acte.

În schimb, titlul de „staroste de Putna” este întâlnit rar în poruncile departamentelor. L-am găsit în două ordine ale Departamentului Treburilor din Lăuntru, din anul 1833, adresate „Dumnealui comisul Mihăiță Mihaelachi, starostele ținutului Putna”¹⁾, iar mai târziu într-un ofis domnesc din 7 ianuarie 1850: „Ștefan Stamatin aga, starostele ținutului Putna”²⁾. Titlul obișnuit în poruncile autorităților centrale este cel de dregător sau de ispravnic al ținutului. În actele celorlalte autorități și ale particularilor, precum și în rapoartele proprii, se menține titlul tradițional de staroste.

Din anul 1852 începe să apară sporadic numirea de „Administrația districtului Putna”. Pentru prima dată am găsit-o într-un ordin al Departamentului Treburilor din Lăuntru din 27 octombrie 1852³⁾. În același an apare și titlul de „Administrator al ținutului Putnei” într-un ofis domnesc din 8 decembrie 1852⁴⁾. În anii 1852—1854 denumirea de „Administrație” se întrebuintează foarte rar, dar din 1855 devine din ce în ce mai frecventă și o întâlnim în documente, paralel cu numirile de „Starostie” și de „Isprăvnicie” până în anul 1858, când ocupă locul preponderent. În acest an numirea de isprăvnicie dispare definitiv, menținându-se însă cea de starostie. De asemenea, dispare aproape total termenul de ținut, fiind înlocuit prin cel de district.

În anul 1859 apare denumirea de „Prefectura districtului Putna”, care se generalizează repede, atât în actele oficiale, cât și în cele particulare, scoțind din uz numirile precedente⁵⁾.

Fondul Starostiei Putna se compune din 1707 unități de păstrare. Aproape toate sînt dosare, registre; condici s-au păstrat foarte puține.

Din felul cum se prezintă dosarele se constată că Starostia Putna se preocupa de buna formare și conservare a arhivei (ne referim la perioada 1832—1858). Dosarele sînt constituite pe probleme, cusute, numerotate și

¹⁾ Arh. St. Focșani, Starostia Putna, dos. 61 bis/1833, f. 7 și 15.

²⁾ Ibidem, dos. 1009/1848, f. 1021.

³⁾ Ibidem, dos. 1319/1852.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ Constatările noastre contrazic afirmația tov. Gh. Ungureanu, din *Îndrumătorul în Arhivele Statului din Iași*, II, Buc., 1956, p. 37, că denumirea „Administrația ținutului” datează din 1858 pînă în 1864 și că prefecturile apar abia în 1864. Datele din arhivă și textul decretului nr. 697/1861 „Pentru atribuțiunile și îndatoririle directorilor de prefecturi” dovedesc categoric că prefecturile sînt anterioare anului 1864.

prevăzute cu o cămașă îngustă (19×12 cm) pe care, în afară de numărul dosarului sînt trecute : anul, data începerii „delei” (dosarului) și cuprinsul pe scurt, care redă de obicei destul de fidel conținutul unității de păstrare respective. Fiind prea mici în raport cu mărimea dosarelor, foarte multe din cămași s-au desprins și lipsesc. Pe spatele ultimei file din dosar se află nota de certificare, cu indicarea numărului de file și semnătura sameșului, dar fără data certificării.

Faptul că dosarele n-au fost cusute în coperte a contribuit în oarecare măsură la deteriorarea lor. Sigilarea lor s-a făcut mai tîrziu : sigilul în ceară roșie este al Prefecturii județului Putna, avînd stema Principatelor Unite și legenda „Prefectura Județu Putna. Al. Principatelor Unite. 1862”. Anul din legendă este încă un indiciu că prefecturile sînt anterioare anului 1864. Sfoara, care a servit pentru sigilare, este trecută prin dosar la o distanță prea mare de cotor, astfel, că îngreuiază lectura dosarelor. mai ales a celor voluminoase.

În 1841 nota de certificare este subscrisă uneori de arhivar, dar de cele mai multe ori tot de către sameș. După 1842 numerotarea filelor și certificarea dosarelor în cadrul Starostiei se face neregulat, iar apoi de loc, ambele operațiuni executîndu-se mai tîrziu de către personalul prefecturii.

S-au întocmit la Starostia Putnei și opisele (inventarele) delelor.

Formarea dosarelor, întocmirea opiselor și în general grija arhivei erau încredințate personalului de arhivă al Starostiei, care se compunea dintr-un arhivar și un ajutor de arhivar. Din anul 1852 s-a păstrat o condică intitulată „Calitățile amplotaiilor atîrnați de ramul starostiei acestui ținut pe anul 1852” în care sînt trecuți și arhivarii Starostiei din perioada 1833—1852¹⁾. Primul, care apare în această calitate, este pitarul Tanasachi Petrovici, arhivar din 1833 pînă în 1837. Este urmat de clucerul Dinu Ștefănoiu, „obștesc arhivar” din 1837 pînă la 1 martie 1850. Din aprilie 1852 atribuția de arhivar o deținea Andronache Săroiu, care pînă la acea dată a fost „ajutor la arhivă în starostie”.

Din inventarele de arhivă ale Starostiei Putna s-au păstrat numai 5 : cele din anii 1835, 1840—1842 și 1850. Cu ajutorul lor ne putem da seama într-o oarecare măsură atît de volumul arhivei create anual de Starostie, cît și de cantitatea arhivei pierdute. Astfel, pentru anul 1855 s-au păstrat 62 unități de păstrare din 791 constituite în decursul anului, pentru 1840 — 123 din 651, pentru 1841 — 84 din 601, pentru 1842 — 110 din 524, iar pentru 1850 — 46 din 386. Cifrele de mai sus ne arată, în primul rînd, că arhiva creată de Starostie descrește din an în an, în ceea ce privește numărul dosarelor constituite, ca o consecință a reducerii numărului de pricină particulare pe care le rezolvă, iar în al doilea rînd, că materialul pe care îl avem nu reprezintă decît cam a șaptea parte din arhiva creată. La ultima constatare trebuie să adăugăm că multe din dosarele rămase sînt deteriorate, ca urmare a condițiilor rele de păstrare din trecut.

⁹⁾ Arh. St. Focșani, Starostia Putna, dos. 1323 bis/1852, f. 5, 6, 8, 9, 13, 14.

Totuși, chiar cu materialul incomplet și, în parte, deteriorat, Arhiva existentă a Starostiei Putna reprezintă un fond foarte prețios pentru cercetare care, ca sursă de informare istorică, depășește adesea interesul local.

Arhiva Starostiei ne dă în primul rînd informații foarte importante asupra situației administrative a ținutului Putnei din acea vreme. Constatăm că în anul 1832 ținutul era împărțit în aceleași 9 ocoale care existau și la 1820⁷⁾: Biliеști, Gîrlele, Milcovul de Jos, Milcovul de Sus, Șușița, Vrancea, Zăbrăuți, Lunca și Răcăciuni. Din august 1835, după cum rezultă dintr-un tabel de numărul caselor și bisericilor din ținut, înaintat de Starostie Departamentului Trebilor din Lăuntru, cu raportul nr. 7853 din 14 august 1835, rămîn în ființă numai 5 ocoale: Biliеști, Gîrlele, Vrancea, Zăbrăuți și Răcăciuni⁸⁾. Satele din ocolul Șușiții au fost înglobate în ocolul Zăbrăuți, cele din ocolul Luncii au trecut la Răcăciuni, în afară de trei, intrate în componența ocoalelor Zăbrăuți și Biliеști, Milcovul de Jos a trecut în întregime la ocolul Biliеști, iar Milcovul de Sus la Gîrlele.

După același tabel vedem că în anul 1835, în ținutul Putnei, erau 152 sate, fără cătune, și 5 țîrguri: Focșani, Odobești, Panciu, Adjud și Nămolosa, cu un total de 18.056 case, din care 159 boierеști și 195 biserici. Cătunele fiind foarte mici, numărul caselor pe care le cuprindeau a fost, probabil, trecut la satele de care depindeau.

Noua împărțire a ocoalelor, din august 1835, a nivelat în oarecare măsură mărimea ocoalelor, care pînă la acea dată prezentau diferențe mari. Pînă în 1835 mărimea ocoalelor, după numărul satelor componente, era următoarea:

Ocolul Șușița	9 sate,
Ocolul Vrancea	25 sate,
Ocolul Zăbrăuți	14 sate,
Ocolul Lunca	15 sate,
Ocolul Răcăciuni	19 sate,
Ocolul Milcovul de Sus	18 sate,
Ocolul Milcovul de Jos	10 sate,
Ocolul Gîrlele	23 sate,
Ocolul Biliеști	19 sate.
Din 1835 situația se schimbă astfel:	
Ocolul Vrancea	25 sate cu 3.042 case,
Ocolul Zăbrăuți	25 sate cu 3.426 case,
Ocolul Răcăciuni	32 sate cu 3.688 case,
	(inclusiv mahalaua țîrgului Adjud),
Ocolul Gîrlelor	38 sate, cu 3.201 case,
Ocolul Biliеști	32 sate cu 3.070 case.

În același timp orașul Focșani (Moldoveni) are 1.088 case, țîrgul Odobești 204, Panciu 121, Adjud 154 și Nămolosa 62. În afară de Focșani țîrgurile erau mici, mai mici decît multe sate.

⁷⁾ C. C. Giurescu, *Populația județului Putna la 1820*, Buc., 1941 (ms. 330 de la Acad. R.P.R.).

⁸⁾ Arh. St. Focșani, Starostia Putna, nr. 155/1835, f. 60—63.

Ocoalele erau conduse de privighetori de ocoale și au rămas în număr de cinci, cu aceleași numiri și cu formație aproape identică cu cea din 1835, pînă la data transformării lor în plăși.

Materialele din arhiva Starostiei ne dau indicații și asupra modului de administrare a satelor și țărgurilor, precum și asupra instituțiilor existente, atribuțiilor și personalului lor. Personalul Starostiei apare integral în conda din 1852, pe care am menționat-o.

Putem urmări, de asemenea, modul cum se rezolvau diferite probleme administrative, cercetările, împlinirile etc.

În sfîrșit pe baza documentelor din arhiva Starostiei, se pot rectifica unele informații greșite asupra situației administrative a ținutului Putnei, apărute în diverse lucrări. Dăm cîteva exemple.

1. Istoricul Constantin C. Giurescu afirmă în lucrările sale că Odobeștii, vechea așezare de podgoreni, s-a transformat din sat în țărg în preajma mișcării lui Tudor Vladimirescu⁹⁾. În realitate, satul Odobești și țărgul Odobești sînt încă și în anul 1835 două unități administrative distincte, unificarea lor producîndu-se mai tîrziu. În anul 1835, în tabelul numeric al caselor și bisericilor din ținutul Putnei, satul Odobești figurează la ocolul Gîrlelor, avînd 172 case „locuitoarești”, 10 case boierești și 3 biserici, iar țărgul Odobești este trecut la țărguri, cu 201 case „locuitoarești”, 3 case boierești și 4 biserici. Datele referitoare la sat au fost raportate Starostiei de către privighetorul de ocol, iar cele referitoare la țărg de către comisarul țărgului¹⁰⁾.

2. În harta rusă din 1835, pe care am cunoscut-o din lucrarea istoricului Constantin C. Giurescu „Principatele Romîne la începutul secolului XIX”, în ținutul Putnei sînt trecute 167 așezări rurale, din care 113 cătune și sate mici sub o sută de gospodării și numai 54 peste o sută de gospodării¹¹⁾. După tabelul Starostiei din 1835, constatăm că din cele 152 sate (cătunele nu apar în tabel) existente la acea dată în ținutul Putnei, 86 au mai puțin de 100 case, 46 între 100—200 case, 17 între 200—300 case și 3 (Vulturul, Soveja și Păunești) între 300—400 case.

Considerînd că numărul caselor reprezintă și numărul gospodăriilor, conchidem că o parte din datele privind mărimea satelor, din harta rusă, nu sînt exacte. Credem că situațiile prezentate Starostiei de către priveghetorii de ocoale și de către comisarii țărgurilor, pentru a fi raportate Departamentului Trebilor din Lăuntru al țării, au fost mai precise decît cele furnizate militarilor unei armate străine. De altfel, în lucrarea lui C. C. Giurescu sînt menționate unele greutăți întîmpinate de topografii militari ruși: colonelul Ditmars, șeful detașamentului geodezic, se plînge că unii din ispravnicii au „încetat a trimite de la județ topografilor trebuincioasele științe”; parte din personalul localnic, atașat topografilor pe timpul lucrărilor de teren, n-a corespuns. Bănuim că și satele, necunoscînd cu certitudine scopul lucrărilor, n-au dat date exacte, de frica rechizițiilor și de a cartirurilor.

⁹⁾ C. C. Giurescu, *Populația județului Putna la 1820*, p. 8; idem, *Principatele Romîne la începutul secolului XIX*, Buc., 1957, p. 71.

¹⁰⁾ Arh. St. Focșani, Starostia Putna, dos. 155/1835.

¹¹⁾ C. C. Giurescu, *Principatele Romîne...*, p. 85.

Pentru ilustrarea concluziei noastre, dăm mai jos câteva cifre comparative, referitoare la mărimea satelor, după harta rusă și după tabelul Starostiei Putna din 1835.

Numele satelor	Mărimea lor după harta rusă	Mărimea lor după tabelul Starostiei Putna
Bilca	205	gospodării 219 case
Biliești	107	" 93 "
Birsăști	171	" 229 "
Bizighești	38	" 38 "
Călieri	148	" 224 "
Domnești	47	" 194 "
Florești	63	" 75 "
Jariștea	131	" 236 "
Mărășești	181	" 198 "
Movilița	260	" 271 "
Năruja	100	" 141 "
Negrilești	178	" 227 "
Nereju	99	" 231 "
Păunești	200	" 385 "
Răcoasa	266	" 210 "
Răstoaca	154	" 135 "
Ruginești	204	" 193 "
Săscut	203	" 211 "
Soveja	397	" 342 "
Suraia	158	" 290 "
Tulnici	58	" 141 "
Valea Sării	101	" 161 "
Valea Seacă	210	" 232 "
Vulturul	279	" 306 "
Și în cazul Țîrgurilor avem unele nepotriviri :		
Odobești	467	gospodării { 182 case-satul
Adjud	178	" { 204 " -Țîrgul
Panciu	145	" { 192 " -(cu mahala)
Nămoloasa	26	" { 121 " -satul
		" { 94 " -Țîrgul.
		" { 62 " -Țîrgul.

Pentru orașul Focșani numărul de 1494 gospodării din harta rusă cuprinde și Focșanii Moldovei și Focșanii Munteni.

Dacă la unele sate și Țîrguri diferențele sînt mici și se pot explica prin eventualele schimbări survenite în intervalul de timp dintre data executării lucrărilor topografice și data tabelului Starostiei, în schimb la altele nepotrivirile sînt prea mari, ca să putem admite această explicație. În special la satele vrîncene asemenea schimbări nu s-au putut produce în 3—4 ani. Nici integrarea caselor din cătune în numărul de case din satele respective nu poate fi invocată, pentru justificarea nepotrivirilor mari, deoarece cătunele erau foarte mici.

3. De asemenea concluzia pe care o trage C.C. Giurescu, pe baza numelor de localități din harta rusă, asupra dispariției calificativului de slobozie la 6 sate putnene, este contrazisă de documentele din arhiva Starostiei Putna.

Giurescu conchide că termenul slobozie nu apare în hartă, „probabil pentru că locuitorii nu le mai numeau curent așa”¹²⁾. În tabelul Starostiei din 1835 sînt menționate 10 slobozii: Slobozia Copăcești, Slobozia Huiupești, Slobozia Boului, Slobozia lui Pătrășcan, Slobozia lui Vidrașcu, Slobozia Modruzești, Slobozia Precistei, Slobozia Dimaciului, Slobozia lui Ciucă, Slobozia Clucerului, 4 în plus față de cele citate de C. C. Giurescu.

Deci numele de slobozie nu s-a pierdut încă. Pentru 7 din aceste sate: Slobozia Clucerului, Slobozia Precistei, Slobozia Dimaciu, Slobozia Ciucăi, Slobozia Copăcești, Slobozia lui Pătrășcan, Slobozia lui Vidrașcu¹³⁾, îl găsim și 10 ani mai tîrziu în *Adaosul la Foaia Sătească* din 7 ianuarie 1845, Nr. 1 și 2.

Probabil, termenul de slobozie nu s-a trecut în harta rusă, deoarece nu prezintă interes pentru topografii militari ruși, dar populația și organele noastre administrative le-au păstrat încă multă vreme, asociat cu numele al doilea al satului.

Materialul cel mai prețios din arhiva Starostiei este cel cu caracter social, referitor mai ales la problema țărănească: nenumărate jalbe ale țăranilor împotriva asupririlor îndurate din partea moșierilor și arendașilor, documente privitoare la bejenii, strămutări și spargeri de sate, învoieli cu proprietarii de pămînt, nesupuneri la lucru, conflicte pentru lucrul boierescului, noul așezămînt din 1851 etc.

Cea mai puternică manifestare de luptă de clasă a țăranimii putnene pe care am găsit-o descrisă în documentele din această arhivă, o reprezintă cazul satelor Biliești și Sasu, proprietatea hatmanului Ștefanache Vogoride, din anul 1832. În semn de protest contra împilărilor arendașului moșiei, Petrache Vogoride, contra nepăsării și chiar ostilității autorităților la care au căutat sprijin și dreptate, țăranii își părăsesc casele și gospodăriile, plecînd cu familiile și cu puținul avut, pe care l-au putut încărcă în căruțe, pe o moșie răzășească vecină (pînă la urmă au fost siliți să se statornicească la loc)¹⁴⁾.

Din documentele Starostiei se poate urmări procesul acumulării de avuții bănești, pătrunderea elementelor capitaliste în economia agricolă feudală, precum și dezvoltarea lor în tîrguri. Este destul de bine conturat rolul important pe care îl are, în această vreme, arendașul, unul din factorii principali în promovarea relațiilor capitaliste. Arendașii apar în documente ca oameni întreprinzători, dar lipsiți de scrupule, care pentru a scoate maximum de cîștig, pe de o parte înzestrează moșiile cu unele instalații industriale, ca mori de apă, velnițe de țuică și de spirt, uscătorii de prune etc., iar pe de altă parte intensifică exploatarea muncii țărănești, călcînd prevederile regulamentare și condițiile învoielilor.

Se constată și întrebuintarea muncii salariate pe moșii.

De asemenea se găsesc multe știri despre camătă. În dorința lor de a-și spori capitalul prin orice mijloace, comercianții și arendașii de moșii profită de nenorocirile locuitorilor și-i împrumută în vreme de lipsă cu produse și cu bani, încasînd dobînzii „nelegiuite”. Neputînd să-și achite

¹²⁾ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 101.

¹³⁾ Arh. St. Focșani, Starostia Putna, nr. 781/1844.

¹⁴⁾ Ibidem, nr. 22/1832.

datoriile la termen, locuitorii sînt obligați să le plătească prin muncă sau în produse, la prețurile fixate de creditori.

Astfel, în anul 1833, negustorii Teohari Manoil și Manole Apostoliu au împrumutat pe locuitorii lipsiți de pîine din 22 sate putnene cu porumb și bani, în sumă totală de lei 61.487. În contul datoriilor au încasat dobînzii „nelegiuite” foarte mari și au ridicat de la datornici vite, la prețuri mult mai mici decît cele oficiale. Locuitorii din satul Făurei se plîng contra arendașului Teohari Manoil că, neputîndu-i plăti la termen datoria pentru pîinea împrumutată în 1834, au fost siliți să-i dea zapis că-i vor achita datoria cu dobîndă de 18 lei la sută, cînd dobînda legală era de 1 leu la sută¹⁵⁾.

Sistemul împrumuturilor cămătărești ispitea nu numai pe arendași și comercianți, ci și pe boieri. Un exemplu ni-l oferă în paharnicul-cămătar Ștefan Elefteriu¹⁶⁾.

Din anii 1832 și 1837 avem tabele de moșii din ținutul Putna, repartizate pe categorii: boierești, mănăstirești și răzășești. Tabelele ne indică nominal pe marii proprietari și pe arendașii de moșii din ținut și ne informează asupra îndatoririlor boierescului fixate la fiecare moșie, precum și asupra costului arenzii moșiilor.

Confruntarea tabelelor ne permite să constatăm că în această perioadă s-au produs oțeva schimburi de proprietari, unele din ele prezentînd un interes deosebit, fiind mărturii ale procesului de acaparare a pămînturilor răzășești de către marea proprietate.

Interesante sînt și materialele privitoare la arendarea moșiilor răzășești și la tocirea răzășilor pe moșii boierești pentru munci agricole, care dovedesc că situația țăranilor liberi se înrăutățește în această vreme și că din rîndul lor, ca urmare a pauperizării, se restructurează forța de muncă salariată.

Alungarea de pe moșii a țăranilor care nu sînt pe placul proprietarilor și atragerea locuitorilor de pe o moșie pe alta, pentru sporirea brațelor de muncă, sînt alte două fenomene importante, specifice epocii, oglindite în arhiva Starostiei.

Relațiile dintre proprietarii de moșii și arendași sînt reflectate și ele relativ larg.

Găsim, de asemenea, material informativ considerabil pentru problema țiganilor robi și dezrobirea lor.

Un loc important îl ocupă materialele referitoare la chestiunile fiscale, după care se poate studia sistemul perceperii dărilor și categoriilor fiscale existente în acea epocă: mazi, ruțași, rupele visteriei etc.

În ceea ce privește viața economică a ținutului, informații mai multe și mai precise găsim pentru starea agriculturii. Pentru dezvoltarea comerțului și începuturile industriei locale știrile sînt mai sărace. Unele din ele nu sînt decît simple mărturii de existență a anumitor întreprinderi industriale sau a anumitor procese economice totuși, chiar și în această formă, prezintă interes și furnizează date documentare importante pentru diverse probleme de ordin economic, cum ar fi: comerțul de grîne, iarmaroacele,

¹⁵⁾ Ibidem, dos. 180/1836, f. 47.

¹⁶⁾ Ibidem, dos. 176/1836.

morile de apă, specula precupeților, transportul sării de la Cămara Ocnelor la schela Galați, mențiuni despre existența unei fabrici de lumânări de stearină în orașul Focșani, despre fabrica de hîrtie a lui Gheorghe Asachi, ocnele de sare din Vrancea, navigația plutelor pe Siret, îndestularea obștească, lucrul săpunăriei, nume de zarafi și altele.

Arhiva Starostiei oferă un material bogat în date pentru cercetarea situației sanitare a ținutului, în schimb cuprinde prea puține știri referitoare la starea culturală.

Reflectînd trecutul unui ținut de graniță arhiva conține, firește, date cu privire la vamă și la paza graniței. Aspectele organizării militare contemporane se pot cerceta pe baza dosarelor referitoare la miliția pămînteană, grăniceri și înrolări de recruți.

Desigur și frământările politice și evenimentele istorice de seamă ale epocii: războaiele, ocupațiile străine, Unirea Țărilor Romîne, activitatea Comisiei Centrale din Focșani, relațiile romîno-ruse etc. sînt oglindite în arhiva Starostiei Putna. În dosarele privitoare la cartiruirea și aprovizionarea oștirilor de ocupație, se găsesc multe acte în limba rusă și germană, cîteva și în limba franceză. Cercetarea lor prezintă, fără îndoială, un mare interes pentru știința istorică.

Prezentarea de față a fondului Starostiei Putna nu cuprinde toate problemele ce se pot studia pe baza documentelor din arhiva acestei instituții, ea va putea servi însă ca un ghid pentru orientarea cercetătorilor, căroro le va trezi interesul pentru acest izvor de informare istorică.

DOUĂ DOCUMENTE INEDITE DE LA MATEI BASARAB

GH. PĂRNUȚĂ

Una din cele mai vechi așezări de moșneni din raionul Muscel este comuna Rucăr.

În documentele Țării Românești, acest sat este întâlnit încă de la începutul secolului al XV-lea, aici fiind vamă domnească și pe aici trecînd solii din Țara Românească în Transilvania și invers. Pentru însemnatele servicii aduse țării, satul Rucăr s-a bucurat de multe privilegii din partea domnitorilor, sătenii rucăreni „fiind ei de treabă țării, plăiași de paza muntelui și alergători la multe olăcării și polvade domnești“, după cum se menționează și în hrisovul lui Ștefan voievod din 1714¹⁾.

Satul Rucăr a avut privilegii de la primii voievozi, proprietatea lor, moșnenească, avîndu-și originea de la „descălecarea“²⁾. În articolul de față vom reproduce două hrisoave de la Matei Basarab, unul din 28 decembrie 1633 și altul din 25 iulie 1634.

I. Prin hrisovul din 28 decembrie 1633, Matei Basarab acordă rucărenilor dreptul să se răscumpere de rumînie.

Se știe că pentru serviciile de pază ale hotarului, a plaiurilor și a vămii, pentru întreținerea drumurilor, precum și pentru vitejia lor în luptele alături de voievozi pentru neatîrnarea țării, rucărenii au primit stăpînire deplină peste munții, pădurile, apele și vatra satului. În această vreme stăpînirea acestei proprietăți s-a făcut în devălmășie, sătenii rucăreni fiind constituiți în obște.

Despre acest fel de stăpînire și folosire în devălmășie, țaranii fiind constituiți în obște amintește și ocolnița satului Rucăr din 30 noiembrie 1797, care între altele menționează : . . . „noi sătenii rucăreni, ne-am strîns și am socotit între noi cum ar fi mai bine a ne împărți moștenirea ce am avut de obște, din munți, din cîmp, cu pădure, cu uscat, cu apă și cu tot hotarul satului și tot șezutul satului, cu ocină cu tot“³⁾ (sublinierea noastră).

¹⁾ Original în colecția mea.

²⁾ În cartea de judecată din 29 octombrie 1819, dintre rucăreni și Ion Bragadiru din Dragoslavele, se arată între altele „căci acastă pășune din descălecătoare s-au urmat între dinșii“ (original în colecția mea).

³⁾ Ocolnița satului Rucăr. Originalul se găsește la învățătorul A. Băjan din Rucăr.

Încă de la începutul secolului al XVI-lea, apar în proprietatea obștească rucăreană, forme de proprietate feudală⁴⁾.

Cu secolul al XVI-lea obștiile încep să se destrame. Crescînd dările în bani cerute țăranilor pentru haraci și oaste de mercenari, ei se văd din ce în ce mai mult siliți să-și vîndă din loturile lor de pămînt, trecînd astfel în dependență față de feudal. Domnitorul avînd nevoie de sprijinul boierilor, caută să-i ajute pe aceștia pentru a pune stăpînire pe proprietățile moșnenești.

Ca urmare a „legăturii” lui Mihai Viteazul, această politică de aservire a țăranilor⁵⁾, întreaga proprietate obștească a satului Rucăr devine domnească, trecînd o parte în stăpînirea doamnei Florica, fiica lui Mihai Viteazul, iar altă parte în posesia lui Dan vistierul și apoi a nepoților acestuia, Marcu postelnicul și Tatul logofătul.

Pe măsură ce obligațiile țăranilor se înmulțesc și asupra feudală crește, țăranii încep a se împotrivi acestei asupririi în diferite forme, de la refuzul de a presta munci și de a da dijmă, la fuga de pe moșie, la răscumpărare și pînă la răscoală.

Astfel este cunoscută răscoala țăranilor din timpul lui Mihai Viteazul, cînd țăranii au trecut în masă în Transilvania, mergînd pînă la Alba Iulia pentru a cere dreptate voievodului⁶⁾.

Este cunoscută în Rucăr fuga multor țărani din sat din cauza birurilor apăsătoare. În istoria sa Rucărul cunoaște fuga aproape a întregului sat și așezarea lui în munții Vrancei, unde au înființat satul Rucăreni din comuna Soveja de astăzi. O parte dintre cei fugiți luau calea codrului îngroșînd rîndurile haiducilor. Multe balade locale amintesc aceste vremuri de bejenie. Sînt bine cunoscute în sat figurile haiducilor locali. Stanciu al Bratului și Ion al Geantului.

Fuga rucărenilor, mai ales în Moldova, este amintită în multe zapise și adiate ale sătenilor rucăreni. Astfel în adiată lui Ion Ochi se arată situația grea din Rucăr: „fiind satul fugit, rămîind cîte o femeie săracă și cîte un om neputincios... fiind foamețe mare... fiind două tabere, din jos turcul, din sus neamțul”; într-un zapis al lui Busioc se scrie: „și cînd au vrut el să fugă în Moldova au venit la noi și i-am dat talere 5... și au fugit cu zapisu în Moldova”; în adiată lui Lupu Radomir se menționează: „...că eu fiind la Moldova mi-au robît turcii doi feciori și toate dobitoacele”⁷⁾.

Altă formă a luptei țăranilor rucăreni împotriva asupririi feudale este răscumpărarea din rumînie. Alături de celelalte sate din țară care s-au ridicat „să ne judenească” cu începere din secolul al XVII-lea, a fost și satul Rucăr. Uniți în jurul obștei, rucărenii au manifestat dorința de eliberare de sub stăpînirea boierească.

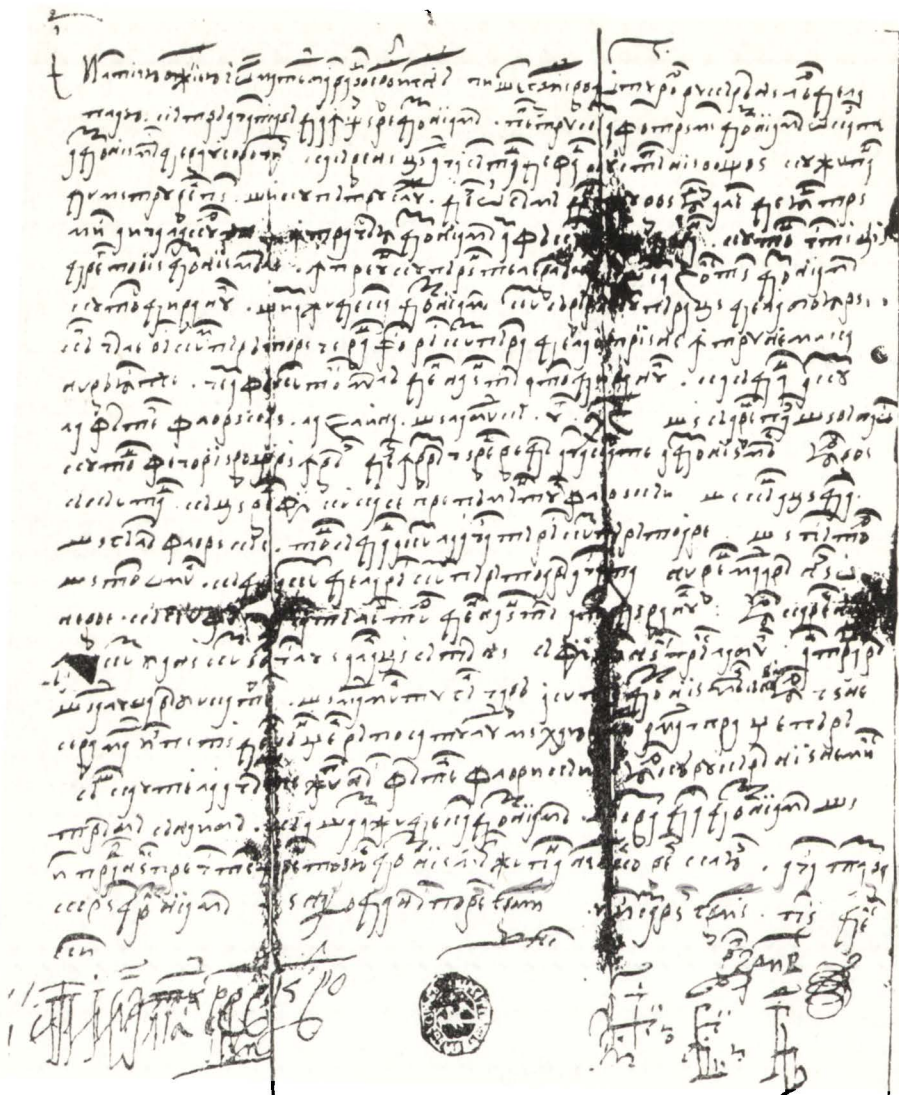
⁴⁾ În documentul din 3 mai 1502, dat de Radu cel Mare, se menționează că îi dă boierului său Neagoe, o parte din Rucăr (V. *Documente privind istoria Romîniei, Veacul XVI, B. Țara Romînească*, Buc., 1951, p. 15).

⁵⁾ P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările romine*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. 1, Buc., 1956, p. 101.

⁶⁾ P. P. Panaitescu, *Lupta de clasă*, în „Viața feudală”, Buc., 1957, p. 207.

⁷⁾ Zapise și adiate din sec. XVII–XVIII, în colecția mea.

Pe de o parte luptele care se dau pentru domnie în primele decenii ale secolului al XVII-lea, pe de altă parte, slăbirea puterii boierilor, au favorizat luptele țăranilor pentru eliberarea lor de rumânie. În această

Documentul de la Matei Basarab din anul 1633, decembrie 28.

luptă obștea a jucat un rol hotărâtor, ea constituind și aici un mijloc de coeziune a țăranilor⁸⁾.

⁸⁾ V. Costăchel, Obștea sătască, în „Viața feudală“, Buc., 1957, p. 87.

Istoria obștei moșnenilor rucăreni cunoaște patru răscumpărări, dintre care trei s-au făcut în secolul al XVII-lea și una în secolul al XIX-lea.

Datorită, pe de o parte mișcării produse de către masele de țărani și pe de altă parte faptului că luptele duse pentru domnie erau în toi, domnii ce au urmat lui Mihai Viteazul au fost nevoiți să facă anumite concesii și astfel se dă dreptul țăranilor moșneni să se elibereze de rumânie prin răscumpărare. Deoarece această răscumpărare se făcea pe bani destul de mulți, după cum vom arăta mai jos, ea prezenta o afacere bună pentru domnie. De aceea se întâmplă că uneori domnia chema satele să se răscumpere. Radu Șerban chiar suspendă în mod provizoriu legătura lui Mihai și făcuse un așezământ prin care anulase datoriile dintre particulari⁹⁾.

Prima răscumpărare a rucărenilor s-a făcut sub Radu Șerban.

Figura acestui domnitor era cunoscută sătenilor atât din anul 1603 când Radu Șerban venise cu 8.000 de oameni de la Țirgoviște, către Rucăr, împotriva lui Moise Szekely, cât și din anul 1611, când oastea lui Radu Șerban este condusă împotriva lui Bathory, nu prin trecătorile obișnuite, ci pe poteci cunoscute numai de rucăreni¹⁰⁾ (pe la Rucăr-Posada, Valea Tâmașului, Curmătura Foi — Țara Bîrsei — Brașov).

Răscumpărarea făcută sub Radu Șerban ne este cunoscută dintr-o inscripție ce se vede și astăzi în Rucăr la locul numit „Gura Cheii“. Aici, o cruce de piatră înaltă de 2,50 m., cu text pe trei laturi, amintește de eliberarea din rumânie a celor doi frați Radu și Cîrstea. În amintirea răscumpărării lor, au ridicat această cruce, cunoscută pînă astăzi sub numele de „Crucea lui Șerban Vodă“.

În inscripție — care este destul de clară și astăzi — se menționează între altele că : „...va dni (în zilele) lui „Șerban voevod“, Radu și Cîrstea au ridicat această cruce“.

Această mențiune este făcută pe partea din față ; pe laturile din stînga și din dreapta scrie următoarele : ... „Io Gligorie Ghica voevod davat gosoodstvo-mi sie povolenie (dă domnia mea poruncă) acestor oameni de la Rucăr, Radului și frate-său Cîrste *ca să fie pace de rumînie* (s.n.) de către Ilina jupîneasa Fiarăi Cupar¹¹⁾ pentru că au venit înaintea domnii mele, la divan, de zice Ilina jupîneasa că-i sîntu rumîni. Domnia mea i-am dat pre seama lui Dumitrașco vel portar ca să le ia seama sînt rumîni au ba. De aceea ne-am strîns 24 de oameni bătrîni de am mărturisit în divan“ ... „că au avut moșia lor în Rucăr de în zilele (lui) Petru Vodă Cercel și i-au apucat legătura lui Mihai Vodă în Rucăr și s-au răscumpărat cu rucărenii de preună de au dat unghi 100. Deci le-am dat cartea domnii mele ca să fie de acum înainte în bună pace pînă în veac ...“

După cum reiese din inscripția citată cei doi frați, Radu și Cîrstea, s-au plîns la divan că jupîneasa Ilina, care moștenise o parte din Rucăr de la mama ei doamna Florica, îi cere de rumîni. După cercetările făcute

⁹⁾ P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare*..., p. 103—104.

¹⁰⁾ C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. III, partea I, Buc., 1942, p. 5, 8.

¹¹⁾ Ilina este una din fetele doamnei Florica, iar Fiera Cupar este al treilea soț al Ilinii. S-a căsătorit cu el după moartea lui Pană clucer Pădescu, cel de al doilea soț al Ilinii.

și mărturisirile celor 24 de bătrâni, a reieșit că cei doi frați au avut delnițele lor în Rucăr încă din timpul lui Petru Cercel, că i-a apucat legătura lui Mihai Viteazul și că s-au răscumpărat.

Actul acesta al răscumpărării, al eliberării lor de rumînie, au vrut ei să-l immortalizeze prin ridicarea acestei cruci, în timpul lui Șerban Voievod. După cum am văzut inscripția arată că ridicarea crucii s-a făcut în timpul lui Radu Șerban.

În timpul domniei lui Grigore Ghica, Iliana jupîneasa cere din nou de rumîni pe cei doi frați Radu și Cîrstea. Acest sistem de a aservi din nou pe cei eliberați se practica de către boieri. Dîndu-li-se dreptate în divanul țării, sub Grigore Ghica, ei au pus să se scrie inscripția de pe laturile din stînga și dreapta a crucii.

Că s-a făcut această răscumpărare înainte de Matei Basarab, sub Radu Șerban, ne-o dovedește, în afară de faptul că acest domnitor suspendase legătura lui Mihai Viteazul și că numele lui se găsește pe acest document de răscumpărare al fraților Radu și Cîrstea, și faptul că însuși Matei Basarab, în hrisovul de răscumpărare ce-l dă rucărenilor și pe care îl vom analiza mai jos, face mențiunea că celelalte răscumpărări „de la striini întru nimica nu vă iaste”.

A doua răscumpărare are loc în anul 1633, prin hrisovul lui Matei Basarab dat la 28 decembrie 1633 (anexa 1).

În acest an, partea din Rucăr stăpînită de doamna Florica, se afla în posesia fiicelor sale Iliana și Buica, căsătorite, prima cu Dumitru Filișanu iar a doua cu Pătru Băleanu. Aceștia sînt arătați în hrisov ca „stăpînii rucărenilor” căci „v-am sorocit, zice hrisovul, ca să veniți aicea să stați de față cu stăpînii voștri, cu jupan Dumitru vel Pit[ar] și cu Pătru slug[er]”.

Răscumpărarea s-a făcut în fața întregului Divan, „cu toți cinstiții dreg[ă]torii domnii meale, împreună cu părintele vlădica”. Hotărîrea Divanului a fost ca sătenii să dea „acum” fără nici un soroc „la featel[e] Floricăi, la Elina și la Buica, unghi 1200”. La această dată, 28 decembrie 1633, se răscumpără numai rucărenii care făceau parte din plasa doamnei Florica, numai cei „cîți veți fi cu case pe pămîntul Floricăi și cîți ați dat găleata Floricăi”. Cealaltă parte a satului se răscumpără de la Marcu și Tatul — nepoții lui Dan vistierul, în anul 1641, cu prețul de 850 galbeni de aur.

Din document reiese că plata răscumpărării s-a făcut de către toți sătenii din plasa Floricăi ... „toți să dați acum la această răscumpărătoare și păstor și tot omul”, zice hrisovul. Se mai vede de asemenea obligația pentru toți să dea banii, menționînd că pentru cei ce nu vor da banii „să fie volnic pîrcălabul la tragerea și luarea bucatelor”.

În hrisovul citat mai sus se mai arată că „ceale răscumpărători ce v-ați răscumpărat de la striini întru nemica vă iaste”. De aici se constată că a mai fost și altă răscumpărătoare (cea de sub Radu Șerban) și mai ales se vede că aceste răscumpărări erau avantajoase pentru domnitori și boieri, făcîndu-se pe sume destul de mari. Aceasta poate explica și fap-

tu! că Matei Basarab anulează prin hrisovul de mai sus celelalte răscumpărări spunînd că pentru cele „ce v-ați răscumpărat de la striini întru nemica vă iaste“.

Într-adevăr făcînd comparație între suma de 1200 unghi plătite pentru răscumpărarea de rumînie a unei părți din Rucăr, cu alte cumpărături din sec. XVII, constatăm că răscumpărarea s-a plătit destul de scump. Astfel dacă în anul 1609, o moșie de 50 de stînjeni se vinde cu 8 unghi, stînje-nul valorînd 60 aspri, reiese că un unghi era egal cu 375 aspri, iar 1200 unghi, egal cu 450.000 aspri. Comparînd cu diverse valori din documente, de exemplu cu prețul unui pogon de vie cumpărat cu 450 aspri¹²⁾, cu suma dată de rucăreni la răscumpărare se putea cumpăra 1000 pogoane de vie. Iată deci că eliberarea de rumînie nu s-a făcut din „mila domnului“, ci cu mari jertfe din partea satului și numai dorința moșnenilor de un trai liber și puterea de coeziune a obștii, au făcut ca sătenii rucăreni să nu rămînă veșnic rumîni. Desigur că actul răscumpărării este legat, după cum am mai arătat, și de mișcarea satelor din toată țara de a se elibera după anul 1600, de slăbirea puterii domnitorilor și a boierilor din cauza luptelor pentru domnie și a atîtor războaie interne.

II. Prin cel de al doilea hrisov dat de Matei Basarab, la 25 iulie 1634, se întărește satului Rucăr vechile privilegii de scutire de dări (în anexa 2, traducerea textului slavonesc).

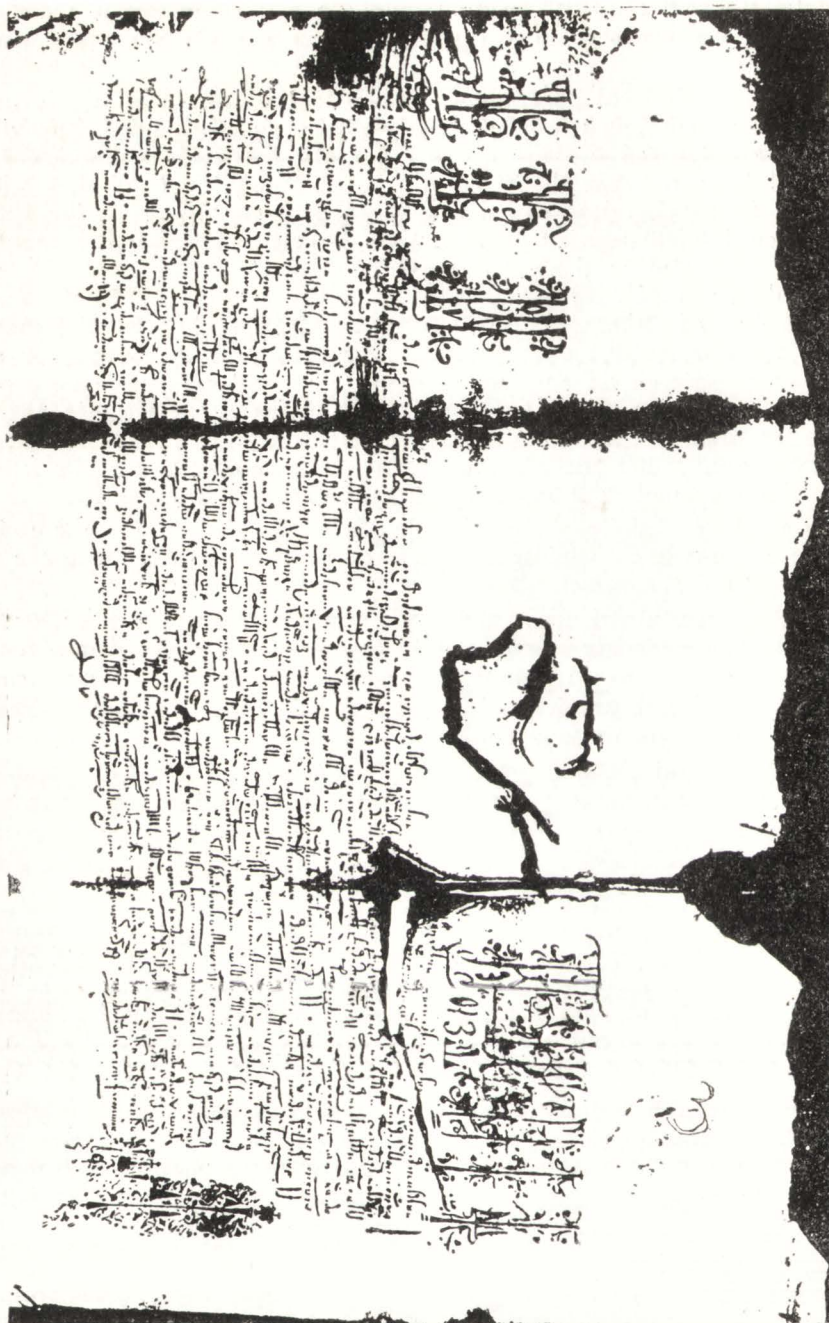
Din lectura acestui hrisov se vede că scutirea care se dă satului Rucăr „de bir și de găleată și de miere și de ceară și de cal și de dijme și de goștină și de cășărie și de cal domnesc și de bani de județ...“ este făcută în schimbul unor grele servicii aduse domniei de către sătenii rucăreni, precum și darea anuală de 20.000 de bani.

Satul Rucăr fiind „la marginea țării poartă greutate și nevoie și mare supărare pentru treburile și slujbele domniei mele“, glăsuiește hrisovul. De asemenea se menționează că acest sat „face mare cheltuială pentru soli“ la intrarea și la ieșirea lor „și cînd trec din Țara Ungurească aici, în țara domniei mele și de la domnia mea în Țara Ungurească“.

Se fixează de asemenea obligația pentru rucăreni „să supravegheze muntele și vama domniei mele cu grijă și cu atenție“. Apoi se arată că ei „să poarte de grijă de trebuințele și de slujbele domniei mele și să fie de slujba cînd va fi nevoie“ și toate poruncile domnești să fie îndeplinite „foarte bine și cu sîrguință“ și totdeauna „să fie gata pentru cele ce vor fi poruncite domniei mele“.

Hrisovul arată că aceste privilegii le-au avut și pe timpul lui „Radu voevod“ (Radu Mihnea) și pe timpul „lui Alexandru voevod“ (Alexandru Căcozul) „și de ceilalți cnezii“. După cum am arătat și mai sus, asemenea privilegii le întîlnim acordate aceluiași sat și în secolul al XVIII-lea, fixînd în schimb cam aceleași obligații arătate în hrisovul de la 25 iulie 1634.

¹²⁾ *Documente privind istoria Romîniei, Veacul XVII, Țara Romînească*, p. 418-450.

Documentul de la Matet Basarab din anul 1634, iulie 25.

ANEXE

1.

7142 (1633), decembrie 28. Hrisovul dat de Matei Basarab satului Rucăr, pentru răscumpărare de ruminie.

Milostiiu bojieiu io Matei Basarab voevod i gospodin pișet gospodvo-mi voao tuturor rucăreanilor de la plaiu, cătră aceasta vă dau în știre domnia mea pentru că am fost trimis domnia mea o carte a domnii mele de v-au sorocit ca să veniți aicea să stați de față, cu stăpînii voștri, cu jupan Dumitru vel pit[ar] și cu Petru sluj[er] de la o samă dentru voi i-ați ales de i-ați trimes aicea la curte.

Într-aceia domnia mea am făcut mare divan cu toți cinstiții dreg[ă]torii domnii mele, împreun[ă] cu părintele vlădică.

Și am socotit domnia mea cu tot divanul și am judecat domnia mea cum să vă răscumpărați de la boieri căci ceale răscumpărători ce v-ați răscumpărat de la striini întru nemica vă iaste. Ce am făcut tocmeală de naintea a tot divanul ca să dați acum la featel[e] Floricâi, la Elina și la Buica unghi 1200 și să aveți pace și ripaos cu toți feciorii voștri în veaci. Deci în vrem[e] ce veți vedea această[ă] carte a domnii mele iar voi să căutați cîți veți fi cu case pe pămîntul Floricâi și cîți ați dat și găleat[a] Floricâi să dați acum la această răscumpărătoare și păstor și tot omul.

Că acum, de la răscumpărătoarea aceasta nu veți mai avea nici o nevoie. Că s-au făcut această legătură den naintea a tot divanul iar carele nu va da acum banii cum vor cislui alalți săteani, să fie volnic părcălabil la tragerea și la luarea bucatel[or].

Și mai multu gilceavă asupra domnii mele să nu vie. Iar cine se va mai ispiti den singel[e] răposatului Mihai Voievod a mai trage piră să-și caute la aceste jupineas[e] featele Floricâi, iar cu rucăreanii nemic treabă să n-aibă.

Că așa am judecat domnia mea și v-am dat domnia mea și ispravnic pre ci[n]stit dreg[ă]torul domnii mele jupan Ned[el]co vel cliuce[r]. Aceasta v-am scris domnia mea. Și altfel să nu fie după porunca domniei mele.

Pis deche[m]brie] 28 dni v[alea]t 7142

Io Matei voevod [L.p.] din mila lui Dumnezeu domn¹³⁾.

2.

7142 (1634) iulie 25. Hrisovul de scutire de dări dat satului Rucăr, de Matei Basarab.

Din mila lui Dumnezeu, Io Matei voievod și domn a toată țara Ungro-Vlahiei, nepotul răposatului Io Basarab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domnii mele satului numit Rucărul, care este la marginea țării domnii mele, ca să fie în pace și slobozi de bir și de găleată și de fin și de miere și de ceară și de cal și de dijme și de goștină și de cășărie și de cal domnesc și de bani de județ și de schilerii de la Dragoslavele și de toate dăjdiile și mîncăturile, cite sînt peste an în țara domnii mele, pentru că am iertat domnia mea satul Rucărul de toate dăjdiile să fie iertați, numai să aibă a da domniei mele un poclon, în fiecare an, cite 20.000 de bani. Însă să aducă [o] jumătate din bani, 10.000, la sfîntul Gheorghie, iar ceilalți 10.000 la sfîntul Dimitrie, la visteria domniei mele, pentru că i-am iertat domnia mea, precum au fost iertați de răposatul Radul voievod și de fiul său, Alexandru voievod și de ceilalți cnezi, pentru că au socotit aceștia bine-

¹³⁾ Originalul în colecția mea. Hrisovul este scris pe hîrtie de mărimea 20/30 cm, cu cerneală neagră. Scrisul este foarte citeț. Monograma cu roșu: Io Matei Voievod. Peste monogramă este semnătura scrisă de însăși mîna domnitorului. Pecetea este în tuș roșu, de formă octogonală, mică de 1,5 cm. Pe ea se citește: Matei Voievod Basarab. Hrisovul avînd pe verso lipită o hîrtie, nu se distinge filigranul hîrtiei pe care s-a scris.

cinstitori cnezi că acest sat mai sus spus Rucărul, este la marginea țării domniei mele și poartă greutate și nevoie și face mare cheltuială pentru soli și cînd trec din Țara Ungurească aici în țara domniei mele și de la domnia mea în Țara Ungurească și supraveghează munții și margirile țării și vama domniei mele și încă și alte multe greutăți și nevoi suferă pentru trecătoare.

Pentru aceasta am cugetat domnia mea și am iertat satul Rucărul de toate care sînt mai sus scrise și numai să aibă a da și să ducă mai sus spusul poclon în fiecare an deplin și neschimbat la visteria domniei mele. Și pentru celelalte, pentru toate, să fie iertați: Însă și ei să supravegheze muntele și vama domniei mele cu grijă și cu atenție și să poarte grije de trebuințele și de slujbele domniei mele și să fie de slujbă cînd va fi la nevoie, solilor și tuturor celor care trec și toate celelalte porunci ale domniei mele să le socotească și să le împlinească foarte bine și cu sirguință să se nevoiască și să fie gata pentru cele ce vor fi poruncile domniei mele.

Deci acestea le-am făcut astfel domnia mea, ca să fie această întocmire statornică, pentru că am văzut domnia mea și hrisovul răposatului Radu voievod și celelalte hrisoave ale domnilor. Pentru aceasta și domnia mea am înnoit și am întărit cu această carte a domniei mele pe această întocmire, cum este mai sus spus. Și de nimeni neclintit după porunca domniei mele. Și încă și blestem am pus domnia mea, după trecerea domniei mele, pe cine va binevoi domnul Dumnezeu să fie stăpînitor și țiitor al schiptrului țării Ungrovlahiei, sau din rodul inimii domniei mele, sau din rudenia noastră, sau după păcatele noastre sau din alt neam, vă rog să cîntească și să cîntească și să înnoiască această carte a domniei mele și să întărească acesată întocmire mai sus spusă și domnul Dumnezeu și prea curata lui maică să-l cîntească și să-l păzească în domnia lui și în veacurile viitoare sufletului lui. Iar dacă nu va cînsti și nu va înnoi această carte a domniei mele, ci va sfărîma și va răsturna și va batjocori această întocmire, pe acela domnul Dumnezeu să nu-l cîntească și să nu-l păzească în domnia lui și să-i nimicească în veacul de acum trupul lui, iar în veacurile viitoare sufletul lui și să fie de trei ori blestemat și afurisit de 318 sfinți (părinți) cei de la Nicheia și să aibă parte cu Iuda și cu Aria la un loc, precum va fi în veci amin.

Iată dar și martori am pus (domnia mea); pan Ariza mare ban al Craiovei și pan Ivașco mare vornic și pan Gligorie mare logofăt și pan Dumitru Dudescul mare vistier și pan Mihai mare spătar și pan Vasilie mare stolnic și pan Buzinca mare comis și pan Vucina mare paharnic și pan Costandin mare postelnic și ispravnic Gligorie mare logofăt.

Și am transcris eu Stoica spudei Sărbanovici, iulie a 25 a zi și de la Adam pînă acum în anul 7142.

Io Mateiu voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

Io Matei voevod (m.p.)¹⁴⁾.

¹⁴⁾ Originalul slav pe pergament. În colecția mea. Mărima 48/28 cm. Pecetea aplicată, căzută. Se văd înțepăturile și șnurul de mătase roșie. După urmele de pe pergament pecetea a avut un diametru de 5 cm. Hrisovul are inițiala frumos împodobită cu roșu și negru. Scrișul este cu cerneală neagră. Monograma mare de 11/8 cm. Literele monogramei sînt artistice executate cu roșu. Peste monogramă, cu cerneală neagră, este iscălitura autografă a domnului: *Io Matei Voievod*, un scris foarte clar, cu mult relief.

Trad. textului slavonesc de P. P. Panaitescu.

VIZITÎND ARHIVELE STATULUI DIN R. P. UNGARĂ

Contactele directe între arhiviștii din țările de democrație populară, care au avut loc în ultimii ani, precum și cunoașterea nemijlocită a muncii arhivistice din Uniunea Sovietică au prilejuit stabilirea unor strânse legături, cu schimburi reciproce de informații privind munca arhivistică din țările socialiste. Pentru arhiviștii din țara noastră vizitarea arhivelor din țările vecine și prietene nu și-a găsit explicația numai în dorința de a constata progresele realizate în muncă, dar știut fiind că în aceste țări se află bogate fonduri documentare care privesc istoria patriei noastre, necesitatea vizitelor de informare a apărut cu atât mai justificată.

Arhivele Statului din R. P. Ungară, cu o vechime de peste 200 de ani ca instituție organizată, cu o îndelungată experiență și realizări vrednice de luat în seamă, păstrind în depozitele lor și numeroase fonduri în care se află deosebit de prețioase materiale privind istoria țării noastre — este vorba în primul rând de arhivele instituțiilor centrale de guvernământ ale Transilvaniei — oferă cercetătorului puțința unei bogate documentări sub toate aceste aspecte.

Vom consemna în cele ce urmează câteva constatări făcute cu prilejul vizitei la Arhivele Statului din R. P. Ungară la sfârșitul lunii mai și începutul lunii iunie din acest an.

Munca la Arhivele Statului din R. P. Ungară este organizată, coordonată și controlată de Secția Arhivelor din Ministerul Culturii sau, după altă denumire, de Centrul Arhivistic al Statului. În raporturile cu străinătatea Centrul Arhivistic poartă denumirea de Centrul Național al Arhivelor. În organizarea muncii științifice Secția Arhivelor din Minister — încadrată cu personal de specialitate — colaborează cu Consiliul științific al Arhivelor și cu Colegiul de metodică.

Consiliul științific, ca organ de consultare, a fost înființat în anul 1958 și este compus din 18 membri numiți de Ministerul Culturii, la propunerea Șefului Secției Arhivelor, între care 6 arhiviști de specialitate, iar restul oameni de știință: academicieni, istorici sau reprezentanți ai unor ministere interesate în măsurile ce se iau în țară pe linie arhivistică, din care nu lipsește reprezentantul Ministerului de Finanțe.

Din Colegiul de metodică fac parte arhiviștii cei mai ridicați din punct de vedere profesional, numiți în această calitate de șeful Secției Arhivelor, în competența acestuia intrând dezbaterile planurilor de activitate tehnico-științifică.

Dintre cele 23 unități ale Arhivelor Statului existente în prezent în R. P. Ungară, 4 funcționează în Budapesta: 1. Arhiva Națională Maghiară, 2. Arhiva Economică Centrală, apoi — ca unități teritoriale cu sediul în Budapesta — 3. Arhiva orașului Budapesta și 4. Arhiva regiunii Budapesta.

Pentru un control mai eficient al muncii arhivele teritoriale au fost grupate în 4 centre. Un salariat din fiecare centru controlează activitatea unităților Arhivelor Statului de pe baza centrului respectiv. Organizarea aceasta pe centre nu rezultă dintr-o schemă organizatorică, ci este o măsură luată de Secția Arhivelor din Minister pentru o mai bună coordonare a lucrărilor.

Pînă la eliberare în Ungaria existau 3 categorii de arhive: 1. Arhiva Națională Maghiară, unde se depuneau fondurile de la instituțiile centrale de Stat și arhivele familiilor care au jucat un rol de seamă în viața publică, 2. arhive județene și 3. arhive orășenești, care păstrau arhivele instituțiilor locale. Arhivele întreprinderilor se depuneau la Arhivele Statului numai incidental.

După o perioadă de tatonări, începînd cu anul 1950, Arhivele din R. P. Ungară au primit o nouă formă organizatorică. În locul arhivelor județene și orășenești, pe teritoriu au luat ființă unități ale Arhivelor Statului, unde s-au depus arhivele de la județe și orașe, arhivele întreprinderilor de interes local de pe raza județului, precum și unele arhive ale familiilor care au jucat un rol mai de seamă în cuprinsul județului.

Cea mai nouă unitate a Arhivelor Statului din R. P. Ungară este Arhiva Economică Centrală înființată la 1 mai 1953 ca unitate centrală — cum, de altfel, arată și denumirea ei — cu material, local și personal propriu. Orientarea cercetărilor istorice spre studii vieții economice mai noi și importanța deosebită a materialelor de arhivă create de întreprinderile cu caracter economic a făcut necesară înființarea Arhivei Economice, care concentrează în depozitele sale pentru conservare și prelucrare științifică arhivele întreprinderilor economice de interes republican, atît din orașul Budapesta, cît și de pe teritoriu. Arhivele întreprinderilor economice de interes local sînt preluate de Arhivele Statului teritoriale.

Crearea Arhivei Economice cu materiale specifice a pus arhiviștilor din R. P. Ungară problema organizării grabnice a materialelor și a întocmirii instrumentelor de evidență pentru a putea fi cercetate cu înlesnire. Întreprinderile economice creatoare de arhivă fiind din sectoare diferite, fondurile reflectă toată această varietate de preocupări. O măsură judicioasă luată de la bun început a fost întocmirea unei evidențe simple la baza căreia stă criteriul grupării întreprinderilor pe sectoare de activitate. Au fost constituite 17 grupe de obiective economice, în interiorul cărora au fost încadrate arhivele provenite de la întreprinderi cu preocupări similare, iar în ultima, a 18-a arhivele care nu puteau fi încadrate în nici una din cele 17. De pildă într-o grupă au fost prinse arhivele întreprinderilor bancare, în alta cele de la unitățile industriei grele, apoi, în continuare, arhivele de la unități ale industriei ușoare etc. În interiorul fiecărei grupe arhivele au fost inserate în ordinea alfabetică a unităților creatoare.

După această primă evidență a arhivelor s-a trecut la evidența fiecărui fond. Acolo unde se părea că vor fi întîmpinate greutăți în lucrările de evidență au fost arhivele bancare. S-a aplicat și aici un criteriu logic ținîndu-se seama de părțile structurale, de teme și de clienți.

Crearea Arhivei Economice Centrale este rezultatul unei mai vechi preocupări a conducerii Arhivelor Statului din R. P. Ungară în această direcție. Într-adevăr, în 1950, în cadrul Secției Arhivelor din Ministerul Culturii, s-a constituit un colectiv de muncă a cărui principală sarcină a fost studiul problemelor de organizare a arhivelor create de întreprinderile economice. Rezultatul muncii acestui colectiv a dus la punerea bazei noii instituții.

Extinderea rețelei arhivistice prin înființarea de unități ale Arhivelor Statului în locul fostelor arhive județene și orășenești, prin înființarea Arhivei Economice Centrale precum și nevoia creșterii de noi cadre calificate pentru Arhiva Națională Maghiară a pus conducerii Arhivelor Statului din R. P. Ungară problema pregătirii cadrelor de specialitate. În prezent pregătirea profesională se face prin cursuri interioare cu o durată de 2 ani, după un program întocmit de Colegiul de metodică, la care participă toate cadrele cu o vechime mai mică de 5 ani în munca de arhivă. La cursul de 2 ani se predau lecții din următoarele discipline: limbile germană și latină, paleografia germană, paleografia latină, paleografia maghiară, arhivistica, diplomatica, heraldica, sfragistica, cronologia, genealogia, istoria arhivelor, istoria dreptului și a administrației, studii juridice generale, administrația arhivelor. Pregătirea teoretică de specialitate îmbinată cu munca practică de fiecare zi contribuie la ridicarea continuă a nivelului profesional și, implicit, la calitatea muncii.

În învățămîntul profesional nu au fost cuprinse numai cadrele de specialitate din Arhivele Statului, ci și arhivarii de la instituții și întreprinderi. Mai organizat, cursul de pregătire pentru arhivari se face din acest an și durează 3—4 săptămîni

în care timp se fac lecții teoretice și practice. Arhivarii participă la curs 3 sau 4 zile pe săptămână, în restul timpului efectuându-și lucrările la locul lor de muncă.

Arhiva Națională Maghiară, ca instituție de tradiție istorică, are o anumită autonomie. Directivele de lucru îi sînt trasate, în linii mari, de Centrul Arhivistic al Statului. Ea păstrează materialele provenite de la instituțiile centrale de stat, organizate în 3 Secții după principiul succesiunii în timp al instituțiilor care au creat arhivele: Secția I păstrează materialele administrației vechi feudale pînă la 1867, Secția II materialele administrației noi de după 1867, iar Secția III păstrează arhive familiare și colecții. Tot Secția III-a administrează și fondurile create de institute de cultură, ca teatre, Universitate etc., materiale cartografice, precum și colecția documentelor dinainte de 1526.

Colecția documentelor dinainte de Mohács a fost constituită pe considerentul că materialele referitoare la această perioadă din istoria Ungariei sînt limitate, ca atare li se acordă o grijă deosebită. Ele au fost extrase fie din arhivele familiare, fie din orice alte fonduri, păstrîndu-se separat în cutii metalice.

Este semnificativ faptul că arhivistii din țara vecină au întreprins o acțiune susținută de constituire a unui **diplomatoriu în care să intre toate materialele arhivistice din istoria Ungariei mai vechi de 1526**. Aceasta nu înseamnă o orientare mai accentuată spre materialele medievale — de altfel înființarea Arhivei Economice Centrale este un exemplu că arhiviștii țin pas cu noua orientare istorică și facilitează cercetările pe baza materialelor economice moderne — ci acțiunea răspunde unei necesități de a avea într-un tot organizat primele documente scrise, disperate în fonduri și colecții diferite sau în alte depozite decît ale Arhivei Naționale.

Nu poate scăpa semnificației faptul că la Arhiva Națională Maghiară sînt depuse arhivele a 600 de familii, cantitatea materialelor fiind de 2500 m.l. Este vorba de familiile mari, care au jucat un rol de seamă în viața publică. Nu sînt cuprinse în acest număr arhivele familiare depuse în arhivele teritoriale. Aceasta înseamnă că în trecut a existat un curent de opinie favorabil arhivelor și că trecutul istoric al Ungariei s-a făcut simțit în viața științifică și culturală a țării.

Pentru documentare Arhiva Națională Maghiară ține la dispoziția personalului o bibliotecă de 50.000 volume. La biblioteca Arhivei, care este deservită de 3 salariați, se primesc de peste hotare 30 reviste de specialitate, dîndu-se astfel posibilitatea arhiviștilor de a se ține la curent cu mișcarea arhivistică internațională.

Secțiile din cadrul Arhivei Naționale Maghiare păstrează materialele organizate pe arhive, fonduri și serii, cu respectarea, în general, a principiului clasic al provenienței. Astfel, cu titlu de exemplu arătăm că în Secția materialelor administrației noi se află arhivele Parlamentului, ale Consiliului de Miniștri, ale Ministerelor de Interne, Externe, Finanțe etc. În interiorul arhivelor materialele se păstrează pe fonduri. De exemplu arhiva Ministerului de Interne cuprinde: a. fondul Ministerului de Interne, b. fondul Institutului Central Sanitar, c. fondul Comisariatului regal din Seghedin (care a funcționat la Seghedin după 1849). Fondul Institutului Central Sanitar și al Comisariatului regal din Seghedin au fost înglobate în arhiva Ministerului de Interne fiindcă acest Minister a supravegheat activitatea lor.

Arhiva Ministerului de Externe este compusă și ea din mai multe fonduri: a. fondul Ministerului de Externe, b. fondul Legației din Atena etc.

Fondurile fiecărei arhive își au seriile lor. De pildă fondul Ministerului de Interne cuprinde: a. Seria actelor prezidențiale, b. Seria actelor generale, c. Seria actelor confidentiale etc. Fondul Ministerului de Externe cuprinde seriile: a. Departamentul de politică, b. Departamentul de protocol, c. Departamentul juridic etc.

Materialelor astfel organizate li se întocmesc instrumente de evidență, dintre care unele pentru uz intern, iar altele care răspund și nevoilor cercetătorilor.

Într-un Registru de evidență sînt trecute toate arhivele, cu specificarea fondurilor și seriilor, fără a cuprinde informații documentare. Se precizează doar: a. denumirea arhivei, b. denumirea fondului, c. denumirea seriilor, cu specificarea elementelor cantitative pentru fiecare. Datele cantitative ale tuturor seriilor reprezintă cantitatea fondului, iar mărimea tuturor fondurilor cantitatea arhivei. Fiecare serie primește în registrul amintit un număr de identitate care se păstrează

în toate evidențele ce se întocmesc ulterior. Pentru ca numerele de identitate a seriilor din cadrul fondurilor să nu crească prea mult, arhivele au fost grupate în mai multe clase însemnate cu literele alfabetului.

Instrumentele de evidență se întocmesc după specificul materialelor fiecărei Secții. Arhiva Națională Maghiară păstrind, în general, fonduri mari create de organele de guvernământ, instrumentele contemporane de evidență au servit, în primul rând, pentru orientarea arhivistului în material. Pe lângă aceasta, numeroase altele, întocmite în instituție, au venit să completeze posibilitatea de orientare rapidă și servire promptă, ca liste de fonduri, registre de depozit, conspecte, repertorii¹⁾. Nu vom insista asupra tuturor acestora, ele fiind create din necesitatea de a avea o evidență interioară clară. Arhivele din R. P. Ungară nu s-au mărginit la atât. Ele au căutat să răspundă și nevoii de a face cunoscut materialul în afară, în cercuri largi de cercetători, punind la dispoziția acestora instrumente de lucru utile. Aci voim să insistăm și să arătăm concepția care a stat la baza lucrărilor întocmite în ultimii ani de arhiviștii din R. P. Ungară pentru a servi munca de cercetare.

Plecând de la ideea că munca în arhivă pentru ordonarea în amănunt a materialelor și întocmirea evidențelor interioare efectuate concomitent cu această muncă ar putea dura o lungă perioadă de timp și că mergând pe această linie arhiviștii nu ar putea răspunde nevoilor imediate de a servi informația de ansamblu reclamată de cercetători, s-a pornit acțiunea, încă în 1949, de a întocmi așa numitele inventare de bază. Ele reflectă starea de ordonare a fondurilor la nivelul la care s-a ajuns pînă la o anumită perioadă.

Cu un minim de elemente absolut trebuincioase pentru a ști ce cuprind fondurile, ele pot fi folosite de cercetători, dar sînt folosite, natural, și de arhiviști. Denumirea însăși a acestor instrumente de lucru arată caracterul lor. Inventar de bază este lucrarea de la care pleacă evidențele ce vor fi întocmite ulterior, pe măsură ce materialul arhivistic a fost ordonat în profunzime și în aceeași măsură în care pentru toate fondurile starea de ordonare a materialelor a făcut posibilă întocmirea inventarelor de bază²⁾. Așadar, toate fondurile trebuiau ordonate la nivelul de a putea fi întocmite inventare de bază. După întocmirea inventarelor de bază pentru toate fondurile, se procedează la instrumente de evidență superioare.

Inventarul de bază cuprinde, pe lângă numărul curent al fondului, titlul fondului în limba epocii, anii extremi ai materialelor, apoi:

1. Obiectul materialului arhivistic;
2. Părțile materialului arhivistic, cantitatea și cota de depozit;
3. Sistemul de arhivare al materialului arhivistic;
4. Posibilitatea și modul de cercetare;
5. Observațiuni.

Între instrumentele de evidență și starea de ordonare a materialelor arhiviste există o strînsă legătură, am putea spune un raport de condiționare.

Inventarele de bază au răspuns unei necesități de informare largă. Arhiviștii din R. P. Ungară au plecat mai departe și, în dorința de a da o informație care să pătrundă mai profund în material, au procedat la întocmirea altor evidențe, la inventarele științifice. Elementele de bază care sînt dezvoltate în inventarul științific sînt următoarele:

1. Istoricul instituției;
2. Descrierea materialului din punct de vedere tematic, la ce cercetări poate fi folosit;
3. Modul de organizare a actelor;
4. Modalitatea studierii;
5. Eventuale observațiuni.

¹⁾ O prezentare amănunțită a instrumentelor ajutătoare de lucru în munca de arhivă dă Ember Győző în lucrarea: *A levéltári segédletek (Instrumente auxiliare arhivistice)*, Budapesta, 1958.

²⁾ Vezi în privința concepției care a stat la baza acestor lucrări introducerea din inventarul multiplicat *A Magyar Kancellária levéltára (Inventarul arhivei Cancelariei Maghiare)*, de Wellman Imre, Budapesta, 1951.

Făcînd comparație, se observă că inventarul științific cuprinde datele din inventarul de bază pe care le adîncește. În posesia inventarului științific, care este un instrument de lucru de nivel superior, cercetătorul se poate dispensa de inventarul de bază. De altfel, după cum am amintit, invenatrul de bază este punct de plecare pentru evidențele de nivel superior.

Conducerea Arhivei Naționale Maghiare, în dorința de a avea la îndemînă unele instrumente de lucru cu ajutorul cărora să urmărească desfășurarea procesului de muncă în cadrul Secțiilor — fie că este vorba de ordonarea materialului, de selecționarea lui, de întocmirea instrumentelor de evidență sau alte lucrări — a întocmit pentru fiecare sector de activitate cite un tabel sinoptic în care este consemnat stadiul la care s-a ajuns cu lucrările în sectorul respectiv. În posesia acestor situații, conducerea este în măsură să îndrepte forțele de muncă unde se simte mai mare nevoie, respectiv acolo unde lucrările trebuie împinse înainte în cadrul aceluiași obiectiv. De pildă, pentru starea de ordonare a materialelor s-a întocmit o *Evidență statistică de ordonarea materialelor*, care cuprinde următoarele date: 1. numărul fondului, 2. cantitatea materialului, 3. neordonat sau răvășit, 4. ordonat pe tematică sau pe grupe de dosare, 5. ordonat pînă la fascicul, 6. ordonat pînă la dosar, 7. ordonat definitiv. Din cantitatea întreagă a materialului unui fond — care se va arăta la rubrica nr. 2 — unele părți sînt ordonate la un anumit nivel mai ridicat, altele sînt rămase în urmă, după cum în parte poate fi răvășit sau ordonat definitiv. În rubricile următoare sînt arătate părțile din fond, pe cantități, care se află în starea precizată în rubrică. Trecute toate fondurile într-un astfel de tabel, conducerea Arhivei Naționale Maghiare are la îndemînă o situație în care se reflectă stadiul lucrărilor la o perioadă determinată. Natural, procesul de muncă aflîndu-se în desfășurare, noile rezultate obținute vor schimba situația din timp în timp, și ca atare impun întocmirea altor tabele. Chiar așa fiind, tabelele sinoptice ce se întocmesc succesiv permit unele concluzii asupra felului cum s-a desfășurat munca, spre care fonduri a fost necesar să se îndrepte atenția pentru a fi aduse la un nivel superior de ordonare etc.

Un alt tabel similar arată *Starea de selecționare a materialelor*, întocmit și acesta pe fonduri și cuprinzînd următoarele elemente: 1. numărul fondului, 2. cantitatea materialului, 3. nu a fost selecționat niciodată, 4. a fost selecționat, 5. trebuie să fie selecționat și se poate selecționa pe grupe de dosare, 6. trebuie selecționat dosar cu dosar, 7. nu trebuie selecționat niciodată. Totalurile indicate în metri liniari din rubricile 3-7 trebuie să fie egale cu cantitatea specificată în rubrica nr. 2.

În sfîrșit, un alt tabel cuprinde *Instrumente de lucru redactate pînă în prezent*, întocmit ca și cele de mai sus cu mențiunea, pe rubrici, ce instrumente de lucru are fondul.

Inventarele de bază, inventarele științifice, evidențele privind starea fondurilor denotă continua frămîntare a arhiviștilor din R. P. Ungară de a valorifica tezaurele documentare, răspunzînd cerinței imediate de a servi cu toată promptitudinea materialele necesare cercetărilor.

Atenția arhiviștilor din R. P. Ungară, nu este îndreptată numai asupra materialelor din depozitele Arhivelor Statului. Arhiva Națională Maghiară, ca cea mai veche unitate organizată, are o anumită autonomie, primind de la Secția Arhivelor din Ministerul Culturii directivele generale de muncă. Activitatea arhivistică din întreaga țară este îndrumată și controlată de Secția Arhivelor din Minister, căreia îi revine, între altele, sarcina organizării, selecționării și verificării lucrărilor. Pe linia aceasta se ține contactul direct cu unitățile creatoare de arhivă, într-o muncă ce comportă cea mai mare răspundere. Cîteva indicații asupra acestei probleme le socotim necesare spre a vedea cum au reușit să soluționeze arhiviștii maghiari unele aspecte ale acestei operațiuni de însemnătate fundamentală.

Termenul de păstrare al actelor în arhivă este de 10 ani. La expirarea acestor 10 ani organele care dețin arhiva pot proceda la selecționarea materialelor. În cei 3 ani următori sînt obligate să execute selecționarea.

Alegerea materialelor care trebuie selecționate se face potrivit unor indicații ce se întocmesc de fiecare minister în parte pentru arhivele unităților sale. Indicatoarele sînt întocmite de comun acord cu Ministerul Culturii, respectiv cu Secția Arhivelor din minister, care le studiază și-și dă părerea asupra lor. Ele

sînt apoi difuzate în jos ca anexe ale ordinelor ministerelor prin care se dau dispoziții cu privire la selecționare. Detaliile privind munca de selecționare nu sînt prevăzute în indicatoare, ci în ordinele ministerelor.

Instituția care execută selecționarea este obligată să anunțe Arhivele Statului cu 60 zile înainte de data începerii lucrărilor. Constituie apoi o comisie pentru efectuarea lucrării în care intră și un salariat cu o vechime de 3 ani în munca de arhivă. Indicatoarele întocmite cuprind directive generale, nu detalii, materialele trebuind cercetate fiecare în parte. Cînd operațiunea de selecționare s-a terminat, arhivistul face verificarea și semnează, alături de comisie, procesul-verbal ce se încheie și în care se arată ce materiale s-au selecționat și dintre ce ani. Fără semnătura arhivistului materialele selecționate nu pot fi predate organelor de colectare. După selecționare, instituția creatoare de arhivă are dreptul să rețină, în continuare, acele materiale de care are trebuință în activitatea sa. Aceasta ca un caz excepțional, fiindcă după selecționare materialele se predau Arhivelor Statului. Despre actele reținute instituția întocmește un borderou pe care-l înaintează Arhivelor Statului. Dacă Arhivele Statului nu dispun de spațiu de depozitare, nu pot fi obligate să preia arhivele selecționate. Pentru stimularea muncii și în tendința de a obține rezultate calitative în operațiunea de selecționare, persistă măsura de a se acorda membrilor din comisia de selecționare o recompensă egală cu 40% din costul maculaturii valorificate.

Dacă sistemul selecționării arhivelor mai are încă lacune trebuie să remarcăm în același timp că arhiviștii maghiari se preocupă în mod constant de această problemă, recurgînd uneori la soluții care merită să fie examinate cu toată atenția. Așa, de pildă, printr-o înțelegere cu Ministerul de Justiție, cîteva arhive de instanțe judecătorești tipice s-a hotărît să se păstreze integral, fără nici un fel de selecționare, pentru a da o imagine completă a funcționării acestui fel de unități. Regiunile din care au fost alese instanțele ale căror arhive se păstrează complete, diferă după caracterul lor: regiuni agricole, regiuni industriale etc. S-a luat această măsură pentru a ușura munca de selecționare a materialelor instanțelor judecătorești. Motivul păstrării lor este temeinic și argumentarea logică: păstrînd în întregime unele arhive tipice, arhivistul își va putea da seama mai ușor cum pot fi selecționate alte zeci de arhive de același fel. Așa s-a ajuns ca în orașul Sopron — aici se păstrează arhivele judecătorești amintite — Arhivele Statului din R. P. Ungară să aibă o instituție pe care am numi-o arhivă muzeu³⁾.

Aproape în toate sectoarele de activitate arhiviștii din R. P. Ungară au rezolvat cu succes o serie de probleme impuse de starea materialului, de nevoia conservării, studierii și publicității lui. Dezvoltarea tehnicii moderne, cu rezultatele la care s-a ajuns, a făcut posibilă adoptarea unor metode practice de restaurare a materialelor degradate. Un laborator de restaurare, utilat cu aparate moderne și încadrat cu personal de calificare superioară, stă la dispoziția Arhivei Naționale Maghiare. În urmă cu 2 ani se lucra la restaurarea cu mijloace mai modeste. Nevoia restaurării pe scară largă a impus dezvoltarea laboratorului și, implicit, desfășurarea unei activități de mai mari proporții. A contribuit la aceasta și starea dezastruoasă în care a fost adusă o mare parte din materialele Arhivei Naționale Maghiare în timpul contrarevoluției cînd, după cum se știe, o aripă a clădirii Arhivei Naționale a fost lovită în plin, distrugîndu-se cu acest

³⁾ Problema selecționării materialelor arhivistice a fost luată în dezbatere largă de arhiviștii din R. P. Ungară și înaintea celui de-al doilea război mondial. Vezi în această privință articolele: *Bánrévy György, A selejtezés általános elvei (Principiile generale ale selecționării)*, în „Levéltári közlemények” XVII (1939), p. 171; *Klein Gáspár, A vármegyei levéltár Selejtézese (Selecționarea arhivei județene)*, ibidem, p. 172—180; *Juhász Victor, A városi levéltár selejtézese (Selecționarea arhivei orașenești)*, ibidem, p. 181—193; *Csobán Endre, A számvetőségi iratok selejtézese (Selecționarea actelor financiare)*, p. 194—207; *Sinkovics István, A magyar kamara selejtezéseinek története (Istoricul selecționării arhivei cămării maghiare)*, ibidem, p. 84—129.

prilej 2000 m.l. poliță de arhivă, ceea ce reprezintă aproximativ 5000 m.l. de materiale ⁴⁾.

Unele cifre vor fi concludente în privința muncii de restaurare în laborator. În anul 1958 s-au restaurat 120.000 folii, revenind 30.000 pentru un lucrător din laborator. Întră în aceste cifre atît pergamentele, cit și actele mai noi. În muncă se duc acțiuni paralele de restaurare mecanică și restaurare manuală, după cum materialul impune o operațiune sau alta.

Pentru conservarea materialelor arhivistice nu se recurge numai la restaurare, ci și la luarea unor măsuri de prevenirea degradării. Temperatura și umiditatea depozitelor sînt ținute în supraveghere cu ajutorul higrotermografului. De altfel alegerea materialelor ce urmează a fi restaurate se face după starea lor și valoarea informativă și în urma examinării periodice a depozitelor.

Parte din utilajele laboratorului au fost proiectate și executate în R. P. Ungară, după indicațiile conducătorului laboratorului. Rezultatele cantitative obținute — fără a dăuna calității lucrărilor — se datoresc mecanizării. Introducerea mecanizării în procesul de muncă a făcut cu puțință ca un personal redus să poată face față cu succes lucrărilor cerute. În afară de conducătorul laboratorului și un arhivist care din timp în timp dă ajutor la clasarea materialelor, stabilind în ce ordine au intrat în laborator și în ce ordine trebuie restituite, laboratorul este deservit de 3 angajați, absolvenți ai Școlii Medii de Arte.

Pentru utilizarea laboratorului și aplicarea celor mai moderne metode de muncă s-a ținut legătura și cu arhivele din alte țări. Pe lîngă metodele proprii au fost însușite din experiența altor instituții sau arhive, mijloacele de lucru cele mai potrivite. Legătura de colaborare s-a ținut și pe plan intern în privința eficacității utilajului tehnic, al procedeelor și materialelor întrebuintate la dezinfectare, cu Serviciul Sanitar și Institutul Epidemic, apoi cu Întreprinderea de Confecționarea Aparatelor de Cercetări.

Laboratorul nu lucrează numai pentru Arhiva Națională Maghiară ci, după necesități, și pentru alte unități ale Arhivelor Statului. Indicații privind munca de conservare și restaurare se dau, după împrejurări, fie direct, fie pe cale de publicitate ⁵⁾.

Acțiunea susținută a conducerii Arhivelor de a dota Arhiva Națională Maghiară cu utilaj modern pentru laboratorul de restaurare, încadrarea cu personal de pregătire corespunzătoare și străduința acestuia de a aplica metode adecvate în procesul de muncă a creat Arhivelor din R. P. Ungară puțința de a face față, în cele mai bune condițiuni, nevoilor interne de restaurare și conservare.

Munca în Arhivele din R. P. Ungară, prin aplicarea tehnicii înaintate, prezintă și alte aspecte în care s-au obținut rezultate remarcabile. Este vorba de activitatea pe plan larg de microfilmare a materialelor documentare. Microfilmarea urmărește două scopuri principale: păstrarea materialului documentar în siguranță și ușurința documentației. Se execută microfilme în laboratorul de la Arhiva Națională Maghiară nu numai după materialele din depozitele acesteia, ci și după materialele unităților de pe teritoriu. În felul acesta, la dispoziția cercetătorului din Budapesta, sînt ținute materiale din orice depozit din țară. Microfilmele primite din străinătate se păstrează și ele în filmoteca de la Arhiva Națională Maghiară, chiar dacă cercetările au fost făcute și microfilmele cerute de personalul altor institute. Este și natural să fie așa, fiindcă pentru materialul primit din străinătate se face schimb la paritate, iar microfilmele pentru străinătate se dau din fondul Arhivelor Statului. Nu numai acesta este motivul, ci și nevoia evidenței centralizate. Cînd se ivește necesitatea de a cerceta în alte localități materialul păstrat în Budapesta, Arhiva Națională Maghiară trimite microfilmele care, după consultare, se restituie.

⁴⁾ La arhivele din R. P. Ungară lungimea raftului nu reprezintă cantitatea în metri liniari a materialelor, diferența în plus rezultînd din faptul că materialele sînt așezate în adîncime.

⁵⁾ Vezi *Hasznosné Szöllös Ilona, A levéltári anyag restaurálás-konzerválásnak időszéri kérdéseiről (Probleme de actualitate ale restaurării și conservării materialelor arhivistice)*, în „Levéltári Híradó”, VII (1957), nr. 1–2, p. 86–90.

Acțiunea de microfilmare la Arhivele din R. P. Ungară a luat proporții serioase. În prezent Arhiva Națională Maghiară dispune de 5.000.000 microfilme, între care 950.000 după materiale din străinătate. În planul de lucru pe anul 1959 s-a preconizat executarea a 600.000 microfilme, dintre care 400.000 după materialele din Arhiva Națională Maghiară, iar 200.000 după materialele păstrate de unitățile din provincie. În anul 1960 se va ajunge să se execute 900.000.

Prin microfilme se face și un schimb larg cu străinătatea, promovându-se astfel studiile pe materiale din alte țări. Numai în anul 1958 s-au primit din străinătate 64.000 microfilme și au fost trimise 61.000. Schimburi mai importante se fac cu Republica Cehoslovacă, stabilindu-se prin înțelegere numărul de 50.000 anual. Altă înțelegere este în curs de a se încheia cu Austria.

Laboratorul de microfilmare este deservit de 6 salariați: conducătorul laboratorului, două persoane care execută operațiunile de microfilmare, un arhivist care primește materialele, le clasează pentru filmare, verifică execuția lucrării, un al cincilea salariat efectuează lucrările ajutoare în laborator și, în sfârșit, al șaselea se ocupă de filmele din străinătate.

Activitatea laboratorului de microfilmare de la Arhiva Națională Maghiară trebuie privită nu numai ca o măsură de siguranță a materialelor și înlesnirea documentației, ci și ca o acțiune de continuă îmbogățire a fondurilor. Am arătat că Arhivele Statului din Ungaria posedă 950.000 microfilme după materiale din străinătate. Nu este puțin lucru să pui la dispoziția cercetătorului în țară materiale din arhivele străine, pe lângă faptul că schimbul de documentație între țări promovează cercetările generale. Din punctul acesta de vedere Arhivele din R. P. Ungară au realizat progrese vrednice să fie examinate cu toată atenția.

Se remarcă, de altfel, că îmbogățirea fondurilor Arhivelor din R. P. Ungară cu materiale din alte țări se face sistematic prin cercetători, destul de numeroși, care vizitează arhivele străine. În privința schimbului cu R. Cehoslovacă se obțin rezultate bune prin activitatea Secției Institutului de Istorie din Budapesta care funcționează la Bratislava și a Secției Institutului de Istorie din R. Cehoslovacă ce-și desfășoară activitatea la Budapesta. Între cercetătorii Secțiilor respective se află și cite un arhivist.

Arhivele Statului din țara prietenă au înregistrat în anii regimului de democrație populară o serie însemnată de succese în năucă. Prin extinderea rețelei arhivistice pe întreg cuprinsul țării, unde s-au înființat unități ale Arhivelor Statului încadrate cu personal de specialitate, în locul arhivelor județene și orășenești ce au funcționat mai înainte, s-a asigurat o mai bună păstrare a materialelor documentare și s-au creat largi posibilități de valorificarea lor științifică. O atenție deosebită a fost acordată arhivelor economice, punându-se bazele Arhivei Economice Centrale, care concentrează și prelucrează materialele întreprinderilor de interes republican de pe teritoriu.

Pentru a răspunde cât mai neîntârziat nevoii de a face cunoscute în largi cercuri de cercetători fondurile documentare, conducerea Arhivelor din R. P. Ungară a inițiat acele inventare de bază, cu un minim de date asupra cuprinsului materialelor, care să dea puțința orientării rapide în material. Scopul acesta fiind atins, s-a trecut la întocmirea evidențelor de nivel superior.

Concomitent cu asigurarea condițiilor de păstrarea materialului pe teritoriu și crearea unor largi posibilități de cercetare prin întocmirea instrumentelor de lucru adecvate, s-a pornit o largă acțiune de restaurare precum și o îmbogățire a fondurilor prin achiziționarea unui însemnat număr de microfilme. S-au obținut rezultate din cele mai bune prin punerea în slujba Arhivelor a tehnicii înaintate

ION MĂRCUȘ

Istoriceskii Arhiv Nr. 1—3, 1959

Revista „Arhiva Istorică” (Istoriceskii Arhiv) ne oferă posibilitatea cunoașterii muncii din domeniul istoriei și arhivisticii sovietice.

Fiecare număr cuprinde articole, comunicări, informații științifice, prezentări de documente, critică și bibliografie etc.

Ca prezentări de documente se pot enumera: Unele rezultate și obiective ale publicării documentelor privitoare la istoria societății sovietice (între Congresele XX și XXI ale P.C.U.S.): Agenda de adrese a C.C. al P.M.S.D.R. (1912—1914); Scrisorile N. K. Krupskaja către M. B. Kobetki; Două fragmente din registrul cadastral al Novgorodului de la sfârșitul secolului XV — în Nr. 1; Documentele lui V. I. Lenin despre organizarea planului de stat și conducerea economiei naționale (aprilie 1921); Cu privire la interzicerea de către cenzura țaristă a operei lui K. Marx „Mizeria filozofiei”; Adunarea populară din anul 1575 și proclamarea lui Simion Bekbulatovici ca „mare cneaz al Rusiei” — în Nr. 2; Contribuție la istoria dezvoltării invențiilor muncitorilor din Kazahstan (1930—1937); Un tabel al primului recensământ al populației din Rusia (1718—1727) — în Nr. 3 etc.; Jurnale și memorii; I. V. Șaurov, Prima conferință a organizațiilor militare și de luptă ale P.M.S.D.R. din noiembrie 1906 — în Nr. 1; K. I. Krupskaja, Organizația militară a P.M.S.D.R. din Perm (1906—1908) — în Nr. 2.

Pe lângă acestea, în revistă apar articole, comunicări, recenzii, biblio-

grafii etc. Voi încerca să fac prezentarea articolelor mai însemnate.

Modul în care se face expertizarea materialelor de contabilitate din fondurile bancare-comerciale îl putem afla din articolul lui L. E. Șepelov (Leningrad), *Despre expertizarea valorii materialelor documentare de contabilitate din fondurile băncilor comerciale pe acțiuni* (Nr. 1, p. 172—177).

Autorul își propune prezentarea unor metode privind problemele păstrării și distrugerii materialelor de contabilitate din fondurile bancare-comerciale.

Materialele băncilor comerciale pe acțiuni, atît după volum cît și după importanța lor, constituie o parte esențială a Fondului Arhivistic de Stat și un izvor de bază pentru studierea problemelor economice în a doua jumătate a secolului XIX — începutul secolului XX.

În componența fondurilor bancare se pot deosebi 5 grupe principale de materiale documentare: 1) materialele organelor de conducere (dosarele adunărilor generale ale acționarilor, procesele-verbale ale administrațiilor și consiliilor, circularele etc.); 2) materiale privind situația economică a clienților băncilor și corespondența întreținută cu ei; 3) materiale privitoare la activitatea filialelor; 4) materiale administrative (patrimoniul și personalul băncii); 5) materiale de contabilitate.

Clasificarea, cu tot caracterul ei convențional, prezintă avantajul că reflectă componența marii majorități a fondurilor bancare. Autorul arată că materialele ultimei grupe, care pre-

zintă un interes special pentru articolul de față întră fără excepție în componența tuturor fondurilor bancare.

După formă, caracter și importanță, materialele de contabilitate ale băncilor pot fi împărțite în trei subgrupe.

După importanța lor, prima grupă va fi alcătuită din actele care caracterizează întreaga activitate a unei bănci, bilanțurile și registrele de bază. Bilanțurile, fiind documente centralizatoare de bază ale băncii, se supun păstrării fără a se ține seama de data întocmirii lor. De asemenea se supun păstrării permanente registrele generale care constituie materialul pentru alcătuirea bilanțurilor. Întrucât volumul operațiunilor bancare asupra fiecărui cont zilnic poate fi stabilit pe baza registrelor generale, în cazul când acestea se păstrează, registrele de bază cronologice pot fi eliminate din componența fondului. În lipsa registrelor generale, jurnalele urmează să se păstreze, iar grupul numeros al registrelor de conturi al diferiților depunători și alte registre auxiliare referitoare la operațiunile de depuneri nu prezintă valoare și pot fi eliminate.

În componența conturilor active care caracterizează depunerile băncii, pot fi socotite drept conturi de bază cinci grupe: casa și conturile curente, hîr-tiile de valoare care aparțin băncii, evidența polițelor, împrumuturile și corespondenții (conturile curente).

Toate registrele și tabelele care se referă la cele mai importante operațiuni caracteristice bancare prezintă un izvor istoric prețios și fără îndoială se impun păstrării.

Mai există și operațiuni de importanță secundară.

De asemenea nu se supun păstrării registrele-jurnal, de evidență și auxiliare de scadențe, precum și tabelele întocmite asupra lor.

În concluzie, se poate spune că expertiza valorii științifice și practice a materialelor documentare de contabilitate din fondurile bancare se bazează într-o mare măsură pe aplicarea a trei criterii specifice de stabilire a valorii științifice a materialelor: apartenența documentului la o operațiune bancară sau alta (criteriul conținutului), gradul sintetizării informațiilor și sistemul întocmirii documentului.

Un alt articol care prezintă mare interes pentru munca arhivistică este

intitulat *Despre expertiza materialelor din fondurile de familie și ale editurilor*, de I. A. Krasovski (Nr. 1, p. 178—181)¹⁾.

De la început autorul constată că materialele din fondurile de familie sînt extrem de complicate pentru expertiză. Ele necesită mai întîi de toate cunoașterea detaliată a conținutului fiecărui fond separat. Trebuie să se țină seama de faptul că fondurile de familie nu au fost păstrate întregi. Materialele se prezintă risipite. La această risipire au contribuit și depozitele care primesc neplanificat fondurile de familie.

Mai întîi de toate la expertiza fondurilor de familie trebuie să se țină seama de importanța socială, științifică etc., a creatorului de fond.

În cazul cînd se lucrează cu fondul unui scriitor mai neînsemnat din secolul XIX, este firesc să se pună problema expertizării numeroaselor lui concepte. Altfel se lucrează, însă, cînd este vorba de manuscrisele figurilor reprezentative din lumea literară; aici fiecare document va fi studiat cu minuțiozitate.

La expertizarea fondurilor de familie, materialele documentare pot fi împărțite în două categorii: materiale care urmează a fi eliminate negreșit și materiale care trebuie eliminate ținîndu-se seama de importanța istorico-științifică a fondului și de însăși importanța creatorului fondului. Din prima categorie fac parte dubletele, copiile dactilografiate fără însemnări și fără corecturile creatorului de fond, tot felul de formulare necompletate, cărțile poștale nescrise.

În fondurile de familie, un document neînsemnat poate avea oricînd o importanță mare; de aceea din fondurile activiștilor de seamă ai literaturii, artei, științei, ale activiștilor de pe tîrm politico-social n-ar trebui eliminat nimic.

Expertizarea materialelor documentare din fondurile de familie trebuie efectuată pentru fiecare caz în parte, ținîndu-se seama de particularitățile individuale ale fiecărui fond.

¹⁾ În problema expertizării materialelor documentare v. și N. A. Pavlova, *Discutarea problemelor expertizei valorii materialelor documentare* (nr. 3, 1959, p. 176—185).

A doua problemă tratată este expertiza fondurilor de la edituri, de la redacțiile revistelor și ziarelor. După cum se știe aceste fonduri conțin o mare cantitate de manuscrise, precum și materiale provenite din prelucrarea lor ulterioară; șpalturi, pagini, revizii etc., ceea ce face ca fondurile din această categorie să fie extrem de îngrămădite.

Din punctul de vedere al editurii, documentul cel mai important este așa numitul „original”, adică textul dactilografiat de pe care se face culegerea și pe care se află însemnările autorului și redactorului — „Bun de cules”.

Sub aspectul istorico-științific, importanța lui este nulă, fiind identic cu textul publicat.

Pentru cercetător, deci și pentru arhivă, este important în primul rând manuscrisul original al autorului, manuscris care a intrat inițial în editură și care cuprinde textul ceva mai îndepărtat decît cel tipărit. Cercetătorul documentelor arhivistice pe baza studierii lui, poate să-și facă o idee despre planurile creatoare ale autorului, despre redactarea inițială a operei.

În continuare autorul arată că în citeva cuvinte principiile expertizei fondurilor de edituri se pot formula astfel: pentru păstrare în arhivă trebuie să rămînă manuscrisul autorului și toate materialele care definesc schimbările ulterioare serioase intervenite în text, reflectate în corecturile autorului și ale redactorului; materialul dactilografiat, șpalturile, paginile care au numai corecturi pur tehnice, cum și „originalul” nu se supun păstrării.

Trebuie să se țină seama și de o altă categorie de documente din fondurile editurilor: contractele cu autorii. Ele dau o imagine completă și concretă a drumului străbătut de autor.

O parte importantă din fondurile editurilor — redacțiilor este corespondența cu autorii. Ea conține materiale de o mare valoare, prin faptul că sînt autografe, cit și prin conținutul lor (părerile autorilor cu privire la operele lor, concepțiile lor etc.). Expertiza acestor documente trebuie să se facă cu mare grijă și prudență.

Despre noul regulament al Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S. și al rețelei Arhivelor centrale de stat ale U.R.S.S., ne putem informa din articolul competent întocmit de G. A. Belov, V. V. Mașakov, intitulat *Munca arhivistică din U.R.S.S. în noua etapă* (nr. 2, p. 169—183). O manifestare a celei mai mari griji a partidului și guvernului privind dezvoltarea ulterioară a muncii arhivistice în Uniunea Sovietică o constituie Hotărîrea Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. din 13 august 1958 *Despre aprobarea Regulamentului privind Fondul Arhivistic de Stat al U.R.S.S. și a rețelei Arhivelor centrale de Stat ale U.R.S.S.*²⁾

Noul regulament dezvoltă în mod creator principiile de bază ale muncii arhivistice din primele decrete leniniste referitoare la activitatea arhivistică și sintetizează experiența de 40 de ani a muncii practice în instituțiile arhivistice, ridicînd astfel importanța muncii arhivistice din U.R.S.S.

Regulamentul cuprinde toate laturile muncii arhivistice din U.R.S.S., modifică, completează și precizează actele legislative vechi ale perioadei anterioare dezvoltării muncii arhivistice. El determină scopul și importanța înființării Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S., materialele documentare care intră în componența lui, formele organizării lor în Arhivele Statului și departamentale, rolul Direcției Generale a Arhivelor Statului și al direcțiilor de arhive din Republicile unionale, relațiilor lor reciproce și locul în complexul instituțiilor de stat, principiile selecționării materialelor documentare pentru păstrare permanentă și distrugere, precum și modul folosirii lor.

Direcția Generală a Arhivelor Statului este un centru de cercetări științifice în domeniul arhivisticii și arheografiei. Ea are sarcina organizării și prelucrării problemelor teoriei și practicii arhivistice, a coordonării activității de cercetare științifică a organelor arhivistice republicane, locale și a Arhivelor de Stat, precum și a planificării publicațiilor arhivistice și editarea izvoarelor documentare în colaborare cu Academia de Științe a

²⁾ Colecția hotărîrilor guvernului U.R.S.S., Moscova, 1958, nr. 14, p. 393—404.

U.R.S.S., Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S., Institutul istorico-arhivistic de stat din Moscova și cu alte instituții și organizații care duc această muncă.

Trebuie să subliniem deosebita fundamentală între rolul Arhivelor de Stat și al arhiviștilor sovietici și rolul pe care îl îndeplinesc arhivele și arhiviștii în țările capitaliste în ceea ce privește folosirea materialelor documentare. Legislația sovietică vorbește precis de folosirea materialelor documentare în interesele statului sovietic, ale dezvoltării lui economice, ale științei și culturii și, prin aceasta, în interesele întregului popor sovietic. Arhiva în țările capitaliste servește capitalistului, în Uniunea Sovietică — poporului.

Noul regulament clarifică rezolvarea problemei teoriei și practicii arhivistice, determină genul materialelor documentare ale Fondului Arhivistic de Stat al U.R.S.S. care se supun păstrării și selecționarea materialelor ce urmează a fi distruse.

El subliniază fermitatea principiului de organizare leninist pus la baza decretului „Despre păstrarea și distrugerea dosarelor arhivistice” din anul 1919, rolul său hotărîtor în această muncă.

O noutate remarcată de autori în regulament o constituie faptul că se acordă Direcției Generale a Arhivelor dreptul de a permite ministerelor și departamentelor care au indicatoare cu termene de păstrare aprobate, să rezolve problema distrugerii materialelor documentare care nu se supun păstrării.

Regulamentul din 1958 stabilește termene noi de păstrare mai îndelungate la mai multe materiale documentare aflate în arhivele departamentale.

De asemenea se menționează în mod deosebit o altă prescripție a noului regulament și anume, recunoașterea legală a faptului că instituțiile arhivistice — în primul rînd Arhivele de Stat — sînt instituții de cercetări științifice.

În problema completării Arhivelor, regulamentul pune în fața instituțiilor arhivistice probleme pentru a căror rezolvare trebuie să se atragă atenția tuturor organelor de conducere din arhive și Arhive de Stat. Organele de conducere ale arhivelor trebuie să întocmească un plan în activitatea

completării Arhivelor de Stat, lichiind cu practica defectuoasă de pînă acum.

Arhiviștii din țările lagărului socialist merg spre un scop precis și just. De pildă, Arhiva centrală economică de stat din Republica Populară Română enumeră în total 51 de fonduri arhivistice, numărînd pînă la 25 milioane unități de păstrare. Aceasta dovedește că în arhive se află fondurile celor mai mari instituții și întreprinderi ale căror documente se supun în primul rînd prelucrării științifice. Cu totul altă situație se constată la Arhiva de Stat a Revoluției din Octombrie a regiunii Moscova. Avînd același număr de unități de păstrare, arhiva număra 5.000 de fonduri arhivistice, din care marea majoritate o formează fondurile unor mici întreprinderi: cantine, spălătorii, farmacii, magazine, arteluri etc., lipsind fonduri ale celor mai mari întreprinderi industriale din Moscova, ale instituțiilor de învățămînt superior, institutelor de cercetări etc.

Instituțiile arhivistice trebuie să schimbe practica existentă în munca completării arhivelor, realizînd o componență variabilă a fondurilor.

Arhivistica sovietică acordă mare importanță alcătuirii ghidurilor, ceea ce se poate vedea din articolul lui A. G. Kuzimina, *Ședința consiliului științific în problema alcătuirii ghidurilor* (nr. 2, p. 251—253), în care autorul prezintă discuțiile purtate pe marginea referatului prezentat de către I. D. Anașkin în problema „Organizării și metodicii pregătirii ghidurilor asupra fondurilor Arhivelor de Stat din R.S.F.S.R.”

Referentul subliniază faptul că în unele Arhive de Stat se subapreciază acest important sector al muncii și pînă acum nu s-a trecut la alcătuirea ghidurilor.

În referat au fost ridicate următoarele probleme de organizare: 1) este bine ca ghidurile Arhivelor regionale (ținutale) să cuprindă și materialele Arhivelor lor sau pentru acestea se va prefera întocmirea ghidurilor separat; 2) este sau nu necesar ca alcătuirea ghidurilor să fie aminată pînă la definitivarea completării Arhivelor de Stat și 3) este sau nu util ca în ghidul unei Arhive de Stat să fie incluse fondurile care nu sînt de profilul ei.

Raportorul arată că se pot elabora scheme model pentru alcătuirea ghidurilor, iar ca bază pentru alcătuirea majorității schemelor ghidurilor pentru fondurile Arhivelor de Stat din R.S.F.S.R. a fost adoptată structura actuală a arhivei.

Unele arhive de stat au luat ca bază pentru întocmirea schemelor principiul istorismului. În interiorul capitolelor de bază, fondurile se grupează după principiul ramurilor de producție.

De asemenea referatul pune în discuție utilitatea întocmirii bibliografiei privind fondul.

M. S. Seleznev arată că cunoașterea ghidurilor publicate permite să se facă o serie de observații. În prefața ghidului este de dorit să se prezinte starea materialelor documentare, să se dea informații asupra mișcării fondurilor și gradului folosirii documentelor. O mare atenție trebuie acordată fondurilor instituțiilor subordonate, a căror importanță adesea este subapreciată, din care cauză asemenea fonduri nu intră în arhive spre păstrare.

M. A. Ilin arată că în referat se tratează puțin despre bibliografia fondului. Este mai bine ca bibliografia să fie inserată în prefața ghidului.

O mare atenție trebuie acordată includerii în ghid a materialului ilustrativ.

D. A. Efremova stăruie mai mult asupra aparatului științific de informare al ghidului. Noul ghid al Arhivei de Stat a regiunii Kursk este înzestrat cu indici pe materii, onomastic și toponimic. Acești indici se întocmesc prin prelucrarea textului pe fișe, după care se face sistematizarea lor. În anexele ghidului se dă lista fondurilor pentru care nu s-au întocmit caracterizări. Ea este alcătuită conform schemei de întocmire a caracterizărilor ghidului. Ghidul este urmat de lista fondurilor care se referă la profilul Arhivei de Stat a regiunii Belgorod.

V. V. Maksakov subliniază faptul că după 40 de ani de activitate a instituțiilor arhivistice din R.S.F.S.R., editarea a numai câteva ghiduri este neîndeșulătoare.

La expunerea sintetică a conținutului materialelor documentare, alcătuirii trebuie să cunoască rolul instituțiilor existente într-o perioadă sau alta și să aprecieze în ce măsură materialele unei instituții oglindesc activitatea acesteia. Arhiviștii trebuie să cunoască

istoria ținuturilor lor și să oglindească just evenimentele în ghid.

V. V. Maksakov susține propunerile privitor la ilustrarea ghidurilor, la pregătirea ghidurilor înainte de definitivarea completării Arhivelor de Stat și la întocmirea ghidurilor arhivelor regionale separat de filialele lor; aduce obiecțiuni alcătuirii caracterizărilor pe grupe de fonduri.

O. E. Karnouhova, una din cele mai vechi arhiviste, nu este de acord cu părerea inutilității bibliografiei. Bibliografia este necesară, ea ridică nivelul ghidurilor, ușurează munca cercetătorului, reflectă interesul manifestat în trecut față de fondul respectiv. Ea propune să se întocmească o schemă model a ghidului. Elaborarea schemei generale este cu puțință, deoarece nu există instituții specifice care să nu poată fi reprezentate în schema generală.

O lipsă generală la expunerea conținutului fondurilor este prezentarea actelor concrete sub denumirea generică „materiale”. Există arhive de stat care cad în extremă, limitându-se doar la enumerarea genurilor de documente în dauna prezentării conținutului lor.

V. V. Lebedeva, luînd cuvîntul, împărtășește din experiența muncii de alcătuire a caracterizărilor la ghidul Arhivei de Stat a regiunii Reazan. Pentru fonduri de același tip, după componență și conținut, s-au alcătuit caracterizări pe grupe. Expunerea conținutului materialelor documentare s-a făcut după genul actelor, nu după tematica lor, cu excepția fondurilor cu structură stabilă. În anexă la ghiduri s-au întocmit indici onomastici și toponimici.

În concluzie, Consiliul științific a aprobat în întregime activitatea depusă de Arhivele Statului pentru alcătuirea ghidurilor.

A. I. Loghinova, *Rezultatele activității de publicare științifică a instituțiilor arhivistice pe 1958 și unele probleme de arheografie* (nr. 3, 1959, p. 166—175). Culegerile de materiale documentare editate în anul 1958 au introdus în circuitul științific un mare număr de noi documente. Ele au lărgit baza documentară a științei istorice și au constituit o armă ascuțită a partidului în lupta împotriva ideologiei burgheze, a revizionismului contemporan și împotriva falsificatorilor istoriei.

În anul 1958 Direcția Generală a Arhivelor Statului ale U.R.S.S. a pregătit culegeri de documente nu numai împreună cu instituțiile de cercetări științifice din țară, dar și cu instituțiile științifice dintr-o serie de alte țări. Astfel de culegeri vor contribui fără îndoială la întărirea relațiilor de prietenie și a legăturilor strinse între U.R.S.S. și țările de democrație populară.

În anul 1958 au fost editate de către Arhivele centrale și locale 50 culegeri de documente, 25 manuale de informare științifică și 11 buletine informative, consacrate problemelor teoriei și practicii arhivistice în U.R.S.S.

Paralel cu realizările, autorul arată că în organizarea muncii de publicare științifică, în stadiul ei se observă o serie de lipsuri serioase. Nu se efectuează întotdeauna o îndrumare adîncă și concretă a muncii de publicare științifică, mai ales la pregătirea pentru publicare a culegerilor tematice în serii a materialelor documentare. Pregătirea unor asemenea serii este o etapă nouă în munca de publicare, ceea ce necesită o reorganizare a ei, ținîndu-se seama de situațiile concrete. Trebuie să se întocmească la timp tematici amănunțite ale culegerilor în serii; să fie determinate precis structura seriilor în întregime și arhitectonica diferitelor volume; să se facă repartizarea temeinică a forțelor colaboratorilor, ținîndu-se seama de pregătirea, aptitudinile și priceperile lor; să li se dea ajutor efectiv și să se facă control asupra muncii lor; să se țină legături strinse cu redactorii.

Trebuie să se acorde atenție mai ales îmbunătățirii calității prefețelor *arheografice*, arătîndu-se aici particularitățile esențiale ale culegerilor. De asemenea, trebuie stăruit și asupra îmbunătățirii transcrierii textelor documentelor. Nu se face încă destul de aprofundat interpretarea documentelor, iar aparatul științific de informare al culegerilor trebuie îmbunătățit.

Discuțiile și consfăturile care au avut loc la Institutul istorico-arhivistic, la secțiile de istorie ale filialelor Academiei de Științe a U.R.S.S., la Comisia arheografică și la alte instituții științifice, au scos în evidență că problemele cele mai importante și arzătoare ale arheografiei sînt în prezent: tipul, forma publicațiilor,

lărgirea aparatului științific de informare al publicațiilor, forma și felurile lui, transcrierea prescurtată a textului, folosirea izvoarelor publicate în trecut etc.

În ultimul timp unii istorici arhiviști au început să prefere publicațiilor de documente pe teme, publicațiile pe fonduri și publicațiile pe anumite genuri de materiale (decrete, foi volante, procese-verbale etc.). Aceasta nu este just. Cei care critică publicațiile tematice nu pornesc de la avantajele acestui gen de publicații, ci de la acele greșeli și lipsuri care sînt inerente unora din culegerile pe teme. Dintre toate aceste genuri de publicații, edițiile tematice prezintă marile avantaje ale unui larg orizont datorit folosirii multiplelor izvoare referitoare la o anumită temă, a căror confruntare permite să se tragă concluzii științifice într-o problemă sau alta. În această privință publicațiile pe fonduri și publicațiile izvoarelor omogene au un caracter limitat. Trebuie amintit că publicațiile pe teme referitoare la materialele secolului XIX — începutul secolului XX, vor avea o largă răspîndire.

La sfîrșit autorul vorbește despre una din formele publicațiilor pe teme și anume publicația în serie, menționînd trei forme de publicații în serie pe întreaga Uniune Sovietică:

1. Publicații în serie, pe întreaga Uniune Sovietică, după a căror teme nu pot fi editate publicații locale.

2. Publicații în serie de asemenea pe întreaga Uniune Sovietică, care se completează prin culegeri locale privind aceeași temă.

3. Al treilea tip de publicații în serie — pregătirea în colaborare a seriilor pe întreaga Uniune Sovietică, cu toate forțele arhiviștilor din întreaga țară, metodă nouă în practică arheografică.

Discutarea proiectului clasificatorului general al Catalogului Tematic al Fondului Arhivistic de Stat de M. I. Avtokratov (nr. 3, 1959, p. 226—227). Locțiitorul directorului general al Arhivelor Statului din U.R.S.S., N. R. Prokopenko, deschizînd ședința, arată că față de sarcinile mari ale arhivelor sovietice în folosirea materialelor documentare în lumina Hotărîrilor Congresului XXI al P.C.U.S., crește evident rolul cataloagelor materialelor arhivistice. De aceea capătă o

deosebită importanță prelucrarea schemei de clasificare a cataloagelor de documente. Un grup de arhiviști de la Direcția Generală a Arhivelor Statului a întocmit un proiect al clasificatorului care urmează să servească de bază pentru munca în viitor la clasificator. Schema este alcătuită în așa fel, încât ea dă posibilitatea să se treacă la căutarea mecanizată a datelor după materialele Fondului Arhivistic de Stat.

L. N. Krivoșein, șeful Serviciului informării științifice din Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S., a subliniat că realizarea cu succes a catalogării materialelor documentare va accelera esențial alcătuirea ghidurilor și conspectelor și va apropia arhivele de cercetători. Tabelul elaborat în forma actuală încă nu este terminat și se discută conținutul lui științific.

Eruditul arheograf din Direcția Generală a Arhivelor Statului din U.R.S.S., B. N. Bogatov, a arătat că schema clasificatorului este întocmită după principiul ramurii, adică în conformitate cu ramurile de activitate ale statului, ale economiei naționale și se comune din 19 capitole, întocmite prin îmbinarea noțiunilor *comune* pentru toate capitolele și *specifice* pentru fiecare capitol.

Schema elaborată a clasificatorului trebuie să constituie baza organizării lucrărilor curente de secretariat în instituții și în alcătuirea cataloagelor de arhive.

După părerea lui B. N. Bogatov principiile de bază ale Tabelului general al clasificatorului centralizat prezentate pentru discuție pot fi aplicate și la alcătuirea catalogului tematic al materialelor documentare din perioada prer evoluționară.

A. V. Kuzikova a relevat că arhiviștii au absolută nevoie de un clasificator unic și propune ca schema să se numească tabel „de bază” și nu tabel „general”.

K. G. Miteaev scoate în evidență intensă activitate desfășurată de către alcătuitorii Tabelului general al clasificatorului centralizat, arătând, în continuare, că după părerea sa, prin schemă nu s-a rezolvat chestiunea esențială, că din schemă nu reiese ce fel de catalog se preconizează, sistematic sau tematic. Întrucât arhivele lucrează la întocmirea cataloagelor te-

matice ar trebui să se țină seama de acest fapt, urmînd să se facă un singur catalog tematic. Schema discutată are o serie de lipsuri esențiale. În această muncă ar trebui ațruse un număr mult mai mare de persoane, nu un grup de trei arhiviști. Serviciul special al Direcției Generale a Arhivelor Statului sau o comisie mai largă, cu participarea specialiștilor din diferite ramuri ale științei, ar trebui să se ocupe cu adunarea suplimentară a materialului.

A. P. Klandt (D.G.A. — U.R.S.S.) n-a fost de acord cu părerea lui K. G. Miteaev. Acesta arată că munca la clasificator nu trebuie să fie tărăgănată. Formarea comisiilor, adunarea materialului suplimentar și prelucrarea lui va prelungi cu mulți ani alcătuirea catalogului unic. Arhivele, însă, se ocupă deja cu catalogarea materialelor și cer o prelucrare grabnică a schemei unice de clasificare. La baza acestei scheme trebuie să stea proiectul discutat.

De părerea lui K. G. Miteaev n-a fost nici K. I. Rudelson, care arată că este necesar să se întocmească un catalog sistematic și nu tematic. Schema discutată este tocmai clasificatorului sistematic și acesta este just întocmit.

S. T. Pleșakov propune să se alcătuiască separat un tabel general și separat o schemă mai detaliată de clasificare, care să fie trimisă pentru verificare practică la unitățile de Arhive. Este necesar să fie elaborate instrucțiuni metodice pentru aplicarea clasificatorului. De asemenea, el susține ideea utilității răspîndirii schemei de clasificare a lucrărilor curente de secretariat din instituțiile de stat și arhivele departamentale.

L. N. Krivoșein conchide că toți vorbitorii au aprobat schema clasificatorului.

Se hotărăște ca schema tabelului general să fie aprobată, ținîndu-se seama de toate observațiile și propunerile referitoare la proiect.

Din mulțimea de articole apărute în aceste numere, au fost alese cîteva care prezintă noutăți în munca arhivistică, demonstrînd odată în plus dezvoltarea continuă a arhivisticii sovietice și ridicarea ei pe trepte superioare de afirmare.

A. DAMASCHIN

Izvestia na dărvjavnite arhivi, 1, 1957 ; 2, 1958, Sofia ; editată de Direcția Arhivelor Statului din R.P. Bulgaria.

În introducerea la nr. 1, comitetul de redacție arată, sub titlul *Sarcinile publicației Arhivelor Statului* (p. 5-6), că revista este destinată a face cunoscut istoricilor și marelui public fondurile arhivistice cele mai însemnate, problemele organizării acestora, precum și de a publica articole de interpretare însoțite de documente, sau în lumina acestora, documente, începînd cu cele păstrate în depozite și pînă la achizițiile cele mai noi.

Se subliniază ca un fapt pozitiv concentrarea și ordonarea științifică a fondurilor arhivistice ale instituțiilor, întreprinderilor, oamenilor de știință și cultură și activiștilor obștești. În felul acesta ele devin accesibile unui cerc foarte larg de cercetători bulgari : istorici, economiști, lingviști, istorici literari, scriitori, ziariști, propagandiști și alții, venind în ajutorul muncii lor științifice și practice.

După această introducere urmează articolul lui M. Aleksiev intitulat *Activitatea arhivistică în Bulgaria* (nr. 1, p. 7-23), în care autorul face un scurt istoric al arhivisticii bulgare. După eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman (1878) nu au fost luate nici un fel de măsuri pentru conservarea și completarea arhivelor. În 1904 s-a pus baza *Arhivei renașterii bulgare*¹⁾ pe lângă Secția etnografică a Muzeului național, arhivă care în anul 1921 a fost trecută la *Secția de arhivă* a Bibliotecii Naționale. Astăzi ea cuprinde peste 400.000 unități de păstrare. Tot pe lângă Biblioteca Națională, în 1878, a fost creată *Secția Orientală* a cărei arhivă conține circa 161.000 unități de păstrare, clasate sumar, și un număr mult mai mare de unități care nu au fost încă ordonate. O cantitate însemnată de documente este păstrată și la „Secția de arhivă” de pe lângă Academia bulgară de Științe, secție fondată în anul 1881.

Cu toată existența instituțiilor arătate mai sus, pînă la crearea *Arhivei centrale de Stat*, în anul 1951, cea mai

mare parte a arhivelor din Bulgaria era împrăștiată în diferite locuri. Odată cu centralizarea arhivelor din Bulgaria a fost creată o instituție care completează și organizează în mod științific enorma bogăție de documente risipite prin diferite locuri. În afară de Arhiva Centrală de la Sofia, există și arhive regionale în toate orașele reședințe de regiuni. Principalele foruri arhivistice sînt : *Arhiva istorică* (deține materialele documentare create pînă la 9.IX.1944) și *Arhiva R. P. Bulgaria* (după 9.IX.1944). Din anul 1951 în R. P. Bulgaria a început o activitate intensă de căutare, preluare și organizare a diverselor fonduri de arhivă, folosindu-se intens experiența arhivisticii sovietice.

În articolele lui A. Todorov *Despre centralizare în munca arhivistică* (nr. 1, p. 20-23) și al lui Iv. Peikov *Pentru un ritm mai viu în prelucrarea științifico-tehnică a fondurilor arhivistice* (nr. 2, p. 9-19) sînt prezentate directivele după care se conduc lucrătorii de arhive în acțiunea de depistare a numeroaselor arhive din R. P. Bulgaria. În vederea dării lor cît mai grabnice în folosirea științifică, lucrările vor cuprinde două etape : ordonarea pe fonduri și în a doua etapă clasarea în interiorul fondurilor. Cercetătorii științifici vor putea în felul acesta să folosească ce s-a lucrat din fondurile cunoscute, înainte de a se fi încheiat întreaga lucrare.

Rezultatele de pînă acum ale acestei munci sînt expuse pe larg în paginile publicației *Izvestia na dărvjavnite arhivi*. Concepută în stilul unei reviste istorico-arhivistice, ea cuprinde și rubrici destinate studiilor mai mici, însoțite de documentele cele mai caracteristice spre a le ilustra.

În acest fel se prezintă contribuția lui Iv. Peikov *Despre participarea poporului bulgar la acțiunea de ajutorare a înfometaiilor din Rusia Sovietică în anul 1921* (nr. 1, p. 25-44). Documentele publicate, într-un număr însemnat, evidențiază eforturile muncitorilor bulgari — sub conducerea P.C.B. — de a asigura, în măsura posibilă de atunci, cît mai multe mijloace pentru muncitorii din Rusia Sovietică. Într-o serie de telegrame, rezoluții

¹⁾ În istoria Bulgariei prin *renaștere* se înțelege perioada de la sfîrșitul sec. XVIII și pînă la 1878.

și scrisori se reflectă solidaritatea frățească a muncitorilor bulgari față de încercății oameni sovietici.

Articolul lui Sv. Dimitrova *Despre greva din transporturi* (1919–1920) este însoțit de peste 20 de documente inedite privitoare la una din cele mai strălucite pagini din istoria luptei clasei muncitoare bulgare. Ele pun în lumină lupta feroviarilor bulgari pentru îmbunătățirea situației lor materiale, măsurile organizatorice ale Uniunii feroviare — condusă de P.C.B. — pentru pregătirea grevei, eforturile eroice ale greviștilor care timp de 55 de zile nu au dat un pas înapoi în fața presiunilor guvernului burghezomosieresc. Izvoarele publicate de Sv. Dimitrova pun totodată în lumină rolul trădător al conducerii partidului social-democrat din Bulgaria care a dus la eșuarea grevei în momentul cînd ea avea toate perspectivele de succes.

Documentele publicate de B. Mateev în studiul *Mișcarea țărănească din regiunea Burgas împotriva dijmei în anii 1899 și 1900* (nr. 2, p. 36–89) conțin date bogate despre lupta țărănimii muncitoare bulgare împotriva măsurilor reacționare ale guvernului Radoslavov. În anul 1899, așa numitul partid „liberal” al lui Radoslavov, a reintrodus impozitul dijmei asupra producției agricole din Bulgaria. Acest impozit care „își trecuse traiul” reprezenta pentru poporul bulgar o întoarcere la vremea robiei otomane. Un protest spontan a luat naștere atunci în rîndurile țărănimii bulgare contra regimului terorist al lui Radoslavov, protest care în unele regiuni, ca de pildă în nord-estul Bulgariei, a luat forma luptelor deschise între armată și țărani. Documentele inedite publicate de Mateev pun în lumină lupta țăranilor din Bulgaria nord-estică împotriva dijmei, împotriva teroarei guvernului Radoslavov și participarea unora dintre membrii partidului social-democrat, anume „socialiști strîniți” (de stînga), în această mișcare de protest. După cum se știe partidul social-democrat, în întregul lui nu a luat parte la răscoalele țărănești din cauza atitudinii reformiste și oportuniste.

În comunicarea lui Em. Dimitrova intitulată *Unele documente privitoare la acțiunea de partizani desfășurată în*

iunie 1944 la mina Ciumerna — raionul Sliven (nr. 2, p. 20–35) sînt prezentate numeroase documente asupra acestei acțiuni — una dintre cele mai importante acțiuni ale mișcării bulgare de partizani din anul 1944. În cursul lunii iunie 1944, 65 de partizani din detașamentul *Haqi Dimităr* atacă minele de cărbuni din munții Stara Planina, lângă orașul Sliven, fac prizonieră unitatea militară care păzea acele mine, distrug parcul de mașini și scot din funcție minele pentru o perioadă de 3–4 iuni. Documentele publicate de Dimitrova pun în lumină atitudinea aprobatoare a minerilor față de mișcarea de partizani condusă de comuniști, față de această operațiune îndrăznească în fața căreia autoritățile locale, rupte de popor, erau neputincioase.

Scrisorile inedite au format și ele material pentru două comunicări științifice. Una este semnată de R. Nikola, intitulată *Scrisori inedite ale lui Anton Strașimirov către Kiril Hristov* (nr. 2, p. 90–104). Primul a fost un renumit scriitor realist și dramaturg (1872–1937), iar cel de al doilea un mare poet bulgar (1875–1944). A doua comunicare este intitulată *Scrisori inedite ale lui Elin Pelin*, de asemenea un mare scriitor realist bulgar, fiind scrisă de B. Mateev (nr. 1, p. 79–89). Corespondența ambelor comunicări oglindește fără putință de tăgadă, condițiile grele în care erau nevoiți să creeze acești scriitori înaintați.

În afară de publicarea de documente, însoțite de introducere și comentarii, cum am văzut mai sus, nr. 1 și 2 ale revistei *Izvestia na dărjavnite arhivi* cuprind o serie de articole într-o rubrică intitulată „Treceri în revistă a fondurilor de arhivă și a documentelor”. În aceste articole autorii se referă la conținutul documentelor într-o anumită problemă, indicînd cercetătorilor științifici din domeniul respectiv locul de deținere al fondurilor în cauză. Astfel, N. Vaklieva și N. Karaburov, sub titlul *Relațiile agrare din Bulgaria de la eliberare (1878) pînă în anul 1900* (nr. 1, p. 91–106) publică materialele documentare referitoare la următoarele probleme: Schimbări în proprietatea funciară, ca urmare a războiului eliberator rusoturc (1877–1878), (p. 92–98); Apartenența proprietății funciare de stat,

comunală, mănăstirească, particulară și a străinilor (p. 98—99); Diferențierea de clasă la sat (p. 99—103); Comportarea guvernelor burgheze față de problema agrară; Organizații sătești; Mișcări țărănești (p. 103—106). G. Hagiatanassov, sub titlul *Privitor la problema regimului lui Stambolov (1887—1894)* (nr. 1, p. 106—111), aduce o serie de date din arhivă, privitoare la măsurile teroriste ale aceluia guvern. La fel și N. Simeonova, în comunicarea *Opinia publică europeană împotriva teroarei albe din Bulgaria (1923—1929)* (nr. 1, p. 111—117), aduce o serie de contribuții documentare privitoare la participarea unor oameni politici, scriitori și savanți europeni la mișcarea împotriva teroarei dezlănțuite de guvernele burgheze din Bulgaria asupra comuniștilor bulgari. Lupta oamenilor muncii împotriva guvernelor burgheze este prezentată cu o mare bogăție de date documentare de Iv. Nacev în articolul: *Mișcarea muncitorească și revoluționară din regiunea Pirin (1935—1944)* (nr. 1, p. 117—121). Em. Dimitrova prezintă *Fondul „Comitetul național al Frontului Patriei — 1944—1948”* — (nr. 1, p. 121—126), unul din cele mai prețioase fonduri preluate de Arhiva Centrală de Stat a R. P. Bulgaria. El conține 650 unități de păstrare referitoare la munca de organizare a Frontului Patriei și la activitatea lui politică, socială, economică și culturală pentru construirea socialismului în țara vecină și prietenă.

Dezvoltarea sindicatelor și a unor lucrări de hidroameliorații din R. P. Bulgaria poate fi urmărită în articolul prezentat de Iv. Iotov: *Fondul „Serviciul tehnic regional al apelor — Plovdiv (1906—1944)”* (nr. 1, p. 126—129).

Tot la rubrica de mai sus sînt publicate două articole ale unor arhiviști de peste hotare. Unul aparține lui V. V. Bedin, șeful Arhivei Istoriei Centrale de Stat a U.R.S.S. din Leningrad, intitulat *Materiale documentare privitoare la istoria Bulgariei și relațiile ruso-bulgare în Arhiva Istorică Centrală de Stat a U.R.S.S. din Leningrad* (nr. 2, p. 105—111) în care se subliniază marea importanță a arhivei din Leningrad pentru studierea istoriei statului bulgar în primii ani de după eliberarea de sub jugul otoman.

Materialele de arhivă păstrate la Leningrad sînt un izvor prețios în primul rînd pentru cercetarea luptelor din cursul elaborării primei constituții bulgare și pentru activitatea administrației provizorii ruse în Bulgaria.

E. Kalbe în comunicarea *Materiale documentare privitoare la relațiile diplomatice și economice germano-bulgare în arhivele R.D.G.* (nr. 1, p. 129—140) face un scurt istoric al activității duse în Germania (în secolul trecut) pentru cunoașterea poporului bulgar, subliniind conținutul nou pe care îl are acum această activitate în R.D.G. Arhiva cea mai numeroasă se află la Arhiva Centrală-Merseburg și include rapoartele reprezentantului Prusiei la Constantinopol și alte rapoarte din sec. XVI—XIX.

Numerose astăzi noi conține și studiul Sv. Dimitrova *Izvoare documentare privitoare la activitatea Operei Naționale pînă la 9.IX.1944* (nr. 2, p. 111—121). Autorul prezintă conținutul cîtorva fonduri care pun în lumină drumul parcurs de Opera bulgară: înființarea ei de către cîțiva entuziaști, sub forma unei societăți particulare, greutățile mari în munca ei, situația grea a primilor cîntăreți de operă dintre care, unii foarte talentați au fost siliți să cînte în străinătate.

Aspecte ale luptei producătorilor de tutun din Bulgaria de sud-vest sînt relevate documentat de Iv. Nacev în articolul *Arhiva cooperativei de tutun „Makedonski tiutium” din orașul Nevrokop — azi G. Delcev — 1921—1944* (nr. 2, p. 121—129). În 1921, 42 de producători de tutun din orașul Nevrokop și împrejurimi, căutînd un mijloc de a se salva de crunta exploatare a negustorilor de tutun, au pus bazele acestei cooperative. Este arătată de asemenea, situația lor de mizerie în anii crizei economice și acaparea lor economică completă de către consernele germane în cursul celui de al doilea război mondial.

Două articole și anume: *Arhiva municipalității din Samokov (1878—1943)* de R. Vlaskovski (nr. 2, p. 129—141) și *Arhiva municipalității din Loveci (1877—1900)* de St. Enceev (nr. 2, p. 142—150), conțin numeroase indicații asupra materialelor documentare privitoare la istoria celor două orașe. Cu toate că sînt mai ales de impor-

tanță regională, ele aduc totuși un aport însemnat în studiul activității sfaturilor orașenești din Bulgaria înainte de 9.IX.1944. Deosebit de prețioase în această privință sînt materialele despre Samokov unde, în cursul anului 1910, a fost creată „Comuna din Samokov”, primul sfat orașenesc comunist din Bulgaria. Cu oarecare întreruperi, comuna a existat pînă în 1934.

Date inedite asupra primei stațiuni de cercetări științifice în domeniul agriculturii din Bulgaria, creată în anul 1902, și despre activitatea ei sînt prezentate de Iv. Iotov în contribuția intitulată *Arhiva stațiunii de cercetări științifice agricole de stat „Konstantin Malkov” din satul Sadovo raionul Aasenograd 1902–1943* (nr. 2, p. 150–161).

La rubrica Critică și bibliografie sînt publicate recenziile unor publicații noi în domeniul bibliografiei, arhivisticii și studiului izvoarelor apărute în R. P. Bulgaria și note bibliografice mai succinte asupra unor publicații apărute peste hotare. La

rubrica *Comunicații* sînt publicate informații scurte despre noile fonduri intrate în arhivele regionale și relații ale unor arhiviști bulgari despre organizarea și publicațiile arhivelor din R. Cehoslovacă, R. P. Ungară și R. D. Germană.

Organizarea arhivelor de către stat și în R. P. Bulgaria este un fapt pozitiv. Punerea lor la dispoziția obștească pentru scopuri științifice și practice se va face pe o scară din ce în ce mai largă, cum se subliniază și în editorialul din numărul 2 (p. 3–7) intitulat: *Hotărârile Congresului VII al P.C.B. și sarcinile Arhivelor Statului*.

Unul dintre mijloacele foarte bune de a face cunoscută bogăția și varietate arhivelor din R. P. Bulgaria este și publicația recenzată aici. Prețioase indicații la alcătuirea recenziei ne-au fost date de cercetătoarea Vera Mutaftchieva, cu prilejul vizitei de documentare făcută la Arhivele Statului din București, la sfîrșitul lunii septembrie 1959, pentru care îi aducem mulțumiri pe această cale.

A. CONSTANTINESCU

Archivum — Revue Internationale des Archives, VII 1957 (publicată sub auspiciile U.N.E.S.C.O. și ale Consiliului Internațional al Arhivelor), Paris, Presses Universitaires de France, 1958, 288 p.

Revista *Archivum* nr. VII își consacră spațiul, în prima ei parte, pentru publicarea cu exclusivitate a unor articole tratînd despre una din cele mai acute probleme arhivistice actuale, problemă dezbătută și în ședințele celui de-al treilea Congres Internațional al Arhivelor, care a avut loc la Florența între 25–29 septembrie 1956, și anume „construcțiile de loca-luri pentru Arhive”.

În primul articol, *Construirea de localuri pentru Arhive în U.R.S.S.*, Ing. I. Voronin, după ce recapitulează condițiile în care se aflau clădirile Arhivelor înainte de Revoluția Socialistă din Octombrie, face o prezentare a modului cum — prin crearea de condiții favorabile rezolvării tuturor problemelor fundamentale ale Arhivelor din U.R.S.S., în urma apariției Decretului din 1 iunie 1918 — s-a găsit soluționarea problemei lipsei de depozite pentru arhive. În afară de folosirea clădirilor de arhive ale adminis-

trațiilor prerevoluționare, dintre care cele mai importante erau clădirea *Ministerului Justiției* din Moscova și a *Ministerului Marinei* din Petrograd, la acest lucru s-a ajuns pe două căi: prin restaurarea și adaptarea unor clădiri ce aveau altă destinație, dar care puteau rezista la foc și aveau spațiu suficient pentru personal, și prin construirea de localuri speciale în Moscova și în alte mari orașe, începînd din anul 1936. Dintre acestea din urmă menționăm localul *Arhivelor Centrale de Stat din U.R.S.S.*, cu un volum de 90.000 m³ și 96.300 m rafturi și cel al *Arhivelor Centrale de Stat de Literatură și Artă*, cu un volum de 13.200 m³ și 11.700 m rafturi, ambele în Moscova.

Practica a arătat că din punct de vedere economic construirea de noi localuri este adesea mai avantajoasă decît reamenajarea clădirilor construite în alte scopuri.

În urma hotărârii din 1956 a Guvernului Uniunii Sovietice pentru ameliorarea condițiilor de păstrare a documentelor Fondului Arhivelor de Stat, organe tehnice competente au elaborat trei proiecte-tip pentru Arhivele de Stat locale:

1. pentru clădiri cu un volum de 12.670 m³ și 12.600 m rafturi;
2. pentru clădiri cu un volum de 2.450 m³ și 2.568 m rafturi;
3. pentru clădiri cu un volum de 243 m³ și 210 m rafturi.

Autorul dă detalii cu privire la proiectul-tip pentru clădirile cu un volum de 12.670 m³, prezentînd planul general și o descriere tehnică a acestuia.

În privința instalării de rafturi se arată că, în ultimul timp, s-a adaptat sistemul rafturilor mobile după principiul „tight-packing” (sistem compact).

Pentru a se preveni pericolul de incendiu și spre a se crea condițiile necesare reglementării regimului de temperatură și de umiditate, se prevăd conducte de încălzire izolate pentru fiecare etaj.

În articolul *Construcții de Arhive în Republica Democrată Germană*, Hann. Gringmuth-Dallmer, director al Arhivelor de Stat din Magdeburg, arată că lipsa de spațiu se face din ce în ce mai mult simțită în Republica Democrată Germană, unde arhivele sînt păstrate în trei categorii de depozite: 1. clădiri moderne construite special pentru arhive, cum sînt în Dresda, Magdeburg, Schwerin, Weimar; 2. clădiri utilizate ca depozite, care au fost destinate pentru birouri sau biblioteci, cum sînt cele de la Merseburg și Leipzig; 3. clădiri care nu erau apte să primească arhive, cum sînt Arhivele Principale Regionale din Potsdam, instalate în Orangeria de la Sans-Souci. Autorul conchide că este absolut necesar să se alcătuiască un plan de construcții și de transformări de localuri pentru Arhive.

Situația din Finlanda este expusă în articolul *Recenta operă de construire de localuri pentru Arhive în Finlanda*, prezentat de Yrjö Nurmio, director al Arhivelor Naționale Finlandeze din Helsinki. Pentru reinstalarea Arhivelor din Vupuri, oraș distrus de război, s-a construit un nou local la Mikkeli, unde s-au depozitat

cele mai importante documente care fuseseră evacuate în diferite depozite provinciale. Clădirea nouă din Mikkeli, terminată în anul 1953, se compune din trei părți: 1. partea administrativă (parter și două etaje), cuprinde și cîteva săli de depozit; 2. depozitul (parter și șase etaje); 3. un vast depozit subteran, săpat în stîncă în timpul războiului și reamenajat în depozit de arhivă. Este săpat în stîncă printr-o tăietură verticală, la același nivel cu clădirea Arhivelor, de care este legat printr-un coridor. Pentru a feri documentele de lumina solară, s-au construit ferestre mici. La capătul coridorului există o mare fereastră, unde se poate lucra la lumină naturală. Arhivele Naționale din Helsinki au de asemenea un depozit subteran săpat în stîncă, cu o capacitate de 4.000 m de rafturi. Între camere nu există acces. Toate comunică numai în coridorul larg, fără rafturi, prin uși rezistente la foc. Preocuparea de bază în construirea depozitelor finlandeze recente este de a le asigura la maximum rezistența în caz de război sau de incendiu.

O caracteristică cu totul aparte o prezintă „Records Centers” din Statele Unite. În articolul *Localurile și înzestrarea Federal Records Centers din Statele Unite*, E. G. Campbell, director al Records Center Division, Office of Record Management din Washington, arată rolul acestor așezăminte care primesc în timpul termenului legal de păstrare documentele devenite inutile administrațiilor, dar care nu sînt încă triate pentru Arhive. Întrucît în aceste centre documentele se păstrează în mod provizoriu, la construirea lor se are în vedere să se realizeze posibilitatea de stocare la maximum a documentelor în minimum de spațiu și cu minimum de cheltuieli, asigurîndu-se bunul mers al lucrărilor de control și de cercetare.

Autorul dă amănunte cu privire la acest fel de construcții.

O examinare critică a calităților și a defectelor pe care le prezintă „Public Record Office” din Londra este făcută de D. B. Wardle în articolul intitulat: *Public Record Office: Depozitul*. Construită cu 100 de ani în urmă, partea centrală a clădirii, care constituia atunci un model de tehnică,

prezintă destule inconveniente: coexistența depozitelor și a localului administrativ, etaje prea înalte, insuficiența mijloacelor de transportare a documentelor în interiorul localului etc. Cu toate aceste dezavantaje, important rămîne faptul că, datorită solidității zidurilor, construcția a rezistat bombardamentelor din anii 1940 și 1941, cum și faptul că este bine apărată contra furturilor. Între avantaje se mai numără și constanța temperaturii interioare.

Amenajări și construcții de clădiri pentru Arhivele Naționale din Franța între anii 1948–1958 este articolul în care Pierre Durye, conservator la Arhivele Naționale, înfățișează modul în care s-au extins construcțiile Arhivelor Naționale, formînd un veritabil oraș al Arhivelor în Paris, cuprins între străzile Francs-Bourgeois, Archives, Quatre-Fils și Vieille-du-Temple. Magnificelor vechi hoteluri atribuite Arhivelor Naționale li s-au adăugat — începînd din anul 1938 — noi construcții cu depozite fără ferestre, ca documentele să nu fie expuse luminii soarelui. O temperatură constantă este asigurată prin aer condiționat. Răfurile de tip mobil (compact) construite după un sistem nou, sînt formate din trei elemente cu fețe duble, dintre care două elemente mobile încadrează unul fix. Fiecare element mobil, montat pe un fel de balamale prevăzute cu frine, se deschide în spațiul liber dintre rafturi ca o ușă de dulap. Manevrarea este făcută manual, nu electric sau cu aer comprimat. După părerea autorului, în felul acesta se asigură securitatea materialului și se evită accidentele. Este unul din cele mai bune sisteme de rafturi mobile și este folosit în Franța de trei ani. Extinctoarele cu spumă au fost înlocuite cu aparate cu pudră de bicarbonat de sodiu, a cărui acțiune asupra documentelor nu este vătămătoare. În palatul Soubise și în depozitele Louis-Philippe și Napoleon III s-a introdus un sistem modern contra incendiului, care constă din detectarea — cu ajutorul unor aparate fixate de plafon — a gazelor rezultate din arderi, ceea ce permite descoperirea la timp a focului mornit, fără flacără și căldură apreciabilă. Principiul acestei detectări se bazează pe modificarea ionizării atmosferei. Indicațiile

sînt transmise imediat unui tablou central situat în clădirea administrației. Alarma se dă printr-o sonerie și o lumină, care indică precis locul amenințat.

În esență, articolul conține informații cu privire la principalele amenajări făcute, clădirile construite și cele în curs de construire.

Clădirea Arhivelor de Stat din Marburg, despre care tratează Johannes Papritz, director al Arhivelor Statului și al Școlii de Arhivistică din Marburg/Lahn, a fost construită între anii 1935–1938, ca urmare a faptului că localul castelului din Marburg — cu toate amenajările făcute — a devenit insuficient pentru adăpostirea Arhivelor istorice ale Electoratului de Hessa, Arhive ce au fost transferate de la Cassei la Marburg de administrația prusiană.

Clădirea este construită din piatră, fier și beton armat, avînd depozite cu 40 km de rafturi. Partea administrativă, separată de depozite prin ziduri speciale rezistente la foc, cuprinde — în afara de birouri — mai multe biblioteci și săli de studiu. La subsol se află laboratoare de restaurare și de fotocopiere.

Noua clădire a Arhivelor de Stat din Coblenz — reconstrucție a vechiului depozit de arhive al Palatinatului Renaniei de la Coblenz, distrus de bombardament în anul 1944, prezentată de Aloys Schmidt, director al Arhivelor din Coblenz, este situată pe un vast teren în plin centru administrativ. Cuprinde două corpuri de clădire — depozitul cu șase etaje și partea administrativă cu trei etaje — legate printr-o intrare comună. Cele patru laturi ale depozitului construit în oțel și în beton armat au ferestre largi, prevăzute cu plăci de sticlă groasă, specială, care absoarbe 50% din razele luminoase. Decorarea clădirii rezervate personalului și cercetătorilor este opera unor mari artiști.

Despre *Noua clădire centrală a Arhivelor Statului din Varșovia* ne referă L. Kolarz și W. Parczewski. Proiectul a fost elaborat de Facultatea de Arhitectură a Școlii Politehnice din Varșovia, realizarea lui fiind prevăzută pentru anii 1958–1961. Depozitele, situate într-o clădire de plan rectangular, au 7 etaje, cuprinzînd 31 km de rafturi și vor adăposti Arhivele

actelor moderne ale Republicii Poloneze, începînd cu anul 1918. Legat numai la nivelul primului etaj de clădirea administrativă — de plan circular — fără ferestre, cu aer condiționat, avînd un sistem special de alarmă contra incendiilor, constînd — în afară de detectoarele termice — din aparate pentru detectarea ionizării atmosferei, depozitul va întruni condițiile optime pentru păstrarea arhivelor. Autorii insistă asupra sistemului de descoperire a focului cu ajutorul aparatelor pentru detectarea ionizării atmosferei. Acestea sînt preferate întrucît reacționează la orice schimbare a compoziției atmosferei, chiar din primele momente ale arderii hîrtiei, transmițînd avertismente la cabina mecanicului de serviciu, care trimite de îndată, prin supape, în partea clădirii amenințate de incendiu, un curent de bioxid de carbon, în timp ce sistemul de climatizare (aer condiționat) se blochează automat. Date tehnice și planuri însoțesc articolul.

Informații interesante cu privire la primul depozit de microfilme din Ungaria, construit în anul 1949, sînt cuprinse în articolul *Filmoteca Arhivelor Naționale din Ungaria*, prezentat de Dr. Bálint Ila, șeful Secției de microfilme a Arhivei Naționale din Budapesta. Filmoteca în prezent conține 5.000.000 de microfilme și înregistrează o creștere de 700.000 pe an. Depozitul are o umiditate constantă și adecvată. Rafturile de lemn și cutiile de carton au luat locul rafturilor și cutiilor de metal din depozitele de arhive, pentru a feri filmele de emanațiile vătămătoare pe care le comportă fierul. Într-oarega instalație este astfel făcută încît să poată fi evitată pătrunderea prafului și să asigure protecția contra incendiilor. Controalele anuale au dovedit că filmele se mențin într-o stare optimă de păstrare — cel mai vechi film datînd de 25 de ani. În această situație se poate afirma că filmoteca răspunde întru totul destinației ei, atît din punct de vedere al temperaturii și umidității aerului, cît și al construcției și înzestrării.

Prima parte a acestui volum se încheie cu articolul *Arhivele Naționale din Cuba*, despre care tratează Emeterio S. Santovenia, președinte al Consiliului Permanent al Arhivelor din Republica Cuba. Construite datorită inițiativei lui Joaquín Llaverías, care a știut să strîngă fonduri și să facă să se voteze legile necesare construirii celui mai frumos depozit din America latină, Arhivele din Cuba constituie un important centru de cercetări istorice naționale și internaționale. Aici își are sediul Comitetul Arhivelor Comisiei de istorie a Institutului panamerican de geografie și istorie.

Partea a doua a volumului — de o mai mare extindere — cuprinde bibliografia analitică internațională a publicațiilor relative la arhivistică și la arhive, publicații apărute între anii 1954—1956, în completarea bibliografiilor publicate în nr. II—IV ale revistei.

Cele 2412 titluri inserate în bibliografie reprezintă publicații ale diferitelor țări cu privire la depozite de arhive, la legislația arhivistică, probleme naționale de arhivistică și relații internaționale, precum și periodice arhivistice, ghiduri, inventare, ediții de documente etc.

Țara noastră figurează numai cu publicațiile editate de Academia Republicii Populare Romîne și cu studii apărute în periodice de peste hotare. Activitatea Arhivelor Statului în domeniul publicării¹⁾ nu este menționată, ceea ce denotă că informații în această privință au fost date numai de Academia Republicii Populare Romîne.

VALERIA PREDESCU

¹⁾ Pentru publicațiile Arhivelor Statului din perioada 1954—1956 v. articolul *Publicațiile Arhivelor Statului apărute între anii 1947—1958*, Mihail M. Fănescu, în „Revista Arhivelor“, 1, Buc., 1958, p. 310—314.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespolach. I Archiwa dawnej Rzeczypospolitej, Warszawa 1958, XIII—[XVI] + 387 p. (Arhiva Centrală din Varșovia a Actelor Vechi. Îndrumător pe fonduri. I. Arhivele vechii republici).

Acest Îndrumător este primul dintr-o serie de trei volume, care a apărut la comemorarea a 150 de ani de la înființarea, în anul 1808, a Arhivei Centrale din Varșovia. Rostul lucrării este să arate vechile și noile arhivalii ale „Arhivei Centrale a Actelor vechi”, felul de păstrare, precum și accesul cercetătorilor la folosirea materialelor. În acest Îndrumător nu intră decît arhivaliile existente. Pentru pierderile suferite de Arhive, în septembrie 1944, cînd unități germane de SS au dat foc depozitelor și pivnițelor acesteia, s-a tipărit un volum special, cu titlul „Strata archiwów i bibliotek warszawskich”, Warszawa 1957 (Pierderile arhivelor și bibliotecilor din Varșovia).

Volumul I al Îndrumătorului cuprinde arhiva vechii republici, adică documentele începînd din secolul al XIII-lea pînă în anul 1795. Iată, în amănunt, ce cuprinde Îndrumătorul după o scurtă introducere și lista prescurtărilor folosite :

I. Colecția documentelor

II. Arhiva coroanei, este arhiva de stat a vechii republici. La început cuprindea numai documentele originale al căror destinatar era regele, sau regele în numele republicii. Cu timpul s-au adăugat la aceste colecții și copiile scrisorilor trimise în numele regelui, precum și alte materiale. Această arhivă are 2 părți : 1. *Arhiva coroanei, din Cracovia*, cea mai veche, numită astfel din cauză că, la început, a fost păstrată în tezaurul palatului din Cracovia. În compunerea acestei arhive au intrat resturi din arhivele principilor provinciali, documentele țărilor și teritoriilor unite cu republica polonă, privilegiile, tratate cu țările străine etc. Părți din acest fond se află și în alte instituții menționate în Îndrumător. 2. *Arhiva coroanei, din Varșovia*. Această arhivă este o continuare a celei din Cracovia și a început să se formeze în secolul al XVI-lea, în timpul domniei regelui Sigismund al III-lea Waza, la Varșovia, după mutarea capitalei în acest oraș,

de unde i se trage și numele. Cuprinde o parte a arhivei diplomatico-politice a vechii republici. La început arhiva a fost împărțită pe țările de unde erau trimise documentele.

III. Arhiva documentară a Marelui Principat Lituanian. Nu se știe cînd a început să se formeze arhiva. Cea mai mare parte a documentelor au caracter privat și se referă la proprietăți.

IV. Registrele coroanei au fost create de cancelaria regală. Cu timpul s-au unit cu acest fond și registrele create de alte cancelarii, de exemplu a principilor din Mazovia. Fondul se subimparte în 7 subfonduri, tratate fiecare, *separat*, ca și cum ar fi fonduri independente¹⁾. Iată aceste subdiviziuni : 1. „*Libri Inscriptionum*”, registrele în care s-au copiat documentele eliberate, iar mai tirziu și acelea intrate ; 2. „*Libri Legationum*”, registrele cu copii de acte relative la politica externă ; 3. „*Sigillata*”, registre în care se nota pe scurt cuprinsul documentelor prevăzute deja cu sigiliu și fiind gata de a fi expediate ; 4. „*Libri Cancellariorum*”, registre cu copii de documente în care este vorba de demnități, funcțiuni, dăruire de bunuri, acordare de indigenate, înnobilitări etc. ; 5. „*Hirtile*” *cancelariei regale*, acte dispersate care au intrat în cancelaria regală, dispoziții, recomandări date personalului de cancelarie, concepte ale hirtiiilor trimise etc. ; 6. „*Registrele Tribunalului Ase-sorial*”. Acest tribunal era alcătuit din asesori chemați din rîndurile senatelor și referenților și avea în frunte pe cancelar sau pe vicecancelar. Registrele cuprind protocoale în chestiunile de apel în procesele judecate de tribunalele orașenești. În competența acestui tribunal erau ne-

¹⁾ Asemănarea cu unele fonduri de la Arhivele Statului Sibiu și Orașul Stalin este evidentă. Unele subfonduri de la aceste Arhive au fost cunoscute ca independente și ca atare au apărut în Îndrumătoarele publicate. Metoda este bună pentru că informează bine pe cercetător.

înțelegerile pentru hotare între proprietățile regale și particulare; 7. „*Registrelle Tribunalului Referenților*”. De competența acestui tribunal erau neînțelegerile dintre locuitorii de pe proprietățile regale și starosti, respectiv arendașii acestor proprietăți.

V. Registrele lituaniene, aproape cu același cuprins ca și cele ale corenei.

VI. Rezumate ale registrelor lituaniene, alcătuite în secolul al XVIII-lea

VII. Actele financiare ale republicii. Acest fond se subîmparte în următoarele subfonduri:

1. *Inspecții, controale, inventare ale bunurilor regale*. Subfondul se subîmparte în: a) *Inspecții și controale ale bunurilor regale*; b) *Inspecții, controale ale domeniilor regale și ale episcopioilor din Cracovia și Luck*; c) *Colecție de diferite acte relative la bunurile regale din diferite voievodate, precum și diferite inventare ale starostiilor, ale unor sate izolate etc.*; d) *Inventare ale starostiilor și ale bunurilor clerului din Cracovia, situate în voievodatul Sandomir*.

2. *Registre de impozite*;

3. *Registre de declarații* [ale contribuabililor]. În afară de acestea, registrele mai cuprind chitanțe eliberate de încasatorii de impozite, confirmări de primiri de bani pentru lefuri, sau confirmări ale împrumuturilor făcute pentru diferitele nevoi ale statului;

4. *Socotelile regale și socotelile seimurilor*. Subfondul se împarte în: a) *Socotelile casei regale*; b) *Socotelile ambasadurilor*; c) *Registrele chitanțelor și registrele asignatelor*, care cuprind chitanțe asupra primirii unor sume de bani, precum și ordine de plată;

5. *Socotelile militare*;

6. *Acte de la Tribunalele financiare regale, de la Comisia regală financiară și de la Comisia economică regală*.

VIII. Registrele tribunalelor civile și penale. Acest fond se subîmparte în: 1. *Polonia Mare*; 2. *Mazovia* și 3. *Colecția Kapica Milewski*, după numele alcătuitorului ei.

IX. Fonduri orășenești, împărțite în următoarele subfonduri: 1. *Arhiva orașului Varșovia*; 2. *Documentele orașelor* și 3. *Registre orășenești*.

X. Nuntiatura.

XI. Documentele bisericilor.

XII. Documentele mănăstirilor.

XIII. Documente felurite. Aici s-au clasat documentele care n-au intrat în nici un alt fond: documente de la persoane particulare relative la cumpărări, schimburi de bunuri, danii.

XIV. Actele perioadei reformelor 1764—1794. Fondul este foarte mare și se subîmparte în: 1 a. *Cabinetul Măriei sale regelui și arhiva lui*; 1 b. *Arhiva lui Kajetan Ghigiotti* (italian, fost secretar al Nunțiaturii din Varșovia, a ocupat diferite funcții înalte și de încredere sub regii August al III-lea și Stanislau August Poniatowski etc.);

1 c. *Hirtiile lui Henric Wolff de Wickedé* (șambelan al regelui Stanislau August Poniatowski, precum și rezident polon pe teritoriul orașelor hanzeatice, cu sediul la Hamburg). Cuprinde chestiuni politice, economice precum și personale ale rezidentului;

2. *Actele cancelariei militare a regelui Stanislau August Poniatowski*;

3. *Actele seimurilor și materiale relative la seimuri*;

4. *Actele confederației 1767—1793*;

5. *Actele Consiliului Permanent* (primul guvern centralizat al Poloniei), 1775—1788;

6. *Actele Pazei Legilor*. „*Szaz Praw*” (Paza Legilor) era instituția cea mai înaltă, regală, a puterii executive. Această instituție avea 2 cancelarii: cancelaria „*Afacerilor Interne*” și „*Cabinetul Secret pentru Afacerile Externe*”. Actele din acest subfond sînt felurite: probleme militare, chestiuni în legătură cu granițele statului (apărarea graniței, vama etc.), probleme în legătură cu impozitele, cu moneda, cu răscoala țăranilor împotriva obligațiilor datorate stăpînitorilor de pămînt, chestiuni financiare de educație etc.;

7. *Actele Consiliului Permanent 1793—1794*;

8 a. *Actele Serviciului Mareșalatu-lui Regal*, erau judecătorești și administrativ-rolitenești; 8 b. *Actele Comisiei Pavaajului orașului Varșovia*.

Acest subfond cuprinde acte relative la „administrarea și jurisdicția în chestiunile legale de menținerea ordinii în Varșovia”: curățenia străzilor,

pavarea străzilor, construirea de canale, repararea de străzi și canale, construirea de clădiri etc. ;

9. *Actele Comisiei Financiare Regale și ale Comisiei Financiare a Republicii* ;

10. *Actele Comisiei Militare* ;

11. *Actele Comisiei Educației Naționale* ;

12. *Actele Comisiei Poliției celor Două Popoare și ale Comisiei Poliției Regale* ;

13. *Actele Comisiei Bancare*. „Comisia Bancară a celor Trei Curți” — este vorba de Austria, Rusia și Prusia care au împărțit Polonia — a fost creată pentru lichidarea celor 6 bănci din Varșovia ;

14. *Actele Comisiei de Ordine Civilo-Militare* ;

15. *Actele Tribunalului*, care au funcționat numai în anul 1792, luând locul Tribunalului Civile și al Tribunalului Penale ;

16. *Actele Comisiei Pavașului orașului Varșovia* (acest subfond intră, cum s-a văzut și așa cum se afirmă în *Îndrumător*, p. 318, în subfondul de sub nr. 8 a-b, menționat mai sus) ;

17. *Actele Comisiei „Boni Ordinis” din Varșovia*, cuprinde acte judecătorești în problemele administrative și legislative din orașe.

XV. Actele răscoalei lui Kósciuszko. Fondul se subîmparte în: 1. *Actele comandanților supremi ai puterii armate naționale* ; 2. *Actele Consiliului Interimar Provizoriu* ; 3. *Actele Consiliului Suprem Național* ; 4. *Actele comandantului orașului liber Varșovia și ale comandantului general al puterii armate din Principatul Mazovia*.

XVI. Hărți și planuri.

Interesantă este metoda de lucru a colectivului, alcătuit din 22 specialiști, care a redactat *Îndrumătorul*. Autorii au izbutit pe deplin să pună la dispoziția cercetătorilor un instrument de lucru foarte bine alcătuit. De la caz la caz, următoarele sînt punctele pe care le dezvoltă colectivul, la prezentarea fondurilor și subfondurilor :

1. Numele instituției sau titlul colecției. Cronologia actelor.

2. Caracteristicile structurii instituției, date mai însemnate din istoricul

instituției, teritoriul pe care a funcționat, competența, uneori chiar se dau amănunte asupra organizării cancelariilor. Datele acestea sînt sinteze bine alcătuite, atît pe baza unei bogate bibliografii, cit și din studierea directă a materialului documentar.

3. Părțile mai însemnate ale cuprinsului actelor, arătîndu-se lacunele cronologice. Se scot în evidență materialele de o valoare deosebită. Acolo unde este cazul se menționează instituțiile în care se găsesc documente care fac parte integrantă din fond. (Poate că n-ar fi fost rău să se dea și cota sub care pot fi găsite aceste materiale).

4. Se arată numărul documentelor, starea lor, materialul pe care sînt scrise, limba, se dă cota numai „în măsura necesității” (oare n-ar fi fost bine să se dea cota la fiecare fond ?), starea actuală a documentelor, se face mențiune numai cînd este vorba de copii. Ar fi fost mai bine, tocmai pentru că s-a intrat în atîtea amănunte, să se spună ceva și de sigiliile documentelor. La registre se descriu și scoarțele (adică dacă sînt legate și în ce fel).

5. Se menționează și instrumentele de evidență, chiar dacă nu sînt publicate.

6. Se dă bibliografia mai însemnată, ordonată cronologic, se menționează separat, cînd este cazul, publicațiile izvoarelor, în legătură cu fondul respectiv.

Evident că la un *Îndrumător* nu este neapărată nevoie să se dea întreaga bibliografie, deși n-ar fi rău. Cu toate acestea, luînd în considerare faptul că bibliografia este dată pentru ajutorarea exclusiv a cercetătorului, nu putem fi de acord cu citarea numai a unei opere (de exemplu la pag. 243), cu menționarea că restul bibliografiei asupra obiectului se va lua din cartea citată. Dar dacă cercetătorul *Îndrumătorului* n-are la îndemină cartea citată, în acest caz nu rămîne fără bibliografie ?

Lucrarea se sfîrșește cu 2 indici : de persoane și de nume de locuri (țări, localități, împărțiri administrative, judecătorești etc.).

GH. DUZINCHEVICI

Observații critice privitoare la lucrarea lui Damian P. Bogdan „Diplomatica Slavo-Română” *).

În țara noastră științele auxiliare ale istoriei, „care sunt necesare pentru munca metodică de fiecare zi a specialistului”¹⁾, n-au fost cultivate în măsura importanței pe care o prezintă pentru cercetările istorice. S-au cercetat anumite probleme speciale din domeniul diferitelor științe auxiliare ale istoriei, dar pînă acum nu avem încă lucrări de sinteză pentru fiecare din aceste discipline. O încercare de lucrare de sinteză pentru diplomatică ne-a dat Damian P. Bogdan în studiul asupra căruia vom stăruia cu o serie de observații critice.

Alcătuirea unei diplomatice romine nu-i o lucrare ușoară. Pentru biruirea greutăților, care stau în calea realizării unei astfel de lucrări, este necesară cunoașterea temeinică a principiilor diplomatice generale, cunoașterea diplomatice bizantine, a celei a slavilor balcanici și a diplomatice apusene, în special a celei polone și a celei maghiare. O astfel de lucrare trebuie să se bazeze apoi și pe studii prealabile în legătură cu diferite probleme speciale ale diplomatice romine. În sfîrșit autorul trebuie să cerceteze un vast material documentar și să fie pe deplin familiarizat cu particularitățile documentelor date de domniile Țării Românești și de cei ai Moldovei.

Lucrarea lui Damian P. Bogdan este bazată pe un întins material documentar, dar pe o bibliografie redusă²⁾. Ea prezintă unele scăderi, pe alocuri chiar cu caracter principal, scăderi pe care le vom semnala în cele ce urmează.

*) Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în „Documente privind istoria României; Introducere”, vol. II, ed. Academiei R.P.R. Buc., 1956, p. 1—164.

¹⁾ Prof. Dr. Bernheim, *Einleitung in die Geschichtswissenschaft*, ed. 3 și 4, Berlin, 1926. 1, p. 61.

²⁾ Citarea prea deasă, prea stăruitoare, de multe ori fără rost, a propriilor lucrări — de 128 de ori într-un studiu trădează o notă de ostentație ce trebuie să fie străină lucrărilor științifice.

Autorul își intitulează lucrarea *Diplomatica slavo-română*. Determinativul *slavo-română* este greșit³⁾. Titlul corect trebuie să fie *Diplomatica română*. Și la sirbi documentele date de voievozii și țarii lor au fost scrise în limba veche slavă, dar învățații sirbi nu-și intitulează studiile diplomatice *Diplomatica slavo-sirbă*, ci simplu și corect *Diplomatica sirbă*. La fel ungurii, polonezii și apusenii, în ale căror cancelarii regale documentele au fost scrise timp de secole în limba latină, nu-și intitulează lucrările de diplomatică *Diplomatica latino-maghiară*, *diplomatica latino-franceză*, ci *Diplomatica maghiară*, *diplomatica franceză* etc.

Diplomatica română n-are drept obiect de cercetare numai documentele scrise în vechea limbă slavă (p. 9), ci și pe acelea scrise în limba română. O concepție greșită despre obiectivele adevărate ale lucrării l-a făcut pe autor să înglobeze în cadrul cercetării și documentele private — zapisele — din cele două țări romine, ca și pe cele din Transilvania. În mod obișnuit, documentele private formează obiectul de cercetare al unor lucrări deosebite. La noi documentul privat s-a format sub influența directă a documentului domnesc⁴⁾. Uneori, autorul ar fi putut semnală doar unele analogii între cele două categorii de documente, documentele domnești și cele private.

Raporturile diplomatice cu celelalte științe auxiliare ale istoriei sînt prezentate greșit (p. 9). Fiecare disciplină auxiliară a istoriei își are obiectul și metodele ei speciale de cercetare. Diplomatica nu studiază nici paleografia, nici cronologia, nici sigiliografia, ci împrumută și valorifică pentru sco-

³⁾ Este greșit și titlul lucrării mai vechi a lui Damian P. Bogdan: *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, Buc., 1938. Titlul corect ar fi trebuit să fie *Studii de diplomatică română pentru secolele XIV și XV*.

⁴⁾ N. Grămadă, *Formarea documentului privat moldovenesc*, în „Moldavica”, 1937.

purile ei rezultatele dobândite în domeniul acestor discipline. Autorul formulează vag și imprecis cauzele care au determinat nașterea diplomatiei: „Cauza care a dus la crearea diplomatiei a fost folosul” (p. 6). Ar fi trebuit să stăruiască în mod special asupra amploarei falsificărilor de documente în evul mediu și să ne dea o prezentare mai largă a împrejurărilor în care s-a născut diplomatica, prin apariția monumentalei scrieri a lui Mabilion.

În fiecare lucrare de diplomatică un capitol se ocupă de organizarea cancelariei. În lucrarea lui Damian P. Bogdan lipsește acest capitol, în care trebuia dată definiția cancelariei și cercetată existența, stabilitatea⁵⁾ și organizarea ei în țările romine, apoi organizarea activității cancelariei. Nu este justă definiția dată diplomatiei: „Diplomatica este o disciplină științifică⁶⁾ auxiliară⁷⁾ istoriei și ea arată regulile și principiile, care în trecut au condus la elaborarea și redactarea actelor socotite ca izvoare istorice” (p. 5). Iată definiția corectă a acestei discipline: „Diplomatica este o știință auxiliară a istoriei care cercetează documentele din punct de vedere formal, pentru a stabili caracterul lor de documente autentice sau false. Ea cercetează documentele cu privire la nașterea, devenirea și caracterele lor extrinsece și intrinsece, creînd în felul acesta baza pentru valorificarea lor ca mărturii istorice”.

Cuprinsul documentelor îi privește pe istorici. Cuprinsul de drept al documentelor este un caracter intrinsec de prim rang și diplomatica trebuie să cerceteze dacă un document nu cuprinde discrepante în ce privește cuprinsul de drept. Dispozițiile de drept cuprinse în documente trebuie să fie în concordanță cu instituțiile de drept în ființă și în vigoare într-un anumit timp și într-o anumită țară. (Considerarea cuprinsului de drept constituie un element de critică documentară și nu înseamnă prezentarea unor fapte

istorice, sarcină ce cade în sfera de activitate a istoricilor).

Împărțirea în trei mari categorii (p. 18) a așa numitelor izvoare diplomatice ale istoriei, care formează materialul de cercetare al diplomatiei este cea obișnuită în diplomatica apuseană⁸⁾. Dar pentru prima categorie este greșit termenul act, iar pentru categoria a treia este impropriu termenul *scriptural*. Cuvîntul act este „cel mai cuprinzător termen care se poate aplica la ansamblul izvoarelor diplomatice”⁹⁾. În diplomatică noi trebuie să operăm cu termeni precisi și cu definiții exacte, lapidare, care să nu dea loc la interpretări greșite. În loc de termenul act, trebuie să întrebuițăm și să introducem în terminologia diplomatică romină termenul *document*¹⁰⁾, iar în loc de *scriptural*, termenul *acte*.

Astfel, cele trei categorii de izvoare diplomatice ale istoriei sînt *documentele*, *scrisorile* (în diferitele lor forme: litterae, apertae, clausae, missiles) și *actele*. Un loc intermediar între acte și scrisori îl formează așa numitele mandate, care sînt edicte, porunci și dispoziții scrise, date de superiori subalternilor, privind chestiunile de administrație și justiție.

Damian P. Bogdan numește mandatele scrisori cu caracter executoriu (p. 18). Definiția termenului document (act, după terminologia autorului) este confuză: „Prima categorie — actele o formează mărturiile scrise, redactate într-o formă determinată, care se schimbă numai atunci, cînd e vorba de loc, epocă, persoană și obiect, sprijinindu-se pe fapte de natură juridică” (p. 18). După definiția clasică documentul este o mărturie scrisă, dată în anumite forme, asupra unor fapte de natură juridică, mărturie în care emitentul își asumă anumite obligații față de destinatar. „Fiecare document cuprinde un fapt crea-

⁵⁾ Idem, *Stabilitatea cancelariei domnești în Moldova*, în „Studii mărunte din domeniul șt. auxiliare ale istoriei”, 1934, p. 11.

⁶⁾ Există și discipline neștiințifice?

⁷⁾ De ce: științe auxiliare istoriei și nu: științe auxiliare ale istoriei?

⁸⁾ O. Redlich, în *W. Erben, L. Schmitz-Kallenberg und O. Redlich, Urkundenlehre*, I. Teil, München und Berlin, 1907, p. 18.

⁹⁾ A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, p. 10. În Iași n-am putut găsi ed. a II-a, din 1925.

¹⁰⁾ În diplomatica germană, *Urkunde*.

tor de drept¹¹⁾. Scrisorile domnești nu sînt documente. Este deci greșită afirmația, că „tot acte vor fi și scrisorile domnești, care au un temei juridic, de pildă poruncile adresate unor subalterni, ce cuprind în sinul lor îndeplinirea unui fapt cu urmări juridice“ (p. 18). Scrisorile domnești, prin însăși natura lor, nu puteau crea un fapt de drept.

În categoria actelor intră rapoarte, corespondențe oficiale, depoziții de martori, procese verbale și alte însemnări de afaceri. Dar clasificarea aceasta, a izvoarelor diplomatice ale istoriei nu se face „luînd drept criteriu forma lor juridică¹²⁾ sau diplomatică“ (p. 18), ci după forma lor exterioară, după cuprinsul și scopul lor. În pasajul despre scrisori se face mențiune de „scrisori cu caracter executoriu asemuitoare actelor“ (p. 18). Deoarece scrisorile nu crează un fapt de drept, ele nu sînt asemănătoare actelor, adică documentelor.

La p. 20 se revine asupra clasificării acestor materiale documentare. Titlul paragrafului este *acte, hrisoave și scrisori*. Autorul vorbește numai despre acte solemne și scrisori, împărțite în aceste două categorii „după caracterul lor în esență juridic sau politic“. Criteriul politic nu-i un element care să stea la baza împărțirii materialelor documentare în anumite categorii. Din categoria *actelor solemne* fac parte „Actele de lungă durată și de formă solemnă“ și anume documentele scrise pe pergament și întărite cu pecete atîrnată (p. 20). Dar, este cu totul greșit să se treacă în categoria „actelor solemne“ și documentele *Tării Românești* „cu denumirile *указа* și *повеление*“, care au un formular redus și pecete aplicată, apoi „actele moldovenești cu pecete aplicată, actele interne moldovenești, ce de la mijlocul veacului al XVI-lea se scriu pe hirtie, ... cit și actele private, acte pe care pentru o mai ușoară expunere le vom numi hrisoave simple, spre a le deosebi de actele hrisoave solemne“ (p. 20). Toate felurile acestea de documente nu sînt „acte

solemne“. Caracterul de solemnitate îl are un document nu după cuprinsul lui juridic, ci după înfățișarea lui exterioară cînd este scris pe pergament în caractere grafice îngrijite, cu inițiale înflorite, cu intitulatio și inscriptio scrise cu grafie alungită, cînd are un formular complet și este întărit cu pecetea mare domnească. Documentele referitoare la același fapt de drept puteau să aibă într-un caz formă de documente solemne, iar în alt caz formă de documente simple. Caracterul solemn al unui document depinde de trecerea de care se bucura destinatarul, dar și de mărimea taxelor pe care acesta le plătea cancelariei domnești pentru emiterea documentului.

Împărțirea documentelor — nu a izvoarelor diplomatice istorice — se poate face după diferite criterii, expuse în scrierile de diplomatică generală. Un vechi criteriu este acela al valorii pe care documentele o au în legătură cu perfectarea actului de drept, care formează obiectul lor. Sînt documente, scrierea cărora este necesară, este indispensabilă, pentru ca acțiunea juridică să fie perfectă. Ele contribuie direct la perfectarea actului de drept. Fără scrierea documentului actul juridic n-are valoare legală, nu-i perfectat. Acestea sînt așa numitele *documente dispositive* — *cartae* —. În opoziție cu acestea sînt documentele a căror scriere nu-i indispensabilă pentru ca actul de drept, cuprins în document, să fie perfect. Ele nu contribuie la perfectarea actului de drept. Ele cuprind numai un referat, în scop probatoriu, asupra unui act juridic, care-i perfect și obligatoriu prin el însăși. Acestea sînt *documentele probatorii* — *notitiae* —. Prezentarea acestui criteriu de împărțire a documentelor este lipsită de claritate: „O clasificare a actelor se face și din punct de vedere al timpului, cînd acțiunea juridică este consensnată în act“ (p. 19). Nu-i completă și nici destul de clară definiția dată documentelor probatorii: acestea „sînt redactate și scrise după ce acțiunea judiciară s-a săvîrșit, actul din acest punct de vedere fiind perpetuarea amintirii acțiunii judiciare¹³⁾“

¹¹⁾ N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, 1935.

¹²⁾ Probabil, cuprinsul lor de drept.

¹³⁾ Probabil greșeală, în loc de *judiciară*.

săvârșite" (p. 20). Precizarea dacă un document este dispozitiv sau probatoriu are o importanță deosebită pentru cunoașterea funcției de drept și a importanței documentului în viața publică.

Documentele mai pot fi împărțite în documente publice și documente private. Autorul conține greșit criteriul care stă la baza acestei împărțiri atunci când spune: „Avînd în vedere instituțiile sociale și politice din evul mediu și ca atare și persoanele, care emiteau actele, ansamblul actelor este împărțit din acest punct de vedere, în două categorii: actele publice și actele private" (p. 19). La baza acestei împărțiri stă valoarea documentului ca mărturie în viața de drept, întrucît avem documente care au în sine caracter de autenticitate și veracitate¹⁴⁾ publică și documente cărora le lipsește acest caracter. Primele sînt documente publice, celelalte sînt documente private. Noțiunea de caracter public, de caracter oficial al diverselor autorități în stat și deci și noțiunea de caracter public, de caracter oficial al documentelor emise de acestea, a evoluat în cursul timpului. La început, în apus, caracter de documente publice aveau numai documentele regale, papale și documentele judiciare din Italia. Cu timpul au dobîndit acest caracter toate autoritățile și instituțiile de stat. Autorul consideră drept acte private „nu numai actele eminate de la particulari, ci și cele care proveneau de la instituții publice, dar care prin obiectul lor privesc chestiuni de drept privat" (p. 19). Documentele domnești de confirmare a vânzărilor și cumpărărilor de sate și moșii, de confirmare a schimbărilor și donațiilor de moșii, documente „care prin obiectul lor privesc chestiuni de drept privat", ar trebui să fie, după definiția autorului, documente private, ceea ce nu-i cazul. Giry definește în felul următor esența documentelor private: „Eu numesc cu numele acesta toate actele relative la chestiuni de drept privat și care emană de la persoane care nu erau înzestrate cu un caracter public"¹⁵⁾.

Micul paragraf, intitulat *acte de cancelarie*, este de prisos. Se știe doar

că documentele emise de o cancelarie organizată sînt scrise după anumite norme cancelărești. Nu înțelegem la ce fel de „acte" se referă autorul, acte „de orice altă proveniență și care în ceea ce privește forma și emiterul lor nu pot fi comparate cu acte provenite din cancelarii organizate", acte pe care le opune actelor de cancelarie. Probabil că este vorba de documente private. Dar se știe că și acestea sînt scrise după un anumit formular, după anumite norme. Aici ar fi trebuit prezentat un alt aspect al documentelor. În cancelăriile suveranilor s-au dezvoltat și s-au fixat anumite norme pentru confecționarea documentelor. Produsele documentare ale unei cancelarii, cu funcționare ordonată, vor avea într-un anumit timp și anumite caractere. Chintesența tuturor caracterelor acestora într-un anumit timp constituie ceea ce diplomația germană numește *Kanzleimässigkeit*, caracter cancelăresc. Un document care cuprinde aceste însușiri are caracter cancelăresc. Întîlnim însă și documente absolut autentice, care nu au în întregime caracter cancelăresc. Lipsa acestui caracter cancelăresc al unor documente autentice se explică prin scrierea lor de către dieci angajați în mod trecător în cancelarie, dieci care nu cunoșteau bine normele cancelăriei, dar se explică mai ales prin scrierea lor de către destinatari. Cazuri de documente scrise de destinatari și prezentate cancelăriei pentru investirea lor cu mijloacele de autentificare, cunoaște și diplomația apuseană și cea română¹⁶⁾. Uneori devierile de la formularul obișnuit se explică și prin influența documentelor anterioare, cu un formular ceva deosebit, documente care au fost prezentate pentru confirmarea cuprinsului lor de drept și care au stat la baza redactării noului document.

Astfel după felul de confecționare distingem documente cu caracter cancelăresc și documente lipsite de acest caracter. Pentru diplomatică și pentru critica diplomatică precizarea acestor amănunte prezintă importanță. Constanța documentelor date de ace-

¹⁴⁾ O. Redlich, *op. cit.*, p. 19.

¹⁵⁾ A. Giry, *op. cit.*, p. 823.

¹⁶⁾ N. Grămadă, *Documente scrise de destinatari*, în „Codrul Cosminului", IV-V, p. 567-568; idem, *Cancelaria domnească*, nr. 3, p. 33.

lași emitent la diferiți destinatari este un criteriu hotărâtor pentru existența unei cancelarii și a unei confecționări cu caracter cancelaresc a documentelor. Pe de altă parte, concordanța unor documente date de diferiți emitenți aceluiși destinatar și a unor documente date de acest destinatar în calitate de emitent altor destinațări constituie o dovadă de confecționare necancelarescă.

În cursul lucrării autorul vorbește în mai multe rânduri de influența exercitată de destinatari asupra formularului documentelor domnești. Destinatarii n-au putut influența acest formular. Devierile de la formular în cazurile în care autorul vede o influență a destinatarilor, trebuie explicată prin admiterea confecționării documentului de către destinatar.

Vom stăruî ceva mai mult asupra unui important capitol din diploma-tică, *geneza sau devenirea documentului*, deoarece felul în care este prezentată problema în lucrarea lui Damian P. Bogdan, dovedește o nesiguranță în stăpânirea principiilor de diploma-tică generală. Vom face o prezentare succintă a problemei. „Documentul, ca mărturie dată în anumite forme, asupra unor fapte de natură juridică, este rezultatul unui proces de devenire. Fiecare document cuprinde un fapt creator de drept. Expri-marea voinții emitentului naște faptul de drept. Expimarea voinții este sau un act spontan al emitentului, sau e determinat de cererea destinatarului, uneori de intervenția unor terțe persoane în interesul destinatarului. În procesul de devenire al documentului distingem două părți deosebite: *acțiunea și uricirea*. Acțiunea este actul formal care crează faptul de drept, ce urmează să formeze cuprinsul documentului; uricirea este fixarea, în urma ordinului emitentului a faptului de drept în forma neschimbătoare a scrisului”¹⁷⁾.

După dispunerea actului de drept, suveranul dădea șefului cancelăriei, care era mare dregător, așa numitul *ordin de uricire*, pe care acesta îl transmitea cancelăriei. Șeful cancelăriei supraveghea întreaga operație de uricire. Uneori emitentul însuși dădea cancelăriei ordinul de uricire.

Uricirea nu era o procedură unitară, ci cuprindea o serie de stadii. Primul stadiu era constituit de ordinul de uricire, după care urma redactarea conceptului, baza reală a căruia era dată de acțiune și de însuși ordinul de uricire, apoi recunoșcarea, îngroșarea, o nouă recognițiune, perfec-tarea¹⁸⁾, aplicarea mijloacelor de autentificare și, în fine, înminarea documentului la mina destinatarului. La documentele dispozitive predarea lor la mina destinatarului constituia acțiunea necesară, care perfecta actul de drept. O diplomă gata confecționată era inoperantă pentru destinatar, dacă nu-i era înminată, ci rămânea în cancelărie.

Tot în legătură cu geneza documentului trebuie să cercetăm și situația a două elemente de importanță specială pentru document și anume marturii și datarea și să stabilim la ce se raportează ele, la acțiune sau la uricire. Marturii sint de două feluri: marturi ai acțiunii, adică marturi care au fost de față la săvârșirea acțiunii de drept și care aveau să confirme săvârșirea acestei acțiuni de drept și marturi ai uricirii, care aveau să confirme autenticitatea documentului. Și la datare se pune întrebarea: la ce se referă ea? la acțiune sau la uricire? Formula datării cuprinde indicații topografice și indicații cronologice. În diplome indicațiile topografice erau introduse cu *actum*, iar cele cronologice cu *datum*. Elementele datării nu sint totdeauna unitare, adică ele nu se referă întotdeauna la unul și același moment în procesul de devenire al documentului. Cercetările diploma-tice mai noi au stabilit că aceste elemente pot fi neunitare, în sensul că indicarea locului se poate referi la acțiune, iar indicațiile cronologice la uricire. La origine termenul *actum* arăta locul, unde s-a săvârșit acțiunea de drept, iar *datum* indica ziua predării documentului la mina destina-tarului.

Să vedem acum, cum prezintă au-torul geneza documentelor românești. Damian Bogdan afirmă, că „cel dintîi stadiu în nașterea documentului îl alcătura cererea — petiția — părții, care solicita și căreia i se acorda ac-

¹⁸⁾ Perfectarea ordinului emitentului de înzestrare a documentului cu mij-loacele de autentificare.

¹⁷⁾ Idem, *Cancelaria domnească*, p. 30.

tul" (p. 32), iar mai departe, că „orice act nu putea fi dat decît numai atunci cînd se producea o cerere — petiție —, intervenție din partea părții interesate" (p. 33). Știm însă că adeseori exprimarea voinții emitentului, exprimare care crea faptul de drept, era un act spontan al emitentului. În cele două decenii de existență ale celor două principate — și chiar mai tîrziu — documentele domnești de donațiuni de sate și moșii credincioșilor lor nu-și datorează nașterea unor cereri ale destinatarilor, ci voinței personale a domnilor. Autorul nu face o distincție clară între acțiune și uricire. El pleacă de la practici cancelarești moderne atunci cînd admite săvîrșirea unor operații prealabile complicate, premergătoare exprimării voinții domnului. Toată expunerea aceasta e confuză și, pe alocuri, greșită. Reproducem pasajul: „Primind petiția, domnul delega un dregător — pe *ispravnic* — cu realizarea actului. După ce acesta făcea cuvenitele cercetări și realiza formarea actului, comunica domnului, care convoca sfatul. În sfat ispravnicul făcea un raport privind formarea actului, în fața părții care solicita actul. Domnul intra în deliberare împreună cu sfatul său, care astfel deveneau¹⁹⁾ martori ai deliberării și hotărîrii domnești. După pronunțarea hotărîrii se realiza, juridic, actul. Așa dar, toate cele expuse mai sus alcătuiesc formarea actului. Se trecea apoi la redactarea actului" (p. 33). Apoi: „După ce se produce petiția, domnul însărcina pe unul dintre dregători, de obicei pe marele logofăt, șeful cancelariei domnești, ca să formeze actul" (p. 33), adică „să se documenteze asupra cauzei părții care solicita actul". Autorului nu-i este clar înțelesul termenului *formarea actului*. Odată termenul înseamnă realizarea lucrărilor preliminare de investigații în legătură cu săvîrșirea acțiunii de drept — accepțiune falsă — iar apoi autorul îl consideră drept dispoziție dată de domn marelui logofăt pentru consemnarea în scris a faptului de drept, înțeles în care termenul ar fi echivalentul așa numitului ordin de uricire. Prin terminarea „cuventelor cercetări" preliminare nu „se realiza formarea actului" și nici

nu „se realiza juridic actul după pronunțarea hotărîrii". Abia după săvîrșirea acțiunii, iar nu înainte, domnul dădea ordinul de uricire sau, după terminologia imprecisă a autorului, ordinul de formare a documentului. Documentul domnesc fiind, după afirmațiile lui Damian P. Bogdan, un document dispozitiv (p. 20), actul nu se realiza juridic după pronunțarea hotărîrii, ci era necesară confecționarea și înminarea documentului pentru „realizarea juridică" a faptului de drept.

În domeniul diplomatiei noi trebuie să operăm cu *termeni preciși*, corespunzători unor *noțiuni clare*, bine determinate și cu *definiții exacte*. Pasajele citate constituie o negare totală a acestor principii elementare în materie de cercetare științifică. Termenul *formarea actului*, care arată dispoziția dată de domn pentru scrierea actului, este impropriu, vag, imprecis. În lucrarea *Cancelaria domnească în Moldova*, am întrebuintat termenul „*ordin de uricire*" — o creație proprie — termen care ar trebui adoptat de cercetătorii problemelor de diplomatică romînă. Acest termen corespunde termenului german „*Beurkundungsauftrag*". Nu se poate afirma, pe baza unui caz izolat, că „în chip obișnuit actul se scria imediat după pronunțarea hotărîrii" (p. 36). De asemenea, nu se poate admite ca regulă generală că „elementele topografice arată locul unde s-a scris un act — precedate în diplomatica apuseană de: actum, iar elementele cronologice arată timpul, cînd s-a scris un act — precedate în diplomatica apuseană de: datum" (p. 113). Uneori elementul topografic indică locul nu unde s-a scris documentul, ci unde s-a săvîrșit acțiunea de drept²⁰⁾.

Documentele s-au păstrat ca originale sau în copii. În apus avem uneori și păstrarea sub formă de concepte. Este greșită afirmația în forma aceasta că „în diplomatica apuseană orice act original ce emana dintr-o

²⁰⁾ Credem că în sensul acesta trebuie interpretate indicațiile topografice din documentele citate de autor la p. 114, nr. 7, din anii 1565 și 1650: „În cetatea de scaun București, în fața bisericii lui Ghiorma postelnic" și „În Tîrgoviște pe malul apei".

¹⁹⁾ Acordul, Sfatul *deveneau* martori.

cancelarie regală, era făcut în dublu exemplar, un exemplar conservându-se în arhiva cancelariei, iar cel de-al doilea înminându-se părții care-l solicitase" (p. 43). Exemplarul păstrat în arhiva cancelariei nu era „act original”, ci concept sau copie, trecută într-un registru anume. Este adevărat că, uneori, un document putea fi emis și în mai multe exemplare originale, după cum în timpurile mai noi un tratat de amicitie, un tratat comercial etc. este scris în atâtea exemplare originale, câte părți contractante sînt. Și termenii *duplicate* și *neoriginale* (p. 43–44) sînt greșit aplicați, căci, de fapt, duplicatele și neoriginalele indicate de autor sînt documente noi, emanate în cele mai multe cazuri de la alți emitenți, deși aceste documente cuprind consemnarea unor fapte de drept, care au format obiectul unor documente anterioare. Un act „care se apropie cît mai mult de original, îmbrăcînd aproape întru totul forma lui și deosebindu-se de original numai printr-o dată posterioară și uneori și prin stilul oarecum modificat” (p. 43), nu poate fi numit duplicat după nici o concepție de drept public. Simpla mențiune în cuprinsul unui document pierdut, din care nu ni s-a păstrat nici măcar un fragment de text (p. 44), nu constituie o formă de păstrare a documentelor. La fel nu-i o formă de păstrare nici simpla mențiune a documentelor mai vechi în documentele mai noi, care întăresc cuprinsul de drept al acelorora. O formă de păstrare, pe care autorul nu o menționează, avem numai în cazul cînd noul document de confirmare reproduse, înglobează, înserează în cuprinsul său textul vechiului document prezentat pentru confirmare. Sînt așa numitele *inserte*. Nu se indică apoi alte două forme de copii: cartulariile și libri traditionis. Ar fi fost necesar să se stăruiască puțin asupra fidelității, asupra veridicității copiilor, întrucît adeseori în copii se întîmpină nu numai greșeli de lectură și de copiere, înțelegeri greșite ale unor termeni, ci și încercări de îndreptări ale unor presupuse greșeli de limbă. Era necesară și o apreciere a copiilor autentice mai vechi, întrucît se știe, cu cîtă ușurință se autentificau în evul mediul copiile unor documente falsificate.

În capitolul *actele false*, lipsește o prezentare sistematică, științifică, a problemei falsificărilor de documente. Autorul spune doar următoarele: „sînt false atît actele făcute după modelul celor autentice, avînd însă ca pecetii pecetile desprinse de la actele autentice sau pecetii falsificate, cît și actele în care se transformau anumite elemente diplomatice autentice, fie că se suprima sau se interpola, scopul fiind peste tot înșelăciunea. Deseori suprimările și interpolațiile — adăugirile — se făceau direct pe actul autentic prin răzuire — rasura — sau prin ștersături — „abolitio” — (p. 160). După aceasta trece la enumerarea cîtorva documente false din Moldova și Țara Romînească. Cu ocazia aceasta face afirmația greșită, că „primele cercetări ale autenticității actelor se face de către cel interesat, așa dar în ce privește diplomatica slavo-romînă acestea se produc în cancelariile domnești și private” (p. 161). Nu ne este cunoscută existența unor cancelarii private în cele două principate în secolele trecute. Lipsește astfel prezentarea unor aspecte esențiale ale problemei, și anume: 1. indicarea clară, sistematică a felurilor, a sistemelor de falsificare a documentelor; 2. arătarea mobilului și scopurilor falsificării documentelor, deci clasificarea documentelor false; 3. facerea unei distincții între falsul istoric și cel diplomatic; 4. menționarea că, atunci cînd un document fals este plăsmuit după un document autentic, în documentul fals se iau și părți, pe care adeseori critica documentară le poate cunoaște și valorifica pentru cercetările istorice; 5. sublinierea frecvenței mai mari a falsificărilor în copii; 6. menționarea așa numitelor *falsificări de cancelarie*; 7. arătarea criteriilor de critică diplomatică, pe baza cărora în divanurile domnești unele documente prezentate pentru susținerea cauzei au fost declarate „hiclene”, „rele și mincinoase”, „scrise cu înșelăciune”, „făcute cu hicleșug și nedrepte”, „strimbe”, „făcute cu meșetșug sau meșetșuguri”, „nedrepte și făcute pe ascuns”²¹).

²¹) N. Grămadă, *Criterii de critică diplomatică în Moldova, în trecut*, în „Studii mărunte din domeniul științelor auxiliare ale istoriei”, 1934, p. 3 și urm.

Între autenticitatea incontestabilă a unui document original și completa neautenticitate a unui falsificat grosolan există diverse trepte de denaturare, de falsificare a unui document. Falsificările se făceau: 1. prin raderea sau ștergerea unor cuvinte în documentul original; 2. prin raderea textului original al unui document autentic și scrierea altui text, cu dispoziții de drept deosebite, lăsându-i-se documentului mijloacele inițiale de autentificare; 3. prin interpolări; 4. prin plasmuii întregi de documente false²²⁾. După mobilul și scopul urmărit de falsificatori distingem falsificate juridice, care aveau drept scop crearea unor titluri de drept inexistente, falsificate genealogice, pentru stabilirea unei ascendențe ilustre a unor anumite personaje, și falsificate savante, pentru demonstrarea unor anumite teze.

În apus formula *salutatio* a fost proprie, din secolul IX—XI, numai mandatorilor²³⁾. Din mandate ea pătrunde în secolul XVI și în privilegiile. În diplomatica română *salutatio* se întâlnește numai în scrisori. Autorul spune, că „originea formulei trebuie căutată mai degrabă într-o creație autohtonă decât într-o înnîrîre din afară” (p. 85). Ca precizare, putem adăuga că cuprinsul formulei este de origine populară.

Afirmția autorului, că în ce privește originea narației „formula din actul lui Dan I este bizantină prin mijlocirea diplomatiei bulgare, iar în celelalte acte ale Țării Românești este o creație băștinașă” (p. 97) trebuie îndreptată în sensul, că formula ca atare este de origină străină, dar că elementele componente ale formulei sînt o creație autohtonă. Pe cînd toate celelalte formule aveau un caracter tipic, numai *dispositio* varia ca formule și cuprins după diversitatea chestiunilor, care formau obiectul documentelor. *Dispositio* este formula principală, miezul documentului, formula care cuprinde fapte de drept, interesînd cercetarea istorică. Ca element principal al documentului ea nu putea fi înglobată în alte formule (p. 101), ci-și păstra locul ei aparte în cuprinsul documentului. Ca origine, *dispositio* din documentele Țării Românești nu

dovedește o înnîrîre a diplomaticilor sud-slave „în ce privește uzul dărilor, al prestațiilor și al slujbașilor însărcinați cu îndeplinirea lor, cît și în ceea ce privește originea unora dintre elementele respective” și nici o înnîrîre a diplomatiei maghiare prin „cîteva elemente de origine maghiară” (p. 101). Elementele referitoare la dări și prestații n-au caracter diplomatic, ele sînt luate din domeniul organizării fiscale.

La prezentarea caracterelor extrinsece ale documentelor (p. 47 și urm.) ar fi trebuit subliniată importanța acestor caractere pentru critica documentelor. Pana și pensula (p. 49) nu sînt caractere extrinsece. „Găurile făcute în acte prin tăietură”, menționate de autor între caracterele extrinsece, sînt așa numitele „țincuse”. O normă de drept, stabilită prin obiceiul țării, cerea ca vinzătorul să predea cumpărătorului și vechile documente de proprietate referitoare la satul sau moșia vîndută. Cînd pentru bunurile imobiliare vîndute existau documente, în care erau trecute numai aceste bunuri, predarea documentelor de proprietate nu prezenta nici o dificultate. Au trebuit însă să se stabilească norme și pentru cazurile, cînd se vîdea un sat sau o moșie, pentru care nu exista un document deosebit de proprietate, ci care erau trecute în așa numitul privilegiu sau hrisov mare, care cuprindea toate satele și moșiile vinzătorului. Pentru soluționarea acestor cazuri speciale erau date trei posibilități, pe care le întîlnim în vechile noastre documente: 1. *ștergerea* cu cerneală în marele hrisov a numelui satului vîndut; 2. *raderea* din marele hrisov a numelui satului vîndut; 3. *tăierea* din hrisov a locului, unde era scris numele vîndut, adică scoaterea „țincusii”²⁴⁾. Corecturile, ștersăturile, răzuirile și adaosurile din documente prezintă o mare importanță pentru critica documentară. Aceste elemente nu dovedesc numai „că parte din greșelile făcute de grămăticii erau sesizate sau de ei înșiși, ori de verificatorii actelor și astfel se îndreptau” (p. 62), ci că, de multe ori, ele sînt indicii sigure de falsificare a documentelor.

²²⁾ *Ibidem*, p. 3—4.

²³⁾ O. Redlich, *op. cit.*, p. 345.

²⁴⁾ N. Grămadă. *Chestiuni juridico-diplomatice*, în „Buletinul Inst. de istorie”, Suceava, 1947, p. 28—30.

Liniile trasate cu un corp ascuțit (p. 49) se numesc *linii oarbe*. Forma-torul documentelor românești nu este „cel al cărții” (p. 48). În apus forma în care se prezenta documentul era, de obicei, cea de foaie, dar se întâl-nesc și cazuri de documente în formă de caiet și de rulu.

Cercetătorii vechilor noastre monu-mente grafice, scrise cu litere chirilice, obișnuiesc să numească unele tipuri de scriitură cu termeni consacrați în paleografia greacă și latină. Astfel și Damian P. Bogdan spune că unele din cele mai vechi documente moldovenești sînt scrise în uncială, iar altele din Moldova și din Țara Românească în semiuncială (p. 50). În evoluția scriiturii grecești și latine unciala reprezintă un tip anumit de scriitură, cu unele litere caracteris-tice — a, d, e, m —, care îi dau acestui tip un aspect deosebit. Unciala apare deplin formată pe la 300 e.n. La sfîrșitul secolului XIV și începutul secolului XV nu putem vorbi în Mol-dova de un tip grafic uncial. Scriitura documentelor moldovenești, cu preținsă scriitură uncială, o putem numi *li-brarie maiusculă*. Pentru diferitele tipuri de scriitură chirilică, pe care le întâlnim în vechile noastre monu-mente grafice — manuscrise, docu-mente, scrisori, inscripții pe platră — propun întrebuintarea următorilor ter-meni: *libraria maiusculă*, *libraria mi-nusculă*, *cursiva* și *epigrafica*. Scriitura unor documente moldovenești și mun-tene din secolul XV și XVI — și chiar din secolul XVII — cu caractere gra-fice, care constituie o scriitură mixtă, intermediară între librerie și cursivă, o putem numi *minuscule diplomatică* sau *semicursivă diplomatică*.

Considerațiile în legătură cu „gră-măticii actelor” nu-și au locul în cadrul prezentării caracterelor extrin-sece ale documentelor (p. 54–62), ci în capitolul care trebuia să trateze despre cancelărie, capitol care lipsește cu totul din lucrare. În paragraful despre grămăticii actelor ar fi trebuit să se facă o scurtă expunere asupra situa-ției sociale a diecilor cancelăriei dom-nești, asupra diferențierilor ca rang în rindurile diecilor, asupra carierii lor cancelărești și chiar asupra carierii lor publice. În nici un caz nu trebuia omisă menționarea existenței, în can-

celaria domnească, a diecilor pentru limbi străine.

În cadrul expunerii elementelor cro-nologice, care stau la baza datării, au-torul ar fi trebuit să procedeze sis-tematic, arătînd pe rînd, care sînt felurile de indicare a anului și felurile de indicare a zilei, iar nu să indice numai diferite formule de datare, cu arătarea doar a elementelor compo-nente ale acestora. Elementele cro-nologice le împarte în elemente cro-nologice principale și elemente cro-nologice secundare (p. 115), dar greșește, cînd la elementele cronologice secun-dare numără și indicțiunea, numele săr-bătorii și numele zilei săptămîinii. Ele-mentele cronologice principale sînt anul, luna și ziua. Indicțiunea este un fel de indicare a anului, este deci, un element cronologic principal; la fel și numele sărbătorii și numele zilei din săptămîină indică ziua, deci iarăși un element cronologic principal. În evul mediu, în apus, au fost în uz diferite feluri de indicare a anului, care au variat după epoci și după țări: indicțiunea, anni ab urbe con-dita, olimpiadele, anni consulari și post-consulari, anni regni (sau anni aetatis), erele. Indicțiunea a fost cel mai răs-pîndit fel de indicare a anilor.

„Indictionul precedat de elementele cronologice principale alcătuiește” nu „sistemul cel mai frecvent de datare” în documentele domnești din Țara Românească (p. 119), ci felul cel mai obișnuit de indicare a anului. La indi-carea felurilor de indicțiuni (p. 119, nr. 4) s-a omis menționarea indicțiunii genoveze (*genuensis*) și a celei sienzeze (*senensis*) — variante ale indicțiunii *bedane*. *Indicțiunea romană* sau pon-tificală începe la 25 dec. sau la 1 ian., nu la 1 ian. (p. 119, nr. 4). Despre indictio Caesarea sau Constantiniana (numită de autor indictionul imperial, cesarian sau italian (p. 119, nr. 4). Damian P. Bogdan spune, că-i cunos-cută „mai mult sub numele de Bède” (*ibidem*). Acest Bède, cu e cu accent grav, este cunoscutul Beda, Beda Venerabilis, învățat benedictin englez (673 (?) – 735), autorul unor impor-tante scrieri teologice, filosofice și biblice. El a creat indicțiunea, numită după dînsul „indictio Bedana”. În para-graful unde tratează despre ere, auto-rul spune că „cronologia de la crearea

lumii cunoaște trei ere²⁵⁾, dar indică patru ere (p. 116, nr. 8): greacă sau constantinopolitană, alexandrină, ebraică, era lui Abram, cînd, de fapt, sînt șase ere de la crearea lumii: era ebraică, a lui Sextus Iulius Africanus, alexandrină sau a lui Panodoros, antioheică, bizantină și era lui Avraam. Pentru detalii referitoare la era bizantină autorul îl citează pe V. Gardthausen, autorul admirabilei scrieri *Griechische Paläographie*, în loc să apeleze la autori cunoscuți de lucrări de cronologie (Ginzler, Rühl). Indicația cronologică dintr-un document al lui Ilias Vd., „de ziua lui Petru“, nu-i „o înlocuire a lunii printr-o sărbătoare“ (p. 116, nr. 4), ci indicarea zilei printr-o sărbătoare ce cade în acea zi. Niciodată luna nu-i indicată printr-o sărbătoare ce cade în cursul acelei luni.

Omisuni și greșeli în date se întîmpină și în documente în izvoarele narrative. Într-un mic studiu, *Verificarea concordanței între dată și ziua săptămînală în datările cronicarilor moldoveni*, am arătat că lipsa concordanței se explică prin operația greșită cu elementele cronologice ale pascaliei din partea cronicarilor, atunci cînd relatează evenimente din timpuri trecute, sau prin deficiența memoriei cronicarilor, cînd relatează evenimente contemporane, sau prin coruptele strecurate în tradiția manuscrisă a textelor sau, în sfîrșit, prin lecturi greșite din partea celor care au publicat textele. Unele din criteriile acestea le putem aplica și la explicarea greșelilor întîlnite în datările din documentele domnești din cele două țări romîne. În nici un caz, însă, nu putem explica omisiunile și greșelile din datările din documente, așa cum le explică autorul, prin faptul că, documentele fiind scrise duminică, „grămăticul putea greși și din pricina oboselii“ (p. 130, nr. 1, 2, 6, 7, 18), sau, fiind scrise luna, „la început de muncă, grămăticul putea fi distrat“ sau „putea greși din pricina distrării“ (p. 129, nr. 14, p. 130, nr. 3), sau, fiind scrise „într-o zi de sărbătoare, grămăticul putea greși și din această pri-

cină“ (p. 130, nr. 4, 9, 10, 12, 15, 16), sau, fiind scrise sîmbăta „cînd grămăticul putea fi obosit și de munca din cursul săptămîinii“ (p. 129, nr. 13). Sînt explicații naive, fără nici un temei științific, acest raționament în legătură cu starea de oboseală sau de distrare a grămăticilor în zilele de sîmbăta, duminică și luni fiind lipsit de un temei solid și bazat pe date cu totul nesigure. Considerațiile acestea autorul și le bazează pe documente, care indică anii după ambele ere, cea bizantină și era noastră, documente în care însă lipsește concordanța între anii celor două ere, fără ca autorul să fi putut preciza, dacă este „greșit anul erei de la crearea lumii, ori cel al erei noastre“ (p. 129). În condițiile acestea, neputîndu-se determina în mod sigur ziua în care a fost scris documentul, este greșit să se afirme că cutare și cutare document a fost scris în cutare sau cutare zi. La stabilirea concordanței între dată și ziua săptămînală întîlnim în calculele autorului două greșeli: data de 12 ianuarie 1623 a căzut într-o duminică, iar nu sîmbăta (p. 129, nr. 13), iar cea de 3 ianuarie 1635 într-o sîmbăta iar nu duminică (p. 130, nr. 6).

La începutul paragrafului, în care tratează despre peceți, autorul ar fi trebuit să facă o scurtă apreciere a peceții ca mijloc de autentificare a documentelor. În cancelaria domnească din Țara Romînească și Moldova siglarea a constituit principalul mijloc de autentificare a documentelor, ea era dovada de autenticitate și perfec-tare a documentului. În perioada mai veche, pînă înspre jumătatea secolului XVI și, uneori, chiar și mai tîrziu, ispisocul domnesc din Moldova indică în coroborator numai siglarea drept mijloc de autentificare. Și în Moldova și în Țara Romînească întîlnim în uz în cancelaria domnească patru feluri de peceți: pecetea mare, mijlocie, mică și pecetea inelară. Pecetea inelară era pecetea personală a domnului, iar celelalte trei categorii erau peceți de stat. Problema care se pune este aceea a stabilirii categoriilor de documente, la care se aplicau cele patru categorii de peceți. Autorul arată în mod just, că „pecetea mare domnească apare deobicei la hrisoavele solemne slavo-romîne, cea mijlocie la hrisoavele simple, iar pecetea mică este

²⁵⁾ Formularea corectă a ideii trebuia să fie *cronologia cunoaște trei ere cu punctul de plecare de la crearea lumii*.

în uz atît pentru scrisori, cît și pentru unele hrisoave simple" (p. 155). Damian P. Bogdan indică și cazuri de întărire a hrisoavelor solemne, în Moldova, în secolul XV, cu peceti mici (p. 155)²⁶⁾. Mai dese au fost cazurile de întărire a hrisoavelor solemne cu pecetea mijlocie. Astfel, problema rusă indică și cercetarea raporturilor între cele trei categorii de peceti de stat, cercetarea funcțiunilor lor de drept, cercetarea deosebirilor sau a lipsei de deosebiri între ele sub raportul valorii lor intrinsece, sub raportul valorii lor de drept.

Cred că-i greșit termenul „pecete cu două fețe pentru designarea bulelor de aur sigilare”. Este confuză și fraza de la începutul paragrafului, „Toate actele interne slavo-romîne au matricea pecetii gravată numai pe o față — avers, — căci pe revers se află minierul, de care se apuca matricea și se aplica pe act” (p. 153). Nu existau doar și matrice cu improntă pe „ambele fețe”, căci la o matrice, adică la o pecete-tipar nici nu puteau exista două fețe.

În paragraful *acte domnești cu două peceti* (p. 159), se face o confuzie între două sisteme de sigilare cu totul deosebite și anume între întărirea unui document cu două peceti, de caracter deosebit, ale aceluiași emitent, așezate una lîngă alta — caz foarte rar — și între sigilarea unui document cu o singură pecete — pecete de ceară — pe spatele căreia se mai imprima o pecete a aceluiași emitent, dar de mărime mai mică decît pecetea de pe avers. Pecetea de pe revers se numește în sigilografie *pecete dorsală* — Rücksigel —. În apus, uzul pecetii *dorsale* apare în Franța în secolul XII, este adoptat de cancelaria imperială germană și se menține pînă în secolul XV. În Franța și Germania pecetea dorsală era imprimată pe spatele așa numitului sigil al maiestății. Emblemele celor două fețe, adică ale celor două sigile — sigilul maiestății și sigilul dorsal — erau deosebite. Sigilul maiestății avea drept emblemă figura suveranului, șezînd pe tron, iar sigilul

dorsal avea drept emblemă în Franța crinii, în Germania vulturul. Este greșită interpretarea pe care I. Bogdan o dă sigilului dorsal, în sensul că acesta ar reprezenta pecetea personală a emitentului, în opoziție cu pecetea mare a statului de pe avers, interpretare pe care pare că și-o însușește și autorul. Și în apus și în Moldova pecetea dorsală era pecete de stat. Termenul tip de pecete, numit al maiestății, ru-i o creație a autorului (p. 148), ci este împrumutat din diplomatica și sigilografia apuseană. Este impropriu termenul matrice, întrebuițat de Damian P. Bogdan în paragraful despre peceti. Este un termen nefericit ales pentru desemnarea instrumentului, cu care se făcea operația sigilării. Corect trebuie să spunem pecete-tipar, sau simplu pecete, cum spuneau și înaintașii noștri în secolele trecute. Termenii patrice și matrice îi înțîlnim numai în procesul tehnic al executării impronței pecetii-tipar. Confuzia între instrumentul de sigilare și rezultatul material al operației sigilării îl face pe autor să formuleze idei false ca în următoarea frază: „matricea domnească era cunoscută în Țara Romîneasă sub denumirile *Хрисовъ* — așa dar actul ce purta același nume se confunda cu pecetea ce i se aplică, *печатникъ* și *печатъ*... *печатникъ* și *печатъ* erau denumirile și pentru matricea pecetilor actelor private” (p. 146). La p. 155 este greșită identitatea „pecete mică, dar inelară”. Între aceste două feluri de peceti era o deosebire esențială, ca improntă și ca funcțiune de drept.

Vom semnala și unele prezentări greșite ale ideilor. Paleografia cercetează nu numai textele scrise pe papirus, pergament și hirtie (p. 5), ci și pe cele gravate pe pietre. Este greșită afirmația că stilizarea „subiectivă” a textului documentelor „rămîne proprie actelor dispozitive, cea obiectivă fiind destinată actelor probatorii” (p. 76). Definiția dată formulei *interventio* (p. 90) este de fapt, definiția formulei *petitio*, căci *interventio* este formula ce indică numele unor terțe persoane, care au intervenit pe lîngă emitent în favorul destinatarului, iar nu formula care „cuprinde numele celor care au

²⁶⁾ De fapt aplicarea pecetii mici la un hrisov îi răpea acestuia caracterul de hrisov solemn. Pecetea cea mare era una din principalele caracteristici ale hrisoavelor solemne.

venit să solicite actul și faptul că actul s-a dat în urma cererii lor" (p. 90). În documentul din 23 mai 1501 formula „a venit dar la noi părintele nostru și năstăvnicul acestei sfinte mănăstiri...” (p. 91), nu-i intervin, ci narratio, căci Kir Agaton nu-i terță persoană, ci persoana în cauză, destinatarul, reprezentantul mănăstirii pe care o conducea. La fel, tot de narratio și nu de intervinio, se ține și formula cu cuprinsul „ni s-au jăluit cu mare jalbă” (p. 91, nr. 7). Dispoziția din documentul lui Vladislav, ca egumenul mănăstirii să fie ales după moartea lui Nicodim de înșiși călugării mănăstirii, nu constituie o clauză derogatorie (p. 102), ci face parte integrantă din dispositio, statuindu-se modul de alegere a egumenului. Obligația pentru cel ce n-ar respecta stipulațiile documentului, de a plăti hataim — în Țara Românească — și zavească — în Moldova — nu este clauză obligatorie (p. 103), ci face parte din formula sanctio materialis. Este o dovadă de înțelegere greșită a sensului clauzei rezervative, cind autorul vede o astfel de clauză în cuvintele *fără o vină a lui*, din formula „iar după viața noastră cine va fi domn în țară, să nu-l ia dania noastră și zapisele noastre fără o vină a lui” (p. 106). În documentele apusene formula respectivă are formularea *slavo iure et servitio nostro*.

Mențiunea redactorului documentului nu este o „formulă de întărire a actului” (p. 112). Termenii *редакторъ* și *судья* nu indică acțiunea de redactare a documentului (p. 112), ci numai actul transmiterii, de către marile logofăt, către cancelarie a ordinului domnesc de uricire. În Moldova abia în jumătatea a doua a secolului XVIII se indică, arareori, numele redactorului textului documentului, ca, în hrisovul lui Gr. Callimachi, din 1764, pentru vădrărit și vânzarea vinului: „Si hrisovul acesta s-au scris în orașul Iași de Procopie Dascăl ot Mitropolie, prin alcătuirea lui Ștefan Bosie, biv vel jicnicer, în cursul anilor de la zidirea lumii anul 7272”.

Definiția pecetii este necompletă: „pecetea în sine este o amprentă, într-o substanță lichidă, a unei matrice, lu-

crată dintr-un material dur: piatră, aliaj metalic sau numai dintr-un singur metal” (p. 145–146). În definiția aceasta nu intră pecețile de ceară, nici bulele de aur și de plumb. Nici definiția matricei nu este clară, nici completă: „matricea este alcătuită dintr-o gravură, ce cuprinde imaginile și caracterele particulare ale posesorului acesteia” (p. 146). Cele două elemente constitutive ale gravurei unei peceti sunt emblema și legenda. Nu conținutul legendei deosebește cele trei dimensiuni ale pecetii (150), ci conținutul legendei este în funcție de dimensiunile pecetii. Termenul „mintuirea lumii”, nu se poate referi la era de la crearea lumii (p. 177), ci numai la era noastră. „Scrisorile pe care domnii romini le-au adresat persoanelor din țară” n-au „pierit în cea mai mare parte odată cu arhivele domnești ale veacurilor XIV–XVII” (p. 20), pentru că aceste scrisori nu s-au păstrat în arhivele domnești, existența cărora este îndoielnică pentru secolele amintite, și nici cuprinsul lor n-a fost trecut — în copii sau extrase — în registre anume, care nici ele n-au existat în acest timp în cancelariile domnești.

„Ultima formulă de întărire a actelor” nu „o alcătuește pecetea” (p. 145). Pecetea ca atare nu-i o formulă; formulă este numai anunțarea întăririi documentelor cu pecetea. „Pedeapsa spirituală” nu „este alcătuită din blesteme ale puterii divine” (p. 103), ci din invocarea puterii divine pentru a-i pedepsi pe cei care ar călca dispozițiile de drept ale documentului. Formula, aranga, era „alcătuită din citate de biblie, stilizate, reduse sau amplificate” nu „de redactorii sau grămăticii actelor” (p. 89), ci numai de redactorii documentelor. Cuvîntul grămătic aici este de prisos; cind grămăticul redacta documentul, el era redactorul documentului. Este neclară formularea ideii în această frază: „În actele slavo-romine intitulăția este alcătuită din numele de botez al emittentului, exprimată în actele din Țara Românească la persoana I singular *азъ*, iar în cele din Moldova la persoana I plural *мы*...”, (p. 77). Ce este exprimată la persoana întia?

Este o scăpare din vedere atribuirea titlului de voievozi cnejilor Ioan și Farcaș (p. 32).

În cuprinsul lucrării am întâlnit și unele expresii improprii, dintre care relevăm următoarele: conscripția (p. 33), în loc de corectul *îngrosare*, scrierea în curat a documentului; protocolul final (p. 52), pentru *eshatocol*; sunet (p. 60), pentru *literă*; perfecțiunea legală a actului (p. 110), în loc de *perfectarea legală a actului*; „elementele cronologice secundare, alcătuite din indiction, numele zilei din săptămână...” (p. 119), pentru *elementele cronologice reprezentate prin indiction...*; „precizarea volumului matricei și al peceții” (p. 147), în loc de *precizarea mărimii (sau categoriei) peceții*; coroborația „este un element diplomatic specific diplomaticilor apusene” (p. 110), pentru *coroborația este un element diplomatic specific documentelor apusene*; „suprimările... se făceau direct pe actul autentic prin răzuire...” (p. 160) — mai potrivit este termenul *pe actul original*; „mijloacele prin care pecetea se fixa de act erau de două feluri” (p. 155), pentru *procedeele de fixare a peceții*; ortografie medio-bulgară, ortografie sîrbă, ortografie rusă (p. 77), în loc de *grafie sau limbă*; „elementele componente ale formulei (=arenga) din actele interne sînt slavo-romîne” (p. 89), în loc de *elementele sînt romîne*; verificarea autenticității sărbătoririi sau a zilei săptămîinii” (p. 123, nr. 3), în loc de *verificarea exactității sau concordanței*.

Traducerea titlului scrierii iezuitului Daniel Papebroch nu este „Propileu

de antichități cu privire la distingerea unui manuscris fals de unul adevărat” (p. 6, nr. 2), ci „Propileu anticvar cu privire la distingerea adevărului și a falsului în vechile documente”.

Fiecare cercetător științific își are stilul său propriu. Cu toate acestea, lucrările științifice trebuie prezentate într-un stil sobru, concis, calitate pe care nu o întâlnim în lucrarea lui Damian P. Bogdan. Diplomatica este o disciplină în care, ca și în științele juridice, fiecare idee, fiecare cuvînt trebuie bine judecate, bine cîntărite, înainte de a fi fixate în forma imuabilă a scrisului. Trebuie să operăm cu noțiuni clare, bine conturate, cu termeni preciși, cu definiții exacte. Adeseori lucrarea recenzată deviază de la postulatele acestea ale cercetărilor științifice.

Făcîndu-i o caracterizare generală vom spune, că lucrarea lui Damian P. Bogdan, deși merituosă, are totuși un caracter mai mult descriptiv, este o lucrare mai mult de suprafață, decît de adîncime, este mai mult o înșirare amplă de bogate date informative decît o prelucrare științifică a acestora.

Unele greșeli semnalate se pot strecura în circulația științifică, fiind acceptate drept adevăruri incontestabile. De aceea, este necesară o nouă prelucrare, din care să fie înlăturate multe scăderi ale primei ediții. Abia această nouă ediție va putea constitui o adevărată diplomatică romînă.

N. GRĂMADĂ

Ukazatel vospominanii, dnevnicoi i putevîh zametoc XVIII—XIX v.v.

(Indicator cuprinzînd memorii, jurnale și însemnări de călătorie din sec. XVIII—XIX. Biblioteca de Stat „V. I. Lenin”. Secția manuscrise, Moscova, 1951, 224 pag.).

Secția de manuscrise a Bibliotecii de Stat „V. I. Lenin” din Moscova a publicat în 1951 un Indicator cuprinzînd memorii, jurnale și însemnări de călătorie din sec. XVIII—XIX, în care aflăm o serie de date foarte prețioase în ceea ce privește călătoriile ruși în țările romîne.

Acest Indicator, alcătuit de cercetătorii P. A. Zaionciovski și E. N. Konșina (primul în ceea ce privește pre-

zentarea materialelor aflate în secția de manuscrise a vestitei Biblioteci din U.R.S.S.), are scopul de a face cunoscut specialiștilor din domeniile literaturii, istoriei și istoriei literare, istoriei artelor și istoriei științelor materialul documentar datînd din sec. XVIII—XIX, punînd în circulație științifică o serie de documente inedite.

Interesul pe care-l prezintă acest Indicator depășește cadrul specialiști-

lor din U.R.S.S. și interesează foarte mult și pe cercetătorul român, mai ales în domeniul istoriei țărilor romine și a relațiilor acestora cu Rusia.

Indicatorul cuprinde, în partea introductivă, o expunere privind principiile metodologice care au stat la baza alcătuirii lui, precum și conținutul în linii largi al manuscriselor prezentate.

În primul rînd a fost fixat cadrul cronologic, alcătuitorii limitîndu-se numai la sec. XVIII—XIX. În același timp s-a procedat la introducerea în Indicator și a materialului publicat numai în cazul cînd manuscrisele aparțin unor persoane marcante, cum sînt decembriștii, Hertzen, Ogarev, Pisarev, Korolenko, Repin.

Indicatorul a fost alcătuit alfabetic, după autori, operele fiecăruia fiind menționate în ordine cronologică. Lucrările anonime au fost trecut la sfîrșitul Indicatorului, la fel în ordinea cronologică a scrierii lor.

Fiecare descriere a manuscrisului cuprinde următoarele rubrici: 1. informații asupra autorului, 2. informații asupra operei, 3. descrierea manuscrisului, 4. cota manuscrisului, 5. adnotări sau informații privind publicarea manuscrisului.

Interesant este de semnalat faptul că pentru fiecare rubrică alcătuitorii, știind că se adresează în primul rînd cercetătorilor științifici, dau o serie de detalii absolut necesare unui studiu științific, arătînd, în ceea ce privește autorul, numele și prenumele (pentru străini se folosește și transcrierea în limba originalului manuscrisului), data nașterii și morții, precum și date biografice sumare. Opera este indicată prin titlul, data cînd a fost alcătuită (acolo unde nu s-a putut determina data exactă s-au indicat datele aproximative) și în fine, grupa din care face parte (memorii, jurnal, însemnări de călătorie).

La adnotarea manuscrisului s-au adoptat principiul strict științific. Astfel, la adnotarea manuscriselor de călătorie a fost indicat în primul rînd itinerarul călătoriei și în felul acesta cititorul află ceea ce-l interesează. Dacă a fost posibil, alcătuitorii Indicatorului au arătat și scopul călătoriei, au caracterizat observațiile călătorului (referindu-se la aspectul social-econo-

mic, istoria artelor, artele plastice, natură în genere).

La adnotarea memoriilor și jurnalelor se indică tematica, evenimentele mai importante atît sub aspect social-politic, cît și istorico-cultural. Acolo unde a fost cazul, alcătuitorii s-au străduit să prezinte opiniile social-politice ale autorilor și să schițeze un portret al acestora.

Lucrarea se încheie cu un indice onomastic, unul toponimic, unul de lucruri și unul cronologic. Acesta din urmă grupează materialul pe secole și în cadrul secolului XIX pe pătrare.

Manuscrisele aflate la Biblioteca de Stat „V. I. Lenin” din Moscova și prezentate în Indicatorul la care ne referim, conțin o imensă bogătie de material informativ referitor nu numai la istoria Rusiei, ci și la istoria țărilor vecine.

În ceea ce privește istoria Rusiei aflăm date privind desfășurarea luptei de clasă (răscoalele țărănești, războiul țărănesc de sub conducerea lui Pugacev), dezvoltarea gîndirii social-politice și a mișcării revoluționare în sec. XIX (decembriștii, revoluționarii democrați), eroicile războaie purtate de armatele de uscat și flota rusă, începînd cu războaiele napoleoniene și terminînd cu războiul ruso-turc din 1877—1878. Toate acestea, alături de știrile privind viața unor scriitori, savanți, artiști și a unor comandanți de oști sau diplomați, facilitează înțelegerea unor probleme legate de viața internă a Rusiei prereroluționare.

În vederea completării informațiilor de care dispunem în domeniul istoriei relațiilor romîno-ruse în sec. XVIII—XIX, dar mai ales pentru întregirea listei călătorilor ruși în țările romine, credem că nu este lipsit de interes să prezentăm mai jos memoriile, jurnalele și însemnările de călătorie, în care se menționează Moldova și Valahia.

Fără a păstra ordinea alfabetică din indicator prezentăm materialele respective în ordinea lor cronologică.

1. *Varlaam*, ieromonah, face parte din persoanele atașate pe lingă P. P. Șafir și M. B. Șeremetiev, trimișii lui Petru I la Poartă. Călătorește cu aceștia la Adrianopol și Constantinopol. *Varlaam* descrie călătoria de la Prut la Constantinopol, apoi în Pa-

lesta și înapoi la Constantinopol. Însemnările sale de călătorie, scrise între anii 1711–1714, conțin și date privind țările romine.

2. A. A. *Prozorovski* (1732–1809), cneaz, general-feldmareșal. În timpul războiului ruso-turc din 1768–1774 a comandat un corp de armată în cadrul Armatei a II-a, care a desfășurat operațiile militare în țările romine. Jurnalul, scris de aghiotantul său Korostovțev (817 p.), redactat între anii 1767–1772, conține informații privind acțiunile detașamentului aflat sub comanda lui Prozorovski pe itinerarul Botoșani, Iași, Tighina. Între altele, se dau în copie foarte multe acte oficiale referitoare la campania terminată cu pacea de la Kuciuk-Kainargi.

3. *Iacov Ivanovici Bulgakov* (1743–1809), diplomat rus, ambasadorul Rusiei la Constantinopol între anii 1781–1789. Jurnalul conține descrierea călătoriei la Poartă pe itinerarul Kiev, Hotin, Iași, București, Cernavodă, Adrianopol, Constantinopol. Autorul descrie cu amănunțime orașele și localitățile pe unde a trecut. Manuscrisul constituie un foarte prețios izvor pentru cunoașterea situației din țările romine imediat după pacea de la Kuciuk-Kainargi.

4. P. O. *Iakovlev* (1749–1820), căpitan de artilerie, moșier din gubernia Iaroslav. În jurnalul său (536 p.) sînt între altele și însemnări din timpul campaniei din Moldova, cînd se afla sub comanda contelui Rumianțev.

5. C. I. *Bulgakov* (1782–1835), fiul lui I. I. Bulgakov. În 1807 a fost atașat pe lîngă colonelul Pozzo di Borgo, cît timp acesta s-a aflat în escadră amiralului D. N. Sineavin. Memoriile lui Bulgakov, scrise în limba franceză (56 p.), conțin și date referitoare la situația armatelor ruse din țările romine, comandate de generalul Michelson.

6. V. V. *Viazemski* (1775–1812), cneaz, general-maior, participant într-o serie de războaie de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX. În campania din 1806–1812 a comandat o brigadă, în care calitate descrie asediul Rusciucului. Jurnalul său (884 p.) conține știri importante referitoare la comandanții trupelor ruse din țările romine din această perioadă: Prozorovski, Kutuzov, Kamenski, Bagration.

7. A. F. *Veltman* (1800–1870), scriitor. În 1818–1820 se afla ca ofițer la statul major al Armatei a II-a. Jurnalul său, conținînd descrierea vieții de la Tulcin, sediul comandamentului Armatei, este important și pentru cunoașterea situației din Moldova, deoarece Veltman a călătorit de la Tulcin la Brăila și apoi la Focșani.

8. I. I. *Venelin* (1802–1889), slavist, cercetător în domeniul istoriei și literaturii bulgare. Călătorește în 1829–1830 și 1833 în țările romine și în Balcani. Jurnalul său, alcătuit mai mult ca o descriere a călătoriilor înreprinse, conține importante date istorice și statistice referitoare la orașele romine și bulgare.

9. *Dimitrie Alexeevici Miliutin* (1816–1912), conte, ministru de război (1861–1881), specialist în domeniul istoriei militare. Însemnările sale din călătoria întreprinsă în occidentul Europei, între anii 1840–1841, cuprind și descrierea țărilor romine, autorul trecînd prin Giurgiu, București, Iași. Acest manuscris (1140 p.) conține desene în creion redînd tipuri de locuitori din țările vizitate, diverse aspecte rurale și urbanistice, precum și monumente istorice. În afară de aceasta, Miliutin, ca om politic și ministru în decurs de 20 de ani, în perioada reformelor și a etapelor următoare, a cunoscut foarte bine situația politică și mai ales situația militară din timpul războiului Crimeii, lucru care se reflectă în amplele sale memorii (12.663 p. autograf), redactate probabil pe la 1870. Prima parte a memoriilor lui Miliutin, cuprinzînd relatările pe anii 1816–1843, a fost tipărită la Tomsk în 1919 și poartă titlul: „Memoriile generalului feldmareșal conte D. I. Miliutin”, vol. I (ediție rară).

10. I. S. *Vdovichenko*, general-maior. Participant activ la războiul ruso-turc din 1828–1829 și la războiul Crimeii. Însemnările sale, începînd cu octombrie 1853 și terminînd cu iunie 1855 (231 p.), conțin date referitoare la campania din 1853–1854 din principate și în ele se descriu luptele de la Oltenița, Cetate, luarea Turtucaiei, asediul Silistrei și retragerea trupelor din țările romine. Autorul critică cu asprime sistemul militar impus de Nicolae I, manifestîndu-se și ca partizan al eliberării țăranilor. Se subliniază faptul că interpretarea

dată evenimentelor respective se bazează pe elemente postbelice, însemnările fiind prelucrarea celor întocmite în timpul campaniei.

11. *Petr Nikiforov*, negustor din orașul Nicolaev. Căzut prizonier în campania din 1853—1854 în țările române, Nikiforov își scrie impresiile culese la București în perioada iunie 1854 — martie 1855, descriind starea de spirit din București la acea vreme. Aici vom găsi date sumare privind orientarea politică a diverselor grupări naționale din Muntenia, precum și date privind întâmpinarea trupelor austriece și turcești de către populația din țările române.

12. *M. A. Berjbolovici* (moare în 1893), căpitan de artilerie în fortăreața Bobruisk. Participă la războiul ruso-turc din 1877—1878. Jurnalul său (1839 p.) conține o amplă caracteristică a stării de spirit a armatelor ruse și descrierea mai ales a asediului Plevnei, arătând greutățile campaniei, precum și viața țăranilor bulgari.

13. *L. V. Arseniev*, ofițer de marină, participă la războiul ruso-turc din 1877—1878. Scurtele sale însemnări despre campania de la Dunăre (562 p.), cuprinzând evenimentele dintre iunie 1877 — februarie 1878, descriu luptele de la Șipca, Plevna, dau o serie de amănunte în legătură cu înaltul comandament și marii duci.

14. *F. V. Cijov* (1810—1877), om de afaceri, acționar al diverselor societăți de transport feroviar, foarte apropiat cercurilor slavofile. Călătorește în Austro-Ungaria și în Balcani. Jurnalul său (3706 p.) conține și unele date referitoare la evenimentele din Balcani din 1877.

15. *Anonim*. „Jurnalul unui ofițer rus participant la războiul ruso-turc din 1828”. Autograf în limba franceză, 32 p. relatând impresii din lagărul de lângă Varna (14 septembrie — 1 octombrie 1828), sub comanda lui M. S. Voronțov.

Indicatorul la care ne-am referit mai conține și alte memorii, jurnale și însemnări de călătorie. Unele din ele au fost parțial sau integral tipărite și deci conținutul lor poate fi cunoscut din operele respective, cum

ar fi memoriile lui P. A. Ciceagov (1767—1849), însemnările din călătoria în Turcia europeană întreprinsă de V. I. Grigorovici (1816—1876), sau memoriile generalului D. A. Skalon, aghiotantul marelui duce Nicolaie-Nicolaievici, comandantul suprem al trupelor ruse în timpul războiului ruso-turc din 1877—1878.

În afară de acestea mai semnalăm un manuscris (păstrat în fondul N. A. Belogubovici (1834—1895), doctor, om politic cu vederi liberale), care conține în 2 pagini o însemnare despre atacul Plevnei la 30 august 1877 în prezența țarului Alexandru II. Însemnarea nu poate fi atribuită decât unei persoane sau unui ofițer din suita țarului.

Apoi, sînt unele jurnale, de ex. al lui A. A. Kireev (1833—1910) general-locotenent, atașat pe lângă marele duce Constantin Nicolaievici. Acest jurnal reflectă foarte bine politica internă și externă a regimului țarist între anii 1861 și 1899. Tot în acest jurnal vom găsi redată foarte clar și politica balcanică a Rusiei în perioada 1880—1890.

În fine, sînt unele manuscrise aparținînd unor personaje foarte apropiate de soarta istorică a țărilor române și pe care nu le putem include în lista unor simpli călători. Este vorba de *Pavel Dimitrievici Kiselev*. Jurnalul său (autograf în limbile rusă și franceză — 5454 p.), cuprinde relatarea evenimentelor între anii 1856 și 1872. Foarte importante sînt însemnările în problema navigației pe Dunăre.

Nu putem încheia această prezentare a Indicatorului de manuscrise aflate la Biblioteca de Stat „V. I. Lenin” din Moscova, fără a preciza că lista călătorilor, așa cum apare din rîndurile de mai sus, vine să completeze informațiile atît de prețioase pe care ni le oferă lucrările lui Gh. Bezviconi „Călătorii ruși în Moldova și Muntenia” (Buc. 1947) și „Însemnări bio-bibliografice despre călătorii ruși în țările noastre în secolele XV—XVIII” (Analele Romîno-Sovietice, Istorie, 1, 1957, p. 63—78).

AL. ANDRONIC

N. A. Mohov, E. M. Russev, P. G. Dimitriev, D. M. Dagnev, P. V. Sovietov (Chișinău), Documente din Arhivele Sovietice privitoare la Istoria Medievală a Moldovei și Țării Românești, în Studii, revistă de istorie, Academia Republicii Populare Române, București, 1959, anul XII, 3, p. 135—162.

Arhivele sovietice, atât de bogate și bine organizate, constituie un izvor nesecat de informare și pentru cercetătorii istorici ai țării noastre. Oricine a vizitat, sau a avut prilejul să cerceteze în sălile de studiu ale Arhivelor de Stat din U.R.S.S., s-a întors entuziasmat de bogăția materialelor documentare, de evidența lor științifică și de bunăvoința cu care au fost ajutați de către arhiviștii sovietici.

Pentru cercetătorii istoriei medievale a Moldovei și Țării Românești, studiul de care ne ocupăm, este de un ajutor neprețuit. Autorii, buni cunoscători ai arhivelor sovietice, arată de la început că scopul studiului este „de a înfățișa cercurile științifice din Republica Populară Română unele fonduri de arhivă din Uniunea Sovietică, în care se păstrează acte privitoare la istoria Moldovei și Țării Românești în perioada feudalismului”.

Scopul și l-au atins pe deplin. Sînt arătate, uneori cu bogate date, documente care în majoritatea lor încă nu sînt cunoscute și care privesc îndeaproape istoria Moldovei și a Țării Românești, din secolele XV—XVIII.

Documentele, necunoscute încă, ne oferă date bogate privind ascuțirea luptei de clasă în Moldova, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, autorii arătînd că puținele documente cunoscute pînă acum nu arătau acest lucru „ceea ce a dus la aprecieri, chiar în literatură, că în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea lupta de clasă slăbește”.

Se găsesc, de asemenea, un mare număr de documente care conțin date prețioase privind achizițarea, prin orice mijloace, a pămînturilor micilor proprietari (răzeșii) de către marea boierime, creîndu-se astfel imense latifundii. Autorii arată că, studiînd mulțimea documentelor inedite, au găsit știri deosebit de importante privind situația juridică și economică a slujitorilor din Moldova în secolele XVII și XVIII, problemă foarte importantă

și puțin cunoscută în lucrările istorice de pînă acum.

Se găsesc documente privind imunitatea feudală și orașele medievale românești și documente genealogice amănunțite care se urcă pînă în secolul al XVI-lea și altele care ne oferă date prețioase privind precizarea unor termeni care se întîlesc des în documentele din perioada feudală (megieși, răzeși etc.). Vechile și neîntreruptele relații de prietenie și bună vecinătate între poporul român și popoarele din Uniunea Sovietică sînt oglindite cu prisosință în multe documente necunoscute încă și care se găsesc în fondurile de arhivă indicate de autori.

În „Colecția hrisoavelor moldovenești”, care se păstrează în Arhiva Centrală de Stat a R.S.S. Moldovenești, se găsesc 2627 documente deosebit de importante, care cuprind o perioadă de la începutul secolului al XV-lea pînă la jumătatea secolului al XIX-lea. Multe din acestea sînt nepublicate. Din ele, 320 de documente se referă la anii 1420—1700. Din acestea 40 sînt pergamente originale. Primul act scris pe hîrtie este din jurul anului 1521.

Deosebit de important este fondul „Treburile moldovenești” aflat în „Arhiva centrală de Stat a actelor vechi” din Moscova (Ț.G.A.D.A.). Aici se păstrează peste 100 de mape cu copii ale hrisoavelor domnitorilor, însemnările tratatelor cu solii, tranzacții comerciale, daruri, corespondența între domnii din Moldova și Țara Românească cu țarii din Moscova.

Autorii arată că se găsesc acolo „rapoartele agentului rus Afanasie Nașciokin (viitorul om de stat al Moscovei Ordin-Nașciokin) care din însărcinarea guvernului rus, cu încredințarea domnului Vasile Lupu, a trăit în 1642—1643 pe lângă Curtea domnitorului, ca un curtean moldovean pentru aflarea treburilor Turciei și Poloniei. Rapoartele sale ne

furnizează nu numai un bogat material asupra chestiunilor internaționale, dar și asupra situației interne a Moldovei, asupra obiceiurilor de la curte, chiar și despre glumele făcute la masa domnitorului¹⁾.

Se găsesc documente care privesc activitatea lui Nicolae Milescu, Dosoftei etc. și unele care privesc sprijinul cultural dat de către Moscova în legătură cu introducerea tiparului la noi.

Autorii arată că deși majoritatea documentelor privesc istoria Moldovei, totuși sînt multe care conțin date și pentru istoria Munteniei. Astfel în Arhiva centrală de Stat pentru istoria militară există o colecție importantă de citeva sute de documente muntenesti alcătuite pentru nevoile administrației ruse în legătură cu alcătuirea Regulamentului Organic. Aceste documente formează un complex deosebit de important de acte privind laturi diferite ale istoriei social-economice a Țării Românești în secolele XIV–XVIII.

În afară de fondurile din Arhivele de Stat, autorii ne dau indicații asupra diferitelor colecții de documente și manuscrise în care se găsesc materiale importante pentru istoria țării noastre. Astfel este bogata secție de manuscrise de la biblioteca „V. I. Lenin” din Moscova, unde se păstrează colecțiile „Markevici și Lukașevici”, în care se află 16 documente originale moldovenești din secolul al XV-lea. Cel mai vechi este cel din 14 aprilie 1411; apoi „Fondul Grigorovici” unde sînt peste 100 de copii de documente din secolele XV–XVIII. Foarte important este fondul Venclin, care a fost unul dintre primii cercetători științifici ai arhivelor

din țara noastră. Aici se găsesc copii de pe documente moldovenești și muntenesti care nu au fost publicate în 1840 în lucrarea sa „Vlaho-Bolgarskie ili dakoslavianskie gramoti”.

La Institutul de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S., arhiva secției din Leningrad, se păstrează colecția de „Acte românești și moldovenești” întocmită de N. P. Lihaciiov, între care se găsesc documente din secolele XVI–XVIII, privind legăturile Munteniei cu Brașovul și documente cu caracter politic intern. Documente privind istoria țării noastre se mai găsesc la biblioteca publică de Stat „A. M. Salticov-Scedrin” din Leningrad, unde autorii menționează unul de la Ștefan cel Mare din 20 aprilie 1462 și două scrisori către același domn, una de la regele poloniei Cazimir și una de la fiica sa Elena (Elena Valașenca) căsătorită la Moscova cu țareviciul Ivan.

Autorii scot în relief importanța pentru istoria țării noastre a arhivelor aflate la Kiev, care au rămas aproape necunoscute istoricilor noștri, precum și a arhivelor de la Odesa.

Autorii dau în anexă citeva documente inedite din anul 1432, 1448, 1599, 1633, a cărora transcriere poate servi de exemplu în lucrarea arheografică a documentelor medievale.

Deși în cadrul acestui articol nu a fost posibil să fie arătate toate documentele din arhivele sovietice care privesc istoria țării noastre, totuși autorii au reușit pe deplin să arate că „în arhivele din U.R.S.S. există multe izvoare necunoscute pînă acum care permit un studiu mai aprofundat al problemelor social-economice și politice ale istoriei Moldovei și Țării Românești”.

GH. UNGUREANU

Pan. I. Zepos, Mihail Fotinopulos, Nomicon Proheiron (București 1765), Atena 1959, 304 p. + 8 facsimile.

Utilizînd un manuscris aflat în Arhivele Statului din Iași¹⁾, eruditul profesor Pan. I. Zepos din Atena a elaborat ediția critică a importantului

cod al lui Mihail Fotinopulos numit Nomicon Proheiron (București 1765).

Lucrarea lui Mihail Fotinopulos, alcătuită în anul 1765 la București,

¹⁾ Arh. St. Iași, ms. 1697, 420 pagini. Importantul manuscris a fost găsit în anul 1934 de către semnatul acestor rânduri cu prilejul trierii unor hîrtii ale Tribunalului Iași S. I., hîrtii

care urmau să fie vindute ca maculatură. Manuscrisul a fost împrumutat prof. Zepos în 1937. Anul acesta, prin Academia R.P.R., ne-a fost restituit, odată cu valoroasa publicație.

constituie prima mare culegere de dispozițiuni de drept civil, cit și canonic. Ea a deschis calea cunoscutei legiuri de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea elaborate în țările române Moldova și Valahia, de ex., Syntagma nomicon (1780), Codul Caragea (1818), ca și Codul Civil al lui Calimah din 1817.

Nefiind tipărită, această legiuire a circulat sub formă de manuscris. Numărul mare de manuscrise (se cunosc pînă acum 11 din care 9 la Academia R.P.R. și 2 la Iași unul la Biblioteca M. Eminescu și unul la Arhivele Statului) dovedește utilitatea și circulația lui.

Ediția critică a prof. Zepos, utilizează exclusiv manuscrisul de la Arhivele Statului din Iași, care este cel

mai complet. Textul legiurii *Proheiron Nomicon*, tipărit cu multă grijă și cu bogate note, este precedat de un studiu introductiv în care autorul descrie pe larg importanța codului, cum a fost alcătuit, izvoarele folosite de Fotinopulos, în ce măsură a utilizat sau nu obiceiul pămîntului, un scurt istoric al legiuirilor din țările române pînă la alcătuirea acestui cod, folosirea lui în legiuirile care au urmat, descrierea manuscrisului și lucrarea arheografică. O bibliografie bogată în care sînt citați mulți autori din țara noastră, un indice general și un glosar de explicația diferitelor cuvinte vechi, un rezumat în limba franceză și cîteva facsimile de pe cele mai reprezentative file din manuscris, completează ediția.

GH. UNGUREANU

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Apare de 2 ori pe an, în 350 pag.

Redacția: București, str. Arhivelor, nr. 2 — Telefon 13.37.77

CUPRINSUL

Pag.

* * * — Documente privitoare la influența Marii Revoluții Socialiste din Cetombrie asupra mișcării muncitorești din țara noastră	3
---	---

STUDII

I. PARASCHIV — Folosirea arhivelor în construirea socialismului	46
GH. UNGUREANU — Actele de stare civilă în Moldova sub regimul Regu- lamentului Organic (1832—1864), II	58

DISCUȚII, NOTE, COMUNICĂRI, DOCUMENTE

Acad. A. OȚETEĂ — <i>Legenda expatrierii lui Tudor Vladimirescu după pacea de la București (1812)</i>	77
V. TRANDAF — <i>Noi documente privitoare la greva muncitorilor din Valea Jiului (1941)</i>	84
I. IONAȘCU — <i>Aspecte demografice și sociale din București la 1752</i> . .	117
EC. ZAHARIA — <i>Despre catastrofa minieră de la Anina (1920)</i>	146
AL. NEAMȚU — <i>Situația sanitară pe domeniul minier al Zlatnei, în anii revoluției din 1848—1849</i>	158
DAN BERINDEI — <i>„Marșul Libertății” din 1850</i>	175
M. GUBOGLU — <i>Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de stat „V. Kolarov” — Sofia, I</i>	180
N. CORIVAN — <i>Date cu privire la unele fonduri documentare din arhiva M.A.E. de la Paris care cuprind știri referitoare la istoria țării noastre</i>	215
E. și D. LIMONA — <i>Catastrofele casei comerciale Ioan Marcu din Sibiu</i> . .	225
I. COMĂNESCU — <i>Fondul arhivistice de Stat și arhivele instanțelor judecă- torești</i>	244
M. REGLEANU — <i>Aspecte din trecut privitoare la munca de evidență a fondurilor arhivistice la Arhivele Statului din București</i>	250
C. NEGULESCU — <i>Folosirea științifică a materialelor arhivistice la sala de studii din Direcția Generală a Arhivelor Statului</i>	260
C. GONCLARIU — <i>Arhiva Isprăvniceii sau Starostiei ținutului Putna</i> . .	275
GH. PARNUTA — <i>Două documente inedite de la Matei Basarab</i>	284

CRONICĂ

Vizitînd Arhivele Statului din R. P. Ungară (I. MĂRCUȘ)

pag.
293

RECENZII, NOTE BIBLIOGRAFICE

Istoricesskii Arhiv, 1-3/1959 (A. DAMASCHIN)	301
Izvestia na dărjavnite arhivi, 1 - 1957, 2 - 1958, Sofia (A. CONSTAN- TINESCU)	308
Archivum, VII (V. PREDESCU)	311
Arhiva Centrală din Varșovia a Actelor vechi (GH. DUZINCHEVICI)	315
Observații critice privitoare la lucrarea lui Damian P. Bogdan „Diplomatica slavo-rîmînă” (N. GRĂMADĂ)	318
Indicator cuprinzînd memorii, jurnale și însemnări de călătorie din sec. XVIII-XIX, Moscova, 1951 (AL. ANDRONIC)	330
N. A. MOHOV și colab., Documente din arhivele sovietice privitoare la istoria medievală a Moldovei și Țării Romînești (GH. UNGUREANU)	334
PAN. I. ZEPOS, Mihail Fotinopulos - Nomicon Proheiron, Atena, 1959 (GH. UNGUREANU)	335

СОДЕРЖАНИЕ

стр.

- * * * — Документы, касающиеся влияния Великой Октябрьской социалистической революции на рабочее движение в нашей стране 3

СТАТЬИ

- И. ПАРАСКИВ — Использование документальных материалов в целях строительства социализма 46
- Г. УНГУРЯНУ — Акты гражданского состояния в Молдове во время Органического Регламента (1832—1864 гг.), II. 58

ДИСКУССИИ, ЗАМЕТКИ, СООБЩЕНИЯ, ДОКУМЕНТЫ

- А. ОЦЕТЯ — Легенда высылки за пределы Родины Тудора Владимиреску после заключения Бухарестского договора (1812 г.) 77
- В. ТРАНДАФ — Новые документы, касающиеся забастовки рабочих в Валя Жиулуй (1941 г.) 84
- И. ИОНАШКУ — Статистика населения и общественное положение в Бухаресте в 1752 г. 117
- Е.К. ЗАХАРИЯ — Относительно горной катастрофы в Анине (1920 г.) 146
- А.Л. НЯМЦУ — Санитарное положение в горном владении Златны во время революции 1848—1849 гг. 158
- ДАН БЕРИНДЕЙ — „Марш Свободы” 1850 г. 175
- М. ГУБОГЛУ — О восточно-турецком архиве находящемся в Государственной библиотеке „В. Коларов” — София, I 180
- Н. КОРИВАН — Сведения о некоторых документальных фондах архива Министерства Иностранных Дел Парижа, содержащие данные по истории нашей страны 215
- Е. и Д. ЛИМОНА — Книги Коммерческого предприятия Иоана Марку (г. Сибиу) 225
- И. КОМЭНЕСКУ — Государственный архивный фонд и архивы судебных инстанций 244
- М. РЕГЛЯНУ — Некоторые виды работы в прошлом по учету архивных фондов в Бухарестских Государственных Архивах 250
- К. НЕГУЛЕСКУ — Научное использование архивных материалов в читальном зале Главного Управления Государственных Архивов 260
- К. ГОНЧАРИУ — Архив Исправничества или Старостии края Путны . . . 275
- Г. ПЭРИУЦА — Два неизданных документа со времени Матая Бассараба . . 284

- *Посещение Государственных архивов Венгерской Народной Республики*
(И. Мэркуш) 293

РЕЦЕНЗИИ, БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

- *Исторический Архив, 1—3/1959* (А. Дамаскин) 301
- *Известия на държавните архиви, 1—1957, 2—1958, София* (А. Константи-
неску) 308
- *Archivum, VII* (В. Предеску) 311
- *Центральный архив древних актов в Варшаве* (Г. Дузинкевич) 315
- *Критические замечания относительно работы Дамяна П. Богдана „Славно-
румынская дипломатика“* (Н. Грэмадэ) 318
- *Указатель воспоминаний, дневников и путевых заметок XVIII—XIX вв.,
Москва, 1951 г.* (Ал. Андроник) 330
- *Н. А. Мохов и сотр., Документы в советских архивах касающиеся истории
средних веков Молдавии и Валахии* (Г. Унгуряну) 334
- *Пан. И. Зепос, Mihail Fotinopulos — Nomicon Proheiron, Афины 1959 г.*
(Г. Унгуряну) 335

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES d'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Publication semestrielle — en 350 pages

Rédaction : Bucarest, str. Arhivelor nr. 2 — Téléphone 13.37.77

SOMMAIRE

	page
* * * — Documents concernant l'influence de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre sur le mouvement ouvrier de notre pays	3

ÉTUDES

I. PARASCHIV — L'emploi des archives dans la construction du socialisme	46
GH. UNGUREANU — Les actes d'état-civil en Moldavie sous le régime du Règlement Organique (1832—1864), II	58

DISCUSSIONS, NOTES, COMMUNICATION, DOCUMENTS

A. OTETEA — La légende de l'expatriation de Tudor Vladimirescu après la paix de Bucarest (1812)	77
V. TRANDAF — Nouveaux documents concernant la grève des ouvriers de Valea Jiului (1941)	84
I. IONASCU — Aspects démographiques et sociaux de la ville de Bucarest dans l'année 1752	117
EC. ZAHARIA — La catastrophe minière d'Anina (1920)	146
AL. NEAMTU — La situation sanitaire sur le domaine minier de Zlatna au cours des années de la révolution de 1848—1849	158
DAN BERINDEI — „Le marche de la liberté“ de l'année 1850	175
M. GUBOGLU — L'archive turco-orientale de la Bibliothèque d'État „V. Kolarov“ — Sofia, I	180
N. CORIVAN — Quelques données concernant une série de fonds documentaires de l'archive du M.A.E. de Paris comprenant des informations relatives à l'histoire de notre pays	215
E. et D. LIMONA — Les registres de la maison de commerce de Ioan Marcu de Sibiu	225
I. COMANESCU — Le Fond archivistique d'état et les archives des instances judiciaires	244
M. REGLEANU — Des aspects du passé dans le travail de l'évidence des fonds archivistiques aux Archives d'Etat de Bucarest	250
C. NEGULESCU — L'emploi scientifique des matériaux archivistiques à la salle d'étude de la Direction Générale des Archives d'État de Bucarest	260
C. GONCIARIU — L'archive de la Isprăvnicia ou Starostia du district de Putna	275
GH. PARNUȚA — Deux documents inédits de Matei Basarab	284

CHRONIQUE

	page
<i>En visitant les Archives d'État de la République Populaire Hongroise —</i>	
I. MARCUȘ	293

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Istoričeskii Arhiv, 1-3/1959 (A. DAMASCHIN)	301
Izvestia na dărvjavnite arhivi, 1 — 1957, 2 — 1958 Sofia (A. CONSTANTIN- NESCU)	308
Archivum, VII, (V. PREDESCU)	311
L'Archive Centrale des Vieux Documents de Varsovie (GH. DUZINKEVICI)	315
Observations critiques sur l'ouvrage de Damian P. Bogdan „La diplomatie slavo-roumaine“ (N. GRAMADA)	318
Un indicateur renfermant des mémoires, journaux et notes de voyage du XVIII-e et du XIX-e siècle, Moscou 1951 (AL. ANDRONIC).	330
N. A. MOHOV et collaborateurs, Quelques documents des archives sovié- tiques concernant l'histoire médiévale de Moldavie et de Valachie (GH. UNGUREANU)	334
PAN. I. ZEPOS, Mihail Fotinopoulos — Nomicon Proheiron, Athènes, 1959 (GH. UNGUREANU)	335

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF STATE — ARCHIVES
OF THE ROUMANIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Appears twice a year, in 350 pages.

Editing : București str. Arhivelor nr. 2, Telephone : 13.37.77

CONTENTS

page

- * * * — Records concerning the influence of the Great Socialist October Revolution on the workersmovement from our land 3

STUDIES

- I. PARASCHIV — The employment of the archives in the construction of the socialism 46
GH. UNGUREANU — Acts of civil — state in Moldavia under the regimen of the „Regulament organic“ 58

DISCUSSIONS, OBSERVATIONS, COMMUNICATIONS, RECORDS

- A. OȚETEA — The legend — story of Tudor Vladimirescu's expatriation after the peace of Bucarest (1812) 77
V. TRANDAF — New records reflecting the strike of the workers of Valea Jiului (1941) 84
I. IONAȘCU — Demographic and social aspects of Bucarest in 1752 117
EC. ZAHARIA — About the mines — catastrophe of Anina (1920) 146
AL. NEAMȚU — The sanitary situation in the estate of the mines of Zlatna in the years of the 1848—1849 revolution 158
DAN BERINDEI — „The march of freedom“ of 1850 175
M. GUBOGLU — About the turkish — oriental archive of the V. Kolarov State Library 180
N. CORIVAN — Dates reflecting some documentary stocks of the F.M.A. Archive from Paris, containing news in connection with the history of our country 215
E. and A. LIMONA — The cataloguement of the Ioan Marcu's trade-house at Sibiu 225
I. COMANESCU — The archivistic State stock and the archives of the law courts 244
M. REGLEANU — Aspects of the past reflecting the evidencework in the State-Archives of Bucarest 250
C. NEGULESCU — The scientific employment of archive materiale in the studyng-room of the General Direction of Archives in Bucarest 260
C. GONCIARIU — The records of the Isprăvnicie or Starostie of the district of Putna 275
GH. PARNUTA — Two inedited records from Matei Basarab 284

CRONICLE

page

Visting the State — Archives of the Hungarian People's Republic (I. MARCUȘ)	293
--	-----

RECENSIONS, BIBLIOGRAPHICAL—NOTES

Istoriceskii Arhiv, 1—3/1959 (A. DAMASCHIN)	301
Izvestia na dărvjavnite arhivi, 1 — 1957, 2 — 1958, Sofia (A. CONSTAN- TINESCU)	308
Archivum, VII (V. PREDESCU)	311
The Central Archive of old documents of Varshav (GH. DUZINCHEVICI)	315
Critical remarks concerning Damian P. Bogdan's work „The slavo-roumanian diplomatic“ (N. GRAMADA)	318
Guide including memories, diaries and notices of travelling of the 18—19. century, Moskow 1951 (AL. ANDRONIC)	330
N. A. MOHOV and collaborators, Records of the sovietic Archives reflecting the middle-age story of Moldavia and Walachia (GH. UNGUREANU)	334
PAN. I. ZEPOS, Mihai Fotinopulos — Nomicon Proheiron, Athens, 1959 (GH. UNGUREANU)	335

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DES STAATSARCHIVS
DER RUMÄNISCHEN VOLKSREPUBLIK
Erscheint zweimal jährlich, in 350 Seiten

Redaktion: București, strada Arhivelor nr. 2; Fernruf 13.37.77

INHALT

Seite

- * * * — Urkunden über den Einfluß der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution auf die Arbeiterbewegung in unserem Land. 3

STUDIEN

- I. PARASCHIV — Die Erschließung der Archive für den Aufbau des Sozialismus 46
GH. UNGUREANU — Zivilstandsakten in der Moldau zur Zeit der Regierungsform des Organischen Regulaments (1832–1864) II 58

BESPRECHUNGEN, NOTIZEN, MITTEILUNGEN, URKUNDEN

- A. OȚETEA — Die Legende von Tudor Vladimirescu's Auswanderung nach dem Bukarester Frieden (1812) 77
V. TRANDAF — Neue Urkunden über den Streik der Arbeiter aus dem Schiltal (1941) 84
I. IONAȘCU — Demographische und soziale Aspekte Bukarests vom Jahre 1752 117
EC. ZAHARIA — Über die Aninaer Bergwerkskatastrophe (1920) 146
AL. NEAMȚU — Die sanitären Zustände auf der Bergwerksdomäne Zlatna in den Jahren der Revolution 1848–1849 158
DAN BERINDEI — „Der Marsch der Freiheit“ in 1850 175
M. GUBOGLU — Über das türkisch-orientalische Archiv der Staatsbibliothek „V. Kolaroff“ — Sofia 180
N. CORIVAN — Angaben bezüglich einiger dokumentarischen Bestände aus dem Archiv des Pariser A. A. über Nachrichten die Geschichte unseres Landes betreffend 215
E. und D. LIMONA — Die Register des Handelshauses Ioan Marcu in Sibiu 225
I. COMANESCU — Der Staatsarchivbestand und die Archive der Gerichtsbehörden 214
M. REGLEANU — Aspekte aus der Vergangenheit betreffend die Evidenzhaltung der Archivbestände in den Bukarester Staatsarchiven 250
C. NEGULESCU — Die Erschließung der Archivmaterialien in Studiensaal der Generaldirektion des Staatsarchivs für die wissenschaftliche Forschung 260
G. GONCIARIU — Des Archiv der „Ispravnicia“ und „Starostia“ des Distriktes Putna 275
GH. PARNUȚA — Zwei unveröffentlichte Urkunden des Matei Basarab 284

CHRONIK

	<u>Seite</u>
Auf Besuch bei den Staatsarchiven der Ungarischen Volksrepublik (I. MARCUŞ)	293
 REZENSIONEN, BIBLIOGRAPHISCHE, NOTIZEN 	
Istoričeskii Archiv, 1—3/1959 (A. DAMASCHIN)	301
Izvestija na dържавните архиви, 1 — 1957, 2 — 1958, Sofia (A. CONSTAN- TINESCU)	308
Archivum, VII (V. PREDESCU)	311
Das Warschauer Zentralarchiv für alte Urkunden (GH. DUZINCHEVICI) .	315
Kritische Bemerkungen zu Damian P. Bogdan's Werk „Die slavisch-rumä- nische Diplomatie“ (N. GRAMADA)	318
Anzeiger von Denkschriften, Tagebüchern und Reiseaufzeichnungen aus dem 18-ten und 19-ten Jahrhundert (AL. ANDRONIC)	330
M. M. MOHOV und Mitarbeiter — Urkunden der Sowietarchive über die mittelalterliche Geschichte der Moldau und der Walachei (GH. UNGU- REANU)	334
PAN. I. ZEPOS — Michael Fotinopulos — Nomikon Procheiron (GH. UNGU- REANU)	335

E R A T A

<u>Pag.</u>	<u>Rîndul</u>	<u>In loc de :</u>	<u>Se va citi :</u>
69	rubrica 2	născuți	căsătoriți
173	documentul 2	848	1848
193	21	etc.	cm
293	19	Sttaului	Statului
307	col. 1, 30	comune	compune

Revista Arhivelor, nr. 2/1959,

Batiutescu Alex
N. Balcescu 5